

પાટીદાર

સ્થાપક: સ્વ. જરસિંહભાઈ ઈ. વરભાઈ પટેલ

કુલ
પાટી

૧૩

ઈશ્વર પેટલીકર

ભાગશર - ૨૦૦૫

આ	આ' ક ની	વિ વિ ધ	લે ખ ન સા મ સી
---	---------	---------	----------------

સુધાગે	નાગવળ	૧
નાગવળી (વાળી)	પેટલીકર	૩
મધમાખીનો ઉંઝર	એસ. કે. કાલાપુર	૬
અગરત્યનો વાયદો	પેટલીકર	૧૩
ગીતાનાં મૂળ	અરવિંદ પટેલ	૧૭
સમગ્ર પાટીદાર સમાજ-૨	ચિમનભાઈ મુ. અમીન	૨૧
કોંગ્રેસનાં બે સ્ત્રોત	મણિભાઈ પટેલ	૨૨
દૂધનું ઝાડ	સુધાકર લાડ	૨૭
ભગવાનની અવતાર	ચિમનભાઈ દ. અમીન	૨૯
ઝોઝા લવાજમ ફાંડોનો દિસાળ	.	૩૦
અંધરૂબીકર	.	૩૧
સમાચાર	.	૩૨
પ્રસંગદશા	.	૩૩

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩, વિદેશમાં શિ. ૬.
માસિક રૂ. મહિનાની તા. ૨૫ મીજો પ્રમટ ચાંપ કે.
‘પાટીદાર’ કાર્યાલય, આણંદ

કચ્છર પેરલીકરની નવી વાર્તા

કંકુ ને કન્યા

લગ્ન જો સંસ્કાર મરી સોદો થઈ ગયું છે. અને જો હાંમે પાટીદાર : સમાજમાં લગ્ન વખતે દેવા કાયાદવા ખેડાય છે, વાલમેલ થાય છે, દલાલો અને માયાપો દેવું આધિજેઠાંદુરું દોષી જોસાડે છે, તેનો વારતચિદ્ર ચિતાર આ વાર્તામાં આપ્યો છે. સરવુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયે આ વાર્તા બંદોગ પાડી છે.

પૃષ્ઠ ૨૦૦, દિ. ૧૧

દરેક ખુમેલગને ત્યાં મળે છે

મુખ્ય પ્રાપ્તિગ્રાન

ભારતી સાહિત્ય સંઘ, લિ. અમદાવાદ : મુંબઈ

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર દર, અનંતવાડીને નાકે, મુંબઈ-૨

સુખામૃત

અપચો ઉધરસ સંધિયા શરદી

સળેખમ કોલેરા ઉલ્ટી માડા પી.માટે અકસીર છે.

PROMAN'S
(INDIA).
LABORATORIES
ટેટેશનરોડ, મેટલાદ.

ખાંસી!

સમગ્ર સમાજમાં ખાંસી અલે તેજીસથી વિચરે છે.

પ્રોમેન્સ

ખુખુ (કેફીરપ) લેબોરેટરી

આંખોમાં કંઈ ઉધરસ, દાહલી ત્યાં કેફીરપનો કુબાવો, અલે ઉલ્ટીયા માથી તડાળી આરામ આપશે.

પ્રોમેન્સ (કેફીરપ) લેબોરેટરીઝ, પેટલાદ.

મુદ્રક : આશાબાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ, અગ્રેતર પ્રિન્ટંગ પ્રેસ, આણંદ
પ્રકાશક : ઈશ્વરભાઈ મોનીભાઈ પટેલ, પાટીદાર કાર્યાલય, આણંદ

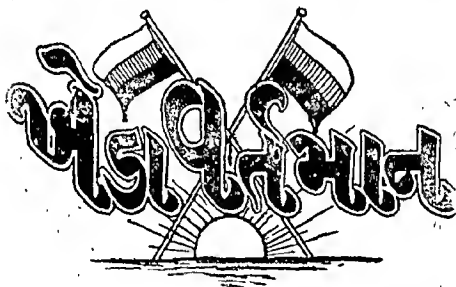
લાયબ્રેરીઓ માટે લવાજમમાં રાહત

દાદાભાઈ નવરોજી વાંચનાલયોના મંત્રીઓને

તમારું વર્ષ તો. ૩૧ મી ડીસેમ્બરે પૂરું થાય છે તો ૧૯૪૬ની સાલ માટે આપની પસંદગી 'ખેડા વર્તમાન' ઉપર ઉતારી આપનું નામ તાકીદે ચરોતર પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સંચાલકને આજીવન સરનામે મોકલો આપો.

ગુજરાતનું જુનામાં જુનું ૮૯ વર્ષનું અજોડ

★ રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક પત્ર ★

શ્રી. ન. વાંચનાલયની લાયબ્રેરીઓને ખાસ ઉત્તેજન આપવા સાથે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦ને બદલે રૂ. ૪-૮-૦ રાખ્યું છે તથા વધુમાં નવા થનાર તમામ ગ્રાહકોને સંવત ૨૦૦૪ નો

દિપોત્સવી અંક પણ ભેટ આપવામાં આવશે તો, આપની પસંદગી ગુજરાતના જુનામાં જુના ૮૯ વર્ષના રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક પત્ર "ખેડા વર્તમાન" ઉપર અવશ્ય ઉતારી તુરતજ નામ મોકલશે એવી આશા.

પાછળ વાંચો

★ ૮૯ વર્ષનું રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક પત્ર ★

જે ખેડા જિલ્લાની આમજનતામાં ધર કરી ખેડું છે અને ગુજરાતના દરેક આમમાં હોશથી વંચાય છે.

આમ જનતાના માનીતા આ રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક, “ખેડા વર્તમાન”ના વાર્ષિક ગ્રાહક થઈ તેનો એકેએક અંક નિયમીત વાંચો. જેથી તમેને “ખેડા જિલ્લા” ઉપરાંત ગુજરાતના જિલ્લામાં જિલ્લા સમાચારો મળી રહેશે. ઉપરાંત, અઠવાડિક લવિષ્ય, રાષ્ટ્રીય પ્રવાહો ઉપર ચર્ચા કરતી “આજાદોની આગેકુચ”, નિયમીત રસમય દુહી વાર્તા, ખેડા જિલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ તરફથી તથા મિનિલ સપ્લાઈઝ હીપાઈમેન્ટ મુંબઈ તરફથી જાહેર પડતા તમામ હુકમો, પ્રેસનોટો વિગેરે નિયમીત પ્રસિદ્ધ થાય છે. આફ્રિકા ખાતે એજન્સી આપણની છે

ખેડા વર્તમાન

તદુપરાંત વાર્ષિક ગ્રાહક થતારને પ્રસંગોચીત જાહેર પડતા અંકો ભેટ અપાય છે.

વાર્ષિક સવાજમ રૂ. ૫-૦-૦, છ માસ રૂ. ૩-૦-૦, દેશાવર શિલીંગ ૧૪ છુટક દિંમત ૦-૨-૦

 જાહેરખબર માટે ઉત્તમ સાધન છે.
નમુનાના અંક માટે બે આનાના પોસ્ટલ સ્ટેમ્પ બીડવા.

એજન્સી “ખેડા વર્તમાન”

ખેડા. (ગુજરાત)

તદુપરાંત અમારે ત્યાં પરચુરન્સ છાપકામ તથા રજખંડના સીકાઓ કરી આપવામાં આવે છે.

ગુજરાતની નવરચના થઈ રહી છે ત્યારે એક સાથે કેદમ
કેદમ મિલાવવા માટે આપે અવશ્ય વાંચવું નેહએ
મહાગુજરાતના. ગૃહની શોભા અને પુસ્તકાલયના
શણગાર રૂપ ગરવી ગુજરાતનું રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક

ન વ ગુ જ રા ત

[સ્થાપના ૧૯૨૩]

[દર સોમવારે પ્રસિદ્ધ થાય છે]

પીરસે છે વિવિધ વાનગી ❀ ઉત્સાહપૂર્વક વંચાય છે.

વડોદરા રાજ્ય, મહાગુજરાત,
દેશ વિદેશના જાણીતા લેખકો
સમાચારો x x x x રાષ્ટ્રીય
અને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવાહો x x
x x વિશિષ્ટ પ્રકારના ખાસ
લેખો, x x x x પ્રાસંગિક
કટાક્ષ અને અન્ય ચિત્રો.

આજે વડોદરા રાજ્ય, મહાગુજરાત
અને હિન્દમાં વસતા ગુજરાતીઓ
તેમજ દૂર દૂર આફ્રિકાવાસી હિંદી
ઓમાં ઠેરઠેર “નવગુજરાત”
રસપૂર્વક વંચાઈ રહ્યું છે. અને
આપ પણ તેના વાચનથી
આજે અલિપ્ત ન રહી શકો:

નમૂનાનો અંક મફત મેળવી આપ જરૂર વાંચો.

વાર્ષિક લવાજમ

હિન્દમાં પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૭ સાત—હિન્દ બહાર પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૧૨ આર.

લખો : વ્યવસ્થાપક : “નવગુજરાત”

રાવપુરા, પો. બો. નં. ૮૩, વડોદરા.

બાલવિનોદનાં પ્રકાશનો બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય કુમારસાહિત્ય ને પ્રોત્સાહિત્ય — માં સર્વોત્તમ છે —

બાલવિનોદનો બાબાસેંટ

બે થી પાંચ રૂબાં છાપેલી અઢીસો મનોહર ચિત્રોવાળી ત્રણ ચોપડીઓ, અક્ષરમાળા, શબ્દમાળા અને અક્રમેષન, બાળકોને રમન વાનમાં કહેડો, બારાખડી. આંક ને વાંચન શીખવે છે. બાહોશમાં બાહોશ સિસક જે ન કરી શકે તે આ સેંટ કરી બતાવે છે. સેંટનો સવા રૂપિયા. વી. પી. ખર્ચ છ આના

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

બે રૂબાં પાને પાને મુંદર ચિત્રો સાથે થોડા અક્ષરે છાપેલાં છ થી સાત વર્ષનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં દસ મનોહર પુસ્તકો : ત્રણમો ચિત્રો સાથેનું ત્રણમો પાનનું રસિક વાંચન ☆ મેંટના ચાર રૂપિયા ☆ વી. પી. ખર્ચ બા આના

બાલવિનોદમાળા

બારેબાર ચિત્રોવાળાં, દસ ગણે ને કટકા પર એવાં મરસ, સાત થી દસ વર્ષનાં બાળકો માટેનાં એકએકથી ચઢવાનાં તેસક પુસ્તકો. એક હજાર ચિત્રો સાથે સવા બે હજાર પાનનું મુંદર વાંચન, ત્રણ મનોહર સેંટમાં : દરેક મેંટના રૂ. ૫-૧૨. ત્રણ સેંટના રૂ. ૧૭-૪ ☆ વી. પી. ખર્ચ બે રૂપિયા

અસોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહુના લેખકોએ તૈયાર કરેલાં, મુંદર ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં દસ થી પંદર વર્ષનાં બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક હલ પુસ્તકો. અગિયારસો ચિત્રો સાથે સાડાચાર હજાર પાનનું રસિક વાંચન : એકદર દસ સેંટમાં. દરેક સેંટના રૂ. ૭-૮ ☆ દસ સેંટના રૂ. ૩૫-૦ ☆ વી. પી. ખર્ચ ત્રણ રૂપિયા

૨ મૂળમાળા

બાળકો હોંસેહોંસે વાંચે એવી હાસ્યરસની ઓછો બિડાવતી રસિક વાર્તાઓમાં પાંચ પુસ્તકો. સવાસો ચિત્રો સાથે ચારસો પાનનું મુંદર વાંચન. દરેક પુસ્તકના બાર આના માંચ પુસ્તકોના રૂ. ૩-૧૨ ☆ વી. પી. ખર્ચ આઠ આના

મઝેદાર કહાણીમાળા

પુષ્કળ ચિત્રો સાથે કિશોરવયનાં અવનવાં પરાક્રમે રમુ કરતી અગ્રેડ ગ્રંથાવલિ. પાંચ બાઈન્ડિંગના સોહામણ જેકેટવાળાં છ પુસ્તકો. એકદર હજાર પાનનું વાંચન દરેકના અઢી રૂપિયા ☆ છ પુસ્તકોના રૂ. ૧૫-૦ ☆ વી. પી. ખર્ચ દોઢ રૂપિયા

સાહસકથાવલિ

સાહસ, શૌર્ય, બે, બુદ્ધિચાતુર્ય અને સુ-હામોશનનાં અવનવાં પરાક્રમેને લગતું પ્રેરણાદાયી વાંચન આપતી અગિયાર ગ્રંથાવલિ. પાંચ બાઈન્ડિંગનાં સોહામણ જેકેટવાળાં સાળ પુસ્તકો. એકદર સાળસો પાનનું વાંચન. ચાર સેંટમાં. સેંટના રૂ. ૫-૦ ☆ ચાર સેંટના રૂ. ૨૦-૦ ☆ વી. પી. ખર્ચ બે રૂપિયા

બાલવિનોદનાં પ્રકાશનો
બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય
કુમારસાહિત્ય
ને પ્રોત્સાહિત્ય
— માં સર્વોત્તમ છે —
૧૪૬૮
બાલવિનોદ

આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત પામેલી અમારી
અગરબત્તી વાપરો

દિવ્ય અગરબત્તી દિવ્ય સેન્ટ બત્તી શાન્તિ અગરબત્તી

[સળી વગરની મુખડની બનાવેલી અગરબત્તી]
સીંગાપુર, આફ્રિકા, ફીઝી, રંગૂન વગેરે સ્થળોએ એજન્સી
આપવાની છે. લખો:

શ્રી નડિયાદ અગરબત્તી વર્ક્સ

રોશન રોડ, નડિયાદ (ગુજરાત)

વિવાહથી રંજિયામણું શું ?

લગ્નસંસાર માટે પાપડના ચોઈરો બેટલા પહેલા નોંધાવો
તેટલો વધારે લાભ. ચોઈરો સાથે સેંકડે ૫૦ ટકા એડવાન્સ
લેવામાં આવશે. મુહૂર્ત મુકરર ન હોય તો પણ ચોઈર નોંધાવી
શકો છો. વધુ વિગત માટે પત્રવ્યવહાર કરો અથવા ફોન મલો.

શ્રી સરસ્વતી પાપડ ભંડાર,

જૂના રામજી મંદિર પાસે,

આણંદ

આફ્રિકાના ગ્રાહકો જરૂર વાંચે

આફ્રિકામાં લવાજમની મુશ્કેલી એની એ છે. નીચેનાં રથજોગો સેવાભાવે જે ભાષાઓ લવાજમ વસૂલ કરે છે, તેમને મોટે ભાગે ફરજ સમજી લવાજમ પહોંચાડાતું નથી. છતાં એવડી મોટી વસ્તીમાં તેઓ ઉધરાણી કરીને તે વસૂલ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તે ગદ્ય તેમનો આભાર માનવો રહ્યો.

જે ગ્રાહકો ગામડામાં છે એ તેો પોસ્ટલ ઓફિસ મોકલે તે જ અને. પણ તેય આગસ કરે છે. એક ભાષાએ દમણાં લવાજમ મોકલતાં લખ્યું છે કે, દર વર્ષે પોસ્ટલ ઓફિસ રજીસ્ટર્ડ થી મોકલતાં દોઢ શિલિંગ ખર્ચ થાય એટલે સામાન્ય રીતે બે ત્રણ વર્ષે સામટું મોકલવાનું દરેકનું દિલ થાય. મોટે લવાજમ બાકી પડે છતાં માસિક ખર્ચ ન કરવું. માનું છું કે આ વૃત્ત સામાન્યપણે હશે. એ કારણે જ માસિક ખર્ચ ન કરતાં આ પ્રમાણે વારેવારે વિનંતી કરવી પડે છે. તેો ગામડે રહેતા ભાષાઓને કહેવાનું કે, -તેઓ લવાજમ બાકી પડતાં બે ત્રણ વર્ષનું આગળથી મોકલે જેથી અહીં મુશ્કેલી ઊભી ન થાય.

જ્યાં લવાજમ વસૂલ થાય છે તે રથજોગના ગ્રાહકભાષાઓને એટલી વિનંતિ કે એટલી બહોળી વસ્તીમાં લવાજમ ઘેર જઈને વસૂલ કરવું મુશ્કેલ પડે, તે કરતાં વરસમાં અચરનવાર સભાસભેલન કે મેળાવામાં ભેગા થવાનો પ્રસંગ મળે ત્યારે જ તે લવાજમ આપી દે તેો દામ સરળ થાય.

આશા છે કે નવા વરસનું અને બાકી પડતું હોય તે પાછલું લવાજમ નીચેનાં રથજો ભગવાની પોતાની ફરજ સમજીને આપશે તેવી વિનંતિ છે.

- (૧) મોમ્બાસા—શ્રી. ગણેશભાઈ એમ. દેસાઈ, જનરલ પો. ઓફિસ.
શ્રી. હરમાનભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ. એચ. એમ. હરદમ્સ
- (૨) નાઇરોબી—શ્રી. ગવણભાઈ એમ. પટેલ, લાયબ્રેરિયન, પટેલ બધર હાઉસ
- (૩) કંપાલા—શ્રી. સોમાભાઈ આર. પટેલ, લેરલી એન્ડ-એન્ડર્સન લિ.
પો. બો. ૩૨૪
- (૪) દારેસલામ—શ્રી. ડાહ્યાભાઈ એમ. પટેલ, હરદમ્સ ઓફિસ.
- (૫) નકુરે—શ્રી. નારણભાઈ એમ. પટેલ, કોલોનિયલ સ્ટોર્સ, પો. બો. ૧૦૨
- (૬) નિજા—શ્રી. ગવણભાઈ સી. પટેલ, પો. બો. ૧૪૩
- (૭) ટાન્ગા—શ્રી. મહીજીભાઈ કે. પટેલ, પો. બો. ૧૩૨
- (૮) કેરીયા—શ્રી. રણેશભાઈ જી. પટેલ, પો. બો. ૪૦
- (૯) કિસુમુ—શ્રી. નારણભાઈ બી. પટેલ, સનસાઈન રજીસ્ટ્રો, પો. બો. ૧૭૦
- (૧૦) મ્પાલે—શ્રી. ધનજીભાઈ એલ. પટેલ, પો. બો. ૧૧૧
- (૧૧) એલોરેટ—શ્રી. અંબાલાલ એસ. પટેલ, પો. બો. ૧૫૦
- (૧૨) મસાકા—શ્રી. ડાહ્યાભાઈ જી. પટેલ, પો. બો.

પાલોદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન પિરસવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

માગસર
સં. ૨૦૦૫

નવેમ્બર-૪૮

[વર્ષ. ૨૬
અંક. ૨]

સુધારો

વાત વાતમાં આપણે સૌ કહેતા હોઈએ છીએ કે સમાજમાં સુધારો થવાની જરૂર છે, એ રીતે સુધારો કરવાની જાગૃતમાં આપણે સૌ એકમત છીએ. પણ એક કમલું આગળ વધી, સુધારો કાને કહેવો એ મુશ્કેલી છે. ઉપર આવીએ છીએ ત્યારે આપણે સૌ જુદી જુદી જાવણીમાં વહેંચાઈ જઈએ છીએ.

કોઈ કહે છે, નાના નાના ગોળ-વાડા જવા નોંધે અને સમગ્ર જાતિ એક મૂત્રી નોંધે. જીએ કહે કે, નાતની વાત છેડો. નાતગત જ્યાં જ નોંધે. સમગ્ર હિંદુસમાજ એક થશે નોંધે. વળી ત્રીજો કહે છે, હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી વગેરે ધર્મના ભેદ શૂલી સમગ્ર માનવસમાજની દૃષ્ટિએ જુઓ. આમ વિવિધ સર સુધારાની જુદી જુદી જાવણીઓમાંથી નીકળતાં આપણે સાંભળીએ છીએ.

સામી આવું, એ સુધારાની જાવણીઓ ઉપર પણ સુધારાને નામે જીભ ફરવા કરતા હોય છે! એ કહે છે, માનવસમાજની વિશાળતાની વાત છેડો. એ કહી શક્ય નથી. એવો સમાજ રચાય તો માણસ ઉપર આજે આપણને તો સમાજની જે જીક છે તે દૂર થઈ જાય, પ્રજા સ્વચ્છંદી બની જાય, અને સુધારાને જાહેરે કુધારો થાય. વિશાળ સમાજને કારણે જ પશ્ચિમમાં સ્વેચ્છાચાર ચાલી રહ્યો છે. માટે નાતગતનું એ જંધારણ છે તે સારું છે. એથી માણસ ઉપર એક જાતનું દબાણ રહે છે અને એ સ્વચ્છંદી બનતો અટકે છે. કેવળ નાતગતમાં આજે જે કુરિવાજો છે તે સુધારવાની જરૂર છે.

નાતગતના કુરિવાજોને પકડી ગ્રામનાર કહે છે, આ આજકાલના

હાલી નીકળેલા સુધારે કરનાર ને જોયા હોય તો! શું થય્યા ગાંડા હતા તે એમણે એવા રિવાજો કર્યા હશે?

આવા સામસામી વિરોધી સૂરમાં સામાન્ય માણસને સમજ નથી પડતી કે સુધારે કોને કહેવો. એક પક્ષ જેને સુધારે કહેતો હોય છે, તેને જ સામો પક્ષ કુધારે કહેતો હોય છે. અને બંને પક્ષે વજન પાડે તવા માણસો પણ હોય છે. એટલે અદનો માણસ જ્યાં હોય છે ત્યાં જ ઊભો રહે છે. અને પૂછે છે, લક્ષા લાખ! અમને સુધારે માપવાનો કોઈ ચોક્કસ ગજ આપશો કે જેથી કોઈના પક્ષે ન તણાતાં અમે જાતે નિર્ણય કરી શકીએ કે આ તે સુધારે છે કે કુધારે?

હા, સુધારે માપવાનો ચોક્કસ ગજ છે દુનિયાના કોઈ છેડે એ ગજા માપી જોતાં એકસરખું માપ ઉતરે છે. દરેક સૌ સૌના ગજો માપે છે એટલે વિવિધ મતભેદ ઊભા થાય છે. પણ આ ચોક્કસ ગજો માપતાં અદનામાં અદનો માણસ પોતાની જાતે નિર્ણય કરી શકે છે, કે આ સુધારે, અથવા આ નહિ.

સુધારે આપણે શા માટે ઝગીએ છીએ? સમાજ માટે. સમાજ એટલે કાણ? માણસો. માણસો એટલે કાણ? સ્ત્રી અને પુરુષ. પણ સ્ત્રી અને પુરુષ એટલે કાણ? આ જવાબમાં જ સુધારે પારખવાનો ચોક્કસ ગજ છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ, એ કેવળ સ્ત્રી અને પુરુષ નથી. સ્ત્રી એ પત્ની છે, માતા છે. પુરુષ એ પતિ છે, પિતા છે. અપવાદ રૂપ જે કોઈ પૌત્રદસ દેહ સ્ત્રીપુરુષ આ જાતના સંબંધથી અજાગાં હશે, તેમને પણ માળાપ તો છે જ.

મતલબ કે, સ્ત્રી અને પુરુષે જાણક તરીકે જન્મવાનું છે, માનું ધાવણે ધાવી ઉછરવાનું છે, મોટાં થતાં પગલવાનું છે, પરણીને નવો જાળક જન્મવાનાં છે.

એટલે સમાજસુધારાનો ચોક્કસ ગજ એ છે કે, સુધારાને પરિણામે પુરુષ સારો પતિ થવો જોઈએ, સારો પિતા થવો જોઈએ. સ્ત્રી સારી પત્ની થવી જોઈએ, સારી માતા થવી જોઈએ. જે જાતની અવસ્થામાંથી આ પરિણામ આવે તે સુધારે. ન આવે તો માનવું કે એ સુધારે નથી પણ કુધારે છે.

નવાજૂની

ઈંદર પેટલીકર

ગામડાં એટલે સુખ, બોળપણ ને નર્ચો પ્રકારા
એમ આપણી માન્યતા લગભગ દૃઢ થઈ ગઈ હતી
તેને સાહિત્યક્ષેત્રે શ્રી. ઉમાશંકર, શ્રી. પન્નાલાલ
પટેલ ને શ્રી. પેટલીકરે સુધારી. સાચી રીતે
ગામડું શું છે ને તે આજે ક્યાં બોલું છે તેનું લેખકે
અહીં વાર્તારૂપે ચચાતય આલેખેન કયું છે—

તાંત્રી - અખંડ ગાનંદ

મુંબઈથી હું ઘેર આવવાનો હોઈ તે સમાચાર, મારો પત્ર ગાને મળે કે
તરત જો જોનેતેને જણાવવા માંડે. તેમાંય મારા એતલુ મિત્રોને ખાસ
હાડીચાલીને હાડી આવે—રવિવારે રમણ આવવાનો છે.

એટલે ગાડીઓથી હું આવી પહોંચું, તે પહેલાં મારા જો મિત્રો મારી
રાહ જોતા મારા ઘરને જોટલે એકા હોયજ. વળી સામાન્ય રીતે હું
વરસમાં એક વખત, દિવાળી ઉપર, ઘેર આવું, એટલે અમે બધા
એકબીજાને મળવા પરસ્પર ઉત્સુક હોઈએ જો ગ્વાલારવિક દહેવાય.

તેમાંય આજે ગાડી ખારસી દોઢ કલાક મોડી હતી, એટલે મારી રાહ
જોઈને તેમની ધીરજ ખૂટી ગઈ હતી. પરંતુ ગાડીઓની આ કુટેવથી હવે
આપણે ટેવાઈ ગયા છીએ એટલે એમને આસનફદની જે શિક્ષા થઈ તે
સર્વેએ સદર્શ સહન કરી લીધી હતી.

જો બધાને મંજતાંજ, ટેવાઈ ગયેલી છામે પહોંચે સવાલ કર્યો: 'કેમ
બધા મજામાં ને? ગામમાં શી નવાજૂની છે?'

અમારા બધામાં મોહન જહુ બોલકણો, અને એનો સાદ પણ પહાડી.
મારા પ્રશ્ન સાથેજ એણે મોટા મુરે કહ્યું: 'અહીં ગામડામાં શી નવાજૂની
હોય? નવાજૂની બધી શહેરમાં. તમે બધા શહેરમાં રહેનારા દેવ, અને
અમે ગામડાનાં તો ટોર. પછી અહીં શાની નવાજૂની?'

ગઈ દહેજ, મારા પાડોશીમિત્ર, ગનદરબાઈ સાથે મારે ગામડાં અંગે
ચર્ચા થઈ હતી. જો મૂળ સુરતના વતની હતા, એકએક બી. થઈ 'વઝીલાત
પણ હાઈ કોર્ટ'માં જો કરતા હતા. ગામડાનું જીવન જો જીવ્યા નહોતા એટલે
ગામજીવનનાં એમને ઘણાં સ્વપ્ન આવતાં હતાં. હું ઘેર આવતો હતો જો
નિમિત્તેજ અમારે ગામડાની ચર્ચા નીકળી હતી.

મોહનનો જવાબ સાંભળતાં મને મનહરભાઈના શબ્દો સાંભરી આવ્યા. એ બોલેલા : ‘શહેર નો ન છૂટકાનું છે અને આશરપદ નથી. વર્તમાનયુગનું આવી પહેલું પાપ છે એટલે નભાવી લેવાનું અને અને તેટલું વહેલું વિખેરી નાખવાનું રહ્યું.’

એટલે હસતાંહસતાં મેં મોહનને પ્રત્યુત્તર વાળ્યો : ‘શહેર એ તો આવી પહેલું પાપ છે. ગામડાં એ જ દેશનું સાચુ ધન છે.’

માગ મિત્રોમાંથી કોઈ કંઈ બોલે તે પહેલાં મારાં બા બોલી જિઠ્ઠાં : ‘ગામની તો તું હવે વાત જ ન કરીશ. દા’ડે દા’ડે એવું બગડતું જીવન કે અહીં રહેવા જેવું જ નથી રહ્યું. પરમ દા’ડે જેઠાભાઈને ગામ વચ્ચે મધને હાથકડી કરીને લઈ ગયા તે બાળ્યોને મારા પેટમાં કાળિયો ધાન મળ્યું નહિ’ અને એના રમણમાત્રથી જાતી આજમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું.

મેં ઉત્કુષ્ઠતાપૂર્વક પૂછ્યું : ‘જેઠાભાઈ મનોરભાઈને?’ જાનામાં હવે બોલવાની શક્તિ ન હતી. સાડલાના છેડા વતી એ આંસુ લૂછતાં હતાં.

મોહને કહ્યું : ‘હાં. એ વગર બીજા જેઠાકાકા ગામમાં ક્યા છે, જેમને હાથકડી ચતાં નાંચીકાકીની આંખમાં આંસુ આવી જાય?’

બા સ્વસ્થ ચતાં બોલ્યાં : ‘મોહન! ભાઈ! મારું દિલ તો એવું છે, કે બોલું મારાથી સહેવાતું નથી...’ જાને આગળ બોલવા દીધા વગર મેં પૂછ્યું : ‘કાળાગમનમાં ઝડપાઈ ગયા કે શું?’

રણછોડ બોલ્યો. ‘રમણ! તું તારે એક વખત ખાઈ લે. દોઢ વાગ્યો છે એટલે રાંધેલું થ ટાટું મધ મળ્યું હશે. એ લાંબી વાત છે એટલે પછી નિરાંતે મશે. ગામની એવી નવાજૂની સાંભળવા તો તારી હસ દિવસની રમણો પૂરી થઈ જશે તો થ પાર નહિ આવે.’

રણછોડનું કહેલું થ બોલું ન હતું. અમારા ગામમાં રોજ કંઈ ને કંઈ કોંઈએનું ન થાય ત્યારે મધ રહ્યું! છતાં જેઠાકાકા જેવા ગામના પ્રથમ નંબરના પૈસાદાર, સરકારમાં લાગવગવાળા અને બધી વાતે પહોંચતા નાગરિકને ગામ વચ્ચેથી હાથકડી કરીને લઈ જાય તે ગ્રામી કુતૂહલનો વિષય ન હતો, કે એ બાળવા વગર પેટમાં અન્ન પેસે!

મેં કહ્યું : ‘આપણા ગામનો હું અબણ્યો નથી. પરંતુ કારણ તો કરો કે જેઠાકાકાનો મુનો શે?’

મારા કુતૂહલને પ્રેમી કરતાં મોહને જનાવટી સૂરે ધીમા અવાજમાં કહ્યું : ‘ચોરીનો મુનો...’

‘સાની ચોરી?’

‘વાગરથી એક બારેવાની થોડી ચોરી લાન્વા કુંદા.’

મને થયું, મોદન દીખળ કરે છે. જોડાકાતો કાળાગળતરનો ધંધો હતો એટલે એમાં સપાઇય, તે મારા માન્યામાં આવે. પરંતુ સામે શામળી, એક બારેવાને ધોરથી, જોડાકાકાં થોડી ચોરી લાન્વા! ‘

મેં કહ્યું: ‘મોદન! ગંડ ગાંડી પણ ગાંડનાં લુગડાંય ગાંડાં! કહના દીવાના મગર મૂનતા બી દીવાના?’

વચ્ચે પાછાં જા બોલ્યાં: ‘ખરું છે, હાહ! થોડીની ચોરીનું આજ મૂડીને જ દાચકડી કરી!’

હું તો મોં ફાડીને વધારી જ રહ્યો.

મોદન વિજયનું હાથ્ય કરતાં બોલ્યો: ‘રમણ! ગંડ ગાંડી તો જગતમાં ખરે હોય છે; પણ આપણા ગામમાં તો ગંડનાં લુગડાંય ગાડા છે.

અત્યાર/સુધી આ ચર્ચામાં કંઈ ન બોલેલા ચતુર તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં મેં પૂછ્યું: ‘અમ્મા, આ ખુનું ચું છે? કંઈ સમજાય તેમ તો વાત કરો.’

ચતુર બોલ્યો: ‘એક વાર તું જમી ભંને. દુ.ખે પેટ અને ફેટ કપાળ, જોયાં એ બધી લાંબી વાત છે. નિરાંતે પછી થશે.’

હવે તો કુતૂહલ ઉપર કાળુ રાખ્યે જ છટકા હતો એટલે મેં રમોડામાં જવા પગ ઉપાડ્યો.

જાગે, મને પીરસતાં કહ્યું: ‘હાહ! અહીં તો હવે રહેવા જેવું નથી રહ્યું. લોક એવા અંદેજા થઇ ગયા છે કે સામાનું સામું ખમાતું નથી. હા’ડેદા’ડે લોકો નગરતાર આવા કેમ થતા જાય છે એ જ મને સમજાતું નથી.’

હું દાચ ધોઇને બહાર આવ્યો. વાત માંડીને સાંજગળી પડશે માની મેં કહ્યું: ‘આજે ત્યારે મેડે નિરાંતે બેસીએ.’

અમે મેડે ગયા એટલે અત્યાર સુધી એ વાતમાં મૌન રહેલા ચતુરે શરૂ કર્યું: ‘રમણ! એ જમી ભીંડી લામે છે. જોડાકાકા પણ લોભિયા પૂરા એટલે ધૂળના નક્કા સારુ ગીબ સાથે બુંદારા કરે. પણ એમ ન સમજે કે જેટલા ઉમરા ધાલીશું એટલા જોળાંજવા પડશે. તેમાં આપણા ગામના કાચરિયા એટલે હાહ! વાંદરાંતે નિસમણી મળી એવો વાટ આમાં થશે છે.’

‘વાતને જોળજોળ ફેરવતા જોઈ દું હસ્યો. બોલ્યો: ‘તમે બધા વાર્તાની કળા પૂરેપૂરી રીધી ગયા લાગે છે. આમ કુતૂહલ જાળવી રાખવા વાર્તાને ક્યાં સુધી લાન્વા કરશો?’

મોહન ગરાડી જિંક્યો : ‘કળા, કુતૂહલ અને વાર્તા-એ ‘બધું’ તમને શહેરવાળાને સોંપ્યું. અહીં તો આવી રાજની રામાયણ છે.’

ચતુર બોલ્યો : ‘જેઠાકાકાને તું જોળખે કં. મૂળ જગ દોડ્યોલો તો ખરા, તેમાં આ લડાઇમાં કાળાધોળાં કરીને કમાયા એટલે પૂરા ડાહ્યા થયા; ને લોભનો પાર નહિ એટલે દુસ્મન વધાર્યા અમલદારોને લાંચ આપીને કંટોળનો વેપાર મોભેરનાં ગામોનો કબજો કર્યો. કપાસિયા, ગોળ, ખાંડ, ઘાસતેલ, બધાનો ઇન્જરો એમનો. ઉપર લાગવગ ન હોત તો આપણા લોકોએ તેમને કપારવન્ટા ખરાળ કર્યા હોત. પરંતુ એમાં કંઈ વળે તેવું ન હતું એટલે દાંત કચકચારીને બધા બેસી રહ્યા હતા. તેમાં આવા વખતમાં એક શીશો ઘાસતેલ કે શેરખેર ખાંડ વધારાની માગ્યા છતાં ન અપાઈ હોય, તે પણ દરેકના પેટમાં દુખતું હોય.’

ચતુર અટક્યો, પણ વાતની ગંભીરતા જાળવતાં વચ્ચે કાંઈ કંઈ ન બોલ્યું એટલે એણે આગળ શરૂઆત કરી : ‘આપણા ગામના લોકોનો સ્વભાવ તો તું જાણે છે. સામાનું સારું દેખ્યું ન ખમાય, એ પણ જીંડજીંડે ધર્મ. જેઠાકાકાએ અમદાવાદમાં ધર ખરીદ્યું. બેરંછોકરાં ત્યાં રહેતાં થયાં. ચંદુ બી. એ. થયો અને સામી બી. એ. થયેલી શહેરની વહુ મળી. આ ‘બધું’ ગામના કાવશિયાઓથી શી રીતે વેક્યું જાય?’

બધાનાં મોં મલકી ગયાં.

ચતુરે વાત આગળ ચલાવી : ‘આપણા ગામના કાવશિયાઓને કુદારીનો દાથો મળી ગયો એટલે પછી ધાકરવાનું ચૂકે? વાગરમાં પહેલેથી ખાંડ-ઘાસતેલ-કાપડનું ચોરખાતું ત્રિભુવન હકર ચલાવતો. છેલ્લા બે મહિનાથી જેઠાકાકાએ આંપ કરીને, એની સામે અરજી ગામલોકોએ કરી હતી તેનો લાભ લઇને પોતાના હાથમાં લઇ લીધું. એમાં કામ શું? મહિનામાં બે ચાર દિવસમાં માલ લાવીને જાંચે મૂકી દેવાનું. ત્યાંનો એક માણસ રોક્યો છે તે એ ‘બધું’ પતાવે છે. પરંતુ પરમ દિવસે એ ત્યાં ગયા હશે. ગયા પછી તાવ આવ્યો. છીંતા ખાર્યો એમનો આસામી છે. એણે પોતાને ઘેર ગડદાલ ધોડું હતું તે બેસવા આપ્યું. જેઠાકાકા ઉપર બેસીને ઘેર આવ્યા.’

મોહન અને રણછોડ પણ આ સંગથી અબજણ હોય તેમ મારી જેમ એકબીજાને સાંભળી રહ્યા હતા.

ચતુરને વાત કહેવામાંથી પૂરતો રસ આવી રહેતો હતો, એટલે એ અટક્યા વગર કહે જતો હતો : ‘ગામમાંથી ઘોડે બેસીને એ ગયા તે ત્રિભુ-

વન દક્કરે પોતાની દુકાનમાં ખેડાખેડાં લેખું. એ સાથે એને પોતાનું વેર પાંચવાનો તુકો સૂઝી આવ્યો. દુકાનેથી ઊડીને એ સંધ્યા છીતા ખારેવાને ઘેર ગયો. એને ઘેર કહેણા પેટે જોડાકાકા એક વખત જમતી લાઈ ગયેલા, એ બુલાઈ ગયેલું વેર દક્કરે તાલું ક્યું અને દક્કરના કુહાડાનો હાથે છીતો ગયો. એની પાસે તરત ચોરામાં જઈ ફરિયાદ કરાવી, કે માલખરના જોડાલાઈ ખોરવાઈ હું ના કહંતો રહ્યો ને મારે ખીલેથી ઘોડી ચોરી ગયા ! મારી પાસે જમો રૂપિયા માગે કે તેની ઉચ્ચરાણીએ આવ્યા હતા, અને તે પેટે ઘોડી છોડી જઈ હું એમ જહાનું કાદી મારી ના કહેવા છતાં ચોરી ગયા !

‘ પોલીસપરેસે એ જાતની ફરિયાદ નોંધી તરત માણે ફોજદાર ઉપર રવાના કરી. જે કે ત્રિભુવન દક્કર પણ ગયા. ફોજદારને આગળપાછળની પડોકત કહી મોકલ રૂપિયા પચ્ચાસ, ફસદસની પાંચ નોટ, આપી દીધી. શરત એટલી, કે એક વખત જોડાલાઈને ગામમાંથી હાથકડી કરીને માણે લાવવા !’

હું વચ્ચે જોલી ઊઠ્યો : ‘ પણ એ ગામ વચ્ચે માઉનો મામલો એટલે ત્યાં સુધીમાં ઘોડી જોડાકાકાએ પાછી મોકલાવી દીધી હશે ને ?’

જ્યોષ્ઠાડે ટાપસી પૂરી : ‘ શાકુદારની એ તો ચોરની ચાર આંખો હાથ કે. દક્કરની ખાન જહાર એ હાથ ?’

અતુરે આગળ ચલાવ્યું : ‘ ઘોડી તરત એ પાછી મોકલશે એ અણતરી હોવાથી છીતા ખારેવાને માલખરને રરતે રવાના કર્યો હતો. જોડાકાકાએ પોતાના માણસ દારા પાછી રવાના કંઈલી ઘોડી રસ્તામાં જ છીતા ખારેવાને મળ્યા. એને ઘોડી સોંપી માણસ પાછો વળ્યો. આગળના કરાવ પ્રમાણે છીતાએ ઘોડી ત્યાંથી નજીક આવેલા જોડાકાકાના ખેતરમાં દોરો અને ત્યાં જઈ એમના ખેતરના શેડે ગાંધી !’

‘ આ જાનુ સાંજના ચાર પાળતાં દક્કર ફોજદારને લાઈને આપણા ચોરામાં આવી પહોંચ્યો. જોડાકાકા શરીર નરમ છતાં ફોજદારના ખોલાવ્યાથી ચોરામાં આવ્યા. ફોજદારની વાત સોંલળી એ આલા ખની ગયા, પરંતુ ત્રિભુવન દક્કરને જોતાં એ જાણું કાસ્તાન પામી ગયા. પણ આગડામાં કાવશિયા જેમ ધણીરણી તેમ ફોજદાર મોટો સત્તાધારી. જોડાકાકા સામે બદાવતમાં ચોરી સાજિત થાય તેમ નથી, એ નાનું ડાકડું સમજે તેવી વાત હતી. છીતો ખારેયો વચવેગજે આમાં પિલાઈ જવાનો હતો એ સૌ સમજતા હતા. પરંતુ ત્રિભુવન દક્કરનું, ફોજદારનું કે આપણા કાવશિયાઓનું

વચ્ચે શું જવાનું હતું? હાંન પડે તો કૃતરાજના અને આમહું તૂટે તો ગધેડાનું, એવો ઘાટ હતો.'

મેં સ્વાભાવિક સવાલ કર્યો: 'જેઠાકાકાની અંગત વાત જવા દઈએ, પણ પારકા ગામનો એક જૂઠા બારેયો અને ખંધો ફકર આપણા ગામમાં આવી આપણા ભાઈને જોડી નીતે હાથકડી કરાવે, તેમાં જેઠાકાકાની કરૂતાં આપણા ગામની આમરનો સવાલ નથી?'

માહને જોરથી કહ્યું: 'એટલો જીંડો વિચાર હોય તો કોની મગફળી છે, કે ગામ વચ્ચે હાથકડી કરીને લઈ જાય? એ કંઈ ચોર-લૂંટારા હતા કે એમને એમ લઈ જતાં નાસી જવાના હતા?'

અતુરે આગળ ચલાવતાં પૂરું કર્યું: 'આપણા કાવશિયાએ ઉપર, રહીને હાથકડી કરાવી અને મોઢા પણ એવો આવ્યો, કે પાંચ વાગ્યા હતા એટલે નિશાળ છૂટી જેઠાકાકાને હાથકડી કરીને ગામ વચ્ચેથી લીધા ત્યારે એ ઝાકરા પાસે તાળીઓ પડાવી!'

કલીનાઇનની કડવાશથી મોં કડવું થઈ જાય તેમ મારું અંતર વાત સાંભળી રહેતાં ગિન્ન થઈ ગયું.

શું બોલવું તેનો વિચાર નહોતો ચઝતો ત્યાં જા દાદરે ચડી, પગથિયે જિભા રહીને 'આ મુકુ ને હવે?' એમ પૂછવા આવ્યાં હતાં, તે ડેફલો અંત સાંભળતા વળી બોલ્યાં: 'મેં ના કહ્યું. હવે આ ગામમાં રહેવા જેવું રહ્યું નથી.'

રણછોડાએ તેને ટેકા આપતાં બોલ્યો: 'તમે તો નાથીકાકી અમરતાં અહીં પડી રહ્યાં છો. મજાનું રમણુ જોડે મુંબઈ રહેવાનું છે અને જનરુને દુઃખ વેડો છો?'

જા મારા આગ્રહથી એક વખત મદાપગણે મુંબઈ આવ્યાં હતાં, પરંતુ દસ દિવસ ગાળતાં મારું મન જાણે છે! ત્યાંની રહેણીકરણી, છૂટછાટ, સંકડાશ, ધમાલ ઘણાંઘણાં કારણો તેમને મુંબઈ વિરુદ્ધ રજૂ કરવાનાં હતાં.

એટલે એમણે તરત જવાળ આવ્યો: 'ના, ભઈ ના. માલપરમાં આખી ગિંદગી ગઈ એટલે મને ખીજે ન જોઈ!'

મને જાના એ શબ્દો સાથે મનહરભાઈ વાદ આવ્યા. 'શહેરને પાપ કહેતા હતા, છતાં દર વખત હું એમને મારી સાથે ગામડે આવવા આગ્રહ કરતો, ત્યારે એક જ જવાળ આપતા: 'જવા દો ને, અરે ભાઈ! હું ગામડાથી ટેવાયેલો નહિ એટલે નાહક હોવાન થઈ જઈશ!'

અને ચિત્રોના વિરોધભાસની કસબતા વિચારતાં હું મૂંઝો બની ગયો.

[અખંડ આનંદ]

મધમાખીનો ઉછેર અને મધ ઉત્પાદનનો પ્રધાન આપણાં ગામડાંઓમાં બહુ જાણીતો ચરો નથી. ખેડ કરતો ત અને તેનાં બાળબચ્ચાં આખા દિવસમાં માત્ર એક દોડ કલાક ફાનલ પાડી મધ પાડી શકે છે. આમ તેઓ પ્રોતાની આમદાની વધારી શકે છે. આ લેખમાં લેખક મધ ઉત્પાદનનો પ્રધાન કેટલો સહેલો છે તે સમજાવે છે.

મધમાખીનો ઉછેર

એસ કે. કાલાપુર

આપણા દેશમાં મધમાખ, મધ અને મધપૂડાં એ ત્રણે. હજારો વર્ષથી જાણીતાં છે. પરંતુ મધમાખને ઘરમાં પાળી મધ ઉત્પન્ન કરી શકાય એ તો આપણા માટે તદ્દન આધુનિક વિષય છે. પણ મધમાખીને ઘરમાં રાખી મધ પાડી શકાય એ તે રીતથી થોડી સદીઓ પહેલાં જ જાણતા થયા હોઈએ એમ લાગે છે.

એમ જોવામાં આવે છે કે લગભગ એ સદી પહેલાં વાયન્ય સરહદ પ્રાંતના જંગલમાં રહેવારઓ, ઉત્તર કાનડાના જિલ્લાના વતનીઓ, પંજાબીઓ, માહસુર અને કુર્ગના રહેવાસીઓ, માટીનાં વાસણમાં વાસણી અથવા મીઠુ ચોપડી મધમાખને તેમાં આકર્ષી ઉછેરતા અને મધનું ઉત્પાદન કરાવતા; પરંતુ આધુનિક ઢંગે લાકડાંની પેટીઓમાં મધમાખીને ઉછેરવાની પદ્ધતિ તો આપણા જાણવામાં તાજેતરમાં જ આવી, એમ કહીએ તો ખોટું નથી.

સાલની આવેલી પરંપરાગત પ્રકાર પ્રમાણે જો મધપૂડામાંથી મધ મેળવવું હોય તો મધપૂડામાંથી મધમાખને લગાડો મૂકવા માટે મધપૂડા નીચે તાપણી-ધૂણી કરવામાં આવે છે. આમ મધમાખીઓ ઊડી ગયા પછી મધપૂડામાંથી કાચું અને પાકું મધ ન ચોવી લેવામાં આવે છે. આ વખતે મધ ઉપરાંત તેમાંથી પરાગ, મધમાખનાં ઈંડાઓનું રાસાયણિક સસ્તું, ઝીણાં ઝીણાં મધમાખનાં બચ્ચાંઓ અને નાની નાની મધમાખો વગેરે પણ મળી આવે છે.

સામાન્ય રીતે મધમાખોની ચાર જાતો જણાય છે. ૧. જંગલી મધમાખ, (જેને ક્યારેક પહાડી મધમાખ પણ કહે છે); ૨. દિંદી મધમાખ; ૩. ફૂલોની મધમાખ (જેને કેટલીક વેળા નાની મધમાખ કહેવામાં આવે છે); અને ૪. ડામર મધમાખ. આમાંની કોઈલી એ મધ એકદુરં કરવામાં ખૂબ જ

નબળી છે. તે આખા વરસમાં ભાગ્યે જ થોડા ખાલા ભરી શકાય એટલું મધ એટલું કરી શકતી હશે એટલે ધર્માર્થી મધમાખ ઉછેર માટે એ બહુ મહત્વની ગણાતી નથી. પહેલા પ્રદારની પહાડી મધમાખ તો રૂબરૂ હોય છે. એક દેકણે નિર્ગતે વસવાટ કરે એ એને ક્યતો નથી. એક રથળે એકી સાથે બહુ બહુ તો ત્રણ મહિના રહે છે. વળી એ રૂબલાવની બહુ તીખી હોય છે. તેની નજીક જો કાંઈ માનવી કે પ્રાણી જઈ પહોંચે તો તેને તે પૂરના રોષથી ડંખે છે, અને ડંખે ઘણા જ અસહ્ય અને ત્રાસ-જનક હોય છે કહે છે કે આવી એકસો મધમાખો એક હાથીનો જીન લઈ શકે છે.

આ પહાડી મધમાખો પોતાના મધપૂડા એકાંતમાં, કાંઈ જાડની ટોચ પર કે પહાડી પર બાંધે છે. આ મધપૂડા ક્યારેક તો પાંચ ફૂટ લાંબા અને છ ફૂટ પહોળા હોય છે. આ મધમાખ મધ એટલું કરવામાં પણ જખરી હોય છે. તેનો વાર્ષિક સંધેરા ૫૦ થી ૧૦૦ ગતલ જેટલો થાય છે. તે ખાસ કરીને જંગલી જાડોનાં ફૂલો અને તે જે જે પ્રદેશમાં ખોરાકની શોધમાં ફરે છે તે પ્રદેશમાંના પાકમાંથી પણ પરાગ ચૂસી લે છે. આપણાં જંગલોની સમૃદ્ધિ પણ તેમને જ આભારી છે. આમ છતાં આપણે ત્યાં મધ મેળવવા માટેની જે રીતો છે, તેનાં પરિણામે આ મહત્વની મધમાખ રફતે રફતે નાશ પામી ગઈ છે, અને અત્યારે એમ કહી શકાય કે જો આ જાતિના રક્ષણ માટે પૂરતી વિચારણા અને ઉપચાર નહિ થાય તો, દહેશત છે કે આ ઉપયોગી પ્રાણીનો આપણે વહેલો અંત જોઈશું.

ખીજ તરફ દિંદી મધમાખ તો એકદમ સારી અને પાળી શકાય એવી હોય છે. આ મધમાખો ફેટલીક વેળા તો એક જ રથળે એકી સાથે ઘાયકાઓ મુઠી રહી હોવાના દાખલાઓ મળે છે. તે પોતાના આત્મરક્ષણ સિવાય ક્યારેય ડંખે માગતી નથી. તેને માણસ અને પાણેલાં પશુઓના સહવાસની ટેવ પાડી શકાય છે. થોડાક અનુભવ મળતાં જ સામાન્ય માણસ તેની સાથે આસાનીથી કામ લઈ શકે છે. આ મધમાખોની ટેવ, કુટેવ અને રહેણીકરણોનો અભ્યાસ પણ કરી શકાય છે. એમ કહેવાય છે કે દક્ષિણ હિંદમાં આવી મધમાખોનો એક મધપૂડો તેમની સારી એવી સંભાળ રાખવામાં આવે તો, આશરે ૬૦ ગતલ મધ આપે છે અને દ્વિમાસ્યના પ્રદેશમાં તો આનાથી બેવડું ઉત્પાદન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. મધમાખોને મને ત્યાં રાખી શકાય છે એટલે હાલમાં આપણાં જે જે ગામોમાં કુદરતી

સવલતો શક્ય કે ત્યાં ત્યાં આ મધમાખોને ઉછેરવી એ મહત્વનો પ્રામોઘીય ગની રહ્યો છે.

જુદજુદ વિસ્તારમાં આ મધમાખો ઝાડોના થડોનાં પોલાણમાં અગર ઉજ્જડ મકાનોની દિવાલોમાં પોતાના મધપૂડા બનાવી રહે છે. તેના મધપૂડામાં સમાંતરે અને નજીક નજીક એક એકમાં સાતસાત ખાનાંઓ બનાવે છે. આ ખાનાંઓમાં રાણી-મધમાખી પોતાનાં ઈંડાં મૂકે છે, જ્યારે, 'કામદાર' મધમાખી 'રાણી'નાં અગ્ન્યાંઓની ગેર્જિદી જરૂરનું અમૃત-રસાયણ અને પરાગ લઈ આવે છે. આ પછી આગલાં ખાનાંઓ ઉપર એક ઈંચને અંતરે બીજાં એવી જ વ્રતનાં ખાનાં બનાવે છે. આ ખાનાંમાં વસંત ઋતુમાં યુષ્પપરાગો સંઘરવામાં આવે છે. આ ઉપલા પડમાં માખી-રાણી આવતી નથી, કામદાર મધમાખો ઈંડાં મૂકતી નથી અહીં તો માત્ર મધ લખું હોય છે! ખાનાંઓ પરિપક્વ રહે મધમાખો એનાં મોં બધ કરી નાળે છે, એટલે જોઈ મધમાખોના છવતના અભ્યાસી છે, તેઓ આ ઉપલાં પડને જ ઊંચકી લે છે અને નેમાંથી મધ ખેંચી લે છે.

મધમાખોને ઉછેરવાની નવી પદ્ધતિમાં આંટલી વસ્તુ આવી જાય છે ; ૧. જંગલ જેવા વાતાવરણમાં મધમાખો રહેતો હોય તેવા વાતાવરણમાં મધમાખીને રહેવા માટે લાકડાનાં ખોખાં બનાવવાં. આ ખોખાં પણ સાત સાત ખાનાંઓનાં જે પડનાં બનેલાં હોય કે. તેના નીચલા પડમાં માદા-મધમાખ રહી શકે અને જહાજનાં પડમાં તો તેને આવવાનું હોતું જ નથી. મધમાખના પેલાં જંગલ-ઘરમાં અને આ લાકડાનાં ઘરોમાં ફરક માત્ર એટલો જ કે, આમાં ફરવી શકાય એવી ઢાંકણી છે, જેમાં મધમાખો પોતાનો મધપૂડો રચી શકે છે, અને તેમને એવી તાલીમ આપવામાં આવે છે કે તેઓ પેલા ખોખાનો ખાનામાં જ મધપૂડો બનાવે છે. લોકડાનાં ખોખાનું આ ઘર સંકારી શકાય એવું હોય છે. એનું કાષ્ઠપણ ખાનું મોં ત્યારે છૂટું પાડી શકાય અને તપાસી શકાય એવું હોય છે એટલે મધમાખનો ઉછેરનારો માણી ઘરની રહે ત્યારે તપાસ કરી શકે છે. આ તપાસ ખાસ કરીને મધ પાકી ગયું છે કે કેમ અને તેને નીચેથી શકાય એવી રિયતિમાં કે કેમ તે જોવા માટે હોઈ શકે.

આ લાકડાનાં ખોખાનો બીજો પણ એક ફાયદો છે. આ ખોખાને ગોળ ફરતા વાંતમાં મૂકી શકાય છે, અને તે એ પ્રમાણે ચાલુ થાય

ત્યારે માત્ર મધ જ બહાર નીકળી આવે છે. પેલા મધપૂડાને ઠરી જ લોનિ પડેલો નથી, તે તો જેમનો તેમ સાખૂત રહે છે કે જેથી મધમાખ તેનો તુરત જ ઉપયોગ કરી શકે. એટલે મધમાખને નવો મધપૂડો તૈયાર કરવાની મહેનત કરવી પડતી નથી. તેને તો મધપૂડાનું બોખું તૈયાર મળી જ જાય છે, જેમા ફરીથી મધ મૂકવાનું શરૂ કરી સદાય વળી મધમાખોને તેઓ કુદરતી વાતાવરણમાં જેમ એક જગ્યામાં રહેતા હોય તે જ રીતે રહેવાની પૂરેપૂરી તક મળે છે. વળી આ યંત્રના સચાલન વખતે કે બીજા કોઈ પણ પ્રસંગે એક પણ મધમાખ દગાની ચંપાતી નથી. આ રીતે મેગવવામાં આવતું મધ તદ્દન ચોખ્ખું હોય છે.

મધમાખ ઉત્તર માટેની ૨૦ પેટીઓ ધરાવનાર માલ્સો લગભગ ૭૦૦ રૂપિયાની કિંમતનું ૬૦૦ રતલ મધ પેલા કરી શકે આ માટે તેને પેટીઓ, મધ કાઢવાનાં સાધનો અને 'ગીર્જા' સાધનો માટે રૂ. ૧૫૦ ફાકવા પડે.

મધમાખ ઉત્તરનાગઓની સહકારી સંસ્થા તરફથી તમામ સાધનો ખરીદ-વેચાણ પદ્ધતિએ લઈ પૂર્ગ પાડવામાં આવે છે. આ નાણાં સભાસદે મધ ઉત્પાદન શરૂ થાય ત્યારથી હપ્તાઓમાં આપવાનાં હોય છે અને હપ્તાઓ ભરવાનું પાંચ વરસ સુધી ચાલુ રહે છે.

કાનડા જિલ્લાના ગામમાં ખાસ કરીને દિનાગના પ્રદેશમાં આખું જ વરસ, એક કે બીજી જાતનાં ઝાડો ફાલેલાં જ રહે છે. ત્યાં કોઈ જાતનું કૃત્રિમ પોષણ મધમાખોને આપવાની જરૂર નથી.

અગાઉ કહેવાઈ ગયું તેમ આ જિલ્લામાં સાધારણ કાળજી રાખવાથી ૫૦ રતલ જેટલું મધ સહજમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. સાળાં, સારાં કે નળગાં સ્ત્રીપુરુષો, ગાળકો અગર વૃદ્ધો કોઈ પણ બાકિ આ ઉદ્યોગને હાથ ધરી શકે છે. મધમાખીના ઉત્તરનાગઓને પોતાના કામ માટે બહાર જવાની જરૂર નથી. તેને તો દિવસ દરમિયાન જ્યારે જાગી શકે ત્યારે અને તેટલું લઈ આપવાનું હોય છે. તેને ખુલ્લા મેદાનોમાં સૃષ્ટિસૌન્દર્ય વચ્ચે કામ કરવાનું હોય છે. આ ઉદ્યોગ માટે કોઈ ભારે અર્થનાં મકાનો ચલાવવાની જરૂર નથી. મધમાખીની પેટીઓને ઘરના વડામાં કે ઝાડોની નીચે પણ મૂકી સદાય મધમાખીના ઉત્તરનાગને પોતાની શુદ્ધિ શક્તિને બીજો રોકવાની તમામ તકો મળે છે. જે મહત્વનું છે તે એ કે મધમાખીઓ વાડામાંનાં ફળાડોની ઉત્પાદન શક્તિમાં તેમજ જગીય માંનાં શાકભાજીની ઉત્પાદન શક્તિ વધારી શકે છે.

[ખેડત બંધુ]

અગસ્ત્યનો વાંચદો

ધૈર્ય પેટલીકર

લગ્ન અંગેની લેવડદેવડ લોકો સમજીને જાણ નહિ કરે, એમ આજ સુધીનો અનુભવ આપણને કહે છે. જ્યારે લગ્ન અંગેના ગોળા, વાડા વૃદ્ધે અને લગ્નસંબંધ એકબીજાની સ્વેચ્છાથી સહવાસ પછી નક્કી થશે ત્યારે લેવડદેવડનો પ્રશ્ન નહિ-હોય. પણ આજે એ સ્થિતિ અગસ્ત્યના વાંચદો જેવી લાગે છે. કારણ કે, એ અંગેના આજ સુધીનો અનુભવ કહે છે કે વાડા તોડે કહેનાર પણ પ્રસંગ આવે છે ત્યારે એના એ વાડામાં લગાય છે અને એ જ ગિવાળને નાને મોટે અંશે તાબે થાય છે. પછી વાડા વૃદ્ધે શી રીતે?

ભૂતકાળની આ સ્થિતિ આજ રહેવાની હોત તો જરૂર આ વાડા ક્યારે તૂટી જાય એ કહી ન શકાત. પણ આવતી કાલ તરફ નજર કરનારને જરૂર લાગશે કે ભૂતકાળની સ્થિતિ આજ રહેવાની નથી. વડીલો પાસે આજ ચીલો કપાવવાની આશા મોટે ભાગે આજ સુધી વ્યર્થ ગઈ છે, અને તેવ સુધારક કહેવાતા વર્ગ પાસેથી પણ. એનું એક કારણ એ લાગે છે કે જીવાનીનું જીવ હોય છે ત્યાં સુધી માણસ મોટે ભાગે સાદસપ્રિય હોય છે. શુદ્ધધર્મમાં, શુદ્ધ વ્યવહારમાં. પરંતુ જીવ જીવ એની જીવાની ઝોસરતી જાય છે તેમ તેમ સાદસ ઘટતું જાય છે અને સહીસજામતી શોધવાની વૃત્તિ જોડે પકડતી જાય છે. એટલે જીવાનીમાં સુધારાની વાત કરનાર પુરુષો દીકરાદીકરીનાં લગ્ન આવતી વખતે જીવાની વડાની ગયા દોષ આજ ચીલામાંથી નીકળવાની વૃત્તિ બતાવતા નથી. નવે રસ્તે જતાં, આજ સમાજથી જુદા પડતાં, દીકરા-દીકરી દુઃખી થયાં તો? એના કરતાં દીકરે રસ્તે જવું શું જોડું? એટલે દીકરે રસ્તે જો લાયક હોય છે તેથી ચેતતા રહી, પર્યટ તબે આવેલો કાય કહે કહે કાઢી લેવાની વૃત્તિ દરેક રાખે છે અને દરેક વ્યવહારિયા બની જાય છે.

સુધારાની વાતો કરનાર મોટે ભાગે જ્યાં જ્યાં સુધી આજ સમાજ વર્તે છે એટલે જીવાનીમાં તેમનું જોલણું દાંલ હોતો એમ સૌને માટે કહેવા કરતાં, જીવાનીનું લોહી ઝોસરી જતાં ચીલો કપાવવાની શક્તિ જતી રહે છે એમ માનવું તે વ્યાજબી લાગે છે. અને દીકરાદીકરીનાં લગ્ન માળાપની જીવાની ચીલો પછી આવવાનાં એટલે આ રીતે જોતાં વડીલો નવો ચીલો કાપે તેથી આશા લાગતી નથી.

હવે રહ્યાં પરણનાર યુવકયુવતી. આજના સમાજમાં યુવકયુવતી એક-બીજાના પરિચયમાં આવે તેથી રિયલિટી નથી. એટલે માળાપ ગોઠવે તેમાં એકબીજાને જોઈને સંમતિ આપવાની હોય છે. એકબીજાને પરિચય નથી એટલે રનેહ નથી. પરિણામે બહારનો દેખાવ, લાણતર અને લેવડદેવડનાં લાલાલામ જોઈને સોદા પુતે છે. વગર પરસેવો પાડ્યે કમાવાની સૌની વૃત્તિ છે. એટલે લગ્ન દ્વારા મળતો વૈસો જતો કરવાની યુવક પણ ઇચ્છા યતાવતો નથી. પરિણામે દુઃખી થાય છે દીકરી. લેવડદેવડને લીધે માળાપ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જમાઈ શોધે છે. દીકરીને પણ બીજો ઉપાય હોતો નથી એટલે અનેચ્છાએ પણ પોતાને લાવક નાંદિ, પણ માળાપ જે ખરીદી શકે તેવો વર સ્વીકારવો પડે છે.

આ રિયલિટીમાં જે ડાઇને અન્યાય થતો હોય તો તે દીકરીને, ન્યાં સુધી એ જાગ્રત ન થાય ત્યાં સુધી વાડા ન વટે. જાગ્રત થવા માટે કેળવણીની જરૂર છે. પરંતુ સમાજમાં છોકરીઓને કેળવણી મળી તેથી એ જાગ્રત તો થઈ પણ પોતાના દુઃખ સામે થવાની હિંમત તેમાંના મોટા ભાગે જતાવી નહિ. કેળવણી ઉપરાંત સ્ત્રીને બહારનું ક્ષેત્ર મળે તો જ તેનામાં હિંમત આવે. આજે સ્ત્રીની પાસે જે ધરનું કામ છે તેમાં મુશ્કેલી, આફત કે ધર્ષણ જેવું નહિવત્ છે. જે વર્ગને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાનો હોય છે તેનામાં હિંમત આવે છે. સ્ત્રી કેળવણી પણ એને બહારનું ક્ષેત્ર ન મળે તો એની રિયલિટીની જાગ્રતિ આવે છતાં સમાજ સામે બંદ કરવાની શક્તિ આવવી મુશ્કેલ છે. જે વ્યક્તિ પોતાના પગ ઉપર ઊભી રહે છે તે જ હિંમત યતાવી શકે છે. એટલે છોકરીઓની આજની રિયલિટી આવતી કાલે ન્યારે એક ડગલું આગળ વધશે ત્યારે એ આજની જેમ અસહાય જનીને મૂગી ખેસી નહિ રહે.

આજે કન્યાને સંસ્કાર માટે કે વર મેળવવામાં સુગમતા પડે તે માટે કેળવણી અપાય છે. આવતી કાલે એથી આગળ વધી એ કમાણી કરી શકે તે માટે કેળવણી આપવી પડશે. સ્ફુકાર બેકાબાક વર્ગને મૂકીવાદો પદ્ધતિ નાબૂદ કરી નાબૂદ કરવા માગે છે. એટલે કુટુંબનાં પાંચ છ માણસનું જીવનધોરણ બેસું રાખવું હશે તો સ્ત્રીએ પણ પુરુષની કમાણીમાં સહાયભૂત થવું પડશે.

એ રિયલિટી સરકાર ઇચ્છે છે એટલે જેમ સ્ત્રી માટે, સરકારી બધી સંસ્થાઓ પુરુષના દરજ્જે નોકરી કરવા ખુલ્લી બહાર કરી છે. આજની બહેલી છોકરીઓ અભ્યાસ પૂરા કરી, લગ્ન થતાં ઘરની આર દીવાલોમાં

પૂરાઈ જાય છે, તેને જાહેરે આવતી કોઈની ઠોકરી કેળવણી પૂરી કરી કમાણીના ક્ષેત્રમાં પડશે. પરિણામ એ આવશે કે એનામાં 'જાત્રિતની સાથે સ્વતંત્ર પગલું' ભરવાની હિંમત આવશે. એ કમાતી હશે એટલે સ્વતંત્ર પગલાંને લીધે આવી પડનાર આર્થિક જવાબદારીની એને ચિંતા નહિ હોય. વળી આમ, જાને કમાતાં યુવકયુવતી પરિચય અને રતેહ પછી લગ્નથી એકાંતાં હોય ત્યારે એમને સમાજના વિરોધની ચિંતા સત્તાવે નહિ એ સ્વાભાવિક છે.

જ્યાં સુધી ઠોકરીઓને કેળવણી મળ્યા પછી સ્વતંત્ર કાર્યક્ષેત્ર ન મળે ત્યાં સુધી કેવળ જાત્રિત એના દુઃખમાં ઝાઝી મદદરૂપ નહિ બને. આજે માની લઘુએ કે કોઈ અલેલી ઠોકરી સ્વતંત્ર રીતે પગલું ભરવો તૈયાર હોય, છતાં જ્યાં સુધી એને વિશ્વાસ મેસે તેવા લાયક યુવકના પરિચયમાં ન આવે હોય ત્યાં સુધી એ શું 'પગલું' ભરી શકે? વળી પરિચયમાં હોય છે ત્યારેય માળાપનો વિરોધના પગલાંમાં સંવિધ્યમાં દુઃખી થવાયું તો, એ સંશયે એ પગલું ભરતાં અવશ્ય છે. પરંતુ જો એનામાં પોતાના પગ ઉપર ઊભા રહેવાનો શક્તિ હોય તો એ સંશય ટળી જાય અને પગલું ભરવાની હિંમત આવે.

એટલે સ્ત્રીમાં કેળવણી, જાત્રિત અને હિંમત આવે ત્યાં સુધી ગોળ પટ્ટાની, પરંતુ બધે થવાની અને નાતો બ્રંસાવાની વાતો સફળ થવી શક્ય નથી. તે દિવસ નથી પેઢીમાં આવવાનો છે એટલે લાંબી શહ મેલી પડવાની નથી. વળી વર્ગોથી પાંજરામાં પૂરાયેલા પરીને છૂટું મૂકવામાં આવે તો પણ એની અંધાઈ ગયેલી પાંખો છૂટી ન યાય ત્યાં સુધી એ ઊડી ન શકે. એના જેવું સ્ત્રીનું છે. હજારો વર્ગોથી સ્ત્રી ગુલામ છે. ઘરમાં પૂરાયેલી છે. તેનામાં કેળવણી અને જાત્રિત આવે તો પણ હિંમતની પાંખો ન આવે ત્યાં સુધી એ સ્વતંત્ર પગલું ભરી ન શકે. આપણે સ્ત્રી પાસે ગોચિતી કોઈ આશા રાખીએ તે પણ શક્ય નથી. ગઈ પેઢીની સ્ત્રી અલભુ હતી, આજની પેઢીની સ્ત્રીમાં કેળવણી અને જાત્રિત આવી છે - આવે છે. અને આવતી પેઢીની સ્ત્રીમાં પાંખો આપવાની છે એ પણ એટલું જ સ્વાભાવિક છે.

વળી હિંદુ કોડમાં મોટા ફેરફાર કરવાની સરકારની જે આશા છે અને જે આવતી દાયકે સફળ થવાની છે તેથી પણ સ્ત્રીની એ દિશામાં ઝડપી ગતિ થવાની છે. માળાપનો મિલકતમાં પુત્રની માફક પુત્રીના હિસ્સાના પણ સ્વીકાર કરવો એમ નવા હિંદુ કોડમાં નક્કી કર્યું છે. એ બિલને નવી ચૂંટણી સુધી મુલતવી રાખવાની ઝુજેશ અત્યારે તો સફળ થયેલી લાગે છે,

છતાં નવી ચૂંટણી પછી ૫ એ પસાર થશે એવી શક્યતા મોટી છે. વારસાદક નાણૂંદીની કલમ પણ એવી છે.

પરિણામે, કુટુંબમાં દીકરીનો દરજ્જો દીકરા જેવો સમાન થશે. એ સરખી કેળવણી લેઈ શકશે. આમ દીકરીને કેળવણી આપવી પડશે અને ભારુ આપવો પડશે એટલે એની પાછળ પરણના કે બીજા લેવડદેવડના ખર્ચને પહોંચાશે નહિ. સામી જાણુ, આજે જેમ વર કન્યાનું લાલતર માગે છે, તેમ આવતી કાલે આગળ વધી ધધી શો દરે છે તે પૂછશે. એવી માળાપને દુનિયાન દીકરીને ધંધાદારી કેળવણી આપવી પડશે. કોઈને આ શેખચલ્લીનાં સ્વપ્નાં લાગશે, કે બહુ વરસો લાગશે આ નવો તમાસો આવતાં, એમ ઉપેક્ષાવૃત્તિ કરવા જેવું લાગશે; તો કોઈને થશે કે જે તમાસા થવાના હશે તે શહેરોમાં થવાના, ગામડાંમાં તો જેમ આલતું હશે તેમ જ ચાલ્યા દરશે.

તો એ સવાસોના જવાબમાં એટલું જ કહેવાનું કે, આ દંપ્ત સ્વપ્નાં નથી. આજે જે સ્થિતિ છે તે ઉપરથી આવતી કાલની યદ્ય રહેલી ફેપ્લ સ્થિતિનું ચિત્ર છે. એ સ્થિતિ આવતાં વરસો લાગશે એનો જવાબ તો આગળના લેખમાં આપેલો છે. સમાજનું જીવન બ્રહ્માના વરસ, દિવસ અને સૈદ્ધા જેવું છે. એટલે મનુષ્યના આયુષ્યના અલ્પછની માપે સમાજ સુધરે નહિ; પરંતુ એહી એટલું જ કહેવાનું કે આ સ્થિતિ એક પેઢીમાં આવી જવાની. કારણ કે લોકોની ઈચ્છાં નહિ હોય તો પણ સરકારના કાયદા એની ઝડપ વધારી મૂકશે. પરિણામે, ગઈ પેઢીની ગતિ કરતાં નવી પેઢીમાં ઝડપ અનેચ્છા હશે તો પણ વધવાની છે.

હવે રહ્યો છેલ્લો સવાલ. ગામડાંમાં એની અસર નહિ આવે તેમ માનવાનું કારણ નથી. આજનાં શહેર ગામડાની પ્રગ્વમાંથી વચ્ચાં છે. આજે શહેરોમાં રહેતા માનવીમાંથી ૯૦ ટકા વર્ગને ગામડાં સાથે વ્યવહાર છે—કોઈ ને કોઈ રીતે. એટલે શહેરના જવાવની અસર ગામડાં ઉપર નહિ થાય તેમ માનવાનું કારણ નથી. શહેરમાં જ્યાં રિવાજનું લંગાણુ પશું કે એના પડખા ગામડામાં પડવાના છે. કારણ કે શહેરના લેક્ષિના સંબંધીએ ગામડામાં પણ ગૂંથાયેલા છે. વળી ગામડાં અને શહેર વચ્ચેનું આજનું અંતર દિવસે દિવસે ઓછું થવાનું છે. એટલે ગામડાંમાં સ્થિતિ નહિ બદલાય તેમ માનવાનું કારણ નથી.

આમ લગ્ન અંગેની લેવડદેવડ બંધ થવાનો અગસ્ત્યના વાયદા જેવો લાગતો અસરકારક આ રસ્તો નજીકની પેઢીમાં જ ઉકલશે એવી આશા જન્મે છે.

ચીઠાનાં મૂળ

અરવિંદ પટેલ

[૧]

‘બાપુજી! તમે રાંડવા છો?’

પત્નીનું શરીર નરમ હતું એટલે ઘરકામ મારે માથે આવ્યું હતું. સાવરણી લેઈ મને ઝાડું કાઢતો જોઈ સાંજના વર્ષનો મારો બાબો બોલી ગયો : ‘બાપુજી! તમે રાંડવા છો?’

હું એના સામું જોઈ હસી પડ્યો. પણ હાથમાંની સાવરણી ત્યાં જ અટકી ગઈ. વિચારમાં પડ્યો કે આટલા નાના બાળકને શી ખબર કે ઘરકામ, ઝાડું, કાઢવાનું કામ, પુરુષનું નહિ પણ સ્ત્રીનું છે? અને જો પુરુષ તે કામ કરે મેને રાંડવો કહેવાય!

થોડો વિચાર કરતાં એનો જવાબ મને મળી ગયો. બાળક જ્યારથી ફરતુંદરતું થાય છે ત્યારથી જો કંઈ ને કંઈ પ્રવૃત્તિ કરવા માંડે છે. જો પ્રવૃત્તિમાં એને જો કાંજે મોટાંની નકલ કરવાની હોય છે એટલે ઘરમાં ચાલતી પ્રવૃત્તિની જો સ્વાભાવિક નકલ કરે છે. પુરુષનું કામ ઘરની બહાર છે, ઘરમાં કામ કરતાં જો માને જુઓ છે. એટલે માના કામની જો નકલ કરવા લાગે છે, સાવરણી લઈ જો ઝાડું કાઢવા પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે વખતે એને જવાબ મળે છે, ‘તું છોકરી છે? છોકરી હોય તે એમ કરે. બાળક એમાં કંઈ સમજતું નથી, પણ અત્યંતપણે આ સંસ્કારની છાપ એના મગજ ઉપર પડે છે.

ખૂણામાં પડેલી ઘંટીનો ખીલોડો ઝાલી જો ફેરવવાની રમત કરવા જાય છે ત્યારે પણ એને જવાબ મળે છે—‘તું કંઈ રાંડવો છે? ફળવાનું કામ તો છોકરીનું!’

આમ માના કામની નકલ કરવા જતાં પગલે પગલે એના ઉપર શબ્દો પડવા લાગે છે—‘આ છોકરીનું કામ, રાંડવાનું કામ!’

મને થયું, નાનપણના આ સંસ્કારનાં જિંડાં મૂળ શી રીતે નીકળે? મોટા થશે ત્યારે કેળવણીથી, સુદ્ધિથી અને ન્યાયાન્યાયથી જો માનતો થશે કે સ્ત્રીપુરુષ સમાન છે, છતાં એના હૈયામાં પડેલા આ સંસ્કાર ભૂંસાશે? મારી જ વાંત હતું. અને ઘરકામ કરવું એમ હું માનું છું. કરવાનો

પ્રસંગ આવે છે ત્યારે કરું છું પણ જરા. છતાં જ્યારે જ્યારે પત્નીનાં કપડાં ઘોતો હોઈ છે ત્યારે, જો સ્ત્રીનાં કપડાં છે એમ સભાન હોઈ છે.

સ્વાભાવિક, મારું રાજનું કામ કરતાં જે અભાનપણું હોય જે તે એમાં નથી હોતું. કારણ કે નાનપણમાં પહેલાં જિંડાં મૂળ મૂને સભાન રાખે છે. અટપ્પી ગયેલી સાવરણીને ચાલુ કરતાં મેં હસીને જાગાને કહ્યું : 'ઝાડું કાઢે, ધરનું કામ કરે એ રાંડવો ન કહેવાય, પણ જે એમ કરતાં શરમાય, ન કપડાંમાં પુરુષપણું માને તે રાંડવો કહેવાય !'

એમાં બાબો કેટલું સમજ્યો એ હું શું કહી શકું ? પણ એણે લાખે હાથ કરતાં કહ્યું : 'લાવો બાપુજી, હું ચાલું.'

મેં આનાકાની કર્યા વગર એના હાથમાં સાવરણી આપી એ ઉભગચી મારી નકલ કરવા લાગ્યો !

[૨]

'બાપુજી પાણી સુઢાંચ પીતા નથી !'

ઊર્મિલાજહેનને અને મારે નવો પરિચય હતો. એમના પિતાનું નામ તો નાનપણથી સાંભળેલું. જાડુ મોટા માણસ જે. ધંધામાં જાણીતા, રાજ-કારણમાં જાણીતા અને સમાજકારણમાં પણ એટલાજ જાણીતા છે. મોટા થતાં એમનાં લાવણે પણ મેં સાંભળેલાં. પણ અંગત પરિચય ગિલકુલ નહિ.

તેમાં ઊર્મિલાજહેનનો પરિચય થતાં એ એટલાં સમજણો પિતાનાં કહેતાં કે મને પોતાને વર્ષોનો એમનો પરિચય હોય તેવો લાસ થતો હતો. અંગત સંપર્ક સાધવા દિલ ઝંખતું પણ હતું. એ મોઢા અચાનક મળી ગયો.

રવિવાર હતો. હું, ઊર્મિલાજહેન અને જયુલાઈ એમને ઘેર બેઠે જોડાં હતાં. ટેબલ ઉપર ચા અને નારતો મૂકાયો હતો અને ટનનન કરતી ઘંટડી વાગી. બારણું ઉઘાડવા ઊર્મિલાજહેન ગયાં.

'બાપુજી ! આમ અચાનક ક્યાંથી ?' કહેતાં ઊર્મિલાજહેન પિતાને જોતાં હર્ષધેલાં થઈ ગયાં. હું અને જયુલાઈ ઊભા થયા અને જય જય કર્યા.

ઊર્મિલાજહેને મારું જોગબાણ કરાવતાં કહ્યું : 'આ અરવિંદલાઈ, બાજુમાં નવા રહેવા આવ્યા છે. સજ્જન માણસ છે !' મેં મારી રીત પ્રમાણે કહ્યું : 'કાકજી, માણસ મરે તે પહેલાં એના અંગે સારોખોટો અભિપ્રાય બાંધી બેવો ન જોઈએ. સજ્જન દુર્જન થાય છે, દુર્જન સજ્જન થાય છે.'

ટેબલ ઉપરની ચા ઠંડી થઈ જતી હતી એટલે તે તરફ ધ્યાન દોરતાં

એમજો કહ્યું : ‘વોતો કરવાનો હજુ પૂરતો વખત છે, એક વખત ચાતું પનારી દો.’

ગિર્મિલાગહેને પિતાને આ આપવાની કંઈ દિલચાલ અત્યાર સુધી કરી ન હતી એટલે મેં એમને પૂછ્યું : ‘આપ આ નથી લેતા ?’

ગિર્મિલાગહેન સામું જોઈને એ હસ્યા.

ગિર્મિલાગહેને એનો ખુલાસો કરતાં કહ્યું : ‘આ પીએ છે. પણ મારા ઘરની આ એમને માફક નથી આવતી.’

હું કંઈ ન સમજ્યો. પૂછ્યું : ‘એટલે ?’

ગિર્મિલાગહેન : ‘એટલે એ કે, દીકરીના ઘરનું માળાપથી કંઈ ન ખવાળ એ આપણી જૂની માન્યતા પ્રમાણે, બાપુજી મારા ઘરનું પાણી સુકાં વ પીતા નથી !’

મને થયું, આવી જૂની માન્યતાને આજ સુધારક વળગી રહે છે !

[૩]

‘મને ‘એ’ આવે ત્યારે લડે !’

મોઢર જે કલાક પછી ઉપડવાની હતી એટલે...માં અમારે એટલો વખત રોકાવાનું થયું. અમારે એટલે મારે અતે જગુભાઈને. ગામમાં મારે કંઈ ઝોળખાણ ન હતું. જગુભાઈને કહ્યું : ‘શું કરશું હવે ?’

જગુભાઈ : ‘ચાલો ગામમાં, માધવલાલને ત્યાં જઈએ.’

માધવલાલને હું દીડે ઝોળખતો, બહુતા માણસોને મારી જેગ ઘણા દીડે ઝોળજો. અને એવા માણસોનો પરિચય કરવાનો મોકા મળે છે ત્યારે સ્વાભાવિક કાંઈ જવા દેવા છત્છતું નથી.

હું અને જગુભાઈ ગામમાં ગયા. માધવલાલે ઘર બદલ્યું હતું એટલે શોધતાં થોડી વાર થઈ. બારણું ખાલી વાસેતું હતું. જગુભાઈએ ખૂમ પાડી. મોડેયા એક આધેડ બહેને ડાકિયું કર્યું. ન્નેતાં મોં ઉપર હર્ષ બતાવતાં કહ્યું—‘ભલા રેહો. ઉઘાડું છું.’

એ માધવલાલનાં પત્ની હતાં. દેવીગહેન એમનું નામ, એ મેં પાછળથી બહુ લીધું હતું. ઘરની શાંતિ જોઈને જગુભાઈએ પૂછ્યું : ‘માધવલાલ નથી કે શું ?’

‘કલાક ઉપર જ બહાર ગામ ગયા.’ દેવીગહેનનો જવાબ સાંભળતાં મારા દિલમાં સહેજ રંજ થયો. એક નવો પરિચય ચાત તે ગયો તે દારણે.

‘જમવાનું કેમનું છે ?’ દેવીગહેને પૂછ્યું.

અમે જમીને નીકળ્યા હતા. અહીં વખત હતો એટલે ગયા હતા. કામ કંઈ ન હતું. અમે ઉપર જઈને બેઠા. પાણી પીધું. પુસ્તકો અને પત્રો જોતાં હું એ દેંદવા લાગ્યો. એ જોઈને મને થયું કે 'માધવલાલ અભ્યાસી માણસ છે.

'જુગુભાઈ આ નહોતા પીતા એ દેવીજહેન જાણતાં હતાં. એટલે એમણે માગ અંગે પૂછતાં કહ્યું: 'આ ભાઈ આ તો પીએ છે ને?'

મેં કહ્યું: 'હું આ પીઉં છું, પણ અત્યારે ચાનો વખત નથી એટલે નહિ પીઉં.'

દેવીજહેન: 'એમ કંઈ ચાલે. તમે મારે ત્યાં ક્યારે આવવાના છો?'

મેં કહ્યું: 'જુઓ દેવીજહેન! હું તમારે ઘેર ખરી રીતે મહેમાન તરીકે આવ્યો નથી. જે દલાક ગાળવા આવ્યો છું. અને તે ૫ જુગુભાઈએ કહ્યું કે માધવલાલ એવા માણસ છે કે કામમાં હશે તો એ આપણા જવાબી બંધ નહિ રાખે. ગાકો મારે જે દલાક માખો મારવા વખત હોય તેથી હું બીજાનું કામ જગડે તેમ ઇચ્છતો નથી.'

દેવીજહેન હસ્યાં. બોલ્યાં: 'એ' પણ તમારા જેવાં મતના કે. કાંઈ આવે અને કામમાં હોય તો ટૂંકમાં પતાવી દેઈ પાછા કામે વળગે છે.'

અને ચાની વાતમાંથી અમે બીજાનો વખત ન બગાડવો જોઈએ એ વાતમાં ઉતરી પડ્યાં. ફીટ ફીટ ચર્ચા ચઈ. દેવીજહેનની માયાળુતાનો પણ ખ્યાલ આવ્યો.

વખત ચવા આવ્યો એટલે મેં કહ્યું: 'જુગુભાઈ! હવે જાણું ત્યારે?'

દેવીજહેન તરત બિલાં ચઈ ગયાં. બોલ્યાં: 'આ પીધા વગર જવાનું કેવું? તમે મારે ઘેર ક્યારે આવવાના છો?'

મેં એવો આગ્રહ ન કરવા ધણું કહ્યું ત્યારે એ બોલ્યાં: 'એ બધું ખરું. પણ તમે આમ આ પીધા વગર જાઓ તો, મને 'એ' આવે ત્યારે લડે!'

મેં આ પીધી. પણ વિચાર એનો એ આવે કે દેવીજહેન જેવાં બહાર ફરેલાં-ભણેલાં અને જાહેરજીવનના વર્ગોના અનુભવ પછી પતિ, લડે એ બીક-દલીલ એમના મનમાં કેમ હોવી જોઈએ?

આ બંધાતો એક જ જવાબ લાગે છે કે, આ બંધાં બિંદાં મૂળ ચીદાના મૂળ જેવાં કહેવાય. સારો ખેડૂત જેમ ચીદાનો મૂળ જડમૂળમાંથી કાઢી નાખવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમ સરકારી માણસે આવાં મૂળ પણ જડમૂળથી કાઢવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

સમસ્ત પાટીદાર સમાજ - ૨

પાટીદાર તાતિમાં વરવિકૃત, કન્યાવિકૃત, નાના મોટા ગોળ અને કુળના બેદ, લગ્નમંડળના ભારે ખર્ચ, કુટુંબીય વૈધવ્ય વગેરે અનેક કુટુંબો પ્રચલિત છે. આને લીધે તાતિનાં અનેક સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવન રસદીન અને પ્રગતિહીન થઈ જાય છે એટલું જ નહિ. પરંતુ આપણા યુવાન વર્ગ તાતિના રિવાજોના બોજની જોવા ગંધાઈ જાય છે કે સામાજિક ખર્ચોને પહોંચી વળવા માટે જરૂરી ધન સંપાદન કરવા સિવાય, પોતાના કે પ્રજાના જીવનના વિકાસની ખીજ કાઢ દિશામાં કે પ્રગતિમાં જાડું જ એકાંટો રસ કે સમય જોને રહે છે. પરિણામે મનુષ્યજીવનના વિકાસનાં ક્ષેત્રો જેવાં કે કળા, સાહિત્ય, વિજ્ઞાન વગેરે પાટીદાર યુવકો જાડું જાળવવા વધી શકતા નથી.

સામાજિક રિવાજો સુધારના આપણે મન્ય ઉપર જ આધાર રાખીને જોડી રહીશું તે જાણું કે જો નહિ કારણ કે મન્ય તો બધાને લાગુ પડે તેવા જ સુધારાના કાયદા ઘડી શકે. વળી કાયદા ઘડવાથી જ સામાજિક સુધારા શક્ય જાય નહિ. સામાજિક સુધારા માટે લોકમત ફળવવા પ્રયત્ન કરવા જોઈશે.

સામાજિક કુટુંબો સુધારવા આપણી તાતિમાં તેમજ ખીજ તાતિઓમાં પ્રયત્નો થયા જ કરે છે; પણ એનું જાડું પરિણામ આવ્યું નથી. આ પ્રશ્નો સતત પ્રવર્તી જાય છે; ઉકેલે એમ નથી. એટલે આવા પ્રયત્નો સતત કર્યા જ કરવા પડવાના. અને તે માટે વડોદરામાં સમસ્ત પાટીદાર સમાજની રચના થઈ છે. તે અંગેની માહિતી ગયા અંકમાં જાણેલી છે.

કેટલાક વિદ્યાર્થી મિત્રોને સામાજિક સુધારા માટેના પ્રયત્નો કરવા પાટીદારભાઈઓનું એક મંડળ કાઢવાની હચ્છ થઈ. પાટીદાર એટલે કયા પાટીદાર એ પ્રશ્ન ઊડતાં પાટીદારને નામે જોળખાતા તમામ પાટીદાર એમ નક્કી થયું. પછી થયું કે પાટીદારોમાં તો જાતજાતના પ્રકાર અને જોળ છે. એ દરેકમાં જાતજાતના રિવાજો છે. એમાં કેટલા સાગ છે તે કેટલા ખોટા છે. તે નક્કી થયા વગર કંઈ થાય નહિ. ખીજ તરફ આ જાણું કરનાર કોઈ મંડળ જોનું ન થાય ત્યાં સુધી કંઈ જ થઈ શકે નહિ એમ લાગ્યું. એટલે નવા મંડળના અધ્યક્ષોનો મુસદ્દો તૈયાર કરનાર સમિતિએ પોતાની માહિતી મુજબના રિવાજો ઉપરથી લગભગ તમામ પ્રકારના પાટીદારોમાં વ્યાપક મુખ્ય રિવાજોનો વિચાર કરી નક્કી કર્યું કે અમુક પ્રતિજ્ઞાઓ લેનાર જ આમાં સમાવેશ થઈ શકે તેમ કરાવી એક મંડળ શરૂ કરવું.

તા. ૧૯-૯-૪૮ને દિવસે પાટીદારભાઈઓની એક સભા વડોદરા મુકામે યોજાવી. તેમાં જસોબેક ભાઈએનો હાજર હતાં. આ સભાએ ઉપરના મંડળની સ્થાપના કરી છે.

આ મંડળે પાટીદારોના કેટલા પ્રકાર ને કેટલા ગોળ ને. અને એમાં કેવા કેવા રિવાજો દૂર કરવા જેવા છે તે બધી માહિતી એગ્રી કરી સંકલ્પ તે માટે એક પ્રશ્નપત્ર તૈયાર કર્યું છે.

આ પ્રવૃત્તિને લોકો તરફથી સહકાર મળશે તો સારા પ્રમાણમાં સભાસદો થયા પછી પાકું બંધારણ અને દાર્શનિક મંડળ નક્કી કરવામાં આવશે.

તો આપ સૌ આમાં સભાસદ થઈ સમાજસુધારાની આ સક્રિય પ્રવૃત્તિને વેગ આપશો એમ આશા છે અને નીચે જણાવેલા પ્રશ્નોનું એક-પ્રશ્નપત્ર અનાદી માહિતી નીચેના રચણે મોકલી આપવા ને. કરશો.

પ્રશ્નપત્ર

૧. આપનું નામ ૨. ગામ. ૩. ઉમર. ૪. ધર્મ ૫. આપના ગામમાં પાટીદારોની આશરે કેટલી વસ્તી છે ? ૬. લગ્નન્યવહાર અંગે આપનું ગામ કયા ગોળમાં છે ? ૭. આખું ગામ એ જ ગોળમાં છે કે ભુદા ભુદા તફા છે ? ૮. ગોળમાં કેટલાં ગામ ને ? ૯. આ ગોળમાં આશરે કેટલાં કુટુંબો હશે ? ૧૦. આ ગોળમાં વરવિકલ થાય છે ? ૧૧. કન્યાવિકલ થાય છે ? ૧૨. આપવાલેવામાં કોઈ આંદોલ બંધાયેલો છે ? ૧૩. વધારેમાં વધારે કેટલી પરંપરા કે પદ્ધતિ વગેરે અપાયેલાય છે ? ૧૪. પરંપરા સિવાય બીજું કેટલું ખર્ચ થાય છે ? શી બાબત ? ૧૫. દીકરીના લગ્નમાં સામાન્ય રીતે કેટલું ખર્ચ થાય છે ? ૧૬. દીકરો પરણાવતાં શું ખર્ચ થાય છે ? ૧૭. મરણ પ્રસંગે બાગમું થાય છે ? ૧૮. તે અંગે કેટલું ખર્ચ થાય છે ? ૧૯. એ સિવાય કયા રિવાજો ખર્ચાળ પડે છે ? ૨૦. ખર્ચ સિવાયની દૃષ્ટિએ બીજી રીતે કયા રિવાજો કડંગ છે ? ૨૧. કયા રિવાજો તમે સારા માનો છો ? ૨૨. વિધવાને પરણવાની છૂટ છે ? ૨૩. સમગ્ર પાટીદાર જાતિને સામાજિક રીતે એક કરવી જરૂરી લાગે છે ? ૨૪. આમ કરવું શક્ય લાગે ને ? ૨૫. કેવા પ્રયત્નોથી એ થઈ શકે ? ૨૬. જાતિના રિવાજોને સુધારવા આપના ગામમાં કે ગોળમાં કંઈ પ્રવૃત્તિ ચાલે છે ? ૨૭. આપણા દેશમાં તમામ જાતિ એક થવી જોઈએ એમ આપ માનો છો ? ૨૮. એમ થવાથી શો લાભ અને શાંતુક્તિ થશે ? ૨૯. આમ કરવું શક્ય છે ? ૩૦. જાતિના રિવાજો સુધારવા કાયદાથી કામ કરવું એ ઇષ્ટ લાગે છે ?

ચિમનભાઈ મૂ. અમીન, મંત્રી, સમસ્ત પાટીદાર સમાજ,

અમદાવાદી પોળ, વડોદરા

કોંગ્રેસનાં બે ક્ષેત્ર

મહિભાઈ પટેલ

આ લેખમાં લેખકે વાચકોનું ધ્યાન એ તરફ દોર્યું છે કે સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ પહેલાં કોંગ્રેસનું એક ક્ષેત્ર હતું—ન્યારે હાથ બે ક્ષેત્ર છે. એક સરકારી-ગ્રામીણ ક્ષેત્ર, અને બીજું ક્ષેત્ર તે જનતાનું કાર્ય. આ બે વચ્ચે ચોખ્ખા ભેદ છે. એકનું સરકાર ચલાવવાનું કામ છે. બીજાને લોકસંપર્ક રાખી પ્રજા અને સરકાર બંનેને હેરાનગી આપવાની છે.

કોંગ્રેસ ગળાપોર સંસ્થા મળ્યાની હતી તેમાં ઇ. સં. ૧૯૩૬ ના અરસામાં કોંગ્રેસે બંધારણના માર્ગને પોતાની એક પ્રવૃત્તિ તરીકે સ્વીકાર્યો ત્યારથી પક્ષ તરીકેનાં બીજાં શેષાંશો. અંગ્રેજ રાજસત્તાનાં સૂત્ર ગાંધી સાથે કોંગ્રેસના ઉચ્ચ કક્ષાના નેતાઓએ સ્વીકાર્યાં. એટલે શાંતિમય માર્ગે સ્વરાજ્ય મેળવવાનો કોંગ્રેસનો હેતુ સ્પષ્ટ થયો. કોંગ્રેસ વિગ્રહ સંસ્થા તરીકે, ક્રાન્તિકારીત્વનું પોતાનું લક્ષણ જ્યાં દર્શાવે, બંધારણને માર્ગે જતા પક્ષ તરીકે, કોંગ્રેસ પક્ષ તરીકે દેવે જો બીજી રહે છે. બંધારણને માર્ગે જવાની શરૂઆત કરતી વખતે જે પક્ષનું બીજા પહેલું હેતુ જો બીજા દેવે કૃષ્ણગામાંથી ફાલીને વૃક્ષ બને છે.

ગતાધિકારથી સરકારે રચાયેલાં લોકાનો મત મેળવવાનો, વધુ મત મેળવીને ચૂંટાઈ આવવાનું આવશ્યક બને છે અને એટલા માટે લોકસમૂહ આગળ એકલોડેલ વ્યક્તિ તરીકે જોવા રહેવાનો અર્થ નથી. ગ્રામીણ પક્ષી, પક્ષનું ધ્યેય અને હેતુ, જનતાના કલ્યાણ માટે પક્ષે ઘડી કાઢેલો કાર્યક્રમ, પક્ષ તરીકે ચૂંટાઈ આવીને સરકારમાં ધારાસભ્ય તરીકે ખેસવા માટે આ બધું જરૂરી બને છે. ચૂંટણીઓમાં ચૂંટાઈ આવનારાઓ સરકારી તંત્ર ચલાવવામાં મશગુલ હોય છે, લેક્ષોની અને તેમની વચ્ચેના સંપર્ક તેઓ રાખી શકતા નથી. વળી લેક્ષોમાં અને સરકારમાં જઈ ખેસનાર ધારાસભ્યો વચ્ચે સંપર્ક રાખવા માટે વ્યવસ્થિત અને સંગઠિત પક્ષીય સંસ્થાની જરૂર હોય છે અને એટલા માટે દરેક ગ્રામીણ પક્ષ એવી સંસ્થા બીજી કરે છે. 'કોંગ્રેસ' હેતુ મુખ્યત્વે એવા મહારાની ગ્રામીણ સંસ્થા તરીકે લેક્ષો આગળ બીજી રહેશે.

કોંગ્રેસના નવા જવાદારોની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો, કોંગ્રેસે એ કોંગ્રેસ સરકારે પર કાજુ ધરાવી શકે તેવી સંપૂર્ણ જોગવાઈ જવાદારોમાં કરેલી છે. વળી જવાદારોની પ્રવૃત્તિઓ માટે કોંગ્રેસના પ્રમુખ અને ખીજા પાંચ સભ્યોનું જનેલું પાર્લામેન્ટરી બોર્ડ નીમાય અને આ પાર્લામેન્ટરી બોર્ડ પારલામેન્ટરી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે અને જવાદારો રમે. વળી ઉમેદવારોની પસંદગી કરવાને માટે આ પારલામેન્ટરી બોર્ડના સભ્યો અને એ. આઇ. સી. સી.એ ચૂંટેલા ખીજા પાંચ સભ્યો એમ કુલ ૧૦ સભ્યોની ચૂંટણીસમિતિ નીમાય. આ ચૂંટણીસમિતિ ઉમેદવારોની પસંદગી કરે અને ચૂંટણીઓની પ્રચાર પ્રવૃત્તિ ચલાવે.

સત્તા રચન માટે પડાપડી થાય છે અને જરૂર પડે તો પૈસા ખર્ચો નાખતાં પણ લોકો પાછા પડતા નથી. સત્તા અને વશ જનને પ્રત્યેનું સૂક્ષ્મ આકર્ષણ માનવીને ધણું છે અને તેમાંથી મુક્ત થવું કઠણ છે. એટલે વ્યક્તિગત ઉમેદવારો ચૂંટણીઓમાં ફેટલીક દલકટ યુક્તિઓ પણ વાપરતા જરા. મહાસભાની સંસ્થા અને તેટલા શુદ્ધમાં શુદ્ધ રૂપે હોવા છતાં તેમાં ચૂંટાઇ આવવા માટે પણ વિવેકમર્યાદા જવાદારના પ્રયત્નો જૂનકાળમાં નોંધાયા છે. પણ ચૂંટણીઓ જવારે વ્યક્તિગત જવાદારોની પક્ષગત, પક્ષીય જવાદારો ચલાવવામાં આવે છે, ત્યારે પ્રચારની પદ્ધતિ અને પ્રચારનું જવાદાર કંઈક ઉચ્ચ દક્ષાએ આવે છે અને તેની શરૂઆત પણ ઉચ્ચ સપાટીએથી થાય છે. તેમાંથી વ્યક્તિગત જવાદારો અજમાવાની દલકટ યુક્તિઓ અવશ્ય થાય છે અને એટલા પ્રમાણમાં દેશનું ગજજવાદાર શુદ્ધ થવું જાય છે.

બ્રિટિશ રાજની સામે લડવાનું હતું ત્યારે કોંગ્રેસ હુંકું ઊભું ગયો તો પણ મત આપવો એવી એક વાત ચાલતી પણ હવે કોંગ્રેસની જવાદારોની ગજતંત્ર કુનોહપૂર્વક અને કાબેલિયતથી ચલાવીને જનકલ્યાણનું વધારેમાં વધારે ભક્તું કરવાની છે. અને કોંગ્રેસ સરકારને માટે અત્યાગને તજકડે દેશને મજબૂત જનાવે એવું અર્થતંત્ર અને ગજતંત્ર ધડવાનું છે. એવે તજકડે ઉમેદવારોની પસંદગી ખૂબ સભાગપૂર્વક કરવી પડશે સામાન્ય રીતે કાયદા-કાનુનનું જ્ઞાન, ખીજા દેશોના રાજતંત્રોનો થોડોત્રણો ખ્યાલ, કાબેલિયત અને કુશળતા સાથે સાથે હિંદીજનોના કલ્યાણની ઉત્કટ ભાવના, આવા પ્રકારની કાયદાકા ઉમેદવારોને માટે આવશ્યક મનાવવી જોઈશે. એવા કાયદા ઉમેદવારોને ચૂંટણીસમિતિએ પસંદ કર્યા હશે, તો લોકો ખૂબ હર્ષથી આવકારશે અને એવા ઉમેદવારો ધણા મત મેળવીને ચૂંટાઇ આવશે.

કોંગ્રેસનું એક અગત્યનું અંગ રચનાત્મક કાર્યક્રમ હતું. પક્ષીય જવાદારો કોંગ્રેસ સંગઠિત થવાની છે તો પણ તેના આ અંગની આવશ્યકતા યોગી

થવાની નથી. છતાં આજ પહેલાં જોરજોરથી એના પ્રત્યે જે ધ્યાન અપાતું એવું ધ્યાન હદાય ન અપાય એ જનવાજોગ છે. રચનાત્મક કાર્યક્રમ પ્રત્યે જે જુદી જુદી દષ્ટિ શરૂઆતથી જ રહેલી હતી. એક દષ્ટિ એવી હતી કે લોકસંપર્ક સાધવાને માટે રચનાત્મક કાર્યક્રમ એક અસરદારક સાધન છે અને તેથી લોકોની સાથે દળીમળી, કોંગ્રેસમાં લાગવગ વધારવા અને સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ માટે રચનાત્મક કાર્યક્રમને વળગી પડતા હતા. બીજી દષ્ટિ એવી હતી કે જીવનના ધર્મ તરીકે રેડિયો, ખાદી, હરિજન ઉદ્ધાર વગેરે વગેરેને સ્વીકારવામાં આવેલાં હતાં અને પોતાના જીવનના એક અંગ તરીકે રચનાત્મક કાર્યો સ્વીકારેલાં હતાં. આ દષ્ટિવાળા પુરુષો બહુ ઓછા હશે, છતાં જેમણે જીવનમાં ધર્મ તરીકે રચનાત્મક કાર્યક્રમને અપનાવ્યો છે, તે તો આજુ રાખવાના જ છે. પણ જેમણે સંપર્કના એક સાધન તરીકે સ્વીકાર્યા હોય તેઓ સંપર્કનું બીજું સાધન મળી જાય તો આ કાર્યક્રમને છોડી દે એ જનવાજોગ છે.

કોંગ્રેસે પોતાના નવા બંધારણમાં પોતાનું સંગઠન ગરામર મજબૂત રહે તે માટે કેટલીક નેગરાઇઝેશન કરેલી છે. કોંગ્રેસના પ્રાયમિક સભ્ય થવા માટે ૨૧ વર્ષની ઉંમરનાં કોઇ પણ સ્ત્રીપુરુષ તેના હેતુને અને ઉદ્દેશને માન્ય રાખી સહી કરી શકે ન. પ્રાયમિક સભ્ય થવા માટે નાણાંરૂપમાં કોઇ પણ પ્રકારની શ્રી આપવાની નથી, માત્ર તેના હેતુ અને ઉદ્દેશને માન્ય રાખવાનાં છે. એટલે આવા પ્રાયમિક સભ્યો ઘણી મોટી સંખ્યામાં નોંધાવાની સંભવિતતા છે. પણ પ્રાયમિક કોંગ્રેસ પંચાયતોમાં ચૂંટાઇ આવવા માટે પ્રાયમિક સભ્યને માટે નીચેની શરતો પાળવી આવશ્યક જાને છે.

૧. હાથે કાંતેલી અને વણેલી ખાદી નિરંતર પહેરતો હશે. ૨. અસ્પૃશ્યતાનું કોઈ પણ સ્વરૂપ સ્વીકારતો નહિ હશે. ૩. આંતરજાતિય અને ધર્મોની એકતામાં માનતો હશે અને પરધર્મીઓ પ્રત્યે આદર ધરાવતો હશે. ૪. કોઇ પણ જનના ભેદભાવ વિના-એટલે કે નાત, જાત અને ધર્મને ધ્યાનમાં લીધા વિના-સૌને સમાન તક આપવાની અને સરખો મોભો જળવવામાં માનતો હશે. ૫. બીજા કોઈ પણ રાજકીય પક્ષનો, યા અર્ધ ધર્મ-રાજકીય પક્ષનો-કે જે પક્ષને જુદું બંધારણ, સભ્યપદ અને રાજકીય કાર્યક્રમ હોય એવા પક્ષનો-સભ્ય હશે નહિ. ૬. વાર્ષિક ૧ રૂ. ફી આપતો હશે. છેલ્લાં જે વર્ષથી લાગભાગ પ્રાયમિક સભ્ય નોંધાયો હશે. ૭. ઉપરની તમામ શરતો પાળનાર પોતાના સભ્યપદ માટે નિશ્ચિત પ્રવેશપત્ર ભરીને જિલ્લા

સમિતિને મોકલી આપે અને મંજૂર થયે તે કોંગ્રેસની પ્રાથમિક પંચાયતોને માટે ચૂંટાવાને લાયક અને ઈ. અને આવા સભ્યને (Qualified Member)-લાયક સભ્યની સંજ્ઞા આપી છે.

આવી રીતે એક વર્ષ 'લાયક સભ્ય' તરીકે ઉમેદવારી પૂરી થયા પછી (Effective Member) 'ધાર્પદારી સભ્ય' થવા માટે તેણે નિયમિત પોતાનો સમય કોંગ્રેસ નક્કી કરે તેવા પ્રકારનાં રાષ્ટ્રીય કાર્યોમાં કે રચનાત્મક કાર્યોમાં આપવો જોઈએ. આવી રીતે નોંધાયેલા 'ધાર્પદારી સભ્ય' કોંગ્રેસ કમિટીઓમાં ચૂંટાવા માટે લાયક ગણાયો. ઉપરની વિગતોમાંથી ફક્ત ચારે કે કે રચનાત્મક કાર્યક્રમને યા તો રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમને કોંગ્રેસે બંધાવેલામાં સ્થાન આપેલું છે અને તેવું કાર્ય નિયમિત કરે તે જ 'ધાર્પદારી સભ્ય' થઈ શકે અને આગળ ચૂંટાવાને લાયક અને છે.

મજૂર સંઘો અને ધંધાદારી સંઘો પ્રત્યે હમણાં હમણાં કોંગ્રેસનું ધ્યાન ઠીક ઠીક પડેલાં ઈ. ૧૯૪૨ પહેલાં એ સંઘો પ્રત્યે લક્ષ્ય ઝાંખું હતું. જો કે મોટે ભાગે આવા પ્રકારના સંઘો શહેરમાં જ હશે એટલે શહેરના કાર્યકર્તાઓને આ કાર્યો કરવાની અનુકૂળતા રહેશે અને રચનાત્મક કાર્યમાં તેની ચલતરી થશે. ગામડાંમાં જ્યાં એ ગાંધીજીનું સૂત્ર હાલ તરત વિસારે પડતું જતું દેખાય છે.

ખીજી તરફ સરકારમાં જઈ બેઠેલા કોંગ્રેસીઓ એવી મનોદશા ધરાવે છે કે જે કંઈ કરવું હોય તે તેમની સાથે રહીને, તેમને પૂછી કરીને કરવું જોઈએ. અને તેથી હાલમાં સરકારમાં જઈ બેઠેલાં કોંગ્રેસીઓ અને બહાર રહેલા કોંગ્રેસીઓ વચ્ચે જોઈએ તેવી સુસંવાદિતા સ્થાપન થઈ શકી નથી, અને કેટલીક વાર તો હુસાતુરો પણ જણાઈ આવે છે. સરકારમાં જઈ બેઠેલા કોંગ્રેસીઓ અને બહાર રહેલા કોંગ્રેસીઓ બન્નેને માટે આ નવા પ્રકારનો અનુભવ છે પણ તેમનામાં રહેલાં ડહાપણ અને સમયસૂચકતા એક પ્રકારના વ્યવહારનું ધોરણ બિંદુ કરશે ત્યારે અત્યારે દેખાતી કેટલીક ચૂંચવણો ઉઠી જશે. અતે પ્રજાના હક્કો પ્રત્યેની દ્રષ્ટિ તેમના વ્યવહારમાં સુસંવાદિતાનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ પ્રગટશે.

વિના-ઓછા-લવાજમ ફંડમાં મદદ

મહુધાના કંબાલા રહેતા શ્રી વિદ્યલક્ષ્મી સોગલાલા પટેલ શિ. ૧૦, પીજના બ્યાલે રહેતા શ્રી વલ્લભલાલ હાથીલાલ પટેલ શિ. ૮, મોખાસાથી શ્રી નવલલાલ મણિલાલ પટેલ શિ. ૪ અને શ્રી મગનલાલ શિવાલાલ શિ. ૩, મળ્યા છે. અને તે આભાર ફંડમાં જમા કર્યા છે.

ગાયનું ઝાડ

મુખાર્જી ભટ્ટ

લેખનું મથાણું વાંચીને જ સૌને નવાઈ લાગશે કે લખનાર સ્વપ્નમાં તો લાવરી નથી કરતો! ગાયનું ઝાડ તે કદી હોતું હશે! આપણા માટે સાચે જ ગાયનું ઝાડ નથીન છે. પણ એ હોય છે, અને તેને જો આ દેશમાં ઉગાડવામાં આવે તો દૂધનાં દર્શન આમવર્ગને માટે દુર્લભ થઈ પડ્યાં છે તે સુલભ અને એમ આ લેખ વાંચતાં આપણને સૌને લાગશે.

△

ગાયનું ઝાડ (Cow-tree) એ શબ્દ આજે આપણા દેશમાં નવો છે, પરંતુ નહકના લાવિષ્યમાં ગાયનું ઝાડ સૌને ગાય જોડતું પરિચિત થઈ જશે. દક્ષિણ અમેરિકામાં આ ઝાડ છે. અને એ ઝાડમાંથી સાગ પ્રમાણમાં સફેદ, પૌષ્ટિક રસ નીકળે છે, જેનો ઉપયોગ દૂધની અંદાજ તરીકે કરી શકાય છે. આ કારણે એ ઝાડનું નામ તે દેશમાં ગાયનું ઝાડ (Cow-tree) એમ આપણમાં આપ્યું છે.

મુંબઈ સરકારનું ખેતીવાડી ખાતું હાલમાં તે ઝાડ આપણા મુલકમાં ઉગાડવા અંગે વિચારણા કરી રહ્યું છે. ગયે વર્ષે અમેરિકા જઈને એ ઝાડનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી આવેલા આસિસ્ટન્ટ હોર્ટીકલ્ચરિસ્ટ, શ્રી. આર્થ. એ. સેવર્ડ એ કાર્યમાં હાથ ખાંટ્યા કામે લાગ્યા છે. દક્ષિણ અમેરિકા અને આપણા દેશનાં દવાપાણી, જમીન લગભગ સરખાં છે એટલે આ ઝાડ આપણી ભૂમિમાં ઉગાડી શકાય તેવી શક્યતા છે.

આ કામગીરી તરફ મુંબઈ સરકારનું લક્ષ દોરનાર, સાઠ વર્ષના મુંબઈના શુદ્ધ શ્રી. આર. વી. કૈકેની જે. તેમણે આ પ્રયોગ સફળ થાય તેવી નોંધપાત્ર શોધ કરેલી છે અને આ ઝાડ ઉગાડવાની મોટી શક્યતા છે તેનું ખાત્રીપૂર્વકનું પરિણામ સરકારને સાદર કહેલું છે. ઉપરાંત યુનાઈટેડ નેશન્સના ખેતીવાડી ખાતાને અને યુનાઈટેડ રોટના ખેતીવાડી ખાતાના સેક્રેટરી એમ.એ. પેતાના, પ્રોફેસર. પાલ્લિરી, જાણુરી. જે. એ. અને તરુણી. હન. હન. જવાબે પણ આવેલા છે.

શ્રી. કૈકેનીની તપાસમાં એ પણ જણાયું છે કે, ૭૦ વર્ષ પહેલાં, ઈ. સં. ૧૮૭૯-૮૦ માં એક પ્રવલ્ન થયેલો જે. સેક્રેટરી ઓફ રોટ ફોર ઈન્ડિયા, હોર્ડ ફ્રેન્ચકે મુંબઈના ગવર્નર ઉપર તા. ૩૧ જુલાઈ, ૧૮૭૯માં

લખ્યું હતું કે, 'મારું જ્ઞાન ગાય-ઝાડ પ્રત્યે જેંઆયું છે, મને લાગે છે કે તેનો ઉછેર હિંદને લાભદાયક થઈ પડશે. આથી દક્ષિણ અમેરિકાથી એનાં બી મોઢલવાની મોઢવણુ કરી છે અને તે તમારા મુઢ્ઠી ખાતા તરફ રવાના થશે. આ સાથે જો ઝાડ અંગેની માહિતી આપતું સાહિત્ય મોઢલ્યું છે, જે જો ઝાડ અંગેની આસિયતો અને ઉછેર અંગેની જરૂરિયાતો પૂરી પાડે છે. જો ઉપરથી સરકાર નક્કી કરી શકશે કે તમારા પ્રાંતના કયા લાગમાં તે ઉગાડી શકાય તેમ છે. હું ઇચ્છું છું કે યોગ્ય સમયે જો અખતરાનું પરિણામ આપની સરકાર મને જણાવશે.'

લોર્ડ કેનખૂઢ તરફથી મોઢકાચેલા આ બી સુરત, યામ્બા, રત્નાગિરી અને દાનડા જિલ્લાના કમ્પેક્ટરોને, ખાનદેશ જિલ્લાના લાંડગાંવના ખેતીવાડી કાર્મને અને મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કમિશનરને વહેંચી આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ અમલદારોએ પોતપોતાના પ્રદેશમાં તે ઝાડ ઉગાડવા, અખતરો કર્યો, પણ સૌ એમાં નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા.

અધોના અખતરા ઉપરથી જે અનુભવ મળ્યો તે તારવીને મુંબઈ સરકારના મુઢ્ઠી ખાતાએ તા. ૨૬ એપ્રિલ, ૧૮૮૦ના પત્રમાં તે લોર્ડ કેનખૂઢને નીચે પ્રમાણે જણાવ્યો, 'અમલદારો તરફથી કરવામાં આવેલો અખતરો નિષ્ફળ ગયો છે, કારણ કે બીની ફળો દાઢવાની શક્તિ નાબૂદ થયેલી હતી. જોટલે આ પ્રયોગને નિર્ણાયક પ્રયોગ માની શકાય નહિ. પ્રયોગ કરનાર અમલદારોનો રિપોર્ટ છે કે જે રીતે બીનું પેઢોંગ થયું હતું અને જે બીનેમાં એનું પેઢોંગ થયું હતું, જો અને રીતે બેતાં સકયતા છે કે બી બગડી ગયું હતું. આથી, આપ નામદારને વિનંતિ કરીએ છીએ કે અમને ફરીથી સારું બી મોઢલવામાં આવે. નવું બી જુદીજુદી બે રીતોથી પેઢોંગ કરીને મોઢલવાની જરૂર છે-થોડું બીની માટીમાં પેઢ ચાપ અને થોડું સૂકી માટીમાં પેઢ ચાપ.'

આ બી બગડી જવાના કારણમાં જો અમલદારોનું એમ માનવું હતું કે, અમેરિકાથી ઈંગ્લંડ અને ઈંગ્લેન્ડથી હિંદની સ્ટીમરની લાંબી મુસાફરીમાં જે વખત ગયો તેથી જો બગડી ગયું હતું.

મુંબઈ સરકારની આ જાતની વિનંતિ હોવા છતાં ફરીથી આ અંગે કંઈ બન્યું નહિ, અને ફરીથી અખતરો થયો નથી. આ કારણે ગાય-ઝાડ આ દેશમાં અજાણ્ય રહી ગયું છે. પરંતુ શ્રી. કૈફનીએ આ વસ્તુને સજીવન કરી છે. તેમને ધ્રુષ્ટ છે કે ગાય-ઝાડ આ દેશમાં સહેલાઈથી ઉગાડી શકાય અને વિદ્યત બનતો જતો દૂધનો પ્રશ્ન સહેલાઈથી ઉકેલી શકાય.

ચિમનલાલ હ. અમીન

મહાત્મા ગાંધી રમારક ફાળો ઉધગવવા જતાં સાવ કાતરમાં આવેલા એક ગામડામાં, વડોદરા તાલુકાનું વાસણા (કાતરિયા) ગામ કે ત્યાં મુખ્યત્વે ખારૈયાલાલઓ વસે છે, ત્યાં કાર્યકર મિત્રોસહ ફાળો ઉધગવવા જતાં જે સુંદર અનુભવ થયો એ છપનમાં કદી - ભુલાવ તેમ નથી. ગામમાં જતાં પ્રથમ દર્શને નાનાં નાનાં ડાપરાં ભેંદોનેજ એમ થયું કે આ ગામમાંથી શું મળશે? પણ દશે-નહીં મળે તો એ દોષ દિવસ આ ગામમાં અવાયું નથી એટલે જાણે ગામ જોયું અને લોકોને મળાશે

પણ તપાસ કરતાં જણાયું કે અહીંના ખારૈયાલાલઓ તો ખેતરોમાં ડાપરીઓ ખાંધીને મોટે ભાગે ત્યાં જ રહે છે અને ખેતી કરે છે. અમને થયું કે ચાલો ખેતરોમાં આ લોકોના વાસ અને રહેણીકંણી જોવા મળશે.

ફાળો મળશે તો કીક નહિ તો ત્યાં મહાત્માજીની અને દેશકાળની વાતો તો થશે. દૂર દૂર ખેતરોમાં જ્યાં તો ત્યાં એકજગથે નહીં પણ છૂટાછવાયા થોડા થોડા વાસ આવેલા. એકજીગથે રહેણીઓમાં કરતા જગથો અને ખારૈયા લાલઓનાં બેમાં ચતાં ટાળામાં એસી મહાત્માજી અને એમની મહાન સેવા તેમજ દેશની આઝાદી, સાથે એને મહાન જનાવવાની આપણા દેશનેતાઓની ભાવના ને તમન્નાની વાતો કરી. એ માટે ચાત્રતા મહાત્મા ગાંધી રમારક ફાળામાં ખનતી મદદ આપવાની વાત કરી. આ લાલઓએ સહાઓ ભેંદ નહોતી અને જગથમાં કંઈ પેપરો પણ વાંચતા નહોતા. માત્ર ખેતી જ એમનો વ્યવસાય હતો. આ વાતો સાંભળવામાં એ લાલઓ તલલીન થતા હતા. વાત પૂરી રહે મદદ આપવાની જાણે કરીફાઈ જામી. ગળ ઉપરાંત શ્રી. એકાવન અને એકસો એક જેવી રકમો એકજીગથ પાસેથી ઉછીની લઈને અને ખેતીનો માલ જેમને ત્યાં વેચતા એ સાથેના લાલની પાસેથી મેળવીને પણ મદદ અપાવા લોગી, એટલું જ નહિ પણ ગેરહાજર એવા ખારૈયા અને રજારી લાલઓ વતી એમના મિત્રો ને મજતિયા ફાળામાં સારી રકમો આપતા, ને અપાવના ભેંદને અમે તો અરેખર તાલુજ થયા!

અમે કહેતા — ભાઈ ગળ ઉપરવટ ન આપશો! તમારો રકમો વધુ પડતી પણ લાગે છે. અને ગેરહાજર વતી આપશો તો પાછળથી વાંધા નહિ પડે? ખારૈયાલાલઓ કહે, “એકજીગથો ભરોસો ના હોય તો ખોલીએ કેમ? માત્ર તો ભગવાનનો અવતાર હતા. આપણા જલા સારું હવ આપ્યો. એમના નામ પર આટલું આપતાં અમે શું મરી જવાના છીએ!”

વિના-ઝોજા-લવાજમ ફંડનો સંવત ૨૦૦૪નો હિસાબ.

જ	ઉ
૩૯૯-૧-૦ ગઈ સાલ આખરની શિલક	૩૭૮-૦-૦ વરસ દરમિયાન ૧૨૬ ખહેનોને વિના લવાજમે.
૨૮૨-૬-૦ ચાલુ સાલે જુદાં જુદાં લાખખહેનો તરફથી મળેલી મદદ, જેનો સમાવેશ આ અંકમાં નોંધ લીધી છે ત્યાં સુધી થયો છે.	૪૯-૦-૦ ઝોજા લવાજમમાં ૪૮ ખહેનોને મદદના
	૧૫-૦-૦ ઝોજા લવાજમમાં ૧૫ વિદ્યાર્થીઓને મદદના
	૧૯-૮-૦ ઝોજા લવાજમમાં ૧૯ શિક્ષકોને મદદના.

૬૮૧-૭-૦

૪૬૧-૮-૦ કુલ મદદ પેટે ખર્ચ.

૨૧૯-૧૫-૦ વર્ષ આખરે શિલક

૬૮૧-૭-૦

ફંડમાં મદદ કરવા અંગે વિનંતિ

આ ફંડની રકમ ભવિષ્યના વર્ષોમાં મદદ કરવા ગયાથી ગ્રામથી 'તેવે હરદો ન હતો તેથી' શરૂઆતમાં ફક્ત ૨૮ ખહેનોને વિના લવાજમે માસિક મળતું તે વધીને ૧૨૬ની સંખ્યા સુધી આપ્યું છે. જેની માગણી આવી તેની સ્વીકારેલી છે. અને એ રીતે ઉપરના હિસાબે ખર્ચ થાય તો નવી મદદ ઉપર આધાર રાખવાનો રહે છે. અને નવી માગણી સ્વીકારાય તેમ નથી.

આજ સુધીનો અનુભવ કહે છે કે લગભગ બધી મદદ આફ્રિકાના લાખઓ તરફથી આવેલી છે. જાણે એ ફંડ આફ્રિકાવાસીઓનું હોય તેમ દેશના લાખઓએ ઉદાસીનતા બતાવી છે. તો દેશના તેમજ આફ્રિકાના લાખઓને વિનંતિ કે આ ફંડમાં મદદ મોકલી આપી આભારી કરે.

વિશેષમાં જે ખહેનો વિના લવાજમે માસિક મેળવે છે તેમને વિનંતિ કે જો તે લવાજમ ભરી શકે તેવી સ્થિતિમાં આવ્યાં હોય તો મફત માસિક મેળવવાની વૃત્તિ છોડી પૂરું ન પોષાય એમ હોય તે રૂ.૨માં ઝોજા લવાજમમાં માસિક મેળવવાની વૃત્તિ ગ્રામે.

આમ અને બાબુથી જો સહકાર મળી રહેશે તો નવી માગણી આવતે વર્ષે સ્વીકારી શકાય તેવી સ્થિતિ આવશે.

[૧] છવનનું પરીઠ : લેખક - પ્રભુદાસ જગનલાલ ગાંધી, પ્રકાશક - નવલછવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, પૃષ્ઠ ૬૪૪, રૂ. ૫૦.

ગાંધીજીના લલિત શ્રી જગનલાલ ગાંધીના લેખક પુત્ર ચાપ છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ફીનિકસ આશ્રમની હાથ દોળ, ગાંધીજીના સાનિધ્યમાં જ તેમનું જાળપણ વીત્યું. આ કાળમાં જ ગાંધીજીના સત્યાગ્રહી છવનનો ઉદયકાળ થયો. લેખકના જાળમાનસ ઉપર જો વિરાટ અદોલનનાં જે ચિત્રો અંકિત થયાં, તે આમાં સળંગે આપ્યાં છે. આ પુસ્તક ગાંધીજીની આત્મકથાની પૂર્તિરૂપ છે.

[૨] સ્ત્રી-પુરુષ મર્યાદા : લેખક - કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા, પ્રકાશક ઉપર પ્રભાભે, પૃષ્ઠ ૧૭૦, ચોથી મુદ્રાવેલી વધારેલી આવૃત્તિ, રૂ. ૧૧૧.

આ પુસ્તક ગુજરાતી સાહિત્યમાં એટલું જાણીતું છે કે જો આજે વિશેષ કહેવાનું નથી. હજુ કાંઈએ તે ન વાંચ્યું હોય તો વાંચી લે.

[૩] મમ : લેખિકા - અનુરુપમા દેવી, અનુવાદક - 'નિર્મળકૃમા', પ્રકાશક - નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ, પૃષ્ઠ ૨૩૨, રૂ. ૩.

નવલકથાનું વાચન સારું નથી એમ માનનારને પણ આના વાચનથી સાગશે કે આ વાર્તા સારી છે. જાળમાં પણ આપણા જેવા પરદણુ, કુલીનનાના પ્રશ્નો છે એટલે વાતાવરણ આપણું પોતાનું હોય તેમ લાગે છે.

[૪] આદર્શ છવન : લેખિકા - ચંચળખહેન મારોક્લાલ પાકક, પ્રકાશક - ચોકસી અંજાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ, નડિવાદ, પૃષ્ઠ ૩૪૦, રૂ. ૨૧.

લેખિકાખહેન ધાર્મિક વૃત્તિનાં છે અને ધર્મની વાતો લોકોને સાંભળવી ગમતી નથી પણ વાર્તાઓ વાંચતી જાડુ ગમે છે, જો લોકમાનસ હોવાથી એમણે વાર્તાની ગૂંથણીદ્વારા હિંદુ ધર્મના આદર્શ છવનની આમાં ચર્ચા કરેલી છે.

[૫] કિશોરચરિત્રમાળા ગૂંચ ૪-૫ : લેખક - રસજ્ઞભાઈ ન. વહોરા, પ્રકાશક - ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ, દરેક ગૂંચની કિ. રૂ. ૧૧.

કિશોરોને પ્રેરણા મળે જો દષ્ટિએ ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીએ આ ગૂંચમાળા શરૂ કરી છે. આ અગાઉનાં ગૂંચ પણ આજ લેખકે લખેલાં છે. ગૂંચ ૪ જેને ૫ માં ૭ ૭ પુસ્તિકાઓ ૩૨ પાન મુદ્રીતી છે. ૪ થા ગૂંચમાં ૬૨ પ્રિસ્ત, ૨૩ નાનક, મહાવીર પ્રભુ, અયો જરથુષ્ટ્ર, મહામદ પયગમ્બર, ભગવાન બુદ્ધનાં ચરિત્ર છે. ૫ મા ગૂંચમાં રામકૃષ્ણ પરમહંસ, શ્વામી રામનીર્થ, સંત જ્ઞાનેશ્વર, સંત જ્ઞાનસિંહ, કબીર સાહેબ, સદાજનનંદ સ્વામીનાં ચરિત્ર છે. લેખક આ અગાઉના ગૂંચથી જાણીતા છે અને ગૂંચશ્રેણી પણ સારી લોકાદર પામેલી છે એટલે વિશેષ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી.

સ મા ચાર

★ ચોરીસામાં મહા નદી ઉપર જધાના હીરાકુંડ ડેમની ડીઝાઇન માટે હિંદ સરકાર તરફથી ત્રણ એન્જિનિયરો તા. ૧૨મીના રોજ અમેરિકા જવા ઉપડી ગયા છે. તેમાંના નડિયાદના વતની શ્રી. શાંતિલાલ અંબુલાલ દેસાઈને વિદાયમાન આપવા અને તેમની સફર સફળ ધ્વજીતો સમારંભ તા. ૧૦મીએ કલકત્તામાં મેસર્સ ઝાટાભાઈ જેઠાભાઈ પટેલની કુંના લાગીદાર શ્રી નટવરલાલ માણેકલાલ તરફથી યોજવામાં આવ્યો હતો. શ્રી સંતાભાઈ ભુલાભાઈ પટેલે પ્રમુખપદ લીધું હતું. હીરાકુંડ ડેમની અગત્ય જણાવતાં શ્રી શાંતિલાલ જણાવ્યું હતું કે, આ ડેમ જધાતાં લગભગ અગિયાર લાખ એકર જમીનને પાણી પૂરું પાડી શકશે. સાડા ત્રણ લાખ કીલોવેટ ઇલેક્ટ્રીક પાવર ઉત્પન્ન થશે અને સેંકડો ગામો પૂરમાં તણાતાં બચી જશે.

★ મુંબઈથી ગઈ સાલ શરૂ થયેલ પાટીદાર યુવક, સંઘનું માસિક 'પાટીદાર મિત્ર' એક વર્ષ પૂરું કરીને નવેમ્બરથી બંધ કરવામાં આવ્યું છે.

★ મુંબઈ સરકારે તા. ૨૫મી ઑક્ટોબરના મેજેસ્ટમાં મુંબઈ પ્રાંતમાં શાંતિ બહાર મૂકવાના વિધાન પર પ્રતિબંધ મૂકતું ગિલ જાહેર. અભિપ્રાય જાણવાના હેતુથી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. આ ગિલ અંગે જે માણસો પોતાના અભિપ્રાયો આપવા માગતા હોય તેમણે ૧૯૪૬ના ફેબ્રુઆરીની આખર સુધીમાં પોતાના અભિપ્રાયો બોમ્બે લેજિસ્લેચર ડીપાર્ટમેન્ટના મંત્રીને, કાઉન્સિલ હાલ, મુંબઈ એ સિરનામે મોકલી આપવા.

★ વરણામાના શ્રી ભાઈલાલભાઈ જોરાભાઈ અમીન તા. ૯-૧૧-૪૮ ના રોજ ૭૨ વર્ષની ઉંમરે દેવલોક પામ્યા છે. તેઓ રાજકારણ, સામાજિક અને ધર્મ પ્રવૃત્તિઓમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા હતા. વળી 'વડોદરા વર્તમાન' અને 'ખરોડા મેજેસ્ટ'માં 'અફલાતૂન'ના ઉપનામથી રાજકીય બાબતોમાં કટાક્ષલેખો લખતા હતા. એક વર્ષ ૧૩ એપ્રિલમાં એક મુકદ્દમા વખતે અમલદારને એમણે 'વાલ્યો ભચેડો' એમ કટાક્ષમાં કહેલું, જે પરથી ફોર્ટનું અપમાન કર્યા બદલ એમને સો રૂપિયા દંડ કરેલો. તે સામે અપીલ થઈ હતી અને સ્વ. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ બેરિસ્ટર તરીકે તેમની વહારે ચડેલા અને દંડ પાછો લીધેલો. સરદાર શ્રી વલ્લભભાઈ સાથે પણ એમને શાઢ સંબંધ હતો. સરદારશ્રી એમના સમાચાર પૂજાવતા ત્યારે કહેતા - આપણા 'અફલાતૂન' કેમ છે ? એમના પુત્ર, શ્રી શશીકાન્તે-વરણામાના પુસ્તકાલયને પિતાના મૃત્યુ નિમિત્તે ૩ ૨૫૦૧ દાનમાં આપ્યા છે.

મુણાવતે આંગણે ઉત્સવ

મુણાવમાં આ સાલ નવીન જાધાયેલ કેસરળા પ્રસૂતિગૃહની ઉદ્ઘાટન વિધિ કરવાનો પ્રસંગ ઊભો થતાં, લગ્નઈ દરમિયાન જાધાયેલ દવાખાનું, કુમારશાળાનાં અને કન્યાશાળાનાં નવાં મકાન, દેશનેતાઓ જોડમાં હોઈ વિધિ વગર શરૂ કર્યા હતાં, એટલે આ પ્રસંગે આ ચારેય સંસ્થાઓની ઉદ્ઘાટન વિધિ કરવાનો સંયુક્ત ઉત્સવ નક્કી થયો. પ્રાંતના વડા પ્રધાન શ્રી. જાજાસાહેબ ખેર, અને ગૃહમંત્રી શ્રી. મોરારજી દેસાઈ ગુજરાતના પ્રવાસે આવતા હતા ત્યારે ના. ૧૩ મીના રાજ એમને હાથે જો સંસ્થાઓ ખુદ્દી મૂકવાનો વિધિ ગાખ્યો હતો. એ પ્રસંગે સંસ્થાઓ જ નહિ પણ ગામના રસ્તાઓ પણ, શબ્દગારવામાં આવ્યા હતા. સલા માટે મોટો મડપ બાંધ્યો હતો. ગામને આંગણે ઉત્સવ હોય તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો.

એ પ્રસંગે માનનીય પ્રધાનોને ઉદ્દેશીને વંચાયેલું નિવેદન

શ્રી. ઝાટાભાઈ શંકરભાઈ પટેલે એ પ્રસંગે ગામ તરફથી નિવેદન રજૂ કર્યું હતું. એ નિવેદન બે વિભાગમાં વહેંચાયું હોય તેવી એની વિગત છે. એકમાં મુણાવ ગામની સ્થિતિ અને પ્રગતિ જતાવવામાં આવી છે. બીજામાં ગ્રામપ્રજા સરકારનાં કાર્યોમાં કેવી મુશ્કેલી અનુભવ છે, અગર તે અંગે શું માને છે, અને સરકારે શું કરવું જોઈએ તે બંધન કરતા પોતાના હૈયાના ભાવ છે. ગ્રામની પ્રગતિ જોવા માટે પહોંચે ભાગ એટલે જરૂરી છે ત્યારે બીજા ભાગ સરકારી દૃષ્ટિ કેવી છે તે વળતા જવાજમાં માનનીય પ્રધાનોએ દર્શાવેલ વિચારો સમજવા જરૂરી છે. એટલે ટૂંકમાં અહીં જતે ભાગ રજૂ કરીએ છીએ.

મુણાવ ગામની સીમા

માનનીય પ્રધાનો અને મહેમાનો આભાર માની, ત્રણ વર્ષ પછી ગામમાં પ્રધાનો આવતા હોઈ તે અરસામાં જન્મતમાં અને દિંદમાં શું શું જતી ગયું તેનો અંગુલીનિર્દેષ કરી નિવેદન પોતાના ગામ અંગે જણાવે છે : ‘મુણાવ ગામની કુલ વસ્તી ૬૦૦૦ની છે, જેમાં ૬૦૦ આફ્રિકા અને ૪૦૦ મુણાવ બહાર દિંદમાં છે. ગામની કુલ જમીન ૧૭૧૦ એકર છે. આટલી વસ્તીને પોષવા આ જમીન ઘણી જ ઓછી-ગણાય. તેથી ગુરંગાન માટે પરગામ તેમજ પરદેશ ગયા સિવાય લોકોનો છૂટકો નથી. આથી મુણાવના મુવકોએ વેપારમાં ને હોગમાં

સાહસ કર્યા ને આક્રિષ્ટા તરફ નગર ફરી. પરિણામે ગામની આર્થિક સ્થિતિ દંધક સારી બની છે. આનો લાભ સમસ્ત ગામને પશુ મળ્યો છે.

ચરોતરનું આદર્શ ગામ

મુળુવ ગામ રાષ્ટ્રીય હડતમાં ગોખરે હતું તેને ઉલ્લેખ કરી નિવેદન આગળ કહે છે : 'એક વાર આ ગામને 'ચરોતરનું આદર્શ ગામ' એવું ગિરુદ મળ્યું હતું. આ બધામાં તે વખતના મુજરાતી શાળાના મુખ્ય શિક્ષક, ગામના વતની સદગત કિશોભાઈ લક્ષ્મભાઈ પટેલને ફાળો મોટો હતો. તેમની એ સેવા બદલ ગામલોકોએ તેમના રમરણાર્થે રૂ. ૫૦૦૦ને ખર્ચે પુસ્તકાલયનું મકાન બાંધી સન ૧૯૩૪ માં સર્વદાગ્રી વક્ષભાઈને હસ્તે પુરુષ મૂકાવ્યું હતું.

ગામની સંસ્થાઓ

'શ્રી. હોટાભાઈ શંકરભાઈ પટેલે સ્વ. પિતાશ્રીના રમરણાર્થે 'શંકરભાઈ ગળાભાઈ પટેલ દવાખાનું' તથા ૨૭ ગુંઠા જમીન પાછાડે સન ૧૯૪૨માં રૂ. ૨૦,૦૦૦ ખર્ચ્યા છે. શ્રી. અંબાલાલ, શ્રી. ગોવિંદભાઈ અને શ્રી. ગોવર્ધનભાઈએ પોતાના સ્વ. પિતાના રમરણાર્થે સન ૧૯૪૨માં રૂ. ૧૭,૦૦૦ ને ખર્ચે 'જોરાભાઈ શંકરભાઈ કુમારશાળા'નું મકાન બાંધાવી આપ્યું છે. શ્રી. પુરુષોત્તમે અને શ્રી. ઉમેદભાઈએ પોતાના સ્વ. પિતાના રમરણાર્થે સન ૧૯૪૪માં રૂ. ૪૦,૦૦૦ ને ખર્ચે 'ખુશાલભાઈ શંકરભાઈ પટેલ કન્યાશાળા' મકાન ને ટાવર બાંધી આપ્યું છે. પ્રસૂતિગૃહ માટે શ્રી નારણભાઈ કાશીભાઈ પટેલે સ્વ. માતૃશ્રી કેસરબાના રમરણાર્થે 'કેસરબા પ્રસૂતિગૃહ' સન ૧૯૪૮માં રૂ. ૬૦,૦૦૦ ખર્ચેને બાંધાવી આપ્યું છે.

ભાવિ સંસ્થાઓ

'જલાગર માટે શ્રી અંબાલાલ જોરાભાઈ પટેલ અને તેમના ભાઈઓએ પોતાનાં સ્વ. માતૃશ્રી હીરાબાના રમરણાર્થે રૂ. ૩૩,૧૨૫ આપ્યા છે. બાલમંદિરના મકાન માટે શ્રી. ગોવર્ધનભાઈ પ્રભુદાસ પટેલે રૂ. ૧૫,૦૦૦ આપવાનું સ્વીકાર્યું છે. સ્વ. બીખાભાઈ વૃગસીભાઈ પટેલે જાત્રાલય માટે રૂ. ૨૨,૦૦૦ આપ્યા છે. બ્યાયામમંદિર માટે શ્રી પુરુષોત્તમ દેવજીભાઈ પટેલે રૂ. ૧૨,૦૦૦ આપ્યા છે. ગામની બને બાલુ બાગ કરવા માટે શ્રી રણછોડભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલે રૂ. ૧૫,૦૦૦ આપવા બંહેર કંપુ છે. આ સંસ્થાઓને જોઈતી જમીન આજ સુધી મળી શકી નથી માટે શરૂ થઈ નથી.

સંસ્થાઓનાં ભંડોળ

‘લાઇફ સ્કેલમાં ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ છે અને રૂ. ૫૦,૦૦૦નું કાયમ ભંડોળ છે. અન્ય જનસેવાનાં કામ કરવા ‘સુણાવ કેળવણી મંડળ’ છે અને રૂ. ૧૯,૦૦૦નું કાયમ ભંડોળ છે, અને ૧૯,૦૦૦ ટ્રસ્ટ ભંડોળ છે, પુસ્તકાલય પાસે રૂ. ૧૦,૦૦૦નું કાયમ ભંડોળ છે. સહકારી વિદ્યાસ મંડળ પાસે રૂ. ૮૫,૩૦૦નું શ્રેષ્ઠ ભંડોળ છે.

ઈલાકામાં પહેલું જ મંડળ !

‘પીવાના પાણીની મુશ્કેલી દૂર કરવા તેમજ ગ્રામજીવનના વિદ્યાસ માટે સુણાવ સહકારી વિદ્યાસ મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. આ જાતનું મંડળ મુંબઈ ઇલાકામાં આ પહેલું જ છે. મંડળે ગ્રામમાં પાણી માટે તળ નાખ્યા છે. ખેતરોમાં સસ્તા દરે પાણી આપે છે અને મટર નાખવા યોજના તૈયાર કરી છે.’
નિવેદનના ણીએ વિલાગ

સરકારની કે ખદારની મદદ વગર ગ્રામનાં જાહેર કામોમાં રૂ. ૩,૨૫૦૦૦ની રકમ ખર્ચા ગામે સ્વાશ્રયી ગની પોતાની જરૂરિયાતો મેળવી લેવા ઠીક ઠીક પ્રયત્ન કરી છે એમ નિવેદન જણાવીને પ્રગતિ સુખદુઃખના પ્રશ્નો તરફ વળે છે. એ જણાવતાં અવિવેક ન ગણાય માટે પ્રથમ સ્પષ્ટતા કરતાં નિવેદન કરે છે : ‘પોતાને ત્યાં નોતરેલા મહેમાનોના કાર્યની દીક્ષા કરવી એ વિનયથી વિરુદ્ધ છે. એટલે ધડીગર અમને આપ અમાગ મહેમાન છો તે ભૂલી જવા દો અને પ્રાગ તરીકેનાં અમારાં દુઃખ તથા લાગણીઓ આપની સમક્ષ પૂરા વિનયથી, પરંતુ સ્પષ્ટપણે દર્શાવી અમારા હૃદયનો ભાર હલકા કરવા દો. ગામમાંને ભોગે શહેરની ઉત્પત્તિ

‘ખેડૂતોં જે માલ ઉત્પન્ન કરે છે તેના ખર્ચના પ્રમાણમાં ભાવ ઓછા પાંધવામાં આવે છે. એટલે ખેતીને ઉત્તેજન આપવું હોય તો ખેડૂતોને પરવડે તેવા ભાવ પાંધવા જોઈએ. મુંબઈ ઇલાકાના કુલ ૫૫૦૦૦ ત્રીજા ભાગ ખેડા જિલ્લામાં છે. ૫૫૦૦૦ ઇલાકાના કુડનો ત્રીજા ભાગ તેને મળતો નથી. પરિણામ એ આવ્યું છે કે અનાજની આ તંગીના યુગમાં શિયાળાઊનાળામાં તેને પાક માટે કુડની ખૂબ તાણ વેઠવી પડે છે ને તે ગિરુત્સાહી બને છે. ગણોત્તરો અને ધીરધારનો કાંચદો

‘આજના ગણોત્તરમાં તો વર્ગવિમુક્તિની ભીતિ ઊભી કરી છે અને ભાવશાવની લાગણી સુકી કરવા માંડી છે. એને બદલે ૨૫ એકરથી વધારે જમીન ધરાવનારને જમીનદાર ગણી તેના ઉપર એ ધારા લાગુ પાડ્યો

હોત તો અનુકૂળ ગણાત. ધીરધારના ધારાએ પણ ખેડૂતોની મુશ્કેલીમાં ઉમેરો કર્યો છે. ગ્યાનના દર ત્યાં જિંચા હોય કે ધીરધાર કરનાર સામે ગોટાળા કરવાની દુરિયાદો હોય ત્યાં તે લાગુ પડ્યો હોત તો સૌને સગવડ મળત. આને પરિણામે ખેડૂતને જોમતાં નાણાં મળતાં બંધ થયાં છે અને ખીછ ગાણુ સરકારે ધીરવાની અનુકૂળતા કરી નથી.

કાળાં બજાર કેમ ઊભાં થયાં?

‘સરકારે અવ્યવહારુ અંકુશો મૂક્યા મૂંડ્યા એથી કાળાં બજારોને ઉત્તેજન મળ્યું છે. વસ્તુઓના ભાવ આરંભાને પહોંચવા લાગ્યા છે. જનતાને છેતરપિંડી કરતાં અને જૂઠું બોલતાં શીખવી છે. સીધે રૂતે ચાલનારને પારાવાર મુશ્કેલીઓમાં હડમેલી મૂક્યો છે ને જનતાની નીતિ ઉતારી છે. કાપડની વાંકુંચણીની અવ્યવહારુ યોજનાથી મુશ્કેલ અને તેની આજુબાજુનાં મળી આઠ ગામને ગત વર્ષે માણસ દીઠ સરેરાશ વાર્ષિક ૪ વાર કાપડ અને ૩ માણસે એક નગ ધોતી કે સ્કાર્ટી મળી છે. સરકારે વાંકુંચણીની વ્યવસ્થામાં નહિ પડતાં કાપડ ઉપર ફક્ત ભાવ છાપવાના કાયમ રાખી તેનો ભંગ કરનાર સામે દડક પગલાં ભર્યા હોત તો જરૂરી કાપડ બધાંને યોગ્ય ભાવે મળી શકત.’

સરકારે શું કરવું જોઈએ?

અંતમાં નિવેદન જણાવે છે કે, ‘માત્ર કાયદા પસાર કરવાથી જનતાનું નૈતિક ધોરણ કદી ઊંચે આવતું નથી, પણ ઊલટું નીચે ઉતરે છે. જનતાનું નૈતિક ધોરણ ઊંચે લાવવા તો પ્રચાર દ્વારા તેમના હૃદયને સ્પર્શવું જોઈએ. રાજ્યપરોજના છવનમાં સરકાર જોટલું જોણું માયું મારે તેટલો જનતાને વધારે લાભ અને સરકારની એછી જવાબદારી. એકે એક બાજતમાં કાયદાને આધારે છવતી પ્રજાને અંતમાં નિર્માણ ગનાવવા કરતાં કાયદાનાં ગિનજરૂરી બંધન વિનાની પોતપોતાની પવિત્ર ફરજ સમજી એકબીજાને સહાય કરતી રચમાની અને સંતોષી પ્રજા હોય તો તે રાજ્ય ધન્યવાદને પાત્ર છે. ગામડામાં પૂછશે તો જણાશે કે પ્રજા સર્વત્ર અસંતોષી છે.’

શ્રી બાળાસાહેબ ખેરનો જવાબ

‘ગામ તરફનું નિવેદન વંચાઈ રહ્યા પછી માનનીય વડા પ્રધાન શ્રી ખેર આનંદી ચહેરે ઊભા થયા. જે કે મુસાફરીનો શ્રમ એમના મોં ઉપર દેખાતો હતો. ‘જલુ બોલવા માટે એમનો સાદ તૈયાર ન હતો. છતાં વંચાએલા નિવેદને એમના મનમાં જે પડ્યો પડ્યો તે એમણે રમણ રીતે વ્યક્ત કર્યો. એમણે

હું' કે નિવેદનમાં જે લાગે છે, તેમાં એક એવો છે કે જેનો જવાબ મારી સાથે આવેલા ગૃહમંત્રી શ્રી ગોરારંગલાલ આપશે. કારણ કે એ એમના હક્તરને લગતો છે. ગૃહમંત્રી સાથે એ મહેસૂલી મંત્રી પણ છે. હું તો સામાન્ય વિષય ઉપર જ બોલીશ.

પથરનાં દિલને સુરંગ ચાંપવી જ રહી.

વડા પ્રધાને જે સામાન્ય વાત કરી તેનો મુદ્દો એમણે નિવેદનમાંથી ઉઘાડ્યો હતો—કાવદા દ્વારા નદિ પણ પ્રચાર દ્વારા જનતાના હૃદયને પહોંચવું જોઈએ. એના જવાબમાં એ બોલ્યા કે, પ્રચારથી જનતાના હૃદયને પહોંચવું એ ઉત્તમ વાત છે. પણ જે દિલ પથરનાં હોય છે તેને પ્રચાર કંઈ અસર કરી શકતો નથી. આપુએ પ્રચાર દરવામાં ક્યાં કંઈ ગાદી રાખ્યું છે? પણ એ પણ પથરના દિલને ન પીગળાવી શક્યા. અસ્પૃશ્યતા વિશે આપુએ કેટલો બધો પ્રચાર કર્યો હતો? છતાં આજે શી સ્થિતિ છે તે તમે નજરે જુઓ છો. જે આપુની હમરો વોલ્ટની બેટરી પ્રચારથી પણ લોકોનાં હૃદય ન પીગળાવી શકી તો પાંચદસ વોલ્ટની અમારી નાની બેટરીનું શું શબ્દ? એટલે પ્રચારના આદર્શને સ્વીકાર્યા છતાં જે દિલ પથરનાં હોય તે માટે કાવદાના દાંડનો સુરંગ જ ફોડવી રહી. છતાં એનો અર્થ એ નહિ કે સરકાર પ્રચારમાં માનતી નથી. જે જનના વિષય હોય છે. એકમાં પ્રચારની રાહ ભેળવી જોઈએ, બીજામાં કાવદાનો અગત્ય. પરંતુ ઉપર ધારાસભામાં ચર્ચા આવી ત્યારે મેં જ તે પ્રશ્ન પ્રચાર દ્વારા ઉકેલવાની દિશામાં કરી હતી. પરંતુ અસ્પૃશ્યતાનિવારણ માટે કે અતેકપત્ની પ્રતિબંધ માટે પ્રચારની રાહ ન જોવાય. એ માટે કાવદાની સુરંગ જ ફોડવી રેહી.

સરકારને કાવદા કરવાની જરૂર નથી

આમ પ્રચારથી કાંમ લેવું જોઈએ તે મુદ્દો પ્રતાપીને વડા પ્રધાન નિવેદનના ખીન્ન મુદ્દા ઉપર, રાજ્યસભાના હવનમાં સરકારે કાવદાની ડબલ ન કરવી જોઈએ, તે અંગે કહેવો લાગ્યા—આપણું સાર્વજનિક હવન શાંતિથી, સુખથી. જે થાયે તો, હું તમારાં દરતાંય આગળ વધીને કહું કે, રાજ્યસભાના હવનમાં જ નહિ, પણ આયુષ્યભરના હવનમાં કાવદો શું કામ જોઈએ? લોકો સુખથી રહેતા હોય તો સરકારને કાવદા કરવાની જરૂર પણ નથી. આપણે માટે બે રસ્તા છે. એક આપુનો સેમનો અને બીજો સામ્યવાદનો

આપણે ત્યાં ધર્મ, લાભ, પ્રાંત વગેરે બેદ ઊભા છે ત્યાં વેપારી, ખેડૂત, જમીનદારના નવા બેદ ઊભા ન કરો.

નાના સરદાર-શ્રી મોરારજીભાઈ

શ્રી જાણસાહેબે રમણ શૈલીમા પોતાના વિચારો એવી રીતે વ્યક્ત કર્યા હતા કે શ્રોતાઓના મોં ઉપર સતોષ જણાતો હતો. નિવંદન વખતે લોકોને જે લાભ્યું હતું કે સરદાર અવધારું છે, તેને અહીં વડા પ્રધાનના પ્રત્યુત્તરથી વળી શ્રોતાઓને લાભવા માંડ્યું કે, સરદાર ગિચારી શું કરે? દોષ જ આપણે છે ત્યાં! એ પાનાવરણ વચ્ચે શ્રી મોરારજીભાઈ ઊભા થયા. સરદારશ્રીની જેમ જો તડ ને ફડ બોલનાર માણસ છે. તે વખતે એમ પણ સરખામણી મનમાં થઈ ગઈ કે મધ્યરથ સરદારમાં નંદરું - સરદારની જેમ જોડી ફડ તેમ પ્રાંતમાં ખેર - દેસાઈની જોડી છે. એ રીતે શ્રી મોરારજીભાઈને નાના સરદાર કહીએ તો ખોટું નથી - તડ ને ફડ કંડ્યામાં તો જરૂર બનેમાં સામ્ય છે! શ્રી મોરારજીભાઈના સંજ્ઞાસૂતો જવાબ

શ્રી મોરારજીભાઈએ સફાઈ કરતા કહ્યું - હું સાફ સાફ વ્યૂતો કરું તો માહું ન લગાડશો. તમને માહું લાગે એથી જરૂર મને દુઃખ થાય, પરંતુ હું માહું છું કે સેવકે માહું લાગે એવું હોય તો પણ સાફ સાફ કહેવું જોઈએ. તમારા નિવેદનના હું જે ભાગ જુદા રીતે કરું છું. એકમાં ગામની બહાદુરી છે અને બીજામાં સરકારને સલાહ આપી છે. કાયદા જોખા હોય તે સારા, પ્રચારથી કામ થાય એમ સલાહ આપવી એ ગામનું અભિમાન છે. જોનો અર્થ એ થયો કે અમે પ્રધાનો થયા છીએ છતાં પ્રાથમિક વસ્તુ પણ સમજતા નથી! અમે તમારા માણસો છીએ, પ્રજાના સેવકો છીએ. અમારો દોષ ખતાવવાનો તમને સંપૂર્ણ હક છે. પરંતુ તમારો સ્વાર્થ હોય તેથી તમે સલાહ આપો તે જગજર નથી.

આનંદમાં આવીને કાયદા નથી કર્યા

આગળ આવતાં કાયદા કરવાની કેમ જરૂર પડી તે ઉપર આવતાં શ્રી મોરારજીભાઈએ જણાવ્યું કે - આજે જે કાયદા કરવામાં આવ્યા છે તે આનંદમાં આવીને નથી કર્યા. આજે જે સમાજરચના છે તેને અહીં જે નવી સમાજરચના રચાવવી છે, તેમાં ઉપયોગી થાય તેવા કાયદા છે. એમાંથી તમે એક પણ જોવો મનાવો કે જે કોંગ્રેસના ધોરણે ન હોય. બે તમને આ કાયદા ખૂંચતા હોય તો જોનો અર્થ એ જ કે તમે કોંગ્રેસની મંત્રી ગયા છો. કાયદાઓથી વર્ગકલહ થશે એમ તમે માનો છો. સમાજવાદી

વિચારસરણી જો છે કે જુદા જુદા વર્ગ નાખ્યાં થાય તો જ દલદલ થાય. જાણુનો રસ્તો — કાંચેસેનો રસ્તો વર્ગ નાખ્યાં કરવાનો નથી. પણ વર્ગમેળ કરાવવાનો છે. આ વર્ગમેળ અચારથી ન થાય તો કાચદાથી કરવો એમ આમને લાગ્યું. એટલા માટે કાચદાની જરૂર છે. પ્રચારથી કરવાની વાત કરે તો પણ અસ્પૃશ્યતા દાખવા લક્ષ્યોએ પણ કહ્યું હતું. જો લક્ષ્યોને આપણે વંદીએ છીએ, અને છતાં અસ્પૃશ્યતા ન મળે. તે માટે કાચદો કયો છતાં એણે જિજ્ઞાસામાં મંદિર ખુલ્યું છે? એટલે જે લોકોને કાચદાથી અલિપ્ત થાય છે તે જ પ્રચારથી કામ કરે એમ કહે છે. પણ નવી સમાજજન્યનામાં જે કાચને ધસાવાનું હોય તો સ્થાપિત હિનવાળાને ધસાવું પડશે અને તે પ્રમાણે કાચદા થશે. તેમાં અમારે કંઈ વિચારવાનું નથી.

તમને એ કાચદા ખૂંચે છે તે હું જાણું છું

નિવેદન કરનારને ઉધડા મેળા હોય તેમ શ્રી મોરારજીભાઈ આગળ જોડ્યા — તમને એ કાચદા ખૂંચે છે તે હું જાણું છું. ગણેતધારે અને ઋણગદત ધારે. પણ ખરી રીતે એમાં ખૂંચવા જેવું શું છે? ખેતીમાં ક્યારે ઉત્પન્ન થાય? એક દિલ રહે તો. પણ એક દિલ રહે ક્યારે? એની મજૂરીનો પૂરતો ખર્ચો એને મળે ત્યારે. મલાઈ તમે ખાવ અને જો છાશ પીએ એ કેમ અને? પૌ જણ છાશ પીએ અને એક માણસ માખણ ખાવ એ કેમ અને? ગણેતધારામાં જનતાને જેડે તેને ક્યાં નુકસાન થાય છે? જે લોકો ભુદ્ધિમત્ કરે છે તેનો કાચો ન જો. કાંચેસેનો જ નો આમ કરશે તો કાંચેસેનો તોડશે. પોતાનો સ્વાર્થ આપે ત્યારે પણ કાંચેસેનોની શ્રદ્ધા ન ડગવી જોઈએ. આપણે જાણુનો સદેશો અધૂરો જીવ્યો છે તેથી ભુદ્ધિમત્ કરે તેવી વાતમાં આપણે લાગીએ છીએ. હીટલરશાહી ન આવે તે માટે ગાળો ખાઈને આ કાચદા ફરીએ છીએ. થોડી જમીનવાળા મતે ખેતી કરે એટલે નુકસાન થવાનું ક્યાં છે? કંઈ નથી જડતું ત્યારે વિધવાઓને આગળ લાવે છે. થોડી જમીન ઉપર વિધવાને નિભાવ થતો હતો એ શું કરશે? જે સમાજે વિધવાને સહી છે, ખરાબ કરી છે, તે શું એ લોકોને એની વહારે ચડવાની વાત કરે તો કયો? આ કંઈ અકલ છે? ઋણગદતથી શું નુકસાન થયું છે? આપવાથી નવું પેદા થાય છે — લેવાથી નથી થતું. છતાં આપણને તો આપવાનું આવે છે ત્યારે ખૂંચે છે. કાળા અગરનો ઉપાય શો?

આમ કાચદા અંગેની સ્પષ્ટતા કરી શ્રી મોરારજીભાઈએ કટ્ટોલ અને કાળા અગરના પ્રશ્નો ઉપર આવતાં જણાવ્યું કે, આજે જનતાને નામે વાતો કરવાની દેશન મર્ષ પડી છે. સરકારને તો દુઃખી જનતા કહે તે ખરું. મુખી

- જનતાને અમે ગૌણ માનીએ છીએ, પ્રચારથી જો તમે કરી શકતા હો તો મને તમારા ગામની વચ્ચે ઉઠાડા છે તે ચાર વર્ષમાં દાદી આપો. મને ખાતરી છે કે જો તમારાથી નથી જનવાનું, અને તે માટે કાયદાની જરૂર પડવાની છે. કાળું જમર ચાલે છે. કારણ કે અધા કાળું જમર કંદે છે. જો આપણે જાતે સંસ્કૃતિને જીવનમાં ઉતારીશું તો ગીજનઓમાં ઉતરશે. કટ્ટાલથી કાળું જમર અને લાંચ વધે છે. તે હું સારી રીતે જાણું છું. પણ કહું શું? જો તમે જાતે લાવનિયમન કરો તો સરકાર નહિ કરે.

આભારવિધિ અને પ્રત્યાધાતો

શ્રી સોમાભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલે પ્રધાનોનો અને મહેમાનોનો આભાર માન્યા બાદ સભા પૂરી થઈ હતી. આ ભાષણ પછી શ્રીનાઓ જે ચર્ચા કરતા હતા તેમાં આધાતપ્રત્યાધાત જણાતો હતો. એક વર્ગે જો ભાવ વ્યક્તન કરતો હતો કે પ્રધાનોનું કહેવું બરાબર છે. આપણે ગમે તેમ વર્તીએ પછી કાયદા વગર જોળીનું કરે શું? જો તમે જોળીને વર્ગ ઉમ્મળની દલીલ કરતો હતો કે આ તો અધું એકતરફી છે. સ્થાપિત હિતોનો કાણ પક્ષ કરવાનું કહે છે? પણ નવા ગણોત્કારાએ જમીનમાલિકને મોટું તુકસાન કર્યું છે. ગણોત્કાર વર્ષનું કરવાનું એટલે વચ્ચે જમીન માલિકને ખેડવી હોય તો પણ ન મળે. મળ્યા પછીય, ખેડતે છાપડું આપ્યું હોય તેમાં જોને રહેવાનો હક છે. જમીન માલિકને પૂળ્યા સિવાય ગણોત્કારને ગણોત્કાર લીધેલી જમીનનો માંડિમાંડિ બદલો કરવાનો જો હક આપ્યો છે તે, આવા માલિકીદક ઉપર તરખ માગતી કેટલીય કલમે છે સરકારે તો ન્યાય કરવો જોઈએ. કાંઈનો પક્ષ કરવો જોઈએ નહિ. જ્યાં સુધી વ્યક્તિગત માલિકીહકની નાજુદી થઈ નથી ત્યાં સુધી કેવળ જમીનની માલિકી ઉપર આવા તરખ માગવી તે એક વર્ગને અન્યાય કરવા બરાબર છે.

આમાં સાચો રસ્તો કયો?

સરકારે કહ્યું કે પ્રચારથી કંઈ ન અને કાયદાથી જ ચાલ, સામી જાણુ પ્રગળે કહ્યું કે કાયદાથી કંઈ પણ નથી પ્રચાર કરો. કાયદા કરવા છતાં મંદિર ન ખુલ્યાં જો શ્રી મોગરજીભાઈએ કહ્યું. મહાત્માજીના પ્રચાર છતાં અસ્પૃશ્યતા ન ગઈ તે શ્રી જેર સાહેબે કહ્યું. કાયદાથી કાળાં જમર બિસાં ચાલે તેમ લોકોએ કહ્યું. આમ કાયદો અને પ્રચારનો સામસામો છેદ પ્રગળે અને સરકારે હિડાવી દીધો તો પછી સાચું શું? એનો એક જવાબ કે, કેવળ પ્રચાર અપૂર્ણ છે કેવળ કાયદો અપૂર્ણ છે. જો નેના સંયુક્ત પ્રયાસથી જ પ્રગળે લાભ થાય. આજે જો કોંગ્રેસ સરકારનું કાર્ય કાયદા કરવાનું હોય તો, કોંગ્રેસમેનનું કામ પ્રચાર કરવાનું હોય તેમ સરકારે 'સ્વીકાર્યું' પણ ખરું. જો એનો સંયુક્ત સુમેગ સધાશે ત્યારે સ્વરાજ્યનાં સુક્ષ્મ પ્રગળે મળશે.

ઉજ્જગરો અકારોજ હોય

પણ કોઈ સુંદર, અતિ રસાળ, પાને પાને નવાં રહ્યો
ખોલેલી નવલકથા હાથમાં હોય ત્યારે તે ખ્યારે થઈ પડે છે,
બદકે મીઠો મીઠો લાગે છે. ખાતરી ન થતી હોય તો—

જ્યોત અને જ્વાળા

(શ્રી સુનીલાલ વર્ધમાન શાહ)

પહેલી રાતે વાંચવી શરૂ કરજો. છસો પાનાંની આ સળંગ
નવલકથામાં રસનો નિયાગરા એકધારે વહે છે.

બે ગ્રંથ : કિં. રૂ. ૭૫ : ૮. ૫૦ જુદું.

શ્રી સુનીલાલની બીજી કલમકીર્તિઓ : પ્રણય અને પરિણય રૂ. ૪૫,
હાસ્યરેખા રૂ. ૩૫, વિપર્યય રૂ. ૪૫, રાજહુત્યા રૂ. ૪, એકલવીર
રૂ. ૩૫, 'તપોવન રૂ. ૩૫, નીલકંઠુ' આણુ રૂ. ૩૫, રૂપાનો ઘંટ
રૂ. ૨૫, હિયાની વાર રૂ. ૪.

આખું ગુચ્છ જ વસાવી લેજો.

ઇન્દ્રજાળ

એટલે જાદુમંતર. આ નવલકથા તમને જાદુમંતરની જેમ જગતના
ફેટલાક ભાગોમાં લઈ જઈ ત્યાંની તદ્દન નવી જ સૃષ્ટિનાં દર્શન કરાવશે.
ઈંગ્લેન્ડમાં દર વરસે આ નવલકથાની લાખો પ્રતો હજુ પણ ખપે છે.
વાંચ્યા પછી પણ એન નહિ પડે—દશખાત્ર મિત્રોને વંચાવશે ત્યારે કરશે.

કિંમત રૂ. ૩ : ૮. ૫૦

તમારે લેખતાં કોઈ પણ પુસ્તકો માટે લખો :

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

૯૨, અનંતવાડીને નાકે,
બૂલેશ્વર, મુંબાઈ-૪૦.૨

અગર

હવેડિયો ચક્રો,
સુરત

છેલ્લાં ૪૦ વર્ષથી આયુર્વેદનો અગ્રાધ્ય ગ્રંથ ધણી સસ્તી કિંમતે

સુશ્રુત આયુર્વેદ

[ગુજરાતી સરળ અર્થ સાથે]

બે ગ્રંથમાં : પૃષ્ઠ ૧૩૬૮ : મૂલ્ય રૂ. ૧૫૫

- ★ આયુર્વેદિક સરજરી (વાદકાપ)નો મહાન ગ્રંથ જેવાં આધુનિક વૈદ્યકથા પણ વધુ સૂક્ષ્મ વિચારણા, સિદ્ધાંતો અને રીતો આપેલી છે.
- ★ આમાં જેવાં સરળ સાધનો અને ઉપાયો આપેલા છે કે કેદાર્ધ પણ વૈદ્ય કે નક્કાર આ ગ્રંથના અભ્યાસથી લોકમેવાની સાથેમાથે સારી અર્થપ્રાપ્તિ પણ કરી શકશે.
- ★ સામાન્ય છવનને ઉપયોગી એવી દિનચર્યા, ઋતુચર્યા, રસાયણ વગેરે ધણી વાતો વિસ્તારથી સમગ્રવેલી હોઈ શક્યા છેવટ સુધી આ ગ્રંથ વાંચી જનાર સામાન્ય વાચક પણ સારા લાભ મેળવશે.

આમાં નીચેના વિષયો વિસ્તારપૂર્વક સમગ્રવેલા છે.

શલ્ય-Ayurvedic Surgery) : વાદકાપ કરીને ત્રણમાં રહેલા કાષ્ઠ, લોહુ, હાડકું, વાળ, નખ વગેરે દાઢવાની રીત, પઠ્ઠાદવાની, ગર્ભ દાઢવાના યંત્રોનાં ઉપયોગ કરવાની તથા ક્ષાર મૂકવાની રીત અને યજ્ઞોના પ્રકાર ન્દત્યાદિ.

શાસ્ત્રકથ : કાન, નેત્ર, મુખ, બિહવા, નાસિકા વગેરે માથાનાં તમામ અંગોમાં થયેલા વ્યાધિઓ, તેના પ્રકાર અને તેને મટાડવાનાં ઉપાયો.

કાયચિકિત્સા : શરીરના દોષો, ધાતુઓ, મળ અને જલદ્રાવિ દૂષિત થવાને લીધે થતા લયંકર રોગો-તાવ, સન્નિપાત, ત્રિદોષ, અતિસાર, ક્ષય અને જાતીનાં અનેક દરદોની સમજૂત અને ઉપાયો.

ભૂતવિદ્યા : બ્રમિત થયેલાઓના વળગાડને શાંત કરવાના ઉપાયો.

કૌભાર્યભૂત્ય : (બાળઉત્તરના પ્રકાર) બાળકોના અનેક રોગો ને ઉપાય.

અગદતંત્ર : ઝેરી પ્રાણીઓ-સર્પ, વીંછી, ઈંચળ, ઝેરી કરોળિયા કે ઉદર વગેરે કરડી ગયાં હોય, તેનાં વિષ ઉતારવાના ઉપાયો.

રસાયનતંત્ર : યૌવન, શક્તિ, આયુષ્ય, લુહિયળ વગેરેને વધારવાના, તેને લાંબો વખત ટકાવી રાખવાના તથા રોગદૂર કરવાના ઉપાયો.

વાયુકરણુ : સામર્થ આપનાર ઉપાયો.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

ડૉ. ભદ્ર પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦-અમદાવાદ અને કાલ્યાણદેવી રોડ, હાથી બિર્હિજ, ત્રીજો માળે, મુંબઈ--

નેશનલ ઇન્ડિયન લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

માં તમારું ભાવિ સલામત છે.

વિગત તથા એજન્સી માટે લખો:—

એન. એલ. અમીન, પ્રાન્થ મેનેજર.

મુખ્ય શાખા: નેશનલ ઇન્ડિયન ઇન્સ્યુરન્સ લીમિટેડ

સ્થાપના-૧૯૦૬.

કલકત્તા, કોટ, મુખ્ય નં. ૧

—: એજન્સી અગર પ્રોસ્પેક્ટસ માટે લખો યા મળો:—

મહીલા: જે. અમીન, એક્ઝાઇક્યુટિવ

ઇન્સપેક્ટર.

કલકત્તા.

કે. ડી. પટેલ, એક્ઝાઇક્યુટિવ, મેનેજીંગ,

આરજેનાઇઝર ઓફ એજન્સીઝ.

રતનપોળ, અમદાવાદ.

હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ

માળાપ વિનાનાં ગરીબ નિરાધાર રખડી ગએલાં બાળકોને પાળી પોષી ભણાવી ગણાવી સ્વાશ્રયી જીવન ગાળવાની કેળવણી આપી જીવનના યોગ્ય રસ્તે ચડાવે છે. સંખ્યા ૧૫૦ ની આસપાસ રહે છે. સંસ્થાના કાયમી રોકાણોની આવક ડૉ. ચૌદ હજારને આશરે છે. ખર્ચ ડૉ. ચાલીસ હજાર ઉપર થાય છે. સંસ્થાને આશ્રયે રહેલાં તથા આવતાંને નિભાવવા ગ્રાપ આપતું બનતું કરશે.

મંત્રી. હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

ખમીરવંતી ખારૈયા કોમની ચારં નવલકથાઓ

જનમટીપ

ક્ર. ૩-૦-૦

શ્રી ઝરેરચંદ મેઘાણીએ એનાં મુક્ત
કહે વખાણ કરીને સંપૂર્ણ કલાકૃતિ
તરીકે બિરદાવી છે. 'પ્રત્યક્ષ' ના
હમરો વાચકો એના ઉપર મુગ્ધ
થવા હતા.

ધરતીનો અવતાર

ક્ર. ૨-૮-૦

રૂપ રૂપના અંબારચાળાં પાત્રો તો
નમે ધણી વાર્તાઓમાં જેવાં કે પપ્પ
કુટુંબ પાત્ર આ વાર્તા જેવું તમે
ક્યારેય નહિ જોયું હોય, અને જ્યાં
વાચતાં તમારા હૃદયમાં રંગ પડી જાય.

પંખીનો મેળો

ક્ર. ૨-૮-૦

મુખે મોટો ગળી ખાદને કુટુંબની
હકમા સાદુ શીધું જીવન જીવવા
માગતા માધાને કુરીલ સમાજ દેવી
રીને આરવટિયો ખતવાની ફરજ પાડે
છે તેનો વાસ્તવિક અને દિલ્લ દલ
મચાવી મૂકે તેવા ચિતાર આમાં છે

પાતાળ કૂવો

ક્ર. ૩-૦-૦

આરવટિયો અન્યા પડી માધો શેવું
આરવટુંકરે છે તેની કથા આ વાર્તામાં
આલેખી છે. આપણા જાણીતા કવિ
અને નિદાન શ્રી મુંદરમ કહે છે ?
આવી રસપૂર્ણ વાર્તા મેં ક્યાંય વર્ષે
વાંચી!

આ નવલકથાઓના લેખક કોણ છે તે હવે ગુજરાતના વાર્તા-
રસિકોને કહેવાની જરૂર છે? તેમાંય 'પાટીદાર'ના વાચકોને તો નથીજ

પ્રાપ્તિસ્થાન

ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિમિટેડ

મીમરાજ ગિરિડિંગ,
૪૦૫, દાલબાદેરી રોડ, મુંબઈ ૨

Δ

ફરતાન્ડીઝ પુલ નીચે
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ

ખમીરવંતી ખારૈયા કોમની ચાર નવલકથાઓ

જનમટીપ

કા. ૩-૦-૦

શ્રી ઋષેશ્વર મેધાણીએ એનાં મુક્ત કહે વખાણ કરીને સંપૂર્ણ કલાકૃતિ તરીકે ગિરદાવી છે. 'પ્રગતજય' ના હમને વાચકો એના ઉપર મુગ્ધ થયા હતા.

ધરતીનો અવતાર

કા. ૨-૮-૦

૩૪ કથના અંજારવાળાં પાત્રો તો તમે ઘણી વાર્તાઓમાં જોયાં છે પણ કુરુષ પાત્ર આ વાર્તા જોવું તમે ક્યારેય નહિ જોવું હોય, અને છતાં વાચતાં તમારા હૃદયમાં એ વચ્ચી જશે!

પંખીનો મેળો

કા. ૨-૮-૦

સુખે શરૂઆત રળી જાહેને કુટુંબની દુકમા સાદુ રીધું હવત હવવા માગતા માધાને કુટુંબ સમાજ કેવી રીતે ગારવટિયો ગતવાની કુરુષ પાડે છે તેનો વાસ્તવિક અને દિલ દયમયાની મૂકે તેવા ચિતાર આમાં છે

પાતાળ કુવો

કા. ૩-૦-૦

ગારવટિયો ગતવા પછી માથો ફેલું ગારવટુંદરે છે તેની કથા આ વાર્તામાં આલેખી છે. આપણા જાણીતા કવિ અને નિદાન શ્રી મુંદરમ્ કહે છે કે આવી રસપૂર્ણ વાર્તા મેં ઘણાં વર્ષો વાંચી!

આ નવલકથાઓના લેખક કોણ છે તે હવે શુજાતના વાર્તા-રસિકોને કહેવાની જરૂર છે? તેમાં 'પાટીદાર'ના વાચકોને તો નથી જ.

પ્રાપ્તિસ્થાન

ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિમિટેડ

મીમરાજ ગિર્દિંગ,
૪૦૫, કાલગાદિની રોડ, મુંબઈ ૨

Δ

ફરના-ડીઝ પુલ નીચે,
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ

ઉભાગરો અકારોજ હોય

પણ કોઈ સુંદર, અતિ રસાળ, પાને પાને નવાં રહસ્યો
ખોલતી નવલકથા હાથમાં હોય ત્યારે તે ખ્યારો થઈ પડે છે,
જાહેર મીઠો મીઠો લાગે છે. ખાતરી ન થતી હોય તો—

જ્યોત અને જ્વાળા

(શ્રી યુનીસાલ વર્માન શાહ)

પહેલી રાતે વાંચવી શરૂ કરજો. છસો પાનાંની આ સળંગ
નવલકથામાં રસનો નિયાગરા એકધારો વહે છે.

બે અંક : કિં. રૂ. ૭૫ : ૮. ખ જુદું

શ્રી યુનીસાલની બીજી કલમકીર્તિઓ : પ્રણય અને પરિણય રૂ. ૪૫,
સરમરેખા રૂ. ૩૫, વિષયક રૂ. ૪૫, રાજહત્યા રૂ. ૪, એકલવીર
રૂ. ૩૫, તપોવન રૂ. ૩૫, નીલકંઠુ આણ રૂ. ૩૫, રૂપાનો ઘંટ
રૂ. ૨૫, હિયાની વાર રૂ. ૪.

આખું ગુજ્જ જ વસાવી લેજો.

ઇન્દ્રજાળ

એટલે જાદુમંતર. આ નવલકથા તમને જાદુમંતરની જેમ જગતના
કેટલાક ભાગોમાં લઈ જઈ ત્યાંની તદ્દન નવી જ સૃષ્ટિનાં દર્શન દેવાવશે.
ઈંગ્રેજોમાં દર વર્ગે આ નવલકથાની લાખો પ્રતો હજુ પણ ખપે છે.
વાંચ્યા પછી પંજુ ચેત નહિ પડે—દશાવાર મિત્રોને વંચાવશે ત્યારે કરશે.

કિંમત રૂ. ૩ : ૮. ખ. ૭૫

તમારે બેઠતાં કોઈ પણ પુસ્તકો માટે લખો :

ગાંધી વ સાહિત્ય મંદિર

૯૨, અનંતવાડીને નાકિ,
મૂલેશ્વર, મુંબાઈ-૪૦. ૨

અથવા

હવાડિયો ચક્રો,
સુરત

રજી.નં. 2000

જોડણી

ખહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે
પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન
રહેવો, ગર્ભ રહીને થવી જ્યો-ક્રમવાવડ, મગસાં અવસ્થામાં અત
ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉમકા, છાતીમાં દાહ, અમુઝણ, કંઠે રતવા,
પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધ્રાવણની
અછત, ઊંઘ ન આવવી. હીસ્ટીરીઆ વિગેરે માટે જોમેન્સી વાપરો.
મીઠું નિષ્ક્રિય બનાવડોથી સાવધાન રહેજો.

અથા દવાવાળા વેચે છે

જોન-ટો: ફ્રાન્સના વાડીસાસની કું. મંગલદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

અનેક રોગોની એકજ દવા

જપન ધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. 302.

કોરોના, સગ્રહણી, રાઈ, હાથ, પગ, માથુ તથા બદનનો દુઃખાવો, પાણી વિકાર,
સળિવા, અક્રિય, સોજા, અઝણ, અપચો. ખાંસી. વાસ, દમ, દાંત-દાઢમાં
કળતર. ઝેરી ડખ. પ્રદર. પ્રમેહ. મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂક. ચળ, પેટ-પેડુનો
દુઃખાવો અમુઝણ, દરેક જાતના તવ, ધા પડવો, લોહી નીકળવું. ઇત્યાદિ અનેક
જાતના દરદોમાં તેમજ દેવે. સ્ત્રીમર યા મોઢરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપચોની
ચર્ધ પડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. કિં. મોટી બાટલી રૂ. ૧૦૦. વચલી બાટલી રૂ. ૨
અને નાની બાટલી રૂ. ૩૦૦ પો. જુદું. (દરેક ડેકાણે વેચાય છે)

જો એન્ટિ બેક્ટેરિયલ ઔષધિ નાંડયાદ.

રૂ. ૧૪માં ૧૩ પુસ્તકો અને ૨૪ અંકો

[પરદેશમાં—રૂ. ૧૬માં] ટપાલખર્ચ સહિત
પ્રતિમા

આ માસિકમાં મોટી માઈઝનાં લગભગ પાંચા સાતસો પાનાં (ચાલુ પુસ્તક માઈઝનાં સાડી તેરસો પાનાં) અને લવાજમ ભરે તેની સાથે જ પાંચ પૂઠાનું, જેટ સાથેનું સુંદર બેટપુસ્તક મળે છે. લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ જ છે. (પરદેશમાં :1. સાત) ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિને ખૂબ ઉપયોગી એવું ‘યુગ્મરાતનું’ આ એક જ માસિક આ પ્રકારનાં લખાણ આપે છે.

પુખ્ત

જાલકન નં. ૭. જારીનું મુખપત્ર. જાળકોનું યોજાનું માસિક. આ માસિક અખિલ ભારત જાળક સંઘના મુખપત્ર રૂપે ચાલે છે. પ્રત્યેક અંકમાં એક ચિત્રવાર્તા, જીવનચરિત્ર, સચિત્ર સુંદર રસભરી વાર્તાઓ, વિજ્ઞાન, દાન્ય, કવિતાગોષ્ઠી ભરેલું આ માસિક યુગ્મરાતનાં ઘરે ઘરે જાળકોના હાથમાં રહે છે. તમારા જાળકના વિકાસ માટે આ માસિક જરૂર વસાવવું પડશે—

—તે કેટલું સસ્તું? મર્મે ફક્ત રૂ. ત્રણ મોકલવાના હોય છે. પરદેશ માટે રૂ. સાડા ચાર.

સંસારચક્ર અંથાવલિ

જાર પુસ્તકના આ સંપુટના લેખક શ્રી. સોપાન છે. પુસ્તકોનાં નામ જ એની ઉપયોગીતા પૂરવાર દરે તેવાં છે.

(૧) કુમાર સાથે, જીવનચર્યા (૨) લગ્નચર્યા (૩) દેવતા સાથે જીવનચર્યા, (૪) લગ્નચર્યા (૫) યુવક સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૬) લગ્નજીવન (૭) યુવતી સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૮) લાંબત્વજીવન (૯) શ્રીમાન સાથે—સમાજ જીવન (૧૦) કુટુંબ જીવન (૧૧) શ્રીમતી સાથે—સમાજ જીવન (૧૨) કુટુંબ જીવન જારેવનું લવાજમ ફક્ત રૂ. ૭. પરદેશ રૂ. સાડા સાત.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલ્યાણેશી રોડ, મુંબઈ ૨ * ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

છેલ્લાં ૪૦ વર્ષથી આયુર્વેદનો અપ્રાપ્ય ગ્રંથ ઘણી સસ્તી કિંમતે,

સુશ્રુત આયુર્વેદ

[ગુજરાતી સરળ અર્થ સાથે]

જે ગ્રંથમાં : પૃષ્ઠ ૧૩૬૮ : મૂલ્ય રૂ. ૧૫૫

- ★ આયુર્વેદિક સરજરી (વાઢકાપ)નો મહાન ગ્રંથ જેવાં આધુનિક વૈદ્યકર્તા પણ વધુ સૂક્ષ્મ વિચારણા, સિદ્ધાંતો અને રીતો આપેલી છે.
- ★ આમાં એવાં સરળ સાધનો અને ઉપાયો આપેલા છે કે કોઈ પણ વૈદ્ય કે દાકતર આ ગ્રંથના અભ્યાસથી લોકભ્રેવાની સાથેસાથે સારી અર્થપ્રાપ્તિ પણ કરી શકે.
- ★ સામાન્ય જીવનને ઉપયોગી એવી દિનચર્યા, ઋતુચર્યા, રસાયણ વગેરે ઘણી વાતો વિસ્તારથી સમજાવેલી હોય શકે છેવટ સુધી આ ગ્રંથ વાંચી જનાર સામાન્ય વાચક પણ સારા લાભ મેળવશે.

આમાં નીચેના વિષયો વિસ્તારપૂર્વક સમજાવેલા છે.

શલ્ય-Ayurvedic Surgery) : વાઢકાપ કરીને ઘણાં રહેલા કાષ્ઠ, લોહુ, હાડકું, વાળ, નખ વગેરે દાઢવાની રીત, પરુ દાઢવાની, મર્લ દાઢવાના વંચનો ઉપયોગ કરવાની તથા ક્ષાર મૂકવાની રીત અને પ્રયોગના પ્રકાર છૂત્તાદિ.

શાલાક્ય : દાન, નેત્ર, મુખ, જિહ્વા, નાસિકા વગેરે માથાનાં તમામ અંગોમાં થયેલા વ્યાધિઓ, તેના પ્રકાર અને તેને મટાડવાના ઉપાયો.

કાયચિકિત્સા : શરીરના દોષો, ધાતુઓ, મળ અને જઠરાગ્નિ દ્વિષિત થવાને લીધે થતા લયકર રોગો-તાવ, સન્નિષાત, ત્રિમાસ, અતિસાર, ક્ષય અને જાતીનાં અનેક દરદોની સમજ અને ઉપાયો.

ભૂતવિદ્યા : ભ્રમિત થયેલાઓના વળગાડને શાંત કરવાના ઉપાયો.

કૌભાર્યભૂત્ય : (જાળઉત્તરના પ્રકાર) જાળકોના અનેક રોગો ને ઉપાય.

અગદતંત્ર : ઝેરી પ્રાણીઓ-સર્પ, વીંછી, ઇંચળ, ઝેરી ક્રોશિયા કે ઉદર વગેરે કુડી ગયાં હોય, તેનાં વિષ ઉતારવાના ઉપાયો.

રસાયનતંત્ર : વૈવન, શક્તિ, આયુષ્ય, જીવિજળ વગેરેને વધારવાના, તેને લાંબો વખત ટકાવી રાખવાના તથા રોગ દૂર કરવાના ઉપાયો.

વાચકરણુ : સામર્થ આપનાર ઉપાયો.

સસ્તુ સાહિત્ય વધેકે કાર્યાલય

ડૉ. ભદ્ર પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦-અમદાવાદ અને

કાલ્યાણકેવી રોડ, હાથી ગિર્દિગ, ત્રીજે માળે, મુંબઈ-

પાત્રદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિરસવાના અભિપ્રાય સેવતું માસિકપત્ર

પ્રાપ્ત
સં. ૨૦૦૫]

દીસેમ્બર-૧૪૮

[વર્ષ • ૨૬
અંક • ૩]

સંસ્કાર

કોઈ પૈસાદારના ગંગલામાં આપણે જઈએ છીએ ત્યારે એ ગંગલાની શોભા જોઈ આપણે ખુશી થઈ જઈએ છીએ. સુંદર ગાગ હોય છે. આસોપાલવ, જોરમલી જેવાં વૃક્ષો; ગુલાબ, મોગરા જેવાં પુષ્પો હોય છે. ગંગલાનાં પગથિયાં ચડતાં જો જાણુ ફૂડાંમાં ફૂલછોડ હોય છે જાણે પડદો આડો હોય છે. ચોરડાઓમાં ફૂર્નિશર વ્યવસ્થિત ગોઠવેલું હોય છે. દિવાલો ઉપર ઉત્તમ ચિત્રકારનાં ચિત્રો હોય છે. આપણે કોઈને કહીએ છીએ, એ ઘર સંસ્કારી છે.

કોઈ ભણેલા પુરુષના પરિચયમાં આવીએ છીએ ત્યારે એની વાચાળતાથી આપણે ખુશ થઈ જઈએ છીએ. રાજકારણની વાત કરે છે, સરકારની ભૂલો કાઢે છે, એટલે જોમ્મ અને એક્ષ રે જેવા વિજ્ઞાનના વિષયો સ્પર્શે છે, સર્વ ધર્મ ઉપર એણે જે વાંરેલું હોય છે તે જણાવે છે. આરોગ્યની અને ખેતી સંબંધી વાત કરે છે, સામાજિક પ્રશ્નોમાં પણ રસ લે છે. એ પુરુષ વિષે આપણે કોઈને અભિપ્રાય આપવો હોય તો કહીએ છીએ કે સંસ્કારી પુરુષ છે.

એવી જ રીતે કોઈ હસ્તમુખી અને સુંદર સ્ત્રીને જોઈને આનંદ અનુભવીએ છીએ. આંખને ગમે તેવાં વસ્ત્રો એણે પહેર્યાં હોય છે. વાણીમાં મૃદુતા છે, વર્તનમાં વિનય છે, મોં ઉપર હાસ્ય છે, આંખોમાં રનેહ છે અને વ્યવહારમાં આનિધ્ય છે. એથી એ સ્ત્રી અંગે વાત કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે સંસ્કારી સ્ત્રી છે.

પરંતુ જો આટલી ઉપરથી જ આપણે કોઈ ધરને, પુરુષને કે સ્ત્રીને સંસ્કારી માનતા હોઈએ, તો સંસ્કાર અંગેની આપણી સમજ અધૂરી છે તેમ જ કહેવું રહ્યું. પૈસાથી જાંગલો ચણાવાય, જાગ જનાવાય અને ફર્નિચર વસાવાય, પણ સંસ્કાર પૈસાથી વેચાતો મળતો નથી. પુરુષને અક્ષરજ્ઞાન હોય એટલે જુદા જુદા વિષય વાંચી શકે છે, યાદશક્તિ હોય એટલે વાચન કંઠસ્થ પણ હોઈ શકે છે, વાચનતા હોય એટલે ચર્ચા પણ એ પુરુષ કરી શકે છે, એ રીતે સ્ત્રીમાં કુદરતી સૌંદર્ય હોય, સ્નેહ હોય, વાણીમાં માધુર્ય હોય, હાસ્ય હોય એટલે સંસ્કાર છે જ એમ માની ન લેવાય. સંસ્કાર એ આથી જુદી જ ચીજ છે.

દરેક પુરુષમાં અને સ્ત્રીમાં કુદરતી રીતે આસક્તિ છે, તૃષ્ણા છે, મહત્વાકાંક્ષા છે અને લાગણી છે. એવી જ રીતે કામવાસના છે, ભૂખ-તરસ છે, ઠીક છે, ગુસ્સો છે. એના પરિણામે માંદગી છે, દુઃખ છે, યાતના છે, મૃત્યુ છે. સંસ્કારનું કાર્ય છે માણસમાં રહેલી આ આશાઓને અને તૃષ્ણાઓને સંયમમાં રાખવાનું. જે સ્ત્રી અને પુરુષ આવો સંયમ રાખી શકે છે તે સંસ્કારી છે. પછી ભલે એ પૈસાદાર ન હોય, વિદ્વાન ન હોય, કે સૌંદર્યશાળી ન હોય.

કુદરતી જીવન ગાળતાં પ્રાણીઓમાં અને મનુષ્યોમાં સંસ્કારનો જ ફેર છે. એનો ચોખ્ખો દાખલો એ છે કે, કુદરતી જીવન ગાળનાર પ્રાણીઓ એમનાં જન્યાંને ચાહે છે એમનાં માળાપ્રત્યે એમને ચાહના હોતી નથી. સંસ્કારી માણસ માળાપને પણ ચાહે છે. સમાજને ધારણ કરવા માણસે સર્જેલો સંસ્કાર એ ધર્મ છે. એ અદા કરવામાં આપોઆપ સંયમ પાળવો પડે છે.

એટલે આવો સંસ્કાર ગરીબની જૂંપડીમાં પણ હોઈ શકે છે, અભણ ગામડિયામાં પણ હોઈ શકે છે.

પૂન્ય મહારાજ એ આ જમાનાના સાચા કવિ છે. એમની વાણી અનુભવગ્રન્થ અને જીવન આચરણમાં મૂક્યા પછીની હોય છે એટલે એ અમૃત જેવી લાગે છે. એ પીતાં કદી આપણે ધરાતા નથી. 'શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ' નામે જાહેર પહેલા એમના પુસ્તકમાંથી આ લેખ અહીં ઉતાર્યો છે.

સદાચાર

રવિશંકર મહારાજ

સદાચાર શબ્દની ઉત્પત્તિ સર્વ આચારમાંથી ઘર્ષ, સુષ્ટિનો જે હેતુ છે તે સુષ્ટિની ઉત્પત્તિથી અતઃ સુખી ટપી રહે, એ રીતે આચાર કરવો તે સદાચાર.

જીજી રીતે કહેવું હોય તો એમ કહી શકાય કે, જે રીતે આચરવાથી જગતને શાન્તિ મળે, જગત નિર્ભય મળે. અને માનવાની ઔદિક ઉપાધિઓ ટળી જાય અને તેના વિદ્વાસ મારે માર્ગ ખુલ્લો થાય, તે સદાચાર.

જો માનવીનો વિદ્વાસ અટકે તો એમ સમજવું જોઈએ કે સદાચારમાં કયાંક ભૂલ પડી ને. એના અર્થ એ કે, આપણે કંપે ત્યારે સદાચારમાં કયાંક ભૂલ લેશે જ.

પણ આપણે સદાચાર કોણ પાળી શકે? જે માણસ સતત જાગ્રત હોય અને જે પોતાના ધ્યેય તરફ ગાં નાખીને જ ચાલતો હોય તે પાળી શકે. જોઈતો માણસ અનન્યજાએ દોહાર ખાય કે. અજાગ્રત માણસ પણ સદાચારમાં દોહર ખાઈ જાય કે અને તે પાળી શકતો નથી. પણ આજે જાગ્રત કોણ રહી શકે? સંયમી હોય, તેજ રહી શકે. સંયમી માણસ જોઈએ કે પૂર્ણ વિચાર કરીને પડી જ દરે. મનુમહાગણે કહ્યું :

~ દृષ્ટિપુત્ર ન્યમેત પાદમ્ વસ્ત્રપૂત્ર જેલં પિતૃત્ત્વમ્.

સત્યપૂત્રં વદન્ત વાચઃ મનઃપૂત્રં સમાચરન્ત્ ॥

કોઈ પણ પગલું ભરતા પહેલાં તે પગલું દૃષ્ટિ વડે ગંભીરું હોવું જોઈએ. એટલે પવિત્ર દૃષ્ટિમાં ગળાયા-પડી જ પગલું ભરવું જોઈએ. એવી રીતે સત્યની ગાળણીએ ગળાયા પડી જ વાણી નીકળવી જોઈએ. એવી રીતે આચાર મન વડે ગળીને પવિત્ર કરવો જોઈએ. અથવા પવિત્ર મનથી ગળાયેલા હોવો જોઈએ.

અદ્વિઃ શાત્રાણિ શુચ્યન્તિ મનઃ સત્યેન શુચ્યતિ.

વિદ્યતેષામ્યાં મૂલકના બુદ્ધિ જ્ઞાનેન શુચ્યતિ ॥

જેમ પાણી વડે શરીર શુદ્ધ થાય, તેમ સત્યથી મન પવિત્ર થાય છે. જો આચારમાં જો દસોડીઓ આવે, તે દસોડીમાં ચડવા માટે માણસ પ્રયત્ન કરે, તેને તપ કહે છે એવું તપ કાણ કરી શકે?

સંયમ એટલે વૃત્તિઓને રોકવી. જો ક્રાઈકે, સંયમી દબાવ્યુંથી રોકે તો મુલામી આવે અને પોને જ્ઞાનપૂર્વક રોકે તો ઉત્તમ થાય.

આવી સંયમની ટેવો પાડવી એમાં પાયાની કેળવણી રહેલી છે. માળાપે, સમાજ, ગુરુ વગેરે રોકનારા છે. તે બધા આપણી ચાલણગાડીરૂપ છે. હંમેશા ક્રાઈને ચાલણગાડીની જરૂર ન પડે, તેમ હંમેશા માટે પેલા રોકનારા બને, એવું ન થવું જોઈએ. ધીમે ધીમે એવી સ્થિતિ આવવી જોઈએ કે પોતે જ પોતાને રોકનાર બની જાય. જો સ્થિતિ સદાચારીની હોય.

આવા સદાચારીનું બાહ્ય લક્ષણ શું હોય? કેવી રીતે તે ઓળખી શકાય?

આવા સદાચારીને દેખતાં જ આપણને આનંદ થાય. જો બીજાને દેખે ત્યારે તેને ચ આનંદ થાય. કેમ કે એનો એકે આચાર એવા નથી કે જેમાં આનંદ ન હોય. તેના દિલમાં ક્રાઈને. રિપે દેવ ન હોવાથી, તે જ્યાં જશે ત્યાં પ્રેમનું વાતાવરણ એમું કરશે.

પણ તે જગત પર પ્રેમ રાખે, છતાં જમન જો તેના પર પ્રેમ ન રાખે તો? તમે જાણો છો કે ઈશુ જગત પર પ્રેમ રાખતો હતો, છતાં તેને શખી પર ચડાવ્યો. ત્યારે ઈશુ સદાચારી નહોતો એમ મણવું? નહીં. એની એકેએક ક્રિયા જગતને લાલ કરનારી હતી. હા, તેવી ક્રિયાઓ કદાચ તાત્કાલિક અર્થે જ કરનારી દેખાય. પણ અંતે તે અદિત કરનાર ન હોય, જેમ ક્રાઈ સંત ગમે જગતો હોય, અને તે વખતે ક્રાઈ ચોર ત્યાં ચોરી કરવા જતો હોય, તો તે સતને ચોર તો ગણા જ દેશે અને તેને પોતાનાં કાર્કમાં વિદ્યાર્થી દેખશે, અને સંતને મારવા પણ દોડશે. તેમાં સંતનો દોષ ખરો? ના, તે તો સદાચારી છે. ભગવદ્ભક્તિમાં લોન. કં. તેવી રીતે જગતને દોષ દેખાય, છતાં દુશ્વાણુકારી ક્રિયા સદાચારીએ ચાલુ રાખવી જોઈએ. જો દોષ દેખાવાનું કારણ તેમની દૃષ્ટિની દૃઢી મર્યાદા છે. પીત રાગવાળાને સૂર્યનો પ્રકાશ નુકસાનકારક લાગે, તેમાં સૂર્યનો શો વાંક? સૂર્ય કંઈ થોડો જ પક્ષપાતી છે?

પણ આ સદાચાર આવે શી રીતે?

જો મ્યાલાવિક સાદાઈ હોય તો તેમાંથી સદાચાર ઊગે છે; અને જેમ સાદાઈ સદાચારને સાચવે છે, તેમ સદાચાર સાદાઈ રાખવે છે.

સાદાષ્ટકાને કહેવી? તેનું બાહ્ય લક્ષણ શું?

જે માણસ ઇવનની મુજબ જરૂરિયાતો વાજબી રીતે, પોતાની આવકના હિસાબે, શરીરને પૂરી પાડે તથા તેને પોષે અને તેનો વાજબી ઉપયોગ કરે, તેને સાદો સમજવો. સાદા માણસનું શરીર માંદુ ન પડે, રોગવાળું ન થાય, એટલું જ નહીં પણ સદાચાર પાળવામાં ખર્ચ આવે તેવું હોય, અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ અને પવિત્ર સંયમી મનના હુકમને આધીન થાય તેવું હોય એના શરીરને તેવું રાખવા માટે જ તે જોરાક ખાતો હોય. એટલે જોઈએ તેટલું જ ઊંચનો હોય, અને જોઈએ તેટલું જ કામ કરતો હોય.

કાષ્ટ કહેશે કે, શરીર શણગારીએ અને સરસ રાખીએ તેમાં ખોટું શું? એનો જવાબ તો એ છે કે, શરીર શણગારવાની ના જ કાણુ કહે છે? શરીર તો આત્માનું મંદિર છે. તેને પવિત્ર રાખવું જોઈએ અને શણગારવું જોઈએ. પણ શણગારવું એટલે ધણેણાં પહેરવવાં નહીં. પણ શરીર ખર્ચ આવે તેવું મંજૂર થાય, સર્વાંગસુંદર થાય, એ જરૂરનું છે. બધાં અંગ સુંદર થાય, તેનો અર્થ એ કે હાથપગ વગેરે બધી કર્મેન્દ્રિયો અને બધી જાનેન્દ્રિયો સરસ રીતે કેળવાયેલી હોય. બુદ્ધિ કેળવાઈ હોય અને તેના ઉપયોગ માટે શરીર ન કેળવાયું હોય—તો તે સર્વાંગસુંદર ન કહેવાય. જે માણસ સર્વાંગસુંદર હોય, તે શરીર દોમવાના પ્રસંગે પાછો વળીને ન જાય, પણ હોમી દે.

આવો સર્વાંગસુંદર માણસ સરસ રીતે પોતાના શરીરને જમતના કપ્ડાણમાં વાપરે. કેમ કે તે જમતના કપ્ડાણમાં જ પોતાનું કપ્ડાણ જુએ છે.

આ બધી ક્રિયાઓમાં તે સદાચારનું એક પણ અંગ બૂલી જાય, તો તે બધાને બગાડશે.

‘आचिनोति शास्त्रार्थमाचारं स्थापयत्युत।

स्वयंपमाचरेत् तस्मिन् તમાચાર્ય પ્રચરિતા।

માણસે એવી રીતે ઇવનું જોઈએ કે તેનું વર્તન જોઈને લોકો તેનું અનુકરણ કરે, તો તેથી જમતને લાલ જ થાય; અને એવી રીતે જે આચરે તે આચાર્ય. એવા આચરણથી તેને તો લાલ થાયજ; પણ તેનું આચરણ બીજાને માર્ગદર્શક બને છે, એટલે પુણ્યરૂપ બની જાય છે. એટલા માટે જ ઉપનિષદનું વચન છે કે સત્યં વદ ધર્મં ચર। સત્ય બોલ અને ધર્મનું આચરણ કરે ધર્મની વાતો કરવાથી ધર્મ થતો નથી, પણ તે પ્રમાણે આચરીએ તો ધર્મ થાય છે. જેમ જોરાક જોલાય નહીં પણ ખવાય. જોરાક વિષે ગમે

તેટલું બોલીએ, તેથી કંઈ શરીરને તૃપ્તિ નહીં થાય. એજ પ્રમાણે ધર્મ વિષે ગમે તેટલું બોલીએ, લખીએ તોય આત્માની તૃપ્તિ નહિ થાય. તે તો આચરણથી જ થઈ શકશે.

કેટલાક લોકો એવું માનતા લાગે કે કે, કપડું ઢંગધંડા વિનાનું સાવ ફાટલું, કચલીઓવાળું, નાનુંમોટું, મેલું, ગમે તેવું હોય, તોય તે પહેરીને ફરે તે માણસ સાદો કે. ખરી રીતે આવો માણસ સાદો નથી પણ અવ્યવસ્થિત અને મૂર્ખ છે. સાદાઈ તો તે છે કે જે સ્ત્રીજ જે રથજે રાખતી નોંધે એ તે અને તે રથાને રાખે.

ત્યારે કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે, એવી સાદાઈમાં કળાનું સ્થાન ખરું કે નહિ? સાદાઈમાં કળા ભારોભાર હોય. કપડાં અવ્યવસ્થિત પહેરે, ફાટલાં, હોય, તે સાંધીને પહેરે, બટન બરાબર હોય. મોટું કે નાનું સીવેલું ન હોય પણ નોંધે એ તેટલું જ હોય, તેમાં કળા નથી એમ કાણ કહેશે? કપડું ગડીયધ હોય, તેના વાંધા નથી, પણ તે ગડી કામમાં વિઘ્નરૂપ થાય, તો સાદાઈ ગઈ એમ જણવું.

જે કળા ખપમાં ન આવે તે કળા શાની? ક્રિયામાં બધ બેસે તે કળા. આજે તો કળાની આખ્યા ઊલટી રીતે કરવામાં આવે છે. આજે તો 'વરુણગી'ને કળા કહેવાય છે. આજે કુદરત કરતાં કૃત્રિમતામાં વધારે કળા દેખાય છે. પણ તેમાં સાદાઈનો અને સદાચારનો લોપ થાય છે.

હવન સાથે કળા મળી જાય તો તે સાચી કળા ગણાય. આજે તો હવનનો વિચાર કરવામાં આવતો જ નથી. ઘણાં માણસો પોતાનાં બાળકોના હવનનો વિચાર કરતાં નથી. એવું દારણ એ કે કે, તેમનું જ હવન કળામય એટલે વ્યવસ્થિત નથી. બાળકો મોટાં થાય છે, પણ ઊછરતાં નથી. જેમ જંગલમાં વગડાઉં ઝાડ ઊગે છે, તે ગમે તેમ ફેલાય છે; એટલે તેનાથી કશો લાભ થતો નથી, પણ કોઈ જતાઆવતાને અડચણરૂપ બને છે; ફક્ત તેનાં લાકડાં બાળવાના કામમાં આવે છે. એવું જ વિચારહીન અવ્યવસ્થિત હવનનું પણ છે.

પણ આવી તાલીમ કાણ આપી શકે? જે સદાચારી, સાદો અને કચ્કસરિયો હોય તે જ; અને તેની તાલીમ લઈ પણ તે જ શકે; અને તેની તાલીમ લેવા માટે તેણે કોઈ પણ ક્રિયા પાછળનો હેતુ, એ સિદ્ધ કરવાના રસ્તા, સાધન, આવક, ખર્ચ વગેરે સર્વનો વિચાર કરવો નોંધે. તે તેનો આખ્યાય બનવો નોંધે.

આવી રીતે તાલીમ લેતાં લેતાં તે સદાચારી બની જશે.

બહેનોના પ્રશ્નો

ઈશ્વર પેટલીકર

આમોના અંદમાં, સાળાની બહેનો સાથે વસોમાં ચમેલ વાર્તાલાપ મેં આપો હનો. એ વાંચીને અમુક વાચકો તરફથી સૂચન થયું કે એ જાનના પ્રશ્નો અવારનવાર માસિકમાં આવે તો સારું. આમ તો આપણે સૌ કોઈને કોઈ પ્રશ્નો રોજબરોજ ચર્ચતા હોઈએ છીએ. એટલે મારે વ્યક્તિગત અમુક સાથે ચમેલ પ્રશ્નચર્ચા ઉપરથી માસિકમાં પ્રશ્નો મૂકવા પ્રયત્ન કરીશ. આ લેખમાં બહેનો અંગેના પ્રશ્નો મૂકું છું.

પ્રશ્ન : બહેનોને અપાતી વરસલામી અને ખારસ બંધ થવાં જોઈએ કે ચાલુ રહેવાં જોઈએ?

જવાબ : આ અંગે સુધારકોમાં પણ મતભેદ છે. ખોટા ખર્ચ અને ડુર્ગિવાજમાં ન માનવાર માણસોમાંતા અમુક વર્ગ જેમ માને છે કે એ ચાલુ રહે તેમાં કંઈ ખોટું નથી. રિવાજને નામે સરવાળે તો આપણી બહેન-દીકરીઓને એટલી મદદ થાય છે. ગરીબ સ્થિતિની વિધવાબહેનોને તો એ આશીર્વાદરૂપ છે. એટલે એ રિવાજ ચાલુ રહે તે જ ઇચ્છવાનું છે. ખીજે પક્ષ, જે એ રિવાજ બંધ થવો જોઈએ તેમ માને છે, તે પણ ખીજા ડુર્ગિવાજ નાખૂદ કરવા પ્રત્યે જેટલો જાગૃત છે તેટલો આમાં નથી. મનલબ્ધ કે આ પ્રશ્ન પ્રત્યે ઉદારીન છે-જન્ય તો ય હીક, ચાલુ હોય તો ય હીક!

મૂળે આ રિવાજ, આપણી બહેનદીકરીઓને મદદ થાય એ ભાવનાથી નહિ આવ્યો હોય. પણ બહેનદીકરીઓને આપવારી પુણ્ય થાય છે એ ભાવનામાંથી આવ્યો. દરે, જેમ મારું અનુમાન છે. કારણ કે, મોટે ભાગે ખારસમાં અને વરસલામીમાં વાસણ વહેંચાત છે, રોકડ રકમ તો થોડી હોય છે. જો મદદની ભાવના હોત તો આ વાસણ અપાવું ન હોત. લગ્ન વખતે રોકડ રકમમાં અંદરો આપવાનો રિવાજ છે, તેમ આમાં હોત.

હવે ખીજે મુદ્દો ભડે એ રિવાજ પુણ્યમાંથી રાફ થયો ન હોય, પણ એથી મદદ થાય છે કે નહિ? જો મદદ થતી હોય તો એ ગમે તે ભાવનાથી ઉદ્ભવ્યો હોય, પણ એનો લાભ કેમ ન લેવો? હું માનું છું કે જે રકમ ખર્ચાય છે તેના પ્રમાણમાં મદદ ઘણી ઓછી થાય છે. કારણ કે, વાસણો મોટે ભાગે ધરની શોઆમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે, ઉપયોગમાં થોડાં આવે છે.

કારણ કે, દરેકને પોતાને જરૂર હોય તે વાંસણ મળવાનો સંભવ નથી. વળી એવી મદદની જરૂર દરેક બહેનને હોતી નથી. ગરીબ અને વિધવાબહેનને મદદ ચર્ધ પડતી હોય તો પણ એવા ૨૦ ટકા ગણીએ તો ૮૦ ટકા ખોટું ખર્ચ જ થાય છે. જ્યારે એ જ રીતે જોને એ વહેંચવી પડે છે તેના ૨૦ ટકાને તે આર્થિક રીતે પોષાતું હશે, તો ૮૦ ટકાને આર્થિક રીતે તણાવું પડે છે. એટલે મદદની જરૂર માની આ રિવાજને ટેકા આપવા ઇચ્છનાર પણ દિસાખી દૃષ્ટિએ જોશે તો, પીસ ટકાના લાભ ખાતર ૮૦ ટકાનો થતો બગાડ નહિ ઇચ્છે.

આ દિસાખી વાતને બાજુએ મૂકીએ, અને બહેનો પ્રત્યે સમાનતાની દૃષ્ટિએ જોતાં આ રિવાજો ચાલુ રહે તેમ ઇચ્છવા જેવું નથી. બહેનોએ પોતે સ્ત્રી હોવાને કારણે જે મદદ-દાન મળતું હોય તે હોડવું જોઈએ. લિખારીને મદદ મળતી હોવા છતાં જો એને બીજા માગવાનું હોડવા કહી શકતા હોઈએ, બ્રાહ્મણને બ્રાહ્મણ અને દાનદક્ષિણા કેવળ બ્રાહ્મણના જન્મથી લેવાનું હોડવા કહી ચતક હોઈએ, તો બહેનોને એવી મદદ ન લેવાનું જરૂર કહેવું જોઈએ. કાંઈ સ્ત્રી, સગા કે મિત્ર અમુક મુસગે ભેટ આપે તે સ્વીકારવામાં એક જાતનો હેઠ હોઈ તે લેવાય તે સમગ્રય તેવું છે. પરંતુ પોતે અમુક ગામની દીકરી છે તે કારણેજ, જેની સાથે અંગત કંઈ સંબંધ નથી તે તરફથી મળતી મદદ-દાન સ્વીકારવું તે આ જમાનામાં બહેનોને માટે સ્વમાની રીત નથી.

લિખારીને મદદ કરીને પોષવો એ ખોટી રીત લાગવાથી એને મદદ ન કરતાં ધધે વળગાડવામાં હિત છે એમ સમાજને લાગે છે, તેમ બહેનોને આવી મદદ ન કરતાં, એમનો વિકાસ થાય, જાગૃત થાય, કમાતી થાય, એ બાજુ રકમ ખર્ચાવ તો એ મદદ ઉપયોગી થશે. મદદ એ પ્રકારની હોય છે, એક મદદથી લેનારનો કંઈ વિકાસ નથી થતો, જેવી કે બીજા, બીજી મદદ એવી કે જેથી વિકાસ થાય છે, જેની કે કેળવણી, હુન્નરોદ્યોગ, જાગૃત ત્રે પોતાની સક્ષિત પ્રમાણે બીજા પ્રકારની મદદ કરવી એ ફરજ છે, અને પોતાના વિકાસ માટે જરૂરવાળા વર્ગને તે લેવાનો હક છે. બહેનો જો પોતાના વર્ગની ઉન્નતિ ઇચ્છતી હોય, અને પુરુષની સાથે સમાનતા ઇચ્છતી હોય તો એણે બીજા પ્રકારની મદદ લેવી જોઈએ. કેવળ સ્ત્રી હોવાને કારણે મળતી મદદ-દાન વર્જી માનવી જોઈએ.

પ્રશ્ન : સ્ત્રી બહારનું કામ કરશે તેથી એના ઉપર બમણો બોજો નહિ થાય? કારણ કે, આજે જે થોડી મધ્યમ વર્ગની બહેનો બહારનું કામ કરે છે

તેમનું જીવન જોતાં લાગે છે કે, ઘરનો જોગો જોમના ઉપર જોડલો જ રહે છે, અને બહારનું કામ વધુ તે જુદું.

જવાબ : આજની સ્થિતિ જોતાં એ વાત બરાબર છે. સ્ત્રીનો આજો સમૃદ્ધ ધરકામ કરતો હોઈ, જે સ્ત્રી આજે બહારનું કામ કરે છે તેને પણ ઘરનું કામ જોડનું જ કરવું પડે છે. કારણ કે, ચોમેર પુરુષ ધરકામ કરતો હોતો નથી, જોડલે એ માનસના સંસ્કારવાળો, બહારનું કામ કરતી બહેનનો પતિ પણ એને મદદરૂપ થતો નથી. થાય તો પોતે સમાજમાં હલકા ગણાય એવું એ માને છે. હજુ, પુરુષમાનસ એથી આગળ જોડલા સુધી છે કે, સ્ત્રી કમાઈ લાવે તેમાં પણ પોતાની નાલાયકી માને છે ! શું પોતે એવો નામદં છે કે, સ્ત્રીને કમાવા જેવું પડે ! આ માનસ રાતોરાત સુધરી ન જાય. એને વખત લાગે. અને ત્યાં સુધી સ્ત્રીને માથે જોગો વધારે રહેવાનો. સમાજની ગાડી હંમેશાં જોડ પાટેથી ઊંચકીને બીજે પાટે મૂકી શકાતી નથી. પુરુષો ધરકામમાં મદદ કરતા થાય ત્યારે જ સ્ત્રી બહારનું કામ કરવા જાય એમ જો સ્ત્રીસમાજ ગ્રાહ જુએ તો ક્યારેય એ દિવસ ન આવે. કારણ કે, એને બહારનું કામ નહોતું સોંપ્યું માટે જ ધરકામ વહેંચણીમાં આવ્યું. પછી તો એ કામ સ્ત્રીનું જ ગણાઈ ગયું ! જોડલે ત્યાં સુધી એ ધર ન છોડે ત્યાં સુધી એ કામ જોડું પણ ન થાય. સ્ત્રીનો મોટો વર્ગ જેમ જેમ બહારનું કામ કરતો થશે તેમ તેમ ધીમે ધીમે પુરુષવર્ગ ધરકામમાં મદદ કરતો થશે. અને એ રીતે જોક પાટેથી ગાડી બીજે પાટે ચડશે. આમ પાટા ફેર થતાં સુધી જો જોગો સ્ત્રીને વધે તે જોગો સહેવા જ રહ્યો. પુરુષ મદદરૂપ થાય એ તો ઇચ્છીએ, પણ એ ઇચ્છા જ્યાં પૂરી ન પડે ત્યાં સ્ત્રીએ થોડું સહન કરીને જ બહાર નીકળવાનું ચાતુ ગખનું રહ્યું.

પ્રશ્ન : ધરકામમાં પુરુષ મદદ કરે એમ સ્ત્રી માનતી હોવા છતાં પુરુષ કામ કરે છે, ત્યારે જોના દિલને એ ગમતું નથી. જોનું શું કારણ ?

જવાબ : સ્ત્રીસમાજને પુરુષસમાજ ધરકામ કરે એ ગમતું નથી, એમ આખા સમાજની વાત જોતાં લાગતું નથી ધરકામ શહેરોમાં પુરુષ નોકરો કરતા હોય છે. રસોઇ પણ કરે છે, વાસણ માંજે છે, કપડાં ધૂએ છે અને મજૂર તરીકે બેગ-નિસ્તરા પણ સ્ત્રીઓ પુરુષ પાસે જ ઊંચકાવે છે. જોડલે પુરુષ પાસે ધરકામ કરાવતાં સ્ત્રીના દિલને ગમતું નથી, એ કહેવું જોડું છે.

પરંતુ ઉપરના સવાલમાં બીજી રીતે જોતાં તથ્ય છે. સ્ત્રીને પોતાનો પુરુષ પોતાની હાજરીમાં ધરકામ કરે એ દિલને ગમતું નથી, એ સ્વાભાવિક છે.

એમાં સંસ્કાર ભાગ ભજવે છે. ઊંઝરી નાનપણથી એ સંસ્કાર લેઈને ઉંઝરી છે કે પોતાને જ ધરકામ કરવાનું હોય, પતિ પોતા કરતાં જિંઓ વ્યક્તિ છે. એટલે એ સંસ્કારને કારણે સ્ત્રીને પોતાના પુરુષ માટે દિલમાં એવી લાગણી જન્મે તે સમજાય તેવું છે. પરંતુ એ લાગણી પતિ કામ કરતો થાય એટલે ધીમે ધીમે અદસ્ય થાય છે. પછી તો એ જ સ્ત્રી પતિને કામ બતાવતા હુકમ કરવા પણ ટેવાઈ જાય છે. છતાં જિંડે જિંડે સંકાય કે ભાવના રહે છે તેનું કારણ સમાજનો બધો પુરુષવર્ગ - પતિ વર્ગ - ધરકામ કરતો નથી, એટલે પોતાનો પુરુષ એ કરે તે બદલે હલકું દેખાય તે માનસ પણ સ્ત્રીમાં કામ કરતું હોય છે. એટલે દિલની આ વૃત્તિ સ્ત્રીમાં કુદરતી છે એમ માનવાનું કાંઈ કારણ નથી, પણ એ સંસ્કારનું, સમાજનું કારણ છે. અને જેમ સંસ્કાર અને સમાજ બદલાય તેમ એ દિલની વૃત્તિ પણ બદલાવાની છે.

પ્રશ્ન : પુરુષો એમ માનીને આવે છે કે જે દિવસે સ્ત્રીઓ ભણશે, બહાર નીકળશે ત્યારે ગોળ, વાડા, નાત અને કુળાકુળ તૂટશે. પણ જો પુરુષો ભણ્યા છતાં, દેશપરદેશ ગયા છતાં એનો મોહ છોડી ન શક્યા તો સ્ત્રીઓ એ છોડશે એમ માનવાનું શું કારણ? સ્ત્રીઓનું પણ પુરુષ જેવું જ માનસ છે એ કેમ વિચારે, ભૂલી જાય કે ?

જવાબ : આ પ્રશ્ન ઉપલક્ષ્ય રીતે જોતાં જરૂર સાચો લાગે એવો છે, પણ સ્ત્રીમાં અને પુરુષમાં આજે જે મોરો બેઠ છે તે તરફ ધ્યાન જવાની ખાસ જરૂર છે. આજે મૂડીવાદી અને મજૂર, જમીનદાર અને ખેડૂત, લેણદાર અને દેણદાર, તવંગર અને ગરીબ એ વર્ગબેદને લીધે જ સમાજમાં પ્રત્યાઘાતો પડતા હોય છે. મૂડીવાદી સમાજવાદી ગજવતંત્રનો મીઠો અનુભવ લીધા છતાં મોટે ભાગે મૂડીવાદી માનસનો રહે છે. ત્યારે મજૂર એ જ કેળવણી લેતાં સમાજવાદી અને છે, કારણ બંનેમાં વર્ગબેદ છે એ પ્રમાણે સ્ત્રીમાં અને પુરુષમાં આજે વર્ગબેદ છે. પુરુષને આજે જે મોહ પોષવાનો છે તે સ્ત્રીના ભોગે છે. એટલે પુરુષ કચડનાર વર્ગ છે, સ્ત્રી કચડનાર વર્ગ છે. એટલે આ બેદને લીધે જ પુરુષ ભણ્યા છતાં, પરદેશ ગયા છતાં જે કે ન તોડી શકે, તે સ્ત્રી એ ક્રિયતિએ આવતાં તોડવાની છે. આજે મુક પસનું માનસ કેવું છે તેનો આધાર એ કયા વર્ગનો છે તેના પર રહે છે. એટલે સ્ત્રી અને પુરુષ એ રીતે જુદા વર્ગમાં છે એટલે તેનું માનસ એક રીતે જ કામ કરશે એમ માની લેવાય નહિ.

સ્ત્રીમરતું જીવન.

આપણે બધા--રેલ્વે-બસની મુસાફરીનો આહુ અનુભવ લેઈએ છીએ, પણ સ્ત્રીમરતી, મુસાફરી કરવાનો યોગ્ય મોકો મળે છે. 'પાટીદાર'ના બહુતા લેખક બાઈ લખાત્યાઈ મનોરમાઈ હંમેશાં રત્ન ઉપર વતન આવી ફરી નોકરી ઉપર આક્રિષ્ટ થયાં. તેમણે એમની એ મુસાફરીનો અનુભવ જણાવતો એ અંગત પત્ર લખેલ તેમાંથી નીચેના બાગ ઉતાર્યો છે. તમ્ની

દારેસલામ,

તા. ૮-૧૦-૪૮

પ્રિય ભાઈ,

એક પત્ર મોઝાસાચી ખુશીઆનંદનો લખેલો, તે પછી આજે મુસાફરીનું પર્ણન કરતો લખવા બેઠો છું.

સ્ત્રીમર ઉપર બપોરે જવાનું હતું. હવે આપણે આઝાદ થયા એટલે ઉતારુઓને પહેલાં જોઈ લેવાની નથી. બફારો નથી. કડક અપમાનજનક દાકતરી તપાસ નથી. કલાકમાં તો બધું પતાવી નાખે છે. પણ આપણી પ્રત્નનાં ધક્કાધક્કી, પડાપડી, ઘોંઘાટ એનાં એજ છે.

હું કેક (સ્ત્રીમરનો યાર્ડ કલાસ) ઉપર ગયો ત્યારે ક્યાંય બિસ્ત્રો છોડવાની જગ્યા ન હતી. બેડીખંદરથી સાતસો ઉતારુઓ લેવાના હતા એટલે વિશેષ ભાગ અનામત રાખવામાં આવ્યો હતો. વહેલા આવેલા બધા નિગંતે બિસ્ત્રા છોડી અડા જમાવી ચૂતા હતા. બેસે તો કાઈ જગ્યા મળતો આવે! અર્ધા જગ્યા તો માલસામાનના દાગીનાથી ભરાઈઝઈ હતી. આપણા લોકોને બધું જ સાચું નોંધ્યું. બેડી પણ સાચે ને સામાન પણ સાચે! હસો નહિ બાઈ, હું ય એમાં આવી જઈ છું અને તમે હો તો તમે પણ ગરજ ગાંઠે અને વિદ્યા પાઠે એ આપણું સૂત્ર!

પણ જેના પર આવી પડે તે તો ફોડી જ લે ને? મેં ગોરા અમલદારને વાન ફરી કે જગ્યા આપો. પહેલાં એ લોકો પાસે જવું અધરું અને મોટી વાત હતી પણ હવે જાણે રમતવાત છે. પહેલાં એમનો રુઆબ ધણો હતો અને આપણે ડરપોક હતા. હવે તેઓ સૌજન્ય દાખવે છે અને આપણે ય ફરિયાદ કરવાનો હક સમજીએ છીએ.

ગોરા અમલદારે આવીને લેયું તો બધું ચિદાર. પણ એને તો રોગનું હતું. ખસાસીઓને કહ્યું, ઉઘાડો નીચેનું લંડારિયું અને નાખો બધા મોટા દાગીના અંદર. દાગીના જ્યાં ઉડાવવા માંડ્યા ત્યાં દરેક, આ નહિ, આ નહિ, એમ બૂમો પાડવા લાગ્યા. પણ તે સાંભળ્યા વગર ખસાસીઓ ઉપાડીને ફેંકતા ગયા. અમને જેમ તેમ થોડી જગા મળી અને લંબાંચું. નસીબદાર કે અમારા બધા દાગીના સાથે રહ્યા ! -

સ્ત્રીમર ઉપડી ચૂકી હતી. પરસેવાથી રેખરેખ અમે બધાં બીજા વર્ગના કેક ઉપર હવા ખાતાં ખેડાં. અને તેટલા ઉતારુઓને ઝોળખવાની જરૂર હોય છે. જેથી એ બધાંનું એક વર્તુળ જમાવી આ થોડા દિવસો પસાર કરવામાં રસ પડે. હજુ માંડ આડ વાગ્યા હતા ત્યાં અડધા ઉપરના ઉતારુઓ લાંબા થઇ ગયા હતા. યાદેલાપાદેલા એટલે એમાં નવાઈ ન હતી. સ્ત્રીમર ઓલાં ખાતી હતી અને શયન એજ માત્ર સદારે હતો.

સ્ત્રીમર ખેડીખંદર જતી હતી. બીજો આખો દિવસ અને રાત કઠિ કઠિ હંધારાઈ. કાંડે તોફાન રહે છે અને તેમાંય ચોમાસુ એટલે ખાસ. આખો દિવસ ઓલાં ખાતાં કાઢ્યો. ખાવાનું રુચે નહિ, પેટમાં અમળાટ થાય, કંઈ ગમે નહિ. માત્ર પધારીજ પ્યારી લાગે.

ત્રીજે દિવસે ખેડીખંદર આન્યું. સ્ત્રીમર ખૂબ દૂર ઊભી રહી. ઉતગવ નહિ, રજા પણ નહિ. એટલે સાંજના ત્યાંથી ઉપડ્યા તેનો અફસોસ ન હતો.

પછીના બે દિવસો એટલે પવનનું લખંકર તોફાન. ખેડીખંદરથી ચંદેલા ઉતારુઓને આગલો કેક મળ્યો હતો. સીધો પાંસળાંમાં ચમચથી જતો પવન ટુંકાડા મારતો આખો દિવસ સુસન્યા કરતો હતો. મોગન સ્ત્રીમરના આગલા લાગને એક બાનુથી ઝોળંગી બીજા બાનુ પાણી ફેંકતાં હતાં. ઘરપોલિન્સથી કેક મળખૂત ઢંકાયેલો હતો પણ તે વરસાદથી થોડું રક્ષણ કરે એજ. મોગન આગળ એ લાચાર. કેક પાણીથી તરખોળ. પાણી પડે અને નળ વઢે નીકળી જાય. એ તરફના લગભગ બસો જેટલા ઉતારુઓને ખસેડવાની બીજા જગા ન હતી. આમ તો પહેલા વર્ગનો કેક વિશાળ માળ જેટલો છૂટો પડ્યો હતો. એમાં ફરવાહરવાની જગા, રમવાની જગા, સંગીતનો વિશાળ ખંડ, વિશાળ સ્મોકીંગ (બીડી પીતા બેસવાનો) ખંડ, પીણા માટે ખંડ વગેરે. પણ એમાં આ ટાંઢે કરતી માનવબુજાર માટે જગા ન હતી! અને દિવસ બાળકચ્યાં સહિત માણસો જરાનરા કોરી જગામાં ખૂણેખાંચરે પડી રહ્યા. એમનો સામાન પણ પલળતો રહ્યો. અમારી જગા સ્ત્રીમરના પાછલા લાગમાં

હતી. મોજાના પાણીથી અથવા હવા આવવાનો આકારો બધે રાખવાં પડ્યાં હતાં. એટલે અમને ગરમી થતી હતી! આગસા લાગમાં ફંડી, પાછલા લાગમાં ગરમી! બંને અસહ્ય! એક જ ગામમાં બે ઝડતુ!

વળી આ ડેકનો ઉતારુઓને ૧લા વર્ગમાં લેઈ જવાનો ખ્યાલ પણ કેમ કરી શકાય? ન્યાંત્યાં ધૂંકધૂં, કચરો નાખવો, ઝિઝટી માટે વાસણ નં રાખવું પણ ન્યાંત્યાં બેસી જવું, ઘોંઘાટ મચાવવો, વહેલો તે પહેલો માટે પડાપડી. અરે, પેસાળ પણ કાંઈ ના દેખે તેમ હોય તો એક બાજુ કરી લેવાની વૃત્તિ. બીજી બાજુ, બીજા વર્ગમાં જરા ઠીક. પણ ૧લા વર્ગમાં તો બધું સ્વચ્છ, શાંત, વ્યવસ્થિત. સખ્યતા, સુધડતા અને નિર્ગત.

સ્ત્રીમરમાં હિંદુ વીશી પર દરોડો હતો. રાજા હમોથો સાતસો માણસ જમવું. સ્ત્રીઓની યાળીઓ જગા પર પહોંચાડવામાં આવતી. જમણમાં સવારે આ અને પુરી, બપોરે પુરી અથવા રોટલી (પણ આ વખતે બીડને લીધે રોટલી પુરી પડે તેમ ન હતી), દાળમાં અને શાક. સાંજે દોળ, પુરી, કરી અને લાત. આમાં પુરી ખૂબ તાપથી દાઝી જાય પણ અંદરથી કાચી. લાત કકક, દાળમાં બરફન નહિ. શાકનું નાંભેજ. એક દિવસ મોહનદાર અને દોઝાં આંગેલાં એ જાણે એક મોજ હતી!-

ડેકના ઉતારુઓ, એટલે શંભુમેજો. કચ્છી, હાદિયાવાડી, મુરતી, ચરોતરી વગેરે. વળી પંચતી, મુજરાતી, મરાઠા, મદ્રાસી, ગોવાનીઝ વગેરે. મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, હિંદુ બધા જ લગોલગ પડ્યા હોય. શાકાહારી, માંસાહારી, બાળક, છુટ્ટાં, જુવાન, મરીખ, તવંગર, સ્ત્રીઓ બધાં એક સાથે ખુસ્લામાં. અમારા પડાવની લગોલગ ૪૦ ખડાસીઓનો ઉતારો હતો. આ જ કંપનીની મોખ્યાસા દારેસલામની કાંઠાની સ્ત્રીમર માટે એ લોકોને લેઈ જવામાં આવતા હતા. અમારી બાજુમાં પણ એમની જેતણ પથારી હતી. ખડાસીઓમાં હિન્દુ હતા, મુરતીલાલા કોળી વગેરે. એન્જિનખાતામાં મરાઠા અને મુસલમાનો હતા.

મારી સાથે મારા એક પરિચિતનાં પત્ની અને એમની બે ઉમરલાયક દીકરીઓ હતી. એક દિવસ રાતના મને એ બહેને બિંધમાંથી જગાડ્યો. હું બેડચો અને વાત સમજતાં સાવધ થયો. બીજી બાજુ દર સુતેલા માણસને ખતાવી એ બહેન કહે કે, તે હમણાં અહીં આવી આ મારી દીકરી આગળ બેઠો હતો. દીકરીનાં પગે અડચો. જાગતાં એણે તેને લાત મારી. પાને બોલાવી. બાંએ મને ખૂબ મારી, બેતણ ખૂબ મારી. રાતના સાડા ત્રણ વાગ્યા હતા. પેલા તો મને બેડમાં વારં લાગી એટલામાં સૂકાખંધ વટાને પોતાની જગાએ સૂઈ ગયેલો. મારો પિત્તો ગયો. લાત મારી મેં તેને બેડાઓ. પૂછ્યું-
‘કેમ ત્યાં ગયેલો?’

‘ના, મને કંઈ ખબર નથી.’

હું વિચારમાં પડ્યો. લાઈનબંધ બધા ખલાસીઓ સુતેલા, એમાં કાંઈને બદલે કાંઈને મારી જોસાય એ ખવાલે પાડો પડ્યો. બરાબર આ વખતે રાતની ફરજ પરનો અમલદાર ત્યાંથી પસાર થતો હતો. એણે અમારા પર ટોચનું લાઈટ ફેંક્યું. મારી મદદે આવી પહોંચેલા સાથીએ એને બધું કહી નાખ્યું. ઓફિસરે એનું નામ પૂછ્યું. પેલાએ રુઆળભેર કહ્યું : ‘પંજલખાન.’ સવારે બધું ઠીક કરવાનું કહીને એ ગયો. સવારે મોટો અમલદાર આવ્યો. એને રિપોર્ટ મળ્યો તે પ્રમાણે ‘એક મુસ્લીમ ખલાસીએ એક હિન્દુ છોકરીને જગાડીને ફોસલાવવા પ્રયત્ન કર્યો’ એ વાત હતી. પણ પછી ખબર પડી કે એ મહાશય મુસલમાન ન હતો પણ પોંચા દાના નામનો હિન્દુ હતો. આ વાત ખુશી જતાં એની દાનતનો પુરાવો મળ્યો. રાત્રે જોડું નામ આપ્યું હતું. એને જીણારીને ઉપર અલાયદી જગાએ નાખવામાં આવ્યો. શુંનો યયો ન હતો, ઇરિદો હતો માની અમલદારે આથી વિશેષ કંઈ ન ક્યું!

સ્ટીમરમાં અમારી સાથે પૂર્વ આફ્રિકા ખાતે નિમાયેલા હિંદી ઈમિગ્રેટ હતાં. એક દિવસ અમે એમને મળેલા. કલાકેક બેસા હતા. એમની સાથે એક કલાક ગાળ્યા પછી ચલુ કે જેવાહરલાલની જ જાણે નાની પ્રતિકૃતિ. કેવા સરસ માણસો આપણને મળી રહે છે. પ્રતિભા, સૌજન્ય અને વિનમ્રતા એમાં ભરી પડી હતી. આપારામ પંત એમનું નામ.

સ્ટીમરમાં કાળુ ખબર શું હોય? પણ ના, અહીં પણ હતું. સલુન ક્લાસમાં ફેટલાક શ્રીમંત વેપારીઓ હતા. પંત સાહેબને કાંઈ ને કાંઈ બહાને પાર્ટીઓ આપતા. વળી વીશીવાળો આવા ફેટલાકને રેશિયલ સગવડ આપતો. પૈસાના બળે પેલા એ સગવડો મેળવે એટલી બીજાને અગવડ થાય તો જ એમ થાય. કારણ કે સ્ટાફ ખેંચાતો હતો. વીશીના ખાવામાં કંઈ બરકત ન હતી છતાં જમનારાઓ વતી એમને ચાંદ આપવાની વાત આ શ્રીમંતોએ કાઢી ત્યારે મારા જેવા ફેટલાકને પિત્તો મળ્યો, અને ખૂબ ઝાટકણી દાઢી.

મોઆસામાં ત્રણ દિવસ રહીને દારેસલામ જવા માટે સ્ટીમર ઉપડી ત્યારે અમને નિરાંત વળી. અહીં સ્ટીમર સાંજના છેક સાત વાગે પહોંચી. અહીં ઈમિગ્રેશનના નવા તાગ્મ કાંપદાનાં ફોર્મ ઉવટની ઘડીએ આપ્યાં. એ ભરવા હું બેઠો ત્યાં તો ફેટલાય કારીગરો, સ્ત્રીઓ અને બીજા મને ફરી વળ્યાં. હું તો લખતો જ ગયો. ચલુ, દાકતરી તપાસ માટે થયેલી લાઈનમાં હું બેઠો, ગાર્ડનો ડબ્બો જાણે! ઉવટ પતી ગયું અહીં જ વિરમીએ.

સ્વ૦ ભાઈલાલભાઈ અમીન

ચિમનભાઈ હ. અમીન

શ્રી. ભાઈલાલભાઈ જોરાભાઈ અમીન, જેમનું અવસાન તા. ૯-૧૧-૪૮ના રોજ થયું છે તેઓ વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળના એક સ્થાપક અને સંચાલક તથા જૂના કાર્યકર્તા હતા. કાન્હેસના પશુ એક જૂના સેવક હતા.

સફળત એમના જીવનમાં ઘણું વર્ષ સુધી વડોદરા મહાલ પંચાયતના ઉપાધ્યક્ષ અને અધ્યક્ષ હતા. રાજકીય અને સામાજિક પ્રગતિની પ્રવૃત્તિઓમાં ખૂબ રસ લેતા. વેડના પ્રશ્ન ઉપર એમણે મોટી ખુબેશ ઉપાડેલી અને બાર વર્ષ સુધી સતત મુઝીને વડોદરા રાજ્યમાંથી વેડનો તાસ નાબૂદ કર્યો હતો.

શ્રી. ભાઈલાલભાઈ અમીન વડોદરાના જૂના પત્ર 'વડોદરા વર્તમાન' અને 'ખરોડા ગેઝેટ'માં 'અદલાતૂન'ના ઉપનામથી રાજકીય બાબતોમાં કટાક્ષમેળો લખતા હતા. 'લાલ કિતાબ અને દાળી કિતાબ'ની કટાક્ષ વાતો પણ લખતા. એક વખત કચેરીમાં 'એક મુકદ્દમા વખતે અમલદારને એમણે "વાળ્યો ભચેડો" એમ કટાક્ષમાં કહેલું જે પરથી કોર્ટનું અપમાન થયું છે, એમ જણાવી એ મુલકી અમલદારે એમનો એક સો રૂપિયા દંડ કરેલો. તે સામે અપીલ કરી હાઇ કોર્ટ સુધી કેસ લઈ ગયેલા. જ્યાં સ્વ૦ વિદ્વલભાઈ પટેલ મિત્રની વહારે ઍરિસ્ટર તરીકે લડવા આવેલા. જે વખતે વડોદરા રાજ્યમાં ભારે સનસનાટી ફેલાયેલી અને એમણે છતીને દંડ પાઠો લીધેલો.

બારડોલી સત્યાગ્રહ વખતે સરદારશ્રીએ વાંદાનેર છાવણી પર મુખ્ય કાર્યકર્તા તરીકે શ્રી. ભાઈલાલભાઈને મુકેલા હતા. લડત પૂરજોશમાં ચાલી રહી હતી અને વરણામામાં એમનાં વૃદ્ધ માતૃશ્રી બાબરી માંદગીમાં હતાં. બપો કુટુંબીજનો આગળ એમણે આગ્રહપૂર્વક કહેવા માંડ્યું કે, ભાઈલાલને તેડાવો. પરિસ્થિતિ જણાવી આવી જવા આગ્રહ કર્યો. ભાઈલાલભાઈ બારડોલી પહોંચ્યા અને અમારો પત્ર રજૂ કરી વરણામા જવું કે કેમ એ વાત સરદારશ્રી આગળ મૂકી. સરદારશ્રી ઘડીભર વિચારમાં પડી જઈ બોલ્યા: 'ભાઈલાલ! ડોસી તો મારી પશુ માંદી છે અને એક બાજુ સારાએ દેશની ડોસી (હિંદમાતા) માંદી છે. આપણે આપણી ડોસીઓ સંભાળીશું કે તેઓ કંઈ જનતાની? દેશની ડોસીને ખારડે માંદી મૂકીને આપણાથી કેમ ખસાય? શ્રી. ભાઈલાલભાઈ એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના પાછા વળ્યા અને સરદારશ્રીના શબ્દો અમને

કુટુંબીજનોને લખી જણાવી આવવા ના પાડી. માતૃશ્રી ગુંજરી ગયાં પણ આમ એમણે ફરજનો મોરચો ઠોડાચો નહિ!

છવનમાં અધૂરો રહેલો ધનીઆવી શિકારખાનાનો પ્રશ્ન પણ એમણે જ મને માંદગી પહેલાં રાજકીય વારસામાં સોંપ્યો હતો. જે પછી શિકારખાનાનાં હગ્ગરો હરજોના અસલ ત્રાસનો અને લાજો ફૂંચ્યાના નુકસાનનો અંત શિકારખાના સંદેહ નિવારણ સમિતિ, પ્રજામંડળ અને સરદારશ્રીની મદદથી આવી જતાં એમને માંદગીને બિજાને પણ ઘણો સંતોષ થયો હતો.

શિકારખાનાના વિદેહ પ્રશ્નો પૂર્ણાહુતી સમારંભ સુંદરપુરા મુકામે શિકારખાનાને ફરતા બંધાયેલા પાદા કંપાઉં-૪ પાસે તા. ૧૪-૨-૪૦ના રોજ એ અઢાવીસ ગામના હગ્ગરો ખેડૂતો સમક્ષ સરદારશ્રીના પ્રમુખપદે યતાં શ્રી. ભાઈલાલભાઈને ખાસ તેડાવીને સરદારશ્રી આ જૂના મિત્રને 'મારા ભાઈલાલ!' કહીને અશ્રુભીની આંખે અને લાગણીભર્યા હૃદયથી જે ભેટી પડેલા એ દશ્ય તો એ ગંજવર સભાના હગ્ગરો માનવોથી કદી ભૂલાય તેમ નથી.

સદ્ગત હંમેશાં પથારીમાં પણ પેપરો વાંચતા અને 'વંચાવતા મિત્રો-દેશનેતાઓને યાદ કરતાં. અને તેમના હેત્તુ શબ્દો એ જ હતા કે, 'મારા મરતા પહેલાં હું દેશની આઝાદી અને વડોદરા રાજ્યનું સંપૂર્ણ જવાબદાર રાજતંત્ર જોતો જાઉં છું' એટલે મને સંપૂર્ણ સંતોષ છે.

૨૬૦ શ્રી. ભાઈલાલભાઈ અમીન પ્રખર વક્તા, ભારે પ્રવાસો ખેડનાર અને જાહેર સંસ્થાઓ તથા કો-ગ્રેસ માટે ફંડ-ફાળા કરવામાં એકા હતા.

શ્રી. ભાઈલાલભાઈના સ્મરણાર્થે એમના પુત્ર ભાઈ શશિકાન્તે સદ્ગતના પરિશ્રમથી બંધાયેલા વરણામા પુસ્તકાલયના વિશાળ મકાનને ટાવર (જે મૂકવાનું કામ બાકી રહેલું તે) મૂકવા માટે રૂ. અઢી હજાર પુસ્તકાલય સંસ્થાને ભેટ આપી પિતા પ્રત્યેની અંધ ફરજ બજાવી છે.

શ્રી. ભાઈલાલભાઈ મને બાળપણથી જ એમનો રાજકીય પારસ બનાવવા માગતા હતા, એટલે તેઓ કો-ગ્રેસમાં, પ્રજામંડળમાં, નેતાઓ અને કાર્યકર મિત્રોને ત્યાં — જ્યાં જ્યાં ત્યાં મને સાથે જ લેતા અને બાળપણથી જ લખવા તથા બોલવાની તાલીમ આપતા હતા અને હર વખત કહેતા કે મારે તને પ્રજામંડળનો એક મારી જગ્યા સાચવે એવો સેવક બનાવવો છે. એમની એ મહેન્ટા ફળી છે એમ તો ન કહેવાય પણ પ્રભુ પાસે જે પ્રેરણા અને શક્તિ આપવા અને જે રીતે સદ્ગત પ્રત્યેનું કાણુ અદા કરવા પ્રાર્થું છું.

સમસ્ત પાટીદાર સમાજ-૩

પાટીદારોની સામાજિક સુધારણા કરવા માટે તા. ૧૯-૬-૪૮ને દિવસે સમસ્ત પાટીદાર સમાજ રચાવવામાં આવ્યો છે, તે હવે સુવિદિત છે. વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા તા. ૨૮-૧૧-૪૮ને દિવસે મળી હતી. મંત્રીઓ રજૂ કરેલા પત્રો ઉપરથી લાગે છે કે આ સમાજની રચાવના ધણીને ગમી છે.

સમાજના સભ્યો થવા તથા સભ્યો બનાવવા કેટલીક વ્યક્તિઓએ ઇચ્છા બતાવી છે. સમાજના કાર્યને લગતી કેટલીક મુશ્કેલીઓ પણ આવી છે. આ બંધનો વિચાર કરી વ્યવસ્થાક મંડળે આ સમાજનું કામ આગળ ધપાવવા વિચાર કર્યો છે. કામ શરૂ કરવા માટે સભ્યો બનાવવાનાં પ્રવેશપત્રો છપાવવાનું નક્કી કરી તે છાપવા આંખી દીધાં છે. આ માહિતી બહાર પડતી વખતે તે છપાઈ ગયાં હશે. સમાજના કાર્યનો સમગ્ર પરિચય આપતી એક પત્રિકા પણ છપાવવા માંડી છે. તે પણ જલદી છપાઈ જશે.

સમાજ સંબંધી જાણવાની જેમને જિજ્ઞાસા હોય, સભ્યો થવાની તથા સભ્યો બનાવવાની પણ ઇચ્છા હોય તે લાઇબ્રેરીને નીચેને સરનામે લખી ઉપર જણાવેલી પત્રિકા તથા પ્રવેશપત્રો મંગાવવા વિનંતિ છે :— શ્રી. ચિમનલાલ મુ. અમીન, મંત્રી, સમસ્ત પાટીદાર સમાજ, લેઉઆ શેરી, અમદાવાદી પોળ, વડોદરા.

સમાજના કાર્યની શરૂઆત કરવામાં તથા તેને વેગવાળું બનાવવામાં ડીક ડીક ખર્ચ થાય તેમ છે. હાલ શરૂઆતમાં સભ્ય દીક લવાજમની રૂ. ૦-૪-૦ મળતી રકમમાંથી ખર્ચને પહોંચી વળી શકાય તેમ નથી. આથી સમાજ તરફથી આ કામે આર્થિક મદદ પણ મેળવવાના પ્રયાસ શરૂ કર્યા છે. આશા છે કે એવી મદદ સમાજને મળશે. મદદ મોકલવા ઇચ્છનાર મદદ મંત્રીને ઉપર જણાવેલા સરનામે મોકલે એવી વિનંતિ છે.

સાદાકથી થયેલું લગ્ન

સમાજના વ્યવસ્થાપક મંડળના એક સભ્ય લાઇબ્રેરી-દેસાઈલાઇબ પટેલે તા. ૪-૧૨-૪૮ને દિવસે એમનું લગ્ન કર્યું. તેની વિગત અહીં તોલિવા યોગ્ય છે. એ લાઇબ્રેરી આમ ઉબેર, તા. જાણુસરના છે. તેઓ કોમર્સ કોલેજના છેલ્લા વર્ષમાં ભણે છે. તેમનું લગ્ન બહેન લીલાવતીબહેન સાથે થયું. તે બહેન ગામ સિનેરના શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલનાં પુત્રી છે. આ લગ્ન અત્રે વડોદરામાં તારકેશ્વર મહાદેવમાં સાંજના ૭ વાગ્યે થયું.

એમાં બને પક્ષનાં માળાપ તથા 'બીજા' સગાંસોદો હાજર હતાં. આમંત્રિત લાઇબ્રેરીના પણ લગભગ ૩૦૦ હશે. આ લગ્નમાં લેવડદેવડ બિલકુલ થઇ નથી, ચાંદલો લેવાયો નથી, વાજાં વગાડાયાં નથી. આમંત્રિત લાઇબ્રેરીને ફક્ત પાનસોપારી અપાયો છે. બહારગામથી આવેલાં વરકન્યાનાં સગાં માટે જ જમવાની વ્યવસ્થા થયેલી છે. એમ બબર મળે છે કે આ લગ્ન વરકન્યાએ માળાપની સંમતિ લઇ ક્યું છે.

લગ્નસમારંભ આવી રીતે, આડંબર વગર ઉજવવામાં પાટીદારો દિન-પ્રતિદિન આગળ વધે તો પાટીદારો સુખી થાય, એમનો દાખલો બીજા નાતો લઈ તે પણ સુખી થાય, તથા સૌની શક્તિ તથા દ્રવ્યનો દુર્ન્યય અટકી સમાજ તથા રાષ્ટ્ર પ્રગતિશીલ થાય.

વડોદરા } શંકરભાઈ સો. પટેલ
તા. ૧૦-૧૨-૪૮ } પ્રમુખ, સમસ્ત પાટીદાર સમાજ
(૨)

૧ જરા આમોશ ધરો

સમસ્ત પાટીદાર સમાજની સ્થાપનાની જહેરાત ચતાં ચાતિસુધારે ઈચ્છનાર તથા બીજા લાઇબ્રેરીમાં હીક પ્રમાણમાં રસ જાગ્યો છે. આ અંગે શેજ ધણા પત્રો આવે છે. બીજી રીતે પણ સારી ચર્ચાઓ થાય છે.

પત્રો લખનાર પૈકી કેટલાક અત્યારે ઠગવેલી પ્રતિજ્ઞાઓ વધુ કડક બનાવવા સૂચના કરે છે. કેટલાક આવી પ્રવૃત્તિઓ જૂતકાળમાં નિષ્ફળ ગઇ હતી તેવું આ વખતે ન થાય તેની કાળજી રાખવા સૂચવે છે. ચર્ચાઓ કરનાર કેટલાક આમાં રાજકીય મહત્ત્વાર્થોક્ષાની ગંધ જુએ છે. જ્યારે કેટલાક માને છે કે પાટીદાર ચાતિમાં સુધારા થવાનું શક્યજ નથી. કેટલાક નાત-જાતના વાડા તોડી નાખવામાં માને છે, તેમને આવી પ્રવૃત્તિથી ચાતિના વાડા કાયમ રહેશે એવો ડર લાગે છે. જ્યારે ધણા આવી કાંઈ પ્રવૃત્તિ જરૂરી માની તેને આવકારે છે.

ટૂંકમાં જણાવું તો, આ પ્રવૃત્તિ પાછળ કોઈ રાજકીય હેતુ નથી. તેમ ચાતિના વાડા વધુ મજબૂત બનાવવાનો પણ ઉદ્દેશ નથી. વળી આ પ્રવૃત્તિ પાટીદાર ચાતિના કોઈ એક વર્ગ માટે પણ નથી. અને આ પ્રવૃત્તિથી ચાતિના બધા સુધારા થઈ જ નેરો એવી માન્યતા પણ નથી.

પાટીદાર ચાતિનો જ વિચાર કરીએ તો અત્યારે પાટીદારને દીકરીનો આપ ચતાં જ ચિંતાનું કારણ જીલું થાય છે. લણાવતાં તેને

પરણાવવાનું મુશ્કેલ બની જાય છે. ગમે તેમ કરીને કમાવું અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ સારી રીતે ધન ખર્ચવું એમાં જ પ્રતિબ્ધા જળવાય છે કે વધે છે. એટલે પોતાની રુચિ પ્રમાણે કોઈ લાભન પસંદ કરી, દેશની અને દુનિયાની પ્રગતિ થાય તે રીતે આગળ વધવાનું ઊંડી દષ્ટિ સગલગ દરેક પાટીદારને ગમે તે રીતે ધન કમાવામાં જ પડ્યું પડે છે.

હવેન વિષેની આ દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થાય તો આપણા જીવાનો પાસે દરેક ક્ષેત્રમાં આગળ વધવાની ખૂબ તાકાત છે. તેમની એ દૃષ્ટિ બદલાય તે માટે યોગ્ય વાતાવરણ જીલું કરવું એ જ આ પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. આ દૃષ્ટિએ જ પાટીદાર તરીકે ઓળખાતી નાતમાં ફેટલા વાકા છે, ફેટલા જોળ છે અને તેમાં કેવા કેવા રિવાજો છે, એ વિષે લોકોનો સામાન્ય શો મત છે વગેરે નાણુવા એક પ્રશ્નપત્ર કાઢેલું છે.

આ પ્રવૃત્તિનાં પરિણામ વિષે પણ કંઈ અધીરાઈ નથી. અમે એમ માનીએ છીએ કે સામાજિક બાબતમાં કોઈ એક રિવાજ કે માન્યતા કાયમને માટે સારી કે ખોટી નથી. સંભોગો પ્રમાણે હવેન પદ્ધતિ બદલાવાની તૈયારી કરતાં લોકો શીખે તો ઘણાં દુઃખો હળવાં થાય. અને તે માટે લોકમાનસ તૈયાર કરવું એ જ આનો ઉદ્દેશ છે.

આ રીતે સામાજિક હવેનને અને રિવાજોને જડતાથી વળગી રહેવાની આપણી ટેવ દૂર થાય તો ખસ યશે. આ રિચિતિએ પહોંચવા માટે સારો વખત જોઈએ. આને માટે ઘણું પ્રચારકાર્ય કરવું પડશે. ખાસ કરીને આ કામમાં યુવકવર્ગની ખૂબ સહાયની મદદ જોઈશે. પ્રચારકાર્ય માટે છાપકામ, ટપાલખર્ચ વગેરે માટે થોડું ખર્ચ પણ યશે. એને માટે નાણાં જોઈશે.

આ બધું મેળવવાની તજનીજમાં જ કાર્યવાહક મંડળના સભ્યો પડેલા છે. કાર્યવાહક મંડળના સગલગ તમામ લાખજોને પણ પોતાપોતાનું કામ હોય છે. એટલે આ બધી તૈયારીઓ ચતાં વાર લાગે તે સ્વાભાવિક છે. આ પ્રવૃત્તિ અંગે પત્ર લખનાર લાખજો જવાબની ઉતાવળ ન રાખે. વ્યક્તિગત જવાબો ન મળે તો નિરાશ ન થાય. ‘પાટીદાર’ માસિકમાં બને તેટલા સમાચાર આપવામાં આવશે જ.

પ્રતિજ્ઞાપનો તથા ફોર્મ વગેરે છપાવવા માટેનો ખર્ચ મેળવવાના પ્રયત્નો ચાલુ છે. એ બધું તૈયાર થયે જોમને જરૂર હશે તેમને પ્રતિજ્ઞાપનો મોકલી આપીશું.

ચિમનલાલ મૂ અમીન

પાટીદારોનું 'ગોત્ર'

છાયાભાઈ ઉમેશભાઈ પટેલ

પાટીદારો પોતાના ઘરમાં ગણપતિસ્થાપના, ગ્રહશાંતિ, વાસ્તુ કે શ્રાદ્ધ ઇત્યાદિ ધાર્મિક વિધિઓ ત્યારે કરાવે છે ત્યારે બ્રાહ્મણો તેમને ગોત્ર પૂછે છે. ત્યારે તે જવાબ દેઈ શકતા નથી ત્યારે બ્રાહ્મણો તેની પાસે કાશ્યપ ગોત્રોત્પન્નોઽહમ્ એમ બોલાવે છે. તેની દક્ષિણમાં બ્રાહ્મણો જવાબ આપે છે કે જોનું કોઈ ગોત્ર ન હોય તેનું કશ્યપ ગોત્ર ગણી લેવાની શાસ્ત્રાચ્છા છે. એ રીતે પાટીદાર, બારૈયા, પાટણવાડીઆ, વાઘરી, તેલી, ધાંચી, તંબોળી, ભીલ, વગેરેનું કશ્યપ ગોત્ર ગણવામાં આવે છે. પરંતુ પાટીદારના લોહીમાં સ્વભાવ જન્મ જો યુજો કે સક્રિયો રહેલી છે, તે જોતાં પાટીદારોનું ગોત્ર શોધવા હું મયવા લાગ્યો; આખરે પડોદરાના વહિવંચાના ચોપ્પડામાંથી મને નીચેની માહિતી મળી આવી છે.

“પાટીદારની ગોત્રદેવી હર્ષદમાતા, વેદ સામ, ત્રિપવર, અને ગોત્રુવસિષ્ઠ. વળી દક્ષિણના પાટીલ, પટ્ટણ અને ડાલીઆ એ બધા પાટીદારો જ છે અને બરાનપુર, વગડ અને નિમાડમાં આજે પણ સંસ્કૃત ભણેલા, ન્યોતિષ અને શાસ્ત્રના પારંગત પાટીદારો હયાત છે. તેમને ત્યાં બ્રાહ્મણોના ઉપનયન જેવા બધા સંસ્કારો વંશપરંપરાથી ઉતરી આવેલા છે.”

જોટલે હવેથી પાટીદાર પોતાને ત્યાં શાસ્ત્રવિધિ કરાવે ત્યારે ઉપરની બાબત નોંધી ગંખીને યાદ કરે. આજનો યુગ કોઈના પણ જન્મના હકને સ્વીકારવાનો નથી, પછી ભલે તે રાજમહારાજનો હોય કે કાશીનિવાસી પંડિતોનો હોય. પેઢીઓ ગતના અમદાવાદી બાણીઆનો હોય કે અમીન-દેસાઈઓનો હોય, પણ આજે તો આપણુ સર્વેને દેરાકળનાં કસોટીના પથ્થર ઉપર ઘસાઈને પસાર થયેજ છૂટકા છે; પછી ભલે વારસાના અનુલભેને હીથે તેમને તેમના ક્ષેત્રમાં જોડો પુરુષાર્થ કરવો પડતો હોય. આ ગોત્રની બાબતમાં મારો હેતુ પાટીદારનો ઊંચો કે નીચો દરજ્જો બતાવવાનો નથી, પણ આપણે દરેકે આપણું સ્થાન જાતેજ નક્કી કરવું જોઈએ. પછી તે ગમે તે ક્ષેત્ર હોય; અને જો તેમ ન કરીએ તો બ્રાહ્મણોની માફક એકતાનો દાવો કરનાર દરેક વર્ગ આપણને ગમે તે સ્થાને ગણાવી મૂકે, અને તે આપણે લાચારીથી સ્વીકારવું પડે. આ બાબતમાં કોઈ વિદ્વાન પાટીદાર વધુ પ્રકાર કેંકરી કે ?

નગીને જોઈં તો

અલખ નિરંજન

સમાજ દીસે નહિ!

‘નગીને જોઈં તો જગત દીસે નહિ’ એ નરસૈયાના ભજનની પંક્તિ મેં કેટલીયે વાર ગાઈ હતી, પરંતુ ક્યારે જાગતાં તો મું પણ ઊંઘતાં વ જગત અદૃશ્ય થયું ન હતું!

હું દ્રાઈ દ્રાઈ વાર એ લીટી ગાતાં ગાતાં હસે તો હતો પણ ખરો કે, નરસૈયો જોડો જોડો ન કરેલી શકાય તેવી જ વાણી ઉચ્ચારે છે ને? એ ભક્ત થયો જોડે જાધા માની લે છે, બાકી મારા જેવા દ્રાઈ અલખ જગાવવાનો વાણીવિદ્યાસુઃકરનાર એ હોત તો એ લીટીને દલિની દરૂપના કહીને જાધા હસી કાઢત.

પણ ના, એ લીટી હસી કાઢવા જેવી નથી. મને મોડો મોડો એનો સાક્ષાત્કાર થયો છે. નગીને ભજવાનને જોતાં મને હજુ આર્વડયું નથી જોડે ‘નગીને જોઈં તો જગત દીસે નહિ’ એ કહેવાનો મને અધિકાર નથી. પણ સમાજશાસ્ત્રનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં મને જે સાક્ષાત્કાર થયો છે તે આ લેખમાં કહેવાનો મારો ઉદ્દેશ છે.

મને જે સાક્ષાત્કાર થયો છે તે નરસૈયાના એ ભજનના શબ્દોમાં કહું તો ‘નગીને જોઈં તો સમાજ દીસે નહિ!’ એ અર્થમાં છે.

તમને યરો કે આ તે નગીને લવે છે કે જાંઘમાં? સમાજની લીંસથી તો અમે મરતા પડ્યા છીએ, રોજ રોજ સમાજનાં ખર્ચ જોડલાં વધતાં વધ છે કે ગમે ત્રાણ આવી ગયા છે, છતાં આ માંસુસ તે કાલ્યામાં કે ગાંડામાં?

આ તમારી વાતથી હું ગુસ્સો નહિ કરું. જેને દ્રાઈ વસ્તુનો સાક્ષાત્કાર થાય છે તેને લોકો એમ ગાંડો જ ગણી કાઢે છે. નરસૈયાને એના જ્ઞાતિ ભાઈ નાગરો ગાંડો જ કહેતા હતા. આપણે એ નાગરોને હસી કાઢીએ છીએ. નરસૈયાનાં કાર્યોને વંદીએ છીએ. છતાં ઝીણી નર્નરે જોતાં આપણે એ નાગરોથી વધુ ઠહાપણ બતાવ્યું હોય તેમ દેખાતું નથી. કારણ કે નરસૈયા પ્રમાણે આપણે આચરણ કયું નથી. ભક્તિમાં તો કદાચ આપણે ન પહોંચી શકીએ પણ હરિનિવસાસમાં જનાર એ ભક્તના અરૂપસ્વતાનિવારણના કાર્યને પણ આપણે અપનાવી શક્યા નથી!

પણ આ તો હું આડી વાત ઉપર ઉતરી ગયો. મતદાન કે, સાક્ષાત્કાર જેને જેને થયો તેને આપણે પાગલ જ કહ્યો છે. મને એ રીતે-તમે પાગલ કહેશો તે હું સમજું છું. પણ લક્ષ્મીને એવી માનાપમાનની પડી હોતી નથી. એ તો જેનો સાક્ષાત્કાર થયો હોય તેનાં જ દીર્ઘ ગાય છે.

એ રીતે હું પણ મને જે સાક્ષાત્કાર થયો છે, એનાં. દીર્ઘ તમારી બાળ બાઈને પણ ગાયા વગર નહિ રહું!

નરસૈયાને જેમ પ્રભુનું ઘેરું લાગ્યું હતું, તે કે ઘેરું તો નહોતું લાગ્યું. પણ લાલીએ મહેલું માર્યું અને રીસમાં ને રીસમાં એ લથા ઉપડી ગયા અને પછી લહે લાગી-ગઈ, પરિણામે પ્રભુએ વૈકુઠમાં લેઈ જઈ નજરોનેજર રાસલીલા બતાવી. બરાબર એના જેવું મારું પણ થયું છે. નરસૈયાને જેમ પ્રભુનું ઘેરું લાગ્યું હતું-તેમ મને સમાજનું ઘેરું લાગ્યું હતું. અને તે પ મારા મિત્રે મહેલું માર્યું કે દર વખતે રાજકારણના અલખ જંગાવે છે તો સમાજસુધારા વિષે કેમ જગાવતો નથી? હું પાછો નરસૈયા જેવો સ્વંભાની માણસ એટલે નીકળી પડ્યો સમાજસુધારાની ભક્તિ કરવા.

પણ નરસૈયાનો સમય અને મારો સમય જુદો છે. એ જગતમાં એક અવેડ શિવાલયમાં જઈને લગ્ન કરવા બેસી ગયો હતો. હું એવું કરવાનહોં તો જૂને, તરસે ને ટાટે મૂરી જાઉં. માઆપનો એકનોત એક છોકરો એટલે જવા પણ ન દે. આજની સ્ત્રી હવે પતિને દેવ માની એની આજ્ઞા માથે ચડાવે છે એવું કંઈ નથી, એટલે માઆપનો બિચારોને ભોળાઈને કદાચ વનમાં આલ્યો જાઉં, પણ સમાનહકનો દાવો કરતી પત્ની મારી આજ્ઞા માતે નહિ અને મને જવા પણ ન દે! વળી જમાનો એટલો આગળ વધ્યો નથી કે હું છૂટાછેડા લેઈને પણ જઈ શકું!

એટલે આ યુગને અનુરૂપ લગ્ન કરવાનો મેં મનમાં સંકલ્પ કરી લીધો. સમાજસુધારના પુરુષોનો મોટો દગ મારા વાચનખંડમાં મેં ખડકી દીધો. આરણ્યા બંધ કરી, અંદર રોપર મારી, ધ્યાનસ્થ થતા પહેલાં પત્નીને ખાસ ચેતવણી આપી દીધી કે મને નિત્યક્રમ (ભોજન છતાંદિ) માટે પણ બોલાવવો નહિ. મોટો ભૂષણ મળવા આગ્યો હોય તો પણ એને પાછો કાઢવો. કહેવું કે હમણાં તપમાં બેઠા છે એટલે કાઢતે મળશે નહિ!

આમ વાચનખંડનાં આરણ્યા બંધ કરીને સમાજસુધારા અંગે તપ કરવા હું બેઠો. બરાબર નરસૈયાની પેઠે સાત રાત અને સાત દિવસ જ્યાં અખંડ તપ થયું ત્યાં મને સાક્ષાત્કાર થયો. કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર હાજરાહજૂર

પ્રત્યક્ષ થયા. એમનો ગૌરવર્ણ, પ્રચંડ કાચ, શ્વેત દાઢી, લાંબો ઝબ્બો જોતાં હું તરત એમને પામી ગયો. લગ્નવર્તિના સ્વરૂપની આપણે કલ્પના કરી નહોતે કલ્પના, સિવાયના બીજા રૂપમાં આવે તો આપણે એને જોઈશી પણ ન શકીએ. પરંતુ કવિવર ઇગોરનાં પંક્તિ તો આ પૃથ્વી ઉપરથી હજી જૂંસાયાં પણ નથી. જેમણે એમને જીવતાં સદેહે નહિ જોયા હોય તેમણે પણ એમના ફેટાતાં દર્શન તો કરેલાં છે જ. એટલે નરસિંહભાઈ જેમ હું એમને જોતાં ગોડાધેડો ન થઈ ગયો, પણ લલિતભાવપૂર્ણ. એમને પગે લાગ્યો. નરસિંહાંજી પ્રભુ પાસે રાસલીલા જોવાની માગણી કરી હતી તેમ મેં સમાજ સુધારાની આવી નવજીવાની માગણી કરી.

ગુરુદેવે મારા માથે એમનો પ્રેમાળ હાથ મૂકતાં કહ્યું : ‘વત્સ ! મૂલમ નાશિતકુતઃ શાળા ? ત્યાં સમાજ જ નથી ત્યાં પછી એના સુધારાની આવીની કેવી વાત ?’

એ શબ્દો સાંભળી હું તો જમણામાં પડી ગયો. આ તે સ્વપ્ન છે કે જાગ્રમ છે ? ગુરુદેવ કેવી વાત કરે છે ? રાગ રામગોહનરાવથી માંડી નરસિંહભાઈ સુધીના સમાજસુધારકો સમાજ નહોતો ત્યારે શું સુધારવાની વાત કરતા ? એને આપણે બધા જેમાં વસીએ છીએ તે સમાજ નથી ત્યારે શું છે ?

પણ આ સ્વપ્ન ન હતું. ગુરુદેવ એમના અક્ષરદેહે મારી સન્મુખ હાજરે હતા. જે અસત્ય જોલે એમ હું શી રીતે માનું ? મને થયું ગુરુદેવ સમાજને કોઈ આધ્યાત્મિક અર્થમાં સમજીને એમ જોલતા હશે. મેં ખુલાસો કરતાં કહ્યું : ‘દેવ ! હું માનવસમાજની વાત કરું છું.’

ગુરુદેવની મુખમુદ્રા ઉપર હાસ્ય છવાયું. બોલ્યા : ‘હું પણ એ જ અર્થમાં કહું છું. આપણે ત્યાં માનવસમાજ જ નથી !’

મારી સ્થિતિ ત્રિશંકુતા જેવી થઈ. એક જાણુથી સમાજસુધારકો કહેતા કે સમાજને સુધારો, બીજા જાણુ ગુરુદેવ કહેતા—સમાજ છે જ નહિ ! મારે તો અક્ષર લટકવા જેવું થયું !

મેં વિનંતિ કરતાં પૂછ્યું : ‘ગુરુદેવ ! માનવોનો સમૂહ એ સમાજ ન કહેવાય ?’

ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો : ‘ખુશીથી કહી શકાય.’ મારી ડબ્બા હવે ઉપડી. મેં આગળ સવાલ કર્યો : ‘તો આપણે ત્યાં સમાજ નથી એમ સાચી કહો છો ? શું આપણે ત્યાં મનુષ્યનો સમૂહ નથી ?’

ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો : 'ના વત્સ ! આપણે ત્યાં મનુષ્યોનો સમૂહ નથી. મનુષ્યમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેનો સમાવેશ થાય છે. આપણા સમૂહમાં કેવળ પુરુષો જ છે.'

હું આંખો ફાડીને જોઈ જ રહ્યો.

દેવ મારા મનની મૂંઝવણ સ્પષ્ટ કરતાં બોલ્યા : 'આપણા દેશમાં કુટુંબ છે સમાજ નથી. કારણ કે સ્ત્રીઓ કુટુંબમાં ગોંધાધ રહેલી છે, સમાજમાં ફેલાયેલી નથી. એટલે કુટુંબની બહાર માનવસમાજ નથી, કેવળ પુરુષસમાજ છે. કેવળ પુરુષો સર્જન કરી શકતા નથી એટલું જ નહિ, પુરુષપ્રકૃતિનું સર્જન કરવા માટે સ્ત્રીની જ ખાસ જરૂર પડે છે. સ્ત્રીઓ જ ધરે છે કે પુરુષો પરિપૂર્ણ પુરુષ બને. પુરુષનો ઉચ્ચ આદર્શ સ્ત્રીના હૃદયમાં જ હોઈ શકે. સ્ત્રીને માટે જ પુરુષે વિશેષરૂપે પુરુષ થવાની જરૂર છે.'

આટલું બુદ્ધિ સત્ય મને અત્યાર સુધી ન સમજ્યું તેનો વિચાર કરતો હું ગુરુદેવના શબ્દો સાંભળી રહ્યો હતો.

ગુરુદેવ કહેતા હતા : 'આપણી સ્ત્રીઓ ઝેડ નાનપણથી કેવળ કુટુંબની સેવા કરવા માટે વિશેષરૂપે તૈયાર થતી હોય છે. કુટુંબનાં ધમ કરતા જતાં ક્ષેત્ર, પ્રેમ વગેરે ઉચ્ચ માનવગુણોનું પરિશીલન સ્વાભાવિક રીતે થઈ જાય છે. છતાં એ વાત ચોક્કસ છે કે સ્ત્રીની સર્વાંગીય ઉત્તતિનો માર્ગ આપણા દેશમાં તદ્દન બંધ છે. આપણા દેશની સ્ત્રી કેવળ ગૃહિણી હોય છે, તે ઉપરાંત કશું જ હોતી નથી. આથી સ્વાભાવિક રીતે જ તેમનામાં સ્વમાન હોતું નથી, સમાજ પાસેથી ઘટવું સન્માન પામતી નથી, દીનપણે છેક દંકોષને, સંકુચિત અને જડ બની રહે છે. તેમની સમગ્ર મધુર મદાન સ્ત્રીપ્રકૃતિ વિકાસ પામી શકતી નથી.'

મારી જાતને ધન-ધન્ય માનતાં હું ગુરુદેવના પગમાં આજોટવા લાગ્યો. મને હાય ઝાલી જોભો કરી, છાતીએ ચાંપતાં એ બોલ્યા : 'આથી આપણી પ્રજા કેવળ કુટુંબોના સમૂહ છે પણ પ્રજા નથી, સાચા અર્થમાં સમાજ નથી. સ્ત્રીપુરુષ મળીને સમાજ બનેલો હોય છે અને બનેલા આકર્ષણથી એ ગતિમાન બની શકે.'

આટલું કહી ગુરુદેવ અંતરધ્યાન થઈ ગયા. મારી આંખ ઉઘડી ગઈ. સમાજને સુધારવો હોય તો સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી સમાજનાં કાર્યોમાં ભેળે નહિ ત્યાં સુધી સમાજસુધારો ન થાય એ સત્ય મને સમજાઈ ગયું.

એટલે આજે જાગીને જોતાં નરસૈવાની જેમ હું ગાઉં તો મને માફ કરશો : 'જાગીને જોઉં તો સમાજ દીસે નહિ !'

જોતધારે

લલુભાઈ કિશોરભાઈ પટેલ

મુંબઈ સરકારના નવા ગણોત્તરના અંગે સારો એવો વિરોધ બિંદ્યો છે. એના ધોરણે રાજ્યમાં પણ એ દાખલ કરવા મુસદ્દો પ્રસિદ્ધ થયો છે. એ અંગે કરજીના નાણીતા વકીલ લલુભાઈ કિશોરભાઈ પટેલે લાંબાણ ચર્ચા કરતો લાંબો લેખ અમને મોકલી આપ્યો છે, તેમાંથી થોડા મુંદા નીચે ઉતાર્યા છે. જે વિચારણા માગી લે છે. તંત્રી

૧. ખેતી માટે ખેડૂત પોતાની મુશ્કેલીના કારણે જમીન ખીજાને એકાદ ર્ષ ખેડવા આપે તેને દસ વર્ષનો ગણોત્તરો બનાવી લેવામાં જાતે ખેતી કરનારને અન્યાય થાય છે અને આવા એક વર્ષના દગરને ૧૦ વર્ષનો કરી નાખવો એ 'મુદતનો ગાળો ધણો ગોટા' છે. જાતે ખેડ કરી હોય તો પણ ૧૦ વર્ષ સુધી જમીનનો કબજો મેળવી શકે નહિ અને સંરક્ષિત ગણોત્તરો પામેથી જમીનનો કબજો મેળવવા નોટિસ એક વર્ષની આપવી પડે, એટલે ત્યાં સુધી ખેડૂત પોતાની જમીન હોવા છતાં ખેતી કરી શકે નહિ.

૨. માત્ર ટૂંક મુદતના ખેડૂતને સંરક્ષિત ગણોત્તરો બનાવી દેવાથી અગર એક વર્ષના ખેડૂતને ૧૦ વર્ષનો ખેડૂત બનાવવાથી જમીન મુધરશે અગર વધારે પાક પેદા કરશે એવી માન્યતા બૂલભરેલી છે. ધણા ખેડૂતો એવા છે જે પોતાની જમીન ધણા વખતથી ખેડે છે તેમજ કેટલાક ખેડૂતો કાયમના ગણોત્તરો છે છતાં તેમની ખેતી સારી હોતી નથી. ખેતીની જમીન મુધરવી અગર જમીનમાં વધારે પાકનો આધાર (૧) ખેતી કરનાર ખેડૂતની કાર્યદક્ષતા (૨) ખેડૂતનાં સાધનો (૩) જમીનની જાત (૪) વરસાદ અગર કૃષિકા પાણીની સવલત ઉપર આધાર રાખે છે.

૩. હાલના મુસદ્દામાં જમીનમાં ખાતર નાખવા સંબંધે અગર ખાતર જેવાં ખીજાં દ્રવ્યો નાખવા સંબંધે અગર તે નાખવાની દરજ્જા સંબંધે કાંઈ પણ ધોરણ કરાવેલું નથી. મેં ધણા પ્રસંગો જોયા છે કે ખેતીની જમીન એક ખેડૂત પાસે ૧૦ વર્ષ કે તેથી વધારે મુદત સુધી રાખ્યા છતાં, તેમાં ખાતર નાખીને દસ ગળવી રાખ્યો નથી પણ જમીનમાંથી જેટલું પાકે તેટલું મેળવીને દસકા કસની બનાવી છે, એટલે લાંબી મુદતના ખેડૂતો થાય તેથી જમીન મુધરશે ને વધારે પેદાશ કરશે એ માન્યતામાં કાંઈ વચૂદ નથી.

૪. ૭૫ કે ૧૦૦ વીયાં સુધી જમીન ધારણ કરનાર ખેડૂતો માટે પોતાની જમીન જતે ખેડવા અગર બીજાને સાંચવાનું છૂટાપણું રહેવું જોઈએ અને આવા ખેડૂતોને માટે કોઈ પણ પ્રકારની કાયદાથી મુદત દરાવવી નહિ. આ પ્રમાણે ચલાવી નાના ખેડૂતોનો પણ છૂટો રહેશે.

૫. કેટલાક ખેતીમાં કામ કરનાર માણસો પાસે જમીન, બગીચો અગર ખેતીનાં બીજાં સાધનો હોતાં નથી. આવા ધણા પછાત વર્ગના માણસો અંગમહેનત તરીકે ખેતીના પાકમાં અંગમજૂરીનો લાભ ઉઠવીને ખેતીના કામમાં જોડાય છે. આવા અંગમહેનતના ખેડૂતો તથા તેમના કુટુંબના માણસો આવી રીતે ખેડવા રાખેલી જમીનમાં કામમાં શેકાય છે અને જાણે પોતાની જ જમીન હોય તે પ્રમાણે કામ કરે છે અને મજૂરી બીજો જોળવા જવી પડતી નથી. થોડા વખતનું કામ હોય તો પણ ભાગે ખેડવા રાખેલી જમીનોમાં પોતાની મહેનત સમાવી શકે છે. હાલના મુસદ્દાથી આવા અંગમહેનતવાળા ખેડૂતો જે મજૂર મરી ખેડૂતો બન્યા છે, કાળજીથી ખેતીનું કામ કરતાં શીખ્યા છે તે ખેડૂત મરીને મજૂર થઈ જશે.

૬. મુસદ્દાની કલમ ૮. જેમાં લાગ પદ્ધતિ બંધ કરવાની ધારણા જણાય છે. લાગ પદ્ધતિની સાંચમાં માલિક તથા ખેડૂન બંને મળી પાતર નાખવાની વ્યવસ્થા એકબીજાના સહકારથી કરે છે. ખેતીના પાક ઉપર તેની સારી અસર થાય છે; એ ઉપરાંત લાગ પદ્ધતિથી બી, ખેતીનાં સાધનો વગેરે બાબતમાં પણ માલિકનો સહકાર મળે છે. પાક ઉપર ટેપરેજ માટે તથા તેની સારા લાભે વેચાણ કરવામાં પણ માલિકનો સહકાર અને મદદ મળે છે. દાણથી સાંચેલી જમીન કરતાં લાગ પદ્ધતિથી સાંચેલી જમીન સારો પાક થાય તેવી જળવાઈ રહે છે. એટલે પૂરતો વિચાર કર્યા વગર આવી પદ્ધતિ નાબૂદ કરવી લાલકારક યંત્રો નહિ. પોતાની જમીન જતે ખેડનાર ખેડૂતોની આર્થિક સ્થિતિ પણ ખરાબ હોય છે; એટલે તેના માટે એકલી સાંચ પદ્ધતિ જનાવદાર છે એવું નથી. સામાજિક ખર્ચાં જોખાં કરે, ખેતીનું કામ કાળજીથી કરે અને ઘરખર્ચમાં ઉડાઉપણું ન કરે, ખરાબ વ્યસનમાં ન ફસાય એવા ધણા ખેડૂતોએ પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારી છે અને જમીન સંપાદન કરીને જમીનના માલિક પણ બન્યા છે અને તેથી જુદા પ્રકારનાં વર્તનવાળા પોતાની જમીનો ખોઈ ખેડા છે એવા પ્રસંગો ઘણા છે.

૭. બાગાયત જમીન માટે અમુક પ્રકારનું કામ કરવા પાકમાંના લાગથી કામ કરવા રાખેલા ખેડૂતો તે પાક તૈયાર થતાંની મુદત સુધીને માટે

રોકાયેલા હોય છે. તે પાક તૈયાર થવા પછી છૂટા થાય છે અને તે જમીનમાં પછીથી લેવાના બાગાયતી અગર ખીજ પાકો જમીનનો માલિક પોતાની મગજ મુજબ ખેતી ફગવી લે છે. આવા પ્રસંગે એક વર્ષ માટે ભાગથી રાખેલ ખેડૂતને ૧૦ વર્ષના હક્ક આપી દેવામાં આવે તો જમીનનો માલિક મોટા ખર્ચે તૈયાર કરેલા સાધનનો ઉપયોગ પોતાની જમીન માટે કરવાની સવલત ખોદ ખેસે. જમીન તથા પાણીના સાધનનો માલિક પણ મોટે ભાગે ખેડૂત જ હોય છે, તેની અને કામ કરવા રાખેલા ભાગીઆ વચ્ચેના કંઠડાઓનું પ્રમાણ ઘણું વધી જશે એટલે જમીનનો માલિક બાગાયત કરવા આવા ભાગીઆ ખેડૂતને રાખશે નહિ. એકખીજના સહકારથી ચંતા બાગાયત માટે મુશ્કેલી વધશે. ભાગીઆ ખેડૂત ઝગડા ઝીલા કરશે. પોતાને ૧૦ વર્ષનો ખેડૂત ગણાવવા જમીનના હબજ સોંપશે નહિ, પરિણામે જે બાગાયતી પાક યાવ છે તેના ઉપર ઘણી જ માડી અસર થશે.

૮. જે જમીનો બાગાયતી પાક માટેની છે તેને માટે હાલના જેવો કંઈ પુણ્ય કાયદાનો આંકુશ હોયો ન જોઈએ. દરણુ ભાગીઆ તરીકે કામ કરવા રાખેલા ખેડૂતોને ૧૦ વર્ષના કે સરેસિત ખેડૂતો ગનાવવામાં આવે તો પણ સાધનોના અભાવે ઘણે ભાગે તેઓ બાગાયત કરી શકશે નહિ અને જમીનના માલિક ખેડૂત જે સારુ બાગાયત કરે છે તેને મુશ્કેલીમાં મુકશે. બાગાયત પાક કરવો ઘણો જ ખર્ચાળ હોય છે અને તે સાધનવાળા ખેડૂત જ કરી શકે. માટે બાગાયતી જમીનો હાલના કાયદાના અમલમાંથી ખાતલ રાખવી જોઈએ.

૯. વડોદરા રાજ્યમાં કુલ ૩૫૨૦૦૦ કરતાં વધારે ખાતેદારોની જમીન આશરે વીધાં ૬૬૮૦૦૦૦ છે. એટલે જમીનનું પ્રમાણ દરેક ખાતેદાર દીઠ આશરે ૧૬ વીધાં આવે છે. તેમાં જનતા ખેડનાર ખાતેદાર ૨૭૮૦૦૦ પાસે જમીન વીધાં ૪૮૭૦૦૦૦ અને ખીજ પાસે ખેડનાર ખાતેદાર ૭૪૦૦૦ પાસે ૧૮૧૦૦૦૦ વીધાંના આશરે જમીન છે. એટલે ખીજ પાસે ખેડનાર કરતાં જનતા ખેડનાર ખાતેદારની સંખ્યા ચારગણા કરતાં કાંઈક ઓછી છે. ૭૫ વીધાં ઉપર જમીન હોય એવા ઇસમોની સંખ્યા ૨૦૦૦ જેટલી પણ રહેશે નહિ. આ ખાતેદારોની જમીનો માટે સાડા ત્રણ લાખ ઉપરાંત ખાતેદારોને મુશ્કેલીમાં મુકાય એવો હાંલનો કાયદો કરવાની જરૂર છે કે કેમ તે ખાસ વિચારવાનો પ્રશ્ન છે. વડોદરાના પ્રાંતમાં આવો કાયદો કયોં તેટલા જ દરણે આપણે ત્યાં તેવો કાયદો ગરીબ ખેડૂતોના માથે ટાંકી જેસાડી એક

બીજાના સહકારથી ખેતીનું કામ થાય છે તેમાં કંઈકે જિભો કરાવી ખેડૂતોને હિત થતું નથી પણ જિલ્લ અહિત થાય છે.

૧૦. જમીનનું સ્વત્વાર્પણ કરવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવા મુસદ્દાની કલમ ૬૧ થી ૬૩ ધરાવેલી છે તેવી રીતે અગલુ કરવા જતાં જોને પૈસાની તાત્કાલિક જરૂરિયાત પડ્યાથી જમીન વેચનાંની હોય તેવા ઇસમો આ પ્રતિબંધથી ઘણા મુશ્કેલીમાં મુકાશે. જમીન વેચનાનાં અનેક કારણો હોય છે જેવાં કે, (૧) પોતાના દેવા પેટે લહેણદારને કરવાનું વેચાણ અગર દેવું ચૂકવના પૈસા મેળવવા કરેલું વેચાણ. (૨) નાપસંદ સ્થળની જમીન વેચી પસંદગીવાળા સ્થળે બીજી જમીન ખરીદ કરવા કરેલું વેચાણ. (૩) ધધોરોજગાર અગર બીજા કારણે નાણાંની જરૂર પડ્યાથી કરેલું વેચાણ. (૪) પરદેશ જવા માટે અગર વિદ્યાર્થ્યાસ અગર બીજા કારણે માટે નાણાંની જરૂરિયાત માટે કરેલું વેચાણ. આવાં અનેક વેચાણો તાત્કાલિક પૈસાની જરૂરના કારણે કરવાં પડે છે. આવાં વેચાણ શોખ ખાતર કરવાનાં હોતાં નથી. છતાં જમીન વેચતા પહેલાં જમીનની કિંમત નક્કી કરાવવા કલમ ૬૨ પ્રમાણે અરજી કરવી અને જમીનની કિંમત નક્કી કરાવ્યા પછી અમુક પાંચ સપ્તસોને નોટિસોથી સૂચના આપવી અને મહિનાઓ સુધી ચાલુ રહે તેવો જ દાર્પક્રમ જમીન વેચવા માટે ચલાવવો; આ પ્રતિબંધ તદ્દન અન્ય-વહાડુ અને તે ખેડૂતોની જમીનોની કિંમત ઉપર માડી અસર કરે તેવો છે. એક તો ખેડૂતોની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી ને તેમની મિલકતોના સ્વત્વાર્પણ ઉપર આવો અવ્યવહારુ પ્રતિબંધ મૂકવાથી ખેડૂતોની વધારે ખગળી થશે.

અંકુશ મૂકવો હોય તો જાતે ખેતી કરતો ન હોય તેવા ઇસમને અગર તે ખેતી કરવા ઇચ્છે છે એવા દાખલો ન હોય તેવા ઇસમને વેચવા પુરતો પ્રતિબંધ મૂકી શકાય. પણ ખેતી કરનાર અગર ખેતી કરવા ઇચ્છે છે એવો દાખલો ધારણ કરનારને જમીન વેચાતી આપવાની છૂટ હોવી જોઈએ અને એવી છૂટ સિવાય ખેડૂતને તેની જમીનની પૂરી કિંમત ગળી શકે નહિ.

૧૧. કદાચ ગણોત્તરારીને માટે મુક્ત કરાવવામાં આવે તો ૫ વર્ષથી વધારે હોવી ન જોઈએ; તેમજ ૫ વર્ષની મુદત પૂરી થયા પછી જમીનનો માલિક ગણોત્તરારી આગળ ચાલુ રાખે તો તે વાર્ષિક ગણોત્તરારી ગણવી જોઈએ.

૧૨. માલિકને જમીન ઘેર ખેડવી હોય તો સંરક્ષિત ગણોત્તરારી રદ કરવાનું ધોરણ કલમ ૩૪થી છે તેવું જ ધોરણ જમીન જાતે ખેડવી હોય તો ગણોત્તરારી રદ કરી શકાય એમ મુસદ્દાની કલમ ૧૪માં ધોરણ દાખલ કરવું જોઈએ.

છઠ્ઠીનું ધાવણ

ધધિર પેટલીકર

નડિયાદ રોડનેથી હું બપોરની લોકલમાં ગાડીમાં બેઠો ત્યારે ડાનાના ઉનારુઓ ગાડીઓમાં ચર્ધ રહેલી ચોરીઓની વાતો કરતા હતા. સવારના દૈનિક છાપામાં સમાચાર હતા કે ગુજરાત મેલના સેકન્ડ ક્લાસના સ્ત્રીના ડબ્બામાંથી એક ગૂંડાએ એક બહેનને ચાલતી ગાડીએ બહાર ફેંકી દીધી હતી.

આ વિષય ઉપર ચર્ચા ચાલતી હતી. એક ભાઈ કહેતા હતા : 'બેંગ માણસે એકલું ખરી રીતે બેસવું ન જોઈએ.'

ખીજા ભાઈ કહેતા : 'સેકન્ડ ક્લાસમાં તો ચાલુ ચોરીઓ ચતી હોય છે.'

ત્રીજા ભાઈ : 'સેકન્ડ ક્લાસમાં લોકો ય બિધે છે ઘર હોય તેમ, પછી ચોરી કરતાં ટ્રાવે એમાં શી નવાઈ? ભાઈ ઘરમાંથી ક્યાં ચોરી નથી ચની?'

પહેલા ભાઈ : 'એ લોકો ય જગરા ચાલાક હોય કે તે કબજા કરવું પડે. જો બેગ કે ક્રાટ ઉપાડે છે તેમાં મોટી રકમ ન હોય તેવું ભાગ્યે જ બને છે. વચ્ચે એક બેગ અમદાવાદ રોડનેથી ઉપડી ગઈ તેમાં ૬૦ હજારની રકમ હતી.'

ખીજા ભાઈ : 'લોકો એવડી મોટી રકમ બેગમાં રાખતા શું કામ હશે?'

ત્રીજા ભાઈ : 'ખિસ્સાં પંથુ ક્યાં નથી રૂપાતાં?'

દૂરને છેડે બેઠેલા એક ક્રાટપાટલન પહેરેલા ચાને ચાલાક દેખાતા આઈડ પુરુષે કહ્યું : 'ખિસ્સાની ક્યાં વાત કરો કો? મારા હાથેથી દામમાં ચડતાં ધંડિયાળ પટ્ટો કાપીને લેઈ લીધું તેની મને ખબર ન પડી!'

બેત્રણ જણા સાથે બોલી કહ્યા : 'એ તો અજબ કહેવાય!'

પેલા ભાઈ : 'મુંબઈના રઘવાટિયા દુબનમાં ધંડિયાળ તો શું પાણ સાથેનું છાંદરું જતું રહે તેની ય ખબર પડે એવી નથી. દામ દોડતી હોય, જગા હોય નહિ અને દોડતાં ચડતા જઈએ, કાઈ ઉતરતા અંદરથી બહાર ફેંકો કરતા હોય, કશું ભાન રહેતું નથી.'

એક જીવાન બહેન, આજની ઢગ પ્રમાણે કપડાં પહેરેલી અને ખુશ્ખુ માયું રાખેલી બોલી : 'ઉનાળામાં મારા લત્રિજાતું લગ્ન હતું ત્યારે વરધોડામાં મારેકચોક આગળ મારા હાથેથી લોકીટ મુમ ચર્ધું તેની મને ઘેર આવી ત્યારે જ ખબર પડી. સ્ત્રીઓનું ટોળું હતું, કોઈ પુરુષ પાસે આવ્યો પણ નથી.'

એક ભાઈ : 'સાથેના બેંગમાંથી કોઈએ હાથચાલાકી કરી હોય તો?'

ખીજા ભાઈ નવાઈ પામતાં બોલ્યા : 'બેંગ એવી દિંમન કરે?'

મુંબઈવાસી પેલા આપેડ પુરુષ બોલ્યા : ‘હવે તો સ્ત્રીપુરુષની સમાનતાનો વખત છે. કોઈ સ્ત્રી એ દાવો કરે તો નવાઈ ન પામી.’

પેલાં બહેન બોલ્યાં : ‘બધાં અમારાં સગાં-રેહીઓ હતાં.’

એક વૃદ્ધ, ગરીબ હોય તેવાં કપડાં પહેરેલ ડોસી, માથે - પોગલીનું ઓશીકું કરી, ટ્રંટિયું વાળી કેવળ બે જણની જગા રોકી સૂઈ રહ્યાં હતાં, તે પડયાં પડયાં વાત સાંભળતાં હતાં તે બેઠાં થયાં. બોલ્યાં : ‘આજનો વખતમાં સગાનો કે વહાણનો, કોઈનો વસવાસ રખાય એવો નથી. મારા કોકરાની કોકરીના લગનમાં મારા સગા લાઈના કોકરાની વહુએ મારી જોનના લાણીઆની વહુની વીંટી એ બાંધતી હતી ને કાઢી લીધી હતી.’

પેલાં જુવાન બહેને પ્રશ્ન કર્યો : ‘પછી શી રીતે ખબર પડી?’

ડોસીમા પેલાં જુવાન બહેન ઉપર સીધો હુમલો કરેતાં બોલ્યાં : ‘હું કંઈ તમારા જેવી કાચી નથી. તમને તો વરણાગીવેડા આવડે છે એટલું જ. બધો વગરના કબજા પહેર્યાં, પારસણ જેમ સાડી પહેરી અને ઉઘાડું માથું રાખ્યું, અને ચાવી ચાવીને વાત કરતાં આવડ્યું એટલે તમે ‘મરિયુ કો કે અમે ડાહ્યાં અને આ ડોસીઓ કશું સમજે નહિ!’

અમે તો બધા સડક યઈ ગયા. મનમાં હસતા હતા. દાસ્ય છુપાવતા હતા એ કારણ કે ડોસીમાને ખરા રૂપમાં જોવાનું જતું રહેશે. પેલાં જુવાન બહેન પણ બહાદુર લાગ્યાં. સહેજ પણ ઢોલ વગર મોં મલકાવી રહ્યાં હતાં.

ડોસીમા જવાસ ખાઈને બોલ્યા : ‘હું તમારા જેવી દીલી નથી. જે મારા ઘરમાંથી તમારી જેમ લોકીટ ગયું હોય તો જે હાજર હોય તે બધાનું છટીનું ધાવણ કાઢી નાખું.’

પેલાં બહેન વચ્ચે બોલ્યાં : ‘પણ માછ! જેમ કોઈની આખર ઉપર ઓછો હાથ ન ખાય છે?’

માછ ઉતાવળા સાહે બોલ્યાં : ‘એ આખરમાં ને આખરમાં મરવા બેઠાં ત્યારે લોકીટ ગયું ને? જે બધાંની ને વખતે તપાસ કરી હોત તો જરૂર એ હાથ આવત. જે પીગું ત્યાં દૂક્યું ન હવું, તો લોકીટને શું પાંખો આવી તે જોડી બાય? આ તો હળાદેળ કળજુગ છે કળજુગ. આપણે જેને શાણી સીતા માનતાં હોઈએ એ જ ભલી હોય તો ઝિનાજ નીકળે!’

વળી ડોસીમા અટક્યાં. અમારામાંથી કોઈ એક ધીરજ ન ધરી શક્યું એટલે વચ્ચે બોલી બેઠું : ‘માછ! પણ તમે પેલી વીંટી પકડી શી રીતે પાડી

‘માછ પાસેની પોટડી પર નીચે સરખી રીતે દબાવીને બોલ્યાં : ‘હું તો ધરમગ્રામ હોય તેની ય શરમ ન રાખું. સવારમાં બપોર પડી કે કુસંપ’ અને ‘જો નામ બોલવામાં ‘જોડું’ છે એમ શકે જતાં જો બોલ્યાં : ‘બધાં બાબતોં નામે ય મને બોલતાં કાવતાં નથી.’

પેલાં જુવાન બહેને સુધારતાં કહ્યું : ‘કુસુમ.’

‘હા, જો કુસુમે જ કહ્યું. મેં તરત બધાંની પેટીઓ ફેંદવા માંડી.....’
‘વચ્ચે વળી પેલાં બહેન બોલ્યાં : ‘આપણે ઘેર બાવેલાંની એમ જડતી કરીજો તો બધાંને ‘જોડું’ ન લાગે?’

માછ : ‘જોડું’ લાગે તો ‘ઘેર’ જ મને ‘વધારે’ ખાય. સાચને વળી આંચ શી? ચોર પકડવો તો જોઈજો ને? બેતણુ પેટીઓ ફેંદા કે પછી ચોરની બાવી. કબજાના ગિરસામાં મૂકી હતી તે ટપ ફેંદાને ખંભેરતાં બહુલાણુ કરતી નીચે પડી.’

પેલાં બહેન : ‘જો ગિરજીનું’ મોં તો પડી ગયું હતું?’

માછ : ‘જોડું’ કરે તો મોં પડી તો શું? પણ બળા ય જાય. મારા ઘરની છોડીએ કે વંદુએ જો એવું કયું હોય તો હું જીનું’ મોં જ બાળા દઉં.’

અર્જુનમાંથી એક ભાઈ બોલ્યા : ‘માછ આમ દેખાય નકે સાક્ષાત્ર પણ છે જાગરાં.’

માછ : ‘જાગરાં ના હોઈએ તો આ જમાનામાં’ અટકીને પેલાં જુવાન બહેન તરફ આંગળી કરી બોલ્યાં : ‘આવી વહુઓ છુવા ય ન દે!’

અમે હસ્યા. પેલાં બહેન પણ હસીને બોલ્યાં : ‘તમારે કેટલી વહુઓ છે માછ?’

માછ : ‘જો છોંકગ છે, ને જોયને તમારા જેવી ટાપટીપવાળી વહુઓ છે.’

પેલાં બહેન મજાક કરતાં બોલ્યાં : ‘ટાપટીપ કરીને તમને દુઃખ તો નથી દેતાં ને?’

માછ : ‘મને જો શું દુઃખ દેતી ‘તી’? બધાંને ધરમાંથી કોંઈ કાઢું’ એવી હું છું. હું કંઈ એમની કે છોકરાની દબાવેલી નથી.’

પેલાં બહેન ટીબળ કરતાં બોલ્યાં : ‘છોકરાનું’ કમારું ખાંવ; અને ‘વંદુનું’ રાધિલું ખાવ એટલે દબાવેલાં તો ખરાં ને!’

માછ : ‘હું છોકરાઓની જાગ્રિયાળાનથી. મારી પાસે મિલકત છે. વહુઓ કરતાં હું ધરનું કામ વધારે કરું છું. આજે ય પાંચ શેર દળાને આપી છું.’

મોં કડવું કરીને પેલાં બહેન બોલ્યાં : ‘આ ઉમરે તમે શું કામ દળો છો? થંડીઓની હવે શી જોડ છે?’

માછ : 'વહેલાં જીડીએ એટલે નવરાં કરવાનું ચ શું? સવાર થાય તે પહેલાં તો સાત ચેર દળી નાખું.' *

અમારામાંથી એક ભાઈ બોલ્યા : 'એમાંથી એકે ચં વહુ ખીલડો ઝાલવા નહિ લાગતી હોય?'

માછ : 'વહુઓ તો દહાડો જોએ ત્યારે જ જીડવાની.'

અમારામાંથી બીજા એક જણ : 'ઠાકરા એમને કશું કહેતા નથી?'

માછ : 'એ પણ, પહેર દહાડો ચડે ત્યારે જોડે છે. પછી એ શું કહેવાના હતા? એ બધાં જોડે તે પહેલાં હું જાણે સગાવાનું છું, નાહી લઉં છું અને નાનાં ઠાકરાં જીડ્યાં હોય તો મોં ધોવરાવું છું.'

પેલાં બહેન હસીને બોલ્યાં : 'તમારા જેવાં સામુ તો મને બહુ ગમે!'

અમારામાંથી ટીબજી કરતાં એક બોલ્યો : 'પણ માછ ટાપટીપ ન કરવા દે હોં કે?'

માછ નમતું નોખતાં બોલ્યાં : 'ટાપટીપ તો ઠાકરાઓને નોખતી હોય એટલે એમાં આપણું શું ચાલે?'

અમારું આખું ખાનું ખડખડ હસી પડ્યું. એ જણ તો પેટ પકડીને હસ્યા. પેલા બહેન બોલ્યાં : 'હવે માછ તમે સમજ્યાં એ સાચું.'

માછ ગંભીર ભાવે, પેટનું પાણી હાલવા દીધા વગર બોલ્યાં : 'હું તો બધું ચ સમજેલી છું. આજે તો ઠાકરાઓને વહુનો હાથ ઝાલીને નદી ઉપર ફરવા જવું હોય કે એટલે પેટનાં ઠાકરાં ચ ભારે પડે છે!'

વળી અમે બધાં ખડખડ હસ્યાં.

પેલાં બહેને પૂછ્યું : 'તમારા ઠાકરા એમ ફરવા ગય છે શું?'

માછ : 'એક સાહેબ' છે. જાણેલી વહુઓ જાતે પસંદ કરીને પરણ્યા છે.'

અમારામાંથી એકે પૂછ્યું : 'શાની નોકરી છે?'

માછ : 'એક મ્યુનિસિપાલિટીમાં છે અને બીજા બેંકમાં છે.'

અમારામાંથી બીજા બોલ્યો : 'માછ ત્યારે તમે આમ સાવ ગરીબ હો તેવાં કેમ લૂગડાં પહેરીને નીકળ્યાં છો?'

માછ : 'એ ટાપટીપ જ મારી નાખે છે ને? મારી પાસે પાંચ હજાર રૂપિયા હશે એમ હું જાણી હોઉં તો કોઈને લાગે?'

આવી ગરીબ ડોસી પાસે પાંચ હજાર રૂપિયા છે એમ સાંભળતાં અમે બધા એકબીજા સામે વકીલર તાકી રહ્યા. બીજા પહે અમારામાંથી એક જણ બોલ્યું : 'તેમાં જ માછ તમે પોટલી વારંવારે પર નીચે દાખો છો.'

‘ના, ભઈ’ માછ બોલ્યાં: ‘અત્યારે તો મારી પાસે કશું નથી. હું એ લેવા જઈ છું.’

‘ક્યાં?’

‘મારું મૂળ ગામ જંબુસર. ત્યાં મારું ઘર છે તે વેચી દીધું છે. દરતાવેજ કંડી આપવા જઈ છું. આવતી વખતે એ રૂપિયા લેતી આવવાની છું.’

પેલાં બહેન મગક કરતાં બોલ્યાં: ‘માછ, આટલા બધા તમારી પાસે રૂપિયા છે તો પછી કપડાં સારાં રાખવાં જોઈએ. તમારા દીકરા અને વહુઓ પણ તમે આવાં ફેરા જોડમે શરમાય.’

માછ: ‘એ તો બહુએય ટોંકે છે. પણ આપણે આપણી પહેલાંની દરમીયાન કામ ભૂલી જઈએ? ભગવાને સારો દલાડો દેખાડ્યો તેથી છકી શું કામ જઈએ?’

‘આણંદ આમ્મું જોડલે હું ઉતરી પડ્યો.’

પાંચમે દિવસે છાપું વાંચતાં સમાચાર વાંચ્યા: ‘જંબુસરને સ્ટેશનેથી, સવારની ગાડીએ અમદાવાદ જવા બેઠેલી એક વૃદ્ધ સ્ત્રીના પગ નીચેથી પોટલું આંચકીને એક બદમાશ કુરલ અને મોભારોડની વચ્ચેના સ્ટેશને ચાલતી ગાડીએ ઉતરી પડ્યો. નાની ગાડીમાં સાંકળ ખેંચવાનું સાધન ન હતું જોડમે મોભારોડ સ્ટેશને ગાડી જીભી રહી ત્યારે એ વાતની રેલવે સત્તાવાળાઓને ખબર પડી. બાદના પોટલામાં પાંચ દળર રૂપિયાની નોટા હતી. પોતાનું જંબુસરમાંનું ઘર વેચીને તે રૂકમ લેઈ બાઈ અમદાવાદ જતી હતી!’

ગાડીમાં બેઠાં થયેલાં એ માછ મને યાદ આવ્યાં.

જંબુસર તે દિવસે અમારા ડબ્બામાં કાંઈ બદમાશ હોવો જોઈએ કે નહીં માછની રૂપિયા લેવા જવાની વાત સાંભળી હશે. અગર નાની ગાડીમાં વાત ચતાં સાંભળી હોય અગર જંબુસરમાંથી કાંઈ જાણીતો બદમાશ પાછળ ચલે હશે. ગમે તેમ પણ કાંઈ જાણીતો હોવો જોઈએ. બાકી ગરીબ દેખાતી ડોસીની પોટલીમાં એવડી રૂકમ હોય તેમ કાંઈને શક ન આવે. વળી બાગીચે પોટલી ખેંચીને ચાલતી ગાડીએ ઉતરી પડનાર બદમાશ રેલવેમાં જ ચોરી કરનાર હોવો જોઈએ. બાકી બીજાનું ચાલતી ગાડીએ ઉતરી પડવાનું ગજુ નહિ. મને ખાતો થઈ ગઈ કે ગાડીમાં કે ગમે ત્યાં, અકારણ આપણે ખાનગી વાતો કરીએ છીએ તેમાંથી જ મોટા ભાગના બદમાશો તક સાધે છે.

મારી દષ્ટિ સન્મુખ, ગાડીમાં કાંઈનું છઠીનું ધાવણ કાઢી નાખવાની વાત કરનાર માછનું પોતાનું છઠીનું ધાવણ નીકળી ગયાનું દંડ્ય ખડું થયું!

(૧) ગાંધી સાહિત્ય સૂચિ : સંયોજક - પાંડુરંગ ગણેશ દેશપાંડે, પ્રકાશક - નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, પૃષ્ઠ ૨૪૦, રૂ. ૩૧.

(૨) લોકશાહી : મૂળ લેખક - આચાર્ય જીવદેવર, અનુવાદક - પાંડુરંગ ગણેશ દેશપાંડે, પ્રકાશક - ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ, પૃષ્ઠ ૨૩૨, રૂ. ૨.

(૩) શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ : લેખક - રૂવિશંકર શિવરામ બાસ, પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે, પૃષ્ઠ ૧૨૮, રૂ. ૧૧.

(૪) સત્યાર્થ પ્રકાશ : લેખક - સ્વામી દયાનંદ સંરસ્વતી, અનુવાદક - આચાર્ય મયારાંકર શર્મા, પ્રકાશક - ચરોતર પ્રદેશ આર્થ સમાજ, આણંદ, આદમી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૪૬૬, રૂ. ૨૧૧.

(૫) આસન અને આરેણ્ય : પંડિત શ્રીપાદ દામોદર સાતવજેકર, પ્રયોજક - હરિશંકર વિદ્યાર્થી, પ્રાપ્તિસ્થાન - ચરોતર પ્રદેશ આર્થ સમાજ, આણંદ, પાંચમી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૭૬, રૂ. ૧૧.

(૬) બ્રહ્મચર્ય : લેખક ઉપર પ્રભાણે, અનુવાદક - કુલચંદ આપુજી શાહ, પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રભાણે, પૃષ્ઠ ૧૯૪, રૂ. ૧૧૧.

(૭) પાટીદાર પડકાર : [વાર્ષિક અંક] તંત્રી - અમ્બિન પટેલ, પ્રાપ્તિસ્થાન - 'પાટીદાર પડકાર' કાર્યાલય, પો. બો. ૯૪૬, નાઇરોબી.

(૮) મુજાવ વાર્ષિક પત્રિકા સાતમી [સં. ૨૦૦૪] પ્રકાશક - આંશાલાલ નરસિંહભાઈ પટેલ, મંત્રી મુજાવ કેળવણી મંડળ.

(૯) સદુપદેશ - સુધા : લેખક - સુમનાકર, પ્રકાશક - માધવ-પુસ્તક માલા, બેન (મધ્યભારત), પૃષ્ઠ ૨૪.

(૧૦) દેવતા દીકરા : લેખક-પ્રકાશક - ઉમિવાસંકર ઠાકર, આણંદ, વિના - ગ્રોજા - લવાજમ ફંડમાં મદદ

ઉત્તરસંજાના મોગ્યાસા રહેતા શ્રી મોતીલાલ રણુહોડલાઈ પટેલે જોમના પિતાશ્રી રણુહોડલાઈ દેસાઈભાઈના સ્વરણુચે શિ.પર આપ્યા છે. રોમોલના કંપાલા રહેતા શ્રી હરમાનભાઈ જોસ. પટેલે રૂ. ૨૫, બેડવાના મુબ્બ રહેતા શ્રી પુરુષોત્તમભાઈ વી. પટેલે રૂ. ૧૪, દેવાના વડોદરા રહેતા શ્રી ઉમેદલાઈ ઝવેરભાઈ પટેલે રૂ. ૭, ભાલેજના કંપાલા રહેતા શ્રી. સોમાભાઈ છવાભાઈ પટેલે શિ. ૧૦, માગાજીકાથી શ્રી ડાલાભાઈ ડી. પટેલે રૂ. ૫, અને જામરેડી મેસર્સ જોમ. શંકરભાઈ પટેલની કું. રૂ. ૨, મળ્યા છે. જે આભાર સ્વીકારી તે ખાતે જમા કર્યા છે.

મુંબઈમાં જાણીતું લગ્ન

લાદરજીના પતની અને મુંબઈના શાહસોદગર શ્રી. હીરાભાઈ આશાભાઈ પટેલનાં પુત્રી શ્રી હંસાબહેનનાં લગ્ન દરબારશ્રી ગોપાળદાસ દેસાઈના પુત્ર શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈ સાથે તા. ૧૨-૧૨-'૪૮ ના રોજ મુંબઈમાં થયાં. શ્રી હંસાબહેનની ઉંમર ૨૦ વર્ષની છે અને શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈની ઉંમર ૨૬ વર્ષની છે. મુંબઈમાં શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈ નિસર્ગોપચારનું કાર્ય કરે છે. બંનેની સંમતિથી લગ્ન થયું છે. લગ્નમાં લેવડદેવડની કોઈ સરત ન હતી. જમણવારના કાવદોનો ભંગ કર્યો ન હતો.

લગ્નનું ખીજું પાસુ

આમ ઉપરની રીતે લગ્ન ગઈ રીતે આવકારદાયક હતું. કોઈ સુધારકને જો લગ્નમાં હાજરી આપવી હોય તો તેને બાધ ન આવે. વડોદરામાં રથપાથેલ સમસ્ત પાટીદાર સમાજની જે પ્રતિજ્ઞાઓ છે તેનો આ લગ્નમાં ભંગ થયેલો નથી. પરંતુ 'ખીજું' પાસુ જોઈએ તો ખર્ચની અરવિ હતી. સાંભળવા મળ્યું છે તે પ્રમાણે, જોકે લાખ રૂપિયાનાં હીરા, માણેક, મોતીનાં, ધરણાં! લાખે લેખાં લેવાતાં હોય ત્યાં સોનું તો સંધડામાં જાય! જોની ગણતરી કરવાની જ ન હોય. ૨૦ હજારનાં કપડાં. મંડપ બંધાવવાના કોન્ટ્રાક્ટની ૩૦ હજારની વાત હતી તે ૨૦ હજાર. સુધીમાં સોદો પતેલો! જે આમંત્રણ માટે કંઠાત્રીઓ ઇપાથેલી તેનું જોકનું ખર્ચ જોકે રૂપિયા સુધીનું ગાય છે જોટલે ૫૦૦૦ હજાર કંઠાત્રીઓ વહેંચાઈ હોય તેમ અંદાજ ગણીએ તો કંઠાત્રી પાછળ જ પાંચ હજારનું ખર્ચ! ખીજી રકમો આ પ્રમાણે ઘણી હશે જોમ માનવું રહ્યું.

તો આમાં બાકી શું રહ્યું?

આ અંકગતમાત્ર પ્રમાણે જમણવાર ન થયે તેટલું બાકી રહ્યું. અને જમણવાર ન કરવા પાછળ સરકારનો કાવદો પાળવાની વૃત્તિ કહેવાય. બાકી જેમાંથી ૫ ગારો કાટની હોય તો મુંબઈમાં લોકો સારી રીતે કાઢી શકે છે. મુંબઈમાં વસતા કોઈ માણસ કોઈ નિમિત્તે ઊભું કરી ૨૪ સુધીની સંખ્યાને ત્રીજામાં જમણુ આપી શકે છે. લગ્ન વખતે દરેક પોતાના રેનેડીસબંધીના નામે ૨૪, ૨૪ની સંખ્યામાં જો રીતે જન જમાડી લે છે. આ રૂપો આ

જનમાં કરવો હોત તો થઈ શકત, પણ તે છટકાગરી આમાં નથી કરવામાં આવી. એ રીતે કરોડાધિપતિનાં ઘેર આવું મોટું લગ્ન જમણવાર વગર ઉજવાયું.

સૌથી વધુ ખર્ચ આ લગ્નમાં

આમ એક પક્ષે લેવડદેવડની કાંઈ શરત નથી, પુખ્ત ઉમરનાં યુવકયુવતી સંમતિથી લગ્નગ્રંથિથી જોડાય છે, અને સરકારનો જમણવારનો દાવદો પળાય છે. છતાં કાંઈ લગ્નમાં જે ખર્ચની રકમો નહિ સાંભળી હોય તેટલી આમાં છે! આ બે ઉત્તર દક્ષિણ દુરની સ્થિતિનાં મૂળ આજની આપણી બદલાયેલી સ્થિતિમાં છે. બને કુટુંબ કેળવાયેલ છે. દરબાર સાહેબ તો ત્યાગવીર છે એટલે એમના પક્ષે લેવડદેવડની શરત ન હોય તે સ્વાભાવિક છે, છતાં દીકરીના પિતા કરોડાધિપતિ છે, સ્વેચ્છાએ પોતાની દીકરીને સ્થિતિ પ્રમાણે આપે એમાં નવાઇ જેવું નથી. પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે લગ્ન ઉજવવામાં પણ ખર્ચ ક્યું છે. આ ખર્ચ-મંડપનું કે કંકોત્રીનું ન ક્યું હોત તો? ઘરેણું તો ઠીક, પણ એટલાં કપડાંનું ખર્ચ બ્યાજખી છે? એમ વિવિધ સવાલ થાય એવા છે. એના જવાબમાં એમ પણ કહી શકાય તેમ છે કે; આવાં કેળાકેળીનાં ખર્ચથી જ નાતમાં બધા ખર્ચ કરે છે. માટે નાતના આગેવાન પુરુષ તરીકે દરબાર સાહેબના દીકરાના લગ્નમાં આ ઝાકજમાળ ન થઈ હોત તો એ દાખલારૂપ ગણાત. કરોડાધિપતિ કન્યાપિતાએ સંયમ રાખી એવો ખર્ચ ન કરતાં મોટી રકમદાનમાં આપી હોત તો એ ઇચ્છ્યા જોગ હતું.

આ આપણી ઈચ્છાઓ કેળવાની નથી

આ જાતની ઈચ્છાઓ આપણે છેલ્લા પચ્ચીસ વર્ષથી કરતા આવ્યા છીએ. પણ એ ઈચ્છાઓ ફળી નથી, જિલેટ લગ્નમાં ખર્ચ દિવસે દિવસે વધતું જાય છે. એનો અર્થ લોકો બગડતાં જાય છે એમ આપણે કરીએ છીએ. પણ એ દૃષ્ટિને વધુ દીર્ઘ બનાવીએ અને વિચારીએ તો ખીણ સ્થિતિ પણ દેખાય છે. પરિસ્થિતિ બદલાતી જાય છે. પચ્ચીસ પચ્ચાસ વર્ષ પહેલાં નજર નાખીશું તો લગ્નનું ખર્ચ નાતમાં દરેકને, ગ્રામ, ગામ અને કુટુંબની કક્ષા પ્રમાણે લગભગ સરખું થતું. અને આજે એમાં ઉત્તર દક્ષિણ દુર-જોડેલી અસમાનતા આવી ગઈ છે. શ્રી હીરાભાઈ એક લાખનું ઝવેરાત દાવજમાં આપે ત્યારે ખીજે પક્ષે એમના પિત્રાઇ પાસે દીકરી પાછળ પાંચ હજાર ખર્ચવાની શક્તિ પણ ન હોય! આ ખર્ચની અસમાનતા આજની પેઢીના દુર્ગુણે આવી છે એમ માની લેવું બ્યાજખી નથી. પહેલાં સાતિજન વચ્ચે

અને અર્થની સમાનતા જાણવાતી હોય, પણ ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાતિ વચ્ચે સમાનતા ન હતી. લાંબી, ટેડ, ખાંચી, રંગપૂત, પાટીદાર, વાણિયા, બ્રાહ્મણ વગેરે જ્ઞાતિઓનું લગ્નખર્ચ તે દિવસે પણ અસમાન હતું. પછાત કામ કરતાં ઉચ્ચજાત કામનું ખર્ચ વધારે. ઉચ્ચજાતમાંય જમીન-જમીનવાળા પાટીદાર, રંગપૂત કામનું ખર્ચ વધારે. એટલે લગ્નપ્રસંગ દરેક કામને ઘેર એકસરખો, છતાં ખર્ચ સમાન નહિ દારણ કે દરેક કામની આર્થિક સ્થિતિ સમાન નહિ. આમેં પહેલાં કામ કામ વચ્ચે લગ્નખર્ચની જે અસમાનતા હતી, તે આજે કામની અંદર અંદર આવી ગઈ છે. દારણ કે આખી કામની આર્થિક સ્થિતિ સરખી રહી નથી. કાંઈ કોઈકામિપણ જાન્યો છે, તો કાંઈ લક્ષ્યાધિપતિ જાન્યો છે, તો કાંઈ સત્તાધિકારી જાન્યો છે, અને કાંઈ હતો તેમ ખેડૂત રહ્યો છે. એટલે આપણે ગમે તેટલી ઇચ્છાઓ રાખીએ કે જ્ઞાતિજનનું લગ્નખર્ચ સમાન રહે, કાંઈને દેખાડેણી તણાવું ન પડે માટે શક્તિવાળો પણ વધુ ખર્ચ ન કરે, તો એ ઇચ્છા માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પ્રજામાનસને કસતાં ફૂળે એમ લાગતી નથી.

તો પછી ઉપાય શા?

સામાજિક કાર્યોના ઉદ્દેશ માટે ઉત્સાહ શક્તિ અને ભાવનાની જેટલી જરૂર છે તેટલી જ માનસશાસ્ત્રવાળી દૃષ્ટિની જરૂર છે. તા. ૨૭-૧૧-૪૮ના રોજ દોસ્તીમાં ભેરાયેલ દોસ્તી પ્રાંતિક સામાજિક પરિષદ સમક્ષ ખોલતાં વડા પ્રધાન પંડિત નેહરુએ જણાવ્યું હતું કે, આપણાં સામાજિક કાર્યોને માનસશાસ્ત્રની રીતે ઉકેલવા પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે. પંડિતજીએ એ પણ સ્વીકાર્યું કે આ કામ કેવળ સામાજિક મંડળોથી પૂરું પડે તેવું નથી. કરોડો માણસોની જૂની અંધિજો અદલવાનું શક્તિ કામ સરકારની મદદ વગર શક્ય ન બને. પરંતુ સરકારની મશાનરી આજે બીજાં કાર્યોમાં એટલી ગંધી રોકાયેલી છે કે આ કાર્યો માટે એ ફાજલ કરી શકાય નથી.

માનસશાસ્ત્રીય ઉપાય શા?

હવે પંડિતજી જે કાર્યને માનસશાસ્ત્રથી ઉકેલવાનું કહે છે, એ ઉપાય કયો? છેલ્લાં પચ્ચીસ વર્ષમાં આપણે જે રસ્તો લીધો તે ધગશનો હતો, કંઈ કરી છૂટવાનો હતો, એમાં સુધારાનો શ્રદ્ધા પણ હતી, છતાં માનસશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિ ઉમેરવાથી ઝાઝી હતી એમ લાગે છે. માનસશાસ્ત્રની રીતે જોતાં, જાતિજન તરીકે દરેકનું લગ્નખર્ચ મોટાભાગે સરખું હોવું જોઈએ એ સ્થિતિ અદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં શક્ય નથી.

હાવા છે. પરંતુ કાયદાથી અસ્પૃશ્યતાને સદંતર નાબૂદ કરતો છેલ્લો પારો હિંદની સર્વોચ્ચ બંધારણ સભાએ સ્પષ્ટ અને 'ટૂંકો' ધરી દાવ્યો છે — અસ્પૃશ્યતાને નાબૂદ કરવામાં આવી છે અને કોઈ ક્ષેત્રમાં તેનું વર્તન કરવાની મનાઈ ફરમાવવામાં આવી છે. એવું વર્તન કરનાર કાયદાથી ગુનેગાર ગણાશે!

નસીબની કેવી બલિહારી!

આમ હિંદમાંથી અસ્પૃશ્યતાને કાયદાથી દેશવટો દેનાર, કાયદો ધરી દાવનાર છે એક અસ્પૃશ્ય વર્ગના — ડૉ. આંગેડકર! નસીબની આ પણ બલિહારી છે કે જે માણસને વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં અસ્પૃશ્ય હોવાને કારણે નિશાળમાં વર્ગની બહાર બેસી બાલુનું પડતું હતું, તેજ માણસને હિંદે નવું બંધારણ ઘડવાનું કામ સોંપ્યું. અને તેજ પુરુષના હાથે અસ્પૃશ્યતાની 'બહીનો મૃત્યુ' થઈ ગયો!

સમાચાર

* સુચાવના શ્રી અંબાલાલ જોગલાઈ પટેલ, શ્રી ગોવિંદભાઈ જોશલાઈ પટેલ અને શ્રી મણિલાઈ ગોરધનલાઈ જોગલાઈ પટેલે નડિયાદની મહાગુજરાત આયુર્વેદિક મેડીકલ કોલેજનું મકાન બાંધવા રૂપિયા ૫૧ હજારનું દાન કર્યું છે. જે મકાન સાથે જ. જોગલાઈ શકરભાઈ પટેલનું નામ જોડવામાં આવશે.

* વાસદના અને અમદાવાદ બાંધર્વ વિદ્યાલયના પ્રિન્સીપલ શ્રી. રાવજીલાઈ પટેલ સંગીતના પ્રચારાર્થે પોતાની મંડળી સાથે આફ્રિકાનો સફરે ઉપડ્યા છે.

* ભાદરજીના અને વડોદરાના બણીનાં નાગરિક શ્રી. તુલસીભાઈ બેદરભાઈ અમીન તા. ૨૬-૧૧-૪૮ના રોજ અવસાન પામ્યા છે. સદગત વડોદરાના સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી મંડળનાં પ્રમુખ હતા.

છંદર પેટલીકરની નવી વાર્તા

કંકુ ને કન્યા

પૃષ્ઠ ૨૦૦, કિં. ૧૧

દરેક પુસ્તકલેખને ત્યાં મળે છે

આંખાં હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત પામેલી અમારી
અગરબત્તી વાપરો.

દિવ્ય અગરબત્તી
દિવ્ય સેન્ટ બત્તી
શાન્તિ અગરબત્તી

[સળી વગરની સુખડની બનાવેલી અગરબત્તી]
સીંગાપુર, આફ્રિકા, ફીજી, રંગૂન વગેરે સ્થળોએ એજન્સી
આપવાની છે. લખો:

ધી નડિયાદ અગરબત્તી વર્ક્સ

ગેશન રોડ, નડિયાદ (ગુજરાત)

વિવાહથી રળિયામણું શું ?

લગ્નસરા માટે પાપડનાં જોઈશે જેટલા વહેલા નોંધાવો
તેટલો વધારે લાભ. જોઈશે સાથે સેંકડે ૫૦ ટકા એડવાન્સ
લેવામાં આવશે. સુદૂર્ત સુકરર ન હોય તો પણ જોઈશે નોંધાવી
શકો છો. વધુ વિગત માટે પત્રવ્યવહાર કરો અથવા ફોન મૂકો.

શ્રી સરસ્વતી પાપડ ભંડાર,

જૂના રામજી મંદિર પાસે,

આણંદ

બાલવિનોદનાં પ્રકાશન બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય કુમાર સાહિત્ય ને પ્રોત્સાહિત્ય = માં સર્વોત્તમ છે =

બાલવિનોદનો બાબાસેંટ

એ થી પાંચ રંગમાં છપેલી અઢીસો મનોહર ચિત્રોવાળી ત્રણ ચોપડીઓ, અક્ષરમાળા, શબ્દમાળા અને એકલોખન, બાળકોને રમત વાતમાં કહેા, બારાખડી, આંક ને વાંચન શીખને છે. બાહોશમાં બાહોશ શિક્ષક જે ન કરી શકે તે આ સેંટ કરી બતાવે છે. સેંટનો સવા રૂપિયા

☆

વી. પી. ખર્ચ છ આના

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

એ રંગમાં પાને પાને સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છપેલાં છ થી સાત વર્ષનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં દસ મનોહર પુસ્તકો : ત્રણસો ચિત્રો માથેનું ત્રણસો પાનનું રસિક વાંચન ☆ સેંટના ચાર રૂપિયા ☆ વી. પી. ખર્ચ બાર આના

બાલવિનોદ માળા

બારેબાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં સરસ, સાત થી દસ વર્ષનાં બાળકો માટેનાં એકએકથી ચંદ્રવાનાં તેસક પુસ્તકો. એક હળર ચિત્રો સાથે સવા એ હળર પાનનું સુંદર વાંચન, ત્રણ મનોહર સેંટમાં : દરેક સેંટના રૂ. ૫-૧૨. ત્રણ સેંટના રૂ. ૧૭-૪ ☆ વી. પી. ખર્ચ બે રૂપિયા

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના અછીના લેખકોએ તૈયાર કરેલાં, સુંદર ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં દસ થી પંદર વર્ષનાં બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક હલ પુસ્તકો. અગિયારસો ચિત્રો સાથે સાઠચાર હળર પાનનું રસિક વાંચન : એકંદર દસ સેંટમાં. દરેક સેંટના રૂ. ૩-૮ ☆ દસ સેંટના રૂ. ૩૫-૦ ☆ વી. પી. ખર્ચ ત્રણ રૂપિયા

૨ મૂ જ માળા

બાલકો હોસિહોસે વાંચે એવી હાસ્યરસની છેલ્લે બિડાવતી રસિક વાર્તાઓનાં પાંચ પુસ્તકો. સવાસો ચિત્રો સાથે ચારસો પાનનું સુંદર વાંચન. દરેક પુસ્તકના બાર આના પાંચ પુસ્તકોના રૂ. ૩-૧૨ ☆ વી. પી. ખર્ચ આઠ આના

મઝેદાર કહાણીમાળા

પુષ્કળ ચિત્રો સાથે કિશોરબાલનાં અનન્ય પરાક્રમે રજૂ કરતી અબેડ ગ્રંથાવલિ. પાંચી બાર્હડીંગના સોહામણા જેકેટવાળાં છ પુસ્તકો. એકંદર હળર પાનનું વાંચન દરેકના અઢી રૂપિયા ☆ છ પુસ્તકોના રૂ. ૧૫-૦ ☆ વી. પી. ખર્ચ દોઢ રૂપિયા

સાહસ કથાવલિ

સાહસ, શૌર્ય, બેદ, બુદ્ધિવાનુષ અને ગુન્હાસોધનના અનન્ય પરાક્રમેને લગતું પેરછાડાવી વાંચન આપતી અબિનય ગ્રંથાવલિ. પાંચી બાર્હડીંગનાં સોહામણા જેકેટવાળાં મોળ પુસ્તકો. એકંદર સાળસો પાનનું વાંચન. ચાર સેંટમાં. સેંટના રૂ. ૫-૦ ☆ ચાર સેંટના રૂ. ૨૦-૦ ☆ વી. પી. ખર્ચ બે રૂપિયા

આલવિનોદનાં પ્રકાશન
બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય
કુમાર સાહિત્ય
ને પ્રોત્સાહિત્ય
= માં સર્વોત્તમ છે =
આલવિનોદનાં પ્રકાશન
બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય
કુમાર સાહિત્ય
ને પ્રોત્સાહિત્ય
= માં સર્વોત્તમ છે =

નેશનલ ઇન્ડિયન

લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

માં તમારું ભાવિ સલામત છે.

વિગત તથા એજન્સી માટે લખો:—

એન. એલ. અમીન. બ્રાન્ચ મેનેજર.

મુખ્ય શાખા: નેશનલ ઇન્ડિયન ઇન્સ્યુરન્સ લીમિટેડ

દાલાધામ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧

સ્થાપના-૧૯૦૬

—: એજન્સી અગર પ્રોસ્પેક્ટસ માટે લખો યા મળો:—

મહાભાઈ જે. અમીન, એજન્સી

ઈન્સપેક્ટર.

દહેગામ.

કે. ડી. પટેલ, એજન્સી, મોરનીગ.

આરંગનાઈઝર એન્ડ એજન્સીઝ.

રતનપોળ, અમદાવાદ.

હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ

માખાપ વિનાનાં ગરીબ નિરાધાર રખડી ગએલાં બાળકોને પાળી પોષી ભણાવી ગણાવી સ્વાશ્રયી જીવન ગાળવાની કેળવણી આપી જીવનના યોગ્ય રસ્તે ચડાવે છે. સંખ્યા ૧૫૦ ની આસપાસ રહે છે. સંસ્થાના કાર્યમી ટ્રેકાળોની આવક રૂ. ચૌદ હજારને આશરે છે. ખર્ચ રૂ. આઠીસ હજાર ઉપર થાય છે. સંસ્થાને આશ્રયે રહેલાં તથા આવતાંને નિભાવવા આપ આપનું બનતું કરેલાં.

મંત્રી. હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

અમીરવંતી બારેયા કેમની ચાર નવસકધાઓ

જનમટીય

ધરતીનો અવતાર

કા. ૩-૦-૪

કા. ૩-૦-૪

શ્રી અમરચંદ્ર મેવાણીએ એનાં મન
કહે વખાણ કરીને સંપૂર્ણ કલાકૃતિ
તરીકે અમરચંદ્રે. 'પ્રગ્નપુ' ના
અંતરે વાચકો કેના ઉપર મુગ્ધ
થવા હતા.

કેમ કેમના અંખારવાળાં પાત્રો તે
તમે પછી વાંચકોમાં લેખકો કે વચ્ચે
કેમના પાત્ર આ વાંચકો જેવું તમે
કેમના નદિ નદી હોય. અને જો
વાંચકો તમારા દેવામાં એ વચ્ચે જશે!

પંખીનો મેળો

પાતાળ કુચો

કા. ૩-૦-૪

કા. ૩-૦-૪

સુખે મેલતાં જ્યાં જાતને કુટુંબની
હાથ આપી મીઠું જીવન જીવવા
માનતા માધાને કુટુંબ સમાજ કેના
રોને આરવંતીએ અવતારી કમર પાડે
કે તેનો વારસાવિક વપતે ત્રિશ દસ-
મથાલી મેલે તેના મિત્રો આમા છે

આરવંતીએ અન્યા પછી માથા કેનું
અંખારું કરે છે તેની કથા આ વાંચકોમાં
આજેથી છે. આપણા જાણીતા કવિ
અને નિદાન શ્રી મુન્દરમ કહે છે કે
આવી અમૂલ્ય વાંચકો કે 'વાંચકો વર્ગે
વાંચકો'

આ નવસકધાઓના લેખક કોણ છે તે હવે મુજરાતના વાંચકો-
રસિકોને કહેવાની જરૂર છે? તેમાંય 'પાટીદાર'ના વાંચકોને તો નથીજ.

આનંદજી

ભારતી સાહિત્ય સંઘ દિલ્હી ૮૬

મીમણા જિલ્લા,
૪૦૫, કાલકાદેવી મે. મુન્દર ૨

Δ

કમ્પોઝીટ પ્રેસ નીચે
જામી મેળો, અમરચંદ્ર

પાટીદાર

સ્થાપક સ્વર્ગ ગરુડિયાભાઈ ઉસ્વરભાઈ પટેલ

નંબી

ઈશ્વર પેટલીકર

માસ - ૨૦૦૫

આ * આ * ક ની વિ વિ ધ લે ખ ન ત્રા મ ત્રી

મગનિ	નાગજી	૧
કાંઠે માયાં (વાતાં)	પેટલીકર	૨
દારગી દયા	જગજીભાઈ મહેતા	૬
જાતિનું ભાવિ	ગુલ્લાભાઈ મનોરભાઈ	૧૩
ફટાફટ લેવા છે	[દાર્પાજીની ટપાલ]	૧૭
નંબા રિંદુ ધારા	હેમેન્દ્ર શાહ	૨૨
સામસામે દાવ	અરુનિંદ પટેલ	૨૬
દરગાર સાહેબના લોકેશનું કમન	ચિમનભાઈ અમીન	૩૦
	શાન્તિલાલ પટેલ	
	રાવજીભાઈ પટેલ	
મંથરગીદાર	. . .	૩૪
સમગ્ર પાટીદાર સમાજ-૪	શંકરભાઈ પટેલ	૩૫
પ્રસંગદયા	. . .	૩૬

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩, વિદેશમાં શિ. ૬.
માસિક દર મહિનાની તા. ૨૫-મીએ પ્રગટ થાય છે.
‘પાટીદાર’ કાર્યાલય, આણંદ

આણંદ તાલુકા. વિકાસ મંડળનું પબ્લિક

ખેડૂત

તંત્રી : નંદવરલાલ દવે. : સહતંત્રી : મગનભાઈ પટેલ
વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત ત્રણ રૂપિયા

આ પબ્લિક ખેતીવિષયક અને વિશાળ આમ પ્રગતના ડેંગરના ઉપયોગી મશીનોના ચર્ચા કરે છે.

મામાન્ય ઝિમ્નના માળખે પળ ખોપાય તે માટે જનુ લવાજમ આજની મોંઘવારીના પળ સાન થોડું ગ્રુપુ ફે.

દર પબ્લિકરે ફક્તકેવ સાર્થકતા આંકે પાન લખાણ અપવામાં આવે છે.

દર મહિનાની પટેલી અને પંદરમી તારીખે ને અદાર પટે. ફે.
આપ એના આલક ન હો તો તરત થાઓ.

અવસ્થાપક : 'ખેડૂત' ફે. આણંદ તાલુકા વિકાસ મંડળ, આણંદ.

મ. હા. વી. ર

ઈન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

(સ્થાપના : ૧૯૩૫)

પ્રગતિશાળી સ્વદેશી વીમા કંપની

૧૯૪૮ માં પુરું કરેલું કામકાજ

રૂ. ૪૩,૩૧,૦૦૦

પ્રીમીયમના નીચા દર. ઉદાર શરતો.

જામે જામે લાગવગવાળા એજન્ટ નીમવા છે.

આજેજ લખા:-

ગ્રીક એજન્ટ:-
પટેલ એન્ડ કંપની
રેશન બડ, આણંદ.

પી. યુ. પટેલ, બી. એ. બી. કામ (લંડન)
ગનરલ મેનેજર.
૧૨ એ. ગવર્નમેન્ટ મેસ હન્ટ. ફલકેતા

મુખ્ય અધ્યક્ષ:-વિકાસ એજન્ટ, ૧૬, એપોલો સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ.

ઉજાગરો અકારોજ હોય

પણ કોઈ સુંદર, અતિ રસાળ, પાને પાને નવાં રહસ્યો
ખોલતી નવલકથા હાથમાં હોય ત્યારે તે પ્યારો થઈ પડે છે,
ગડકે મીઠો મીઠો લાગે છે. ખાતરી ન થતી હોય તો—

જ્યોત અને જ્વાળા

(.શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ.)

પહેલી રાતે વાંચવી શરૂ કરજો. છસો પાનાંની આ સળંગ
નવલકથામાં રસનો નિયાગરા એકધારે વહે છે.

બે અંક : કિ. રૂ. ૭૫ : ૮. ખ જુદું.

શ્રી ચુનીલાલની ખીલ કલમકીર્તિઓ : પ્રણય અને પરિણય રૂ. ૪૫,
સરમરેખા રૂ. ૩૫, વિષયક રૂ. ૪૫, રાજહુત્યા રૂ. ૪, એકલવીર
રૂ. ૩૫, તપોવન રૂ. ૩૫. નીલકંઠનું ખાણ રૂ. ૩૫, રૂપાનો ઘંટ
રૂ. ૨૫, દિયાની વાટ રૂ. ૪.

આખું ગુચ્છ જ વસાવી લેજો.

ઇન્દ્રજાળ

એટલે જાદુમંતર, આ નવલકથા તમને જાદુમંતરની જેમ જગતના
કેટલાક ભાગોમાં લઈ જઈ ત્યાંની તદ્દન નવી જ સૃષ્ટિનાં દર્શન કરાવશે.
ઈંગ્રેજમાં દર વર્સે આ નવલકથાની લાખો પ્રતો હજુ પણ ખપે છે.
વાંચ્યા પછી પણ એન નહિ પડે—દરબાર મિત્રોને વંચાવશે ત્યારે કરશે.

કિંમત રૂ. ૩ : ૮. ખ. ૭૫

તમારે જોડતાં કોઈ પણ પુસ્તકો માટે લખો :

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

જી, અનંતરાડીને નાકે,
બૈલચર, મુંબાઈ-૨

અગર

દવાડિયો ચક્રો,
સુરત

બાલવિનોદનાં પ્રકાશનો

બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય

કુંભારશાસ્ત્ર

ने प्रौढ साहित्य

== માં સર્વોત્તમ છે ==

બાલવિનોદનો બાબાસેટ

મે થી પાંચ રૂંદમાં છપિયી અહીંસા મનોહર ચિત્રોવાળી ત્રણ ચો/પડિયો, અક્ષરમાળા,
શબ્દમાળા અને અંગ્રેજીન, બાળકોને રમત વાતમાં કહેડી, બારાખડી, આંક ને વાંચન
શીખવે છે. બાહોશમાં બાહોશ રિપ્તક જે ન હતી શકે તે આ સૌ કશી બતાવે છે.
સંદેને સવા રૂપિયે

☆

વી. પી. ખર્ચ છ આના

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

બે રંગમાં પાને પાને મુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપિયાં છ થી સાત વર્ષનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં દસ મનોહર પુસ્તકો : ત્રણમો ચિત્રો સાથેનું ત્રણમો પાનનું રસિક વાચન ☆ મેઢના વાર કપિવા ☆ પી. પી. ખર્ચ બાર આના

બા લ વિ નો દ મા બા

બાંનેમાર ચિત્રોવાળા, તસ ગળે ને કડકો ૫૨ કોપાં મરસ, સાન થી દસ વર્ષનાં
 ખાળકો. માટીનાં એકએકથી ચાંદવાનાં તેમજ પુત્તકો. એક હબ્બર ચિત્રો સાથે સવા
 બે હબ્બર પાનનું સુદર વાચન, ગળુ મનોહર સંદર્ભ : દરેક સંદર્ભા કો. ૫-૧૨.
 ગળુ સંદર્ભા કો. ૧૭-૪

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

પુનરાવલનના બહુલીના લેખકોએ નૈશા કરેલા, સુંદર ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં
 દસ થી પંદર વર્ષનાં બાળકોનાં મનનાં અત્યંત દક્ષિણ દર્શન પ્રસ્તુત કર્યાં. અગિયારસો
 ચિત્રો સાથે સાઠાચાર હજાર પાનનું રસિક વાચન : એકંદરે દસ સેંટીમી.
 દરેક સેંટીમી રૂ. ૩-૮ રૂ. દસ સેંટીમી રૂ. ૩૫-૦ રૂ. બી. પી. ખર્ચ ત્રણ રૂપિયા

૨ મૂ જ મા બા

માલકો હોતેહોતે વાંચે એવી હાસ્યરસની ઊંચે ઊંચાવતી રસિક વાર્તાઓનાં પાંચ પુસ્તકો. સવાસો થિંગ સાથે ચારમો પાનનું સુંદર વાંચન. દરેક પુસ્તકના બાર આના પાંચ પુસ્તકોના રૂ. ૩-૧૨ વી. પી. ખર્ચ આપ આના

અઝેદાર કુહાણી માળા

પુષ્કળ ચિંતે સાથે કિશોરબળનાં અવનવા પરાક્રમે રજૂ કરતી અભેડ પ્રંયાવલિ.
પાટી આર્દ્ર-ડીંગના સોહામણાં નેત્રેલાણાં ઇ પુસ્તકો. એકદર હબર પાનનું માંચન
દેવના અદી રૂપિયા ☆ ઇ પુસ્તકોના ક્ર. ૧૫-૦ ☆ બી. પી. ખર્ચ દોઢ રૂપિયા

સા હ સ્ ક થા વ લિ

માહત્તે, શૌર્ય, બેદ, બુદ્ધિસાતુર્ય અને મુન્દાશોધનનાં અવનવાં પરાક્રમેને લગતું પ્રજ્ઞાદાયી વાચન આપતી અબ્જિવ અંધાવિ. પાછી બાર્ડ-ડોગનાં સોહામણુ જોકેલયાળા મેળ પુત્રકો. એકંદરે સોજસો પાનનું વાંચન. ચાર સંદર્ભો. સંજના ડો ૫-૦ ☆ ચાર સંદર્ભો ડો. ૨૦-૦ ☆ બી પી. ખર્ચ બે રૂપિયા

ખાલ વિનોદ મર્થાલય * ૧૪૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ * મુંબઈ. ૨

રજ.નં. ૨૦૦૦

જોડણી

બહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો-કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુઝણ, કોઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણની અછત, લોંઘ ન આવવી, હીસ્તીરીઆ વિગેરે માટે જોડેશ્રી વાપરો. ત્રીજી નિષ્કળ બનાવટથી સાવધાન રહેજો.

બધા દવાવાળા વેચે છે

જોડેશ્રી:-કંચનલાલ વાહીલાલની કું. મગળદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

અનેક રાગાનો એક જ દવા જોડેશ્રી

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જોડેશ્રી" નં. ૩૦૨.

કોલેરા, સંજહણી, રાહી, હાથ, પગ, માથું તથા બદનનો દુઃખાવો, ખાણી વિકાર, સંધિવા, આરાંજિ, સોજા, અજીર્ણ, અપચો, ખાંસ, દમ, દાંત-દાંડમાં કળતર, જેરી ડંબ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, ચેટની ચૂંક, શળ, ચેટ-પેડુનો દુઃખાવો, અમુઝણ, દરેક જતના તાવ, ધા પડવો, મોહી નીકળવું છત્યાદિ અનેક જતના દરદોમાં તેમ જ રેલ્લે, સ્ટીમર થા મોટરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપચોગી થઈ પડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. ડિ. મોટી બારણી ૩. ૧૦૦, વચલી બારણી ૩. ૧ અને નાની બારણી ૩. ૦૦૦ થી. જુદું. (દરેક ડેકાણે વેચાય છે)

જો જોન. શેઠના-જીન-પાગ ઓફિસ નડિયાદ.

૩૧. ૧૪માં ૧૩ પુસ્તકો અને ૨૪ અંકો

[પરદેશમાં—૩૧. ૧૯માં] ટપાલખર્ચ સહિત
પ્રતિમા

આ માસિકમાં મોટી સાધકનાં લગભગ પોણા સાતસો પાનાં (યાત્રુ પુસ્તક સાધકનાં સાડી તેરસો પાનાં) અને લવાજમ ભરે તેની સાથે જ પાકા પૂઠાનું, જોકેટ સાથેનું સુંદર બેટપુસ્તક મળે છે. લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ જ છે. (પરદેશમાં રૂ. માત્ર) ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિને ખૂબ ઉપયોગી એવું ‘ગુજરાતનું’ આ એક જ માસિક આ પ્રકારનાં લખાણ આપે છે.

પુષ્પ

જાલકન - જી. જારીનું મુખપત્ર. જાળકોનું પોતાનું માસિક. આ માસિક અખિલ ભારત જાળક સંઘની મુખપત્ર રૂપે ચાલે છે. પ્રત્યેક અંકમાં એક ચિત્રવાર્તા, જીવનચરિત્ર, સચિત્ર સુંદર રસભરી વાર્તાઓ, વિજ્ઞાન, હાસ્ય, કવિતાઓથી ભરેલું આ માસિક ગુજરાતનાં ઘરે ઘરે જાળકોના હાથમાં રહે છે. તમારા જાળકના વિકાસ માટે આ માસિક જરૂર વસાવવું પડશે—

—તે કેટલું સસ્તું? વર્ષે ફક્ત રૂ. ત્રણ મોકલવાના હોય છે. પરદેશ માટે રૂ. સાડા ચાર.

સંસારચક્ર અંથાવલિ

જાગ પુસ્તકના આ સંપુટના લેખક શ્રી. સોપાન છે. પુસ્તકોનાં નામ જ એની ઉપયોગીતા પૂરવાર કરે તેવાં છે.

(૧) કુમાર સાથે, જીવનચરિત્ર (૨) લગ્નચરિત્ર (૩) કન્યા સાથે જીવનચરિત્ર, (૪) લગ્નચરિત્ર (૫) યુવક સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૬) લગ્નજીવન (૭) યુવતી સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૮) દાંપત્યજીવન (૯) શ્રીમાન સાથે—સમાજ જીવન (૧૦) કુટુંબ જીવન (૧૧) શ્રીમતી સાથે—સમાજ જીવન (૧૨) કુટુંબ જીવન
જારીનું લવાજમ ફક્ત રૂ. છ. પરદેશ રૂ. સાડા સાત.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલ્યાણેવી રોડ, મુંબઈ ૨ * ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પાત્રોદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન પિરસવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

મહા
સં. ૨૦૦૫]

જાન્યુઆરી-૧૯૮૯

[વર્ષ • ૨૬
અંક • ૪]

પ્રગતિ

ગાડાના ળગદને જેમ મજલ કાપવાની હોય છે તેમ માનવીને પણ આ જગતમાં લાંબી મજલ કાપવાની છે. ગાડાના ળગદને ખાલી મજલ કાપવાની નથી પણ ગાડામાં ભરેલો બોલે વહીને કાપવાની છે. તેમ મનુષ્યને માથે પણ બોલે છે. પુરુષ હોય તો પતિ તરીકેનો, પિતા તરીકેનો, અને સ્ત્રી હોય તો પત્ની તરીકેનો, માતા તરીકેનો. આમ આ બોલે તો લિંગ ભેદનો જ થયો. પણ તે ઉપરાંત દરેકને પોતાનાં બીજાં કાર્યો હોય છે. વેપારીને વેપારનું, શિક્ષકને કેળવણીનું, નોકરને સેવાનું, આગેવાનને દોરવણીનું, ધર્મ ગુરુને ધર્મનું; આમ દરેક માણસ ઉપર કંઈ ને કંઈ બોલે છે. અને જે માણસ પાસે આવો કોઈ બોલે નથી, તે મનુષ્ય નથી. આ દરેકના બુદ્ધિ બુદ્ધિ બોલને એક શબ્દમાં સમાવી લેઈએ તો દરેકને પોતપોતાની જવાબદારી છે એટલે દરેક મનુષ્યને સંસારમાં જવાબદારીનહી લાંબીટૂંકી મજલ કાપવાની છે.

એ રીતે જોતાં, જે સમાજમાં કે વ્યક્તિમાં ગઈ કાલે જવાબદારીનું ભાન નહોતું, તેનામાં તે ભાન આવે જો આવ્યું હોય; અને જેમાં ગઈ કાલે એ ભાન હતું તેનામાં આવે તે વધુ જીંડું જાન્યું હોય તો તે પ્રગતિશીલ છે એમ કહેવાય.

પ્રગતિ એટલે ભાન સહિત જવાબદારી અદા કરવા તરફ ગતિ.

હાંગે માર્યા

ઈશ્વર પેટલીકર

રોશન આગ્યું એટલે ગાડી ઊભી રહી. દસેક માણસોને હાથકડી કરી પોલીસ લાવી હતી એ પ્લેટફોર્મ પરના દશ્યતત્ત્વ ગાડીમાંના ઉતારુઓની નજર જતાં જે તે ડોકિયું કરી જોવા લાગ્યા-પૂછવા લાગ્યા : 'કોણ છે ? શું છે ?'

એટલેા ડબ્બો પ્લેટફોર્મની બહાર હતો, એટલે નવા ઉતારુઓનો ધસારો એટલે સુધી ન ગયો. ડબ્બામાં જે ચાર મુસલમાન હતા એ ઉતર્યા એટલે જગ્યા મળશે માની ત્રણ નવા ઉતારુઓ પ્લેટફોર્મ ઊતરી ત્યાં ખેસવા જઈ પહોંચ્યા.

મુસલમાન ઉતારુઓ ઊતરી રહ્યા ને નવા ચડી રહ્યા એટલે બીજા નવીન ચડી આવવા લલચાય નહિ એ માટે એક ઉતારુ પાણી લેવા ગયો હતો છતાં આશ્ચર્ય પાસે ખેડેલા ઉતારુએ આગળ જોરથી બંધ ક્યું. અંદર નજર કરી તો એના ખાતમાં, પાછલા ખાતમાં પણ, કોઈ મુસલમાન હોય તેમ લાગ્યું નહિ. એટલે પેલા ઊતરી ગયેલા મુસલમાન ઉતારુઓએ કેળાં, મોસંબી ખાઈ જે ઊતરાં ડબ્બામાં ખાણાં હતાં તે તરફ આંગળી કરી એણે કહ્યું : 'એમના આપની ગાડી હોય તેમ ફેરલી ગંદકી કરી મૂકી અહીં !'

એ મુસલમાન લાખઓએ જ્યારે એ કચરો પાડેલો-ગંદકી કરેલી ત્યારે બધા જોઈ રહ્યા હતા, પણ કોઈએ વાંધો લીધો ન હતો. વળી એવી ગંદકી મુસલમાનો કરે છે ને હિંદુઓ નથી કરતા એવું પણ નથી. પરંતુ એ બધાનું-ગીજી કામ પ્રત્યે પોતાનો ધિક્કાર વ્યક્ત કરવાનું એક નિમિત્ત હતું એટલું જ.

નવા આવેલા ઉતારુઓમાંથી એક તરત બોલી ઊડ્યો : 'હિંદુ મુસલમાનની તકરારને લીધે આ ગાડીમાં જ પોલીસ દસ જણને પકડી જાય છે ને !'

પાણી લેવા ગયેલ ઉતારુ ગહારથી જ આગળમાં ડોકું ધાલનાં બોલ્યો : 'નીડેના ગામમાં મસ્જિદ આગળ વાજાં વગાડવાના કારણે તોફાન થયું છે. ચાર હિંદુ ને છ મુસલમાનને પોલીસ પકડી લાવી છે. આ ગાડીમાં જ છે.'

નવા આવેલા ઉતારુઓએ બીજું કારણ સાંભળ્યું હતું, એટલે એક જણે કહ્યું : 'મસ્જિદની તકરાર તમને કોણે દહીં ? અમે પ્લેટફોર્મ ઉપર અર્ધા કલાકથી સાથે હતા. ખેતરની સરહદની તકરારને લીધે, અંદરઅંદર વેરઝોને લીધે મારામારી થઈ એવું અમે તો સાંભળ્યું હતું.'

બાગ્યા પાસે બેઠેલા, જેમણે પ્રથમ વાત ઉપાડી હતી, તે બોલ્યા :
‘તમે તે કારણ હોય, પણ મુસલમાનો પાપ કે ને તો ચોક્કસ હકીકત છે.’

બીજા ભાઈ બોના અનુસંધાનમાં બોલ્યા : ‘આપણી કૌન્સિલ આવલી
ત્યાં આપણે શું કરીએ ? એકએક મિયાંભાઈ ‘પાકિસ્તાન લેકે રહેંજે’
બોલતો હતો. હવે પાકિસ્તાન આવ્યું તો હિંદુસ્તાનમાં એક પણ મિયાંભાઈ
કે કામ જોઈએ ?’

ત્રીજા ભાઈ : ‘બરાબર છે. પાકિસ્તાનમાં હિંદુઓને રહેવું સહીસલામત
થી. ત્યાંથી આપણા લાખો-કરોડો હિંદુ ભાઈઓ ઘરબાર મૂકીને આ દેશમાં
જિંદગી તરીકે આવ્યા ને અહીં મુસલમાનો અમનચમન કરે છે !’

ચોથા ભાઈ : ‘જે સાપના કબ્જાને દુધ પાઈ ઉઠેલા જેવું આ કૌન્સિલ
કરકાર કરી રહી છે. હમણાં જે લોકો નરમ લાગે છે તેનું કારણ એ નહિ
કે એમનો હૃદયપલ્લટો થયો છે. ગંધા આગેવાનો પાકિસ્તાનમાં ગયા
એટલે નવા પેદા થતાં સુધી એ દુઆઈ રહેશે, પછી એ સાપ કરકવાનું
કારુ કરશે !’

પાંચમો ભાઈ : ‘વાતને આમ એક જાણુ, અને તે વ પ્રત્યાધાતી બનતી જતી જોઈ, મૌન
રહી સાંભળી રહેલા એક ભાઈ બોલ્યા : ‘જે આમ આપણે અરસપરસ એર
કેળ્યા કરીશું, એર જોડ્યા કરીશું, તો દેશનું બધું નહિ થાય. દેશમાં જે
લોકો રેડાયું તે તો ભાગલા પાડીને ગળવ કરવાની નીતિ અંગે બનેને
પાપેશું એર હતું. એ એરનું રક્ષી કલાનું લામિદ થઈ ગયું. એ ગયો, એર
નીકળી ગયું, હોજરી ચોખ્ખા થઈ. હવે આપણે જૂનકાળ જૂલી નવું એર ન
પેદા કરીએ તો જ દેશનો જયવારો છે.’

અઘાતી નાનર એ ભાઈ તરફ મંડાઈ હતી. કાળી ટોપી ને મિલનાં કપડાં
એણે પહેરેલાં હતાં. જે ખાદીધારી હોય તો વચ્ચે જ માંદ બોલી જાયું
હોય કે તમે કૌન્સિલો જ દેશનું સત્યાનાથ લાગવા બેસા હો. પણ એવો
લુમ્મો થાય એમ ન હતો એટલે સૌ વચ્ચે બોલ્યા વગર વાતને પૂરી સાંભળી રહ્યા.

બોના જવાબમાં, બાગ્યા પાસે બેઠેલા, જેમણે ચર્ચા ઉપાડી હતી તે
પહેલા ભાઈ બોલ્યા : ‘તમે, મિસ્ટર, મુજરાતમાં બેસા હો અને તોફાનોની
તડકીલાંપડી જોઈ નથી એટલે પરાપદેશે પાંડિત્યમ કરે છે. મારી જેમ
પાકિસ્તાનમાં હોત, હુટાયા હોત અને આવું બોલતા હોત તો મરદ બકત.’

‘પેલા ભાઈ એને કંઈ જવાબ આપે તે પહેલાં એ-વણ જણ સામટા
બોલી બોલ્યા : ‘કે ? તમે પાકિસ્તાનમાં હતા ? જરા ત્યાંની વાત તો કરો !’

એ લાઈ બોલ્યા : ‘શું વાત કરું? આ બાઈ જે હાથપણની વાત કરે કે તેણું મને ૫ બોલતાં આવડે કે, પણ પાકિસ્તાનના પાપે લાખોની મિલકત લૂંટાઈ ગઈ. ત્રણ પેઢીનો ધંધો ગયો, બંગલાઓ ગયા, સાત લાખ રૂપિયાની મિલકત કના ચઈ ગઈ, દાગરોની આવકનો ધંધો ગયો!’

ડગાનું વાતાવરણ એકદમ ગંભીર બની ગયું. બોલનાર લાઈના મોં ઉપર દુઃખનાં વાદળ છવાઈ ગયાં. ત્યારે દમથાં એમની આંખોમાંથી આંસુ વહી આવશે એવી કટુણા આંખોને ઘેરી વળી. એકે સવાલ કર્યો : ‘ક્યાં હતો તમે?’

પેલા લાઈ : ‘કરાંચીમાં. ત્યાં અમારો ત્રણ પેઢીનો વેપાર. એનેજ અમે અમારું વતન માનેલું. ગુજરાનમાં આમ આવવું પડશે એની કલ્પનાયે નહિ. કમાતા ગયા તેમ વેપાર ત્યાં વધાર્યો, મિલકત ત્યાં વસાવી, બંગલા ત્યાં ગાંધ્યા. એ બધું મૂકીને અહીં આન્યા હોઈશું તે અમારા દિલમાં શું થતું હશે?’

‘ખરું છે,’ એમને ટેકા આપતાં એક લાઈ બોલ્યા : ‘પેટનું છોકરું ઇસ્મા માટે રહી મરે તો ૫ એને આપતા નથી, અને આમ મિલકત લૂંટાઈ ત્યજ એ શે વેઠાય? હું તમારા મનનો છું. આ દેશમાં ખરી રીતે એક મુસલમાનને રહેવા દેવા ન જોઈએ. કાંચેસને બહુ દયા આવતી હોય તો હદેરો બહાર પાડે કે અમુક તારીખ સુધીમાં મુસ્લિમોએ હિંદ છોડી જવું અને તે પછી જે કાઈ અહીં હશે તેની કતલ કરવામાં આવશે!’

‘સરકાર તો હદેરો બહાર પાડી રહી;’ કરાંચીવાળા લાઈએ કહ્યું : ‘પણ મેં તો હદેરો બહાર પાડ્યો છે . . .’ આગળ બોલતાં એ લાઈ અટક્યા. એમની નજર ચોમેર ફરી.

એમનું મન કળી જતાં વળી એક લાઈ બોલ્યા : ‘તમારા પહેલાં મેં ખાતરી કરી છે, ‘કાઈ મિત્રલાઈ ડગામાં નથી કહી નાખોને; તમારો હદેરો અમે પણ સાંભળીએ તો ખરા.’

બીજા લાઈ વચ્ચે બોલ્યા : ‘આપણે લેક્ટિ આમ બી બીને વાત કરીશું ત્યાં સુધી મારજ ખાવાના છીએ. ડગામાં મુસલમાન હોય તોપણ આપણે એમની શું કામ સાડાચાર રાખવી જોઈએ? પાકિસ્તાન મુસલમાનોનું છે, તેમ હિંદુસ્તાન હિંદુઓનું છે. હિંદુઓના બોલ સાંભળાય તો તેઓ અહીં રહે, નહિ તો આન્યા જાય એમના પાકિસ્તાનમાં!’

‘તમારું કહેવું ખરું છે.’ ત્રીજા લાઈએ ટેકા આપ્યો, અને આ વિચારસરણીનો વિરોધ કરનાર પેલા લાઈ તરફ કટાક્ષ કરતાં કહ્યું : ‘એમ હોય તો મિલકત, તમે જ્ઞાનમાં આંગળીઓ ઘાલી દો એટલે તમારા દયાવાળા હૃદયને દુઃખ ન થાય!’

પેલા ભાઈએ એ કટાક્ષનો જવાબ ન આપતાં મોં મલકાવ્યું.

એનો અર્થ પોતાની રીતે કરતાં એક ભાઈ બોલ્યા : ‘એ વ છેવટ તો હિંદુ જ ઝેને ? ન્યાયની રીતે લાલે એ ઉદારતાની વાત કરે, પણ લોહીના સંબંધે એમને પણ હિંદુઓનું જ લાગે.’ અને કરાંચીવાળા ભાઈને વાદ દેવડાવતાં જણાવ્યું : ‘તમારો દંડેરો તો જણાવો.’

પેલા ભાઈ ધીમેથી, અચકાતાં બોલ્યા : ‘મોટી મિલકતમાંથી જે બે લાખ રૂપિયા બચ્યા છે, તે પણ ફના કરી નાખવાની મારી તૈયારી છે. જે કાંઈ એક મુસલમાનને મારી નાખે તેને એક દગ્ગરનું ઈનામ આપવા હું એ બે લાખ રૂપિયા ખર્ચા નાખવા તૈયાર છું.’

એક ભાઈએ ટેંક આપતાં કહ્યું : ‘તમારો દંડેરો ખોટો નથી. માલદાર બધા જો આમ કરે તો એક મુસલમાન આ દેશમાં છવતો ન રહે.’

વિરોધમાં પડનાર પેલા ભાઈ એમની જગાએથી ઊભા થયા, બધાની નજર એ આત્મ ખેંચાઈ. એ બે ડગલાં ખસીને બારણા પાસે બેઠેલા કરાંચીવાળા ભાઈની નજર આપ્યા. એમની સાંમી પાટલોએ બેઠેલા ભાઈને ધસારત કરી જગા આપવા કહ્યું. દરેક થોડુંથોડું ખસ્યા. કરાંચીવાળા ભાઈની બરાબર સામે એમણે એક ક્ષીધી.

બધા સમજ્યા કે એ ભાઈ પોતાની દક્ષીણથી હિંસા ખોટી છે, વેરઝેર ખોટું છે, એમ સમજાવવા એટલા નજીક ગયા હશે એટલે સ્વાભાવિક રીતે સૌ એ ભાઈ દલે શી દક્ષીણ કરે છે તે સાંભળવા એમના ભણી ઉત્સુકતાથી તાકી રહ્યા. એ બોલ્યા : ‘તમારા દગ્ગર રૂપિયા અકબંધ રહે, ખર્ચ ન થાય ને તમારા મનની મુરાદ પૂરી થાય એવો રસ્તો હું બતાવું !’

બધાના ડોળા ફાટી ગયા. આપું એ ભાઈ કહેશે તેમ કાંઈએ કહ્યું ન હતું. કરાંચીવાળા ભાઈ પણ ગજરાયા. કંઈ જવાબ ન આપી શક્યા.

પેલા ભાઈ આગળ બોલ્યા : ‘હું તમારી સામે જ બેઠો છું. કાંઈને કામ સોંપવાની જરૂર નથી. હું મુસલમાન છું. મને તમે જ મારી નાખો. ડગલાંમાં બધા હિંદુઓ છે એટલે તમને કાંઈ પકડાવનાર નથી !’

બધા પૂનર્ગાંની માફક પોતપોતાની જગાએ જરાઈ જ ગયા ! કાંઈના મોંમાંથી વાત ન ખુલી. પણ સૌ કરતાં અગત્યનું એ ‘બન્યુ’ કે કરાંચીવાળા ભાઈએ સામે જવાબ આપવાને બદલે છૂટે મોંએ પોક મૂકી !

પેલા ભાઈએ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું : ‘રડો નહિ. તમારી માલ-મિલકત લગાઈ ગઈ એટલે તમને ઝેર આવે તે હું સમજું છું. વેર ઉત્પન્ન થાય ત્યારે માણસ મને તેવું પગલું ભરે છે. પણ મારે જે કહેવાનું તે

એટલું જ કે થોડા લોકોએ ગાંડપણ કર્યું, તેનો દાખલો લઈ આપજો સૌ ગાંડપણ કરીએ તો દેશ ખલાસ થઈ જાય, સ્વરાજ્ય આવ્યું ન આવ્યું થઈ જાય અને એક નહિ તો બીજી પરદેશી સત્તા આપણા માથે આવી ગુલામી આપણા કપાળમાં કાયમ કરે.’

હજી કાંઈકાંઈને એ બાઈનો હિંદુ જેવો પોલાક ભેંષને શંકા જતી હતી કે આમ કરી એ પોતાનો પક્ષ જીતી તો નહિ લેતા હોય? એ દૃષ્ટિને પારખી જતાં એ મુસલમાન બાઈ બંધાના સામે જોઈ જોડ્યા: ‘મારે પહેરવેશ અને બોલી હિંદુ જેવાં છે એટલે હું હિંદુ હોવા છતાં મુસલમાનનો વેશ બજાવી રહ્યો છું તેમ ન માનતા. હું મુસલમાન જ છું.’

કાંઈકાંઈને ચટપટી થવા લાગી કે રખેને આવના સ્ટેશને ગાડી ઝીબી રહેશે ત્યારે આ બાઈ પોલીસને ફરિયાદ કરશે તો! બંધા એકબીજા સામે તાકી રહ્યા. ધડી પહેલાં મુસલમાન હોય તો પણ ન ખીવાની વાત કરનાર બાઈ પણ મોંમાંથી એક શબ્દ સરખો મે બોલી ન શક્યા.

કરાંચીવાળા બાઈ આંસુ લૂંટી નાખી ક્યાપૂર્ણ સ્વરે જોડ્યા: ‘સામે જ બાઈ, મને મુસલમાનો પ્રત્યે પહેલાં ગિલકુલ ધિક્કાર ન દતો, કરાંચીમાં તો અમે બાઈબાઈની જેમ રહેતા દતા, પણ માણસને ધરત્યાર અને માસમિલકન હોડવાં પડે ત્યારે એના હૃદયમાં વેર વસ્યા વગર નથી રહેતું.’

પેલા મુસલમાન બાઈએ કહ્યું: ‘તમારા કરતાં વધારે કડવો અનુભવ મને થયેલો છે. તમારી મિલકત ખર્ચ છે, ત્યારે મારું તો સર્વસ્વ ગયું છે. એટલે વેરઝેર અંતરમાં આવી વસે તે હું સમજું છું. પણ એ વેરઝેર તમે ને હું આમ ન્યાં ત્યાં જોખીએ તો એથી વેરઝેરનો વધારો થાય. આપણે સૌ માણસ છીએ એટલે વેરઝેર અંતરમાં આવે તો એને અદાર કાઢી નાખવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ-એને અંદર આસન આપી આપણા ઉપર દુક્રમ અજવવા ના દેવો જોઈએ.’

જોડનાર બાઈ મુસલમાન દતા, જનાં એમની નમ્રતા, દિલની નિખાલસતા અને વાત કરવાની રીત જોતાં, મુસલમાનો પ્રત્યેનો શરઆતનો ધિક્કાર સૌનામાંથી ધડીબર ચાલ્યો ગયો હોય તેમ લાગ્યું. એક જણે અધીરાઈ ખતાવતાં કહ્યું: ‘તમારી વાત તો કરો. અમે ગંધણીએ તો ખરા કે તમારા જેવા મુસલમાનો પણ છે.’

પેલા મુસલમાન બાઈએ કહ્યું: ‘મારી વાત તો હું કહીશ એટલે તમને બંધાને ખ્યાલમાં આવશે. કરાંચી તો દૂર પડ્યું છે, એટલે આપણે કેટલાંક

કરવાની છે. આ તો આપણા ધરઆંગણાની વાત છે. પણ એ કહેવા પાછળ મારે ઉદ્દેશ એવો નથી કે મુસલમાનો સારા છે અને હિંદુઓ નથી. પહેલાં કહ્યું તેમ, આ વેરઝેર, પરદેશી સંસ્કારનો ચાગસો છે. એ જતાં આપણે એને વાપરી નાખ્યાં. હવે આપણે અંદરઅંદર નવાં જીન વાવીએ એટલું જ મારે કહેવું છે.’

પોલીસને ફરિયાદ કરશે એવી જોમને શંકા આવી હતી, તેમને યધું કે ના, ના, એવી કાઈ ફરિયાદ કરે એવો હોયતેની વાણી આવી નમ્ર ન હોય, વિચાર ઉમદા ન હોય.

પેલા મુસલમાન ભાઈ બોલ્યા : ‘આપણામાં જોમ કહેવત છે કે ડાંગે માર્યાં પાણી કંઈ જુદાં ન થાય, તેમ હિંદુસ્તાનના ડાંગે માર્યાં ભાગલા કદી ન થઈ શકે. પાકિસ્તાન ભડે આજે હિંદુઓ જુદાં યધું, પણ એક દહાડો એવો આવશે કે, એ ભાગલા સધાઈ જશે. અને એ ભાગલા આપણે એટલા જલદી વેરઝેર બૂલી જઈશું તેટલા વહેલા સધાઈ જશે.’

એક ભાઈએ હસીને કહ્યું : ‘એવો ગધો તો બોધ નેતાઓ રાજ આપે છે. એથી તો કંઈં અસર થતી નથી. પણ તમારા જેવા માણસોનો પ્રસંગ જાણવા મને તો વળી એ વેરઝેર જલદી ભુલાવ પણ ખરાં.’

મુસલમાન ભાઈએ કહ્યું : ‘ગયા (૧૯૪૭ના) નવેમ્બરમાં વસોમાં તોફાન થયું તે તો તમને ખબર હશે.’

એક ભાઈ બોલી બોલ્યા : ‘સારી રીતે. ૫૦-૬૦ થર મુસલમાનોનાં ખાળી દીધાં. જાપામાં એ બધું વાંચેલું.’

બીજા ભાઈએ પૂછ્યું : ‘તમે વસોના કો ?’

પેલા મુસલમાન ભાઈએ કહ્યું : ‘હા.’

એક જણ એ પ્રસંગની સ્મૃતિ તાજી થતાં બોલ્યા : ‘હિંદુના ગાંડા ચાપ છે ત્યારે મુસલમાન કરતાં ઊતરતા નથી. ૫૦-૬૦ થર ખાળી દીધાં, ને પાંચ ૭ જણને ખાળી દીધા. તે સૌ કરતાં નીચ દૃષ્ય તો એક પવિત્ર ને હિંદુ-મુસલમાનનો જેને બેઢા નહોતો તેવા ટુકડા નૂરભાઈને ખાળી મૂક્યા તે છે.’

એક જણે પૂછ્યું : ‘એ નૂરભાઈ મૃત્યુ હતા ?’

પેલા ભાઈ બોલ્યા : ‘હું કંઈં દીકરો એમને જોળાવતો નથી. જાપામાં તે અરસામાં વાંચેલું. એ મુસલમાન ભણ્યા અને પવિત્ર હતા. હિંદુઓમાં પણ એમનું એટલું બધું માન હતું કે અધા ‘નૂરભાઈ ચાચા’ કહીને જ.

બોલાવતા. દરઆર ગોપાળનસ દેસાઈને દસાની ગાદી પાછી સોંપાઈ તે વખતે, વસો ગામે નરભાઈના પ્રમુખસ્થાને એમને અલિનંદન આપ્યાં હતાં. એવા પુરુષને તે પછી થોડા વખતમાં જ હિંદુઓ ગાંડા યજ્ઞ જીવતા આળી દે, ને પોતે જીવવા ધાયું હોય તો છુપાઈને જીવી શકત. જનાં એ વૃદ્ધ પુરુષ વીરની માફક એ ગાંડા ટોળાને અવિચારી કૃત્ય ન કરવા આમી જાતીએ બોધ આપવા નીકળી મૃત્યુને વરે, એ કૃત્ય તો, અરેખર હિંદુઓ માટે લાંબનરૂપ છે.’

પેલા મુસલમાન ભાઈ બોલ્યા : ‘એ ગધું સાચું છે, છતાં એ કૃત્ય જ્યારે અમુક હિંદુઓએ ક્યું ત્યારે જીવન હિંદુઓએ અમને છુપાવીને અમારા જીવ પણ અચાવ્યા છે. મતલબ એ છે કે, જેણે જેણે આમ ક્યું તેણે પોતાના અંગત વેર ખાતર કંઈ ક્યું નથી. ખોટી સમજને ખાતર દેશને નામે ક્યું છે. એવું સૌથી મોટું કૃત્ય જાપુની હત્યા છે.’

વાતાવરણ આખું બદલાઈ ગયું હતું. પહેલાં જ્યાં મુસલમાનો પ્રત્યે ધિક્કાર હતો, ત્યાં હિંદુઓ પણ એવા છે એવી સ્થિતિ આવી ગઈ હતી; મુસલમાન પણ સારા છે એવું મનમાં વરસું હતું.

પેલા મુસલમાન ભાઈ બોલ્યા : ‘એટલે પાકિસ્તાનમાં લૂંટાનાર અને સર્ગાના જન ગોનાર હિંદુઓ અને હિંદુસ્તાનમાં લૂંટાનાર અને રોડીઓના જન ખોનાર મુસલમાનો, દેશને ખાતર દીધેલા અલિદાન ખાતર ગૌરવ લે-દુઃખી ન થાય અને એ ગૌરવ જીવનને પાય તો અલિદાનથી જોલા થયેલા રાષ્ટ્રનું ભાવિ ઉજ્જવળ થશે. ઇતિહાસ કહે છે કે જે રાષ્ટ્રો અલિદાન ઉપર જોલાં થયાં છે તે જ પ્રગ્નને તારે છે, જે લૂંટ ઉપર જોલાં થયાં છે તે પ્રગ્નને પાયમાલ કરે છે.’ આમ કહી પેલા કરંચીવાળા ભાઈ સામે બેઠ એમણે ઉમેર્યું : ‘માટે તમે, ભાઈ મિલકત લૂંટાઈ એમ ન માનો, દેશને ખાતર મિલકતનું અલિદાન આપ્યું માની ગૌરવ અનુભવો. અલિદાન એ મોટું ધન છે. એનાથી ભલે રાચરચીલું ન અરીદાય કે પેટનો ખાડો ન પુરાય, પણ એથી માણસાઈની પોષણ મળે છે. અને જેનામાં માણસાઈ છે તેની પાસે સર્વ છે.’

અધાનાં મોં ઉપર ભાવનાનો દર્શ જવાઈ ગયો. એકે પૂછ્યું : ‘તમે શું ગુમાવ્યું છે તે તો કહ્યું જ નહિ?’

મુસલમાન ભાઈએ કહ્યું : ‘નરભાઈ મારા પિતા થાય !’

‘કુમાર.’

(એક સત્ય પ્રસંગને આધારે)

કારમી દશા

ખખલભાઈ મહેતા

શ્રી ખખલભાઈ મહેતા ગુજરાતના જુવાન પેઢીમાંના એક મૂળ સેવક છે. એમણે હમણાં ભાલ પ્રદેશમાં જે કારમી દશા જોઈ તે સાંભળી નવ તેવી નથી, પણ જોઈ તે નવ જ સી રીતે? છતાં એ સ્થિતિ ત્યાંની પ્રજા વેરી રહી છે! ગુજરાતનું ગૌરવ કેટલા કેટલા સુજ્ઞાતીઓને ભાલની આ દશાની ખબર છે?

અમદાવાદ જિલ્લાના ભાલિયા ધર્મ જાણીતા ડૉ. લોકેશ સ્વાદે સ્વાદે એ ધર્મના મીઠી રોટલી જાળીને ખાય છે. પણ એ ભાલ પ્રદેશ ક્યાં આવ્યો છે, એની રચના કેવી છે કે એ ધર્મ પકવનારા લોકેશ ક્યાં રીતે દહાડા દાઢના હોય છે એ વિશે આપણામાંથી બહુ ઘોડા જાણતા હોય છે.

ધોળાશ અને ધંધુશ તાલુકાનાં લગભગ ૭૫ ગામેના પ્રદેશ એ ભાલ પ્રદેશ ગણાય છે. જેમ ભાલ (કપાળ)માં વાળ નથી હોતા એમ ભાલ પ્રદેશમાં ઝાડ નથી. માઇમાંના માઇસો સુધી એક સીધો સપાટ વેરાન જેવો પ્રદેશ પડ્યો છે. ક્યાંક ક્યાંક આવળ, ઝીપટા, ખાવળિયા, કેરડા, ઝિજ્ઝિયા કે નીચા વરખડાના છોડો ત્યાં નજરે પડે છે અને પાંચસાત માઇસને અંતરે નાનાં નાનાં ગામડાંઓ અને ઢોંગનાં ઢોંગનાં ચરતાં દેખાય છે.

ચોમાસામાં આજે પ્રદેશ પાણીથી ઢંકાયેલો હોય છે. કેમ કે ભાલર, પીગરિયા, ઢાઢી, તિલકા અને ઉમરળી નામની નદીઓ એકદમ છીછરી બનીને આખા ભાલ પ્રદેશમાં રેલાય છે. ચોમાસામાં બહાર નીકળવું પણ મુશ્કેલ. ચારે જાજુ પાણી ભરાયેલું હોય ત્યાં ખેતી કરવાની વાત તો ક્યાં રહી જ.

આને પરિણામે શિયાળામાં એ લાંબા પહેળા પિસ્તારવાળા પ્રદેશમાં ન્યાં ત્યાં આંખને ફારે એવા લીલાછમ ધર્મ અને ચણાના છોડો હિલોળા મારતા દેખાય છે અને ત્યાંનાં ગામેનાં તેમજ સીમનાં છીછરાં તળાવ-તળાવડાંમાંથી પીવાનું પાણી મળે છે. એ શિયાળુ પાકને લીધે ત્યાંનાં ગામડાંઓમાં વસ્તી છે અને એ ખડતલ અને મહેનતુ વસ્તીને લીધે એ ભાલ પ્રદેશની આગાહી છે.

ધર્મનો પાક લેવાયો અને મૂર્વ નારાયણે એમનું ઉમર ૩૫ ધારણ કરવા માંડ્યું એની સાથે જ ભાલ પ્રદેશ એનું 'ગિફામાલુ' સ્વરૂપ ધારણ કરે છે

અને ત્યાંનું જીવન કાંટમય જવાની મૂકે છે. ઉનાળાના ધોમ તાપમાં તળાવડાં સૂકાઈ જાય છે. ક્યાંક ક્યાંક ફૂવા ખોદાયા હોય ઈ. એનાં પાણી ઉડાં ઊતરી જાય છે અને વેરાન ભૂતળ ઉપર જ્યાંત્યાં ઝાંઝવાનાં જળ અને એમાંથી જલમાં થતાં રંગબેરંગી દશ્યો દેખાવા લાગે ઈ. વૈશાખ જોકમાં કેટલાક ફૂવા પણ સૂકાઈ જાય છે. એ વખતે દ્રાષ્ટ કાઈ જગ્યાએ મીઠા ભૂગર્ભવાળી જમીન હોય છે એ જ પાણીના દુઃખનું નિવારણ કરે છે.

ઉનાળાના ધોમ તાપમાં પીવાનું પાણી લેવા માટે પાંચપાંચ સાતસાત માઇલ દૂર જવું પડે એ કલ્પના જ થયરાવી મૂકે એવી છે. પણ એ તો ત્યાંની પ્રજાના ઉનાળે ઉનાળે ચતા હાલ છે. આટલાં વર્ષો સુધી આપણે મીઠા ધઉં ખાધા અને લાલની મહેસૂલનાં નાણાં તિજોરીમાં જમા કર્યા છતાં ત્યાંની પ્રજાનાં દુઃખનો કાંઈને વિચાર સરખો ન આવ્યો એ કેટલી દુઃખદ દશા છે!

હેલાં પાંચસાત વર્ષથી મુનિશ્રી સંતજાલજીની નજર ત્યાલ નજાંડા ઉપર પડી છે. અને આપણે એ પ્રદેશમાં લાલ નજાંડા પ્રાયોગિક સંઘ રચાપ્યો છે. ત્યાંના નપાણિયા મુલકમાં લોકોને જ્ઞાત્રવને પથે વાળીને લાલમાં સામુદાયિક દષ્ટિએ આજ સુધીમાં કદી નાંદ વિચારાયેલો એવો અજોડ પ્રવત્ન આવ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ લાલ પ્રદેશમાં મુખ્યત્વે વસતા લોકપણ પટેલ (તળાજી દ્રાણી) કામમાં સાચી ધર્મદષ્ટિ ખીલાવી તેમને સામાજિક સુધારાને પથે વાળવાનો એક બહુ જ પરિવ્રત પ્રવત્ન થઈ રહ્યો છે.

આ પ્રદેશમાં પાણીનો પ્રશ્ન એ સૌથી મોટો પ્રશ્ન ગની ગયો છે. એના ઉકેલ માટે એમણે શ્રી. હવરાજ લાલ નજાંડા જેવી સહાયક સમિતિ-રચી છે અને એની મારફત પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે.

આ પ્રદેશની પાણીની કાયમી મુશ્કેલી ટાળવા માટે સંશોધન સમિતિએ તૈયાર કરેલી જે યોજના મુંબઈ સરકાર પાસે મૂકવામાં આવી હતી તે ઉપરથી મુંબઈ સરકારે ધોળકામાં લાલટ્રેક્ટ નામની ઓફિસ ખોલીને લાલનાં દર ગામેને લગભગ એક કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે પાંદપ લાઇન મારફત પાણી આપવા વિચાર કરે છે. આ લાઇનની કાચી સરવે થઈ છે. તેનાં ત્રણ કેન્દ્રો નક્કી કર્યાં છે. (૧) જાંપ (૨) જાળિયા (૩) રીંઝા. આ ત્રણ કેન્દ્રોએ લાલનાં દર ગામેને પાણી આપવામાં આવશે એવી યોજના છે.

પણ એ યોજના અમલી રૂપ લે એ પહેલાં તો લાલ પ્રદેશ ઉપર અસહ આસમાની મુલતાની ઉતરી આવી છે. અયા ચોમાસામાં ૧૫-૧૬ ઈંચને બદલે ફક્ત ૩-૪ ઈંચ જ વરસાદ પડ્યો. આથી નદીઓનાં પાણી

રેલાયાં નહિ. તળાવ ભરાયાં નેહિ, શિયાળુ પાક, જેના ઉપર ભાલ પ્રદેશનો મુખ્ય આધાર હોય છે એ ઘઉં કે ચણા જોરાવા જ નહિ. આજે ભાલ પ્રદેશ ઘાસ, અનાજ અને પાણી એ ત્રણેયનો દુષ્કાળ અનુભવી રહ્યો છે.

હું પાંચ દિવસ પુરતો ભાલના ફિલ્મ વિભાગમાં ર્થો. ત્યાં મેં શું શું જોયું એનું અહીં-એક ચિત્ર આપીશ. એ ઉપરથી જ આપને ત્યાંની બીપણ અને કુટુંબ હાલતનો ખ્યાલ આવી જશે.

તા. ૧૮-૧૨-'૪૮ની સાંજે હું ચુંદી પહોંચ્યો. ત્યાંના ફૂવામાં બહેનો પાણી ભરતો હતો. પણ મેં જોયું કે એમાં ફક્ત મોટો લોટો ફૂલી શકતો નહોતો. લોકો કહેતા હતા કે હવે ફૂવામાં આજે આવે છે એ વહેણો પણ ઝોઝાં ચઈ જશે. પછી અહીં પણ પાણીની મરફેલી ઊભી થશે.

ત્રીજે દિવસે સવારની ગાડીમાં શ્રી. રવિશાસ્ત્ર સાથે ભૂરખી રેશનથી અમે ભાલનાં પાણી વિના અસલ ત્રાસ ભોગવી રહેલાં કેટલાંક ગામડાંઓમાં જવા નીકળ્યા. ધંધુકા આચ્યું ત્યાં સુધી રેલવે આશુભાનુ દાંષક લીલોતરી દેગાઇ. ધંધુકામાં ડૉ. પોપટલાલ અગારી સાથે જોડાયા. ગાડી જેમ આગળ વધવા લાગી એમ મુકમલાનાં ચિન્હો નજરે પડવા લાગ્યાં. ઝોરેલા ધઉં જમીનના બેજ વિના ચીમળાઈ જતા હતા. ભીમનાથ રેશન આચ્યું ઝોટલે અમે ઉતર્યા. ત્યાં અમને સદેશો મળ્યા કે સૌગંદ્ર સરકાર તરફથી રૂપૈં ૦ એકન પાણીની એક ટાંકી ગેજ સવારે જાળિયાયાં પાણી ભરીને ભીમનાથ પહોંચતી કરવાનું હતું. ઈ. એ મુજબ આજે પહેલી ટાંકી આવી ગઈ છે.

ભીમનાથથી અમે ખટાગમાં બેઠા. ખટારો આગળ વધતો ગયો એમ ચારેય આતુ એ વેરાન પ્રદેશ દેગાવા લાગ્યો. ભીમનાથ નજીક એક જંગી ફૂંવો છે. એમાં ૧૮ કોસ ચાલતા હતા અને ફૂંવેથી ત્રણતણ માઇલ દૂર સુધી પાણી લઈ જઈને બેઠેલો મુદ્દાતા પાકને છવાડવા મથી રહ્યા હતા. ત્યાંથી નવ માઇલે નાવડા આચ્યું. એ ગામની અડધી સીમ પાણી રેલાયા વિનાની હતી એમ નજરે જોનાર કોઈ પણ કહી શકે એમ હતું.

નાવડા પ્રમાણમાં ઠીક હતું, પણ અડવાડિયે રેશનમાં મળતો મેંદાનો લોટ લોકો લઇ આવતા પણ તળાવની મજૂરીમાં મળતી દસ આનાની શેણ આ મોંઘા લોટ માટે અધૂરી પડે છે.

ત્યાંથી અગિયાર માઇલ ભાજુગડ આચ્યું છે. એ આશુભાનુનાં ગામો માટે પાણીનું ટાંકુ ગણાતું, પણ આજે ત્યાં પાણી નથી. તળાવમાં ગસો

જેટલા ફૂરા ખોદ્યા છે. અડવાડિયે દસ દિવસે ખોદેલા ફૂરાનું પાણી ખાટું થાય છે તેમ નવા ફૂરા ખોદાતા જાય છે. અમે પહોંચ્યા ત્યારે રાત પડવા આવી હતી. ફૂરાનું પાણી જીજ્ઞાસુ ન લઈ જાય એ માટે ખાટલા પાથરીને આ શિયાળાની ઠંડીમાં લોહા ચોટી કરતા હતા. તળાવમાં ફેટલા ફૂરા ખોદ્યા છે? એના જગાજમાં ત્યાંના મુખીએ કહ્યું કે આખું તળાવ કાણું કરી નાખ્યું છે! ફૂરાનો ક્યાં પાર છે?

ત્યાંથી અઢી માઈલ દૂર આવે ઝં મહાદેવપરા. રાત્રે નવના આશરે અમે ત્યાં પહોંચ્યા. પણ એ વખતે ૫ લોકો દેગડાં, માટલાં વગેરે લઈને ફરી વળ્યા અને યાસની તાપણીના અજવાળે પાણી વહંચાયું. એ વખતે ત્યાંનાં લાઈનહેનોનાં મોઢાં ઉપર કેવા કેવા લાવો હતા એ તો જોનાર જ જાણી શકે.

દસ વાગે અમે ધોલેરા પહોંચ્યા. ધોલેરા જંદર સડક અને ખાત્રોને અલાવે ખડી પડ્યું છે. ૧૮૮૫ની સાલમાં જે બંદરની વસ્તી ૧૬ હજારની હતી ત્યાં આજે માત્ર ૪ હજારની છે. ત્યાંના વેપારધંધા રૂવડી ગયો છે. બજારના વિશાળ રસ્તાઓ આટલી વસ્તીમાં વધારે વિશાળ લાગે છે. ધોલેરાના ચારે બાજુથી બંધેલા તળાવમાં પાણીનું ટીપું થે નથી. ૫૦-૭૫ ફૂરાના ખાડા ખોદાયા છે. એમાંના ફેટલાકમાં મીઠું, ખાટું અને ખરસકું પાણી છે. વધારે મીઠું પાણી જોઈતું હોય તો એ ત્યાંથી અડધા માઈલ દૂર સાબર તળાવના ખાડામાંથી પાણી ભરી મંગાવે છે.

બીજો દિવસે અપોરના તાપમાં આ લાલ પ્રદેશનું વધારે રુદ્ર સ્વરૂપ દેખાયું. એમાં કોઈ કોઈ રચળે પડેલાં ટોરનાં દાડપિંજરો, ઝાંઝવાના જળના કૃત્રિમ દેખાવો અને એમાં ભૂલાં પડેલાં કાઈ એચાર હરણો એ દેખાવની ભયંકરતામાં વધારો કરતાં હતાં. ઉનાળાની લૂ વખતે અહીં શું થશે?

રાહા તળાવમાં આજે પહેલવહેલું જ પાણી આવી પહોંચ્યું. ત્યાંના લોકોએ વાયકા સંભળી હતી કે મોટરમાં પાણી આવવાનું છે પણ જ્યારે મોટર ખરેખર આવી જ પહોંચી ત્યારે એમના હૃદયનો પાર ન રહ્યો. દરેક ઘરમાંથી આબાસવૃદ્ધ સૌ વાસણ લઈલઈને મોટરને ફરી વળ્યાં. ટોળાને દારમાં ગોડવ્યું, પણ સંખ્યા જોતાં પાણી બધાંને પહોંચે એવું ન લાગ્યું. એટલે કહ્યું કે ઘરદીક ઘડો ઘડો પાણી મળશે. એક લાઇ ખોલી બહાર, લાઈસાળ આજે ધરાઈને એક વાર પીવા જેટલું તો પાણી મળશેને તો ૫ તમારો પાડાં ફેટલી કરણુ દયા!

જ્ઞાતિઓનું ભાષી

ડાહ્યાલાલ મનોરભાઈ

જ્ઞાતિઓ તૂટી રહી છે ત્યારે એના તરફની આંખણી મમતા હોય એમ જ્ઞાતિસંસ્થાઓ વધતી જાય છે! જ્ઞાતિનાં અલાયદાં ગૃહો-વિદ્યા ત-ગૃહો, અતિથિગૃહો વગેરે વધતાં જાય છે અને જ્ઞાતિના ધિવાને પણ વધારે દૃઢતા થતા જાય છે; એ વાતને લક્ષ્યમાં રાખવા છતાં જ્ઞાતિઓ તૂટી રહી છે એની ના પાડી શકાય એમ નથી. ચાલતા આવેલા ચીલામાંથી જલાર નીકળવાનું સામાન્ય માણસનું ગજુ નથી એટલે ઉપરઉપરથી જોતાં જ્ઞાતિ સંસ્થાઓમાં કયાંય ગાળકું પડેજુ જણાવું નથી. તેમ છતાં તે તૂટી રહી છે અને દિવસે દિવસે વધારે તૂટતી જાય છે એવી વિચિત્ર લાગણી આપણા મનમાં વારંવાર થવા કરે છે.

આ પરસ્પર વિરોધી કથનને આપણી ગ્રામીણ ગુલામી સાથે સરખાવી શકાય. અપવાદ બાદ કરતાં ગયા દશકામાં લગભગ આપણે બધા કોઠે પડેલી ગુલામીમાંથી છુટવાની વાતમાં કેવળ નિરાશા જ સેવતા હતા. દુઝણી ગાય જેવો દેશ એમ તે કાંઈ હોડે! આમ છતાં આપણને લાગતું હતું અને આપણે પોકારીને કહેતા હતા કે આઝાદી આવી રહી છે, શું આ કેવળ લેક્ષીમાં નથી અને જોશ ચલાવવા માટેનો મિથ્યા પોકાર હતો? ના, એક જ દશકામાં એ વિરોધી વાત સત્ય ઘટના બની ગઈ છે.

વર્ણવ્યવસ્થાનો આદર્શ પ્રજાના અસ્તવ્યસ્ત જીવનને વ્યવસ્થિત બનાવવાનો હોઈ મંદાન હતો એની ના નથી. એના પાયામાં અસમાનતા કે વિકૃતિ નહિ હોય, સર્વને સમાન તકનો મોજો હશે. એનો આદર્શ જન્મકર્મ પ્રમાણે નહિ પણ ગુણકર્મ પ્રમાણે હતો, એ ગંધી વાત સાચી; પણ વ્યવહારમાં તો ગુણકર્મવિભાગને બંદો જન્મકર્મવિભાગ અને અસમાનતા આવી ગયાં અને સ્થાયી થયાં, એ દુઃખદ હકીકત હરી ન બુલાવી નેહજો. સમાજમાં અનેક માણસો અનેક કર્મ-ધંધા કરતા હોય એ દેખીતું છે, બાપનો ધંધો દીકરાને મળે-એ સિવાય જીંદગી આવડતની અગવડતાના અભાવે-એ દેખીતું જ છે. આમ ધંધા પ્રમાણે અનેક જ્ઞાતિઓ થઈ. એનો વિસ્તાર વધતાં પેટાધંધા પ્રમાણે કે સમાજ અને ગણના કારણે અનેક પેટાજ્ઞાતિઓ અને શ્રેણીઓ થઈ. એ ગંધામાં રેડીમેટી અને જીવન વ્યવહારની દીવાલો થઈ અને માનની ગાળાવી વસ્ત્રો જન્મને કારણે અને ધંધાને કારણે અસમાનતા આવી ગઈ.

જો આ બધું શા માટે થયું? માનવજીવનના સરળ વ્યવહાર માટે? સંભવ છે કે માનવજીવનની સરળતામાં આવી વ્યવસ્થા મોટા ફાળો આપતી હશે; પણ અસમાનતા, આલડઝેટ અને રાષ્ટ્રીયેટીવ્યવહારની દીવાલોથી માનવતા દબાતી હતી એ વાતનું ભાન લાગ્યે જ કાંઈને થતું હતું. સઘળી જન્મપ્રાપ્ત પરિસ્થિતિ ધિરદ્રષ્ટા છે, ભાગ્યવશાત્ છે એવું પરંપરાગત આશ્વાસન મળ્યા હતાં. એટલે જન્મથી પાલણુ પાલણુ હોઈ ભીષ માગવામાં અને જન્મથી ભંગી ભંગી હોઈ ઝાકુ વાળવામાં સંતોષ માનતો હતો.

સાતિના હાથમાં જ કાયદો અને દંડ હતાં. સાતિનું પંચ સર્વસંતાધીશ હતું. જીવનની આકાંક્ષાઓ, અડંકાર, અભિમાન, પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ સાતિસૂટિમાં જ પૂરાં થતાં. એથી આગળ વધવાની તક ન હતી એટલે તે માટે સ્વપ્ન ન આવતું; તો પુરુષાર્થ કરવાની તો વાત જ ક્યાં રહી?

સાતિની આવી પકડ છતાં વિકાસશીલ માનવજીવન સદાને માટે એમાં યુગાર રહે એ અસંભવિત છે. દેશકાળ પ્રમાણે માનવજીવનમાં પણ ફેરફાર થયે જાય છે. પહેલાં જે સારું અને શ્રેય હોય તે આજે પણ એવું જ હોય એમ મોટે ભાગે બધા જ માને છે. ન માનતા હોય તો પણ અન્યથા વર્તવામાં જે સહન કરવું પડે તે સહેવાની શક્તિ જ્યાંમાં ન જ હોય. એમનો પક્ષો એકસામટો જ થાય છે કારણ કે માનવજીવન બધું જ એવું છે જરૂરે ક્યાંકથી વાળવા જવ તો ભાંગી જાય પણ પવનના સપાટા સાથે સમૂળાં જ વનનાં વન નથી જાય. મહાન ક્રાંતિના ઝંઝાવાત સામે સમગ્ર માનવજીવન નમી પડે છે.

હેલ્લા એક સૈકામાં અને ખાસ તો ઝેલ્લા કેટલાક દશકામાં સાતિસંસ્થા પર ભારે આઘાતો થયા છે. જવાબદારીનાં જાહેર સગવડો વધવાથી, કેળવણીનાં દ્વાર સર્વને માટે ખુલ્લાં થવાથી, ખ્રિસ્તી મિશનરીઓની ધર્મોત્તરની પણ સાથે સાથે માનવતાની પ્રવૃત્તિઓથી અને ખાસ તો રાષ્ટ્રીય આદોલનોથી ભાણ્યાવ્યવહારની દીવાલો તૂટવા લાગી, આલડઝેટ ઓછી થવા લાગી અને ગમે તે માણસ ગમે તે ધંધો કરે એની શક્યતા આવવા લાગી. આથી સાતિનું ધંધામૂલ્યકપણું માર્યું ગયું. વતનની જહાર; સાતિના જૂથની બહાર દૂર પરપ્રાંતમાં કે પરદેશમાં વસવાટ સામાન્ય થઈ પડ્યો. સાતિની પેઢી ઢીલી પડી.

આમ જો કે ધંધે અને ભાણ્યાવ્યવહારે સાતિબંધન ઘસાઈ ગયાં છે છતાં તેથી સાતિપણું જતું રહેતું નથી, સાતિ તૂટી નથી; સાતિસંસ્થાઓ કાયમ છે. માત્ર એનાં અંધારણની ત્રિયતિરથાપકતા ઓછી થઈ છે એટલું જ. આમ આ બાબતમાંથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે આપણને ખબર પણ ન પડે

તેવી રીતે અસક્ય જણાતી ખાજનોમાં મહત્વના ફેરફારો થયે જાય છે. આ સંસારમાં કેવળ સત્ય સિવાય બીજી કંઈ બાબત કિંચિત્તરથાપક નથી.

આનો અર્થ તો એ થયો કે સાતિપણનું જાકીનું અંગ, પ્રયત્ન અંગ, તે જોડીવ્યવહાર લાગે છે કે એ વૃત્તનાં સાતિની મમતા જતી રહેશે અને નાતામત નામશેષ રહેશે.

હવે આ જાકીના અંગ વિશે વિચાર કરીએ. સાતિનું સાતિપણું હવે જાકી રહ્યું છે એની કન્યાવ્યવહારની દીવાલોમાં. બીજી બાબતોમાં આંખઆડા કાન કરીને હવે સાતિઓ કન્યાવ્યવહારના ક્ષેત્રમાં ખૂબ ગયે છે. કન્યાવ્યવહારની દીવાલો બીજી દીવાલોની સાથે સાથે જ સિયિલ ન થાય એ દૃષ્ટિનું છે. બીજી દીવાલોની શિયિલતા જ એને માટે ભૂમિકા તૈયાર કરી રહી છે. ખરું કહીએ તો આ દીવાલો વૃદ્ધ તેવું વાતાવરણ જ દર્શાવે છે સુધી પેદા થયું નથી. સાચી કેળવણી જેટલા પ્રમાણમાં વધે અને હિન્દી રાષ્ટ્રીયતાને જેટલા પ્રમાણમાં વિકાસ થાય જેટલા પ્રમાણમાં કન્યાવ્યવહારની દીવાલો વૃદ્ધતાની છે. એકબીજાને જોળખીને સહચાર્ય શોધતાં ભાવનાશાળી અને કેળવાયેલાં યુવકયુવતીને લગ્નથી નેકારું હશે તો સાતિની દીવાલો આડે આવી શકશે નહિ. આવા દાખલા જૂજ અને છે એનું કારણ કેળવણીનું જૂજ પ્રમાણ અને સંવત્નનાં ક્ષેત્રનો અભાવ એ છે.

સાતિ અને સંપ્રદાયો પ્રગતિરોધક છે, હિન્દી રાષ્ટ્રીયતાના શત્રુ છે. હિન્દુ ધર્મની વાત કરીએ તો હિન્દુ સંસ્કૃતિને આધુનિક જમાનામાં ઊભવું હશે તો સાતિઓના કૂવામાંથી જહાર આવવું પડશે. સાતિઓની વાત કરીએ તો તે વૃદ્ધી જપાયા કે નામશેષ થવાથી હિન્દુ ધર્મનો નાશ થવાનો નથી. હિન્દુ સંસ્કૃતિ સમાજને પ્રાણવાન રાજતા સદાચારમાં રહેલી છે; આધ્યાત્મિક શોધન અને પ્રગતિમાં રહી છે. આધ્યાત્મિક વાત બાળુએ રાખીએ તો રાષ્ટ્રધર્મ અને નાગરિક ફરજો એ આ સદાચારનું આ જમાનાનું દેશકાળને અનુકૂળ નવું નામ છે. આ કાર્ય જ સ્વભાવે સાતિના ક્ષેત્રની જહારનું છે એટલું જ નહિ, સાતિ એમાં આડખીલી રૂપ છે.

કેટલાક કેળવાયેલાં યુવકો પ્રમાણિકપણે માને છે કે સાતિની અવેજીમાં મૂકવાનું આપણી પાસે બીજું કંઈ ન હોય તો સાતિ જ જોવી છે તેવી કન્યાવ્યવહાર માટે અવગુણયુક્ત પથ અનુકૂળ ક્ષેત્ર છે માટે તેને નભાવી લેવી જોઈએ. સાતિ વિના કન્યાવ્યવહાર કેમ ચાલે? કન્યાને ગમે ત્યાં ક્યાંક ગમે તેની સાથે પરજાવી દેવાનું તો કંઈ ન જઈ રહે. સાતિ નહિ તો સાતિ જેવું બીજું કંઈક તો જોઈએ જ ને? સાચી વાત છે. એ 'કંઈક' એની મેળે આવી રહેશે. સાતિવિહોણા સમાજમાં વ્યક્તિગત રચિ, સ્વભાવ,

કેવળશ્રી, સંસ્કાર, છવનનું કાર્યક્ષેત્ર અને કેટલેક અંશે દોલતના હિસાબે દીવાલ વગરનાં વર્તુળો પડવાનાં જ એમાં શંકા નથી. વાસ્તવમાં જો વર્તુળો ન હોય. વર્તુળો જેવું કંઈક લાગે એટલું જ. આવાં વર્તુળો સ્વાભાવિક છે.

માળ્યાપ ન્યાં સુધી કન્યાને દાન આપવાની રીત જ, પરણાવીને પુણ્ય મેળવવાની વસ્તુ સમજે છે, કન્યાના લગ્નનો બોલો ન્યાં સુધી સો ટકા માળ્યાપને જ માથે છે ત્યાં સુધી જ્ઞાતિવિશેષણ સમાજની કલ્પના થઈ શકતી નથી અને જ્ઞાતિસંસ્થા અનિવાર્ય છે એમ લાગે છે. પરંતુ ન્યારે યુવક કે યુવતીને પોતાને જ પોતાની પસંદગી કરવાની હોય માળ્યાપ એમાં સલાહ અને દોરવણી આપનાર શુરુ છે એવી નિશ્ચિતિ આવશે ત્યાં જ્ઞાતિ કે જ્ઞાતિની અવેશનો સલાહ પેદા થશે નહિ. જ્ઞાતિની મમતા રહેશે નહિ, જ્ઞાતિ તૂટી જશે અથવા નામશેષ રહેશે. જોવાનું એટલું જ રહે છે કે યુવક અને યુવતી વિચારે અને વયે એટલાં પુખ્ત બને, ધધે વળગ્યા પહેલાં લગ્ન થા જોડાવાનો વિચાર ન કરે અને સંવનનનાં ક્ષેત્ર વિશાળ બને એટલું જ નહિ પણ સંવનન માટે તંદુરસ્ત મન ધરાવે. આપણે ઇચ્છીએ કે ન ઇચ્છીએ પણ જ્ઞાતિજો, દેશકાળને ધક્કે તૂટવાની જ છે પણ આપણાં યુવકયુવતીમાં આવી લાયકાત નહિ આવે નો લગ્નસંસ્થા સિયલ બનશે; સમાજની અવનતિ થશે.

સામાજિક બાળતોમાં જ્ઞાતિ જ સર્વસત્તાધીશ હતી. લગ્ન, મરણ અને બીજા સામાજિક વિષયોના કાયદા જ્ઞાતિજો ધડતી અને પગાવતી. સામાન્ય દંડ ઉપરાંત મોટા અને પ્રજાક દંડ 'જ્ઞાતિબહાર' મૂકવાનો હતો. નાત બહાર થવું જો મૂઆસમાન ગણાતું અને ભાગ્યે જ કોઈ એવી દિમિત કરતું આજે તો સામાજિક વિષયોના તમામ કાયદા જ્ઞાતિજો પાસેથી ખૂંચતી લઈને રાજ્યે પોતાના હાથમાં લીધા છે. વિધવાવિવાહ, બાળલગ્ન, અહુપત્નીત્વ, વારસાહક વગેરે. અરે જ્ઞાતિના નાતબહાર મૂકવાના હકને નાબૂદ કરતો, કોઈને નાત બહાર ન મૂકી શકાય એવો કાયદો રાજ્ય હવે ફરી શકે છે.

આમ જ્ઞાતિની દંડશક્તિ ન્યારે હજારો રહી છે ત્યારે હવે જ્ઞાતિ પાસે રહે છે શું? માત્ર ન છુટકે જ્ઞાતિની અંદર જ ચલો કન્યાવ્યવહાર. જો વ્યવહાર પણ તૂટી જાય એવાં અનેક બજો આજે કામ કરી રહ્યાં છે. સર્વોદયના કાર્યક્ષેત્રમાં જ્ઞાતિઉચ્છેદન જો પણ એક અગત્યના ક્ષેત્ર તરીકે સ્વીકારાયો છે. ગાંધીજીએ જ્ઞાતિજોને ગંધાતાં બાળાચિયાં કહ્યાં છે.

જ્ઞાતિસંસ્થા પર અનેક આક્રમણો થઈ રહ્યાં છે. દશે દિશાએથી ચતા આધાતો છૂટવાનું જોનું જલ્લુ નથી. જ્ઞાતિસંસ્થાજો તૂટી રહી છે.

મ. ઈશ્વરભાઈ,

ફેટલાવ વખતથી આપને પત્ર લખવાનો વિચાર કરતો હતો તે આજે લખું છું. આશા રાખું છું કે તેનો સહાનુભૂતિભર્યો જવાબ આપશો.

હું અત્યારે કોલેજના છેલ્લા વર્ષમાં છું. ગાનપણમાં મારાં લગ્ન થઈ ગયેલાં. અત્યારે મારે તેની જોડે જનવું નથી. ગમવા ન ગમવાનાં કારણોમાં જોડા ઉતરીએ તો તેનો પાર જ ન આવે. એટલે હાલ તો એટલું જ લખવું ખસ છે કે મારા અનેક પ્રયત્નો છતાં આજરે મને લાગે છે કે તેની જોડે હું જિંદગી જીવી જ ન શકું.

સમાજની સામે ન થવાની મારી નિર્માલ્યતાને કારણે તેની સાથે રસહીન જીવન જીવવા કરતાં કોઈ પણ સાગ કાર્યમાં મગ્ન રહી જીવન જીવવું વધારે સારું છે. તે મેં જીતે માર્ગ પસંદ કર્યો છે. આમાં મારે સગવડતા પણ છે, માટે લગ્ન...થયેમું છે. ત્યાં વિધવાવિવાહનો રિવાજ છે એટલે હું જરા દુઃખાળુ કરું તો હું ચારું છું કે છૂટાછેડા લઈ શકાશે. તે મારે આ આખરી નિશ્ચય છે. વર્ગોના વિચારમંથન પછી મારે આ નિશ્ચય બધામે છે. છતાં જ્યાં સુધી તે કામ પત્યું નથી, જ્યાં સુધી જિંદગીમાં અમુક પ્રકારની નિશ્ચયતા આવી નથી ત્યાં સુધી કાયમ મનોમંથન ચલાવ કરવાનું.

મનમાં થવા કરે છે કે મારે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. એકલી નિરાશાથી કંઈ નહિ વળે. આપ આ ક્ષેત્રમાં અનુભવી હો એટલે મનને શાન્તિ મળે તેટલા માટે આપને આ કાળંગ લખી આપની સહાય તથા માર્ગદર્શનની પ્રવિજ ગણું છું. તો છૂટાછેડા લીધા પછી મને કોઈ યોગ્ય શિક્ષકરી મળી રહે કે કેમ? તે આપનો આ જાજનમાં શો અભિપ્રાય છે?

જો કે ગમે તેમ થાય તો પણ હું મારા નિચારમાં મક્કમ જ છું; છતાં મનમાં આ નિચારોની કાયમ ગડમગડ થવા જ કરે છે. સાથે સાથે હું હમ્મણું છું કે આપે પહેલાં 'પડો પડ્યો' નામનો લેખ 'પાટીદાર'માં લખ્યો હતો તે વિધવાજીવનની જાજતમાં કંઈ થઈ શકે કેમ તે જણાવવા કૃપા કરશે.

[૨]

આણંદ, તા. ૨૨-૨૨-૪૮

રા. બાઈશ્રી,

આપનો તા. ૧૮ મીનો પત્ર મળ્યો, તમારો પત્ર ફરી ફરી વાંચી ગયો. એમાં ઘણા ઘણા મુદ્દા સમાવ્યા છે. તમે પત્ની સાથે ન બનવામાં ઘણાં ઘણાં કારણો છે એમ મોઢમ કહ્યું છે. એ બધાં કારણો શાં છે તે હું બાણતો નથી. પરંતુ અનુમાન કરું છું કે પત્ની દેખાવડો નહિ હોય, અભણ હશે. અને તમે જે રહેણીકરણીના ઊંચા ધોરણથી ટેવાયા છો તે ધોરણ એની પાસે નહિ હોય, એ રીતે એનો પહેરવેસ નહિ હોય.

આ બધામાં ઉમેરો કરે છે, યુવકને એનું કોલેજ જીવન. શહેરમાં રહેવાનું હોય છે. ફળવાયેલ સ્ત્રીવર્ગ આંખ સામે હોય છે. વર્ષમાં પણ હોશિયાર અને દેખાવડી છોકરીઓ મોં સન્મુખ હોય છે. એટલે યુવકનો જીવ બગાડ કરે છે, યસ! લગવાને એક મારા કરમમાંજ અશુધ પત્ની લખી!

આવું આજે ઘણા યુવકોને યાદ છે. પહેલાં પણ નહિ થતું હોય તેમ માનવાનું કારણ નથી. પરંતુ પરસ્પરા પછી બીજો શો ઉપાય માની પશું પાત્ર નિભાવી લેવું પડતું એટલે નવો વિચાર કરવાનો રહેતો ન હતો. પરંતુ જમાનો હવે અમળ વખો છે એટલે આજે કાંઈ કાંઈ યુવકો છૂટાછેડા તરફ દૃષ્ટિ ફેરવે છે.

એટલે પોતાનો પક્ષ ન્યાયી છે તે માટે કારણ શોધે છે. લગ્ન નાનપણમાં થયેલાં એ કારણ એની પાસે હોય છે. તમે એ કારણથી એક કમળ આગળ વધી બીજું કારણ પણ શોધી કાઢ્યું છે — ‘વિધવાવિવાહનો રિવાજ છે એટલે હું જરા દયાણુ કરું તો હું ધારું છું કે છૂટાછેડા લેઈ શકાશે.’

પણ આ કારણમાં ઊંડા ઊતરશે તો તમને દેખાશે કે એ કારણ નથી પણ બહાનું છે. ત્યાં વિધવાવિવાહનો રિવાજ છે. ત્યાં છૂટાછેડાનો પણ રિવાજ છે એમ કંઈ હોય છે એવું નથી. એટલે વિધવાવિવાહ અને છૂટાછેડા એ બંને બુદ્ધ રિવાજ છે. જે વર્ગમાં વિધવાવિવાહ છે ત્યાં પણ છૂટાછેડા નથી એમ તપાસ કરશે એટલે તમને લાગશે.

વળી તમે ઉચ્ચ વિચાર સેવતા હો તો પણ તમારા મને માની લીધું છે — ‘રેસીડન જીવન જીવવા કરતાં કાંઈ પણ સારા કાર્યમાં મગ્ન રહી જીવન જીવવું વધારે સારું છે. તે મેં બીજો માર્ગ પસંદ કર્યો છે.’

સારા કાર્યમાં મગ્ન રહેવું એ તો ઉત્તમ છે. પરંતુ ‘ન મળ્યે બાવો પ્લહચારી’ એ કહેવત પ્રમાણે, ન છૂટકે સારા કાર્યમાં મગ્ન રહી શકાવું

નથી. એ મગ્ન રહેવા જાય પણ ચિત્તમાં શાન્તિ ન મળે. વળી સાચે જ એવી લગ્નની તમને લાગી રહી હોય તો એમાં પત્ની નડતરણ પણ શી રીતે ચાલે? કોઈ કામમાં મગ્ન રહેતા માગતા પુરુષને ન ગમતી પત્ની વાંધારણ હોય જ તેવું માની લેવું એ આજણી નથી.

એટલે જો તમે એમ ઇચ્છા ગ્રાપતા હો કે હું છુટો થઈને સારા કામમાં મગ્ન રહીશ, તો એ તમારી ગણતરી ઝીઝવાના જળ જેવી છે. વળી દણુ એવો કોઈ પ્રયત્ન તમે કરી જોવા જેટલા તૈયાર હો તેમ દેખાતું નથી. કારણ કે એક બાબતથી તમે લખો છો કે આ મારો દૈ નિશ્ચય છે છતાં માનસિક વ્યગ્રતા પીડી રહી છે. માણસે જો દૈ નિશ્ચય કર્યો હોય અને એનું દિલ અંતઃકરણથી કહેતું હોય કે તારો નિશ્ચય સત્ય છે, તો માણસને વ્યગ્રતા ન રહે, પણ શાન્તિ હોય. પણ એ શાંતિ તમને નથી એ ખતાવે છે કે તમારો નિશ્ચય દૈ નથી, અને હોય તો એ જોડું પગડું છે એમ અંતઃકરણ કહી રહ્યું છે.

વળી તમે એમ માનો છો કે, 'વર્ષોના વિચારમંથન પછી મારો આ નિશ્ચય બંધાયો છે. છતાં જ્યાં સુધી તે કામ પડતું નથી, જ્યાં સુધી જિંદગીમાં અમુક પ્રકારની નિશ્ચિતતા આવી નથી ત્યાં સુધી કામ મનોમંથન તો થવા જ કરવાનું.' તમારા આ વાક્યમાં ગણ જુદી સ્થિતિ છે. આપણે સૌ વિચાર અને ચિંતાના મોટા બેદને ધણા વખત સમજી શકી નથી. આપણે સૌ જ્યારે દુઃખમાં હોઈએ છીએ, મુઠવણમાં હોઈએ છીએ ત્યારે મોટે ભાગે ચિંતા કરતા હોઈએ છીએ, અને એને જ વિચાર કહીએ છીએ એમ માની બેસીએ છીએ. એટલે જો આપણે ધણા વખત વિચારમંથન કહીએ છીએ તે મોટે ભાગે ચિંતામંથન હોય છે. અને ચિંતામાંથી યોગ્ય નિર્ણય ઉપર આવી શકાતું નથી. હવે માની લઈએ કે તમે ચિંતા નહિ પણ વિચારમંથન કર્યું છે-વર્ષોનું, તમે કહો છો તેમ; પણ જેમ દષ્ટિમંથન માટે દહીં જોઈએ, અને તે વજર ખાલી છાશ વડોવવાથી કંઈ માખણ ન આવે, ગમે તેટલો વખત મંથન કરીએ તો પણ, એ જ પ્રમાણે વિચારમંથન માટે અનુભવ અને જીંડું જ્ઞાન જોઈએ, સમજશક્તિ જોઈએ અને સામા પક્ષ માટે સહાનુભૂતિ જોઈએ, આ સર્વ શક્તિ વજર ગમે તેટલાં વર્ષ વિચારમંથન કર્યું હોય તો પણ એમાંથી માખણ નીકળતું નથી. એટલે વર્ષોનું વિચારમંથન જે માટે હવે એ ઉવટનું છે એમ માની ન લેવાય. પણ એ જ વાક્ય તમે કહ્યું છે તેમ, મનોમંથને મોટા ભાગ બજારો હશે. મનોમંથન એટલે

મન પોતાને શમતું મંથન કરે તે. મન કેવું ચંચળ છે તે નો મને ને તમને સૌને સરખો અનુભવ છે. એટલે મનોમંથન પ્રમાણે દોરવાનું જોઈએ નહિ અને દોરવાઈએ તો સુખી ન થઈએ. હવે એજ વાક્યનો ત્રીજો મુદ્દો—‘ત્યાં સુધી જિંદગીમાં અમુક પ્રકારની નિશ્ચલતા આવી નથી ત્યાં સુધી કાયમ મનોમંથન થયા જ કરવાનું.’ એ મુદ્દો જતાવે છે કે તમે મનને કંઈક જોળખી શક્યા છો.

આ પ્રશ્ન ઉપર, કોઈ ને કોઈ મુદ્દા અંગે યુવકોને એક કે બીજા રૂપે મનોમંથન થયા કરે છે. પછી એ યુવકનું જાળવન થયું હોય, કે એ જાતે જોઈ કરીને પરણ્યો હોય. કારણ કે, જોઈને પરણવાથી કંઈ બધું પતી જતું નથી. સ્વભાવભેદ, સ્મિભેદ, વગેરે ભેદોથી વળી વિચારમંથન શરૂ થાય છે. અને એ બધું સમી જાય છે તમે કહ્યું તેમ જિંદગીમાં અમુક પ્રકારની નિશ્ચલતા આવતાં. એટલે તમારા માટેજ વાત નથી કરતો, મોટા ભાગે આપણા સૌના માટે કહ્યું છું કે એ રિયલિટી સૌને મુક્ત કરે છે. તમે પુખ્ત ઉમરના કહેવાઓ, છતાં વિદ્યાર્થીવસ્થા છે. દરેક યુવકને અમુક કાળ સ્વૈચ્છિકાદારનો છે. એ સ્વૈચ્છિકાદાર વખતે એ કલ્પનાસૃષ્ટિમાં જીવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ એ કાળ વિતતાં, વાસ્તવિકતાની નકર ધરતી ઉપર પગ મૂકતાં એ અમુક પ્રકારની નિશ્ચલતાએ આવે છે અને ત્યારે એનાં સ્વન વેરાતાં જાય છે. તમે એ કાળ સુધી ગહ જુઓ તો તમારી પણ એ રિયલિટી ન આવે એમ હું શા માટે માનું?

હવે આ પત્ર લખવાની તમારી ઈચ્છા ઉપર આવું—‘આપ આ ક્ષેત્રમાં અનુભવી છો એટલે મનને શાન્તિ મળે તેટલા માટે આપને આ કાગળ લખી આપની સહાય તથા માર્ગદર્શનની ઇચ્છા રાખું છું. તો છૂટાછેડા લીધા પછી મને કોઈ યોગ્ય છોકરી મળી રહે કે કેમ?’

હું આ ક્ષેત્રનો અનુભવી છું એમ તો ન કહી શકું. પણ ‘પાટીદાર’ના સંચાલનને લીધે મને ઠીક ઠીક અનુભવ થઈ રહે છે. યુવકોનું અને યુવતીઓનું માનસ જાણવા મળે છે. યોગ્ય હોય તો મારાથી જનતી મદદ કરવા શક્ય પ્રયત્ન પણ કરું છું. એટલે એવા કંઈક અનુભવ આધારે કહું તો આ વય ઘણી નાજુક છે. જો કે કોઈ કિસ્સામાં યુવકો સાથે જ દુઃખી પણ હોય છે. યુવકો તરફ સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ હોવા છતાં આવા પ્રસંગે વડીલો કે અનુભવીઓ જ્યારે એમની ઈચ્છાને સંમતિ નથી આપતા ત્યારે યુવકો એમ માને છે કે એ લોકો સહાનુભૂતિથી જોઈ શકતા નથી. પરંતુ સલાહ આપનારની દૃષ્ટિમાં યુવકો અને યુવતીઓ અને સહાનુભૂતિ માટે સરખાં

હકાર છે. તેમાંય બહેનોની સ્થિતિ પછાત છે. એટલે એમની ઉપેક્ષા કરવી ટ્રાઇને ન રહે. એટલે આવા વખતે યુવકો માને છે કે માર્ગદર્શન આપનાર પોતાના તરફ સહાનુભૂતિથી જોતાં નથી, તે એમને એટલું જ કહેવાનું કે એમની નજર અને પાંચે તરફ હોય છે અને તેથી એ અને તરફ સહાનુભૂતિથી જોઈ અમુક સલાહ આપે છે. વળી અનુભવે એમ પણ જણાવ્યું છે કે શરુઆતમાં પત્ની સાથે પોતાને નહિ ગોઠે તેમ કહેનાર, અખોલા લેનાર અને ત્યાગ કરનાર યુવકોને પાછળથી ગોઠી ગયેલું લાગ્યું છે. એટલે તમને પૂરી હકીકત જણવા વગર હું તો શું પણ કાંઈ કંઈ કહી ન શકે. વળી છૂટાછેડા પછી ચોખ્ખો છોડરી મળી રહે કે કેમ એ પણ કાંઈથી શી રીતે કહેવાય! ધણી એક ઉપર બીજી પરણેલા જોઈએ છીએ, એટલે ન મળે એમ માનવાનું કારણ નથી, પણ તેથી મળે તેમ પણ માનવાનું કારણ નથી.

‘પડો પડો’ એ પ્રસંગમાં જે બહેનોનો વાત હતી તે અંગે શક્ય નથી. જો કે એ શક્ય નથી માટે જ જવાબ આપું છું. ખાકી શક્ય હોત તો મેં જુદો જવાબ આપ્યો હોત. યુવક કે યુવતી પચ્છેલાં હોય તો તે સ્થિતિમાં નવા લગ્નનો વિચાર કરે પણ શોધે તે વસ્તુ જ શોધનીય છે. લગ્નને શારીરિક મૂળની નીચી કાટિમાળ ઉનારી પાડે છે અને તેમાં વ વિદ્યાર્થીવસ્થા હોય ત્યારે એ કુશળ કહેવાય. સોનીલ લોમાં પણ હું માનું છું કે આવી કાંઈ દષ્ટિને લીધે છૂટાછેડા પછી નવું લગ્ન જ મહિના પછી થઈ શકે એવો મુદત રાખેલો હશે.

આ લાગો પત્ર તમને કેટલો મદદરૂપ કે માનસિક અશ્રતાને ઓછી કરતો થઈ પડશે તેનો મને ખ્યાલ નથી. છતાં એક વાતની તમને ખાતરી આપું છું કે મારી તમારા પ્રત્યે, તમારા જેવા યુવકો પ્રત્યે સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે. હું પણ તમારાથી થોડો મોટો, પણ એક યુવક છું. એટલે યુવકનાં મનોમથન અને આશાઅભિલાષા મારામાં પણ ગોળીય છે. એટલે આ અપુર્વ મેં કાંઈ મુરખ્ખીના જાંચા આસનેથી લખ્યું નથી. પણ એક વરીલ અપુર્વ તરીકે સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિથી લખ્યું છે.

મારો આ પત્ર તમને કંઈ ઉપયોગી થાય, અને તમારી રૂબરૂ હકીકત લખવાની તૃત્તિ થાય તો છૂટી લખશે. હું એનો મારી શુદ્ધિ પ્રમાણે જવાગ આપીશ. ગસ, ત્યારે જ્ય જ્ય!

ઈશ્વર પેરલીકરના વંદન

નવો હિન્દુ ધારો

હેમેન્દ્ર શાહ

હિંદની બંધારણ ધાર્મિકતાની ઝેંટલી ખેડકમાં, નવો હિંદુ ધારો પસાર કરવાને જરૂર પડે એ આસ ખેડક બોલાવવામાં આવશે, એવું ડૉ. આંખેડકરે નિવેદન કર્યું ત્યારે સામાન્ય જનતામાંથી ઘણાને નવાઈ લાગી હશે કે નવા હિંદુ ધારાનું એટલું બધું તે શું મહત્ત્વ છે કે આસ ખેડક બોલાવવા પડે.

જૂના હિંદુ ધારાની એ મુખ્ય સાળા છે: મિતાક્ષર અને દાયલાગ. મિતાક્ષર ગંગાગ સિવાય હિંદના સર્વ ભાગોમાં પ્રચલિત છે. જ્યારે બંગાળમાં દાયલાગની આમન્યા છે. મિતાક્ષરમાં 'જન્મ-આધિકાર' અને 'ઉત્તરાધિકાર' એ બેઉ સિદ્ધાંતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. જન્મ-આધિકાર એટલે એકરૂપને વડીલોપાર્જિત-આપને પ્રાપ્ત થયેલી-મિલકતમાં જન્મથીજ અધિકાર. (Vested right by birth.) ઉત્તરાધિકાર એટલે મરનાર વ્યક્તિ સંયુક્ત કુટુંબની સભ્ય હોય તો તેના મરણ પછી તેની મિલકત તેના વારસોને ન જતાં સંયુક્ત કુટુંબની ળીગ્ન સભ્યો કાળે જાય. (Survivorship.) દૂકમાં વડીલોપાર્જિત અને સ્વોપાર્જિત મિલકત, એવા બે બેદ મિતાક્ષરમાં કરવામાં આવ્યા છે તેનું દાયલાગમાં નાગનિશાન નથી. નવા હિંદુ ધારા નીચે જન્મ-આધિકાર અને ઉત્તરાધિકાર એ બેઉ સિદ્ધાંતોને ક્રમાવી દેવામાં આવ્યા છે. દાયલાગમાં આ બે સિદ્ધાંતો નથી. પરિણામે મિતાક્ષરને રચાને દાયલાગની સંયુક્ત કુટુંબની મિલકત સંબંધી પ્રચલિત હિંદુ ધારો બંગાળ ઉપરાંત સમગ્ર હિંદને એક સમાન રીતે લાગુ પડશે. એટલુંજ નહિ પણ નવો હિંદુ ધારો આવતાં પહેલાં જે સંયુક્ત કુટુંબો અસ્તિત્વમાં અત્યારે છે તે નવો ધારો આવ્યા પછી આપોઆપ સંયુક્ત મટી જશે. નવો ધારો આવ્યા પછી આપના છવતાં આપની મિલકતમાં એકરૂપનો બિલકુલ અધિકાર રહેશે નહિ અને સંયુક્ત કુટુંબનો સભ્ય મર્યા પછી તેની મિલકત ળીગ્ન સંયુક્ત કુટુંબના સભ્યોને ન જતાં તેના પોતાના વારસોને જશે.

મરનારના વારસોમાં પુત્ર તથા પુત્રી અને વિધવા પત્નીને, એકાસાથે એકસરખો અધિકાર વારસામાં મળશે. જૂના ધારા નીચે પુત્રના અભાવે વિધવા પત્નીને, ને તેના અભાવેજ પુત્રીને વારસો મળતો. તેની જ રીતે સ્ત્રીના વારસોમાં પુત્રીની સાથે પુત્ર અને વિધુર પતિને પણ સરખો ને એકાસાથે હિસ્સો મળશે. જૂના ધારા નીચે સ્ત્રીની મિલકતમાં પુત્રી ન હોય તોજ

પુત્રને, ને તે ન હોય તોજ વિધુર પતિને લાગ મળતો. આમ પુત્ર અને પુત્રી વચ્ચેનો વારસાભેદ દૂર કરવામાં આવ્યો છે; ને આપ તથા માની મિલકતમાં જોકે સરખો ભાગ આપવામાં આવ્યો છે.

નૂના-ધારા નીચે સ્ત્રીઓને જે મિલકત વારસામાં મળતી તે માત્ર તેનાથી જીવે ત્યાં સુધીજ ધાપરી શકાતી. તે મિલકત સ્ત્રીથી વેચી શકાતી નહિ. તે તેના મૃત્યુ પછી જેના તરફથી મળી હોય તેના વારસોને પાછી મળતી. નવા-ધારા નીચે સ્ત્રીઓને મિલકતના માલિકીદક્ક સંબંધી પુરુષો જેટલાજ સંપૂર્ણ ને અગ્રાધિત વાપરવા તથા વેચવાના અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે. યજ્ઞી નૂના ધારા નીચે પત્ની, પુત્રી, માતા, દાદી ને આપની દાદી સિવાય બીજી સ્ત્રીઓને વારસ તરીકે સ્થાન ન હતું. બીજાં નજદીકનાં બહેન, ફાઇ, ભત્રીજા, માસી, જેવાં સ્ત્રીસંબંધી હોય તો પણ તેમને વારસો ન મળતાં દરના પિત્રાર્થજોગે વારસો મળતો. નવા ધારા નીચે આમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે, ને માત્ર પિત્રાર્થ હોવાને કે પિંડદાન કરતા હોવાને ધોરણે નહિ પણ સોહીના નજદીકગણના સંબંધે, પછી તે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી હોય, વારસોનો હક નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. નવા ધારા નીચે માણસ લંગડો, દાણો, નપુંસક હોય તો પણ તેમનો વારસાધિકાર માન્ય રાખવામાં આવ્યો છે. માત્ર ખૂની, અને પતિએ બલિચારી તરીકે દોષિત પુરવાર કરાયેલી સ્ત્રીને વારસામાંથી ખાતલ કરવામાં આવ્યાં છે.

લગ્નમાં વિધિયુક્ત (ધાર્મિક) અને વિધિહીન (સિવિલ) જોમ જે પ્રકાર સ્ત્રીકાર-વામાં આવ્યા છે. જે ઉપકારના લગ્નનું પ્રવક્તામાં સ્થાન (Status) તો સરખું જ છે. માણસ પોતાની ઇચ્છાનુસાર જેમાંથી મળે તે પ્રકારનું લગ્ન કરી શકે છે.

ધાર્મિક લગ્નમાં કન્યાની વય ૧૪ અને વરની વય ૧૮ની હોવી જોઈએ. ધાર્મિક લગ્નમાં ફરિગત અથવા શાસ્ત્રીય વિધિ અનુસાર લગ્ન થવાં જોઈએ. ઉપરાંત વર અને કન્યા પિતૃપક્ષે પાંચ પેઢી સુધી, ને માતૃપક્ષે ત્રણ પેઢી સુધીનાં સંબંધી હોવાં જોઈએ નહિ. સિવિલ લગ્નમાં ઉભય પક્ષની વય ૨૧ વર્ષની હોવી જોઈએ. લગ્ન માટે તેમાં વિધિની જરૂર નથી. માત્ર રજિસ્ટ્રારને ૩૦ દિવસની લગ્ન કરવા માટે છે તે મતલબની નોટિસ આપવી જોઈએ. નોટિસ મળ્યા પછી રજિસ્ટ્રાર તે નોટિસ અપામાં અપાવશે કે તે લગ્ન સામે ઓછામાં ઓછા પાંચ દરજ્જાના સમક્ષ રજૂ કરવો. ૩૦ દિવસમાં ઉપર જણાવેલાં પાંચ દરજ્જામાંથી મળે તે જોઈને લીધે લગ્ન ગેરકાયદેસર છે એવો વાંધો નહિ મળે તો રજિસ્ટ્રાર લગ્ન નોંધી સર્ટિફિકેટ આપી શકશે.

દાયબ્બ (Dowery)નું અનિષ્ટ દૂર કરવા માટે ઉત્તમ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. પરણવાની હા પાડવા માટે કે અવેછા તરીકે પરણનાર સ્ત્રી કે પુરુષ અથવા તેમના તરફથી કોઈ અન્ય વ્યક્તિ કે સગાંજો જે કોઈ મિલકત કે ધન લેશે કે આપશે તે સર્વને સ્ત્રીધન ગણવામાં આવશે, અને તેવા ધન પર સ્ત્રીનો સંપૂર્ણ માલિકીદક્ક ગણવામાં આવશે. પરણનાર સ્ત્રી સિવાય બીજાના કુટુંબમાં આ સ્ત્રીધન રહેશે તો તે સ્ત્રી માટેની દ્રુટની મિલકત તરીકે રાખવું પડશે.

નવે ધારા આખા પછી દ્વિપત્નીત્વ યુગે ગણવામાં આવશે. નીચે જણાવેલાં કારણોમાંથી કોઈ પણ કારણ જીભું થતાં પતિ કે પત્ની લગ્નવિરોધ માગી શકશે: (૧) લગ્નના સમયથી નપુંસકતા, (૨) ધર્માન્તર, (૩) અસાધ્ય પાંચ વર્ષ સુધી ચિત્તભ્રમ, (૪) અસાધ્ય ઉગ્ર રક્તપિત્ત, (૫) પતિ રખાત રાખતો હોય અથવા પત્ની રખાત કે વેચવા તરીકે રહેતી હોય. વળી નવા હિંદુ ધારા નીચે નપુંસકતા અથવા ચિત્તભ્રમનું કારણ જીભું થયા પછી બધું વર્ષની અંદર લગ્નવિરોધ માટે દાવો લાવવો જ પડે. જે તેમ નહિ કરવામાં આવે તો તે જ કારણોસર ભવિષ્યમાં લગ્નવિરોધ થઈ શકશે નહિ.

કોઈને લગ્નવિરોધ ન કરવો હોય તો કાયદેસર જુદા રહેવાની વ્યવસ્થા પણ નવા ધારા નીચે કરવામાં આવી છે. નીચેના સંયોગોમાં કાયદેસર જુદા રહેવા (Judicial Separation) અધિકાર મળી શકે તેમ છે: (૧) બે વર્ષનો ત્યાગ, (૨) સહવાસ જોખમી કરે તેવી કૂરતા, (૩) જાતીય અસાધ્ય એપી રોગ, (૪) ઉગ્ર રક્તપિત્ત, (૫) લગ્નના સમયથી ચિત્તભ્રમ, (૬) બ્યલિયાર. લગ્નવિરોધ ને કાયદેસર જુદા રહેવા વચ્ચેનો ફર જોટલો કે લગ્નવિરોધ પછી પુનર્લગ્ન થઈ શકે, જ્યારે કાયદેસર જુદા રહેવામાં (જ્યુડિશિયલ સેપરેશનમાં) - લગ્નવિરોધની જેમ પતિપત્ની તરીકેના સર્વ સંબંધો મટી જાય છે, પણ પુનર્લગ્ન થઈ શકતું નથી. લગ્નવિરોધ કે જ્યુડિશિયલ સેપરેશન લીધા પછી પણ પતિ પત્નીને, છવે કે તે પુનર્લગ્ન ન કરે ત્યાં સુધી તેને ભરણપોષણ આપવા બંધાયેલો છે.

નવા ધારા નીચે દરેક માણસ તેનાં માતાપિતા, બાળકો તથા સ્ત્રીઓનું ભરણપોષણ કરવા બંધાયેલો છે. પતિ અશક્ત હોય તો પત્ની પોતાની રિયલિ પ્રમાણે તેનાં બાળકોનું ભરણપોષણ કરવા જવાબદાર છે. જૂના ધારા નીચે પત્નીને આવી જવાબદારી ન હતી. જે સસરા પાસે સાધન હોય તો સાધન વિતાની પુત્રવધૂનું ભરણપોષણ કરવાની તેની ફરજ ગણવામાં આવી છે.

કાંઈ પણ વ્યક્તિ એવું વિલ ન કરી શકે જેથી જે લોકોનું ભરણપોષણ કરવાની તેની હાથરેસર જવાબદારી છે, તે લોકો બૂબે મરે. જો તેવું વિલ કરે તો વિલના વારસોએ મજેલી મિલકતમાંથી મરનાર જેમનું ભરણપોષણ કરવાને જવાબદારી હતો તે જવાનું ભરણપોષણ કરવું પડશે. ભરણપોષણમાં વસ્ત્ર, ભોજન, નિવાસ, શિક્ષણ ને સૈદ્ધાંતિક સારવાર એટલાનો સમાવેશ થાય છે.

પિતા પછી સગીર જાળકોના વાલી તરીકે માતાને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. એટલું જ નહિ પણ પિતાના અભાવે માતા પોતે વિલ દ્વારા પોતાનાં જાળકોના વાલી તરીકે મને તે વ્યક્તિને નીમી શકે છે. આ અધિકાર માતાને પ્રથમ વાર સાંપડે છે. માતાપિતા પોતે પોતાનાં જાળકોના વાલી હોવા છતાં કોઈની રમ્મ સિવાય જાળકોની સ્થાવર મિલકત ધેમી શકે નહિ.

તે હેતુ દત્તવિધાન. જૂના હિન્દુ ધારાની આ ઘણી જ ગૂંચવણભરેલી, અનિશ્ચિત ને વધોલોના પેટ ભરનારી સાખા છે. દત્તવિધાનનો મૂળ હેતુ બંધે મરનારને આદ્યદાન આપવાનો ને તેના વંશ અક્ષાયવાનો હોય. અત્યારે તો સામાન્યતઃ મિલકતના કાલ ને કાલ માટે જ દત્તક લેવાય છે. મરી જ માણસ મોટે ભાગે કાંઈને દત્તક લેતો નથી ને તેની ઇચ્છા હોય તો પણ ભાગ્યે જ કાંઈ દત્તક આપવા તૈયાર થાય છે. ઘણીયં વાર વિધવા વૃદ્ધ થાય ત્યારે તેની અશક્તિનો કાલ લઈ દત્તવિધાન કરવામાં આવે છે. જૂના ધારા નીચે બહેન, મારી, પુત્રી જેવાના પુત્રને દત્તક લઈ શકાય નહિ. ઉપરાંત દત્તક લેવા કે આપવામાં પત્નીની સંમતિની જરૂર ન હતી. નવા ધારા નીચે દત્તક લેવામાં કે આપવામાં પત્નીની સંમતિ આવશ્યક છે. મને તે વ્યક્તિને દત્તક લઈ શકાય પણ દત્તક લેવાયેલી વ્યક્તિ અશક્તિને ને ૧૫ વર્ષથી વધુ વયની હોવી જોઈએ નહિ. ધર્મોત્તર કરનાર, પુનર્જન કરનાર સ્ત્રી, અથવા પુત્ર, પૌત્ર, પુત્રવધૂ કે પૌત્રવધૂવાળી વિધવા—આટલાયો દત્તક લઈ શકાય નહિ. દત્તક લેવામાં દત્તકોમ જેવી ધાર્મિક વિધિને પડતી મૂકવામાં આવી છે; માત્ર આપવાલેવાની શારીરિક ક્રિયા આવશ્યક છે. દત્તક પુત્ર માત્ર પોતાની દત્તક માતાની મિલકતમાંથી અર્ધો ભાગ મેળવી શકે છે, પણ તે સિવાય મરનાર પિતાના અન્ય વારસોને મજેલી મિલકતમાં ભાગ પડાવી શકે નથી. દત્તવિધાનમાં દત્તક નામની એક જ પ્રથા સર્વ હિન્દુ માટે માન્ય રાખવામાં આવી છે.

સામસામે દાવ

અરવિંદ પટેલ

૧૧

શહેરના લોકની વાત જ જવા દો !

સાંજે વાળુ ક્યાં પછી ખડકીને ઝોટલે બેસી હુકા પીતાં પીતાં રોજ મામગપાટા ચાલતા હોય છે. આજે વાતવાતમાં શહેરની ચર્ચા શરૂ થઈ.

મથુરભાઈ : 'શહેરના લોકની વાત જ જવા દો. ચંદુ મારો સગો જ ભત્રિજો છે, પણ અમદાવાદ ગયા હોઈએ ત્યારે એને તો મન ઉપર જ નહિ, એ એના ધંધામાં ઝોટલે વીશની જેમ આપણે જમી લેઈએ ઝોટલુ જ. સાંજે વળી જમવામાં સાથે હોય. પણ એમાં યં મહેમાનગત જેવું તો કંઈ જ નહિ.'

નારણભાઈ : 'હજુ તમારો ચંદુ તો ઝોટલો સારો છે કે બોલાવે છે, જમાડે છે પણ મારો ભાણેજ તો આપણે ગયા હોઈએ તો ય મન ઉપર ધરાવતો નથી. હમણાં મારો ભાઈલાલ એના બેચાર મિત્રો સાથે ફરવા ગયો હતો. ગામડામાં આપણે જવાનું ય ક્યાં? ઝોટલે એ કહે છે હું વડોદરા જઈ આવું. 'ગુણસુંદરી' પિકચર સારું છે તે જોતો આવીશ. ઝોટલે એની સાથે ભાઈમધો થયા. મને કહીને તો એમ ગયો હતો કે 'એ ત્રણ દહાડા નિરાંતે ફરીને આવીશું. પણ વીસે મોટે પીત્રે દહાડે બધા પાછા આવ્યા હનુનું' મન સહેજે ય જુએ ત્યારે રહેવાયને ?'

ભગવાનદાસ : 'શહેરનાં બધાંની વાત જ કરવા જેવા નથી. આપણે જાણીએ કે સગો શહેરમાં રહે છે તે કાક દહાડો સાંજેમઢિય દામ આવશે. મારા ઘરમાંથી ગઈ સાલ દસુવાવડ થઈ ગઈ અને મરી જાય તેવી થઈ ગઈ ઝોટલે આજુદ દવાખાનામાં એને લેઈ ગયો ત્યારથી મેં તો શહેરમાં રહેનારનું નાહિ નાખ્યું જ છે. રમણ કંઈ ફરનો સગો છે? મારા ભાઈનો સગો સાંજે યાય ઝોટલે સાંજેમઢિ એને ઘેર જઈએ એમાં એ આપણી ઊડોસ કરે તેમાં શી નવાઈ કરે છે? પણ એની વહુ જખર જોવા જાય તેને આ પાવામાં ય મરવા પડતી, ફરનો મામલો રહ્યો ઝોટલે ટકે જમાડું પડે એમાં કંઈ ચાલે? પણ એણે કાછને આગ્રહ કર્યો નથી. મારો જમાઈ ગયો તેને ય એમને એમ કાઢ્યો.'

નાથાભાઈ : 'એવા લોકોને ઘેર આપણે તે શું પોક મૂકવા જઈએ? પણ કોઈ વખત અડીઓપટ્ટી હોય ત્યારે ન છૂટકે જવું પડે. એક વાર મહેસાણાવાળી ગાડી લાગુ ન થઈ ઝોટલે અમારે દસ જણને રાત્રે અમદાવાદ

રોડાઇ જવું પડ્યું. હવે રાત્રી તો જ્યાંત્યાં કાઢવી. યાદ આવ્યું કે મારી સાળીનો જમાઇ રહે છે ત્યાં ચાલો. એ ક્યાક ફરીને ઘર શોધી કાઢ્યું. નવ દસ વાગી ગયા હતા. હું પહેલવહેલો જ ગયો હતો, ગામડે જો આમ આપણે ઘેર મહેમાન પહેલવહેલો આવ્યો હોય તો આપણા હરખનો પાર ન રહે અને એમને તો હાથપાં ઉપર ભૂંગળ વાગે છે. મોં કડ્યું કરી નાખ્યું. પૂછ્યું — જમવાના ઇં? ત્યારે એને એ નહિ સુજાતું હોય કે આવેલો મહેમાન ટકે જમવાનો ન હોય ત્યારે અપવાસ કરવાનો દશે! હું ય એના માયાનો તે ના શું કામ કહું? ને હું એને ભારે પડું એવો ય ક્યાં હતો? સાળીની દીકરી એટલે મારે તો એના હાથમાં આપવાનું હતું, પછી એ બિડએસ કરે એમાં નવાઈ શી છે? ભૂડો ન મનતું જમ્યા, પણ એનું નામ કંઈ નહિ. પેશાદિયે વહેલા બિડ્યા ત્યારે એ આવજો જમ્મેનો વિવેક કરવા ય ન જાયો!

નરોત્તમ: “તમે બધા તો મોડા જાગો છો, પણ હું સૌ પહેલાં જાગ્યો છું. માગ જતેવીની શરૂઆતની ક્ષિતિ નરમ હતી, અને અહીંથી બધું મોકલીને પૂરું કરતા હતા એ કાંઈનું અનુભવ નથી. છતાં એમનો નાનો ભાઈ મુંજઈમાં રહે છે તેણે મારા ઝાંઝાને ટેકાણે પાડ્યા કંઈ ન કહ્યું.” મેં કહ્યું ત્યારે કહે, અગ્રેષ્ઠ ભણતર વગરનાનું મુંજઈમાં કામ નહિ. બધા અભણ આફિશ મુધી પહોંચી ગયા, અને મુંજઈમાં ન ચાલે કહે એમ હું શી રીતે માનું? હવેટ મને ના ન કહેવાયું ત્યારે બિલકુલ ઝાંઝા એટલે છે એમ આજ-અડાવીને બદનામ કરીને ઇચ્છાને પાછો ધકેલ્યો. ધારે કે ઝાંઝા ન સમજમાં એવું કંઈ કરી ગેરે તે દાખીને લાંકવાનું કે ઉધાડું કરી મારી આખર જોવાની? તે દહાડાનો મારો ઝાંઝા જગડ્યો તે ન રહ્યો અહીંનો કે ત્યાંનો!”

[૨]

ગામડાના લોકથી ભગવાન તોળ્યા!

શહેરના લોકો વાતો કરતા હતા.

મનુભાઈ: “ગામડાના લોકથી તો ભગવાન તોળ્યા! એમને સામાનો વિચાર તો કદી આવતો જ નથી. પછી આપણે એમને દોષ નથી દેતા ત્યારે કહે છે શહેરના લોક બોલાવતા નથી. ગામડાના લોક મહેમાનની પેશાણા-આકરી દરે છે તેનો એમો ભાગ પણ શહેરના કરતા નથી. પણ શહેરના માન અનુભવથી મને ખાતી થઈ ગઈ છે કે શહેરમાં આવનાર કોઈ મહેમાન નથી. બધા આપણા ઘરનો વગર પૈસાની લોગ તરીકે ઉપયોગ કરવા માગે

છે. મહેમાન પ્રત્યેનો ભાવ હુસ્ત યઈ ગયો છે એમ મામડાના લેણા વાતો કરે છે, પણ એમ નથી સમજતા કે મહેમાન જ નથી રહ્યા પછી એ ભાવ ક્યાંથી રહે? આગડાવાળા દહે છે કે અમે સારી પરાણાચાકરી કરીએ છીએ, પણ એમ નથી સમજતા કે શહેરના એટલી જો આમડામાં ધમાલ પડ્યાંયતી હોય તો જો કાંઈને ન બોલાવે !'

નરદત્તિ : 'તમારી કહેવી વાત સાવ સાચી છે. મામડામાં તો વરસમાં બેપાંચ વખત સગાસાગવા જખરઅંતર જેવા કે બીજા કામે સમાને ઘેર જાય એટલે જો ધરાઈને પરાણાચાકરી કરે. પણ શહેરમાં તો ગંધા સૌ સૌના કામે આવે છે. હું દરેક મહેમાનને પૂછું છું કે કેમ આવવું થયું? તો કંઈ ને કંઈ કામ બતાવે છે. કાંઈ એમ નથી કહેતો સાંજનો કે બહુ વખત થયો એટલે ખાલી જખરઅંતર કાઢવા આવ્યો હતો, આમ કાંઈ સાચો મહેમાન હોતો નથી, ફક્ત પોતાના કામે આવી આપણા ઘરનો ઉપયોગ વગર પૈસાની હાલ તરિકે કરવા માગે છે. આપણે હજુ સારી છીએ કે મને કે કમને ટકે જમાડીએ છીએ, મુવાડીએ છીએ. છતાં જો લોકો ઉપરથી વાતો કરે છે કે મન દેખે બોલાવતા નથી !'

સુમંત : 'અને તેમાંય જો આપણા સગા જ આવના હોય તો સારું, પણ જો વળી એમની લપે આપણને વળગાડે છે. વચ્ચે મારા મામાનો છોકરો ફરવા આવ્યો હતો. શહેર છે, કાંઈ વખતે ફરવાનું મન થાય તેનો જ વાંધો નહિ, પણ સાથે એના બેચાર ગિત્રોને લેતો આવ્યો હતો. હવે જો ગંધી લપને મારે શું લાગે વગર? કામ હોય ને સગો આપણને ગોઠ કરે તો જોય લેજો લાગે, પણ શોખ મારવાં માટે પણ આપણે ગોઠ વેડવી જો કયી જાતની મહેમાની? રાત્રે નાટકસિનેમા જોવા જાય, ઊંઘમાંથી જગાડે અને સવારમાં પરવારે ત્યાં સુધી જો ઊઠે નહિ !'

કપિલ : 'કામ પ્રસંગે આવે તો જ જો લોકાથી લગવાન તોળા! મારા સાળાની સાસુ મંદવાડમાં દવાખાને આવ્યાં. આપણે સગાના સગા રહ્યાં એટલે કંઈ મુશ્કેલી હોય તો મદદ કરીએ. દવાખાનામાં રહેવું હોય તો જરૂરી સરસામાન આપીએ. પણ આ તો નાજે બહુ આપણા ઉપર. તે જ જો દર્દી એકલાની પંચાત હોય તો ફાડી લેઈએ. પણ દર્દીને જોવા આવે તે લોકાની વેઠ પણ આપણે ફરવાની. વળી જખર જોનાર શહેર રહ્યું એટલે તરત પાછા આગવા માંડવાને બદલે મહેમાની કરવા રોકાય. અને આટલાથી જાણી હોય તેમ દવાખાનામાંથી જતી વખતે મારાં ગોઠાં જોગણે

એમના કોઈ જોળખીના દહીં ચૂસ્યા તેમને આપ્યાં અને મને કહ્યું કે જો ત્ય ત્યારે કાળજી રાખીને ગંગાવી લેજો ! એ જોદડાં પાછાં આવ્યાં ત્યારે એના મલેક તોડી નાખેલા, અને ચીકટાં તો એવાં કરી મૂકેલાં કે આપણને ચીતરી ચડે !

સાંતિલાલ : ‘ એ અધા ત્રાસની વાતો ક્યાં કરવા બેસીએ ? ગમે અદવાડિયે જ દસ વાગે બારણે ગાગ્ર નામની કાષ્ટએ જૂઓ પાડ્યા માંડી. મેં બારીએથી ડોરિયું કપું તો દસનું ધાકું. કાણુ હશે એમ પૂછ્યું તો નામથી પણ હું એમને જોળખી ન શક્યો. કહ્યું કે — તમારા સસરાના મોસાળપક્ષના અમે ચક્રએ. બારણું ઉઘાડ્યું. એ ખંડની કમમાં મારે આ અતિથિદેવેને ક્યાં ગ્રાસન આપવાં એ જ મુશ્કેલી યઈ. એ તો સીધા મારી પત્ની સાથે સમાઈને હાથે વાત કરવા લાગ્યા અને એટલી રીતે જમવાનું કરવાનું થયું. ગાડી ચૂકી ગયા તેથી ઘર પૂછતા પૂછતા આવ્યા તેના કરતાં રેશન ઉપરની લોજમાં પડી રહ્યા હતાં તો અધાને નિરાંત થાત. મારે ગઈ કાલનો, રાત-પાલીની નોકરી હતી એટલે ઉત્તરે હતો અને બાર લાગ્યા. અને પાછા વહેલી ગાડીએ જવું એટલે મારે વાગે જવું જોઈયું. હું કંટાળીને જાગતો હતો છતાં પડી રહ્યો !’

મોહનભાઈ : ‘ અરે ! ગામડાના લોકને આપણે ગમે તેટલું કહીએ તો પણ રાજ કરવા મુશ્કેલ છે. મારા ભાઈની સાગીનો હાકો એકેજી ભણેલો નહિ, અને એ લોકો આમલ દરે કે મુંજલ લેઈ જાય. કેવલ એમને ખોટું ન લાગે તે માટે. મારે ઘેર રાખી મેં એક પેટી ઉપર ગુમાસ્તીમાં મૂક્યો. જી મહિના ખાધું તો મારું ખાધું અને પેટીમાં હાથ માર્યો તેનો દુપડો મારે સાંભળવો પડ્યો. અમારા ઘરમાં પણ એક બે વખત એવું થયેલું પણ એના ઉપર વહેંચ ગયેલો નહિ. કેવલ એ સ્થિતિમાં મેં એને ઘેર મોકલી દીધો, ત્યારે બાપ દીકરાનાં લક્ષણ જોવાને જાહેર મને વગોવવા લાગ્યો કે મેં એમની આજર જોઈ !

મનહર : ‘ દૂકામાં લાત એટલી કે જ્યાં સુધી આપણે દખાવાયંપાયા એમની શરમ રાખી જોદ વેડીયું ત્યાં સુધી એ લોકો હેરાન કરવાના. ખાકી જે દિવસે નશરમા યઈ આપણાં દાર મફતની વીણી તરીકે અમારું ઘર નથી. એમ માની જાધ કરીયું ત્યારે એમને લોજમાં ઉતરવું પડે એટલે જાનનાં પડળ ઉપડી જશે કે ફટલી વીસે સો થાય છે. મેં તો મનથી નિશ્ચય ક્યોં છે કે એમનો શિરખાવ મારે જોઈતો નથી અને ખાલી હેરાનગતિ બોજવવી નથી !

દરબાર સાહેબના દીકરાનું લગ્ન

[૧]

પાટીદાર તાતિના સમાજસુધારા માટે વડોદરામાં 'શ્રી સમસ્ત પાટીદાર સમાજ'ની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ છે. એનું મંત્રીપદ મને સોંપવામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થાના પ્રનિદાપત્રો વહેંચતી વખતે મને એક ભાષણે સીધું જ પૂછ્યું કે, 'કેમ શાના સુધારા કરવા નીકળ્યા છો? દરબાર સાહેબે હમણું દીકરો પરણાવી દેશે તેવો સુધારો કરવાનું કહ્યું છે? નકામા માયાદોડ રહેવા દો. નાતના કામમાં 'અધા' વ સરખા છે. કાંઈને કંઈ જ કરવું નથી. વખત આવ્યો અધા જ પાણીમાં બેસી બચે છે.'

પૂ. દરબાર સાહેબના દીકરાનું સગપણ જાહેર થયું ત્યારથી એ સંબંધી કોદામાં ખગખોટી અનેક અગમનિગમની વાતો યાચે છે. પરંતુ આ ગંધી ખોટી છે એ હવે તો 'પાટીદાર'માં જાહેર થઈ ગયું છે. આ લગ્નમાં આપવાપેવાનો કંઈ જ સોદો થયો નથી એમ હું પહેલેથી જ કહેતો આવ્યો છું. આ સંબંધ પંચુત્તાર દંપતિની મરજીથી જ જોડાયો છે એમ હું જાણું છું. એટલે સગપણ થવા પછી આ અંગે પૂ. દરબાર સહેબને ઉતારી પાડવાની પ્રયત્ન થતાં તે ખોટા ફરાવવા માગથી શક્ય તે પ્રયત્ન હું કરતો જ હતા.

પછી લગ્ન આવ્યું. એની ઉજવણી ગાડુ ભપકાથી થઈ. અને તેમાં પૂ. દરબાર સાહેબ દાગર રહ્યા. એટલે લોકોને તો પૂછ્યું જ શું? પરંતુ પ્રથમ જણાવ્યા પ્રમાણે એક ભાષણે મને સીધો જ કટાક્ષ કર્યો એટલે મને આ બાબત અનેક વિચાર આવ્યા છે.

આમાં ખોટું શું થયું? એમ પ્રશ્ન પૂછતાં નીચેના વિચાર આવે છે. વરદંવ્યાની સમતિથી લગ્ન થયું છે એ તો સારું જ થયું. દંવ્યાના પિતા કરોડપતિ છે, લગ્ન વખતે એમણે પૈસા સાગ પ્રમાણમાં ખર્ચ્યા પૈસાપાત્ર માણસો ફેરવી ગરીબાઈ ટાળવાનાં બીજા સાગ કામો માટે પૈસા ન ખર્ચ્યા શકતા હોય તો ભલે આ રીતે ખર્ચે. પૈસાનો સમ્રાટ કરવા કરતાં આ રીતે થનારું ખર્ચાય તેમાં ખોટું શું? એટલે ધન ભેગું કરનાર કંલુસ ધનવાન કરતાં આવા પ્રસંગોએ ખર્ચ કરનાર ધનવાન મને તો વધુ ગમે છે. અત્યારના કેટલાક સન્નેગોનો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે આ લગ્નની ઉજવણીમાંથી પૂ. દરબાર સાહેબ દૂર રહ્યા હોત તો સારું થાત.

આવો વિચાર આવવાનાં કારણો અનેક છે. પૂછ્યું દરબાર સાહેબ મહાન ત્યાગી છે. ગેમણે ગેમના ત્યાગથી અનેક યુવાનોમાં ત્યાગની ભાવના જાગૃત કરી છે. વળી તે સુસ્ત માંધીલક્ષ્મી છે.

આવા મહાન માણસના થોડા અનુયાયીઓમાંના પૂ. દરબાર સાહેબ એક છે. એટલે ગેમની સાથે સંબંધ બેઠાવાથી શ્રી હીરાભાઈ પણ કંઈક અંશે માંધીલક્ષ્મી વિચારશ્રેણી મુજબ આ લગ્ન ઉજવશે એમ જનતા આશા રાખે 'તો ખોટું' નથી. વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યમાં માનતા પૂ. દરબાર સાહેબ આ બાબતમાં દીકરીના બાપ હોવાથી શ્રી હીરાભાઈ ઉપર લગ્ન અમુક રીતે જ ઉજવવાની ફરજ ન પાડી શકે. એટલે એ દષ્ટિએ આ ઉજવણી મઠ્ઠા તેમાં તેમનો વાંક ઠાઠી ન શકાય. પરંતુ આ ઉજવણીમાં ભાગ ન લેવા તે સ્વતંત્ર હતા. અને તેમના જેવા માંધીલક્ષ્મી — ગેમના હવનમાંથી યુવકો ધણી પ્રેરણા મેળવવાથી આશા રાખે છે તેવા નેતા — આવા પ્રસંગે અલગ રહી માંધીલક્ષ્મી આદેશ શ્રી છે તે પોતાના વર્તનથી બતાવી શક્યા હોત તો ચારુ આત. મોટા માણસો વ આચાર્યી દાખલો ન એમ્મરે ના બીજાનું શું ?

હવનમાં લગ્નપ્રસંગ એ અગત્યનો પ્રસંગ છે. એ પ્રસંગ દરેક જાણ પોતાની શક્તિ અનુસાર અને એટલી સારી રીતે ઉજવે એ સમજી શકાય એવી વાત છે. પરંતુ અત્યારે આપણા દેશમાં દેવતાંક ખાસ કારણોને લીધે શક્તિવાળા માણસોએ પણ આ પ્રસંગો સંબંધથી ઉજવવાનું જરૂરી છે. આ કારણો એવાં છે કે — લગ્ન એ સામાજિક પ્રસંગ છે. એમાં દેખાદેખીથી અને હરીફાઈથી ગળ ઉપરાંતનો ખર્ચ કરી લોકો પાંચમાલ ચાવે છે. એટલે લોકોને સારો દાખલો બેસાડવા સાધનસંપત્તિ માણસોએ પણ અને એટલી સાદાઈ રાખી આ પ્રસંગો ઉજવવાની જરૂર છે વળી અત્યારે મુજરાતમાં દુષ્કાળની પરિસ્થિતિ છે. એવં પ્રસંગે આવા ખર્ચ કરવા કરતાં સંકટગ્રસ્ત લોકોને સહાય આપવા કંઈક દાન થાય તે જરૂરી છે.

ઉપર પ્રમાણેના વિચાર કરતાં વળી એક વિચાર આવે છે કે આમાં ભૂલ છે. જે કંઈ ખર્ચ વગેરે ચું ને શ્રી હીરાભાઈએ કર્યું. તેમાં દરબાર સાહેબનો શ્રી વાંક ? એનો જવાબ મળે છે કે દરબાર સાહેબ પાસે લોકો દોષલક્ષ્મીની આશા રાખે છે. અને આ પ્રસંગે પૂ. દરબાર સાહેબે — તેઓ જેમ જનતાને દોષે છે તેમ — શ્રી હીરાભાઈને યોગ્ય દોરવણી આપવી જોઈતી હતી. અને શ્રી હીરાભાઈએ તેમનું ન જ માન્યું હોત તો પોતે ઉજવણીમાંથી દૂર રહી વરકન્યાને આશીર્વાદ આપી સંતોષ માનવો જોઈતો હતો.

બીજા કાષ્ટને માટે નહિ ને પૂ. દરબાર સાહેબ પાસેથી આટલી બધી આશા રાખવી શા માટે? કેમ નહિ. પૂ. દરબાર સાહેબના જીવનમાંથી અનેક યુવકોને પ્રેરણા મળી છે. અને દલુ અનેક જણ પ્રેરણા મેળવવા આશા રાખે છે. અને એમના જેવાના વિચાર-વાણી કે વર્તનની અસર જાતિમાં વધુ પ્રમાણમાં થાય છે. એટલે તેમની મોટાઈ કાયમ રહે તે જરૂરી છે. તેમના જેવાના જીવનની ક્ષતિઓથી એક વ્યક્તિને નહિ પણ સારા સમાજને નુકસાન છે. એટલે આપણા જેવા સામાન્ય માણસ કરતાં પણ આવા મોટા માણસોનું જીવન વધુ નિષ્કલંક રહે તે ખાસ આવશ્યક છે. અને એટલા જ માટે તેમણે આવા પ્રસંગે પોતાનું બિરદાવે કેમ ન જતાવ્યું તે ન સમજતાં નિરાશ થવાય છે.

સમાજને આદર્શરૂપ જીવન જીવનાર દેશમાં થોડા માણસો પાકે તો સમાજના ધણા વિકટ પ્રશ્નો ઉકલી જાય. ખાસી કેવળ રાજસૂતાના કાયદાથી સમાજનાં દુઃખો ઓછાં થવાનાં નથી. અને તેથી જ ગાંધીજી જીવનમાં પોતાના વિચારો આચારમાં ઉતારવાનો આગ્રહ સેવતા, વિચારોને આચારમાં ઉતારી જીવન જીવવું એ અતિ કઠિન કામ છે. અહીં જ થોડા માણસો એ કામ કરી શકે છે. પરંતુ એવા થોડા જ પ્રજાને સાચે માર્ગે દોરી જવાના છે એવા થોડા માણસોમાં પૂ. દરબાર સાહેબ ઊભી શકે એટલી તેમની તાકાત છે. છતાં આ વળતે તે નરમ પડ્યા એમ લાગે છે. આગ કેમ જન્યું તે સમજાતું નથી. પ્રભુ આવા મોટાઓને જન્યૂન રાખે.

વડોદરા,

ચિમનભાઈ મૂ. અમીન

[૨]

ગયા 'પાટીદાર' માં દરબારશ્રી જોષાજીદાસ દેસાઈના પુત્રનાં લગ્ન બાદ રાત્રના શ્રી હીરાભાઈ આસાભાઈ પટેલનાં પુત્રી સાથે થયાં. તેનો હેવાત આગ્યો એથી કંઈક રાહત અને કંઈક ખેદ થયો.

ગઢત એટલા માટે યઈ કે આ સગપણ જાહેર થયું એટલે જાતિનાં ઘણાં માણસોમાં જન જનના તર્કવિતર્ક અને વાતો થતી હતી કાષ્ટ કંડે કે દરબાર સાહેબે ત્રણ લાખ રૂપીઆ લીધા. કાષ્ટ કંડે કે મુંબઈના બંગ્લો અને મોટર લીધી. દરબાર સાહેબ જેવા ત્યાગવાર માણસની આખનમાં આવી વાતો માની શકાય એવી ન હતી. છતાં આ સગપણ થતાં આ જનની વાતો સાંભળી નવાઈ લાગતી. 'પાટીદાર' માસિક વાંચી ખાતરી થઈ કે આપ-લેનો કાષ્ટમોદો આ લગ્નમાં થયો નથી એટલે સંતોષ થયો.

પરંતુ આ લગ્નમાં જે લપકો અને ફાંફ થયો તે જાણી-ભાણે આશ્ચર્ય અંતે જોઈ થયો. ખરી રીતે શ્રી હીરાભાઈ જેવા પૈસાપાત્રને ત્યાં લગ્ન થાય અને આ બધો લપકો થાય તેમાં નવાઈ જેવું કશું નથી. પરંતુ આ લગ્નમાં સામા પહેલે શ્રી દરબાર સાહેબ છે. દરબાર સાહેબ-ધણી ગામ્વતોમાં આપણા છવનને પ્રેરણા આપે એવું છવન છુટ્યા છે. એ ચુરત ગાંધીભક્ત છે. એટલે એમને ત્યાંનું લગ્ન ગાંધીજીના સિદ્ધાન્તો અનુસાર તદ્દન સાદાઈથી થયું હોત નો વધુ શોભાવાળું દેખાત. જાનિની દૃષ્ટિએ પણ શ્રી. દરબાર સાહેબ મહત્ત્વનું સ્થાન ભોગવે છે. અને સમાજમાં તો સૌ મોટાનું અનુકરણ કરે છે. એટલે એમના જેવાને ત્યાંજ આ જમાનામાં આવા ફાંફથી લગ્નપ્રસંગો ઉજવાય તો પછી સમાજસુધારાની આશા કે ઇચ્છા રાખનાર યુવકોએ કાનો દાખલો લેવો ?

ફાંફ કહેશે ને આમાં દરબાર સાહેબનો વાંક નથી. ફાગળુ કે જે કંઈ ખર્ચ કે દેખાવ થયો તે કન્યાપક્ષ તરફથી કન્યાને ઘેરજ થયા છે. દરબાર સાહેબ તરફથી તો ગણુજ સાદાઈ હતી.

આ વાત સાચી હોય તો પણ આમાં એક વાત વિચારવા જેવી છે. પૂ. દરબાર સાહેબ આ ત્રગ સાદાઈથી ન ઉજવાય તો ગેરદાનર રહી શક્યા હોત તો તેમનું. પગલું યુવકોને ખૂબ પ્રેરણાદાયી નીવડત.

આપણે ગામડાંના ઉદ્ધારની વાતો કરીએ છીએ અને આવાં લગ્નો ઉજવીએ છીએ. વળી અતારે તો ગુજરાતમ દુષ્કાળ છે. હમરો લોક પાણી અનાજ વિના દુઃખી દુઃખી થઈ રહ્યા છે. આપણા દેશની ઉન્નતિ સાધવા મથતા દેશના થોડા મેટા માણસો પૈકી પૂ. દરબાર સાહેબ છે. એટલે આ પ્રસંગ સાદાઈથી ઉજવી પોતાના ધનનો લાભ આપણી આમ પ્રજાને આપવાની સંજાદ પૂ. દરબાર સાહેબે શ્રી. હીરાભાઈને આપી હોત તો ધણું સારું થાત.

આપણું કમન્ડાચ છે કે પૂ. ગાંધીજીના નામે અને એમના પ્રતાપે આખર પામેલા દેશના ધણા માણસો પ્રસંગ આપ્યે આ રીતે નાપાસ થાય છે. ગામડાંનો ઉદ્ધાર, ગરીબાઈમાં સતોષ, ગરીબોની સેવા વગેરેની વાતો કરનાર પ્રતિભાશાળી માણસો પણ ધનવાનોના તેજમાં અંતર મળ્ય છે અને પોતાના સિદ્ધાન્તો જૂલી ગય છે. આ સંજોગોમાં યુવકવર્ગે પૂ. દરબાર સાહેબ ધાસે રાખેલી આશા આ લગ્ન પુરની તો ખોટી કરી કે આપું જ અને તો યુવકોએ જેની પાસેથી સાચી પ્રેરણા અને દોરણણીની આશા રાખીએ જ સમજાવું નથી.

વડોદરા,

શાન્તિલાલ કીશોરભાઈ પટેલ

[૩]

ગુજરાતનાં ગામડાં દુકાળથી ટળવળતાં હોય ત્યારે હસતે મોટે ત્યાગવીર ગોપાળદાસ પોતાના ઘરનું લગ્ન આ રીતે કેમ ઉજવી શક્યા ?

કહેવાય છે કે દરબાર સાહેબને આ લગ્નમાં આટલો ભપકો થાય તેની ખબર ન હતી. પરંતુ દરબાર સાહેબ પોને આ લગ્ન મહાને અને આ વંશવતી યાદગીરી ઉતારતી કિદમમાં પણ હાજરી આપે છે. આ તો ગાંધીયુગ છે. લોકો તો જોશે તે કહેશે. શ્રી. મોરારજીભાઈ અને દરબાર સાહેબ જેવા સુરત ગાંધીસેવકો આશીર્વાદના નિમિત્તે આવા જલસાઓ મહાલશે અને સાદાઈની વાતો કરશે તો ગાંધીયુગની જનગૃત જનતા એ માનશે ?

સંગંધ હોય તો હાજર રહેવું પડે એ વાત ખરી છે પણ એ સવડ તો સામાન્ય માણસો મારેની કહેવાય. મોટા માણસો પાસેથી લોકો ધણું શીખે છે મારે તેમણે કેમ બોલવું, જોડવું, ખેસવું, વર્તવું વગેરે બાબતોમાં વધુ સાવધ રહેવું જોઈએ. કહેવત છે કે ‘લાખ મરજો લાખતો પાલનદાર ન મરજો.’ એવી જ રીતે જનતાનાં જીવન સુધારનાર નેતાઓએ તો ગાંધીવાળી રહી કે ‘લાખ બૂલજો લાખતો દોરવનાર ન બૂલજો.’

વડોદરા,

રાવજીભાઈ કુ. પટેલ

ગ્રં થ સ્વી કા ર

- [૧] શ્રાદ્ધનાતેર દિવસ : લેખક-વિનોબા ભાવે, પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, સાત આના.
- [૨] યોગિક જીવન : લેખક-હરિભાઈ નારણભાઈ પટેલ, પ્રકાશક-ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, અમદાવાદ, રૂ. ૧૫.
- [૩] અમર ગાંધીજી : લેખક-સોમાભાઈ ભાવસાર, પ્રકાશક-ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ, ત્રણ આના.
- [૪] પહેલી ચોપડી : (પ્રૌઢ શિક્ષણ વાચનમાળા) : લેખક-સંકરભાઈ સો. પટેલ, પ્રકાશક-પુ. સ. સા. મંડળ લિ, વડોદરા, ચાર આના.
- [૫] છિપા સ્વજાતા : લેખક-છોટાભાઈ સુધાર, પ્રકાશક-ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ, આઠ આના.

વિના-ઓછા-લવાજમ ફંડમાં મદદ

નડિયાદના શ્રી રમણભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ તરફથી એમનાં સફળત દીકરી ગહેન હેમચતાના રમણભાઈ રૂ. ૫, મળ્યા છે. જે આભાર તે ફંડમાં જમા કર્યા છે.

સમસ્ત પાટીદાર સમાજ-૪

સમસ્ત પાટીદાર સમાજનો ટૂંક ખ્યાલ આપતી પત્રિકા તથા પ્રવેશપત્રો જાપાઈ ગયાં છે, અને તેની માગણી કરનારને તથા જીજ્ઞાસુ કેટલાંકને તે મોકલાઈ રહ્યાં છે. આ પ્રવેશપત્રો ભરીને સભ્યો થવાનું પણ કેટલાંકે શરૂ કર્યું છે. સભ્યો સંખ્યા વીગતવાર માહિતી હવે પછીના 'પાટીદાર'ના અંકમાં આપવા વિચાર છે.

સમાજના કાર્યમાં નાણાંની જરૂર ઊભી થવાથી તે માટે માગણી કરતાં કમચલાઉ નાણાં મળતાં જાય છે. વધુ નાણાં મળે તો સમાજના કાર્યનો પ્રચાર વધારે થઈ શકે. એવી નાણાંની મદદ આપવા ઈચ્છનાર નીચેના સરનામે તે મોકલે:—

શ્રી ચિમનભાઈ મૂ. અમીન

મંત્રી, સમસ્ત પાટીદાર સમાજ,

શેઠિઆ શેરી, અમદાવાદી પોળ, વડોદરા.

સમાજના કાર્યની માહિતી મેળવવા ઈચ્છનારે, સભ્ય થવા ઈચ્છનાર તથા સભ્યો બનાવવા ઈચ્છનારે પણ ઉપર જણાવેલા સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

સમાજના કાર્ય સંબંધી વિચારણા કરવા ના. ૨-૧-૪૬ને દિવસે સમાજના કાર્યવાહક મંડળની સભા મળી હતી. તે સભામાં કાર્યવાહકોએ સભ્યો નોંધવાનું નક્કી કર્યું હતું એ મુજબ કામ શરૂ થઈ ગયું છે.

એ સભામાં કાર્યવાહક મંડળ પૈકીનાં બેઠેલ તથા બીજાં એક બેઠેલ હાજર રહ્યાં. તેમણે એવી જરૂરિયાત જણાવી હતી કે જાહેરના માટે પ્રવેશપત્રમાં જણાવેલી શરતોમાં ફેરફાર હોવો જોઈએ. આ બાબત કાર્યવાહક મંડળે સ્વીકારી હતી; તથા તે સંબંધી વિચાર કરી બેઠેલો માટેનો પ્રવેશપત્રનો મુદ્દો તૈયાર કરવા તે બે બેઠેલો ઉપરાંત બીજા ત્રણ સભ્યોની સમિતિ નીમી હતી. આ સમિતિ બેઠેલો માટેનું પ્રવેશપત્ર કેવું હોવું જોઈએ તે વિચારી કાર્યવાહક મંડળ પાસે તેની મંજૂરી મેળવશે.

સમસ્ત પાટીદાર સમાજ સંબંધી 'પાટીદાર'ના ગયા અંકમાંની પ્રસંગિક નોંધ છે તેમાં તંત્રીએ મુચ્ચા પ્રમાણેની દિશામાં કાર્ય કરવા સમાજની ઈચ્છા છે. એ ઈચ્છા આ આવી તે સમાજને મળતા સહકાર ઉપર અવલંબે છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે સમાજપ્રયોગી આ આ પ્રવૃત્તિમાં સર્વ પાટીદાર ભાઈબહેનો સાથે આપશે.

શંકરભાઈ સો. પટેલ

‘અમારો કુળધર્મ’

થોડા દિવસ ઉપર માગ એક સ્નેહી સાથે દવાખાનામાં એક ભાઈ જિમાર હતા તેમની અળસઅંતર જોવા હું ગયો હતો. એ ભાઈની સારવાર કરવા તેમનાં દીકરી સાથે આવ્યાં હતાં. મારું જોગખાણ આપતાં મારા મિત્રે કટાક્ષ કરતાં એ જાહેનને કહ્યું—‘તમે જિંઘા કુળવાળા મોટી મોટી પરદણ લો છો તેનો વિરોધ કરો છો તે ‘પાટીદાર’ ના તંત્રી... અને જે દિવસ અગાઉ તેમના પિત્રાદિભાઈના દીકરાનો વિવાહ મોટી પરદણ સાથે થયો હતો તેનો ઉલ્લેખ કરતાં એમણે સાથે સાથે પૂછ્યું—‘... ભાઈએ કેટલી પરદણ લેધને વિવાહ કર્યો?’ એ જાહેને હસીને પ્રત્યુત્તર આપ્યો: ‘પરદણ લેવી એ તો અમારા કુળનો ધર્મ છે!’ મને હસવું આવ્યું. મારા મિત્ર હસીને મને કહે—‘હ્યો કરો હવે આમની સાથે વાદવિવાદ.’

પાંડવોના કુળધર્મ

આ જવાગ એ જાહેન કટાક્ષમાં નહોતાં જોલ્યાં, સ્વાભાવિક રીતેજ તેમણે કહ્યું હતું, એ જે વાનાવરણમાં ઉછર્યા હતાં અને પરદવાં હતાં એ હવાજા એવી હતી કે એમાં એમને પરદણ સહજ લાગે. એમના દીકરાની પરદણ પણ એમણે સારી લીધી હતી. મને આ નવા ધર્મની વાત સાથે અર્જુને દ્રૌપદીને પાંડવોના કુળધર્મની વાત કરી હતી તે યાદ આવી. સ્વયંવરમાં અર્જુને મન્નજવેષ કર્યો અને પોતે એકલો પરણવાને અદલે પાંચ ભાઈઓ પરણશે એમ કહ્યું ત્યારે દ્રૌપદીએ કહ્યું—એવું કેમ થતી શકે? અર્જુને કહ્યું—એ તો અમારો કુળધર્મ છે. દ્રૌપદી એ કુળધર્મને કબૂલ ગાળી પાંચ પતિને વરી. પછી ત્યારે અર્જુન સુક્રાન્તું દરણ કરી એને પરણી લાવી હસ્તિનાપુર આવ્યો ત્યારે દ્રૌપદીએ પોતાના અધિકાર ઉપર ત્રાપ પડ્યા અંગે ફરિયાદ કરી. અર્જુને કહ્યું—દેવી! તમારે આ અંગે નાખુશ થવાનું કંઈ દારણ નથી. એક કરતાં વધુ પત્ની કરવી એ અમારો કુળધર્મ છે! એના જવાબમાં દ્રૌપદી કહે છે કે, ‘કૃપા કરી તમારો આ બધા કુળધર્મો તમારી પ્રજાને ન સોંપશો!’

એ ‘કુળધર્મ’ ભાવિ પ્રજાને ન સોંપશો

એટલે જે જાહેન પરદણ લેવી એ પોતાનો કુળધર્મ છે એમ કહ્યું, અને એમની જેમ જે જાહેનો માને છે, વર્તે છે તેમને સૌને એજ વિનંતિ કે એ કુળધર્મ

તમે તમારો પ્રવ્રતે ન સોંપશો. પુરુષો એ કુળધર્મ છોડે તે તરફ ખરી રીતે બહેનોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કૌપદીની જેમ દરેક બહેને પુરુષ પાસે એ કુળધર્મ છોડાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શ્રમણ કે એ કુળધર્મથી સરવાળે બહેનોને જ નુકસાન થાય છે - ચમ-રહું છે. જોડે પાસ કરીને કેળવાયેલ બહેનોએ પુરુષના આ કુળધર્મને પોતાનો ન માનવો, અને એ ધર્મ જેમ અને તેમ વહેણે લેવો ચર્ચાન્ય તેમ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

અમદાવાદમાં પાટીદાર કલગની સ્થાપના

ભદ્ર, ગિરાન રોડ ઉપર પી. ધનજીભાઈ સામે પાટીદાર કલગની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આગમંત્રણમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, 'અમદાવાદમાં વસતા સમસ્ત પાટીદારો ગાંઠે જનમુખારી ૧૯૪૯થી પાટીદાર કલગની સ્થાપના થાય છે. આ કલગનો ઉદ્દેશ રમતગમતનાં અને માંદાની માવજતનાં સાધનો તથા સારાં પુરવઠા વગેરે વસાવી સમસ્ત પાટીદારોની શારીરિક અને નૈતિક ઉન્નતિ સાધવાનો તથા પરસ્પર સંપર્ક સમાગમ દ્વારા સેવા, સહકાર અને સંગઠન કેળવી શાંતિના ભાગ માંડે જરૂરી કાર્યો કરવાનો છે. કલગમાં દાલ તુરન ૫૦ મેમ્બરો લેવાના છે. અત્યાર મુખીમાં પચીસેક મેમ્બરો નોંધાઈ ગયા છે. ઉદ્ઘાટનસમારંભ ના. ૨-૧-૪૯ને રવિવારે સાંજે પાંચ વાગે ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિનાં મંત્રી શ્રી. રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા હેઠળ ગોજરામાં આવ્યો છે.'

લંડનમાં આયરીશ કલગ

અમદાવાદનું આ આગમંત્રણ મળતાં મહા સાલ આયરીશ કલગ અંગે જગતના મહાન સાહિત્યકાર શ્રી. જર્નાર્ડ રોએ વ્યક્ત કરેલા તેમના વિચારો સહેજે યાદ આવે છે. લંડનમાં રહેલા આયરીશ લોકોએ પોતાની કલગ સ્થાપવાનો મહા સાલ નિર્ણય કર્યો ત્યારે શ્રી. જર્નાર્ડ રોએ, એ આયરીશ લોકોને દારણે કલગને શુભેચ્છા પાઠવવા વિનંતિ કરી. એ વિનંતિના જવાબમાં તા. ૬-૩-૪૯ના રોજ શ્રી. જર્નાર્ડ રોએ જણાવ્યું કે, 'લંડનમાં આયરીશ કલગની સ્થાપના હચ્છવાજોગ નથી. આયરીશ લોકોએ ઈંગ્લેન્ડમાં ઈંગ્લિશ કલગમાં દાખલ થવું જોઈએ. અને જોગના જતુની ગીકની જેમ એકબીજાથી ભડકવાની વૃત્તિ ઠાકવી જોઈએ. જો લંડનમાં વસના આયરીશ લોકો પોતાના ટોળામાં વિખૂટા પડવા માગતા ન હોય તો એરણે ક્યારેય આર્થલેન્ડ છોડવું ન જોઈએ. અસગતાની વૃત્તિથી તમે સામાની કદર નહિ કરી શકો તેમ જ એકબીજાનો પ્રેમ પણ નહિ મેળવી શકો. ઈંગ્લિશ કલગ તમને હમેશ

અમલદારે છે.' અને હેવટ પોતાનો લાક્ષણિક કટાક્ષ કરતાં એ ઉમેરે છે—
'અંગ્રેજો વધારે મૂરખ હશે, કદાચ, પણ તેમ છતાં તેમની સાથે લજવાથી
અને સહકાર કરવાથી પરદેશીઓને ઘણું શીખવાનું મળશે !'

આપણે એમાંથી શીખવાનું છે

શ્રી. બર્નાર્ડ શોની દૃષ્ટિએ જોતાં જુદા જુદા પ્રાંતોમાં રથપાતાં મંડળો
જેવાં કે, પૂનામાં ગુજરાતી મંડળ, અમદાવાદમાં મહારાષ્ટ્રીય મંડળ, કલકત્તામાં
ગુજરાતી મંડળ અને વડોદરામાં બંગાળી મંડળ પણ ઈચ્છવાજોગ નથી.
ખરી રીતે પર પ્રાંતમાં વસવા જનારે દૂધમાં સાકર લગે તેમ તે પ્રાંતની
પ્રજા સાથે લળી જતું જોઈએ. પરંતુ એ કક્ષાને બાબુએ રાખીએ તો પણ
સાતિની કલ્પ રથપાવ તે સંકુચિતતા બિલકુલ ઈચ્છવાજોગ નથી.' અમદાવાદમાં
જો સાચેજ રમતગમત કે વાચન માટે કલ્પની જરૂર હોય તો પાટીદાર
કલ્પ, સ્વલ્પસંનિય કલ્પ કે શાલાડ વર્ણિક કલ્પની જરૂર નથી. પણ ખાંડીઆ
કલ્પ, એલિસબીજ કલ્પ, મણિનગર કલ્પ, એમ દરેક લક્ષણે અનુકૂળ હોય
તેમ રથજની રીમાને ધ્યાનમાં રાખીને રથપવી જોઈએ. અને તેમાં કાંઈ
પણ કામતો માણસ આવી શકે. આજે જ્યારે સાતિની સંકુચિતતા,
ખાવાપીવામાંથી અને અડવાઆલડવામાંથી શહેરોમાં દૂર થઈ છે ત્યારે એ
સંકુચિતતા રમતગમત, દવાચિકરી અને સેવા-સહકારમાં શું જરૂરી છે ?
અમદાવાદના સમસ્ત પાટીદારો એક રથજે દૂર દૂરથી બેગા થઈ કલ્પનો
ઉપયોગ કરી શકે એ શું સકંપ હું ? જરૂરી પણ છે ? અને ૫૦ સભ્યો
લેવાના હોય ત્યાં એ આશા ફળે પણ શી રીતે ? આમ કાંઈ રીતે સાતિસચક
કલ્પ શહેરમાં કે ગામડામાં જરૂરી નથી.

ગાંધીજી-સરદાર કલ્પોમાંથી જન્મ્યા !

કલ્પના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે સૌ જેટલા પાટીદારભાઈઓ હાજર હતા.
'પાટીદાર બંધુ' ના તંત્રી શ્રી. વિદુલભાઈ અમીન, શ્રી. મગનભાઈ
બીજાભાઈ પટેલ, ડૉ. હાદુભાઈ જે. પટેલ, શ્રી. દાદુભાઈ અમીન,
શ્રી. ગજાભાઈ મોતીભાઈ વડીલ, ડૉ. દીનુભાઈ પટેલ, શ્રી. કેશવલાલ વડીલ
અને શ્રી. રતિભાઈ પટેલે પ્રાસંગિક બે બોલ કલા હતા. તેમાં ડૉ. દીનુભાઈએ
કહ્યું તે ધ્યાન ખેંચે તેવું હતું—'આપણે જોઈયું તો યુરોપ ઈંગ્લેન્ડમાં જો
મહાપુરુષો જન્મ્યા હોય તો તે ત્યાંની કલ્પોમાંથી જ. આપણા દેશમાં ગાંધીજી
તથા વડલભાઈ કલ્પોમાંથી જ આગળ આવ્યા છે !'

પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રી. રાવજીભાઈનું પ્રવચન

કલંગનું ઉદ્ધાટન કરતાં શ્રી. રાવજીભાઈજી જણાવ્યું કે, 'સહુ વાતો મેં સાંભળી. પહેલેથી જો આવું હોત તો હું ના પાડત. કારણ હમેશાં હું કલંગથી ભાગું છું. હું નિઃસ્ત્રીમાં કોઈ કલંગમાં ગયો નથી. હમેશાં શબ્દોની પાછળ સંસ્કૃતિ રહેલી હોય છે. હોટેલ, રેસ્ટન....વગેરે પાછળ સંસ્કૃતિ હોય છે. આથી હું કલંગથી ભાગું છું. ગાંધીજી કંઈ કલંગમાં નહોતા જતા. અને સમદારને કલંગમાંથી ખસેડ્યા પછીજ તેઓ સમદાર થયા હતા. તે પહેલાં તો લોકોના દહાજ કરતા હતા. મારા મિત્રોએ ગતે પૂછ્યું હતું-શું તમે કલંગની ઉદ્ધાટનવિધિ કરો છો? પણ શ્રી. વિદુલભાઈ અને ગોવિંદભાઈ જેવા જુવાનો આવતાં હું નમી પડું છું. આથી તેમને આધીન થઈ હું અહીં આવ્યો છું. કોમી દરોડાઈઓ માટે આવી સંસ્થાઓ નથી. હિંદમાં અનેક નાતો છે. પણ જે એનો સદુપયોગ થાય તો ફાયદો છે. ખેડા સત્યાગ્રહ વખતે અમે આ જોળ અને જ્ઞાતિઓનો ફાયદો કોણેયો હતો. એકતિષ્ઠાથી અને યોજનાપૂર્વક કામ કરીએ તો જ્ઞાતિઓના ધણા ફાયદો છે. નદીઓનું વહેણ સમુદ્ર તરફ હોય છે. કોમો તે નદીઓ જ છે. બધાનો પ્રવાહ નદીઓની જેમ એક તરફ હોવો જોઈએ. કોમી દષ્ટિ ન જોઈએ. કામની મુગમતા માટેજ આવી જ્ઞાતિઓ છે. સાંસારિક, આર્થિક...વગેરે અનેક જાણતોમાં અનેક કર્મ કરવાનાં છે. જે આ જાતની દષ્ટિ હોય તો વાંધો નથી.'

હઃખદ્ સ્થિતિ

ડૉ. દીનુભાઈજી કહ્યું, ગાંધીજી અને સમદાર કલંગોથી આગળ વધ્યા. શ્રી. રાવજીભાઈજી કહ્યું, ગાંધીજી કલંગમાં નહોતા જતા અને સમદાર જતા બંધ મંથા ત્યાર પછી સમદાર જન્યા! આમ એક જણે કલંગનાં ગુણગાન ગાયાં ત્યારે જીભજો તેને નખોડી! મુસોખમાં કયા મહાપુરુષો કલંગોમાંથી જન્મ્યા તેનાં નામ જો. દીનુભાઈજી આખ્યાં નમી ઝોટસે એ ઉપર વિવેચન કરવું સક્ય નથી. આગળ શ્રી. રાવજીભાઈજી કહ્યું કે, હમેશાં હું કલંગથી ભાગું છું. અને છતાં જો ભાગનાર પુરુષને કાથે જ્ઞાતિકલંગની ઉદ્ધાટનરિયા થાય કે! કારણ કે શ્રી. વિદુલભાઈ જેવા જુવાનો આવતાં પોતે નમી પડે છે. માણસ પોતાની જૂઠ્ઠા હોય તે સુધારે, એવા અર્થમાં મુરકના કાથે શ્રી. રાવજીભાઈ નમી પડે તો એમાં ખોટું નથી. પણ એવું કંઈ નહિ. એ પોતે જ કહે છે, સહુ વાતો મેં સાંભળી. પહેલેથી જો આવું હોત તો હું ના પાડત. એટલે એક વાત નો ચોક્કસ સાચ કે કે શ્રી. રાવજીભાઈજી અનિચ્છાએ આવું

ઉદ્ધાટન કર્યું. અને તે સ્થાનેથી જાતિઓને ગૌરવ આપતાં કહ્યું કે, કામો તે નદીઓ જ છે. જાતિને નદી કહેનાર શ્રી. રાવજીભાઈને આ પ્રથમ સાંભળ્યા. બાપા મહાત્માજીએ એને ગંધાતાં ખાઓચિયાં કહ્યાં છે અને તેને પૂરી દેવાની વહેલામાં વહેલી જરૂર છે એમ તો સૌ જાણે છે. શ્રી. રાવજીભાઈ કહે છે, ખેડા સત્યાગ્રહ વખતે અમે આ જોળ અને જાતિઓનો ફાયદો જિંદાઓ હતો. શ્રી રાવજીભાઈને વાદ દેવડાવાનું કે સ્વ. મહમદઅલી ઝીણાએ પણ કામને નામે લાલ ઉડાવી પાકિસ્તાન મેળવ્યું છે! આજે પણ રાજકારણમાં કામનો લાલ લેવાતો દરે. પણ જોયી કામ ઉપયોગી કરતી નથી, દધિયાં દરે છે. આજળ એ કહે છે, કામની સુગમતાં માટે જ આવી જાતિઓ છે. તો પૂછવાનું કે જાતિ પાસે હવે ક્યું કામ છે? પાટીદાર દલખથી કામમાં શી રીતે સુગમતા આવશે? સાચે જ કલગ દારા એ કંઈ સેવા કરવી હોય તો જાતિવાર નહિ પણ રથજવાર દલખ હોય તો સુગમતા થાય. શ્રી રાવજીભાઈએ જ કેચિસના જિંદા દરજ્જાના પુરુષ આમ અનિચ્છાએ જાતિકલણનું ઉદ્ધાટન કરે અને જાતિનો ગચાય કરે એ સાંચે જ કુઝાઈ રિયાત છે.

વચલા ગાળામાં આપણું કર્તવ્ય

ગાનગતના બેઠલાવ વગર, પ્રાંતિકતાની સંકુચિતતા વગર, હિન્દને જે રીતે આપણા નેતાઓ એક પ્રગતિશીલ દેશમાં રૂપાંતર કરવા માગે છે, જેને માટે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીએ પ્રાણનું બલિદાન આપ્યું, 'તે આદર્શ' રીતે તો ભવિષ્યમાં પર પ્રાંતમાં રહેલી બીજી પ્રજા પોતાનાં અલગ મંડળ રચાવે તે પણ શ્રી. બર્નાર્ડ શો કહે છે તેમ નાબૂદ કરવાં પડશે. જાતિઓ પણ કાદવી પડશે. લગ્નના વ્યવહાર પૂરતી જાતિઓ આજે રહી છે ત્યારે આદર્શ તરીકે કામ કરવા માગતા માણસોનું કાર્ય જાતિ તરીકે સામાજિક પ્રશ્નમાં જ પરિસમાપ્ત થવું જોઈએ. એ સિવાય જાતિમંડળોએ બીજા કાર્યને પોતાનામાં સમાવવું ન જોઈએ. એ દૃષ્ટિએ વડોદરામાં સ્થપાયેલ સમસ્ત પાટીદાર સમાજ આવકારદાયક છે. એ સમાજ અંગે માસિકમાં દર અઢે, સમાચાર, આપત્રમાં આવે છે. મંડળે બહાર પાડેલી પત્રિકામાં એણે જે કાર્ય સ્વીકાર્યું છે તે એ રીતે સામાજિક પૂરતું મર્યાદિત છે.

સમસ્ત પાટીદાર સમાજનું કાર્યક્ષેત્ર

મંડળે પત્રિકામાં ગતાવેશું કાર્યક્ષેત્ર નીચે પ્રમાણે છે. (૧) વરવિક્રય તથા કન્યાવિક્રયનું અનિષ્ટાકર કરવા માટે તેમજ લગ્નમાં થતા ખર્ચ અને

તેટલા જોછા થાય તેને માટે પ્રયત્ન કરવો. (૨) મરણ પાછળ ચેતા જગલુવારે બંધ કરાવવા પ્રયત્ન કરવો. (૩) જૂની માન્યતાઓને આધારે કુદીન ગણાતાં જોળ, ગામ કે કુટુંબમાં જ કન્યાઓ આપવાનો મોહ છે તેને બદલે સંસ્કાર તેમજ બીજી રીતે સારાં લાગતા જોળ, ગામ કે કુટુંબમાં કન્યાઓ આપવાનો પ્રચાર કરવો. (૪) જુદા જુદા જોળ અને લેઉવા, કડવા વગેરેના બેદો જોછા થઈ તેમની વચ્ચે એકતા થાય તેમ કરવું. (૫) વિધવાવિવાહને ઉત્તેજન આપવું, તથા વિધવાની ઉન્નતિના પ્રયત્ન કરવા. આ એનું કાર્યક્ષેત્ર નેતાં નં. ૩માં સંસ્કારના ધોરણે લગ્નવ્યવહાર તંદુર દષ્ટિ રાખી હોત તે બસ હતી. વળી પાછા સારાં લાગતા જોળ, ગામ કે કુટુંબની માયાજન રચવાની કંઈ જરૂર નથી. નં. ૪માં ત્રાતિના બેદો જ કેવળ દૂર થાય તેથી સંતોષ ન માંનતાં, સંસ્કાર પ્રમાણે આંતરજાતિય લગ્ન થાય તેમ આ મંડળ સ્વીકારે છે તેમ, રાખવું જોઈતું હતું.

વિદ્યાનગરમાં કેળવણીની નવી સંસ્થા-શારદા મંદિર

. વિદ્યાનગરમાં બે વર્ષની અંદર કેળવણીની ચાર સંસ્થાઓ કામ કરે છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજ, એન્જિનિયરીંગ કોલેજ અને ડીપ્લોમા ટેક્સ્ટાઇલ વર્ગો. આ વરસથી સરકારે માધ્યમિક શાળાના સત્રમાં ફેરફાર કર્યા છે. પહેલાં શાળાનું નવું વરસ જૂનથી શરૂ થતું તેને બદલે આ સાલથી માર્ચ તા. ૧ થી વરસ શરૂ થનાર છે. અને જો નવા વરસથી વિદ્યાનગર શરૂઆતની બે સંસ્થાઓનાં મંડાણ કરે છે. પાવાની કેળવણી તરીકે બાલલવન અને કુમારલવન અને માધ્યમિક કેળવણી તરીકે કિશોરલવન, જેમ બે સંસ્થાઓ શરૂ થનાર છે. વિદ્યાનગરની કેળવણીની યોજના પાયાથી માંડી ઉચ્ચ શિક્ષણ સુધીની છે. આજુબંદમાં કોલેજોની પ્રથમ જરૂર હતી એટલે તેની શરૂઆત કર્યા પછી વિદ્યાનગર આ નવા વરસથી પાવાની કેળવણી તરફ મંડાણ કરે છે. જો અંગે જેમને માહિતી જોઈતી હોય તે અને પોતાનાં જાળકાને દાખલ કરાવવા માગતા હોય તેમણે પ્રવેશપત્ર મંત્રી, ચારુનર વિદ્યામંડળ, વડલખવિદ્યાનગર, તા. આજુબંદ જો શિરનામેથી મંગાવી લેવાં.

મધમાખના ઉછેર-સંબંધી

. માગરના અંકમાં શ્રી એસ. કે. કાલાપુરનો 'મધમાખીનો ઉછેર' એ લેખ હપાગો છે. જો વાંચીને વડોદરાથી એક ભાઈએ પૂછ્યું કે જો અંગેનાં સાધનો અને માદિતી જોઈતાં હોય તો ક્યાંથી મળી શકે? એટલે કાર્યાલયથી જો અંગે માહિતી ગેજવવા મુંબઈ ડિરેક્ટર આફ. પબ્લીસીટી ઓફિસને

છેલ્લાં ૪૦ વર્ષથી આયુર્વેદનો અપ્રાપ્ય અંથ ધણી સસ્તી કિંમતે

સુશ્રુત આયુર્વેદ

[ગુજરાતી સરળ અર્થ સાથે]

જે અંથમાં : પૃષ્ઠ ૧૩૬૮ : મૂલ્ય રૂ. ૧૫૦

- ★ આયુર્વેદિક સર્જરી (વાદકાપ)નો મહાન અંથ જેવાં આધુનિક વૈદ્યકથી પણ વધુ મુદ્દમ વિચારણા, સિદ્ધાંતો અને રીતો આપેલી છે.
- ★ આમાં એવાં સરળ સાધનો અને ઉપાયો આપેલા છે કે કોઈ પણ વૈદ્ય કે દાકતર આ અંથના અભ્યાસથી લોકસેવાની સાથેસાથે સારી અર્થપ્રાપ્તિ પણ કરી શકશે.
- ★ સામાન્ય જીવનને ઉપયોગી એવી દિનચર્યા, ઋતુચર્યા, રસાયણ વગેરે ધણી વાતો વિસ્તારથી સમજાવેલી હોઈ શક્યા છેવટ મુદ્દી આ અંથ વાંચી જતાર સામાન્ય વાચક પણ સારો લાભ મેળવશે.

આમાં નીચેના વિષયો વિસ્તારપૂર્વક સમજાવેલા છે.

શાસ્ત્ર-Ayurvedic Surgery) : વાદકાપ કરીને ત્રણમાં રહેલા કાષ્ઠ, લોહું, હાડકું, પાણ, નળ વગેરે કાઢવાની રીત, પરકાટવાની, મર્મ કાઢવાના યંત્રોનો ઉપયોગ કરવાની તથા ક્ષાર મૂકવાની રીત અને ત્રણોના પ્રકાર દર્શાવ્યાં.

શાલાક્ય : કાન, નેત્ર, મુખ, જિહ્વા, નાસિકા વગેરે માથાનાં તમામ અંગોમાં થયેલા વ્યાધિઓ, તેના પ્રકાર અને તેને મટાડવાના ઉપાયો.

કાયચિકિત્સા : શરીરના દોષો, ધાતુઓ, મળ અને જરૂરામિ દૂષિત થવાને લીધે થતા ભયંકર રોગો-તાવ, સન્નિષાત, ત્રિદોષ, અતિસાર, ક્ષય અને છાતીનાં અનેક દરદોની સમજ અને ઉપાયો.

ભૂતવિદ્યા : ભ્રમિત થયેલાઓના વળગારને શાંત કરવાના ઉપાયો.

કૌભાર્યભૂત્ય : (જાળઉઠ્ઠેરના પ્રકાર) જાળકાના અનેક રોગો ને ઉપાય.

અગદતંત્ર : ઝેરી પ્રાણીઓ-સર્પ, વીછી, મયળ, ઝેરી કરોળિયા કે ઉંદર વગેરે કરડી ગયાં હોય, તેનાં વિષ ઉતારવાના ઉપાયો.

રસાયનતંત્ર : યૌવન, શક્તિ, આયુષ્ય, છુદ્ધિજળ વગેરેને વધારવાના, તેને લાંબો વખત ટકાવી રાખવાના તથા રોગ દૂર કરવાના ઉપાયો.

વાજકરણ : સામર્થ્ય આપનાર ઉપાયો.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

દે. ભદ્ર પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦-અમદાવાદ અને કાલ્યાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડિંગ, ત્રીજો માળે, મુંબઈ-૨

ચરોતર ગ્રામોદ્ધાર સહકારી મંડળ લિમિટેડ

ગ્રામોદ્ધાર કાર્યાલય

વલ્લભ વિદ્યાનગર

વિદ્યાનગરી મદદથી અનેક જાળતોમાં ગ્રામજનતાને સદાય કરવાનો આ કાર્યાલયનો હેતુ છે. આ કાર્યાલયમાં જેતીવાડી અને આરોગ્ય સુધારવા માટે વપરાતી વસ્તુઓ ખરીદવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. મંડળની બધી બનાવટો સસ્તા દરે પૂરતા પ્રમાણમાં કાર્યાલયમાંથી મળી શકશે.

જેતીવાડી

આપણા દેશના અનેક કુટુંબોમાં જાનાજનો પાક વધારવાનો પ્રશ્ન ધણો અગત્યનો છે. તે માટે સરકાર અનેક ઉપાયો યોજી રહી છે. મંડળ પણ આ જાળતમાં ખેડૂતોને અને સરકારને બંનેની સર્વ મદદ આપવા પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. એક વર્ષથી સીમેન્ટની અનેક કદ અને જાતની પાઇપો બનાવી કુવાના પ્રાણીથી જેતી કરવામાં મંડળ ખેડૂતોને મદદ કરી રહ્યું છે. લગભગ ૨૫ એકર જમીનમાં પાક કરવા માટે પૂરતી પાઇપો મંડળ દરરોજ બનાવી શકે તેમ છે. પરંતુ બનાવટમાં જરૂરી માલ સીમેન્ટ અને રેતી મેળવવામાં અનેક મુશ્કેલીઓ નહે છે; છતાં બધા જ શક્ય ઉપાયો યોજી વલ્લભ વિદ્યાનગરથી લગભગ ૨૫ માઇલની આસપાસનાં ગામોને જેતી માટે સીમેન્ટની પાઇપો પૂરી પાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

આ દિશામાં ખાતર પેંણ એક અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. ખેડૂતોને થોડા ખાતરે ધણો લાભ થાય તેવું ખાતર અહીં બનાવવામાં આવે છે. આ ખાતર આખા જેતરામાં નાંખવાનું નથી, પણ 'બી' ને વૈજ્ઞાનિક રીતે તૈયાર કરેલા આ ખાતરના પાણી સાથેના મિશ્રણમાં લગભગ દસથી બાર કલાક જોગી રાખી વાવવાથી ઉત્તમ હોડને પૂરતું પોષણ મળે છે. બીજા ખાતર કરતાં આ ખાતર પ્રમાણમાં ઘણું જ ઓછું નોંધવું હોવાથી ખેડૂતને 'રિસ્ક'ને શરૂ તૈયાર કરવામાં સરકાર પડે છે. બીજા ખાતરે આખા ખેતરમાં નાંખવામાં આવતાં હોવાથી નકામા હોડને પણ તેથી પોષણ મળતું હોવાથી નીંદામણ ખૂબ વધે છે અને ખાતરનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ પાકને માટે થતો નથી; ત્યારે આ ખાતર 'બી'ના પોષણ માટે જ વપરાય છે અને જરૂરનાશક હોવાથી એક જવા રોગને નાંખી દેવામાં ઉપયોગી થાય છે.

ખાતર વાપરવાની પદ્ધતિ નવીન હોવાથી તેનો ઉપયોગ કરવા છત્તનાર સમજનારો મંતે આ કાર્યાલયમાં આપો 'બી' કેવી રીતે તૈયાર કરવું તે બાબત સમજી લેવા જ તેનો ઉપયોગ કરે એ ઈચ્છે છે.

સામાન્ય રીતે 'બી' ના વજનના ચોથા ભાગના વજનનું ખાતર બસ થશે. દાખલા તરીકે એક વિધામાં ૧૦ શેર આજરી વાવવાની હોય તો તે માટે ફક્ત ૨૩ શેર ખાતર જ જોઈશે. આ ખાતર ખાસ રસાયણિક દ્રવ્યોનું બનાવેલું હોવાથી તેને ડાયામાં જ પેક કરવાની અને ખુલ્લું નહિ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. અઢી રતલી ડાયાની કિંમત રૂ. ૫-૮-૦ અને ૪૦ રતલી ડાયાની કિંમત રૂ. ૮૦/ છે.

આરોગ્ય

આમાં ગ્રામજનતાને હેરાન કરતા ફેટલાક રોગોમાં પ્રજનને રાહત આપવાનો હેતુ છે. કાર્યાલયમાં શીનાઈસ, અને શુદ્ધ ક્વીનાઈનની ઉત્તમ બનાવટો સરતા દરે બનાવવા અને આપવાની યોજના થઈ છે. ટૂંક સમયમાં દરરોજના વપરાશમાં આવે તેવી ફેટલીક બીજી દવાઓ બનાવવાની વ્યવસ્થા પણ કરવામાં આવશે.

આ કાર્યાલયનું સંચાલન આ વિષયનાં નિપણાતો અને અનુભવીઓના સહકારથી શક્ય રહેશે.

ગામડાનો મોટામાં મોટો શત્રુ મેલેરિયા છે. આ રોગ માટે ક્વીનાઈન સિવાય બીજો રામબાણ ઉપાય જણાયો નથી. છેલ્લાં ફેટલાંક વર્ષોથી તો ક્વીનાઈન મેળવવું અને વાપરવું એ સારાં સારાં દવાખાનાં અને ડોક્ટરો માટે પણ મુશ્કેલ હતું. ક્વીનાઈનના કાળા જામરના ભાવ આશ્વાને ચડ્યા હતા; એટલે ક્વીનાઈન અને તેની શુદ્ધ બનાવટો અહીં જ બનાવવાની અને તે સરતા દરે પૂરી પાડવા વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

ફવાનું નામ	વજન	કિંમત
ક્વીનાઈન સલ્ફેટ	= ૫ ગ્રેનની એક ગેવી ૧૦ ગોળીનું પેકેટ = એક રતલ (૧૪૦૦) ગોળીઓ	૦-૮-૦ ૫૫-૦-૦
સિંકાના ફેબ્રીફ્યુજ	= ૫ ગ્રેનની એક ગેવી ૧૦ ગોળીનું પેકેટ = એક રતલ (૧૪૦૦) ગોળીઓ	૦-૪-૦ ૩૦-૦-૦

સિંકાના ફેબ્રીફ્યુજ બધિરતા, ગરમી આદિ ક્વીનાઈનનાં દૂષણ રહિત, સમર્થાં સ્ત્રીઓ પણ લઈ શકે તેવી ક્વીનાઈનની સલ્ફિસલામન અને સસ્તી બનાવટ છે.

પાણીનું પૃથક્કરણ

પાક અને આરોગ્ય માટે નવા જોડાતા કુવાના પાણીનું પૃથક્કરણ કરવાની ગામડાના લોકોને ઘણી હાડમારી પડે છે એટલે તે પૃથક્કરણ પણ અહીં કરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. આ માટે આશરે ૧૦ રતલ પાણી ચોખા સીસામાં ભરી મોકલવાનું છે. પૃથક્કરણ શી રૂ. ૧૬ રાખવામાં આવી છે, જે પાણી સાથે જ મોકલવી જોઈશે.

લીખાલાંઈ કુ. પટેલ

મંત્રી.

નેશનલ ઈન્ડિયન લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

માં તમારું ભાવિ સલામત છે.

વિગત તથા એજન્સી માટે લખો:—

એન. એલ. અમીન, પ્રાન્થ મેનેજર.

મુખ્ય શાખા: નેશનલ ઈન્ડિયન ઇન્સ્યુરન્સ ખીલ્ડીંગ

સ્થાપના-૧૯૦૬.

કલાધોધ. ટ્રાટ. મુખ્ય નં. ૧

— એજન્સી અગર પ્રોપ્રિયેટર માટે લખો યા મળો:—

મણીલાલ જે. અમીન, એજવાયર.

કે. ડી. પટેલ, એજવાયર, મોરનીમ.

ઈન્સપેક્ટર.

આગેનાઈઝર, મેંક એજન્સીઝ

હહેગામ.

રતનચોળા, અમદાવાદ.

હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ

માંખાપ વિનાનાં ગરીબ નિરાધાર રખડી ગઝલોં
બાળકોને પાળી પોષી ભણાવી ગણાવી સ્વાશ્રયી જીવન
માળવાની કેળવણી આપી જીવનના યોગ્ય રસ્તે ચડાવે છે.
સંખ્યા ૧૫૦ ની આસપાસ રહે છે. સંસ્થાના કાયમી
સેક્રેટારીની આવક રૂ. ચૌદ હજારને આશરે છે. ખર્ચ રૂ.
ચાલીસ હજાર ઉપર થાય છે. સંસ્થાને આશ્રયે રહેલાં તથા
આવતાંને નિભાવવા આપ આપતું બનતું કરેલાં.

મંત્રી. હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

‘પાટીદાર’ના વાચકો જરૂર વાંચે

ભાસિકના તંત્રી ઈશ્વર પેટલીદાનાં પત્રોમાં સર્વ શુદ્ધસંસ્કાર પાસેથી મળે છે. અન્યાર સુધી ‘પાટીદાર’ કાર્યાલય એ. પુનરા ગણતું નહિ. છતાં આક્રિશના આદંકામાંથી અને દેશમાંથી પણ અવાગનવાર એ પુસ્તકો માટે ‘પાટીદાર’ કાર્યાલયને લખવામાં આવતું. એટલે અંત્યાર સુધી તેની વ્યવસ્થા હાથમાં. અન્ય શુદ્ધસંસ્કાર પાસે કરાવી લેવું.

પ્રત્યુ આપને જણાવનાં આનંદ માન કે જે સન ૧૯૪૯ના નવા વર્ષસુધી એ પુસ્તકો વેચવાનું કાર્યાલય નક્કી કર્યું છે. એટલે તે મંગાવવા માટે ‘પાટીદાર’ના આદંકાને વિશેષ અનુકૂળતા રાક્ષ પડશે. આક્રિશના ભાષામાં ‘પાટીદાર’ ભાસિકના વાચકો સાથે જે પુસ્તકો જોઈનાં હોય તેટલી રકમના પાંચટક ઓડર સાથે મોકલી રાક્ષશે. તેમજ દેશના ભાષામાં પણ મંગાવી શકશે. દેશમાં જે વ્યક્તિ જેવે ઉપર દશે તેને જેવે પારંગતસુધી તે મંગાવવામાં આવશે તે પાંચટકનું ખર્ચ બોગવતું નહિ પડે. પરંતુ તે મગપડ બધા એટ મંગાવતામને અનુકૂળ પડશે.

પુસ્તકોની યાદી

નવસંસ્કારો

નવસંસ્કારો

(૧) જાનમરીપ	રૂ. ૩	(૧) તાણાવાળા	રૂ. ૩
(૨) કાળ્યા લેખ	રૂ. ૩૫૫	(૨) માનતા	રૂ. ૩૫૫
(૩) ધરતીના અવતાર	રૂ. ૨૫	આમ સાહિત્ય	
(૪) પંખાના મેળો	રૂ. ૨૫	(૧૦-૧૧) પટલાદના પેચ ભા. ૧-૨ રૂ. ૧૧	
(૫) પાતાળ કંપા	રૂ. ૩	(૧૨) કંકુ ને કન્યા	રૂ. ૧૧
(૬) કળિયુગ વાગ ૧	રૂ. ૩	દેખાચિત્ર	
(૭) કળિયુગ વાગ ૨	રૂ. ૩	(૧૩) આમસિંધા	રૂ. ૩૫

આક્રિશ માટે આખા રોકતું રૂ. ૨૭. પોસ્ટેજ રૂ. ૨-૨-૦
દેશ માટે રૂ. ૨-૨-૦. એક પુસ્તકનું પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૬-૦

લખા :

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય, આણંદ.

મુદ્રક : આશાબાઈ ગાર્ગનભાઈ પટેલ, ચંદ્રાવત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, આણંદ
પ્રકાશક : ઈશ્વરભાઈ માનીભાઈ પટેલ, પાટીદાર કાર્યાલય, આણંદ

પાટીદાર

સ્વાધિકાર સિંહભાઈ મુળેશ્વરભાઈ પટેલ

૧૩ી

ચંદ્ર ચેટલીકર

કાગળ - ૦૦૨૫

આ	આંક ની	વિવિધ	કેળવનારનાં નામ
મનુષ્ય		ત્રણ	૧
ઉપરોક્ત		પેટલીકર	૩
આમ ત્રણે આંક		ત્રણ	૭
કેળવનાર		ત્રણ	૧૦
બુદ્ધિ (પાટી)		પેટલીકર	૧૧
કાળી રંગીના મુદ્રાકર		ત્રણ મુદ્રાકર	૧૨
પાટીના મુદ્રાકર		ત્રણ મુદ્રાકર	૨૦
વિદ્યા મુદ્રાકર		પેટલીકર	૨૫
કેળવનાર		પેટલીકર	૨૬
કેળવનાર		પેટલીકર	૨૭
કેળવનાર		પેટલીકર	૨૮
કેળવનાર		પેટલીકર	૨૯
કેળવનાર		પેટલીકર	૩૦
કેળવનાર		પેટલીકર	૩૧
કેળવનાર		પેટલીકર	૩૨
કેળવનાર		પેટલીકર	૩૩
કેળવનાર		પેટલીકર	૩૪
કેળવનાર		પેટલીકર	૩૫
કેળવનાર		પેટલીકર	૩૬

વાર્ષિક કલ્યાણ દેશમાં ૩, વિદેશમાં ૬.

માસિક ૬૨ મહિનાની તા. ૨૫ મીએ પ્રગટ થાય છે.

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય, આણંદ

५५५

तत्री नान्साय ह्ये : महत्तत्री : भगनसाध परेस
वार्षिक लवाजम इस्त त्रण उपिया

મા પાસેથી પાંચ રૂપિયા આપવાની નોંધ
કેસી આપવાની અથવા કે

આમાનાં સિર્ષાના ગામમાં તબ પાસાં ત આટ મેન વસી રહ્યા
આ રી માત્રસાડીમાં પા આર થોડ ગાંડ ૬

ସଂ ବିଧାନ ସଭା ସଭାପତିଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଉପରେ ଏହି ଆଇନ
ଆଇନ

२० मदिना ॥ ५२वीं अंश ॥ १६०मी तार्जिण ॥ ५२ ॥ १६ ॥

ગાથ એના આજુ ન પે તા તન્ત યાએ

व्यवस्थापक : 'मिडल' आश्रम तान। विमल भूषण आश्रम

મહાવીર

ઈન્ડ્યુરન્સ કંપની લિ.

(ସାଧନା - ୧୯୭୫)

प्रगतिशीली स्वदेशी बीमा कंपनी

૧૮/૮ માં પુર કરેલું કામકાજ

3. 43,32,000

પ્રીતીયમતા નીચા ૬૦ દિન ગણતો
ગામ ગામ લાગવગવાળા એજ નીમવા

— Only 5/15/54

ਸੀ' ਤੇ ਦਸ —
ਪੋਲ ਆਂਦ ਤਪਨੀ
ਮਨੁ ਨ, ਆਪਣੇ

पी यु धोल, गी ग गी गी (१५५)
 गंगु गंगु गंगु
 १० गे, गंगु गंगु गंगु गंगु गंगु गंगु

मुपार्थ आन्य.—निद्रासं चमयन्, । मेषानो न्दीप्त शर्त्

ભાદરણના પાટીદારોની વંશાવળી

ભાદરણ મામના પાટીદારોની નીચી વંશાવળી બહાર પાડવામા આવી છે.

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટ ખર્ચ જુદું.

નીચેનાં સ્થળોએ તે મળશે

- (૧) પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ ટ્રી, નવા દરવાજા, પાંડવા, અમદાવાદ.
- (૨) ચિમનભાઈ પુરુષોત્તમદાસ પટેલ, લક્ષ્મીદર્શ, ભાદરણ.
- (૩) મંગળભાઈ મોતીભાઈ પટેલ, લખાવાડ, નડિયાદ.
- (૪) હિરાભાઈ ભાદ્રાસભાઈ પટેલ, દાહ્યાની ચાલમાં,
પેશવાન મેડ, પેશવાદ.
- (૫) અખાલાલ દામોદરદાસ વૈય, રત્નમંડળના મંદિર પાસે,
માડવી, વટોદરા.
- (૬) હયાભાઈ લક્ષ્મભાઈ પટેલ, પા. ખે. ૧૫૧૭, નાઈરોબી (કેન્યા)

પ્રોમેન્સ "માયુ ધો"

પાવડર

માથાના વાળોના પાપક અને રક્તક

મંતાથી વાળ ચોટના કે બાઝતા નથી. કચકચર અને સાંકડાથી આછી તકલીફ વાળ સાફ થાય છે. ખોડા, જૂઠાં, લીખ, ઉંદરી, પચ્ચેચો, મેલ વગેરે સાફ થાય છે. અને વાળને મુલાખા, લાંબા, કાળા, અગદાર વેશ મળેલા બનાવે છે.

દ્રાવણ સાદમ બે મળવી પોકેટ ૧ મળવી પોકેટ

૦-૨-૦ ૧-૦-૦ ૩-૮-૦

મલવાનું રશમ :-

ચુનીલાલ મયાંચંદ મહેતા (૧) ત્રણ દરવાજા, (૨) ચાર મેતા અમદાવાદ
પટેલ મેડીકલ સ્ટોર્સ
જોમ. અખાલાલની કું. મુવપુરા, હનુમાન આગે સુરત
નોવેલ્ટી સ્ટોર્સ અમરમાં વટોદરા
આણંદ

છેલ્લાં ૪૦ વર્ષથી આયુર્વેદનો અગ્રાધ્ય અથ ઘણી સસ્તી કિંમતે,

સુશ્રુત આયુર્વેદ

[ગુજરાતી સરળ અર્થ સાથે]

જે અંચમાં : પૃષ્ઠ ૧૩૬૮ : મૂલ્ય રૂ. ૧૫૦

- ★ આયુર્વેદિક સર્જરી (વાદકાપ)નો મહાન અંચ જેવાં આધુનિક વૈદ્યકથી પણ વધુ મૂલ્ય વિચારણા, સિદ્ધાંતો અને રીતો આપેલી છે.
- ★ આમાં ગ્રંથોસરળ સાધનો અને ઉપયોગ આપેલા છે કે કોઈ પણ વૈદ્ય કે દાકતર આ અંચના અભ્યાસથી લોહસેવાની સાથેસાથે સ્વાસ્થી અર્થપ્રાપ્તિ પણ કરી શકશે.
- ★ સામાન્ય જીવનને ઉપયોગી ગ્રંથો દિનચર્યા, ઋતુચર્યા, રસાયણ વગેરે ઘણી વાતો વિસ્તારથી સમજાવેલી હોઈ શકેથી છેવટ મુદ્દા આ અંચ પાંચી જગત સાર્વાર સામાન્ય વાચક પણ સારા લાભ મેળવશે.

આમાં નીચેના વિષયો વિસ્તારપૂર્વક સમજાવેલા છે.

શસ્ત્ર-**Ayurvedic Surgery**) : વાદકાપ કરીને વ્રણમાં રહેલા કાષ્ઠ, લોહ, દાંડુ, વાળ, નખ વગેરે કાઢવાની રીત, પરકાઢવાની, ગર્ભ કાઢવાના વંચનો ઉપયોગ કરવાની તથા ક્ષાર મૂકવાની રીત અને વ્રણોના પ્રકાર દર્શાવે.

શાલાક્ય : જ્ઞાન, નેત્ર, મુખ, જિહ્વા, નાસિકા વગેરે માથાનાં તમામ અંગોમાં થયેલા વ્યાધિઓ, તેના પ્રકાર અને તેને મટાડવાના ઉપાયો.

કાયચિકિત્સા : શરીરના દોષો. ધાતુઓ. મળ અને જડરાશિ દૂષિત થવાને લીધે થતા ભયંકર રોગો-નાવ, સન્નિપાત, ત્રિદોષ, અતિસાર, ક્ષય અને જાતીનાં અનેક દરોગોની સમજ અને ઉપાયો.

ભૂતવિદ્યા : ભ્રમિત થયેલા જોનાના વળગાડને શાંત કરવાના ઉપાયો.

કૌભાર્યભૂત્ય : (આગઉંઘેરના પ્રકાર) આગકાના અનેક રોગો ને ઉપાય.

અમહત્ત્વ : જેરી પ્રાણીઓ-સર્પ, વીંછી, ઇંખ, જેરી કોળિયા કે ઉંદર વગેરે દરડી અથાં દોષ, તેનાં વિષ ઉતારવાના ઉપાયો.

રસાયનતંત્ર : પૌદ્ગલ, શક્તિ, આયુષ્ય, છુદ્ધિશક્તિ વગેરેને વધારવાના, તેને લાંબો વખત ટકાવી રાખવાના તથા રોગ દૂર કરવાના ઉપાયો.

વાયુકરણ : સામર્થ આપનાર ઉપાયો.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

દે. ભદ્ર પાત્રે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦-અમદાવાદ અને કાલ્યાણદેવી રોડ, હાથી ગિરિડા, ત્રીજો માળે, મુંબઈ-૬

‘પાટીદાર’ના વાચકો જરૂર વસાવે

રૂ. ૧૪માં ૧૩ પુસ્તકો અને ૨૪ અંકો

[પરદેશમાં—રૂ. ૧૮માં] દપાલખર્ચ સહિત
પ્રતિમા

આ માસિકમાં મોટી સાધકતા લગભગ પોતાના સાતસો પાનાં (યાનું પુસ્તક સાધકતાં સાડી તેરસો પાનાં) અને લવાજમ ભરે તેની સાથે જ ‘પાદ પૂંકાનું’ જેટલ સાથેનું મુંદર બેટપુસ્તક મળે છે. લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ જ છે. (પરદેશમાં રૂ. સાત) ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિને ખૂબ ઉપયોગી ગોચું મુજરાતનું આ એક જ માસિક આ પ્રકારનાં લખાણ આપે છે.

પુખ્ત

ખાલસા - જી. ખારીનું મુખપત્ર. જાળકોનું પોનામું માસિક. આ માસિક અખિલ ભારત જાળક સંઘના મુખપત્ર રૂપે ચાલે છે. પ્રત્યેક અંકમાં એક ચિત્રવાર્તા, જીવનચરિત્ર, સચિત્ર મુંદર રસભરી વાર્તાઓ, વિજ્ઞાન, દારૂ, કવિતાઓથી ભરેલું આ માસિક મુજરાતનાં ઘરે ઘરે જાળકોના હાથમાં રહે છે. તેમણે જાળકતા પ્રકાશ માટે આ માસિક જરૂર વસાવવું પડશે—

—તે કેટલું સસ્તું? વર્ષે ફક્ત રૂ. ત્રણ મોકલવાના હોય છે. પરદેશ માટે રૂ. સાડા ચાર.

સંસારચક્ર અધ્યાપસિ

આ પુસ્તકના આ સંપૂર્ણ લેખક શ્રી. સોપાન છે. પુસ્તકોનાં નામ જ એની ઉપયોગીતા પૂરવાર કરે તેવાં છે.

(૧) કુમાર સાથે, જીવનચરિત્ર (૨) લગ્નચરિત્ર (૩) કન્યા સાથે જીવનચરિત્ર, (૪) લગ્નચરિત્ર (૫) કુલ સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૬) લગ્નજીવન (૭) કુલ સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૮) દાંપત્યજીવન (૯) શ્રીમાન સાથે—સમાજ જીવન (૧૦) કુટુંબ જીવન (૧૧) શ્રીમતી સાથે—સમાજ જીવન (૧૨) કુટુંબ જીવન આરંભનું લવાજમ ફક્ત રૂ. જી. પરદેશ રૂ. સાડા સાત.

જીવન, સાહિત્ય મંદિર

કાલ્યાણેતી રોડ, મુંબઈ ૨ * ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

રજ.નં. ૨૦૦૦

જોડેશી

ખહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે
પેટ કે પેડમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન
રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્વેત જ્યો-કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર
ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઈમકા, છાતીમાં દાહ, અમુઝણુ, કેડે રંતવા,
પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધ્રાવણની
અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીસ્ટીરીઆ વિગેરે માટે જોમેચી વાપરો.
ખીજ નિષ્કેશ બનાવોથી સાવધાન રહેજો.

અથા દવાચણા વેચે છે

જોખંટો:-કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મંગળદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

અનેક રોગોની અનેક દવા

જોડેશી

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જોડેશી" નં. ૩૦૨.

કોલેરા, સગર્ભાની, શરદી, હાથ, પગ, માથુ તથા બદનનો દુઃખાવો, પાણી સિકાર,
સંધિવા, અશક્તિ, સોજા, અચ્છર્, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાંડમાં
કળતર, ઝેરી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂક, શળ, પેટ-પેડનો
દુઃખાવો, અમુઝણુ, દરેક જાતના તાવ, યા પડવો, લોહી નીકળવું છત્યાદિ અનેક
જાતના દરદોમાં તેમ જ રહેવે, સ્ત્રીમર યા મોઢાની મુસાકરીમાં તાત્કાલિક ઉપચારો
યઈ પડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. ડિ. મોટી બાટલી ૩. ૧૧૧, વચલી બાટલી. ૩. ૧
અને નાની બાટલી ૩. ગાન પો. નંદુ. (દરેક ડેબોજી વેચાય છે)

જે જોન રોહના-હનનખાગ ઓફિસ, નાડિયાદ.

પાત્રીકાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિસ્તરવાના અભિદાપ સેવતું માસિકપત્ર

કાગળ
સં. ૨૦૦૫]

ફેબ્રુઆરી-૪૮

[૫૫. ૨૬
અંક. ૫

મનુષ્ય

સૃષ્ટિ ઉપર અમુખ્ય કોટિનાં પ્રાણીઓ છે. મનુષ્ય પણ એમાંનું એક પ્રાણી છે. પરંતુ સર્જનકારે જીવનાં પ્રાણીઓમાં અને મનુષ્યમાં એક તફાવત રાખ્યો છે. કોઈ એ તફાવત વાણીના ગણે છે પરંતુ ઉચ્ચાર શીખવ્યો હોય તો પોપટ પણ કરે છે. એટલે વાણી એ મનુષ્યનો જ નતિગુણ છે એમ સ્વીકારી લેઈએ તો પોપટ એમાં હાલો નોંધાવતો સામે ઊભો રહે છે.

મનુષ્યને આરાસારની બુદ્ધિ આપી છે, અને જીવનાં પ્રાણીઓમાં તે નથી, એ બેદંથી મનુષ્યને જીવનાં પ્રાણીઓથી જુદો પાડવામાં આવે છે. પરંતુ બુદ્ધિ કેવળ મનુષ્યમાં છે અને જીવનાં નથી જ એમ આપણે ઠહી શકીએ નહિ. બુદ્ધિશક્તિથી પોતાના માલિકનો છવળ્યાવતાર તેમજ જીવનાં કામ કરનાર પ્રાણીઓ — કૂતરો, ઘોડો, હાથી વગેરેની વાંતો આપણે સાંભળીએ છીએ. અમુકને જાતઅનુભવ પણ છે. એટલે કેવળ બુદ્ધિથી પણ મનુષ્ય જીવનાં પ્રાણીઓથી જુદો પડે છે એમ સ્વીકારી શકાય નહિ.

પરંતુ મનુષ્યમાં અને જીવનાં પ્રાણીઓમાં ભેદ છે એ તો ચાક્રમ. જીવનાં પ્રાણીઓ એમની પ્રાકૃત અવસ્થામાંથી આગળ વધતાં નથી જ્યારે મનુષ્ય અનેકવિધ દિશામાં વિકાસ સાધતો માલમ પડે છે. આ ભેદનું કારણ મનુષ્યનું મન છે. જીવનાં પ્રાણી-

ઓધી મનુષ્ય બુદ્ધો પડે છે તે એના મનથી જ. કોઈ પણ કાર્યમાં પ્રથમ મન દોડે છે, એ મનની પાછળ બુદ્ધિ જાય છે. બુદ્ધિને મદદ છે પુરુષાર્થની. આમ મનુષ્ય વિકાસ સાધતો આગળ વધે છે.

પરંતુ સર્જનદારે આ મનને અતિ ચંચળ બનાવ્યું છે. પવન અને પ્રકાશ કરતાં એનો વેગ વધારે છે, ચંચળ મન સદ્-વિચાર કરે છે તેમ અસદ્-વિચાર પણ કરે છે. એવા વિચારોને રોકવા એ યોગીઓ માટે શક્ય હોય તો, બાકી સામાન્ય મનુષ્ય માટે એ શક્ય નથી. આમ મનનાં ઉડાડેલાં સદ્-અસદ્-વિચારપંખી કાયમ મનુષ્યના મગજમાં ઉડ્યા કરતાં હોય છે. મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે અસદ્-પંખીઓને પોતાના મગજમાં માળો ન બાંધવા દેવાનું, ઉડતાં પંખીઓને રોકવાનું કામ દુર્લભ-અશક્ય છે. પરંતુ એ પંખીઓને મગજમાં માળો ન કરવા દેવો એ શક્ય છે. અને તે સાધી શકાય છે પુરુષાર્થ દ્વારા. મન એ ચોવીસે કલાક કામ માગતા ભૂત જેવું છે. જે મનુષ્ય પોતાના કર્તવ્યમાં કાયમ રૂબેસી રહે તેના મગજમાં મન પોતાનાં અસદ્-પંખીનો માળો બાંધવામાં સફળ થતું નથી.

આમ સર્જનદારે મનુષ્યને મન આપી એને બીજાં પ્રાણીઓથી બુદ્ધો બાળ્યો છે. છતાં કેવળ મન છે માટે મનુષ્ય મનુષ્ય બની જતો નથી. પ્રાણીને જેમ આકાર નથી, જેવા પાત્રમાં એ હોય તેવો એ આકાર લે છે. મન પણ એવું છે, મનુષ્ય મનથી બાંધનમાં પડે છે, મોક્ષ પણ એ વડે મેળવે છે. એ રીતે મન એકને માટે અમૃત બને છે, બીજાને માટે ઝેર બને છે. સર્જનદારે સૌને પસંદગી કરવાની છૂટ આપી છે, મનને ઝેરનો કટોરો બનાવવો કે અમૃતનો. એટલે જે મનને વશ રાખી, મનનાં ઉડાડેલાં અસદ્-પંખીઓને પોતાના મગજમાં માળો બાંધવા દેતો નથી, અને મનને સદ્-વિચાર-વર્તન દ્વારા અમૃતનો ખ્યાલો બનાવે છે તે મનુષ્ય.

મનનો માલિક એ મનુષ્ય. મનનો શુભામ એ મનુષ્ય નહિ.

નવધણુ દૂધો અને અડીચડીની વાવ ન જોઈ હોય તે હવતે મૂઝો,
જો કહેવતનાં સ્થળને પોતાની ગાદમાં લેઈને ખેડેલો જૂનાગઢનો કિલ્લો

ઉપરકોટ

ઈશ્વર પેટલીકર

પ્રિય નાની બહેન,

સાહિત્યનો રસિયો તારો ભાઈ સાહિત્ય પરિષદમાં જશે જ એમ માની
લેઈને તેં લખેલ પત્ર, બગાળર વખતસર, હું જૂનાગઢ જવા નીકળ્યો તેને
આગલે દિવસે મને મળી ગયો હતો. મોટાભાઈને તું સારી રીતે જાણખી
ગઈ છે એટલે જૂનાગઢની બ.ધણી મંગાવવાને બદલે તેં મને પ્રિય એવું કામ
સોંપ્યું કે, બીજી બધું તો ઠીક પણ નવધણુ દૂધો અને અડીચડીની વાવ
જોતા આવજો. એ એવાં તે કેવાંક છે કે એ કાળના લોકોએ કહેવત પાડી
કે, એ ન જોવાં હોય તે હવતાં મૂઝાં!

તેં એ પત્ર ન લખ્યો હોત તો પણ હું એ જોતો આવવાનો હતો.
સાહિત્ય પરિષદ એ તો જૂનાગઢ જવાનું મારું નિમિત્ત હતું. બાકી મને ખેચી
રહ્યાં હતાં જૂનાગઢનાં ગિરનાર, નરસિંયો, રાણક, ગાંધેગાર, નવધણુ દૂધો,
અડીચડીની વાવ વગેરે. વળી મામનાય પાંટણુ સ્પેશિયલ ટ્રેન જવાની હતી
એ હૃદયનું એક અનેરું આશ્ચર્ય હતું.

તા. ૧૯-૧-૪૯ બપોરે એક વાગે ગિરનાર ઉતરી અમે મુકામે આવી
ગયા હતા. અંમે એટલે પરિષદમાં આવેલા, અને એક રૂમમાં ઉતરેલા અને
એ રીતે મિત્ર બની એક કાળ ઉગર એટલાં પરદેશી પળી.

ઉપરકોટ જવા માટે સરકારી ખાતા તરફથી પાસ લેવો પડે છે. તને
મશે કે જૂનાગઢમાં હવે પ્રગટાય સરકાર છે, પછી આના સ્થળ જોવા
માટે મંજૂરી લેવાની કેમ સ્વાસ્થ્ય રહી છે? અમને પણ એ વિચાર આવેલો,
થોડું માથું પણ સ્વતંત્રતાની હવાને લીધે ગરમ થઈ ગયેલું.
પરંતુ ઉપરકોટમાં લંકરી મુકામ પડેલો છે એટલે આ વિધિની જરૂર
છે એમ માલમ પડ્યું. જૂનાગઢ તે દિવસે સૌરાષ્ટ્રમાં ભણ્યું ન હતું, નવાજ
પાકિસ્તાનમાં છે, એવા ગંધા રાજકારણમાં લંકરના મુકામની જરૂર હોય, એ
વિધિની જરૂર હોય, તેમાં અમારા જેવાં સાહિત્યનાં પળી કેટલું સમજે?
અને તું તો પળી ધરનું પળી એટલે અમારા કુરતાં પણ ઝોણું સમજે ને!

ધનુ પખી, એમ આ અગાઉ મેં તને કહ્યું હોત તો 'પૂન્ય મોટાભાઈ'ની તે ધૂળ ઢાળી નાખી હોત તને તો ફાંફો હતો કે હું વન્મા લનાઈ ગઈવા માગતી નથી. પરંતુ કવચ તે જ લખ્યું કે, એમી નગમ કે એમ્યે હું જીવતે મૂંચાનું મહાલુ ગળના જૂનાગઢ આની શક્તી નથી લાચારીથી આજે હું ધનુ પખી બની ગઈ છું ! તે વાચીને મને થયું - સમય સમય ગળવાન છે, નહિ મનુષ્ય ગમવાન બાકી નીકું ક્યારેય જાતે ધનુ પખી બને ! પણ ભરિબરમા તું અને બેમી, અને તે દહાડે વધારામાં બામો કે બેમી હાય તો, તે સૌન બંને એક દહાડો જરૂર જૂનાગઢ જઈને જીવતે મૂંચાનું મહાલુ-દાળી આવજો ફાગણ કે આ પન દારૂ હું ગમે તેટલું નવચલું ફનાનું ચલુંનું કરું તો પણ વાત પકવાનથી ભૂખ ન લાગે

સાડા ચાર વાગે, જોના જનાનો પામ આની ગયો એટલે અમે ઉપડ્યા એવેજ હોન્ડેનના અમાગ મુકામથી દાદેક માર્ગવનું અતર હતું ઉપરકાદ એ બીજા કોઈ નહિ પણ જ્યાં ગણકને લઇને ગંભીર આગળ વડી સૂધી સિદ્ધગંજના હરવા આમે સફળતાપૂર્વક મુઝાયો હતો, અને જોનાં લાલેજ દેગળે દગો ન દીધો તાત તો ઉપરકાદ નાણકનું સોભાગ જૂમાના ન દીધું તાત તે જિના રીખ પલંગીગને પાસ બતાવીને અમે કિલામા પ્રવેશ ત સાથે મગજમાના દનિહાસ તાદર નડો થયો એતિહાસિક ન્યજોતુ, ધાર્મિક ન્યજોતુ આજ મહત્ત્વ છે આપણા મગજમા અને હૃદયમા જે સ્મૃતિદેહ આે લાવનાદેહે વિગજમાન તાર : તે પાત્રો એ ધનુ ઉપર પગ મૂકના મર્તિમત સાચ છે

ઉપરકાદ એટલે મોટું મેદાન એમર ટ્રાટ ન મોની તોપ પણ નમના ખાતર ગંભી મૂકી છે ટ્રાટ ઉપરથી બહારના લશ્કરનો હરવો ક્રી રીતે ખાગવામા આવતો હરો તેનો ખ્યાલ આવ ન દુશ્મનથી પગત ન થયા કિલાનો અદર અનાજ, ત્રાસ અને પાણીની એરી વચગ્યા કરામા આવતી ન જાગ આગ વડીની સિદ્ધગંજની નાકાનધી છતાં ઉપરકાદની વસ્તીને તગી ન પડી કયા એ સમયની અનાજસમૃદ્ધિ અને કયા આજનો ભૂખમરો ! આ ટ્રાટ એક હજાર વર્ષનો જૂનો ન અને સન ૧૫૦૭મ એનું રીપેરકામ થયેતુ છે, એમ જઈ પેસતા પથ્થર જડેલો છે પરંતુ એમા કનુ રીપેરકામ થયું હશે તેનો ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ ન થયું પુગતન હોય તેમ જીર્ણ લાગે છે હા, વચ્ચે દગાગગદ છે તે નવો હમે એમ માલા મન સાચ છે

હવે તને ફના ઉપર જ લેઈ જઈ નવચલું ફના ન જોયો તે છારતે મૂજો એ કહેવત મેં જુજગતી ત્રીજી ચોપડીમા વાગી હતી પરંતુ જેમ

જેમ આધુનિક દુનિયાનાં દરમો જોતો ગ્રોં, અને છેવટ જોટમ જોખથી
દિરોસિમાની ખાનાખરાખી સુધી એટલે થતું હતું કે નવધણુ ફૂવો ગોઠ
હાલે, એ લોકોને જોવા જોવો લાગ્યો હતો, બાકી આજના જગતમાં એનું
શું મહત્ત્વ ?

પરંતુ ગારો એ જામ ફૂવાને પ્રત્યક્ષ જોતાં દૂર થઈ ગયો. મેં અને માનું છું
કે તે પછુ એ ફૂવાને ચરોતરના ફૂવા જેટલો જીંડો ધાર્યો હતો. બહુ તો
આપણે ગોડ-જીમરેદના જીંડા ફૂવા જેટલા ૮૦ ફૂટ જીંડો ધારીએ. પછુ એ
ફૂવો જોતાં ખબર પડી કે જાસો ફૂટથી પછુ એ કદાચ વધારે જીંડો હતો.
અને પહોળાઈ આપણા ફૂવા કરતાં ચારગણી હતી. અને આટલી જ જો એમાં
વિશેષતા હોત તો એને હું અને તું મોટો ફૂવો કહીએ, જોયાં જોવો કદાચ
સ્ત્રીકાદીએ, પછુ ન જોયો હોય તે છવતે મૂઝો એવી માળ તો કાઢીને ન દેખએ.

વળી આપણને બધાંને ખ્યાલ પણ નહિ આવે કે એ ફૂવા ઇટલિયાથી
અણેસો નહિ હોય. એ ફૂવો કંઈ આપણી ચરોતરના ચૈત્રવ તર પોથી માટીમાં
ખાદાયેલાં નથી કે એને ચણવાનો હોય. એ તો ગિરનારની સોડમાં આવેલાં
હાઈ, પથ્થર તોડીને જોડેલા છે. આટલો મોટો અને જીંડો નવધણુ ફૂવો
પથ્થર કાચીને તૈયાર કરેલાં છે ! અને કેટલાં વર્ષ પહેલાં ! માનવી ભલે આજે
માનતો હોય કે આધુનિક ગ્રાનજો ને પુરુષાર્થ વિજ્ઞાનથી ક્યોં છે તેવો
સૂતકાળમાં ગ્રાનજો કરેલો નથી. પરંતુ એ એક જામ છે એમ નવધણુ
ફૂવો જોઈએ ત્યારે લાગે છે. માનવીનો ઈનિહાસ પુરુષાર્થથી સરપૂર છે. કોઈ
કાળમાં એ પુરુષાર્થ જ્ઞાન તરફ વળ્યો હતો, કોઈ કાળમાં બાહુબળમાં વળ્યો
હતો, અને કોઈ કાળમાં વિજ્ઞાન તરફ વળ્યો હતો. ઉપનિષદ અને પેદનું વાચન
આપણને ઋષિમુનિઓના જ્ઞાનપુરુષાર્થનો ખ્યાલ આપે છે. નવધણુ ફૂવા
જોયાં ક્યોં મનુષ્યના બાહુબળના પુરુષાર્થનો ખ્યાલ આપે છે. એરોપ્લેન અને
એટમ બોમ્બ વિજ્ઞાન પુરુષાર્થનો પુરાવો છે. આ બધા વિવિધ પુરુષાર્થમાં
જોકે તત્ત્વ કાયમ દેખાય છે કે માનવ આદિ કાગથી પુરુષાર્થો છે.

નવધણુ ફૂવાને આટલો જીંડો અને પહોળો કાચીને જ એ માનવીઓએ
સંતોષ માન્યો નથી. પરંતુ એ ફૂવાની દીવાલની અંદર. કરતાં પગથિયાં
કાચીને એ ફૂવામાં ઉતરવાનો રસ્તો ખનાવ્યો છે. એ રસ્તાની એક બાજુ
ફૂવાની દીવાલ અને બીજી બાજુ પથ્થરના જમીનની દીવાલ આવેલી હાઈ, સાપ
દરમાં, જોળ જોળ પેસે તેમ એ રસ્તો જાય છે. એ રીતે તો એ એક અધારી
ગુફામાં જતો ગિહામજો રસ્તો બની જાય. પરંતુ આંતરે આંતરે ફૂવાની
દીવાલને થોડી કાચીને રસ્તામાં અગવાળું નદે તે માટે વેન્ડીનેશન પાડ્યાં છે.

એ કાળના આકાશના તારાના અગ્નિવાળે આકાશ સોડાને એ પ્રદાશ પૂરતો થઈ રહેતો હશે, પરંતુ આજે આપણે પીજળીના દીવાથી ટેવાઈ ગયાં હોઈ એ પ્રદાશ આપણે માટે અંધારા સમાન છે. એટલે એ કૂવામાં ઉતરવા માટે સાથે ખેટરીની જરૂર પડે છે. લોકો દરરોજ ચડતીર કરતા હોઈ પથ્થરનાં એ પગથિયાં ઘસાઈ ગયાં છે અને લપસી પડવાની ધાસ્તી પણ રહે છે. પરંતુ દીવાલને રેફ ઉતરવામાં કંઈ હરફન કેન્જેખમ નથી. પરંતુ ક્યય અવડ અને પુરાણ હોઈ, એ અંધારા રસ્તામાં ચાલતાં જાણે ઉપરથી પથ્થરની સિલાઓ તૂટી પડી આપણને ઘાટી તો નહિ નાજે તેવો આજ્ઞાસ, અધાને થતો હશે કે કેમ તે તો સૌ જાણે, પણ મારા વાર્તાકર્તા મગજને તો થતો હતો. એમાં ૫ અંદરવાસ કરી રહેલાં કબૂતરનો ધૂ ધૂ અવાજ, જે બહાર મીઠો અને મૃદુ લાગે છે તે અંદર પડ્યા પડ્યાં ભયંકર અને કેફશ લાગતો હતો. અંદરનું પાણી આજે તો ધી ન શકીએ તેવું ગંદુ છે. પરંતુ એ કૂવે બાર બાર વર્ષ સુધી ચાલુક, રાંખેંગાર અને અંદરની વસ્તીને પાણી પૂરું પાડ્યું હતું તે બુદ્ધનું ન-જોઈએ. અમે એ પાણીને વંદન કર્યાં.

હું માનું છું કે, હું ગમે તેટલાં આમ એ કૂવાનાં વખાણ કરીશ પણ જે ખ્યાલ પ્રત્યક્ષ જોવાથી આવે છે તે નહિ આવે એટલે આ દૂંધા વર્ણન દ્વારા તને કૂવો જોવાની ઈચ્છા પ્રદિત થશે તો મારો આ પત્ર લખ્યો સાર્યક માનીશ

તે પછી અડીચડીની વાવ જોઈ. મોટે ભાગે આપણે અડીચડીની વાવ એમ ઉચ્ચાર કરીએ છીએ. પણ એ જોતું કે એમ એ વાવના પથ્થર ઉપર લખેલ નામ વાંચતાં લાગ્યું. વાવ પણ પથ્થરમાંથી કાચી કાઢેલી છે. મોટી છે, એનાં પગથિયા પણ ઘસાઈ ગયેલાં કે, નવધણ કૂવો પ્રથમ જોઈને, આ વાવ જોઈ એટલે તે કંઈ જોવા જેવી ગણાય તેવું ન લાગ્યું. જેમ મુખર્ષ જોયા પછી પૂના જોનારને એા હો થઈ જાય છે તેમ અમને-મને-થયું. વળી વાવ આપણે જાણેલી કે, તે કરતાં થોડી માટી અને પથ્થરમાં કાચેલી, એ સિવાય કંઈ નવું ન હતું. અને પથ્થર કાચવાનો મદિમા નવધણમાં તૃપ્તિ પામ્યો હતો એટલે વાવમાં ન જોઈ હોય તો છવને મુઆ જેવું કંઈ ન લાગ્યું!

બુદ્ધની ગુફા પણ નણ માળ અંદર કાચેલી છે. પ્રદાશ માટે એ જાણુ એક એક માળ સુધી વેન્ડીવેસન કાચેલાં છે. સાડા છએ અંધારું થયું એટલે અમે ઉપરકાદને વંદન કરી બહાર નીકળી ગયા. તને અને એજાને પણ એ જ રીતે વંદન પાઠવીને આ પત્ર પૂરો કરું છું.

મોરાભાઈના શુભાશિષ્ય

આગ લાગે ત્યારે

ચિમનભાઈ મુ. અમીન

આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવા દોડે તેને આપણે મૂર્ખ કહી તેની હાંસી કરીએ છીએ. છતાં આપણા હૃદયને આપણે સુદૃઢતાથી અભ્યાસ કરીએ તો આપણને લાગશે કે આપણામાંથી લગભગ બધા જ આ જનની મૂર્ખાઈ કરીએ છીએ. ખીન્ન ક્ષેત્રની વાત જવા દઈએ. આપણા સામાજિક હૃદયને વિચાર કરીએ.

આપણી માતિમાં લગ્ન અંગેનો અવહાર કેટલો બધો ખર્ચાળ થઈ ગયો છે એ આપણે બધા જાણીએ છીએ. એને લીધે આપણી બહેન-દીકરીઓના લગ્નનો વિષય કેટલો વિદ્વદ બન્યો છે તે પણ કોઈથી અગત્યનું નથી. અને છતાં આપણે આ વિષયમાં કંઈ જ સક્રિય પગલાં લેતા નથી. એથી કોલેટ આપણે માથે આવી ન પડે ત્યાં સુધી તો જાણે બધું એને છે તે જ હીક છે એમ માનીએ છીએ.

કેટલાક બહુ સુશિક્ષિત લાઈઓને કહીએ કે પરદણુ લેનારની જનનમાં ન જવું એવી પ્રતિજ્ઞા લેશો? તો કહેશે કે હૈય અને દુનીયાની મોટી મોટી વાતો કરવાનું હોડી આવી નાની જાળમાં શું કામ વખત ખગાડો છો? નાતજાત તૂટી જવાની છે, ત્યાં તમે આવી વાતો શાને કરો છો?

કોઈનો દીકરો પરણતો હોય ત્યારે કહીએ કે ખીજી તો કંઈ નહિ પણ કે-વાપસને લખોને કે કપડાં-લત્તાં-દાગીના અને માર્યા માટલાંના ખર્ચ ન કરશો. ત્યારે કહેશે કે આવી નાની જાળમાં શું કરવા પડ્યું? જેમ ચાલતું હોય તેમ ચાલવા દોને?

— કોલેજમાં લખુના વિદ્યાર્થીઓને કહીએ કે પરદણુ લીધા વગર પરણવાની પ્રતિજ્ઞા લેશો? તો કહેશે એમાં પ્રતિજ્ઞા શી લેવી? પ્રતિજ્ઞા લીધા વગર ક્યાં મુખારા થતા નથી. પ્રતિજ્ઞા લેવી એ ફારસ છે.

એક સાક્ષર ગણાતા લાઈને પાંચેક વર્ષ પહેલાં કહેતું કે આપ સમાજ-મુખારા અંગે કંઈક લખોને? ત્યારે કહે કે મને તો આ નાતજાત બધું ફારસ લાગે છે. એમાં રસ લેવો ખમતો જ નથી.

ગરબીય ક્ષેત્રમાં પડેલા લાઈઓને આ કામમાં પણ કંઈ રસ લેવા જેવો છે એમ કહેતાં જવાબ મળે છે કે હવે આવી પ્રતિજ્ઞાની કંઈ જરૂર નથી. નાજ્ય આપણું થયું છે. સમાજની ગંધી બહોળો કાયદાથી દરેક કંઈ દઈશું!

આ રીતે સમાજના મોટા ભાગમાં આપણા સમાજના સમાજતા પ્રત્યે તરફ દુર્લક્ષ અપાઇ રહ્યું છે. સમાજસુધારા માટે કંઈક કરવાની વાત એક અગર બીજા બંદાને પાછી ફેલના આવા માણસોને ત્યાં દીકરી પરણાવવાનો પ્રસંગ આવતાં તે પાછા કદળી કાઢે છે.

દીકરીના આપ તરીકે દીકરીના વિવાહ માટે ફરતાં થાકે છે એટલે ઉપરના જવાબ આપનાર માણસો જ કહે છે કે, “અરેગર પાટીદારની નાત જલ્દી જઈ છે. મારી દીકરી - બણાવી-ગણાવી” મેં મોટી દેરી તેની સગાઈ કરવા જતાં ક્રોધ હા જ પાડતું નથી. ક્રોધ પરજી માગે છે, ક્રોધ દીકરીને પાંચ હજારના દાગીના અને ચાર હજારનાં કપડાં કરવાનો શરત કરવા હજારે છે. હું તો સાહિત્યનો રસિક હતો એટલે પૈસા કમાવાનું છોડી સારાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. એટલે આટલા પૈસા ક્યાંથી લાવું? મેં તો દુનિયાના શરીરોના ઉદ્ધાર માટે જીવન ખર્ચ્યું છે, હું આવાં કપડાં દાગીના શી રીતે કરી શકું? હું તો માનનો દનો કે કેળવણી વધી છે અને મેવાભાવી યુવકોની સંખ્યા વધી ગઈ છે એટલે મારી સંસ્કારી દીકરી પરણાવતાં મારે પૈસાની જરૂર નહિ પડે! પણ આ તો જુદો જ અનુભવ થાય છે! આવું બણતો હોત તો દીકરીને બણાવત જ નહિ. નાનપણમાં પરણાવી દીધી હોત તો સારું થાત!”

મતલબ કે દીકરાના આપ હોય છે ત્યાં સુધી આપણા કોઈ પાટીદાર સાતિમાં સામાજિક સુધારા કરવાનું જરૂરી છે એમ માનતા નથી અગર આવી કોઈ પ્રવૃત્તિ હોય ને તરફ ગંભીર રીતે લેતા નથી. પરંતુ દીકરીના આપ થાય છે ને દીકરી પરણાવવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેમની આંખ ઉઘડી જાય છે અને સમજાય છે કે,

૧. સો ગમે વર્ષ પહેલાં કાકાનાં બેગા થઈ પાટીદાર ભાઈઓએ જન્મનો પ્રસંગ લગભગ છસો રૂપિયામાં જ પતાવવા કરાવે કરેલા તે તો બધા બુલી જ ગયા છે. અને ખર્ચ અમર્યાદિત રીતે વધી રહ્યો છે. પ્રામાણિક જીવન ગાળનાર જલ્દી જ ઓછા માણસો આગની રીતે પોતાની દીકરી પરણાવવા એટલું કમાઈ શકે એવી ત્રિયતિ થઈ ગઈ છે. એટલે પાટીદારનો દીકરાએ તો આજકાલે સમાજમાં રહેવું હોય તો ન્યાય-નીતિ બધું બુલી જઈ ગમે તે રહેતે ધન બેગું કરવું જ પડે એવું થયું છે.

૨. કેળવણી વધવા છતાં કેળવણેલી બહેનો સાથે પરજી વગર પરણવા તૈયાર થનાર કાકાઓ જલ્દી ઓછા છે. બહેનોની કેળવણી વધેલી છતાં

આગ લાગે ત્યારે

પોતાનો દીકરો પરણાવતાં કન્યાપક્ષને જોડો જોતો આપણે જરૂરી છે એમ માની પ્રસંગ ઉત્પન્નનાર માતાઓ બહુ જોડી છે. કલ્પ કલ્પ કેટલો નો ભણેલી બહેનોના દીકરા તો વધુ મોંઘા પડે છે !

૩. ગરીબોની સેવા-દેશની લાગણી-દુનિયાના નાના પ્રાંતો છોડી મોટા પ્રાંતોમાં રસ લેવાની ભવના—એ બધી વાતો વધવા છતાં પાટીદાર જ્ઞાતિમાં બહેનોના લગ્નનો પ્રસંગ અતિ વિદ્ય ગની રહ્યો છે.

૪. માળાપને ચાલુ જમાના અનુસાર દીકરીને તેમજ દીકરાને ભણાવવાં પડે છે. પહેલાં કરતાં આજે દીકરીઓને બહુ સારી રીતે ઉછેરવામાં આવે છે. એટલે રોજના ઇવનિંગ ધોરણે જીવન યુગ છે અને ખર્ચ વધુ છે; છતાં આવી સારી રીતે ઉછેરેલી દીકરીઓને પરણાવવાનો ખર્ચ વધતો જાય છે. એટલે જ્ઞાતિમાં કેટલીય સુશિક્ષિત તેમજ સંસ્કારી બહેનોને લાયક ઉમરની થયા છતાં પરણાવી શકાતી નથી. કારણ કે લગ્ન અંગેના આજના વધી ગયેલા ખર્ચ પૂરા કરવા ઘણાં માળાપોતી શકિત નથી. અને આખી દુનિયાના ગરીબોની લાગણી ગતાવના સેવાભાવી યુવકોમાંથી બહુ જ જોડો પોતાનાં લગ્નપ્રસંગે જ્ઞાતિની બહેનો અને તેમનાં માળાપની રિયલિટીનો વિચાર કરી વર્તવા તૈયાર થાય છે !

પરિણામે ઉચરથી બહુ મુખી દેખાતી પાટીદાર જ્ઞાતિ અંદરથી ભારે દુઃખી છે. લગભગ દરેક પાટીદારને તેના કુટુંબની બહેન-દીકરીના લગ્નનો પ્રશ્ન મુંઝવી રહ્યો છે. કાંઈને જોઈતું કુટુંબ મળતું નથી, કાંઈને ભણેલા છોકરા મળતા નથી, કાંઈને પરજી આપવી પડે છે એથી સ્વમાનભંગ થતું પડે છે. મોટા લાગના લોકોને આજે વધી પડેલા ખર્ચ કાંઈ રીતે પોષાય એમ નથી. પરિણામે કેટલીય ઉમરલાયક બહેનો પરજી કૌમાર્ય પાળે છે. એમાં અમુક દાખલામાં બહેનોનું પતન પણ થતું હશે.

પરિણામે પાટીદાર જ્ઞાતિમાં બહેનોનાં દુઃખ વધી ગયાં છે. આપણે આપણી બહેનો પ્રત્યેની ફરજ સમજીને નાની વાતોથી શરૂ કરીએ તે આપણા જ દિનની વાત છે. ગાફી આગ લાગે ત્યારે ફોનો જોઈવા જેવી વાત થશે, અને આપણી હાંસી થશે તે ખર્ચ દરજી.

કંકાતરી

નાનુભાઈ દવે

કંકુ જાગીને કંકાતરી મોહવાના દહાડા ગયા હવે જાપજાનાં નીધિ
જાવલીલી શાહી, સોનેરી-ડપેરી પાઉકર, ગળેગળી ડીઝાઈન-એ ગધુ સુવલ
ગન્યુ છે, ત્યા વળી કંકુના જાટણા ત્રાના હોય! હવે તો કપાળમાયે કંકુન
ગત્યે આલવા ચોક્કસ છે તો પરી કંકાતરીને શેનુ હોય.

હવે કંકુ ના હોય, હવે એને મુગોલિત અને કાયાક્રા પનારાન, પણ
કંકાતરી શ્રીમતાનુ ચિહ્ન ગનાવનુ ના જોઈએ વગેરે અને વાગમ
સગમાઈ ચાલતી એમ કંકાતરી પગલે ના થઈ જાય તો સારુ.

ગીંગે લગ ગ્લો કે ચાવા અને બેગ ઉગવવામા એનો ઉપયોગ થાય
તે પ્રસંગ જોખો થયે નહીં-ફૂગના સદુ ઓળખાઓમા કંકાતરી પાડી દઈ
મની ઓડરો અને પાર્સલોની ગદ્દ જોરી એ ઉચિત નથી જોની ભેદ ના
આવી, કે નાની ભેગ આવી તેને નિર્ગર્થ કંકાતરી વળી એવી ઓળખ
વિમા આવી જાય તે ફૂગા એ ના લખાય તે જ સારુ.

કંકાતરી મોહવા એમા જે અર્થ સમાય છે એક તો માહિતી આપવાનો
ક શુભંચ માગવાનો અને બીજો સાથ માગવાનો ગનને કાર્ય માટે એકજ
પ્રકાર પૂરતો નથી ગ્લો જેમનો સાથ જોઈએ તેમને વધુને પણ જવો
જોઈએ અને આા સખ્યા તદ્દન ઓછી રાખ એ જ માનુ જાપેવા
તંડાચીવ દ્વાગ વિગેર દામ ના લઈ રાદાય જોયુ હશે કે જાપામા લગ્નની
મહેગનો આવેજ ને, એવી મ્હા સુધી કંકાતરીને ઉતારી પાડી ના વડે.

કંકાતરીમા 'સહકુટુબ સહમિત્રમ જા'ને એકસામટુ આમંત્રનુ એ નહિ
આમ નવા મરોગ છે તેમાયે જાગે 'ગોલામા અભિવૃદ્ધિ' કરવા લખ્યુ હોય
ત્યાગે કંકાતરી હાથ્યાપદ નીવડે ને. જે આપણા મ્હેનના અધિગી છે
તેમને મડપની ગોલાગપ હાડીકુમ્મર સાથે ટ્રમ મૂકી રાકીએ.

કંકાતરીમા આપણી ધાર્મિક ભાવનાઓનો આડકતરો ઉત્કેષ કરી
પ્રવાગ્ધની તક કેમ ઝડપી લેવાય? મગલમૂચક પ્રતિક્રોનો પણ અતિરેક ના
થવા જોઈએ સુગોળનો સામે કોઈ રાધો ન હોય, પણ એ ગદ્દને મનમતાતરંગનુ
પાગાયણ આપું સખનુ એમા સૌન્દર્ય નથી.

કંકાતરી દ્વાગ આપણા વલ્લભ પ્રદર્શનવૃત્તિ, લાયચો, અને વમ્મો પાળના
છીંગપણુ જાગે થઈ જાય છે, તે મામે આપણે જેવું કંવે નહો.

ભૂલચૂક

ઈશ્વર પેટલીકર

સુખને આશીર્વાદ અને દુઃખને શાપ માનવો એ જગતનો નિયમ છે. પણ ભાનુ માટે એ નિયમ ખોટો પડ્યો. એને દર્દ થયું અને તે નદિ માટે પાણી મોત લાવશે એમ એણે જાણ્યું. ત્યારે પ્રભુનો પોતાના ઉપર આશીર્વાદ ઉતર્યો તેમ એણે માન્યું. આમ છ મહિના ખાટલો ભોગવ્યા પછી ભાનુની દૃષ્ટિએ પ્રભુના આશીર્વાદ સંપૂર્ણ થયા. એને લાગ્યું કે પોતે હવે એક એ દિવસની મહેમાન છે ત્યારે એણે દરેકની પાસેથી હજારમાં ભૂલચૂક યજ્ઞ હોય તેની એ હાથ જોડીને માફી માગવા માંડી. ને વખતે પણ એના દિલમાં રંજ થતો હોય તેવું લાસતું ન હતું. જો કે પિતાની માફી માગવા જતાં એની આંખમાં પાણી આવી ગયું હતું. સ્વપ્નસીધી પરદેસ જતી વખતે, સ્નેહીઓથી વિખૂટાં પડતાં સ્નેહનાં આંસુ આવી ગયાં છે તે પ્રકારનાં એ આંસુ હતાં.

પરંતુ ભાનુએ એ હાથ જોડી, આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી જતાં પિતાની જ્યારે માફી માગી તેના પ્રત્યાઘાત રૂપે હજનભાઈની જાને આંખોમાંથી જે ચોધાર આંસુ વર્ષવા માંડ્યાં અને એમણે ફસફસ ભરવા માંડ્યાં તેથી આખું દવાખાનું ધૂણી ઊડ્યું. શું રે, શું થયુંની કાળ સમા એ ડોક્ટરો અને ત્રણ નર્સો અને આજુબાજુથી માણસો દોડી આવ્યાં. ભાનુ છ મહિનાથી દવાખાનામાં હતી એટલે સૌ એને જાણખનાં હતાં, વળી હજનભાઈ પણ જાણીતા માણસ હતા એટલે પણ ભાનુ ધ્યાનપાત્ર દર્દી હતી. જ્યાંને કાળ પડી કે ભાનુ ગઈ! જો કે એ નિગ્રંતે મરવા જ દવાખાનામાં આવી હતી, દર્દમાં પિડાય નહિ અને શાંતિથી હવ ગય તે માટે.

પણ દરન જુદું હતું. ભાનુ હવની હતી, સ્વસ્થ હતી, અને હજનભાઈની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વાહ્યાં જતાં હતાં. મિશનરી ડોક્ટર પાસે હજનભાઈના ખભે દાંધ મૂકતાં, કપોટો આપના હોય તેમ કહ્યું: 'આ શું કરે છે? મૃત્યુ એ તો પ્રાણીમાત્રની અંતિમ રિયતિ છે. એ રિયતિ કાઢીને વંદેલી આવે, કાઢીને ગોડી આવે, એ સ્નાનન સત્યને જાણ્યા પછી સ્નેહીની મરણપથારી આગળ રડવું એ એના સુખદ મોતમાં વિશેષ પાડવા જેવું કહેવાય.'

હજનભાઈ એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયા. માણસો ધીમે ધીમે વેરાઈ ગયાં. જ્યાંએ માન્યું કે પુત્રીની અંતિમ ક્ષણોથી લાગી આવ્યાં એમને રડવું આવ્યું. જ્યારે સાચી વાત એ હતી કે હજનભાઈ પુત્રીના મોતનું કારણ

પોતે છે એમ જાણતા હતામાંથી ચોધાર આંસુ ઉભરાઈ આવ્યાં હતાં.

છગનભાઈએ જાનુનું સાદાઈથી લગ્ન કર્યું એ સમાજમાં જાહેર હતું. કાંઈ જાતની લેવડદેવડ થઈ ન હતી. જમણવાર પણ ન હતો. જાણીતા આગેવાનોની હાજરી વચ્ચે સંપૂર્ણ સાદાઈથી એ પ્રસંગ પળ્યો હતો.

દ્વાપરમાં કૃષ્ણને જેમ કાર્યને જાળવા કુંવારી ધરણી ક્યાંય જઈતી ન હતી, તેમ કળિયુગમાં સંપૂર્ણ સાદાઈથી વગર લેવડદેવડે વર મેળવવા અશક્ય થઈ પડ્યો છે! પરંતુ નિરંજને સાચો સુધારો આપતો જતાઓ હતા. પાંચ મિનિટો લેઈને એ પરણ્યા આવ્યો હતો. એક પાઈ રોકડ કે ચીજભાવનો સ્વેચ્છાએ પણ સ્વીકાર કર્યો ન હતો. છગનભાઈએ આથી ધન્યતાં અનુવર્તાં દીકરીને પરણાવીને વિદાય આપતાં એક વેણ કહ્યું હતું : 'એટા! આટલા સગવડો વચ્ચે થયેલા આ સુધારક લગ્નને તું શીખાવજો અને ઉત્તમજન કરજો. તારા તરફથી એક પણ ફરિયાદ આવવી ન જોઈએ.'

જાનુએ પિતાની આજ્ઞા માથે ચડાવી ત્યારે એના ઉમંગનો પાર ન હતો. સુધારક પિતાની એ પુત્રી જે સંસ્કાર પામી હતી તે જોતાં એના તરફથી ફરિયાદ આવવાનું કાંઈ કારણ ન હતું. તેમાં નિરંજન પણ સામેથી જોડ્યો જ ભાવનાશીલ મળ્યો હતો. પિતા સાથે જોલમાં પરિચય થવાથી, એમના આગ્રિયથી આકર્ષાયાથી નિરંજને એ સંબંધ બાંધ્યો હતો. જોઈ સુધારક તરીકે ઇચ્છ્યું હોત તો પણ લેવડદેવડ વગર જિંયા કહેવાતા મુળમાંથી કન્યા મેળવી શક્યો હોત. જાનુ કરતાં વધુ સુંદર કન્યા પણ મેળવી શક્યો હોત. પરંતુ જોણે કહ્યું કે જિંયા આગ્રિયને હું જિંયું કુંજે માનું છું, જિંયા સંસ્કારને હું શ્રેષ્ઠ સૌંદર્ય માનું છું. નિરંજનની આ વાતોથી જાનુ મોહલીથી સાપ નાચે તેમ ગાયતી હતી. એ સ્વપ્ના સાથે સાસરે વિદાય થતી હતી. એ સ્થિતિમાં પિતાની આજ્ઞા માથે ચડાવવી એ ગુલાબનું ફૂલ માથે ચડાવવા જેવું તેને મન હતું.

પણ એ આજ્ઞા પાળવી કેટલી અઘરી છે તેની ખબર એના દિવસો સાસરીમાં જેમ જેમ વ્યતીત થતાં માંડ્યા તેમ તેમ ખબર પડવા લાગી. સાસુ સુધારક લગ્નની સાવ વિરુદ્ધ હતી. સાસુને પોતાને સુધારક તરીકેને કીર્તિ તો જોઈતી હતી. જનન ન જન્ય, લેવડદેવડની શરત કેંઈ ન હોય, ત્યાં સુધી એ સંમત હતી. પરંતુ સ્વેચ્છાએ પણ કંઈ ન લેવું, એ આકળી કસોટીમાં તપાવા એ તૈયાર ન હતી. તેમાં બંગારે જોણે નજરોનજર જોયું કે, પુત્રવધૂ ખાદીનાં કપડાં સિવાય અંજ ઉપર એક પણ ધરણું લાવી નથી

ત્યારે એની વેદનાનો પાર ન રહ્યો. ઘડીક એમ પણ મન મનાવ્યું કે 'સુધારક' જાપ છે, એ પોતે ખાદીધારી છે એટલે જલ્દીથી પહેરવામાં સુધારાને લાંછન સામે માટે જલ્દીથી લાવી તો હશે પણ પહેરી નહિ હોય. પરંતુ એ ભમતો પરપોટો ફૂટી ગયો અને ત્યારે પુત્રવધૂ વાલની વીંટી સરખી પણ જલ્દીથી લાવી નથી એવા ધોળા દહાડે તારા ભેષ ત્યારે એના કોપનો પાર ન રહ્યો.

દીકરીનું 'મામેરું' કરવા ગયેલા નરસિંહ મહેતાની પહેલમાં વૈરાગીઓ અને કાંસીનોડાં ભેતાં કુંવરજાઈની સાસુએ જે મહંશ્યાં મારવા માંડ્યાં હતાં તેની પુનરાવૃત્તિ ભાનુએ અનુભવવા માંડી. વિશેષ કરુણતા તો એ હતી કે કુંવરજાઈ પણ સાસુના જમાનાની હતી એટલે પિતાના ઉતારે ગઈ એણે પણ નરસૈયાને કડયાં પેલું સંભળાવવા માંડ્યાં અને એધાર આંસુ સારવા માંડ્યાં. નરસૈયા પણ જિયારે ભક્ત હતો પણ સુધારક ન હતો એટલે દીકરીને શાંત પાડતાં કહ્યું — તું શું કામ મજરાય છે. તારી સાસુ પાસેથી યાદી લેઈ આવ, તારું 'મામેરું' કરનાર શામળો ભગવાન સજધા ખેડો છે! અને એ રીતે તેવડ નાગરીનાતના ડોળા ફાટી ગયા તેવું 'મામેરું' નરસૈયે કુંવરજાઈનું કહ્યું.

પણ ભાનુ માટે એ વ શક્ય ન હતું. સાસુ કરતાં એની જુદી મારી હતી. એ લેવડલેવડમાં માનતી ન હતી અને ધરેણ્યાં પહેરવામાં માનતી ન હતી. વળી એનો જાપ નરસૈયા જેવા ન હતો કે ફરિયાદ કરે તો કહે કે યાદી લેઈ આવ તારી સાસુને જે ભેઈએ તેની! ભાનુને જે કુખ થયું તે તો એ કે નિરંજન સાંભળતો હતો છતાં એ કંઈ બોલ્યો નહિ. નિરંજન તો ચૂપ રહી શક્યો પણ ભાનુ શી રીતે ચી શકે? એણે એકાંત મળતાં નિરંજનને પૂછ્યું — તમે તો આ વાત કરીજ ન હતી કે આ આ પગલાનો વિરોધ કરશે?

નિરંજન—એમાં શું કહેવાનું હતું? જૂનાં માણસ અધાં સરખાં. એમના જૂના સંસ્કાર આપણે ગમે તેટલું કરીએ તોય યોગ્ય ગવાના હતા? એટલે એ કહે તે એક કાનેથી સાંભળી બીજે કાને કાઢી નાખવું.

ભાનુએ નિરંજનના કહેવા પ્રમાણે એ દહાડે તો એ વાત એક કાનેથી બીજે કાને કાઢી નાખી. પરંતુ ૭ મહિનામાં એને ખજાર પડી ગઈ કે એમ કોઈ પણ છવી શકાય તેમ નથી. સાસુની છાંસ ફરારીની છે અને નિરંજનનું મોંન માને પ્રેરણા આપે છે. પરંતુ નિરંજનને કહેતાં ભાનુની છાંસ ઉપડતી ન હતી. કંઈ બોલ્યાઆલ્યા વગર એ જાનાં આંસુ સારતી હતી પરંતુ બીજા ૭ મહિનામાં એ આંસુની પળું દહ આવી ગઈ.

નિરંજન જેને ગુરુ માનતો, જેમના જીવનમાંથી પ્રેરણા મેળવી હતી તે આગેવાન નાચાભાષને ઘેર લાનુ સાધારણ રીતે ગેસવા-ક્રાંતિ-મેળવવા જતી. નાચાભાષનાં પત્ની સૂરજબહેન પહેલાં લાનુને કાને ન ધરવાની વાત કરતાં હતાં. તેમણે હવે સુકાનની દિશા બદલી હોય તેમ લાગવા માંડ્યું. એક દિવસ સૂરજબહેને વાતચીતમાં કહ્યું : 'જે લાનુ! તારા આપ ગમે તેટલા સુધારક હોય પણ થોડી અવહારિતા એમણે શીખવી નોંધજો. જમણે તો જવા નોંધજો, પણ હું સાસરે આવવાની હોય ત્યારે વધારે નહિ તો પાંચ શેઠનું મગજ કે શીદાર્ઠની માટલી કરવી નોંધજો. આડોસપડોશમાં બધાને ઘેર માટલી આવતી હોય, તારાં સાસુ વહેંચણીમાં એ લેતાં હોય. અને પોતાના ઘેરથી કંઈ વહેંચવાનો પ્રસંગ ન આવે, ત્યારે એમને ખોટું લાગે તે ક્યાલાવિદ છે.' સહેજ રહીને એમણે ઉમેર્યું : 'ખોટું ન લગાડની, તારા આપને, જીનભાષને હું સારી રીતે જાણતું છું. શુદ્ધ કંચન છે. પરંતુ હક રીતે નહિ, પણ સ્વેચ્છાએ જ કંઈ ન આપે એટલે અમર્યા એમને દાંડમાં મણી દાંડે. માટે આવી નાની બાબતોમાં એમણે સુધારાને કે સિદ્ધાંતને ન પકડી રાંખ્યો નોંધજો. અમે 'કંઈ સુધારક નથી! 'એમની' ખ્યાનિ તાગ આપ કરતાં વધારે છે. પણ આવી બાબતોમાં હું એમને માથું મારવા જ દેતી નથી. જે કરવું હોય તે હું જ ફેડી લઉં છું. એટલે આમાં તારી જાતો જ દોષ તો ખરો. તારે જ સમજવું નોંધજો. સહેજ એવી પ્રશામત કરવામાં આપણું શું જતું રહે!'

લાનુએ નિરંજનને આ વાત કરી. એમાં એના જે ઉદ્દેશ હતા. એક નિરંજનનો અંદરથી શો લાવ કે તે જાણવાનો, અને ખીજો, પોતે એની પાસેથી કેટલી મદદ મેળવી શકે તેમ છે.

નિરંજને કહ્યું : 'જે લાનુ, આમાં તાગ કરતાં મારો એવડો મરો. જ. હું જાણું છું તારો પ્રશ્ન કરતો નથી; અને જા જાણું કે' મારે આ એકનો એક દીકરો છે એટલે જાણિયાળું રહેવું પડે છે.' જંડા મનની વાત કરતો હોય તેમ એ અટકીને બોલ્યો : 'જાને હું કહું પણ શું? નાતમાં આગેવાન સુધારકો પણ સ્વેચ્છાએ થતી લેવડદેવડ સ્વીકારે છે એટલે એને જિલકુલ કંઈ ન મળે એ શી રીતે ગણે ઉતરે? નગીનલાઈ સુધારા પરિવર્તના પ્રમુખ હતા, પરંતુ એમની પુત્રવધૂ સો તોલા જમણે લાવી અને માટલા-માટલી પણ લાવી. એ સ્વેચ્છાએ લાવી અને એના પિતાએ ઉમંગથી આપ્યું એટલે જાને તો એ જ દેખાયને કે આવા સુધારો કરનાર સ્વેચ્છાએ લે-આપે છે તો જીનભાઈ પોતાની દીકરીને સ્વેચ્છાએ કેમ ન આપે?'

ભાનુએ જોઈ લીધું કે નિરંજનના પગ પણ લપસવા માંડ્યા છે. હવે આ ફરિયાદ કોને કરવી? પિતાએ તો કહ્યું હતું કે તારા તરફથી એક પણ ફરિયાદ આવી ન જોઈએ! ભાનુને કુંવરજાઈ કરતાં એક સુખ હતું — માનું. એણે પિયર જઈ બધી હકીકત માને કહી. ગંગાજહેને 'માન્યુ' કે જો માટલી કે સાધારણ લેવડેવડથી જ હીકરીનું દુઃખ ભાગતું હોય તો જો ક્યાં જોઈને એસી શલવાના છે કે શું આપ્યું ને શું મોઢલ્યું? વહેમમાં ન માનતો માણસ પણ દુઃખ વખતે એને તામે યદ ઘણા વખત તાપીજ. દોરે વગેરે બાંધવા તૈયાર થાય છે તેમ ભાનુ પણ માના વિચાર સાથે સંમત યદ. નિરંજનની નાની ખહેન આપી ત્યારે ગંગાજહેને વેવાણુ તૃપ્ત થાય એમ માની વ્યવહાર કરતાં વધુ રક્ષક આપી. પછી ભાનુ સાસરે ગઈ ત્યારે મીઠાહતી માટલી પણ મોઢલી.

પણ અગ્નિમાં ઘી હોમનાં એ તૃપ્ત થવાને જદેસ પ્રદિપ્ત થાય છે તેમ આમનું થયું. એમણે ભાનુની નાજાઈ સમજી જતાં જણાશેતો હક જુદા થઈ. જો જાણુંશો નહિ લાવે તો પોતે ફરી નંદિ તેડે એમ શિક્ષા પણ જાહેર કરી. ભાનુ આ શિક્ષા સહી લે તેવી ન હતી. એણે મનની વાત નિરંજનને કહી.

નિરંજનના વિચારતજાવમાંથી થોડા વખતમાં ઘણું પાણી ઓસરી ગયું હતું. ઘણાં તળાવ ભાદરવામાં હલોહલ ભરાયેલાં હોય છે પણ કાતક-માગશર જતાં જમીનના અસુદ જાતના તળાવે લીધે સુકાઈ જાય છે. નિરંજનને પણ એનું યકું હતું. 'જરની લગાઈમાં, જેઠમાં એનું સુધારક વિચારતળાવ હલોહલ ભરાઈ ગયું હતું. એ લાવનાને લીધે એણે આ લગ્ન કર્યું હતું. પરંતુ તે પછી લક્ષ્મીએ દરેકને જો એનું મોહિતી સ્વરૂપ દેખાડવા માંડ્યું તેના પ્રતાપે મોટા ભાગનાં સુધારકતળાવ જોતજોતામાં સુકાઈ ગયાં. નિરંજને કહ્યું: 'જો ભાનુ, આ વિષે તું ફરિયાદ કરે એનો કંઈ અર્થ નથી. વિધવા અવસ્થામાં એણે મને દુઃખ વેડીને મેટા-કર્યો છે. માંડીયેલી એની કામના સતોવર્તી એ મારી ફરજ છે.'

ભાનુ: 'આ ફરજની ત્રાત તમારે અન્યાયે નહિ, પણ પ્રગ્ન પહેલાં કરવી જોઈતી હતી.'

નિરંજન: 'એનો અર્થ, હું મૂરખ છું એમ?'

ભાનુ: 'તમે તો મજાના ડાલા માણસ છો અને એટલે જ દલીલ કરું છું કે આમાં દડદડતું સ્ત્રીમતિનું અપમાન છે.'

એ ચર્યામાથી ભાનુએ જોઈ લીધું કે નિરંજન તરફથી સહકાર મળવા મુશ્કેલ છે. છતાં ભાનુ ન ભાંગી બન; પરંતુ જ્યારે એણે મુશ્કેલીને તરફથી સાબળ્યું કે નિરંજન એમને એ દલીલ કરતો હતો કે પોતાને ઊંચા કુટુંબની, પધારે સુંદર ડોકરી મળે તેમ હતી છતાં એનો ત્યાગ કરી ભાનુ સાથે લગ્ન :યું પાશુ એની એને તો કદર નથી!

ભાનુ ભાંગી પડી. નિરંજન શું લખેને સોદાની જેમ મુલવતો હતો ' જીયું' કુળ અને સુંદરતાની એની ચર્યાઆતની મૂલવણી શું એણે ત્યજી દીધી હતી? ભાનુએ નિરંજનને સીધું જ કહ્યું : 'હું કદાચ જણશો તો લાવી શકું, એ અપમાન તો હજુ સહ્યું જાય તેવું છે પણ તમે જે રીતે યદ્વાવા માડ્યું છે એ રીતે જોતા હું જે ડગલે ડગલે અપમાન મહેવા માહું તો મારી જિયતિ ક્યા જઈને અટકે તે હું કહી શકતી નથી'

નિરંજને ચોખ્ખી વાત કહી નાખી ' આ કહે તે કબૂલ કર્યું' પડ્યો. એને જણ્યો જોઈતી હોય તો લાવવી પડશે અને એ ન તેડવાનું કહેશે તો માશયી વચ્ચે નહિ પડાય!'

તે દિવસથી ભાનુના શરીરમાં ઝેર પેસી ગયો. બીજો મહિને સામુએ રોગી વહુને પિયરમાં દવા કરવા વિનય કરી. ત્રીજો મહિને એ મદવુ મુશ્કેલ છે એમ જ્યારે કાકતે કહ્યું ત્યારે ભાનુએ એક બાતની શાંતિ અનુભવી પોતે આવા અપમાનભર્યા જીવનમાંથી છૂટશે અને પિતાને ફિરિયાદ ન કરવાની પોતાની પ્રતિજ્ઞા ફળશે એથી એણે આત્મ અનુભવ્યો. અને મગ્ન એ એને મન લદાવો હોય તેમ એ એની પ્રતિજ્ઞા કરવા લાગી.

'જીવનભાઈ સાવ આ પરિસ્થિતિથી અસાત હતો. દીકરીની જિભાની વધી, એને દવાખાનામાં ખમેડી છતાં જમાઈ કે વેરાણુ કાંઈ અળ્પર કાદવા પણ ન આપ્યું ત્યારે એમને સશય જિજ્ઞાસ થયો. ભાનુને એમણે તે અંગે પૂછ્યું. ભાનુ મક્કમ જહેવા તો વલ્લુ મર્જ પણ એનાથી ઝડી પડાયું. છતાં એણે પ્રતિજ્ઞા પાળી અને કંઈ ફિરિયાદ કરવા ના પાડી. પરંતુ પત્ની પાસેથી એમણે એ બધી હકીકત જાણી ત્યારે એમના હૃદયનો પાર ન રહ્યો મહા પરાણે આ હુ ખ તે સહી રહ્યા હતા, પરંતુ હેલ્લી કાણે ભાનુએ જ્યારે બ્રૂચયૂઝ માફ કર્યો' એમ વિદાય લેતાં કહ્યું ત્યારે જીવનભાઈનું દેયું હાથ ન રહ્યું. ચોધાર આંસુએ ગડતા એ પોદાગે ગાંધુ : 'બ્રૂચયૂઝ તો મેં કરી છે ને તારે માફ કરવાની છે!'

કાણી હોડીનાં મુસાફરો

ડૉ. મુરંજન

આણંદથી એક અલ્પમાસી ભાઈ કામવસાત ઘોડો વખત મહારાષ્ટ્રમાં ગયા છે. તે લખે છે કે 'તા ૧૨-૧-'૪૬ના રોજ સ્ત્રીઓની વિદ્યાપીડના સ્થાપક કૃષિ ઘોડો દેરાવ 'કેવેનું' ભાષણ સાંભળ્યું. તા. ૬-૨-'૪૬ના રોજ મુંબઈની સીડનહામ કોમર્સ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ ડૉ. મુરંજનનું ભાષણ સાંભળ્યું. મને લાગ્યું કે કેવાં સરસ ભાષણોની હારમાળા અહીં ચાલી રહી છે. એટલે ડૉ. મુરંજનના ભાષણને ટૂંક સાર 'પાટીદાર'ના વાચકો સમક્ષ મૂકવા મોકલી આપું છું.' ડૉ. મુરંજને આપણા દેશના દરેક વર્ગની સ્વાર્થ-રૂત્તિ વિષે જે કહ્યું છે, અને દેશની કચ્છ ગીર્ધિક હાલતતરફ જે ધ્યાન દોર્યું છે, તે જોતાં આપણે કાણી હોડીના મુસાફરો જેવા લાગીએ છીએ! તાંત્રી.

હાલના ઉદ્યોગપતિઓના લંડાઈ દરમ્યાન અને સ્વનંતતા પછીના 'મળ્યું' દોષો ગણાય. આ લોકો ભાષણ આપે છે ત્યારે સ્વદેશ માટે પોતે કામ કરી રહ્યા છે એમ ખતાવે છે. પણ ખરી રીતે તેઓ લક્ષ્મી એકઠી કરવા નીતિ-અનીતિનો પણ વિચાર કરતા નથી. લંડાઈ દરમ્યાન એકસેસ નદી વગેરે સરકારી કરવેગમાંથી બચવા પ્રયત્ન કરેલો. ૧૯૪૬થી સરકારે આ કરમાંથી ૨૦-૨૫ ટકા સુધીનો ભાર-ઝોળો કરેલો છે, પરંતુ એ લક્ષ્મી દેશની પ્રગ્નના દર્યાબધ અર્થે વાપરવાની એમણે સફળુદ્ધિ અને ઉદારતા ખતાવેલી નથી. એટલે એ માસેતુગ્નર લોકોએ સ્વદેશાભિમાન ખતાવેલું નથી.

શ્રીજી દોષ એ કે, પૈસા મેળવવાની ઘોડોડમાં એમણે ઉદ્યોગની મશીનરી એટલે સુધી ઘસવી નાખી કે તે હાલ જરાજર કામ આપી શકતી નથી. એટલે હાલ જ્યારે આપણી સરકાર વધુ ઉત્પાદન કરવા દરેક ક્ષેત્રમાં મહેનત કરી રહેલી છે ત્યારે જ એ ઉત્પાદન ઘટવા માંડ્યું છે. અમેરિકન નિષ્ણાતો આ દેશનાં ઉદ્યોગદેન્દ્રો તપાસવા આવેલા ત્યારે એમણે જણાવ્યું કે, આ દેશની ઉત્પાદન શક્તિ જૂના સાંચાએને લીધે ૪૦ ટકા ઘટેલી છે. ઉપરાંત ઉદ્યોગપતિઓએ નક્કી કરેલી કિંમત ઉપરાંત વધુમાં વધુ પૈસા લેઈને પોતાનો સ્વાર્થ સાધીને શેરહોદ્દરોને તથા મજૂરોને અન્યાય કરેલો છે. સુધરેલા દેશોના ઉદ્યોગપતિઓ પોતાનાં કારખાનાંના ઘસારા માટે દર સાલ ઉત્પન્નના ૧૦થી ૨૦ ટકા અલગ ભંડોળ તરીકે ગ્રાપે છે, જ્યારે આપણી કિમિટ:

કંપનીનાજાઓએ અને નાનાં માલિકીનાં કારખાનાંવાળાઓએ જો દિશામાં દંડ કરેલું નથી. એટલે નવાં સાધનો ખરીદવાં પડશે ત્યારે ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકાને કરોડો રૂપિયા આપવા પડશે તે રકમો ક્યાંથી લાવશે? આમ હોવાથી એમણે શેર ધારણ કરનારાઓનો તેમ જ દેશનો દોહ કરેલો છે.

ત્રીજો દોષ એ કે, વધુ નફો મેળવતા હોવા છતાં એમણે મંજૂરોને લાભ આપવાની ઉદારતા ગતાવેલી નથી. અને કાયદાને લીધે મંજૂરોને લાભ આપવો પડ્યો ત્યારે પણ સરકાર સમક્ષ વધુ ઉદાપોહ એમણે કરેલો છે અને પોતાના પક્ષે લાભ મેળવવા પ્રયત્ન કરેલો છે. અંગ્રેજો દિંદમાંથી ગયા ત્યાર પછીતે આપણા રાજ્યવહીવટ એ દિશામાં ઓછા અનુભવીઓના હાથમાં આવ્યો. અનુભવની ખામીને લીધે આ આગેવાનો અંગ્રેજો જેટલો કામ ઉદ્યોગપતિઓ ઉપર રાખી શક્યા નથી, જેથી કરીને એમની અને મંજૂરોની વચ્ચે અથડામણ ચાલુ રહે છે.

હવે મધ્યમ વર્ગની વાત વિચારીએ. એમાં સરકારી નોકરો અને એકતો તથા પ્રજના સામાન્ય વેપારી વર્ગનો સમાવેશ થાય છે. લડાઈ દરમ્યાન અને ક્ષતતંત્રતા મેળવ્યા પછીથી પણ લાંચકુશ્વતનું જોર જામેલું છે. સરકારી નોકરોએ પણ ઉદ્યોગપતિઓની માફક પૈસા મેળવવા તરફ ધ્યાન આપેલું છે, અને રાજ્યવહીવટ તેટલે અંશે ખામીવાળો બની ગયેલો છે. અનાજ, કાપડ, સિમેન્ટ, લોખંડ, ખાંડ, ગોળ વગેરેના કંટ્રોલને લીધે એમણે દોલત મેળવેલી છે, જેથી સવળો મધ્યમ વર્ગ પણ દોષને પાત્ર બનેલો છે. ઉપર જણાવ્યું તેમ રાજ્યવહીવટમાં ઓછા અનુભવી, કહીને કાચા આગેવાનોએ પ્રયત્નો કરી જોયા, પરંતુ મધ્યમ વર્ગે સ્વદેશાભિમાન અને પ્રામાણિકતા ગુમાવ્યાં હોય તેમના પ્રયત્નો નિષ્ફળ બનાવ્યા !

મંજૂરોનું તો પૂછવું જ શું? જેમ અને તેમ વધારે રાજ્ય મેળવવાના ઉપાયો એમણે શોધવા માંડ્યા અને જેમ આવ્યું તેમ ઉડાવ્યો કર્યું. એ અભણ પ્રજના આગેવાનોએ એમને જીધે રસ્તે દોર્યા. મૂડીવાદનો નાશ કરો, સમાજવાદીઓ આગળ ધરો, નફામાં ઉદ્યોગપતિઓ પાસેથી ભાગ પડાવો વગેરે પ્રકારની શીળવણીથી તેઓ જીધે રસ્તે દોરાયેલા છે. જેથી અત્યારે ત્યારે આપણને વધુ ઉત્પાદનની જરૂર છે ત્યારે તેઓ પોતાની જોખમદારી જાળવવાને બદલે કામ તરફ બેદરકાર રહે છે. આપણા આગેવાનોમાંના ઘણા ઉદ્યોગોના રાષ્ટ્રીયકરણની તરફેણમાં છે. જે અંગ્રેજો અને અમેરિકનો પોતાના રાજ્યવહીવટના અગાધ અનુભવને લીધે રાષ્ટ્રીયકરણ કરવા માગતા નથી તેને

તાબેલા લેઈને આમણા આગેવાનોએ સાવધાનીથી પગલાં ભરવાં જોઈએ, જેમ અફઘાનિસ્તાનમાં કરવાની જરૂર છે તેવી રીતે રાષ્ટ્રે પણ કરકસર કરવી જોઈએ. લડાઈ પહેલાં અંગ્રેજ વલીવટ નીચે બ્રહ્મદેશથી ચોખ્ખા અને પરદેશથી ઘેરેની ખરીદી માટે થોડાક લાખ રૂપિયા પરદેશ મોકલવા પડતાં. એટલે કે એ અનાજ મેળવવા માટે તે રકમ પૂરતો બીજો કાચો માલ આપણે આપવો પડતો. પરંતુ અત્યારે અનાજની એટલી વધી અછત છે કે પરદેશથી કંઈ ૧૨૬ કરોડનું અનાજ લાવવું પડે છે. આમ અનાજ પરદેશથી લાવવાની જરૂર શાથી ઊભી થઈ? એટલેને ખેતીના માલમાંથી પૂરતું ના મળવાથી એ લોકો મિલોમાં અને દારૂખાનાંમાં મજૂરો તરીકે જવા લાગ્યા. મુંબઈની વસ્તી ૧૧ લાખથી વધીને ૩૦ લાખની થઈ, તેની જ રીતે દેશનાં અર્ધાં ૫ શહેરોમાં અનેકું છે. ખેતી માટે મજૂરોના દર વધી ગયેલા છે. એટલે તે નફાકારક થઈ ગયાં.

દરે સવાલ આગ્યો પરદેશ નાણાં ઘસડાઈ જાય છે તેનાં. આજકાલ ખગ્ગરમાં પરદેશી મરીતરી અને કાપડ મોટા પ્રમાણમાં આવે છે. અનાજ તો મુખ્ય છે. આટલી મોટી રકમને બદલે આપણે પણ આપણો માલ આપવો જ પડે તે માલ કયો છે? આપણી પાસે ખાંડ અને આપણી મિલોનું પસંદ ન પડે તેવું કાપડ પરદેશ મોકલી શકાય. પાકિસ્તાનને આ માલની જરૂર છે. પંજાબના ફત્તી આપણને જરૂર છે. પરંતુ જનરેકા એટલી આર આને રતલ લેણે વેચાતી ખાંડ પાકિસ્તાન લેશે કે આપણી આંડ આને વેચાતી ખાંડ લેશે? પરદેશનું સારું, ટમ્બુ, મુશોલિત કાપડ પાકિસ્તાન સ્વીકારશે કે આપણી મિલોનું ટંબુડા વગરનું? પૂર્વ જંગાળનું શણ પશ્ચિમ જંગાળની મિલોમાં આવે અને તેનું ખારતન ખનારી આપણે વેચી શકીએ પણ વસ્તુવિચિત્ર એ છે કે એ શણ પાકિસ્તાન ડંડીનાં દારૂખાનાં વાળાઓને વેચશે અને ત્યાંથી ખારતન તથા લીનન બનીને આપણાં બજારોમાં ને વેચાશે! દરે જ્યારે આપણી મોંઘી ખાંડ અને દલદી જતનું કાપડ પાકિસ્તાનને ખપતાં નથી ત્યારે એ આપણે બીજા કયા દેશોમાં મોકલી આપીશું? અને એને શણ લેશે?

પરિણામે, આપણાં દારૂખાનાંમાં જ તે માલ પડ્યો રહેશે અથવા સસ્તા આવે વેચવા પડશે. આ રીતે દારૂખાનાંમાં મંદી આવશે અને ઉદ્યોગપતિઓના હાથ હેઠા પડશે. અને આપણા દેશને પરદેશથી ખરીદી માટે નાણાંબીડ બેગવવા પડશે. આ મુશ્કેલીઓના સામનો કરવાનું કામ આપણી સરકારને

માથે આવી પડેલું છે તેવે સમયે આપણા ઉદ્યોગપતિઓએ, મધ્યમ વર્ગે, અને મજૂરોએ પ્રામાણિકપણે કામ કરવું જોઈએ, અને આવકમવદ્દનાં બે પાસાં સરખાં કરવા સૌએ કટિબદ્ધ જનવું જોઈએ. આમ નહિ બને તો દેશને માથે ગંભીર આર્થિક જવાબદારી આવી પડશે.

આમ દેશ આર્થિક ચિનાશને પથે પડેલો છે. આપણી આ સરકાર કાયમની નથી, વચગાળાની સરકાર છે. છેટલાં બે વરસમાં નવી સરકારને માથે કાંઈ જોાઈ જવાબદારી આવેલી નથી. નિર્વાસીતોનો બોલો, અનાજ પૂરું પાડવાનો બોલો અને કાપડની વહેંચણી વગેરે મુશ્કેલ પ્રશ્નો છે ત્યારે એને મદદ કરવાને જદલે આપણો મજૂરવર્ગ એને મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે. આપણું રાજ્ય બંધારણ નક્કી થતાં, ત્યાર પછીના ચૂંટેલા સભાસદો મારફત રાજ્યવહીવટ યાજે પડતો જશે. ત્યાં સુધી કાંઈ વાદમાં માથું માર્યા સિવાય દરેક નાગરિકની ફરજ છે કે આપણા આગેવાનોને રાજ્યવહીવટ કરવામાં મદદ કરવી.

પારલાનો પુણ્ય પુરુષ

વિલાપારલામાં રહેતા સાધુ પુરુષ શ્રી દશરથલાલ શુભોદલાલ જોશી ગમે મહિને શુભરી મયા. મોટાઈ એટલે જગતમાં એજખાતું એવો પોણો અર્થ કરીએ તો સ્વર્ગસ્થને બહુ થોડા એજખતા હશે. પરંતુ મોટાઈ એટલે હું નિર્દોષ બનતો બહુ છું, હળવે હળવે કે તથતો બહુ છું એવું જેને જ્ઞાન છે, એ સાચા અર્થમાં સ્વર્ગસ્થ એક મોટા માણસ હતા. એવા સાધુચરિત્રને અંજલિરૂપે નીચેનો પત્ર, મારા વિદ્વાન મુરબ્બી અને સ્વર્ગસ્થના મુપરિચિત રનેહી સ્ના. સત્યવ્રતજીકામદાર પાસે મારણી કરી અહીં મૂક્યો છે. તન્ની

માહુંગો, તા. ૩-૨-૪૯

શ્રી ઇશ્વરલાલ,

નમસ્તે!

સ્વ. દશરથલાલલાલ વિષે મારે તમને કંઈક લખી જણાવવું તે અંગેનો તમારો કાર્ડ મળ્યો. દોઢ વર્ષ પૂર્વે મેં એક લેખ ‘આર્યપ્રદર્શમાં’ ‘માં લખેલો. કમલાએ તે આજ હાથવગેરે નથી. તે લેખનું મયાળું મેં ત્યારે આપેલું ‘પારલાનો પુણ્ય પુરુષ!’ તેમના વિષે, મૃત્યુ નોંધમાં વર્તમાનપત્રોમાં જે જે વિશેષણો અપાયાં છે તે જગ્યામાં તો મને મારું આ વિશેષણ જ સર્વથા ઉચિત લાગે છે.

પા સદી પૂર્વે તેમણે ધર્મોદ્ધાર કોડ્યાં અને ત્યારના ઉજ્જડ પશ્ચિમ વિદેષપારલેમાં તેમણે 'લિબર્ટી લોન્' બાંધ્યું. અભ્યાસ નૌનમેદિક, છતાં અગ્રેજ પર પ્રભુત્વ સરસ. 'લિબર્ટી લોન્' ને અમે 'સ્વાતંત્ર્ય સદન' ના નામે ઉલ્લેખતા. ધર્મશુદ્ધિ તેમાં તમામ વિષયો સામાજિક, આર્થિક, શૈક્ષણિક, ધાર્મિક, રાજનીતિક વગેરે ઉપર અમે પૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી વિચારોની આપલે કરતા. સનાતન ધર્મ, પારસી, ઈસ્લામ, ખ્રિસ્તી અને આર્યસમાજના સિદ્ધાન્તો ઉપર પણ છતાસાવૃત્તિથી રસમય ચર્ચા કરતા. એ ચર્ચાઓ ક્યારેક સવારે, બપોરે, સાંજે અને રાતના ગાર-વાગ્યા સુધી પણ ચાલતી. રાજનીતિમાં કોંગ્રેસ અને સામાજિક તથા ધાર્મિક બાળતોમાં આર્યસમાજ તરફ તેમનો વિશેષ ધ્યાન કેન્દ્રિત. પણ તે બેઉમાં જ્યાં જ્યાં ક્ષતિઓ હોય તો તેની ઉત્તરીકાઓ પણ થતી.

ગુજરાતીને માતૃભાષા, હિંદીને મૈત્રેયભાષા અને સંસ્કૃતને ધર્મભાષા તરીકે તેઓ હંમેશ માનતા આવ્યા હતા. ગુજરાતીના સારા લેખક અને વક્તા હતા. હિંદીનાં સરસ સમાલોચક અને સંસ્કૃતના સુંદર ગદ્યકાર હતા. તેઓ સાચા અર્થમાં રિસર્ચરો હતા. અનેક અલબ્ધ પુસ્તકો, માસિકો, સામયિકો તેમનાં હાથનસંગી થતી, તેમની બોજનશાળાથી માંડી શયનાગાર સુધી પદ્મપાથથી રહેતા! તદુપરાંત લાયબ્રેરી અને વાચનાલય માટે તેમના અલગ મંદિરમાં સ્વતંત્ર કોમો રહેતો. સેંકડો પુસ્તકો તેમણે સોનગઢ ગુરુકુળના પુસ્તકાલયને દાનમાં આપી દીધાં હતાં. લડત વખતે જેલવાસી દેશલોકોને સેંકડો પુસ્તકો મોકલ્યા જે કદી પાછા ફર્યા નથી. જેલમાંથી જે યુવકો ઉત્કટ દેશલોકિ અને સમાજવાદના સિદ્ધાન્તો શીખ્યા તેનો મોટો ભાગ શ્રી. દયારથલાલજીના શાનપરબના તૃપાતુરો હતા. પારલાની રાજઆતનો રાજકીય પ્રવૃત્તિના તેઓ જનક હતા. તેમના લોન્માં વિચાર-વિનિમય થતા, કાર્યક્રમો ચલાતા, કંડકાળોની યોજનાઓ ઘડતી. જેલની તૈયારીઓ થતી! એમની નિઃસ્પૃહ લગનથી વિદેષપરલે મુખપના ઉપનગરોમાં ઉત્કૃષ્ટ રચાન પામ્યું. સાહિત્યની જ્યારે દુનિયા ચલાતી ત્યારે મુખપમાં બહારથી આવેલ કોઈ સારો સાહિત્યકાર તેમના આતિથ્ય અને લિબર્ટી લોન્ની મુલાકાત મિત્ર નથી રહ્યો.

ઇતિહાસમાં પણ તેમની સરસ અભિરુચિ હતી. પાશ્ચાત્ય દેશોના પ્રાચીન - આધુનિક ઇતિહાસ અને ક્રાંતિઓનું તેમનું સરસ અધ્યયન હતું. તે સાથે આ દેશની પરિસ્થિતિનો વિચાર કરી સામંજસ્ય રૂપિ તેમની સદા રહેતી.

ભારતવર્ષની સંસ્કૃતિના પરમ ઉપાગક હોઇ સત્ય, ત્યાગ - તપશ્ચર્યા, સાદાર્મ્ય, અધ્યયનાધ્યાપન, અપરિગ્રહ ઉપર, સદા તેગનો આગ્રહ રહેતો. ભોગ અને પિલાસિતા તરફ સદા તેમને નફરત હતી. તેઓ જે માનતા તેને છવનમાં વણી લેવા સતત જાગૃત રહેતા એ તેમની ખાસિયત હતી.

સ્વામી વિવેકાનંદે, આ સદીના પ્રારંભમાં સંસ્કૃત ભાષા વિશે જે તુલનાત્મક વિચાર રજૂ કર્યા હતા અને સંસ્કૃતના અધ્યયનથી જ ભારતની ઉન્નતિ સધાશે એમ ભારપૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું હતું તે લખાણને 'સ્વામી વિવેકાનંદનો હાલો' એ નામે તેમના ધરમાં આવતાજતાઓની નજરે ચડે તેમ Black Board ઉપર મોટા અક્ષરે વર્ષોથી લખી રાખ્યું હતું. જે અંત સુધી તેમ જ રહ્યું! સંસ્કૃત તરફ ત્યારથી અભિરુચિ થઇ. પણ સાંતાક્રુઝ અને અધેરી ગુરુકુળના બ્રહ્મચારીઓના ઉત્સવ ઉપરના 'સંસ્કૃત સંવાદો અને વ્યાખ્યાનો સાંભળીને, તો તેઓ સંસ્કૃતના પામ ઉપાસક (૧૯૨૫થી) બની ગયા! સંસ્કૃતના ધર્મશાસ્ત્રો તે પગ જમીન, અંગ્રેજ વિદ્વાનોના ભાષ્યો - જે આજ અલબ્ધ જેવા છે - તે બધા તેમના પુસ્તકાલયમાં હજારો રૂપિયાના ખર્ચે વસાવેલા. પણ વાચકોએ તેમની ભલામણો ગેરલાભ લઈ પાછા વાળવાની તકલીફ ભાગ્યે જ કરી - મોટા મોટા પ્રેક્ષકો, મોટા કવિઓ, વૈદ્યો અને સાહિત્યકારો એમાં આવી શકે.

વજત બારીક થતો ગયા. લડાઇ પછી દુપરી પન્થિયતિ થતી ગઈ. જેમના પગ તેમણે અનેક ઉપકારો કરેલા તેઓ મદદ કરવાને બદલે તેમનું લહેણુ પણ આપવામાં સંકેત્ય કરવા લાગ્યા! અધૂરામાં પૂરું તેમનું સ્વાસ્થ્ય પણ દિનપ્રતિદિન જગડતું ચાલ્યું. તે ગિયતિમાં તેમને ઘણાઓએ સૂચના કરી કે વાચનાલયને બંધ કરવું. પણ તે તો જન્મે તથા ગુણકર્મે સાચા બ્રાહ્મણ રહ્યા. જ્ઞાનની પગ જાંઘ ન જ કરાય એ તેમનો ધર્મ. તે માટે તેમણે ગહીસહી અતુકૂળ છવનની ટેવોને પણ સકુચિત કરી. છતાં આર્થિક કઠિનાઈ ગહી ત્યારે તેમના છવનની આધારભૂત 'ચા'ને પણ મહિનાઓ સુધી છોડી દીધી અને તેની જગતમાંથી વાચનાલય ચાલુ રાખ્યું! દિવસમાં ડઝનેક કપ ચા તે વજને લેતા. એવા ચાના હરેડ ભક્તે એક દિવસમાં નિર્ણય કરી ચા ફગાવી દીધી અને મનોબળની દૃઢતાની પ્રતીતિ કરાવી.

જ્ઞાનગોષ્ઠિની ગઢ તેની અજળ. ખાસ કરીને રવિવારનો દિવસ તેમના માટે ભારે અનિયમિત બની ગયો. આગલી રાત્રે શનિવારે મોડા સુધી ચર્ચાઓ કરી સૂતા પછી, રવિવારે પ્રજાને સંબંધે મોડું ગેડાય. ત્યાં તો વિવિધ રસિયો

અવારના પંદોરમાં આત્મા જ હોય ! જેવું પાત્ર તેની સાથે તે તે વિષય ઉપર
અર્ચાની શરૂઆત થઈ જ નાય ! રનાન પશુ જાળી વાગે થતું ! જન્મવા બેઠા
હોય ત્યારે પશુ કોઈને કોઈ આવે તો કાં તો સાથે જન્મવા બેસાડે યા બેસવાનું
જણાવે, જન્મવા પછી આગમ તો તેમને અર્ચામાં મળતો ! આ રીતે તેમનું
સમગ્ર પાછલું ૨૫ વર્ષનું જીવન કો બૂલા પડેલા આર્થમુનિના જેવું અધ્યયન -
અધ્યાયનમાં વિતતું. ‘અર્પરિગ્રહ’ તેમના જીવનનો પાયો હતો. અનેક મિત્રોએ
સહાય થવા જણાવ્યું; પણ તેમણે સાબાર અસ્વીકાર કર્યો. ‘યદ્ય ગૃહસ્થ
પાણે સંન્યાસ’ એ મહાકવિ પ્રેમાનંદે સુદામા વિષે કહ્યું તે શ્રી દશરથભાઈમાં
અર્તિમાંત થયું હતું.

ગરજની સાંસારિક મુશ્કેલીઓમાં પણ પોતે અગવડ વેઠીને પણ
સહાયબૂત થતા રહ્યા. ટેલીફોનનું તેમને તો કંઈ પ્રયોજન ન હતું. છતાં
તે અર્થ જોટલા માટે નિલાવતા કે પાગલાના કાષ, ભાઈને વેળાઅવેળા
જરૂર પડે તો તેનો ઉપયોગ કરી શકે. તેમની પ્રકૃતિ ઠીક રહેતી ત્યાં
સુધી તો રાનના પણ કાષનો ટેલીફોન આવે તો ટાક કે વર્ષાના વિચાર
ન કરતાં જાતે સામાને ઘેર જઈ સંદેશ આપતા કે તમારો અમુક
આખતનો ફોન છે. તમારે કંઈ જવાબ આપવો છે ? ત્યારે તેજો ઘર બહાર
નીકળતા બંધ થયા ત્યારે આ જનતની ‘લોહસેવા’માં તેમનાં પત્ની ગંગાસ્વરૂપ
સહીતોળહેન તથા નાની પૌત્રીને સાથી બનાવી ચર્ચો સુધી જનતાના
સંદેશવાહક બની રહ્યા !

દીન-દુઃખીને સત્પરામર્થ, ખનતી સહાય, દેશ, જાતિ અને ધર્મના
કેળ્યાણચિંતન સાથે વિશ્વહિતની સદોદિત ઉન્નુક્ત ભાવના, ઉપરાંત અગત
પરમ પવિત્ર જીવન, એ તેમને સાચા આલ્મજીવે રજૂ કરી અરેખર ‘પુણ્ય
પુરુષ’ થવાને યોગ્ય કરાવે છે. મારા જેવા તો તેમને ત્યાં અનેક આવતાજતા,
પણ મારા સંદ્રભાગ્યે તેમની મારા ઉપર ત્રિશેષ દૃષ્ટ રહેતી એમ હું કહું તો
શ્રીજીઓને અન્યાય નહિ થાય એમ માનું ? પણ કદાચ અનેકા મારી માંદક
સમજતા દશે જોટલે એના કોડાણમાં નહીં જાઉં. ૮-૧૫ દિવસે મારે તેમને
મળવું જોઈએ. ન મળી શકું તો ખાસે સંદેશ મોકલી બોલાવી મંગાવે. હું
ત્યારે જાઉં ત્યારે ‘મને એમ જ થતું કે હું મારા યુર પાસે પાંદ આપવા
જાઉં છું ! કેમકે મને અવશ્ય પૂછે કે મેં કેટલા મંજ્યા પછી શું શું વાંચ્યું ?
તેં કેવું લાગ્યું ? અને તેની માર્મિક મિમાંસા આણે. ભવિષ્યના વાચન માટે
જરીપગણ્યા અને આધુનિકતમ પુસ્તકો દેશી-વિદેશી, મેગેઝીનોના નામોની

ઝડી લગાવી દે ! તેમની લાયબેરીને કદી તાળાં તો રહ્યાં નથી. ઝટ જાતે જિભા થઈ, આજુબાજુ પથરાયેલ અંધરાશિમાંથી નીણી નીણી આંધ્રે જ જાય ! જો રીતે મારા જેવા અનેકને તેમણે પ્રેરણા આપી છે. અનેક ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ તથા વિધવાજહેનો તેમને આંજલેથી કદી નિરાશ થઈ પાછાં નથી ફર્યાં. તેઓ ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી પણ સદાયે પામ્યાં જ છે !

છેલ્લી માંદગી વખતે જે ઇસ્પીતાલોમાં હતા. ત્યાં જરા આરામ રહેતો. પણ શરીરને-મનને નહિ ! મન તો વિચારે ક્યાં જ કરે- હિન્દી અને હિન્દુસ્તાનીનો ઝગડો તેમને સદા દુઃખકર રહેતો. તેમણે એક વાર ઇસ્પીતાલમાં મળવા ગયેલો ત્યારે કહ્યું કે 'હિન્દુસ્તાની' દેશ ઉપર લાદ્યાં એ અત્યાચાર છે.

ખીજ વાર જન્મમૃત્યુની મિમાંસા ગિજાનામાં પડ્યા પડ્યા કરી.—

વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિદ્યાય
નવાનિ ગૃહ્ણાતિ નેરોડપરાણિ ।
તથા શરીરાણિ વિદ્યાય જીર્ણા-
ન્યત્વાનિ મચાતિ નવાનિ દેહી ॥

એ ગીતા શ્લોક ઉપર મનનપૂર્વક વિચેચન માંડ્યું. ડોક્ટરેએ આરામ સેવા સૂચનાઓ આપ્યા જ કરી; પણ કશું પાત્ર મળે ત્યારે તેમની જ્ઞાનગંગા બધાં જ બધેનો તોડી વછોડી ધસમસતા પ્રવાહે વહેવા જ માંડે ! મૃત્યુનો દર તેમને હતો જ નહિ. પણ વિશેષ મનના ચિંતનથી તેઓ મૃત્યુ સંબંધે નિશ્ચિત અને નિર્ભય બની ગયા હતા.

મૃત્યુ મરી ગયું રે લોલ,
જ્ઞાનતણી તલવાર અડકતાં
મૃત્યુ મરી ગયું રે લોલ !

એ સ્વ. નરસિંહરાવની કડીઓ ઉચ્ચાર્યા કરે. એ તેમના હૃવનભરની જ્ઞાન-સાધનાને અનુરૂપ હતું. જનક પિતેહત્ય તેમાં ડોકિયાં કરતું. એવો અને આ કલમ ચિતરી શકે તેના કરતાંયે અનેકમણે વધુ મહાન હતો અમારો ગુરુ અને સખા-પાઠલાનો પુણ્ય પુરુષ-સ્વં દશરથલાલભાઈ જોશી ! તેમનું કુટુંબ તો તેમના સ્વર્ગવાસથી અનાથ થયું છે. પણ અમારા જેવા અનેક આજે 'ગરીબ' બની ગયા છે ! એવી વિબૂતિ અન્યત્ર આજ ક્યાં જોવા મળશે ?

સિ. આપનો,

રેનાતક સત્યમત

વિધાનગરને આંગણે

તા. ૧૩-૨-'૪૯ના રોજ હિંદના વડા પ્રધાન પં. નેહરુ વલ્લભ વિધાનગરના શિવારોપણ નિમિત્તે પધાર્યા હતા. તે પ્રસંગે એમનું સ્વાગત કરતાં શ્રી ભાદલાશ્વભાઈ પટેલે વિધાનગરની આપેલી રૂપરેખા અને વળતા જવાગમાં પરિતણવે બ્યક્ત કરેલી શુભેચ્છા, નેનો સાર નીચે આપ્યો છે. તન્ની

★

વંદનીય પંડિતશ્રી,

વલ્લભ વિધાનગરના આંગણે આપનું સ્વાગત કરતાં હું આનંદ અને ગૌરવ અનુભવું છું. ભારતના પ્રધાન સચિવ અને ભારતનાં કરોડો જન-હૃદયના લાડીલા નેતા ત્યારે વલ્લભ વિધાનગરના આંગણે પધારે છે ત્યારે અમારે મન તો એ એક પરની દિવસ છે. આપના અમૂલ્ય સમયમાંથી થોડી પળો અચાનીતે આપ અમારા નગરની વિધિવિધ પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યક્ષ નિહાળવાને પધાર્યા છે તેથી અમારું જહુમાન ચલું છે એમ અમે સમજીએ છીએ.

દેશના ગરીબ ખેડૂતોની ઉન્નતિ કરવા ઉપર સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે અમોક વાર ભાર મૂક્યો છે. આજે આપ જે જુઓ છે તે બધીય અમારી પ્રવૃત્તિઓની પ્રેરણા એમની આ અંતરેચ્છા જ છે. વલ્લભ વિધાનગર એક આદર્શ ગામ બને અને આ અંશેતર પ્રદેશમાં આમોદારને સ્પર્શતા અનેક પ્રશ્નો ઉકેલ કરવી એક મહાન પ્રયોગશાળા બને એવી અમારી આકાંક્ષા છે.

અંશેતર આમોદાર સહકારી મંડળ લિમિટેડની સ્થાપના એ અમારું આ દિશામાં પ્રારંભનું કાર્ય છે. એ મંડળ દ્વારા અમે ગામડાંની પુનઃરચના કરવા ઇચ્છીએ છીએ. આ પ્રદેશનાં ગામડાંને વોટર વર્ક્સ, ડ્રેઇનેજ, ઇલેક્ટ્રીસિટી વગેરેનો લાભ મળે એવી યોજનાઓ અમે હાથ ધરીએ છીએ.

આરુતર વિદ્યામંડળ અહીંની ડેજવણીની સંસ્થાઓ સંભાળે છે. આ મંડળનો હેતુ પ્રાથમિક, માધ્યમિક તેમ જ હિન્દી શિક્ષણની સગવડો આપવાનો તેમ જ ડેજવણીનાં બધાં ક્ષેત્રોમાં ઔપધિશાસ્ત્ર અને યંત્રવિદ્યામાં પણ, શિક્ષણની તેમ સંશોધનની પૂરતી સગવડો આપવાનો છે. ૧૯૪૭ના જુનથી શરૂ થયેલા વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ મહાવિદ્યાલયમાં વિજ્ઞાન અને વાહુમયના એમ. એ. અને એમ. એસસી., મુખીના વર્ગો શરૂ થયા છે. આજે એમાં ૭૦૦ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે. સિવિલ, મીકેનીકલ અને ઇલેક્ટ્રીકલ એન્જિનિયરીંગનું શિક્ષણ આપવાને ૧૯૪૮ના જુનથી શરૂ કરેલું અરલા પિંચવડમાં

મહાવિદ્યાલય ડીગ્રી તેમ જ ડીપ્લોમાના અભ્યાસક્રમોનું શિક્ષણ આપે છે. આજે ઈંગ્લેન્ડની કોલેજના પ્રથમ વર્ષમાં ૨૦૦ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે. એનું મહાન ૧૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ કરવાનું ધ્યાનમાં રાખીને જ ગ્રાધવામાં આવ્યું છે. ફાર્મસી કોલેજ, ફાર્મસ કોલેજ તેમ જ મેડીકલ કોલેજ પણ અહિંયા ગ્રાપવાનો અમે વિચાર કર્યો છે. અમારી જ પાટોશમાં સગરશ્રીની દોગવણીથી ચાલતી કૃષિમોવિદ્યાલયનની સરચા એક ખેતીવાડીની કોલેજ ચલાવે છે અને પ્રાણીગણસાજ તેમ જ વનવિજ્ઞાનનાં મહાવિદ્યાલયો થોડા જ સમયમાં શરૂ કરવાની આશા ગમે છે.

આમ આશુદ્ધ ઘણી જ ત્વગિત ગતિએ મહત્વનું ફેળવણીનું ધામ જનવું જાય છે. આજે અમારા મહાવિદ્યાલયોના ઘણાખરા અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓ અહીં જ વસવાટ કરે છે. સગર વલ્લભભાઈ પટેલ, લોડ અને લેડી માઉન્ટબેન અને સુર કૃષ્ણવણીકારોના આશીર્વાદથી અમારું મડળ એક શિક્ષણ આપતું વસતિગૃહયુક્ત વિદ્યાપીઠ ગ્રાપવા માગે છે. આ વિદ્યાપીઠ સહકાર અને ન્યાયના સિદ્ધાંતો પર ચાલેલું એક આદર્શ ગ્રામ વિદ્યાપીઠ બનશે. અમારો આ સગ્રાઓનો મૂળ હેતુ તો ગ્રામજીવનને સમૃદ્ધ કરવાનો, અને હજીએ ગામડામાં જીવંત છે એવા ભારતીય સમકાર અને પ્રજાસીઓનો પુનરુદ્ધાર કરવાનો છે. આવી રીતે વલ્લભ વિદ્યાનગર વિદ્યાનું ધામ બને, શુભ અને નિર્દોષ જીવન જીવતા શીખવે એવું ઉદાત્ત શિક્ષણનું કેન્દ્ર બને, વિશ્વરાત્મકતાની ભાવનાથી એ પ્રાણિત થઈ જોકે તે એની સૌંદર્ય સમગ્ર વિશ્વમાં પ્રસારે એ દિવસો જોવાને અમે ઉત્કૃષ્ટ ગણીએ છીએ અને અમને તો આશા છે જ કે વલ્લભ વિદ્યાનગર આ મહદ્ કાર્ય કરીને, આપણા ભારતવર્ષમાં પ્રવર્તમાન પરસ્પર વિરોધી વિચારસરણીઓમાંથી જન્મ એક્ષતાની પ્રતિષ્ઠા કરશે. આપનાં વગદ હોતે આવા નગરનું શિલારોપણ યાચ છે એ અમારું મોટું સુભાચ છે.

ભાઈલાલભાઈ ઘાભાઈ પટેલ

એ વર્ષથી મેં વલ્લભ વિદ્યાનગરનું નામ સાંભળ્યું હતું. માઉન્ટબેન અહીં આવી ગયાં તેમની અને સગરશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ સાથે વલ્લભ વિદ્યાનગર અમે માટે વાતો થઈ હતી અહીં સારું કામ થઈ ગયું છે તેની પણ ખબર પડેલ. પણ તેના પૂરે ખ્યાલ નહિ આવેલો તો આજે કામ જેમ જૂનું સતોષ થયો છે.

મને આનંદ થાય છે કે વડલલ વિધાનગરમાં એક મહાન અખતરો ચાલ રહ્યો છે. અહીં જે કંઈ કાર્યો થાય છે તે ગ્રામજનતાના લાભાર્થે થાય છે. અમેરિકામાં ગ્રામજનતા માટે યુનિવર્સિટી છે તેનાં પગરણુ તમે અહીં માંડો છો તેથી હું ખુશ થઈ છું. માંધીજીના પાયાની કેળવણીનો મૂળ હેતુ ગ્રામજનતાનો વિકાસ શી રીતે થાય એ હતો. અહીં આવીને મેં ધણી સારી ચાલો નિહાળી છે અને તમારાં કાર્યો જોઈને મને ખુશ આનંદ થયો છે. અહીં વ્યવહારિક વસ્તુ જાની રહી છે તે શાખવા જેવી છે. અહીંની નક્કલ બીજે થશે, લોખંડ, સિમેન્ટ કે વેગનની તમે ખૂબો મારતા નથી, પરંતુ તમે તમારી વ્વત પર અખતરો શરૂ કર્યો છે, એ એક શુભ ચિહ્ન છે. આજે દેશભરમાં મકાનોની તંગી છે, પરંતુ હું સમજી શકતો નથી કે શું સિમેન્ટ અને લોખંડ નહોતું ત્યારે લોકો મકાનો વગર રહેતા ?

ગુજરાતમાં દુષ્કાળ છે ત્યારે તકલીફનો સામનો તમે જે રીતે કરી રહ્યા છો તેમાં સદનંતરીક્ષતાનો ઉમેરો કરજો. કસોડો કપિયા ખર્ચાને આપણે પરદેશથી અનાજ મંગાવવું પડે છે. આ દિશા આપણે જાણવી પડશે. જરૂરી અનાજ દેશમાં પેદા કરવું પડશે. થઈ જોછા હોય તો બીજી ચીજ ખાતરી જોઈએ. થઈના લોટ સાથે સફરિયાનો લોટ બેળવીને રાટા બનાવવી જોઈએ. હું પણ એવી રાટી બનાવું છું, ખાઉં છું, મને માંહી પણ લાગે છે !

આ સંસ્થા પોતાની શક્તિ પર મદાર ગાંધે છે તે માટે તેને અભિનંદન આપું છું. બીજાઓ તરફ અગર પારકા દેશો પર નજર નાખવી બંધ કરી દેવી જોઈએ. આપણે આપણા પગ પર ઊભા રહેવું જોઈએ. કામ જોડાવીએ તો લોકો મદદ કરે છે. પણ ખાલી મદદ માગવા જઈએ તો લોકો વિવાસ ન કરે. લાઇલાલલાલ અહીં જે રીતે કામ કરી રહ્યા છે, અને એમનામાં જે ઉત્સાહ, જોશ અને કામ કરવાનો ધગશ છે એ માટે મને અને તેમના કાર્યકરોને મુબારકબાદી આપું છું.

આ નગર સાથે તમે સરદારનું નામ જોડું છે તે સાચું ક્યું છે. સરદારનો એ જન્મભૂમિ છે. પણ સરદાર હવે ફક્ત અહીંના નહિ, ગુજરાતના નહિ પણ આખા દેશના છે. તેમનામાં વાત કરવાની નહિ, પણ કામ કરવાની ખૂબી છે. અને આ ખૂબી વડે તેમણે દેશની આઝાદી અપાવવામાં મદદ કરી છે. તેમણે દેશને મજબૂત બનાવવામાં પણ કામ કર્યું છે. તેમણે દેશનો નક્કો પક્કી નાખ્યો છે. તમે એમના માર્ગે ચાલો.

પં. જવાહરલાલ નેહરુ

ઇનામી નિબંધ

ઈશ્વર પેટલીકર

ઉમોક્તના અને કંપાલ રહેતા શ્રી હરમાનભાઈ શિવાભાઈ પટેલ તરફથી રૂ. મણિબહેનના રમારૂક તરીકે રૂ. ૩૦૦૭નું ન્યાસ ચરોતર ઐશ્વર્યકેશન સોસાયટી, આણંદને મળેલું છે. તેના વ્યાજમાંથી પાટીદાર બહેનો માટે ઇનામી નિબંધ હરીફાઈ યોજવામાં આવે છે. માર્ચ ૧૯૬૧ના વર્ષમાં રૂ. ૧૨, ૮, ૫ એમ ત્રણ ઇનામ રાખ્યાં હતાં.

મે '૪૭ના વર્ષમાં એડન કેમ્પથી શ્રી કાલાભાઈ એસ. પટેલ તરફથી 'પાટીદાર' દાર્યાલયને રૂ. ૨૫ એ માટે મળ્યા હતા. અને તેનાં બે ઇનામ રૂ. ૧૫ અને રૂ. ૧૦નાં રાખ્યાં હતાં.

આ બંનેના જવાબમાં ફક્ત ચારપાંચ નિબંધો દરેક વખતે મળ્યા હતા. આપણી બહેનોની આ ઉદાસીનતા શાને આભારી છે એ ચોક્કસ કહેવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ અભ્યાસયુક્ત નિબંધ માટે ઇનામની રકમ મોટી હોવી જોઈએ એમ તો લાગ્યું હતું. એટલે ઉપગ્રાહન ન્યાસના વ્યાજની રકમ વધવા દેઈ વધારે ઇનામ આપી શકાય માની વચ્ચે ત્રણ વર્ષસેના ગણો પડવા દીધો હતો.

તેમાં બે મહિના ઉપર શ્રી હરમાનભાઈએ મને પત્ર લખ્યો કે, ઇનામી હરીફાઈમાં બહેનો વધુ રસ લેતી યાય તે માટે આપ શું સૂચના છો? મેં ઇનામની રકમ વધારવા લખ્યું અને તેથી રૂ. ૬૦નો એક એમણે મારી ઉપર મોકલી આપ્યા છે. આમ આ નિબંધ હરીફાઈમાં ચ. એ. સોસાયટીના ન્યાસના વ્યાજની રકમ અને રૂ. ૬૦ 'પાટીદાર' દાર્યાલયને તેમણે મોકલ્યા તે મળી રૂ. ૧૦૦ યાય છે. એનાં પાંચ ઇનામ રૂ. ૪૦, રૂ. ૩૦, રૂ. ૧૫, રૂ. ૧૦, રૂ. ૫ એમ આપવાનું નક્કી કર્યું છે. પરંતુ જો અભ્યાસયુક્ત નિબંધો નહિ હોય તો ઇનામની રકમમાં યોગ્ય ફેરફાર કરવાનો પરીક્ષકને હક રહેશે. નીચેના ગમે તે એક વિષય ઉપર નિબંધ લખવાનો છે:

(૧) હિંદુ સ્ત્રી માટે કેવા પ્રદારના કાયદાનું રક્ષણ હોવું જોઈએ અને શાથી?

(૨) વિધવાવિવાહ કરવામાં બહેનોને પડતી મુશ્કેલી નિવારવાના ઉપાય.

(૩) પરદેશ અને બીજી લેવડદેવડની રૂત્તિ બહેનોમાંથી કેવી રીતે નિર્મૂળ કરી શકાય.

તેા નિબંધ હરીફાઈમાં લાગેલેવા ઇચ્છતી બહેનોએ પોતાનાં નામ, ઠામ, અભ્યાસ, ઉમર જણાવી પોતાનો નિબંધ માર્ચ / આખર મુદ્દીમાં નીચેના શિરનામે મોકલી આપવો.

મંત્રી, ચરોતર ઐશ્વર્યકેશન સોસાયટી, આણંદ

દરબાર સાહેબના દીકરાનું લગ્ન-૨

[૧]

‘પાટીદાર’ના ગયા અંકમાં દરબાર સાહેબના દીકરાનું લગ્ન એ ગાખત ઉપરનું માફે લખાણ વાંચી પૂ. દરબાર સાહેબના મોટા પુત્ર ભાઈથી સૂર્યકાન્તનો પત્ર આવ્યો છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

“આ લગ્નના ‘પાટીદાર’માં ‘દરબાર સાહેબના દીકરાનું લગ્ન’ એ અર્થાપન મેં ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યું છે. આમાં આપે પૂ. દરબાર સાહેબની શુદ્ધ ભાવથી દીક્રા-કરી પાટીદાર સમાજને જે દોરવણી આપી છે, જે નૈતિક દિગંત બતાવી છે તે માટે મારાં આપને હાર્દિક અભિનંદન છે.

“આ લગ્નમાં જે બની ગયું, તે જનવાનું હૃદય જ તે હું જાણતો હતો જ. માટે તો આ લગ્નમાં હાજરી આપવાની મારી ઇચ્છા હતી જ નહિ. એ મારો આ નિર્ણય ભુપેન્દ્રને લખી જણાવ્યો હતો. આમ છતાં હૃદયી ધડીએ મારા દિલની વિરુદ્ધ મારે પણ આ લગ્નમાં હાજરી આપવી પડી છે. મારા દિલનું આ દુઃખ અને તેની સાથે મારી નજાવાઈ હું આપની આગળ કબૂલ કરું છું. મારા આ પત્રની યોગ્ય રીતે નોંધ લેવા મારી આપને વિનંતિ છે.”

આ પત્ર વાંચી આનંદ થાય એમ છે. માણસ માન ભૂલને પાત્ર છે. એટલેજ આપણે રાજ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી ગમ્મતાયો તેને કહીએ છીએ કે પ્રભુ મારી ભુદ્ધિ સદા નિર્મળ રાખો. ભૂલની કબૂલાત કરવી એ સહેલું નથી; પરંતુ પ્રગતિ ઇચ્છનાર દરેક મનુષ્યને માટે આ શીખવું એ અતિ આવશ્યક છે. ભાઈથી સૂર્યકાન્તને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરવા બદલ આપણે અભિનંદન આપીએ.

પૂજ્ય દરબાર સાહેબનું માનલભ કરવાનાં મારો જરાય ઇરાદો નથી. પરંતુ એમણે ત્યાગ અને સેવાથી મેળવેલા નામને કંઈક જાંખપ લગાડે એવી બુદ્ધિ એમનાથી આ પ્રસંગે યદ્યર્થ છે અને યીજન કરતાં આવા મોટા માણસોની બુદ્ધિ સમાજમાં કંઈક નુકસાન કરે છે એમ લાગવાથી એમની ભૂલ તરફ ધ્યાન દોરવાનો જ મારો પ્રયત્ન હતો. એમના જેવા આગળ પડના સાણસો તરફ લોકોનું લક્ષ વધુ હોય છે એટલે એમણે વધુ જાગૃત રહેવું જરૂરી છે. આગેવાનો જોડાં ખાત્ર તો પ્રજા તો ધસધસાટ ઝંધવા માંડે! એટલે પોતાનું મહત્ત્વનું જ્ઞાન સાચવી રાખવા તેમણે આવી નાની ભૂલો પણ ન થઈ જાય તે સાચવવું જોઈએ એમ લાગે છે. મનલગ્ન મારો હેતુ એમનું જ્ઞાન સચવાઈ રહે તે માટે તેમને જાગૃત કરવાનો જ હતો.

વડોદરા,

ચિમનલાલ મ. અમીન

૨]

આ સવાલ ઉપર જે ચર્ચા થઈ તેમાં સહુએ દરબાર સાહેબ તરફ ભક્તિ-ભાવ પ્રગટ કરી ભારે સંબંધ દાખવ્યો છે. પ્રસંગમાં સરોવાઈ ગયેલા એમના પુત્ર તરફ ગંધાએ ઉદારતાથી જોયું છે. એવા ગ્રણીતા કુટુંબનાં પુત્રવધૂ થનારે ભાગ્યશાળી બહેન વિશે ગંધાએ મૌન રાખ્યું છે. દીકરામાં કંપાંચ કડવાશ નથી આપી.

પરંતુ, આ જ લગ્ન શા માટે? આપણા મહાસભાવાદી આગેવાનો મોટા સમારંભોમાં દેરદેર હાજરી આપે છે. જ્યાં વધારે લપકા ત્યાં વધારે આગેવાનો હાજર હોવાના એ જિના છાપામાં પ્રગટ થવાની, કેટલાય કાયદાગોનો ઇડેચોક લાગે થવાનો, કેટલીયે જિનજરૂરી અને નુકસાનકારક પ્રયાણો સમાજમાં દાખલ થવાની. એમાં જોઈ દરબાર સાહેબ શું કરે? એમણે આખું જીવન દેશને સમર્પણ કરી દીધું છે, પુત્રપારવારને નિમિત્ત ગણે છે એ જિના સૌને ગ્રણીતી છે.

જોટલે આ પ્રશ્નને જંગ ગંદાળી સપાટી ઉપર લઈ જવો જોઈએ. જ્યાં શ્રીમંતાઈનું લબ્ધ પ્રદર્શન હોય છે, જ્યાં ગરીબ સમાજમાં જોટી પ્રયાણો પડતી હોય છે, જ્યાં નાણાંનો અદમક દુર્વ્યવ હોય છે, જ્યાં કાયદાઓ તૂટતા હોય છે, ત્યાં મહાસભાવાદીઓએ ના જવું જોઈએ. એમના નહિ જવાથી તેઓ અતડા છે એવું કાંઈ નથી કહેવાનું. સમાજના ઉપલા ચરમાં ફરતા થઈ જવાથી એમની પ્રતિભા વધવાની નથી; એથી તો નાના કાર્યકરોમાં અસંતોષ વધવાનો છે, સામાન્ય જનોમાં જોટી છાપ પડે છે.

આપણા કસાયેલા કાર્યકરોએ જીવનનું ધોરણ જીંચું લાવવા માંડ્યું છે. પહેલાં જેઓ ધાબળા-થેલા કિચકી ફરતા તેઓને આજે પહેલા-બીજા વર્ગમાં આરામ જોઈએ છે, લાંબા ક્રોટ અને ચુસ્ત સુરવાળો જોઈએ છે, હાથમાં ઇડી જોઈએ છે, પાસે વાત કરવા શેડિયાઓ જોઈએ છે. એમનું વર્તુળ બદલાતું જાય છે. પહેલાંના સંબંધો જાળવતાં આજે એમને મહેરબાની ખતાવવી પડે છે. કલેક્ટરોને એમનો જપ પડે છે જોટલે એમનાથી મોટર-ગાડી વિના ફરાતું નથી. બધા સંજોગો જ બદલાઈ ગયા છે.

લગ્ન સાથે આ સવાલ સંકળાઈ ગયો છે જોટલી ભૂલ છે. લગ્નને ખાનગી પ્રસંગ ગણવો જોઈએ. કુટુંબના હર્ષ-શોકમાં બહુ માણસોને મેળવવા એ ભૂલ છે અને તેમાંયે બહુમાન્ય એવા મહેર કાર્યકરોને સરોવવા એ અણુછાજવું છે. ખુશી-આનંદ મેળવવાને બદલે તે વ્યક્ત કરવામાં આવે અને તે પણ મહેર ઉત્સવની દમે બીજાઓ ઉપર કેસાવવામાં આવે તે ઠરુણ છે.

મુખ્ય,

નાનુભાઈ દવે

અંતરવીકાર

શ્રીમદ્ભાગવતઃ સંપાદક-ગોપાલનાથ શુવાભાષ પટેલ, પ્રકાશક-
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૯, બીજી આવૃત્તિ, રૂ. ૩૦.

નવી પેઢી પુરાણોને, તેમાં આવતાં વર્ણનો અને હકીકત શુદ્ધિમાં ન
ઉતરી હોવાથી, યાદા પહેલેનાં વ્યાખ્યાનોનાં ગંધાં માને છે અને તેથી તે
પ્રત્યે ઉપેક્ષા સેવે છે. એટલે નવી પેઢી પુરાણ તરફ અભિમુખ થાય તે
દષ્ટિએ સંપાદક શ્રીમદ્ભાગવતનો ગુજરાતી અવાનુવાદ કર્યો છે.

ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકોઃ અનુવાદક-અધ્યાપક બેચરદાસ
સોગી, પ્રકાશક ઉપર પ્રભાવે, બીજી આવૃત્તિ, રૂ. ૧૦.

ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકોના મુદ્દસ્થાત્રમની આજી રૂપરેખા
આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી છે. આ ઉપરથી વૈદિક, જૈન કે બૌદ્ધ
સંસ્કૃતિ એકબીજાને કેટલી બધી પોષક છે તે જોવા મળે છે.

અમર ગાંધીજીઃ લેખક-સોમાભાષ ભાવસાર, પ્રકાશક-ચંગેતર જોતપુ-
કેશન સોસાયટી, આણંદ, બીજી આવૃત્તિ, ત્રણ આના.

ગયા અંકમાં પહેલી આવૃત્તિનો સંપાદક કર્યો છે, ત્યાં બીજો મંદિતે
જોની બીજી આવૃત્તિ થાય છે, એ ગુજરાતી પુસ્તક પ્રકાશનમાં નવાઈનો
પ્રસંગ છે. લેખક જાણસાહિત્યમાં અતિ જાણીતા છે, સુદર જાણ છે. બાળકો
માટે ઉત્તમ યોગ્ય છે-પોષકમાં તેમજ રસમાં પણ.

હિંદા અધારેથીઃ મુજ લેખક-એક્ઝિમ ગોર્ધી, વેંશાંતરકાર-ગિરીશ
ભગેચ, પ્રકાશક-ગૂર્જર અથેરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, રૂ. ૨૦.

જગતની પીડિત પ્રજાની પેતાની ક્ષમ દ્વારા સફળ વપ્રાલાત ફરનાર
ગોર્ધી જગતનો મહાન લેખક છે. 'જેવા પ્રતિભાશાળી લેખકના નાટકનું
મજાનું ગુજરાતીકરણ કરી અહીં મુકવામાં આવ્યું છે. શ્રી જશવંત કાકર,
એ નવી પેઢીના કુશળ નટ છે. એમણે આ પુસ્તકમાં આમુખ લખ્યો છે
એટલે તે તકતાલાયક નીવડશે, એવી આશા અમારણ્ય નથી.

બોરસદનો ઇતિહાસઃ લેખક-પ્રકાશક-જયજી કાકર, ભાષિત્રયા શેરી,
જામવાડ, પડોદરા, રૂ. ૩.

બોરસદનો પ્રાચીનઅર્વાચીન ઇતિહાસ આલેખવાનો લેખકે આ પુસ્તકમાં
પ્રયત્ન કર્યો છે. બોરસદ એ પુરાણ-સ્થળ છે. અને જોની ગોદમાં લખ્યા
ઇતિહાસ પડ્યો છે. અર્વાચીન ઇતિહાસમાં લેખકે પુસ્તકનો મોટો ભાગ
લખ્યો છે છતાં એ ખુશામતમાં કે ભાટાઈમાં પડી નથી ગયા એ સ્વત્વ છે.
૧૧૦ પાનાના પુસ્તકની કિંમત ત્રણ રૂપિયા થયી રહેવાય.

સમસ્ત પાટીદાર સમાજ—૫

સમાજના વ્યવસ્થાપક મહાજન તરફથી જહેનો માટેના પ્રવશપત્રમાની પ્રતિજ્ઞાઓનો મુસદ્દો તૈયાર કરવા માટે નીચેની મિતિની બેઠક તા ૧૬-૧-૪૯ને દિવસે મળી હતી તેમા નીચે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાઓનો મુસદ્દો તૈયાર થયો છે —

પહેલી પાયમાથી ગમે તે બે ફગવિયાન છે બધી મળીને ઝોઝમઝ ઝોઝી પાય પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાની છે

- ૧ કન્યાને બિનજરૂરી કપડાંજીવણસે દેખાવ કરવા માટે ગરબ ઉપગતના કરવાની ફરિ છે તે ઝોઝી થાય તે માટે હુ તેવા પધોરે પડતાર કપડાંજીવણોની અપેક્ષા ગંभीર નહિ
- ૨ મારાથી ૧૫ વર્ષ કરતા મોટા પ્રગ્ન માથે હુ મારુ વગ્ન કરના દર્શન નહિ
- ૩ વગ્નિક્ય અથવા કન્યાવિક્રયવાળા નેમના હુ લાગ લઈશ નહિ
- ૪ પગલુ આપીને કરવુ પડતુ મારુ લગ્ન હુ ચલા દર્શન નહિ
- ૫ મળુ પાછળ જાગે ગીતે ગડવાફગવણો ગિવાજ છે તેમા હુ લગ્ન લઈશ નહિ
- ૬ લાજ કાઢવાના ગિવાજને ફગ કરવામા હુ સાથ આપીશ, તથા ૨૦ મમ ઉપગત લોટાપનગક પ્રવૃત્તિઓમા યથાશક્તિ ભાગ લઈશ
- ૭ વિધવા જહેનો તરફ હુ સદ્ભાવ ગંभीર, તથા તેમના હુ ઝો ૨૦ કરવામા યથાશક્તિ મદદ ગીશ
- ૮ જરૂર પડયે હુ કમાઈ શક તેમ શક્તિ મારગમા આવે ને જાનની હુનગ્ધધાની આવડત હુ મેળવી લઈશ
- ૯ મળુ પાછળ ચતા વગમા હુ જમીશ નહિ
- ૧૦ જમણવાગમા અપાતા પિગસણ બધ કરાવવા હુ પ્રયત્ન કરીશ
- ૧૧ મારા જગના માણુમેને નીચેની જાગતોમા હુ સાથ આપીશ —
 - (ક) મારા જગના કુદગજો કે છોડગીઓના વગ્નમા વગ્નિક્ય કે કન્યાવિક્રય નહિ કરવામા,
 - (ખ) મારા વગના કોઠગજોને ૨૦ વર્ષથી નાની ઉમરે તથા છોડગીઓને ૧૫ વર્ષથી નાની ઉમરે નહિ પગલાવવામા,
 - (ગ) મળુ પાછળ ચતા જાગમુ તેગમુ, માસિયો, પગેરે નહિ કરવામા,

ઉપરની પ્રતિજ્ઞાઓ ઉપર વિચાર કરી તેમાં સુધારાવધારા સૂચવવા માટે 'પાટીદાર'ના વાચકોને અને ખાસ કરી બહેનોને અમે વિનંતિ કરીએ છીએ. એવા સુધારાવધારા આવતી તા. પમીના અરસા પહેલાં નીચેને સરનામે મોકલવા વિનંતિ છે:— શ્રી. ચિમનભાઈ મુ. અમીન, મંત્રી—સમસ્ત પાટીદાર સમાજ, લેઉવા રોડી, અમદાવાદી રોળ, વડોદરા.

'સમસ્ત પાટીદાર સમાજનું કાર્યક્ષેત્ર' એ મથાળા નીચે ગયા 'પાટીદાર'ની પ્રસંગકથામાં લખાણ છે તેમાં થોડી ગેરસમજ થયેલી છે તે દૂર કરવાની જરૂર છે.

સમાજના કાર્યક્ષેત્ર નં. ૩માં 'જૂની માન્યતાઓને આધારે કુલીન ગણાતાં ગોળ, ગામ કે કુટુંબમાં જ કન્યાઓ આવવાનો મોહ છે તેને બદલે સંસ્કાર તેમ જ બીજી રીતે સારાં લાગતાં ગોળ, ગામ કે કુટુંબમાં કન્યાઓ આવવાનો પ્રચાર કરવો,' એમ લખેલું છે.

આના ઉપર દીકરા કરતાં તંત્રીશ્રીએ લખ્યું છે: 'નં. ૩માં સંસ્કારના મોરચે લગ્નવ્યવહાર તરફ દ્રષ્ટિ રાખી હોત તો બસ હતી. વળી સારાં લાગતાં ગોળ, ગામ કે કુટુંબની માયાજન ગયવાની કંઈ જરૂર નથી.'

સમાજના કાર્યક્ષેત્ર નં. ૩નું લખાણ કાળજીથી વાંચતાં તેમાં ગોળ, ગામ કે કુટુંબની માયાજન ગયવાની જરૂરિયાત બતાવેલી નહિ દેખાય. એમાં તો કોણે એમ જણાવેલું છે કે જે ગોળ, ગામ કે કુટુંબની સમજક માયાજન છે તેને તેમને તેમ ન વળગી રહેતાં સંસ્કાર તેમ જ બીજી બાબતોનો વિચાર કરી તે માયાજનની બદલ જરૂર પડે નીકળવું. લગ્નમાં સંસ્કાર ઉપરાંત આર્થિક સ્થિતિ, ભણતર, તંદુરસ્તી વગેરે બીજી બાબતોનો પણ વિચાર કરવાનો રહે છે, તેથી કાર્યક્ષેત્ર નં. ૩માં 'સંસ્કાર તેમ જ બીજી રીતે સારાં લાગતાં' એ શબ્દો મૂક્યા છે. આટલા ખુલાસા ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે કે સમસ્ત પાટીદાર સમાજના કાર્યક્ષેત્રમાં ગોળ, ગામ કે કુટુંબની માયાજનની રચનાને રચાવ નથી.

'સમાજનું કાર્યક્ષેત્ર નં. ૪ નીચે પ્રમાણે છે:—

'લુદ્ધ લુદ્ધ ગોળ અને લેઉવા, કડવા વગેરેના બેદો ગોળ થઈ તેમની વચ્ચે એકતા થાય તેમ કરવું.'

આ સંબંધી પણ તંત્રીશ્રીએ નીચે પ્રમાણે સૂચના કરી છે:—

'નં. ૪માં તાતિના બેદો જ કેવળ દૂર થાય તેથી સંતોષ ન માનતાં, સંસ્કાર પ્રમાણે આંતરજાતીય લગ્ન થાય તેમ આ મંડળ સ્વીકારે છે તેમ રાખવું જોઈએ.'

અમે માનીએ છીએ કે જોજ કે પેટાસાતિઓના ભેદો ઓછા થતાં તેનું સ્વાભાવિક પરિણામ એ બધામાં પરસ્પર લગ્નવ્યવહાર થવામાં આવે. આથી નં. ૪માં ફેરફાર કરવાની ખાસ જરૂર લાગતી નથી. વળી જોજ અને પેટાસાતિઓ ઓછાં કરવાનું કામ ઓટલું વિકટ છે કે તેટલા પૂરતું બોય રાખવું જ હમણાં ચોખ્ખું મળાય. તંત્રીશ્રીએ એમની સૂચનામાં ‘આંતર-જાતીય’ શબ્દ વાપર્યો છે તે ‘પાટીદારના જુદા જુદા જોજ તથા લેઉવા-કડવા વગેરે જુદા જુદા પેટાભેદો’ને સૂચવવા વાપર્યો હશે. એમણે ખરેખર તે શબ્દ બ્રાહ્મણ, વાણિયા રજપૂત, બારિયા, લંગી એવા જુદી જુદી જાતિઓ સાથેનાં લગ્ન માટે નાંદ વાપર્યો હોય. જો એમણે એ શબ્દ ખીન અર્થમાં વાપર્યો હોય તો તે કામ સિદ્ધ કરવું તો અમને ઘણું વિકટ લાગે છે.

અત્રે ચાલેલા ખુલાસો કરતી વખતે હું જણાવવું ચોખ્ખું છે કે અમારા મર્યાદિત કાર્યક્ષેત્રવાળા પ્રયાસમાં પણ અમને સંતોષકારક સફાર્ત હજી નથી મળ્યો એ માટે અમારા પ્રયાસ ચાલુ છે, અને અમે સૌ પાટીદાર ભાઈબહેનોને વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ આ પ્રયાસમાં અમને સાથ આપે. એમાં જ આપણું સૌનું હિત છે, એ સમગ્રય તેવું છે.

વડોદરા,

શંકરભાઈ સો. પટેલ, પ્રમુખ

વિધવાવિવાહના હિમાચતીઓને

દારવણ (તા. ડભોઈ)ના મારા મિત્ર શ્રી. ચતુરભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીન કે જેઓ મેટ્રિક પાસ હોઈ વડોદરામાં સારા પગારની સરકારી નોકરીમાં છે. પોતાની સો વીધાં જમીનનું તેમ જ ડભોઈનાં મકાનોનું પણ સાફ ઉત્પત્તિ છે. તેઓ હાલ એકતાળીસ વર્ષની ઉંમરે વિકુર ચપેલા હોઈ લગ્ન માટે ઘણી કન્યાઓ તરફથી માગાં આવે છે. પરંતુ મારો ભક્ષામણુધી એમણે વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કરવાનું સ્વીકાર્યું છે. તે પાટીદાર જાતિની, સુશિક્ષિત વિધવાનાં પુનર્લગ્ન માટે વિધવાવિવાહને ઉત્તેજન આપનાર કુટુંબીજને મને અગર શ્રી. ચતુરભાઈ અમીનને (જેડીએટ રેડ-વંટીઆળા સામે, વડોદરા) કૃત્ત મળવા વિનંતિ છે. જનતા સુધી જે કુટુંબમાં કન્યાઓના વિધવાવિવાહ થતા નથી એ કુટુંબની વિધવાની પ્રથમ પસંદગી થશે.

ચિમનભાઈ હ. અમીન, વરણામાવાળા, ચેખંડી, વડોદરા

શ્રી સવિતામહેનં

સં. ૨૦૦૩ના પોષ અંકમાં, જગમ પૈત્રીના, ડાહ્ય ઐત્યુએટ, ૩૨ વર્ષના વિધુર યુવકને પુખ્ત ઉંમરની સંરક્ષરી કન્યા સાથે લગ્ન કરવું જે, એ જાતની જાહેરખબર જાહેર હતી. એ વાંચીને અમદાવાદથી જાણીતા સમાજ-સુધારક મુરબ્બીએ પત્ર લખ્યો હતો કે, 'મારા એક સંસ્પર્ધીના મિત્ર તરફથી મને એક લેઉઆ પાટીદાર જાહેન, જે મોટુંક થયેલાં છે, ઉંમર વર્ષ ૨૬ની છે, શરીરે સશક્ત અને વિધવા છે તેમના લગ્નનું દામ સોંપવામાં આવ્યું છે. એ જાહેનને હું જાણી સારી રીતે જાણ્યું છું અને કાંઈ પણ સાગ મુશ્કિલ અને ઉદાર આગળ પડતા. વિચારવાળા યુવકનો સંસાર તેમની સાથે મંજૂર થાંધી સારી રીતે સુખી થઈ શકે એમ હું ખાતરીપૂર્વક માનું છું. આપે જેમને માટે જન. જન. આપી છે તે લાઈની વધારે વિગત જણાવશે.' એનો જવાબ અડોથી આપ્યો હતો કે, 'જન. જન. આપનાર કાંઈ વિધુર નહીં, પણ તેમને કન્યા જોઈએ છે-વિધવા નહિ!' સં. ૨૦૦૩ના મહાના અંકની પ્રસંગિક્ષામાં આ સર્વ દ્રષ્ટિકોણો ઉલ્લેખ કરી જણાવ્યું હતું કે, 'જે મુરબ્બીએ વિધવાજાહેન માટે લખ્યું છે એ મુજરાતમાં એટલા જાણીતા છે કે એમની ભક્ષામણવાળી જાહેન સાથે લગ્નથી જોડાવાનું મળે તે, જે સાચે જ સંરક્ષરી યુવક હોય તેા ધનલાભ માને.' આ જાહેન તે, અવિધાના અને મણિનગર રહેતા શ્રી મોતીલાલ શંકરભાઈ પટેલનાં દીકરી શ્રી સવિતાજાહેન અને લલામણ કરનાર શ્રી ગદુભાઈ ધુ.

શુભ શુકન

આ જાહેરાતથી જન. જન. આપનાર ડાહ્ય ઐત્યુએટ જાણે તેા તૈયાર ન થયા, પણ શ્રી જસલાઈ, જેમણે વિધવાલગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કરેલાં હતા તેમણે એ જાહેન અંગે પૂછ્યું. પરંતુ શ્રી જસલાઈની વૃત્તિ એવી હતી કે ચરેતરનાં જે ગામોમાં વૈધવ્ય ફરજિયાત પગાય છે તે જ, ખાર, સત્તાવીશ વગેરે ગામની વિધવાજાહેનની પ્રસંગિક્ષા કરી, એ રૂઢિનો ભંગ કરવો. આમ એમને શ્રી સવિતાજાહેન અંગે વિચાર કરવાનો રહ્યો નહિ. પરંતુ પરિણામ એ આવ્યું કે, પોતાનો એ નિશ્ચય એમણે સં. ૨૦૦૩ના ફાગણ અંકમાં નામદામ સાથે જાહેર કર્યો. એનું શુભ પરિણામ વાચકો સૌ જાણે છે. અને એ રીતે વિધવાવિવાહના શુભ શુકન આ ઉલ્લેખમાંથી મંડળા. તે પછી શ્રી રમણલાઈએ

એવું લગ્ન કર્યાના સમાચાર પણ જણાવાઈ ગયા છે. આમ જેમના પ્રસંગથી એ શુભ શુકન શરૂ થયા એ શ્રી સવિતાજીદેવના લગ્નના શુભ સમાચાર જણાવતાં આનંદ થાય છે.

શ્રી ઇશ્વરભાઈ

ગોડના અને મુંબઈ રહેતા શ્રી ઇશ્વરભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ ૩૬ વર્ષના યુવક છે. એમ. એ., એલએલ. બી. સુધીનો અભ્યાસ કરેલો છે. આર્થિક મુશ્કેલીનો અંત ન આવે ત્યાં સુધી લગ્ન ન કરવું એ ઇરાદાથી એમણે લગ્નનો પ્રશ્ન હેઠ્યો હતો. વળી લગ્ન કરવું કે નહિ તે પણ નક્કી કરેલું નહિ. આમ વરસ વહી ગયાં. આર્થિક પ્રશ્ન ઉકલી ગયો, લગ્ન કરવાની લાવના જાગી. પરંતુ સમાજ-શાસ્ત્રના વિદ્યાર્થીતરીકે ૨૦ વર્ષની આજુબાજુની દૃષ્ટિ સાથે આ ઉમરે લગ્ન કરવું એમને ઠીક લાગતું નહિ. એ માનના કે પતિપત્નીની ઉમર વચ્ચે મોટા તફાવત હોવો જોઈએ નહિ. સ્વતંત્ર વિચાર અને સંસ્કાર એ એ ગુણને લેઈને એમને લાગ્યું કે પોતે ઇચ્છે, છે એટલી ઉમરની તો કાંઈ વિધવાગૃહન જ હોય—અને તેમણે પોતાને લાયક ઉમરમાં, સંસ્કારમાં વિધવાગૃહન મળે તો તેની સાથે લગ્ન કરવા વિચાર્યું. આ નિર્ણય પાછળ વિધવાસુખનો સુધારાની વૃત્તિ ન હતી. જો એવી કાંઈ કુંવારી યુવતી મળે તો ન પરણાવું એવું પણ ન હતું. પરંતુ સાધીની પસંદગીમાં કુંવારી—વિધવા એ બેદ દૂર કરી લાયકની પસંદગી કરવી એ વિચારસરણી હતી.

અનેને ભેગી કરતી સાંકળ

આમ શ્રી સવિતાજીદેવ ૨૮ વર્ષનાં હતાં. શ્રી ઇશ્વરભાઈ ૩૬ વર્ષના હતા. બંને એકબીજાનાં સારી બનીને સંસાર ઉભળે તેવાં પાત્રો હતાં. પરંતુ એક મણિનગરમાં, બીજું મુંબઈમાં. ન બંનેને એકબીજાનો પરિચય કે ખ્યાલ. એ બંનેનો મેળાપ કરાવ્યો એક મિત્ર. એ મિત્ર શ્રી સવિતાજીદેવના ગત પતિના મિત્ર હતા અને શ્રી ઇશ્વરભાઈના પણ મિત્ર હતા. આમ બંનેનો રહેઠો એમણે સંપાદન કરેલો હતો એટલે એ સુયોગ્ય સાંકળ બની ગયા. શ્રી ઇશ્વરભાઈ વિધવાવિવાહના નિર્ણય ઉપર આવ્યા છે એમ જ્ઞેતાં એ મિત્રે એમના આગળ શ્રી સવિતાજીદેવની દરખાસ્ત મૂકી. શ્રી ઇશ્વરભાઈએ એ દિશાએ આગળ વધતા પહેલાં એ વિચાર પિતા અને મોટાભાઈને જણાવવાની ફરજ સમજી જણાવ્યો. બંને વડીલોએ સંસ્કારને લીધે થોડી વણી મનમાં વિરોધી વૃત્તિ હોવા છતાં રહેઠે વશ થઈ ઉદારતા બતાવી સંમતિ આપી. પછી શ્રી ઇશ્વરભાઈ અને શ્રી સવિતાજીદેવની મુલાકાત થઈ

અને એકબીજાએ સંમતિ આપી. શ્રી સવિતાગહેનનાં માતાપિતા પણ સંમત હતાં જ એટલે આમ અને કુટુંબોની એ કાર્યમાં શુભેચ્છા મળી રહી. અને સાદાકથી સિવિલ લગ્ન થયું.

આમ એ લગ્ન, ગમે મહિને, મુજબમાં સિવિલ મેરેજ એકટ પ્રમાણે ટાઈમાં નોંધાવીને પતાવવામાં આવ્યું. શ્રી સવિતાગહેન તરફથી તેમના કાકા શ્રી મોહનભાઈ હાજર હતા અને તેમણે સાક્ષી કરી હતી. શ્રી ઈશ્વરભાઈ તરફથી પાંચ મિત્રો હાજર હતા. આમ લગ્નને પોતાનો અંગત પ્રશ્ન માની, એને જાહેરનો કે રોડીસંબંધીઓનો ન બનાવતાં, કેવળ રજિસ્ટ્રેશન ફીનું જ ખર્ચ કરી જાનેએ પોતાનું લગ્ન સાદાકથી પતાવી દીધું. એ બદલ શ્રી ઈશ્વરભાઈને, શ્રી સવિતાગહેનને, જાનેનાં વડીલોને અને અનામી મિત્રોને અભિનંદન. એ વરસમાં આવાં ત્રણ લગ્નો.

એ વરસના ગાળામાં આ બતનાં ત્રણ લગ્નો 'પાટીદાર'ના પાને નોંધાયાં છે. એ ત્રણેનો વિચાર કરતાં લાગે છે કે વિધવાવિવાહની ભૂમિકા સંમાજમાં હવે તૈયાર થઈ ગઈ છે. એ ત્રણેય લગ્નોમાં જાને પક્ષનાં વડીલોની સંમતિ મળેલી છે એ આ પ્રશ્ન માટે સૌથી મોટી શુભ નિશાની છે. વળી યુવકોના માનસમાંથી વિધવા પ્રત્યે સજ ઘટ્યાની પણ એ નિશાની છે. વિધવાવિવાહના પુરસ્કર્તાઓ માનતા હતા - માને છે કે વિધુરે વિધવાને પગથિયું નેઈએ. છતાં એ માન્યતા વિધુરોએ સ્વીકારી નથી, જ્યારે આ ત્રણેય લગ્નોમાં કુવારા યુવકો વિધવાલગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે. વળી જીજ્ઞા યુવકો પણ તૈયાર છે એમ અવારનવાર પ્રસંગકથામાં જણાવવામાં આવ્યું છે. વળી આ 'જંદમાં શ્રી ચિમનભાઈ દ. અગીતે એમનાં રનેલી શ્રી ચતુરભાઈ અમીનના પુનર્લગ્નની જાહેરાત મૂકી છે. એટલે આ બે વર્ષના અનુભવે લાગ્યું છે કે સમાજનું માનસ બદલાયું છે. પરંતુ મુશ્કેલી છે જંદોતોના તરફથી. આ ત્રણેય પ્રસંગમાં જાહેરોને વડીલોનો સાથ મળ્યો છે, એવો સાથ ને બીજા જાહેરોને મળી રહે તો એ દિશામાં પ્રગતિ થાય. એટલે શ્રી ચિમનભાઈએ એમના રનેલીને જેમ વિધવાવિવાહ માટે પ્રેર્યો. તેમ જાહેરોના વડીલોને પ્રેરવા એ પણ એક કાર્ય છે. આવાં કાર્યો જેમણે એકબીજાનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો છે તેવા રનેલીઓ કરી શકે. મિત્રો પણ માર્ગદર્શક થઈ મદદરૂપ થઈ પડે તે ઉપરના શ્રી સવિતાગહેનના લખાણમાંથી દેખાઈ આવે છે. વળી સમાજમાં એવાં મોગ પાત્રો દૂર રાખે અપરિચિત પડ્યો હોઈ. તેમને સાંધનાર કડીની જરૂર હોય છે. એ કડી સમાજસુધારકો

અને ગહેર માણસો યદ્ય શકે તે કરતાં રનેહીઓ સાગ યદ્ય શકે. એ આ દૃષ્ટિએ દરેક પોતાના ક્ષેત્રમાં પગિયત એવાં ભાઈમહેનો માટે હડીરૂપ બને તે ભુમિકા તૈયાર હોઈ આ પ્રશ્ન સરળ બનશે.

શ્રી અંબાલાલ-ચૈતન્યબાળાનું આંતરજ્ઞાતીય લગ્ન

મહેળેલ (તા. નડિયાદ) ના શ્રી અંબાલાલ શંકરભાઈ પટેલ ૨૨ વર્ષની ઉમરના છે. અમદાવાદમાં રહીને ટ્રેન્યુએટ થયેલા છે. તેમણે આ માસમાં સિવિલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે અમદાવાદની કોર્ટમાં તોંધાપીને શ્રી ચૈતન્યબાળા રણુનોડલાલ દ્રવે સાથે લગ્ન કર્યું છે. શ્રી ચૈતન્યબાળા ઔદિવ્ય સહસ્ત્ર બ્રાહ્મણ છે. ૨૧ વર્ષની ઉમર છે અને અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલો છે. બનેતા કુટુંબને લાંબા સમયનો પરિચય છે. અને એ કારણે બંને જણ એકબીજાના પરિચયમાં સ્વાભાવિક હતા. તેમાં હેલ્લા ત્રણ વર્ષથી એ પરિચય ગાઢો બન્યો અને પ્રેમમાં પરિણમ્યો. શ્રી ચૈતન્યબાળાનાં વડીલો પાટીદાર સાથેના લગ્નનો વિરોધ કરે એ સહજ છે. અને એ રીતે એમનો સખ્ત વિરોધ હતો. જિંમ કામતી કન્યા મળે એટલે શ્રી અંબાલાલનાં વડીલ વિરોધ ન કરે એમ પણ ન હતું. વડીલમાં બાપ છે નહિ, મા બિચારી ઝાકરો ટ્રેન્યુએટ થયો છે એટલે આટલા તોલા લેઈશ, અને આ શક્ત કરીશ ને તે માગીશ એમ ગ્રવ્હનાં પાટીદાર નાતમાં મેવતી હોય તે સહજ છે. એટલે એનો, ત્યાગ કરવો પડે તે માટે, અને જૂના સન્ધારને લીધે એમને પણ સખ્ત વિરોધ હતો. છતાં એ વિરોધને ન માંડતા બંનેએ લગ્ન કર્યું. શ્રી અંબાલાલ એલએલ. બી નો અભ્યાસ છોડીને હાલ તુરત જે નવાગદારી કુટુંબની વિરુદ્ધ જઈને સ્વાકારી તેથી નોકરી કરવા લાગી ગયા છે. બંને કુટુંબને સામસામી પિછાણ, બંનેને ત્રણ વર્ષનો અંગત પરિચય, પુખ્ત ઉમર એ પરિસ્થિતિમાં બંને લગ્નથી બેઝાવ તેને સ્વાભાવિક પરિણામ માની વડીલો જ્યારે એવા લગ્નને આવકારતા થશે ત્યારે સમાજસુધાગમાં લગ્નને જટીલ પ્રશ્ન હળવો બનશે. અને એમની દિમન અને દંડતા ગદલ અભિનંદન, સાદું લગ્ન

નારના અને નાકરોળી રહેતા શ્રી મગનભાઈ ફૂલાભાઈ પટેલના પુત્ર શ્રી રમણભાઈનું લગ્ન સુણાવના વતની, અસારવા મિલવાળા શ્રી મણિભાઈ શંકરભાઈ પટેલનાં પુત્રી શ્રી મંજુલાબહેન સાથે તા. ૩-૨-૨૦૦૪ના રોજ સાદાધથી થયું. શ્રી રમણભાઈની ઉમર ૨૨ વર્ષની છે. બી એસસી. થઈ વલ્લભ વિદ્યાનગરમાં એ જિનિયરીંગ કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે. શ્રી મંજુલાબહેનની

કેમર ૧૮ વર્ષની છે. મુજરાત કોલેજમાં પહેલાં વર્ષમાં અવધાન કરે છે. આ લગ્નમાં આપણે યર્ધન હતી. માટલી પણ એક સાકરની અપાઇવેવાઈ હતી. જાન સંવારે જઈ સાંજે પાછી ફરી હતી. કન્યાને માંડવે પણ સાદાઈ હતી. એંડને જદે દોલમાંસાંધી જ અલાવાયું હતું. કન્યાપિતા ખર્ચ કરી શકે તેવા મિલમાલિક છે અને વરપિતા, ખર્ચ કરવામાં શરૂ ગણાતા આફ્રિકાવાસીઓમાંના એક છે, છતાં સંયમ રાખી સાદાઈથી લગ્ન પતાવ્યું છે, તે જદલ-અભિનંદન..

લગ્નની ચાલતી ધામધૂમ

આમ નોંધ લેવાયેલ વિધવાલગ્ન, આંતરરાષ્ટ્રીય લગ્ન કે સાદું લગ્ન એ તો સદરાના રણમાં મીઠી વીરડીઓ હોય તેવાં અતિ દુર્લભ પ્રસંગો છે. બાકી ફેરફેર લગ્નની ધામધૂમ ચાલી રહેલી નજરે પડે છે. એક બાજુ, રોજ ને રોજ મુજરાતના દુકાળની ઠગુણ કમનીઓ વર્તમાનપત્રોમાં છપાતી જાય છે, હૃદયદાયક ચિત્રો છપાતાં જાય છે, આપણા દેશનેતાઓ તેમાં મદદ કરવાની અપીલ કરતા જાય છે, સરકાર દુકાળગ્રસ્ત પ્રજાને શદ્દત મોકલવા સ્પેશિયલ માડીઓ દોડાવે છે અને પ્રજાનો એ કામમાં મદદ કરવા સદકાર માગે છે, જંગલે પીછું બાજુ. ધંરઆંખો લગ્નની ધામધૂમ એટલી જ ચાલી રહી છે! એક બાજુ કહીએ છીએ કે ખાવા અને પીવા અન્નપાણી નથી, ચોખાનો ભાવ ૫૦ રૂપિયે મળ્યું છે, અને છતાં જમણવાર ચાલે છે. જમણવારનો કાપડો એક બાજુ સરકાર કડક કરતી જાય છે, જમનાર અને જમાડનાર મુનેમાર, અને છતાં જાણે એવો કોઈ કાપડો જ ન હોય તેમ જાને ખૂણે જમણવાર ચાલે છે. રોમ જળતું હતું ત્યારે નીરો ફીડલ વગાડતો હતો, ગરાળર એના જેવો ઘાટ છે—અરે, રોમમાં તો એક જ નીરો એવો પાક્યો જ્યારે આપણે ત્યાં એવો પાર નથી!

આનું કારણ શું?

સંમાજના શું જૂતા વિચારના કે શું નવા વિચારના, શું ભણેલા કે શું અભણ, શું જુનાન કે શું તૃદ્ધ આ રીતે ફીડલ વગાડતા જોવામાં આવે છે. એનું કારણ પ્રજાની જિનજ્વાળાદારી. કોઈ બૂખે મરતું હોય તેમાં આપણે શું? એ મનોવૃત્તિ એકેવત્તે અંશે સૌમાં છે. અનાજ વધુ ઉગાડો, એવી કુબેશ એકવા છતાં અનાજ વધુ એમું નથી. એ કારણે ખેડૂતો પાસે અનેક કારણો હશે, પરંતુ એ જવા દઈએ તો પણ, દેશને આવા સંકટ સમયે વધુ અનાજ ઉગાડી મદદ કરવાની ફરજ છે એમ ખેડૂતને લાગ્યું નથી—એ

રીતે પોતાનાં આજીવનમાં સાધનોથી એણે પ્રવલ્ન કર્યો નથી. ખેડૂતનો મોટો ભાગ અમલુ છે, એ અસાન છે એમ માની એને આતલ કરીએ તો, પછી બીજો નંબર આવે છે અનાજ ન ઉગાડનારા અને શહેરમાં વસી આનારા લોક. એ વર્ગને ક્યારેય એમ થયું નથી કે દેશમાં અનાજની તંગી છે માટે જે મળે તેથી નલાવી લેઈ છટકાગારી શોધી સંધરે ન કરવો જોઈએ. જેમને પોષાય છે તેમને અન્નને જલસે બીજો આહાર ફળફળાદિનો ઉપયોગ કરી, જોાધું રેશન લેવાની કલ્પના આવી નથી. અને જેમના હાથે અનાજમાંથી રસોઈ તૈયાર થાય છે તે શુદ્ધિથીએને એમ પણ લાગતું નથી કે અનાજ અને તેટલું દરકસરથી વાપરી, ન લાગતું અનાજ મળે તો એના અખતર કરી લાયતી રસોઈ એમાંથી બનાવી લેવી જોઈએ. વળી પરદેશથી મહામહેનતે અને મોંઘા ભાવે મેળવેલું અનાજ ન જગડવા દેવું જોઈએ તેની જવાબદારી આપણા અમલદારો પણ પૂરી સમજતા નથી. પરદેશથી ૨૮ લાખ ટન અનાજ આપ્યું તેમાંથી સાડા પાંચ હજાર ટન જગડવા પામ્યું એમ તા. ૧૬ ને રાજ્ય ખોરાક પ્રધાને પાર્લામેન્ટમાં જાહેરાત કરી એ ઉપરથી લાગે છે. જે જમણવાર ટાળી અનાજનો દુર્વ્યય ન થવા દેવા સરકાર માગે છે, તે જ પ્રધાનો પ્રવાસ દરમિયાન નીડળે છે અને નાનામોટા ઉદ્ધાટનવિધિ કે બીજા જાહેર જલસાઓ કરે છે ત્યારે પણ લગ્ન જેવો જમણવાર સર્વય છે. આમ આપણે સૌ, સમગ્ર પ્રજા, સંયુક્ત જવાબદારી અદા કરતી મધી જોડે કાચી હોડીના મુસાફરો જેવી દેશની દશા છે. એમાંથી ઉગરવાનો રસ્તો કાઢીને દોષ કાઢ્યા વગર, કાઈ એ જવાબદારી અદા કરશે કે નહિ તેની ચિંતા ક્યાં વગર, પોતાની જવાબદારી અદા કરવામાં છે.

પંડિત નેહરુને અનુસરીએ

પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ તા. ૧૩ મીએ વલ્લભ વિલાનગરની શિલારોપણ વિધિ કરવા આજુદે પધાર્યા એ આપણે માટે અનેરો પ્રસંગ હતો. એ વડા પ્રધાન તો આજે થયા, પણ આપણા લાડોલા નેતા વર્ષોથી છે. જાપુએ એમને પોતાના વારસદાર કલા છે. જાપુને રાષ્ટ્રપિતા તરીકે સ્વીકારનાર આપણુ સૌના એ વડીલ છે. આપણા એ શિરછત્ર છે. એ માટે આજુદે શહેરને શણગારી, લાવબીનો સત્કાર કરી સન્માન્યા પણ ખરા. દૂરદૂરથી લોકો અવાદનાં વાદળ ચઢી આવે તેમ ચઢી આંખ્યા અને જાડોના છાપરા ઉપર બેસીને પ્રજા આપી તે પંડિતજીએ સગી આંખે પણ જોયું. એ આપણા લાડોલા નેતાને જે આપણે સચિંજ ભકિતપૂર્વક શિરછત્ર માનતા હોઈએ

તો એમની વાહવાહ કરવાથી આપણે ઉદ્ધાર નહિ થાય, એમના જીવનમાંથી બોધપાઠ લેઈ આપણે આચરણ કરી જતાંવીશું તો જ યશ. તો જ એ દેશની નાવને પાર ઉતારી શકશે. આટલી આપણે હજારો ને નામોશી એમને આપીશું ! પંડિત નેહરુનો બોધપાઠ

અનાજની મુશ્કેલી અને ગુજરાતના દુષ્કાળ અંગે જોલનાં પંડિતજીએ કહ્યું : ‘તમે ગુજરાતમાં દુષ્કાળનો સામનો કરો છો. દેશમાં અનાજની અછત છે. પહેલાં ફક્ત ચોખાંની અછત હતો, તે બર્મામાંથી આવતા દતા. પછી પાકિસ્તાનમાં પંજનબનો પ્રદેશ જતાં ઘઉંની અછત થઈ. પણ આપણી સમક્ષ વિશાળ ધરતી છે અને પરમેશ્વરે જે દાય આપ્યા છે. આપણે એકબીજાના કે સરકારના સામે નોંધ રહેવાને બદલે પરમેશ્વરે આપેલી શક્તિનો ઉપયોગ કરી વધુ અનાજ પકવવું નોંધ્યો. યુદ્ધના વખતમાં યુરોપના દેશોએ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી એ પ્રશ્ન હલ કર્યો હતો. એમણે ખાવાના રીતરિવાજો બદલી અનાજની તંગી દૂર કરી દતી. આપણે પણ આપણા દેશમાં એક વસ્તુ ન મળે તો બીજી વસ્તુની ટેવ પાડી નોંધ્યો. ઘઉંના લોટમાં શકરિયાંનો લોટ બેળપાને રોટી બનાવવી નોંધ્યો. હું એવી રોટી જનાવું છું, ખાઉં છું, મને મીઠી પણ લાગે છે !’ અને એ જ આચરણ એમણે તે પછી ખેતી-વાડીમાં બપોરનું બોજન લીધું એમાં કરી બનાવ્યું. ગુજરાતમાં દુષ્કાળ છે. એટલે સાદું ભોજન પંડિતજી લેશે એમ આગળથી સચના ગઇ હતી. અને એ સાદા ભોજનમાં પંડિતજી જમ્યા જાજગીના રોટલા, ખાવટાનાં ટેવરાં અને લોટકું !

ફૂલ નહિ ને ફૂલની પાંખડી

પંડિતજી તો જાણતા લક્ષ્મી, વારસદાર છે, હનુમાનના હૈયામાં જેમ ગમનામ હતું તેમ એમના હૈયામાં દેશહિત છે, એ કારણે સારું જ જીવન ચીતાવ્યું છે એટલે એમના વાદ આપણાથી ક્યાં થાય, એમ કરી આપણે જો એ બોધપાઠ એક ક્ષનેથી જીજ્ઞે કાઢી નાખીએ તો એમના પ્રત્યેની ભક્તિ કોગ્રહ છે. કોઈ કોઈની સરસાઈ ન કરી શકે એ અગ્રાજર છે, પણ દરેક ફૂલ નહિ ને ફૂલની પાંખડી જેમ કંઈ ને કંઈ ઇચ્છે તો જરૂર કરી શકે. ખેડૂત યાસ-અનાજ વધારે ઉગાડે, વાપરનાર તેની કરકસર કરે, ધનિકો બીજા બોરાઈ લેઈ તેનો અચાવ કરે, સ્ત્રીઓ ખાવાના રીતરિવાજ બદલીને મદદ કરે, અમલદારો જરૂરના રથને નિષ્ક્રમિત અનાજ પહોંચવું કરીને, ચતો : ‘જગાડ અટકાવીને સદાયમૃત થાય. અને પ્રધાનો પંડિતજીની જેમ

નશાનલ ઇન્ડીયન લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

માં તમારું ભાવિ સલામત છે.

વિગત તથા એજન્સી માટે લખો:—

એત. એલ. અમીત. પ્રાન્થ મેનેજર.

મુખ્ય શાખા: નેશનલ ઇન્ડીયન લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

સ્થાપના-૧૯૦૬

કલકત્તા. ડ્રો. મુખ્ય નં. ૧

—: એજન્સી અગર પ્રેસ્ક્રિપ્ટ માટે લખો યા મળો:—

મહાલિસાઃ જે. અમીત, એક્સવાયર

ઈન્સ્યુરન્સ.

દહેગામ.

કે. ડી. પટેલ, એક્સવાયર, મોન્ડીંગ.

આરગેનાઇઝર યોગે એજન્સીઝ.

રતનપાળ, અમદાવાદ.

હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ

માળાપ વિનાનાં ગરીબ નિરાધાર રખડી ગર્ભલાં
બાળકોને પાણી પોષી ભણાવી ગણાવી સ્વાશ્રયી જીવન
ગાળવાની કંઠવાણી આપી જીવનના યોગ્ય રસ્તે ચલાવે છે.
સંખ્યા ૧૫૦ ની આસપાસ રહે છે. સંસ્થાના કાયમી
રોકાણોની આવક ડૉ. ચૌદ હજારને આશરે છે. ખર્ચ ડૉ.
ચાલીસ હજાર ઉપર થાય છે. સંસ્થાને આશ્રયે રહેલાં તથા
આવતાં નિભાવવા આપ આપનું જનતું કરેલાં.

મંત્રી. હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

‘પાટીદાર’ના વાચકો જરૂર વાંચે

માગિદના ત-ની ક્રિયર પેટલી-ના પુનત્ર મર્ષ શુક્રમેલન પામેથી મળે ૨. અન્ના મુધી ‘પાટીદાર’ કાર્યાલય એ પુનત્ર મળતું નહિ છતા આક્રિદના આદરમાંથી અને દેવમાંથી પણ અપાવવાના એ પુનત્ર માટે ‘પાટીદાર’ કાર્યાલયને લખવામાં આવતું. એટલે અન્ના મુધી તેની વ્યવસ્થા તાપાવત-અન્ય શુક્રમેલન પામે ગતી લેતું.

પન્તુ આપને જણાવતાં આનંદ આનંદ કે મન ૧૯૪૬ના તવા વન્યની એ પુનત્ર વેચવાન કાર્યાલયે નક્કી કર્યું છે. એટલે તે મંગાવવા માટે પાટીદારના આદરમાં પિંગ અનુક્રમતા મહ પડે. આક્રિદના ભાઈના ‘પાટીદાર’ માગિદના લાસન મર્ષ જે પુનત્ર લેઈતા હોય તેની રકમના પોન્ટલ જોડે સાથે મોટી મળે તેમજ દેવના લખેથી પણ મળાવી શકે. દેવમાં જે મળે છે તે ઉપર દશે તેને કેટલું પામતથી તે મંગાવવામાં આગળે તો પોન્ટેજન ખર્ચ ભોગવવું નહિ પડે. પરંતુ તે મળવડ મંડા એટ મંગાવનારને અનુક્રમ પડે.

પુસ્તકોની યાદી

નવલકથાઓ

નવલકથાઓ

(૧) જ્ઞાનમટી ૧	૩. ૩
(૨) ૧૨૧ જન્મ	૮. ૩૫૫
(૩) ૧૨૧ અન્ના	૩. ૫૫
(૪) ૧૨૧ મેળે	૩. ૫૫
(૫) પાતાળ કંથ	૩. ૩
(૬) ડિગિયુજ ભાગ ૧	૩. ૩
(૭) ડિગિયુજ ભાગ ૨	૩. ૩

(૧) લાખાવાળા	૩. ૩
(૬) માનતા	૩. ૫૫
આમ સાહિત્ય	
(૧૦-૧૧) પટલાદના પેચલા ૧-૨	૩. ૧૧
(૧૨) કંકને કન્થ	૩. ૧૧
રેખાચિત્ર	
(૧૦) આગવિત્રો.	૩. ૫૫

આક્રિદ માટે આખા મેટલું રંછ. પોન્ટેજ ૩. ૨-૧-૦-૦
દેશ માટે ૩. ૨-૨-૦-૦ એક પુસ્તકનું પોન્ટેજ ૩. ૦-૧-૦-૦

વળે :

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય, આણંદ.

પ્રોમેન્સ “માયુ ધો”

પાવડર

માથાના વાળનો પોપડ અને રક્ષક
તેનાથી વાળ ચોંટના કે બાઝતા
નથી. કચ્છસર અને માંદલાઈથી આછી
તકલીફ વાળ સાફ થાય છે. ખાંડો, બ્લુ,
લીખ, ઉઠ્ઠી, પગમેવા, મેલ વગેરે સાફ
થાય છે. અને વાળને મુંવાળા, લાંબા,
ઢાળા, ગમકદાર રક્ષક જેવા બનીવે છે.

પ્રાયશ્ચિત્ત માટે ૧૦૦૦૦૦ ૧૦૦૦૦૦ ૧૦૦૦૦૦

મલવાનું ધણ —

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા (૧) ગાંધીવાદ, (૨) ગાંધીવાદ અમદાવાદ
પરેલ મેડીકલ રોડર્સ
એમ. અંબાલાલની કું. ગાંધી, હનુમાન આંમ
નોવેલી રોડર્સ

૦-૨-૦ ૧-૮-૦ ૩-૮-૦

ભાગી તળાવ મુશ્ક
ગાંધી, હનુમાન આંમ વરોદરા
ગાંધી આજંદ

મ. હા. વી. ર
ઈન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

(સ્થાપના: ૧૯૩૫)

પ્રગતિશાળી સ્વદેશી વીમા કંપની

૧૯૪૮માં પુરું કરેલું કામકાજ

રૂ. ૪૩,૨૧,૦૦૦

પ્રીમીયમના નીચા દર ઉદાર ગણે
ગામ ગામ લાગવગવાળા એજન્ટ નીમવા છે.

આજે જ લખો —

ગ્રીક એજન્ટ —
પરેલ એન્ડ કંપની
મેશન રોડ, આણંદ.

પી. યુ. પરેલ, પ્રી. એ. બી. ડામ (સહી)
ગાંધી મોરબી,
૧૦ એ. ગવર્નમેન્ટ પેલેસ ઇન્ટ. કલકત્તા.

મુખ્ય અધિકારી:—વિક્રમજી એન્જી, ૧૬, એપોલો સ્ટ્રીટ કોર્ટ.

આલવિનોદનાં પ્રકાશનો

બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય

॥ भू २ सा हि त्त्य

ॐ श्री ६ सा हि त्वा

== भों सर्वोत्तमं छ ==

પ્રાલવિનોદનો પ્રાપ્ત

જેથી પાંચ દેગમાં ધાપેલી અગ્નિમાં મનોહર સિનેવાળી વજ્ર ચોપડીએ, અક્ષરમાળા,
 રાષ્ટ્રમાળા અને અંકસેખન, બાળકોને રમત વાનમાં ફેરફાર, આરાખડી, આંક ને વાંચન
 ગીતોને છે. ખાહોશમાં ખાહોશ-શિક્ષક જે ન કરી શકે તે આ સૌંદર્ય કંડી બતાવે છે.
 સૌંદર્યો સર્વા ઉપધેયો. ☆ વી. પી. બર્થ ૭ આના

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

એ રૂબાં પાને પાને મુંદર ચિત્રો સાથે મોઢા અમરે ઘાપિયાં છ થી માત વર્ષનાં
બાળકો આંદે તૈયાર કરેલાં દસ મનોહર પુસ્તકો : ગ્રન્થો ચિત્રો સાથેનું ગ્રન્થો
પાનનું રસિક બાંધનું એ સૌંદર્ય ચાર રૂપિયા એ વી. પી. ખર્ચ ખાર આના

પા લ વિ નો દ આ.ખા

આદિમાર ચિત્રાવાળાં, રસ ગળી ને કલકા પડે એવાં મરસા, સાત થી દશ વર્ષનાં
બાળકો। માટેનાં કૌકભેદથી ચલિવાનાં તેમજ હુસ્કડાં, કૌક હળવર ચિત્રો સાથે સવા
બે હમ્બર પાનનું મુદર વાંચન, મળુ-મનોહર મેંદમાં : દરેક મેંદના ટા. ૫-૧૨.
મળ મેંદના ડો. ૧૭-૪ થી. પી. ખર્ચ બે રૂપિયા

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

અનુદાનના નાજીના લેખકોએ નૈવાર કરેલા, મુંદર ચિત્રચાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં
દસ થી પંદર વર્ષનાં બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિય દૃષ્ટિ પુસ્તકો. અગિયારસો
વિગ્ને સાથે સાઝવાર હબર પાનનું રસિક યાંત્રણ : જોડદર દસ સેંટમાં.
રસિક સેંટના રૂ. ૩-૮ ને દસ સેંટના રૂ. ૩૫-૦ ૪: થી. પી. ખર્ચ મણ રૂપિયા

ર. મ. જ. મા. બી.

આપકો હોંસેહોંસે વાંચે એવી હાલપરરાની છેલ્લે બિઝવતી રસિક વાર્તાઓનાં પાંચ
પૃષ્ઠકો. પ્રવાસો વિશે સારું ચારખો પાનતું મુંદર વાંચન. દરેક પુસ્તકના બાર આના
પાંચ પૃષ્ઠકોના ૩૧. ૩-૧૩ ☆ વી. પી. ખર્ચ આઠ આના

ગાંધીજીના કાલેથી માનવા

પ્રકાશ ચિત્રો સાથે કિંગ્ડમજીવનનાં અવનવાં પરાક્રમે રજૂ કરતી અગ્રેષ્ઠ ગ્રંથાવલિ.
પાંચી ખાઈ-ડીંગના સોહામણુ નેક્રોપાળાં છ પ્રકરકો. એકદર હમર પાનનું વાંચન
દેવના અડી રૂપિયા રૂ. છ પ્રકરકોના રૂ. ૧૫-૦ રૂ. પી. પી. ખર્ચ દોહ રૂપિયા

શા હ સ્ત ક થા વ લિ

પાઠ્ય, સૌથી, ગેડ, પ્રુદિયાતુષ અને મુન્યસૌધનનાં અવનવાં પરાક્રમેને લગતું
પ્રોજેક્ટનાં વાચન આપતી અભિનવ ગ્રંથાલયિ. પાઠી ખાઈ-દોંગનાં સોહામણા
જોડવાનાં સેજા પુનઃકો. એકંદર સોજાગો પાનતું વાંચન. ચાર સેટમાં.
સેટના ક્ર. ૧-૫૦ એ ચાર સેટના ક્ર. ૨૦-૭૦ થી પી. અર્થ એ રૂપિયા

આ લ વિનોદ કાર્યાલય * ૧૪૯, પ્રિન્સ સ્ટ્રીટ * મુંબઈ-૨

રજી.નં. 2000

જોડેશ્વરી

બહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન ચંદુવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવંચા-કમુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉખડા, છાતીમાં દાહ, અમુઝણ, કોઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણની અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીસ્ટીરીયા વિગેરે માટે જોમેશ્વરી વાપરો. બીજી નિષ્ફળ બનાવરોથી સાવધાન રહેજો.

બધા દવાવાળા વેચે છે

જોજનરો:-કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મંગળદાસ રોડ, મુંબઈ ર.

અનેક રોગોની એક જ દવા જાપન ધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. 302.

કોવેગ, સંક્રાંતી, રાગી, હાથ. પગ. માથું તથા બહુનસો દુઃખારો, પાણી વિકાર, સળિવા, અરાક્તિ, સોજા, અજીર્ણ, અળસો ખાંસી સ્વાસ, દમ દાંત-દાદમાં કળતર એવી કંખ. પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂક, ગળ, પેટ-પેટનો દુઃખારો અમુઝણ, દરેક જાનના તવ, ધા પડવો, લોચી નીકળવું છત્યાદિ અનેક જાનના દરોમાં તેમ જ દેહને સ્વીચર થા મોઢાની મુચાડીમાં તાત્કાલિક લપથાગી થઈ પડનારી અમુલ્ય અપચિ. ડિ. મોટી બારલી ૩. માા. વગલી બારલી ૩. અને નાની બારલી ૩. ગાળ પે:- જુદું. (દરેક ટેકાએ લેવાય છે)

જે એન. રોડના-છાનાંગ ઓફિસ નોડયાદ.

ઉક્તમાં ૪૦ વર્ષથી આયુર્વેદનો અભ્યાસ થયે ધણી સરસ્તી કિંમતે

સુશ્રુત આયુર્વેદ

[ગુજરાતી સરળ અર્થ સાથે]

જો-અંચમાં : પૃષ્ઠ ૧૩૬૮ : મૂલ્ય રૂ. ૧૫૦

- ★ આયુર્વેદિક સર્જરી (વાદકાપ)નો મદાન અંચ જેવાં આધુનિક વૈદ્યકર્તા પણ વધુ મૂલ્ય વિચારણા, સિદ્ધાંતો અને રીતો આપેલી છે.
- ★ આમાં જેવાં સરળ સાધનો અને ઉપાયો આપેલા છે તે દેશી પણ વૈદ્ય દ્વારા સરળતાથી અંચના અવધાસથી લોકસેવાની સાથે સાથે સારી અર્થપ્રાપ્તિ પણ કરી શકે.
- ★ સામાન્ય છવનને ઉપયોગી જેવી દિનચર્યા, ઋતુચર્યા, રસાયણ વગેરે ધણી વાતો વિસ્તારથી સમજાવેલી હોઈ શકે છે. ઉવટ સુધી આ અંચ વાંચી જનાર સામાન્ય વાચક પણ સાચા લાભ મેળવશે.

આમાં નીચેના વિષયો વિસ્તારપૂર્વક સમજાવેલા છે.

રાસ્ય-Ayurvedic Surgery) : વાદકાપ કરીને ત્રણમાં રહેલા કાંક, લોહું, કાકડું, વાળ, નખ વગેરે કાઢવાની રીત, પરુ કાઢવાની, ગર્ભ કાઢવાના અંગો ઉપયોગ કરવાની તથા ક્ષાર મૂકવાની રીત અને ત્રણોના પ્રકાર દર્શાવે.

શાલાક્ય : જ્ઞાન, નેત્ર, મુખ, શિર, નાસિકા વગેરે ભાગોનાં તમામ અંગોમાં થયેલા આધિઓ, તેના પ્રકાર અને તેને મટાડવાના ઉપાયો.

કાયચિકિત્સા : શરીરના દોષો, ધાતુઓ, મળ અને જરૂરા સિદ્ધિ થવાને લીધે થતા અંચકર રોગો-તાવ, સન્નિપાત, ત્રિદોષ, અતિસાર, ક્ષય અને જાતીનાં અનેક દરદોની સમજ અને ઉપાયો.

ભૂતવિદ્યા : ભગિત થયેલાઓના વળગાડને શાંત કરવાના ઉપાયો.

કૌભાર્યેભૂત્ય : (જાળકેરના પ્રકાર) જાળકોના અનેક રોગો ને ઉપાય.

અગદતંત્ર : ઝેરી પ્રાણીઓ-સર્પ, વીંછી, ઈયળ, ઝેરી કૃત્તેણિયા કે ઉદર વગેરે કરી ગયાં હોય, તેનાં વિષ હિતારવાના ઉપાયો.

રસાયનતંત્ર : યૌવન, શક્તિ, આયુષ્ય, સુદ્ધિગળ વગેરેને વધારવાના, તેને લાંબો-વજન ટકાવી રાખવાના તથા રોગ દૂર કરવાના ઉપાયો.

વાયુકરણ : સામર્થ્ય આપનાર ઉપાયો.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

દે. ભદ્ર પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦-અમદાવાદ અને

કાલજાદેની રોડ, હાથી બિલ્ડિંગ, ત્રીજા માળે, મુંબઈ-૨

૩૧. ૧૪માં ૧૩ પુસ્તકો અને ૨૪ અંકો

[પરદેશમાં—૩૧. ૧૮માં] દયાલપત્ર સાહિત્ય
પ્રતિભા

આ માસિકમાં મોટી રાંધણનાં લગભગ પોણા સાતસો પાનાં (ચાલુ પુસ્તક સાંકળનાં સાડી તોરણ પાનાં) અને લવાજમ ભરેા તેની સાથે જ પાકી પૂકાતું, જોડેટ સાથેનું સુંદર ગ્રેટપુસ્તક મળે છે. લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ જ છે. (પરદેશમાં રૂ. સાત) ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિને ખૂબ ઉપયોગી એવું ગુજરાતનું આ જોડેજ માસિક આ પ્રકારનાં લખાણ આપે છે.

યુધ્ધ

ખાલફન—છ. બારીનું મુખપત્ર બાળકોનું પોતાનું માસિક. આ માસિક અખિલ ભારત બાળક સંઘના મુખપત્ર રૂપે ચાલે છે. પ્રત્યેક અંકમાં જોક ચિત્રવાર્તા, જીવનચરિત્ર, સચિત્ર સુંદર રસભરી વાર્તાઓ, વિજ્ઞાન, દાસ્ત, કવિતાઓથી ભરેલું આ માસિક ગુજરાતનાં ઘરે ઘરે બાળકોના હાથમાં રહે છે. તમારા બાળકના વિકાસ માટે આ માસિક જરૂર વસાવવું પડશે—

—તે કેટલું સસ્તું? વર્ષે ફક્ત રૂ. ત્રણ મોકલવાના હોય છે. પરદેશ માટે રૂ. સાડા ચાર.

સંસારચક્ર અંથાવલિ

આર પુસ્તકના આ સંપુટના લેખક શ્રી. રોપાન છે. પુસ્તકોનાં નામ જ એની ઉપયાગીતા પૂરવાર કરે તેવાં છે.

(૧) કુમાર સાથે, જીવનચરિત્ર (૨) લગ્નચરિત્ર (૩) દન્યા સાથે જીવનચરિત્ર, (૪) લગ્નચરિત્ર (૫) યુવક સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૬) લગ્નજીવન (૭) યુવતી સાથે—કર્તવ્ય ક્ષેત્ર (૮) દાંપત્યજીવન (૯) શ્રીમાન સાથે—સમાજ જીવન (૧૦) કુટુંબ જીવન (૧૧) શ્રીમતી સાથે—સમાજ જીવન (૧૨) કુટુંબ જીવન બારેયનું લવાજમ ફક્ત રૂ. છ. પરદેશ રૂ. સાડા સાત.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલ્યાણેવી રોડ, મુલ્યમર * ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પ્રાતીદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન પિરમવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

ચૈત્ર
સં. ૨૦૦૫]

માર્ગ-૪૯

[વર્ષ - ૨૬
અંક - ૬

પ્રેમ

પ્રેમ વિનાનો મનુષ્ય મજબો દુર્લભ છે, અશક્ય છે. દરેક મનુષ્યને કોઈ ને કોઈ ઉપર પ્રેમ હોય છે — પત્ની ઉપર, સંતાન ઉપર, માળાપ ઉપર, લાઈબ્રેરી ઉપર. સગાંવડાંનાં ઉપર. પરંતુ પ્રેમ એક લાગણી કે આવેગ તરીકે જાહુ નાનુક વસ્તુ છે. પવનના સહેજ અપાટથી દીવો ખૂંચાઈ જાય છે. તેમ સહેજ વિદ્યુત આપતાં પ્રેમ ખૂંચાઈ જાય છે એવો અનુભવ રાજનો છે. વળી પવન વિના પણ દીવો ખૂંચાઈ જાય છે કોડિયામાંનું તેલ પૂરું થતાં કે વાટ સળગી રહેતાં. પ્રેમનું પણ એવું છે. વિદ્યુત વિના પણ પ્રેમ કાળના વહન સાથે ખૂંચાઈ જતો માલમ પડે છે. આમ થાય છે ત્યારે આપણે પ્રેમને મોહ કહીએ છીએ.

છતાં એવા પણ દાખલા જોવામાં આવે છે કે પ્રજાના અંજાવાતમાંય પ્રેમનો દીવડો ખૂંચાતો નથી. ભલેટ કાળના વહન સાથે પ્રેમસંબંધ ગાઢ જનતા જાય છે. વિદ્યુત પ્રેમને તોડી શકતાં નથી. આમ પ્રેમ નાનુક હોવા છતાં ન તૂટે એવો પ્રજાના પણ છે.

વસ્તુતઃ પ્રેમ અને મોહ લાગણી કે આવેગ તરીકે એક વસ્તુ છે. પરંતુ જે લાગણી કે આવેગ મનુષ્યમાં કાયમ ટકે એને આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ, તૂટી જાય એને મોહ કહીએ છીએ. પ્રેમ એ કુદરતી છે એટલે દરેકમાં એ સહેજે ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રેમ થવો એ સહજ છે, સ્વાભાવિક છે. પરંતુ પ્રેમ થવા માત્રથી કામ પતી જતું નથી. કોઈના ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય એ અગત્યની વસ્તુ નથી પરંતુ પ્રેમ પેદા થયા પછી એને પોષણ ક્યાંથી મળે છે તે અતિ અગત્યની વસ્તુ છે.

પ્રેમ ઉ-પન્ન થાય છે અને પોષણ મેળવે છે એ લિન્ન લિન્ન ઝરણામાંથી. એક ઝરણું એવું છે કે, જે પ્રેમી વ્યક્તિઓનો પ્રેમ એકબીજામાંથી ઉત્પન્ન થયો હોય છે અને એમાંથી પોષણ મેળવે છે તેને એકબીજા તરફની આસક્તિ કહેવાય. એ આસક્તિ ટળી જતાં પ્રેમ હુપ્ત થાય છે. આસક્તિ કાયમ રહેવી શક્ય પણ નથી હોતી. બીજું-ઝરણું એવું છે કે, જે પ્રેમીઓનો પ્રેમસંબંધ કોઈ સહિયારા પ્રયોજનમાંથી ઉત્પન્ન થયો હોય-છે અને એમાંથી પોષણ મેળવે છે. મતલબ કે, સેવાનું કોઈ સહિયારું ક્ષેત્ર, વ્યા-મંગનું કે વિદ્યાનું કોઈ સહિયારું ક્ષેત્ર બંને પ્રેમીઓ વચ્ચે હોયુ જોઈએ કે જેમાં તે બંને એક સાથે લાગી શકે. આમ સહિયારા કોઈ પ્રયોજનમાં અનુમરવાથી એકબીજા પ્રત્યેનો પ્રેમ કાયમ રહે છે, પુષ્ટ થાય છે.

એકબીજા પ્રત્યેની આસક્તિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો અને પોષણ મેળવેલો પ્રેમ એ ઝગણું સૂકાઈ જતા હુપ્ત થાય છે અને મોહ તરીકે દેખાઈ આવે છે આસક્તિમાંથી પોષણ મેળવતો પ્રેમ આમ અસ્થિર વસ્તુ ન, તેના કાયમીપણા વિષે કશી જ ખાતરી રાખી ન શકાય. જ્યારે કોઈ ગહારના સહિયારા પ્રયોજનમાંથી પોષણ મેળવતો પ્રેમ કાયમનો છે છતાં આવા પ્રેમને પણ એક વિશેષ તત્ત્વની જરૂર છે જ. એ કદપશક્તિ, સહકારનું તત્ત્વ ન હોય તો એ પ્રેમ-જ્યોત પણ ધૂઝાઈ જાય એટલે બેગા મળી, એકબીજાના સહકારથી વફાદારીપૂર્વક અને કુશળતાપૂર્વક કોઈ કામ પાર પાડવાનું ન હોય તો મનુષ્યો વચ્ચે ઊભો થતો પ્રેમ એ એક ક્ષીણ થતી તથા નાશ પામતી વસ્તુ છે

ખહેનોનો જાતિદ્રોહ

ચિમનલાલ મૂ. અમીન

પારીનાર જાતિમાં લગ્ન અંગેના ખર્ચ વધી ગયા છે તેથી તથા પીળાં દેટલાંક કારણોને લીધે ખહેનોને પરણાવવાનો પ્રશ્ન ભારે મુશ્કેલીભર્યો થયો છે. ખાસ કરીને ઉમરલાલ અને વધુ લાગેલી ખહેનો માટે નો આ પ્રશ્ન વધુ વિકટ બન્યો છે. ઘેરઘેર કન્યાનાં માથાપ અને ભાઈભાંડું મંજવણ અનુભવી રહ્યાં છે.

આ પ્રશ્નના કારણમાં ઉગરીશું તો સમજાવે કે મુખ્ય મુશ્કેલીભર્યો લગ્ન અંગેના વધી પડેલા ખર્ચને લીધે જીવી થઈ છે. આજે ખર્ચ ગોટલો વધી ગયો છે કે સામાન્ય સંજોગોમાં પ્રમ.લિટપણે, માનભેર હવન ગુનરવા ઇચ્છનાર બહુજ ગોખ માખસો આતા ખર્ચ માટે જરૂરી ધન કમાઈ શકે. આવા સંજોગોમાં માલુમોને હવનમાં રમે તે રીતે ધન ભેગું કંવાની ફરજ થઈ પડે અને તે ન્યાય-નાતિનાં ધોરણ વંશમાં મૂકતા થાય એ બનવાનું જ છે. આ રીતે આ પ્રશ્નની લગભગ દરેક કન્યાનાં માતાપિતા ખૂબ મંજાતાં દેખાય છે. કન્યાઓના મનમાં શું થતું હશે તેની તો દરેકના પણ આવી શકતી નથી.

દેશ કે દુર્ન આ તરફ જાતૃભાવ ગતાવધા તૈયાર થયેલ આજના પારીદાર મુશ્કેલી પેનાની નહકની જ બહેનોને દુઃખનું કારણ શું છે તે સમજી તે નિવારવા તૈયાર થવું જોઈએ. આજે કાંઈના બહેનદીકરીનો જ પ્રશ્ન છે તે કાંઈ પોતાની જ બહેનદીકરીનો પ્રશ્ન થશે તે સમજવું ધટે. સદ્વલ જો આજે ત્રણ ભાઈઓ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ શોધતા જણાય છે. તેમની સંખ્યા વધતી રહી એમ આપણે ઇચ્છીએ.

ખર્ચ અંગેની વધી પડેલી મુશ્કેલીનોના વિચાર કરતાં લાગે છે કે આ જાતના ખર્ચ વધી જવા બદલ પુરુષ દરતાં બહેનોના વધુ જવાબદાર ને. લગ્ન અંગેના ખર્ચનો નિર્ણયકાર વિચાર કરતાં લાગે છે કે આ પ્રશ્નનો ઉકેલ માટે બહેનો મદદ કરે તો પ્રશ્ન બહુ સહેલો બની જાય.

૧. નાંકરી ઉમરલાલક થતાં જ તેની માતા વિવાહની ઉતાવળ કરે છે. માંકરીના બાપ પોતાના સંજોગોનો વિચાર દંડી દાંધ થોડું પૂછતા મત્ત ને માતા તેમાં લાંબી લે છે. અમક ફટખમ જ ફરો એમ કહે છે. એવે ઘેર જતાં અંગે પ્રશ્ન પરંબુ માગી પોતાના ધણી અને ફરેલું અગત્યનું છે છે એ વાત સમજાવવા છતાં તે માંનતી નથી. હવે ઘેર આપવાથી પોર પાત

કરશે એમ કહી રાખી ધણીને - અને સમજે તો પોતાને અને પોતાની દીકરીને - અપમાન ખમાવે છે. નીચા કુટુંબમાં દીકરીનો વિવાહ કરનારની દીકા કરવામાં પણ બહેનો જ મોટો ભાગ ભજવે છે.

૨. વિવાહ થયા પછીના પ્રસંગોમાં પણ બહેનો જ દરીયાઈમાં ઉતરી મર્યાદા વગરના ખર્ચ કરે છે. માટલીયા માંડીને-કપડાં, દાગીના, જમાણાગર એ બધામાં તે કોઈ ધોરણ વગર-પોતાના ધરના આર્થિક સંબંધોનો જરા પણ વિચાર કર્યા વગર ખર્ચ કરે છે. પછી જિંદગીભર પેસાનાં રોઢણાં રહે છે !

૩. વરપક્ષનો વિચાર કરીએ તો જણાશે કે દીકરો પરણાવતી લગભગ દરેક માતા કન્યાપક્ષ પાસે જનતબતની અપેક્ષા અને આશ્ચર્ય રાખે છે-આટલા દાગીના કન્યાને કર્યા પડશે, લૂગડાં તો આવાં જ જોઈશે. મારે તો લાંબો વ્યવહાર જોટલે વડી, પાપડ, ખાણું તો વધારે જોઈશે. હોકરાને માંચરામાં શું પહેરાવશે ?

કન્યાપક્ષ ગરબનો માર્યો વરપક્ષ જે કહે તે શરતો સ્વીકારે છે. પળાય જોટલી પાળે છે. ન પળાય તે બદલ દુકાં મળે, પોતાની દીકરીને દુઃખ પડે, જે કંઈ થાય તે બજાતા દિલે આંખી લે છે. અને પોતાનો લાંબા આવે ત્યારે થીજી કોઈ કન્યાપિતા ઉપર વર લઈ આગની આગ કાલે હાલવવા પ્રયત્ન કરે છે ! આમ આ વિષયક માટુ રાતું જ જાય છે, પરંતુ મે સર્ગાસંબંધીઓમાં કદેશટંટા આકળાવ કરે છે.

આ બધું જાણે છે તે બદલ દરેક કન્યાની માતા આંખુ સારે છે. ધણી માતાઓ કહે છે કે ઘર-જેતર બીજો મૂકી ખર્ચ કર્યાં પણ સર્ગા ન રીઝ્યાં ને છોકરી દુઃખી થઈ. પાટીદારની નાતથી તો તોળાવડ !

અને છતાં તવાઈની વાત તો એ છે કે જોઈ કન્યાની મોટા દીકરાની માતા થાય છે ત્યારે તે જ ગીતે વર્તે છે ! પોતાની દીકરોના લગ્નપ્રસંગે વંચાઈપક્ષે કહેલા વર્તનથી પોતાના મનમાં ફેટલું બધું દુઃખ થયું હતું તે જૂલી જાય છે. અને જે જાનની માગણીઓ અગર વર્તનથી પોતાને થયેલું દુઃખ ત્રીજા પક્ષને આપતાં અચકાતા નથી.

અરે ખુદ પરણનાર બહેનોય આ વાત જુસી જાય છે. પોતાના લગ્ન વખતે પરણી માગવાથી ફેટલીક રાગાની બહેનોને અપમાન લાગે છે. પણ જોઈ બહેન પોતાના લાંબા દીકરાના લગ્નપ્રસંગે ને જ કોઈ બહેનનું જોઈ જનતનું અપમાન કરે છે !

લગ્નપ્રસંગના ખર્ચનો વિચાર કરીએ. પંદર નીસ વર્ષ પહેલાં લાગતું કે બહેનો સારી સંખ્યામાં ભણે છે જોટલે તે માતાઓ થશે ત્યારે નાતમાં

ચતા કેટલાક જિનજરૂરી ખર્ચ જોઈય થશે. બહેલી ગહેનો સામા પક્ષની ખહેનોની લાગણી અને સ્થિતિનો વિચાર કરતાં થશે અને બધું દીક્ર થઈ જશે. પરંતુ આનું બન્યું નથી. એથી કોલટ બહેલી ખહેનોએ તો ખર્ચનો જોખો વધારવા માંડ્યો છે. બહેલી ખહેનોએ તો અનુ' નેધું ને સાંભળ્યું એટલે તેમની અપેક્ષા તો વધી છે. એમને તો સોનાનાં જૂની ફેશનનાં દાગીનાનાં જોડાઓ અને નવી ફેશનનાં-એસલેટ-કોલર ને ખીનો વગર ન ચાલે! અને પોતાને, બહેલાંનાં સર્કલમાં ફરવાનું એટલે હવે તો હીંગ-મોની પણ જોડાઓ જ! કપડાંમાં પણ જૂની ફેશનનાં તો વહેવાર પુરતાં લેવાં જ પડે અને પોતાના દીકરાની વધુ સુધરેલા સમાજમાં ફરવાની એટલે નવી ફેશનનાં કપડાં ન થાય તો ન ચાલે! અને આ બધું મને તે રીતે કન્યાના પાપે જ ફરવાનું!

આ બધાનો વિચાર કરતાં લાગે છે કે આપણી ગહેનોના લગ્ન અંગેની બધી સૂઝવણી વધારનાર ગહેનો જ છે. દારણ કે તેમજોજ લગ્ન અંગેની જરૂરીયાતો વધારી દીધી છે. પોતાની દીકરી વખતે વીતેલી વાતો જૂલી જમ્મ દીકરાની માતાઓ કન્યાપક્ષ પ્રત્યે એ રીતે વર્તે છે.

આનું પરિણામ શું આવે છે? પુરુષવર્ગ તો ન્યાયનીતિ ઓડીને કમાવું પડે, એટલે અને એટલું કમાવામાં પડે છે. પરંતુ ગહેનોનાં દુઃખ વધી રહ્યાં છે. કેટલીય ઉમારલાયક ગહેનો આજે પરાણે કૌમાર્યવત પામે છે. કેટલીય કન્યાઓનું નૈતિક પતન થાય છે. કેટલીય ગહેનો આજના આ વર્ગી ગમેલા ખર્ચને લીધે અગણિત રહેલી છે. અગર પોતાને લાયક ન હોય તેવા ભુક્ષા, જોશર કે બચ્સની પુરુષ સાથે પરણે છે!

આ બધું કેમ અટકે? પુરુષવર્ગે તો આ અટકાવતા પગલાં લેવાં જ પડશે. પરંતુ ગહેનો સમજીને વર્તે તોજ આનાં સારાં પરિણામ આપશે. પોતાની દીકરી અને સામાની દીકરી સરખાંજ છે, એમ ગહેનો સમજતાં આવ તોજ પોતાનો દીકરો પરણાવતાં કેવું વર્ગન રાખવું તે સમજવા. કોઈની દીકરી કે તેનાં માતાપ પાસે વધુ પડતો ખર્ચ કરાવવામાંજ પોતાની મોટાદ માનવાનું ગહેનો બુદ્ધે તો બધી વાતો ઉકલી ગયા.

અંગેજીમાં ચત્ર છે કે જીમ્નઓ પાસેથી નમે જે વર્તાવની આશા રાખતાં હો નેનું વર્તન તમે જીમ્ન પ્રત્યે રાખો. આપણા સમાજના કેટલાય દુઃખદાયી દાવડાઓ ઉપરના સન મુજબ આપણી ગહેનો વર્તે તો ઉકલી જાય એમ છે. અનારે તો મોટાભાગે ખહેનો સ્વજનિ શત્રુનોજ ભાગ ભજવી રહ્યાં છે. પરમેશ્વર એમને માર્યું કરે. અને એમને ન્વતિદ્રોહ કરતાં ગયાં જ!

દીકરીનું ધન

ઈશ્વર પેટલીકર

દીકરીની ગેરહાજરીમા લાલાબાએ મનનો વિચાર ધણી આગળ વ્યક્ત કરતા કહ્યું : 'મેંકુ, હવે આપણી અવસ્થા થઈ દેહનો ભરોસો નહિ. આ વખતે હું મરતા મરતાં મંદવાડમાંથી બચી પણ હવે હું થોડા દહાડાનો પરોણો છું. તમારું શરીરેય હવે ઝોણું લાંણું ચાલવાનું છે? એટલે મને થાય છે કે ઘરમાં જોખમ શુ કામ રાખી મૂકવું? આગેય આપણા મર્યા પછીય બધું એનું જ છે, તો અત્યારથી જ એ માયા એને સોંપી દેઈએ તો આપણને ટાઢો છવ. નહિ પછી ચોરાવાનો કે ખોવાવાનો ઉભાગો.'

એ મુદ્દા ઉપર જીડો વિચાર કરતા હોય તેમ સામે કઈ જવાબ આપેદાગર છકાકા મૌન રહ્યા

એ મૌન સહુ ન જતાં થોડી વારે લાલાબાએ કહ્યું : 'તમારો છવ નહણુક પાતળો છે એટલે તો મે આ વાંત છોડી બહાર ગઈ છ એ લાગ જોઈને કરી. એ હોય અને કદાચ તમે ના કહી બેસો તો એને કેટલું દુઃખ લાગે? આમ છવ પાતળો રાખવાથી શો ફાયદો? એનું છે ને એને આપવાનું છે, વચ્ચે આપણે માથેથી તો લાગ એટલો થાય છે.'

છકાકા મૌનનો ભંગ કરતાં બોલ્યા. 'પાતળો છવ છે ત્યારેજ મતી મલકત છે ને? છવ દોસો ગખવાથી છગાભાઈનાં ઝાંકરને આજે કેટલું દુઃખ છે? છગાભાઈએ છવ પાતળો રાખ્યો હોત તો ઝાંકરને લીલાલહેરન હોત?'

લાલાબા : 'એ ખરું, પણ મારી વાત ગળે ઉતરી કે નહિ?'

છકાકા : 'એમાં ગળે ન ઉતરવાનું શુ છે? એકની એક છોડી છે એટલે જ્યારે ત્યારે બધી મલકત એની છેજ. વળી આપણી હયાતીમાં જેટલું બને તેટલું એને ઘેર પહોંચવું કરીએ તેમાં સવાદ પણ છે. પિત્રાઈએ પાછળથી એમને હેરાન તો ન કરે ને?'

લાલાબા : 'ખરું વેળુ બોલ્યા. માગ દલમા એજ તમારા દલમા. જો તમને ગળે ઉતરવું હોય તો જમીન પણ આપણી હયાતીમાં એને નામે ચડાવી દો.'

છકાકા : 'એ તો વળી પાંડો એક બાબુનોજ વચાર થયો કહેવાય. નાચાભાઈએ છવતાં બધું જમાઈને ઘસી આપ્યું તે એમના મર્યા પછી એમની વહુ આંધળી થઈ તે ન પાલવી જમાઈએ કે ન સામું જોયું દીકરીએ, એશિયાળો અવતાર વેરી, ખડકીના લેકોની હયા ઉપર મગતાં લગી ગહેવું પડ્યું.'

લાલાખા : 'નાંચાલાઈના જમાઈની હારે આપણા જમાઈને શી રીતે એસાડાય ? વિઠ્ઠલદાએ દુઃખ વેઠીનેય આપણી સગવડ સાચવી છે. જે મહિનાથી તોડી અહીં છે પણ તેડી જવાની ક્યારે ઉતાવળ કરી છે ? એમનેય ધરમાં કાણ ખાવાં કરનાર છે ? બોમ્બઈ ફરી લાંક છે તે તમે જાણો છો. પણ એનું દુઃખ જાતે વેઠી લેઈ નીચું મોં ઘાલી એને ઘેર એમને ખાવા બેસતુ પડે તે આપણા ખાતરની ! આપ્રો, જીએ જમાઈ હોય તો ક્યારેનાય છોડીને તેડી ગયો હોય.'

છોકાકાને કહેવાનું મન તો થયું કે મિલકતની લાલચ ન હોય તો એ કેટલું વેઠે એની કાને ખબર ? પરંતુ એવી લાંબી ચર્ચામાં ન ઉતરતાં લાલાખાની જોખમ દીકરીને આપવાની દરખાસ્ત રવીકારવામાં વાંધો ન લાગ્યો. કારણ કે, એ સિવાય જગીનની મિલકત રહેતી હતી, જેમાંથી ખર્ચે જાણતું પોષણ થાય તે ઉપરાંત સારી બચત થાય એટલી આવક હતી. જાણી બનેનાં શરીર હવે નરમગરમ રહેતાં હતાં એટલે જોખમ ધરમાં રાખવા કરતાં દીકરીનું છે ને દીકરીને વહેલું મોડું સોંપવાનું છે તો તત્કાળ સોંપાનું શું ખોટું. માત્રી વૃદ્ધ ધણીધણિયાણીએ પરમ દિવસે દીકરીને સાસરે વિદાય કરતી વખતે સોંપી દેવાનો નિર્ણય કર્યો.

ચંચળની જવાની રાત્રે એ બધું જોખમ દાટલું હતું તે જુદે જુદે ઠેકાણેથી ખદાર કાઢ્યું. 'સો ગીની ભરેલો એક દાગડો હતો. ૩૭ તોલા સોનાની જણસો હતી. પાંચ શેર ચાંદીરૂપુ હતું—સાંકળાં અને જીભ ધરણાંના ઘાટધૂટના રૂપમાં. ચણી છાપના ગસો રૂપિયા રોકડા હતા. આખું જોખમ લેઈને જવાનું હોય ત્યારે ખાતરની માણસ સાથે જોઈએ. વર્ષોના ખેડત અને વિશ્વાસ મૂકી શકાય તેવા ચૂંચા ખારેવાને ડમણિયું જોડીને દીકરીને મૂકી આંખવાનું કામ સોંપ્યું. એ જોખમ જે પેટીમાં કે લંડારીઆમાં મૂકે તો રસ્તામાં ભવના વખતે પકડાઈ જવાનો સંભવ ખરો, એટલે ડમણિયામાં ધાસ નાખ્યું અને તેની નીચે લગાડના પોટલામાં અવાજ ન થાય તેમ ગાંધીને એ રકમો મૂકી. અને શનિવારની વહેલી સવારમાં પિત્રાઈઓને દીકરી જોખમ લેઈને જાય છે તેવી ખબર પણ ન પડે તે રીતે આખંદથી ગાંધણી જવા ડમણિયું વિદાય થયું. લાલાખાએ ચંચળને ધરમાંથી ખદાર નીકળતાં પોટલું પગ નીચે દખાવીને એસવાની સલાહ આપી હતી.

રૂઝિમાર્ગાં ઐરાંજી, કાઈ વખત નહિ અને આજે ડમણિયું વહેલું જોડ્યું તેનું આવનું—ગરબે કરતી વખતે જોડીટ પણ કાઢ્યું—ખલુ વહેલું નહિ પડે ! ભરેભાંખરું થવા દીધું હોય તો ?

લાલાગાએ ઠલું ધારણુ ઝોકડું સાથેમા ગલુ એટલે તાપ થતા પહેલા થેર પહોચી જાય માની જગ વહેલુ આ વખતે જોડવાનું ગમ્મુ આકરોલ જશે ત્યા સોરુ સરાગ થઈ જશે દઈ એટલુ બધુ વહેતુ નથી."

ચચળ ડમણિયામા બેઠી બે મોટા ભાણેભાણી તે પહેલા ચડી બેઠા હતા લાલાખાએ નાની ભાણીને ચચળના બોળામા આપી અને સાથે ઈશારો પણ દેતી દીધા કે પેલી પોટલી સાચરને અને બધાની વિદાય હઈ ડમણિયુ ચાની નીકળ્યુ

આકરોલ હજુ આંધુ ન હતું ત્યા સામેથી પાચ ગાડા મળ્યા નેમ માકડી હતી ડમણિયુ પાછુ ધકેલવાનુ થયુ બરેલા ગાડા પાછા ધકેલવા રાકડા ન હતા ડમણિયેથી જળદ ઝોડી નાખ્યા ચચળ નીચે ઉતરી ગઈ હતી માડનાળાઓથી બે જણ પેડાને ધકેલતા હતા ચચળની નજર દોડતી હતી છતા ડમણિયામા મૂકલા જોખમના પોટલા ઉપર હતી. ખેતરમા ચડાવાર તેની જગા આરતા ડમણિયુ ખેતરમા ચડાવ્યુ ગાડાવાળાએ ગાડા હાકી ગયા થોડો દાળ તો હતો પરંતુ વાઘો આવે એવો ન હતો એટલે જળદ ડમણિયે જોડી દીધા ચચળ અદર બેસી બધ પોટલી ઉપર હાથ મૂક્યો પોટલી સહીસલામત હતી ચૂંધાછએ ડમણિયુ હાકતા પહેલા મૂચના આપી કે જગ જાયજે, દાળ કે એટલે આચકો આવશે ચચળને ખસી ન જવાય તેટલા મોટે જગ આગળ ખસી ડમણિયાની માચડી પકડી લીધી બાળકોએ પણ ચપસીને માચડીને ઝાલી હતી નાની ભાણી બોળામાં હતી ડમણિયુ જળદના અડોડા બેચી ગમ્યા હતા છતા દાળને લીધે જોરથી નીચે ઉતર્યું અને નેમમા પડતાની સાથે મોટો આચકો આ થો તે સગાણી નાની ભાણીએ ચીસ મારી જોખમની પોટલી પાછળ ખસીને નીચે ઉતરી પડી દડ હતો એટલે ખ્યાલ આવે તેવો અવાજ ન થયો ઠપ થયો હજે તે ભાણીના ગડવામા અને મોટા ગાળકોના ગણ થરાની ખુશાવીના અવાજોમ દબાઈ ગયો ચચળ પોટલી બધીને ભાણીને છાની ગમવા એને ધવગવવાના કામમા ચૂંધાછ ડમણિયુ ગતો કાપી ગલુ હતુ

જોડેના ખેતરમા ઝાપરી ગાંધીને અમા ગાંધીએ ગડતો હતો રનિવારે એક ટાણુ જમી વામવેનના હનુમાનના દર્શન દર રનિવારે ગતો હતો પલ્લા પાચ વર્ષથી એકધારી રીતે એ આમ રનિવારે દરતો હતો અદર પ્રાદ વિન્ન આ યુ ન હતુ મહાર ગયો હોય તો પણ રનિવારે અચૂક રેર આવી પહોચતો મે રસથી એની મેનીમા પણ રીક રીક બગદન આવી હતી એ માનતો કે હનુમાન દેવતા એ પગિણામ છે આજે રનિવા-

હતો, અને એને ગામેતરે જવાનું હતું. બધા ભાવડા સવાર થયે નીકળવાના હતા એટલે તે હનુમાનનાં દર્શન કરવા આવે રોજ કરતાં વહેલાં નીકળ્યો હતો. સવાર થતાં એને ઊપરીએ પાછા આવી જવું હતું. ડમણિયું જે ખેતરમાંથી ઢાળ ઉતર્યું તે રસ્તે જ એને નીકળવાનું. પેલું જોખમ પડવાને પાંચદસ મિનિટ થઈ હશે ને એ ત્યાં થઈને નીકળ્યો. અને એ પોટલી એને સાદ કરીને બોલાવી રહી હોય તેમ એના પગે અથડાઈ. એણે ઊંચડી લીધી. પાછો ઊપરીએ વળી ગયો.

ગીની અને સોનાનો અળદાટ એણે જોઈ લીધો હતો એટલે રસ્તામાં એને થયા કરતું હતું કે જરૂર હનુમાનજી કૃપ્યા. જાડી આપો દરેકો એમ રસ્તામાંથી કાઢને જડવો સાંભળ્યો છે? થડીભર એને એમ પણ થયું કે જરૂર હનુમાનજીજે જ હાથોહાથ આપવાને શક્તિ આમ આક્રમક રીતે દરેકો આપો હોવો જોઈએ. જાડી આવી મોટી રકમ કાઢ રસ્તામાં બોધ નાંખે નહિ. ઊપરીએ ગયો ત્યારે હાઠરાં ઝપતાં હતાં. વધુ બેસતો ધાસ નીરતી હતી. પાસે જતાં એણે એને વાન કરી અને પોટલું હાથમાં મૂક્યું. ઝવેરના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. એણે પણ હનુમાન કૃપ્યા એ જ બોલ કહ્યો. બંનેએ ધાસની કાસોર હતી તેમાં ઉપરચોટિયે રકમ જોઈ લેઈ પોટલી સંતાડી દીધી.

અમો દહે જો પાછો હનુમાનજીજે જાય તો મોડું થાય, અને ન જાય તો ગામેતરાથી સાંજે પાછું ફરવાનું ન હતું એટલે રાત્રિવાર ખંડિત થાય. આવું તો હનુમાનજી પૂરેપૂરું કૃપ્યા હતા, પછી ગામેતરું આવડે, પણ દર્શન અમો કેમ અટકવા દે? પરંતુ એણે તરત વચ્ચે રસ્તો કાઢ્યો. માટલામાં મૂકેલાં જાદાર જવાનાં કપડાં એણે તરત પહેરી દીધાં. હાથમાં ડાંચ લીધી અને ઝવેરને કહ્યું કે, મારા સારુ ભાવડા જોડી ન થાય તેમ બોલાવા આવે તેને કહેજે. હું હનુમાનજીજેથી જારોજાર ત્યાં પહોંચી જઈશ. અને હનુમાનજીની ભક્તિભાવો દેખે અમો વિશ્વાસ થયો.

ચંચળ ચૂંથાઈ સાથે પિનાઈઓ અને સાસરીઆંની વાતે વળી એટલે જાદોલા પાછળ ગયું ત્યાં મુઠી એને પેલી પોટલી બાદ ન આવી. પરંતુ આવી જોવીજ એણે એને શોધવા ધાસ ઉપર હાથ મૂક્યો પણ એની હવાતી સૂચવતો કહ્યું કેપર એના હાથને થયો નહિ. કાસોરો તો પડ્યો, પરંતુ આઘીપાઠી ખસી ગઈ હશે માની, ડાંકટર દર્દીની જાતી ઉપર રોથેરોપ છુટી છુટી-જગાઓ મૂકી જુએ તેમ એણે ડમણિયાની જાતી ઉપર હાથ મૂકી એના પગે જંગમ. અને તે સાથે જ એણે પીંજી કૃપ્યા હોય તેમ ચીસ

નાખી - પોટલી નથી !

‘હે !’ કહેતો ચૂંચાછના મોંમાંથી આશ્ચર્યનો અવાજ નીકળી ગયો. ‘અગદ એવી ઝાલી ડમણિયું ઊંછું રાખ્યું પાથરેલું ધાત્ર બધું ફેદી નાખ્યું, પણ પોટલી હોય ત્યારે જડે ને ? ચંચળનું ‘સ્વપ્ન’ રોજાઈ ગયું જોટલે એ બેઆકળી બની ગઈ. ચૂંચાછની આજરૂ રોજાઈ ગઈ જોટલે એ સૂમ બની ગયો. જોખમનું કામ હવું માટે પોતાને મોકલ્યો હતો, છતાં પોતે એને પાગ ન પાડી શક્યો. ચંચળ જોલી : ‘એનગમાંથી ડમણિયું જોગમા ઉતર્યું’ ત્યાર પોટલી પડી ગઈ હોતી જોઈએ.’

ચૂંચાછએ વખત જોયા વગર બગદ પાછા વાળ્યા. અને ઝડપથી દોડાવ્યા. પ્રભુને લાગ રાખતી હોય તો અદ્યક્ષ રસ્તામાં પડેલી જડી આવે. ચંચળ મનમાં વલોપાત કરતી હતી કે હું જ મોઈ અકકર્મી કે ડમણિયામાં ત્યાંથી અમસ્તી મેડી. ડમણિયુ જેતરમાંથી ઉતરીને નાજમાં આવ્યા પછી ‘એદી હાત તો આ મોકાણ ન થાત ! એ પોટલીની મોકા કરવા એની પાછળ પાછળ જેતરમાં ગઈ તેની જ આ પચાત થઈ વળી નાહક પિત્રાઈ અને માસરિયાંની નિંદા કરવામાં પડી તેથી શરતબૂલ થઈ ગઈ, ગાફી એ વાતે ન ચડી હોત તો તગત યાદ આવત. પણ એ વલોપાત શા કામનો ?

ચૂંચાછ બળદને દોડાવી રહ્યો હતો પણ એને ખીક હતી કે અજવાળું થઈ ગયું છે. ઠંઠ ત્યાં પહોંચીએ ત્યાં સુધી લાગર હોય તો જ કાંઈ પમાર ન થયું હોય અને જો થયું હોય તો એવી મોટી ગકમ પાછી આપે એવો મનજ દગિદગમાં કેક. એનો પોતાનો એમાં કંઈ દોષ ન હતો ભૂલ થઈ હતી ચંચળની, પણ જો કામ પરિપૂર્ણ પાડવા માટે એને સોંપ્યું હતું તે ન બન્યું એનો એને અક્રમોસ થતો હતો. એ મૂળ જગાએ આવ્યા પણ પોટલી ન જોઈ !

વાંચે મોટે ચંચળ પાછી આવી એની સાથે આણંદમાં વાત ફેલાઈ ગઈ મનફાવતી વાતો લોકો કરવા લાગ્યા. પિત્રાઈના ઐરા કહેવા લાગ્યા. ‘ભગવાને ઉઠેદિયું કરી નાખ્યું પણ પેટમાં જોણું કપટ છે.’

‘કપટ એનું ચપટ, ચાપણે જાણી ન જઈએ માટે જાનીમાની ગતે દીકરી વિદાય કરી, પણ ભગવાન કંઈ આપે છે ?’

આણંદ અને શાકરોવની વચ્ચે આવેલું ચલાનું જાપર દુર ન હતું કે એ વાત ઝવેરને કાને પહોંચતા વખત લાગે ખીજે દિવસે જ એને ખતર પડી ગઈ ત્રીજે દિવસે ચણો મામેતરેથી આવ્યો. ઝવેરે ગઈ વાત કહી જોને જડ્યું હોય ને જો પાછું આપી જશે તો મારી ગકમ આપવાની

છકાકાની વાત પણ અભાને કહી સંભળાવી.

વહુનો મત જાણવા અભાએ કહ્યું : 'તારો શો વચાર છે ?'

ઝવેર : 'વચાર વળી જીંદગીનો હોવાનો હતો ? આપણે જોઈ જોરી કરવા ગયાં છીએ ? એમના કરમમાંથી ઉતર્યું અને આપણા કરમનું હજી તે આપણને જરૂરું. મેં તો તમને ચેતવા માટે વાત કરી. જાકી પાછા આપણની હવે વાત કેવી ?'

અભો પોતાના મનનો વિચાર દર્શાવતાં જોયો : 'હું લાગ્યો ત્યારે મારો મનમાં ય કંઈ એ પાછી આપવાનો વચાર નહિ આવેલો. માનેહું કે હનુમાનજીએ પ્રસન્ન થઈને મને એ માલ આપ્યો છે. વળી તું કહે છે તેમ આપણે જોરી પણ કરવા નથી ગયાં એ ય ખરું. પરંતુ વાત જાણવા પછી દલમાં થાય છે કે એક ગતી પણ પણ આપણાથી ના આવે.'

ઝવેરે-પૂછ્યું : 'અમ ?'

અભો : 'દીકરીનું ધન જાનારનું લગવાનું હજી ન કરે. અને તે ય પાછું ઉઠેદિયાનું મળેહું એટલે જાય એનું ય ધનોતપનોત નીકળી જાય.'

ઝવેર : 'તો એ છાડીતું ધનોતપનોત નહિ નીકળી જાય ?'

અભો : 'છાડીને તો જોના જાવનું એટલે જાવાનો હક છે. દીકરીનું ધન જાણે તો આપણી સાત પેઢીનું હજી ના થાય.'

ઝવેરમાં પણ જોછેવતે અંગે એ જ સંસ્કાર પડેલા હતા એટલે અભાના મતનો એ વિરોધ ન કરી શકી. કથવાતા મને જોજે પણ ઉવટ સંમત થઈ પોટલી પાછી આપવાનો મત આપ્યો.

પોટલી અકબંધ, વાંસ પૂર પણ રકમ જોછી થયા જગર, પાછી આવી તેથી ધરનાંના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. પરસેવાનું ધન છે એવો મતોય પણ થયો. અભાને જસો રૂપિયા આપવા માંડ્યા પણ જોજે દીકરીનું ધન માની એક પાછ પણ નેચાની ના પાડી. ત્યારથી છકાકાને અને અભાને સંજોધ થયો. છકાકા એ દમનો જદલો વાજના માગતા હતા એટલે જતે દહાડે એમણે જોની જાપરી નહક ચાર પીંધાં જમીન હતી તે, જસો રૂપિયે વેચાણ રાખી હતી તે મૂળ રકમ લેખને અભાને વેચાણ આપી. અભાને એ ખેતી મટે ઘણી અનુકૂળ હતી.

એ જમીન વિદ્યાનગરની ચોજનામાં આવતાં આજે એ અડી હગર રૂપિયે વીધું બની ગઈ. નાખી દેતાં આજે દમદમ્તરની એ ગિલકત છે. અભો એ વાત કરતાં આજે સૌને કહે છે, દીકરીના ધનમાં દાનત ન જમાડી તેનું એ તો પુણ્ય છે !

નવા હિન્દુ બીલની રૂપરેખા મહાના અંકમાં 'નવા હિન્દુ ધારો' એ લેખમાં આપવામાં આવી હતી. તે બીલને કાયદાનું રૂપ આપવા હવે રત્ન કપુરે કે—

પાર્લામેન્ટની ઝેરણુ ઉપર

પાર્લામેન્ટનું કામકાજ સામાન્ય રીતે તો એક વેગારી પેહીના કામકાજ જેવું રસહીન ચાલતું હોય છે. એ કામકાજથી થાકેલા સભ્યો કલગમાં બેસી છૂટકારાનો દમ પણ એવે છે. વળી હાજર હોય છે તેમાંથી પણ ઘણા થોડા સભ્યો ચાલતા કામકાજમાં રસ લેતા હોય છે. આ સ્થિતિમાં જહારના પ્રેક્ષકો તો ત્યાં ફૂંકવાય શું કામ જાય? દિલ્હીમાં જહારથી આવેલા પ્રવાસીઓ કેવળ કુતૂહલ ખાતર પ્રેક્ષક ગેલેરીમાં મોટે ભાગે માલમ પડે છે. બાકી દિલ્હીવાસીઓને પાર્લામેન્ટની બેઠકમાં જઈને સાંભળવાનો રસ એમો હોય છે.

પરંતુ રજમી ફેશ્નઆરીએ સ્થિતિ સાવ બદલી હતી. સભ્યોની ખાલી પડી રહેતી ખુરસીઓ આજે ભરાયેલી હતી. અને કાંઈ જાણીતા નેતાનું જાહેર ભાષણ હોય તેમ પ્રેક્ષક ગેલેરી ચિકાર હતી. અને તેમાં ય જે વર્ગમાં આવાં કામકાજમાં વધુ પડતી ઉપેક્ષાવૃત્તિ છે તે સ્ત્રીવર્ગે બેઠક આજે વધુ ઉમટયો હતો. એ દૃશ્ય જોતાં જ તરત ધ્યાન કે નફર આજે પાર્લામેન્ટમાં કેંઈ અગત્યનું બીલ આવવાનું હોવું જોઈએ.

કાયદાપ્રધાન ડૉ. આંબેડકરે બિલા ચલા તે સાથે પ્રેક્ષકો અને ધારોસભ્યોએ એમને તાળીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધા. સમાજમાં જેણે પરસ્પર વિરોધાભાસ બિતો કર્યો છે તે હિંદુ કાંડ બીલ એ આજે રજૂ કરવાના હતો. એ બીલ સામે જૂનીવાણી હિંદુસમાજે મોટો વિરોધ કર્યો-છે. ન્યાયે સુધારકોએ અને સ્ત્રીવર્ગે એને આવકાર આપ્યો છે. સ્ત્રીઓની પ્રેક્ષકો તરફની મોટી હાજરી એની સાક્ષી પૂરતી હતી.

ડૉ. આંબેડકર

ભાષણની શરૂઆત કરતાં, નવા બીલથી હિંદુ ધર્મ નાશ પામશે તે વિરોધીઓની રીકાનોં જવાબ આપતાં ડૉ. આંબેડકરે કહ્યું: 'આ બીલમાં અસામાન્ય એવું કંઈ નથી. હિંદુ સમાજના જે ભાગો જીર્ણ થઈ ગયા છે તેની આ બીલ દ્વારા કેવળ સુધારણા જ કરવામાં આવી છે.'

આમ એ બીલ-કેવળ હિંદુ સમાજનું રીચેરીંગ છે તેમ જણાવી, લગભગ પ્રશ્ન ઉપર આવતાં ડૉ. આંબેડકરે કહ્યું: 'લગભગ જે સુધારો છે એ તો જૂનવાણી અને નવા વસ્ત્રે સમાધાન જેવો ફેરફાર છે. આ બીલથી રૂઢિ

ચુસ્તોને એમના 'ધર્મ' પ્રમાણે નાનખનામાં પરણવાની છૂટ ચાલુ રહે છે અને જે સુધારકો નાનખનાત ગદાર પરણવા માગતા હોય તેને તે પ્રમાણે કરવાની છૂટ છે.'

કાયદાપ્રધાન લગ્ન પછીનો ખીન્ને મુદ્દો, છૂટાછેડાના પ્રશ્ન ઉપર આવતાં બોલ્યા : 'હિંદુ સમાજની ૯૦ ટકા વસ્તી શ્વર જે અને તેમનામાં છૂટાછેડાનો રિવાજ છે જ. એટલે માનનીય સભ્યોને માત્રો એક જ સવાલ છે કે, તમે દસ ટકાનો કાયદો ૯૦ ટકા ઉપર તો ઠેકા ઝેસાડવા નથી માગતા ને ?'

આમ સનાતનીઓ છૂટાછેડા વિરુદ્ધ જે ઉદાગોહ કરે છે તે વસ્તીના પ્રમાણમાં દસ ટકાને જ સ્પર્શે છે તેવો રિવાજની દૃષ્ટિએ જવાબ આપ્યા પછી ડૉ. આંબેડકર ધર્મના મુદ્દા પર આપ્યા : 'વસ્તુતઃ શાસ્ત્રોએ તો છૂટાછેડાનો દક્ક માન્ય ગણેલો છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે રિવાજ, રૂઢિએ શાસ્ત્રની ઉપરવટ જઈ એ દક્ક છીનવી લીધો છે. વળી સારા ય જગતના અનુભવે છૂટાછેડાના દહને રોકા આપ્યો છે.'

કાયદો અને રિવાજ, એ બેઉના સંબંધ ઉપર બોલતાં એમણે કહ્યું : 'નવા કાયદાથી ચાલુ રિવાજોના ભૂકા બિડી જરી એમ ખૂબ પાડવામાં આવે છે. પણ જો આપણે નવો કાયદો સ્વીકારીએ અને સાથે સાથે જૂના રિવાજોને કાયદા વિરુદ્ધ કાગ કરતો ન રોકીએ તો પછી કાયદાનો અર્થ શા ? એ રીતે તો રિવાજ કાયદાને ગળી જાય અને કાયદો નપુંસક બની જાય !'

આમ નવા કાયદા વિરુદ્ધના જે રિવાજો હોય તે જવા જ ભેઈએ તેમ મતિપાદન કરી વારસાદહના મુદ્દા ઉપર આવતાં કાયદાપ્રધાને કહ્યું : 'નવા કાયદાથી સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા નાશ પામશે તેમ જે કહેવામાં આવે છે તે ખરાબર છે. પરંતુ તેના અફસોસ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. કારણ કે, દેરેક જણ જાણે છે કે આજના જમાનામાં લોકો ભુલું રહેવાનું ઇચ્છે છે. વળી એથી ભડકવા જેવું પણ નથી. સંયુક્ત કુટુંબમાં જે લોકો રહેવા માગતા હશે તેને મિતાસર પદ્ધતિને બદલે કાયલાગતી પદ્ધતિના સરખા દક્ક ઉપર આ ખીલ મૂકે છે, એટલો જ આમાં સુધારો છે.'

આમ વારસાદહનો મુદ્દો-વટાની વિદ્વાન કાયદાપ્રધાન મિલકત આંગેના સ્ત્રીઓના અટપટા પ્રશ્ન ઉપર આપ્યા. બોલ્યા : 'સામાન્ય રીતે સ્ત્રીની મિલકતમાં એ પ્રકાર છે. સ્ત્રી ધન અને વિધવાને વારસામાં મળેલી મિલકત. આ મુદ્દાનો વિચાર કરતાં કમિટીને લાગ્યું કે જો અમુક કેસમાં સ્ત્રીઓને મિલકત ધરાવવાનો અને તેને વેચવાનો દક્ક માન્ય રાખ્યો છે અને તે માટે

સ્ત્રીને લાયક સ્વીકારી છે તો પછી એને જાધી મિલકત માટે કેમ લાયક ન ગણવી જોઈએ? આ વિચારસરણીને આધારે કમિટીએ મિલકત ધરાવવાનો પુરુષના જોડેલો જ હક સ્ત્રીનો સ્વતંત્ર રીતે સ્વીકાર્યો છે. આમ સ્ત્રીને જે ગર્વાદિત હક હાલ છે, તેમાં ફેરફાર વધારો કર્યો છે, જોડેલું જ. જોડેલું એ રીતે આ હાલમ કોઈ ક્રાન્તિકારી કે ઉદ્ધામ પણ નથી.

શ્રીમતી સુચેતા કૃપાલાની

આમ કાયદાપ્રધાન, એમણે રજૂ કરેલા નવા હિંદુ બીલ ઉપર ચોતાના વિચારો જણાવી ગયા પછી શ્રીમતી સુચેતા કૃપાલાનીએ એ બીલને ટેકા આપતાં કહ્યું: ‘નવો હિન્દુ કાયદો વિશેષ કંઈ નથી, પણ સ્ત્રીને જે અન્યાય થઈ રહ્યો હતો તે દૂર કરીને ન્યાય આપે છે. અને આ બીલ કાયદામાં હિંદુ સ્ત્રીઓએ જે દબાવ્યું હતું તે તેનું કારણ એ નથી કે કેવળ સ્ત્રીઓને લાલ થાય છે. પરંતુ એમને ખાતરી છે કે આ નવા બીલથી સ્ત્રી તૈમજ પુરુષ અને પૂર્ણને લાભ થવાનો છે. અને હું માનું છું કે કાયદામાં એકપત્નીવ્રતનો હક ભોગવવાનો સ્વીકાર્યો છે તેને પુરુષો આવકારશે. આથી પુરુષો સુખી થશે કારણ કે આ કાયદાથી આપણે પુરુષોનું નૈતિક ધોરણ જોડે લાગી સ્ત્રીના સમાન દરજ્જે રચાવી શકીશું!’

શ્રીમતી સુચેતાના આ દટાક્ષથી ધારામૂલક અટકાર્ય અને તાળીઓથી ગાંઠ ગાંઠ હતું. અને શ્રીમતી સુચેતાનું કહેવું જોડું પણ શું છે? એકપત્નીવ્રતને સ્ત્રીને માટે જાણુ હોય તો પુરુષને માટે એકપત્નીવ્રત જોડેલું જ જાણુ હોય જ. અને હાલ જે એકપત્નીવ્રતની છૂટને લીધે પુરુષ સ્ત્રી કરતાં નીચા જિતરી ગયો છે તે આ કાયદાથી સ્ત્રીના સમાન દરજ્જે આવે છે!

પંડિત ઠાકુરદાસ ભાર્ગવ

તા. ૨૪મીએ શ્રીમતી સુચેતાના હાસ્યથી પૂરી થયેલી આ ચર્ચાઓને દિવસે પંડિત ઠાકુરદાસ ભાર્ગવના ક્યનથી રૂઝ થઈ હતી. પંડિત ભાર્ગવ ચર્ચામાં ભાગ લેવા જોવા થયા ત્યારે એમને મીઠા આવકારથી-વધાઈ લેવામાં આવ્યા હતા.

એમણે ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદના મતને મજતા થતાં કહ્યું: ‘આ બીલ નવી ચૂંટણીઓ સુધી મુલતવી રાખવું જોઈએ.’ આ મતનાં ટેકામાં પંડિત ભાર્ગવે કહ્યું કે, મારું માનવું છે કે આ બીલને જોઈએ નેટલો ગાળો મળ્યો નથી. જો કે ચોતે આ બીલ પ્રત્યે સહાનુમતિ ધરાવે છે. અને જે લોકો વિરોધ તરફ ઝેલે છે કે આ બીલ હિન્દુ ધર્મનો નાશ કરશે તેની સાથે ચોતે સંમત થતા નથી. જલદી મારો વિરોધ નો એ છે કે હવે આ બીલ પણ હિંદુ સમાજ જે પરિવર્તનમાં છે તે માટે જોડું છે!

આમ પોતાનો સામાન્ય મત આપ્યા પછી પંડિત બાર્જવ ખીલતી વિગંતમાં ઉતરતાં જોડ્યા : 'આ ખીલે પંખળના રિવાજો તરફ ખિલકુલ જ્ઞાન આપ્યું નથી. દત્તક લેવાને બદલે પંખળમાં સોદા રામન પ્રગતી માફક પોતાનો ચારસદાર નીમવા સ્વતંત્ર છે. વળી લગ્નમાં પણ કાંઈ જનની ધાર્મિક વિધિ કરી જોઈએ કે સિવિલ લગ્નની જેમ કાર્ટમાં નોંધ કરાવવી જોઈએ તેવું બંધન નથી. વર કન્યાને જંગડીઓ પહેંચાડે જોડે સ્ત્રીપુરુષ પગપી ગયાં તેમ સ્વીકારી લેવામાં આવે છે.'

વચ્ચે શ્રી ત્યાગી જોડ્યા : 'જે તો મઝાનુ !'

પંડિત બાર્જવ : 'મઝાનુ' હોય તો શ્રી ત્યાગી સહેજાઈથી જે રિવાજ સ્વીકારી શકે છે !'

સભાગૃહમાં અટહાર્ય ફેલાઈ ગયું

પંડિત બાર્જવ મૂળ મુદ્દા ઉપર આવતાં જોડ્યા : 'મૂળ ખરડામાં આવું રિવાજો દ્વારા થયેલ લગ્નને સ્વીકારવાની જે જોગવાઈ હતી તે ધારાસભામાં રજૂ થયેલ ખીલમાં રાખવામાં આવી નથી. તે જ પ્રમાણે છૂટાછેડાના રિવાજનું પણ થયું છે. આજે જે છૂટાછેડા થાય છે તે સમાજના રિવાજ પ્રમાણે થાય છે અને તેનાં માન્ય રૂપાય છે. પરંતુ નવો ખીલ દારા ડો. આંબેડકરે જે સહેલી રીત મુકીને ડિસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટ કે હાઈ કોર્ટને જાગણે જવાની મુશ્કેલ રીત જોગ કરી છે. માનનીય કાયદાપ્રધાન આ ખર્ચોગ અને મુશ્કેલ રીત રજૂ કરતી વખતે જુલો ગયા છે કે આ જવા કાયદો દિલની મરીય. અભણ પ્રજા માટે ઘડાઈ રહી છે અને તેમ યજ્ઞનું કારણ જોડે કે ને પોતે દિલ્હીના સ્વર્ગમાં વસી રહ્યા છે !'

ડો. આંબેડકર વચ્ચે જોડ્યા : 'દિલ્હીના સ્વર્ગમાં આવતા પહેલાં હું તમને રૂપિયા બાકું બરનો હનો !' મારજન કે મરીમોના નર્મમાં પણ જે પસેલા છે તેનો જોમણે ટીકા કરનારને ખ્યાલ આપ્યો.

પંડિત બાર્જવ પોતાના મુદ્દા ઉપર અડગ રહી આગળ જોડ્યા : 'મરીય અને અભણ પ્રજાને જો આ નવી રીત છૂટાછેડા માટે અપનાવવી પડશે તો સાચે જ એક કડચના મણાશે. આ જનનો કાયદો મુજબના મરીન કાર્ડમાં વસના સોદા માટે અમર જોગી જનતાનાં કલકતા - દિલ્હીનાં સ્થળ માટે અગાજ છે, પરંતુ મરીમો માટે અગોચર જ છે. અને જો આવી મુશ્કેલીને જ્ઞાનમાં લીધાં વગર પ્રજા ઉપર આ ખીલ કાયદાના રૂપે કોઈ ખેસાડવામાં આવશે તો અમુક કલમો સામે મરડે દિલ્હીસમાજ અગાજ કરશે.'

વારસાહક અને દીકરીની મિલકતના સુધારા અંગે વિરોધ કરતાં પંડિત બાર્ગવે કહ્યું : ‘આ પ્રશ્નો એવા છે કે દરેક કુટુંબને તે અસર પડેંચાડે ને, સૈકાથી હિન્દુ સમાજની રચનામાં પુત્રો કુટુંબની મુખ્ય ધરી ગણાય છે. અને તે કારણે પુત્રોને કુટુંબ પ્રત્યે અમુક જાનની ફરજ પણ છે. એટલે બીજામાં વારસાહક અને દીકરીની મિલકતના નવાહક ને સ્વીકારાવા છે તેથી સમાજ-અવસ્થા ઊભાનિજ થઈ જશે. બધા રિવાજો અને ઉચ્ચ આદર્શો આ નવા બીજાથી નાબૂદ થઈ જશે.’

લગ્નના મુદ્દા ઉપર આવતાં એમણે બીજામાં દાખલ કરેલ સિવિલ મેરેજની કલમનો વિરોધ કરતાં કહ્યું : ‘જો વિધવા આ બીજાનો નહિ પણ સિવિલ પ્રાંતનો છે. વળી સર્પિડ લગ્ન ને માન્ય ગણવામાં આવશે તો સામાજિક અવસ્થાનું મૂળ જ કપાઈ જશે.’

આમ બીજા ઉપરના પોતાના વિચારો જણાવ્યા પછી ઉપસંહાર કરતાં એમણે સલામતીને સંબોધીને કહ્યું : ‘મારી સલામતીને સલાહ છે કે બીજાને પ્રજામાં ફેરવવું અગર સીલેક્ટ કમિટીને સોંપવું. જેથી અમુક કલમોમાં ને અવસ્થા છે તે સુધરે. વળી આ બીજાને સર્વ સ્ત્રીઓનો ટેકા છે એમ કહેવું. તે પણ ખોટું છે. હજારો સમજી સ્ત્રીઓ વાસ્તવમાં આ બીજાની વિરુદ્ધ છે. અને પ્રજાનો બહુમતી વર્ગ બીજાની વિગતવાર કલમો શી છે તે જાણે તે પણ નથી.’

શ્રી વી. એસ. સરવતે

આ પછી બીજાની ચર્ચામાં ભાગ લેવા જોવા મળેલા શ્રી વી. એસ. સરવતેએ કહ્યું : “બીજામાં ‘છવો અને છવવા દો’ એવી દ્વિપદ્ધતિ અવસ્થા સ્વીકારવાની જરૂર છે. જે રિયુસ્ટ હિંદુઓ કે તેમને તેમની માન્યતા પ્રમાણેની વિધિ-રિવાજ પ્રમાણે લગ્ન કરવા દો, બાળલગ્ન કરવા દો અને છટાછેડાનો કાયદો ન જોઈતો હોય તો તેમાંથી મુક્ત રાખો. અને જે લોકો સુધારક છે તેમને એમની ઇચ્છા પ્રમાણે સિવિલ મેરેજ અને છટાછેડાની છૂટ આપો!”

શ્રી એચ. વી. કામડ

આમ બીજાની ચર્ચા સામસામી જે અભિપ્રાયમાં આસતી હતી ત્યાં શ્રી એચ. વી. કામડે જોવા મળ્યા. પોતે આ બીજા ઉપર અભિપ્રાય આપવા બીજા કરતાં વધુ યોગ્ય છે તે જણાવતાં કહ્યું : ‘જારી રીતે, આ બીજા ઉપર તટસ્થતાથી અભિપ્રાય આપવો મારે માટે શક્ય છે. આ બીજામાં જે લાભાશાક છે તે મને

રૂપો તેમ નથી. કારણ કે, મારે નથી પત્ની, નથી સંતાન કે નથી મિલકત !

સભાગૃહમાં ગીકું હાસ્ય ફેલાઈ ગયું.

શ્રી કામડ : 'આ તો એ જમાનો છે કે સ્ત્રીઓ ધરતો ચૂસો અને પડેા છોડી પોલીસમેન્ટની ખુરસી ઉપર બેસે છે અને મોટર ગસમાં બેબી રહે છે !' હટાસથી હાસ્ય ફેલાયું. મૂળ મુદ્દા ઉપર આવતાં એમણે કહ્યું : 'આ ખીલ સ્ત્રીની વાસખી સદીમાં જલ્દીથી સ્થિતિને અનુરૂપ છે. જે અંકે સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ જલ્દીથી રહી છે તે રીતે તો આ ખીલ વહેતું આવતું નોંધવું હતું.' આ ખીલ બીમ-નારસીંગ સ્મૃતિ મણાશે એમ કહી જ્યારે શ્રી કામડ 'મનિવધર્મનો' ખ્યાલ આપતાં કૃષ્ણે અર્જુનને કહેલ ઉપદેશ ટાંકી રહ્યા હતા ત્યારે સભાની ચર્ચા તે દિવસ માટે પૂરી થઈ હતી.

શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ

તા. ૧લી માર્ચના રોજ શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ ખીલને ટેકા આપવા બિજાં થયાં ત્યારે એમણે વિરોધીઓએ સ્ત્રીપક્ષ સામે જે મુદ્દા રજૂ કર્યા હતા તેના જવાબ આપવાં માંડ્યા હતા. વળી એ પોતે સ્ત્રી હોવાથી સ્ત્રીને જે અન્યાય થઈ રહ્યો છે તેનું દુઃખ, અને નર્મી ખીલથી થનાર ન્યાયનો ઉત્સાહ, એમ દ્વિવિધ લાવ એમના શબ્દોમાં વ્યક્ત થતા હતા.

શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ : 'હિંદના સામાજિક ઇતિહાસમાં આ ખીલ અતિ અગત્યનું છે. આ ખીલની કલએને કુદરતી અને નૈતિક ટેકા છે. આ ખીલ રૂઢિચુસ્તો ઉપર ક્યાંય જીતવડતી કરતું નથી. ફક્ત ખીલનો આશય મળને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જીવવાની છૂટ આપે છે. જે જૂને ચીલે ચાલવા માગતા હોય તેમને આથી રોક્કા થવાનું નથી, સંધ્યારોનો રસ્તો મોકળો થાય છે.'

દીકરીને જાપતી મિલકતમાંથી મળનાર લાગના મુદ્દા અંગે બોલતાં એમણે કહ્યું : 'દીકરીને જાપતી મિલકતમાંથી લાગ મળે તે સામે વિરોધમાં કહેવામાં આવે છે કે આમ થશે તો એક અમળણા (જમાઇ)ને લાલ મળશે, પરંતુ વિરોધ આજીવી નથી. સ્ત્રીને મળનાર મિલકત તેની આગવી મણાએ અને જરૂર પડે તો એ અંગે કાયદો કરવો પડે તો તે પણ કુરી શકશે. એટલે એથી અમળણાને મિલકત આપવાનો પ્રશ્ન નથી, પરંતુ એક જ લોકીનાં પુત્રપુત્રીને જાપતી મિલકતનો સરખો વિસ્તો મળતાં ન્યાય થશે. વળી સ્ત્રીને મિલકત મળે તે માટે જીજો માર્ગ પણ સૂચવવામાં આવે છે કે એના પતિની મિલકતની એ આપોઆપ લાગીદાર અને છે, અને તે અંગે જરૂર જણાય તો કાયદો કરો. પણ એ મુદ્દો તો સ્ત્રીપુરુષના સમાન

અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એ અધિકાર મેળવવાનો એને જેટલો હક છે તેટલો જ હક પિતાની મિલકતમાં ભાગ મેળવવાનો છે.’

વળી દીકરીને મિલકત મળતાં કુટુંબમાં હલક ઊભો થશે એ મુદ્દાનો જવાબ આપતાં શ્રીમતી દુર્ગાબાઈએ કહ્યું : ‘આજની રીતનો વારસાહક નાબૂદ થતાં પિતાની હયાતીમાં સંતાનો મિલકત મેળવવાનાં હકદાર થશે નહિ. પિતાના મૃત્યુ બાદ જ પુત્ર તેમજ પુત્રીને મિલકત મળવાની જે જેટલે કુટુંબમાં હલક થવાનો રહેતો નથી.’ મતલબ કે પુત્રોને અંદરઅંદર જેવો હલક થશે તેવો જ પુત્રીને થશે. એથી નવો હલક ઊભો થવાનું કારણ નથી.

સ્ત્રીઓને મિલકત ઉપર ‘સંપૂર્ણ’ હક મળે તો એ અભણ અને પછાત હોવાથી મિલકત સાચવી નહિ શકે અને તેનો દુરુપયોગ થશે એવી ચર્ચા રહેલી દલીલના જવાબમાં શ્રીમતી દુર્ગાબાઈએ કહ્યું : ‘પુરો પણ ચારમાઈ થણ અભણ છે. જો તે કારણે એમને નાલાયક ગણવામાં ન આવતા હોય તો સ્ત્રીઓને શા માટે ગણવામાં આવે? વળી હાલમાં પુરુષના પ્રમાણ કરતાં સ્ત્રીનું પ્રમાણ લઘુત્વમાં વધતું જાય છે. ઉપરાંત, અભણતા એ કંઈ નાલાયકાની સાખિતી નથી.’

શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત મૈત્ર

જીલ્લો વિરોધ કરવા શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત મૈત્ર જીલ્લા થવા ત્યારે અમુક વર્ગે તેમને તાલીઓના ગડગડટથી વધારી લીધા હતા. તેમણે કહ્યું : ‘જે દેશમાં ગત્રીસ કરોડની વસ્તી હોય અને જુદા જુદા ધર્મો હોય એવા દેશ માટે સર્વસામાન્ય ક્રોડ કેવી રીતે તૈયાર કરી શકાય? એ કાયદો અમલમાં આવતાં હિંદુ સમાજ ભાંગી પડે એમ છે. આનો જવાબ આગામી ચૂંટણીઓ જરૂર આપશે. જો હિંદુ ઉપરાંત સર્વ પ્રજાને લાગુ પડે તેવો સર્વમાન્ય ક્રોડ ધરી શકતા હો તો તેમ કરો. બાકી હિંદુ ક્રોડને પડતો મુકો. જેમાં કરોડો માનવીઓનું હિત સમાવેલું છે તેવો ખરડો ચોરીછૂપીથી પસાર કરાવી શકાય નહિ. ચોરીછૂપી એટલા માટે કે ખરડા અંગે વિચારણા કરવા સભાગૃહને બહુ જોડો સમય અપાયો છે, તે માટે ખાસ બેઠક બોલાવવી જોઈએ. હિંદુ કાયદાને ક્રોડનો આકાર આપવાની જગ્યા જરૂર નથી કારણ કે હિંદુ કાયદો બગાડે છે. દમ્મરે વર્ષથી અસ્તિત્વમાં છે.’

શ્રી. એન. વી. ગાડગીલ

આ પછી પીજી અને ખાબજાતાના પ્રધાન શ્રી. એન. વી. ગાડગીલ જીલ્લો ટેકા આપતાં બોલ્યા : ‘સામાજિક સુધારાની આવડતમાં કામ બીએથી

થેનું જોઇએ એ બાબત સાથે હું શ્રી. મેનને મળતો થાઉં છું. પરંતુ આ બીજા તો એટલી ધીમી ગતિએ ચલે છે કે ઘણાને બીજા લાગી છે કે બીજા કદાચ મરી જશે! આ બીજાને ખરડો પ્રજા પાસે મહિનાઓ સુધી ચલે છે. વળી સામાન્ય ચૂંટણી વખતે અમુક પક્ષે મારો વિરોધ કર્યો હતો. એટલા જ કારણે કે આ બીજાને મારો ટેકો હતો. છતાં હું ચૂંટાઇ આવ્યો છું તે બતાવે છે કે હું પ્રજામનનો પડથો પાડું છું. સામાન્ય રીતે જ્યારે જ્યારે સામાજિક બીજા ધારાસભામાં આવે છે ત્યારે ત્યારે અમુક જાતનો વિરોધ થવાનું કરે છે: એક વર્ગ જે એમ કહે છે કે આ સભાને આવે ખરડો પાસ કરવાનો અધિકાર નથી. એ નવા ચૂંટણી સુધી મુક્તવં શાખો જોઇએ, ત્યારે મારા સમજવામાં નથી આવતું કે આ સભાને શી રીતે અધિકાર નથી? હિંદનું મૂળભૂત બંધારણ ઘડવાનો જો આ સભાને અધિકાર હોય તો આ બીજા જોયો તો મોટું નથી ને?

બીજાના સામાન્ય પ્રશ્ન ઉપર આમ જોડ્યા પછી વિગતમાં ઉતરતા શ્રી ગાડગીસે કહ્યું: 'આ પ્રશ્ન ઉપર પૂર્વગ્રહ અને લાગણીથી દેરવાદ ગયા પિતા: તટસ્થતાથી વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ બીજાના વિરોધનું કેન્દ્ર છે લગ્ન અને વારસામાં સરખો ભાગ. જ્યાં સુધી લગ્નને લાગેવળે છે ત્યાં સુધી બીજામાં એવું ક્રાન્તિકારી કાંઈ પગલું નથી. તેમજ એવું પણ કંઈ નથી કે હિન્દુ સંસ્કૃતિનો નાશ થાય. મારા પોતાના પ્રાંત પૂરની વાત કરું તો ૯૫ ટકાની વસ્તીમાં કાંઈ ને કાંઈ પ્રકારે છટાછેડાનો રિવાજ છે, જો કે હું કબૂલ કરું છું કે જે રિવાજને બહેકાવવાની જરૂર નથી. તેજ પ્રમાણે લગ્નની મરણ મુખી ગમે તે સંજોગોમાં ગાંઠ પાડી શાખવાની પણ જરૂર નથી. જે લોકો લગ્નથી દુઃખી હોય તે છટા થાય તો એક રીતે એ સામાજિક ફરજ બજાવી રહ્યા છે તેમ માનવું જોઇએ. વારસાહકનો વિચાર કરતી વખતે સદ્ભામાં લેવા જેવો મુદ્દો તો એ છે કે સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા અક્તિઓને અંગત સુખી કરી શકી છે? હું જોના ફટલાય લાગતા નહીં છું કે જોમાં જુવાન માણસોની એ પ્રથાને લીધે શક્તિ હણાય એક છે. આ પ્રથાનો કંઈ ઉપયોગ નથી અને આજે તેની કિંમત પણ નથી. જ્યારે મુદ્દાની બીજા બાજુએ દરેકને સારી રીતે જાણીતી છે.'

અમ પછી હિંદુ ધારાની ચર્ચા તા. ૨૪ માર્ચ ઉપર મુક્તવં રહી હતી.

‘બાપુ-મારી મા’

[પુસ્તક પરિચય]

આણંદ, તા. ૧૪-૩-૪૯

પ્રિય નાની બહેન,

આ પત્ર તારી હાર અને મારી છતના સુકાદાના સમાચાર તરીકે લખવા પ્રેરાયો છું. તું કહે છે કે, ‘સી મા ઉપરાંત બાપ પણ થઈ શકે. ધાગ્ય કે કમાઈને જાળકેનું પૂરું કરવું એ જ બાપનો મુખ્ય છે, જે આજે સી ધારે તો કરી શકે છે. પરંતુ બાપ કદી મા ન થઈ શકે, ધાગ્ય કે માનું હૈયું એ લાવે ક્યાંથી?’

હું કહું છું કે, ‘પુરુષમાં દષ્ટ માના જેવો પ્રેમ નથી એમ નહિ. પરંતુ એ સ્થૂલ પ્રેમ જલદારના ક્ષેત્રમાં પડવાથી સ્ત્રીના જેટલો પરિપક્વ થયો નથી એટલું જ. બાપી પુરુષ ધારે તો જરૂર એ પણ મા થઈ શકે.’

આ આપણો વાદવિવાદ જૂનો છે અને તેનો સુકાદો ત્રીંગળ પક્ષ તરફથી આજ સુધી મળ્યો ન હતો, તે આજે તારા જેવી જ એક નાની બહેન, શ્રી મનુબહેન ગાંધીએ ‘બાપુ-મારી મા’ એ નાની પુસ્તિકામાં આપ્યો છે. એટલે એ કાઈ પુરુષનો અભિપ્રાય નથી પણ તારી જાતિની એક બહેન છે.

બાર વર્ષની ઉંમરે મનુની મા મરી ગઈ. પછી દસ્તૂરગા પાસે આગાખાન મહેલમાં ફેદી તરીકે રહી. પરંતુ ચૌદમે વર્ષે દસ્તૂરગા પણ એને મૂકી ગયાં, પછી એ માવિહોણી છોકરીનાં મા બાપુ બન્યા. ગાંધીજી એને કહે—અત્યાર મુઝી બાપ તો ધણાયતો બન્યો છું. પણ મા તો હજુ સુધીમાં તારીજે બન્યો છું.’

આમ બાપુ મનુની મા બન્યા એટલું જ નહિ પણ સફળ મા બન્યા. એ અંગે અભિપ્રાય આપતાં મનુ કહે છે, ‘બાપુજીએ જેમ માતા એની ચૌદપંદર વર્ષની કન્યાને ઉછેરે એ રીતે શરૂ કરી. તેર-ચૌદ-પંદર વર્ષની જાળા સહેજે માતાના સાંનિધ્યમાં રહે અથવા માતાનું સાંનિધ્ય વધુ માગે છે. બાપુજી પણ મારા આત્માપીવામાં, પહેરવેશમાં, મારી માંદગીમાં, કશે જવા-આવવામાં, મારા અજ્યાસમાં, અરે ત્યાં સુધી કે હું દર અઠવાડિયે માયાના રાજ જરાબર સાફ કરું છું કે નહિ, એવું ઝીણવટભર્યું ચિન્તન કરવાનું શરૂ થયું; તે અંતઘડી સુધી એ ચિન્તન એવું જ રહ્યું.’

આમ મનુબહેનના સુકાદાથી પુરુષ મા થઈ શકે એ મારી છત સાડુજ દેવળ આ પત્ર તને નથી લખી રહ્યો. તું હારે અને હું છત્તું એમાં મારે મૌનવંલેલા જેવું પણ ન કહેવાય. પરંતુ આ પત્ર લખવાનો ઉદ્દેશ તો એ છે

‘બાપુએ મા તરીકે મનુનું ક્યું વંચનર ક્યું? તમે સ્ત્રી માંતાએ તો દોહરીને નાનપણથી શરેણાં અને રંગેરંગી કપડાં પહેરાંની કન્યાને લીંગણી બનાવી દો મા. જ્યારે બાપુએ મા તરીકે મનુને દાન જેવીને કહ્યું કે, ‘હું તો તારી મા બન્યો છું ને? જોટલે માટે તો તને બધું કહેવું જ રહ્યું. બહેનોમાં કૃત્રિમપણ આવી ગયું છે તેને લીધેજ બહેનો ઉપર અત્યાચાર થાય છે. ખોટા હીરામોતીના દાગીના થોડા વખતને માટે ચળકાટ આપશે પણ અતે કાળા પડી જશે. જે પહેરવેશમાં ખોટા છે તે આંતરિકતામાં શુદ્ધ હોવા એ વાત હું તો ઠી માનવાનો નથી. વળી આજકાલ નખ અને દામ રંગરાંની ફેશન જગી છે. સિપક્ટીકે લંગાડી બિચારી હોઈ રંગે છે, નખ રંગે છે. પરિણામે એને એ જોવાની કુરસદ નથી રહેતી કે પોતે કેટલી દુર્ગંજ, ફિક્કી થઈ ગઈ છે. પહેરાંની બહેનોનાં શરીરમાં એવું લોહી હતું કે કુદરતીજ હોઈ અને નખ લાલવુમ રહેતાં. પશ્ચિમનું આપણે આપણું અનુકરણ કર્યું છે એમાં વાંક બહેનોનો કે પુરુષોનો તો છે જ. પશ્ચ બહેનો માશીપાત્ર નથી જ. પશ્ચિમની શિસ્ત, સમ્યક્તા, વિનય, વિવેક, નિયમિતપણું, ઉચ્ચશીક્ષ સ્વભાવ, ખાંત, નવું નવું શીખવાની તમજા, બધા સાથે ભળવાની દેવ, બાપુ આપું એ પ્રાનસા કેટલું જ શીખવાનું છે, જે આપણે ફેંકી દીધું અને એનાં પદ-પાઉડર અને એવી એવી ફેશન લીધી.’

આ ઝોગણીસ વર્ષની ઉમરની છોકરીને બાપુએ પોતાના એકના એક સાથી તરીકે તો આખાલીના નિકટ પ્રવાસમાં રાખી હતી અને પોતાની ખપી જવાબદારી તેની ઉપર નાખી તેને જીવનની કેળવણી આપી રહ્યા હતા. તને પોતાને અંગ્રેજી ભણવાનું નથી મળ્યું જોટલે જે અફસોસ થવા કરે છે તેવો અફસોસ મનુને બાપુએ એવું લખ્યતર ઝાડાંની (પાંચમા અંગ્રેજીમાંથી) કર્ગવીથી બોલાવી લીધી ત્યારે ચતો હતો. અને એનો વિગ્રાધ કરતાં એ કહેતી-મને ભણવા ન દીધી.

બાપુ કહે: ‘પણ માટે તો તને લખ્યતાં અને ગણ્યતાં અને શીખવ્યું છે તેનું શું?’

મનુ દલીલ કરતી: ‘જુઓ, મહાદેવદાસ આટલું ભણ્યા તો જ આપના મંત્રી થઈ શક્યા ને? ખીજાઓ પણ જુઓ ખોટા થવા છે તે બધાએ ડિગ્રીઓ મેળવી તેથી જ ચંડયાને?’

તું પણ એ જ મનુના જેવું કહે છે ને? માફાઓ કેમ શક્યાતમાં હો શિખાર હોતા નથી પણ એમને કેળવણી મળે છે જોટલે જીવનમાં ખોટા થાય છે, છોકરીઓ બિચારી ચૂલામાં ચૂકી જાય છે?

તો સાંભળ બાપુનો જવાબ : ‘મોટા એટલા મોટા અને ‘ડિગ્રી’ કરતાં ‘ઉપાધિ’ શબ્દ તું વાપર, અને ‘ઉપાધિ’ એ અરેબીક ‘ઉપાધિ’જ (ચિંતા) છે. હું એરિસ્ટર બન્યો એનો પશ્ચાત્તાપ મને આજે થાય છે, અને ખરું કહું તો મને કદી ખ્યાલ-પણ નથી આવતો કે હું એરિસ્ટર બનેલ છું. એટલે હવે તો હું મારા અનુભવે જ બીજાને એ ઉપાધિમાંથી બચાવું! હા, ભાષા તરીકે બહુ જાણવું જ નોંધજો પણ આજની યુનિવર્સિટીમાં જે જોખણપટ્ટી ચઢ રહી છે, વિદ્યાર્થીઓ પોતાના લોહીનું પાણી કરે છે, એ જ મને ખૂંચે છે.’

એટલે તું અગ્રેજ ન બની શકો તેનો અફસોસ કરે છે તે મનુની માફક : તું પણ હોડી દેશે તેમ માનું છું. અને સાચું લાલુતર એટલે-સદ્ગુણો કેળવવા તે આપણે સૌ છંવનમાં ઉનારીએ તો સર્વ કેળવણી આવી જાય.

પણ આ ગુણો કેળવવા સહેલા નથી. તને યાદ તો શું રહ્યું હોય! આપણે મુંબઈથી આવતાં હતાં, એક્સપ્રેસમાં ગિરદી હતી. દિવસની મુસાફરી એટલે કંટાળો પણ આવ્યો હતો. એક માણસની જગા વધુ મળતાં તું આડી પડી આંખ મીચી ગઈ હતી. એક બાળક તેડેલી માતા આવતાં મેં તને જગાડી. એ ગહેનને ખેસવા જગા કરી આપવા દહ્યું. તું મારા ઉપર ખિન્નઈ ગઈ. બોલી—તમારા જેવા પરદુઃખલજન પોતે યંદુઃખી ગાય અને સામાને ય કરે. તેં આપણું એ વિગેવણ મેં ક્યારેય સ્વીકાર્યું નથી. પરંતુ ગાડીઓમાં જગા વધારે રોકવા પછી સામાની મુશ્કેલી ન વિચારવી એ આપણા સૌને માટે સદજ છે. તે કિસ્મતમાં મનુએ ટોકેલો બાપુનો પ્રસંગ આપણા સૌની આંખ ઉઘાડી નાખે તેવા છે.

પ્ર. સ. ૧૯૪૭ની ૩૦ મી માર્ચના રોજ પૂ. બાપુજીને તો આખાલી— ગિહાગના યત્રમાં ઝંપલાવ્યા પછી પહેલવહેલું જ લોડ માઉન્ટએટનને મળવા જવાનું થયું. ગરમી અસહ્ય હતી. ચોતીસ કલાકનો રસ્તો હતો. એમણે મનુને બોલાવીને કહ્યું : ‘જોજમાં જોડો સામાન અને નાનામાં નાનો ત્રીજા વર્ગનો કબજો પસંદ કરવાનો.’ મનુએ જે ખાનાંવાળો કબજો પસંદ કર્યો, એકમાં સામાન રખાવ્યો અને બીજામાં પૂ. બાપુજીને સુવાખેસવાનું રાખ્યું. હા વાગે ટ્રેન સાલી. મનુ બીજા ખાનામાં જઈ સામાન જોલી પૂ. બાપુજી માટે ખાવાનું તૈયાર કરવા ગઈ. થોડી વારે બાપુજીવાળા ખાનામાં એ આવી. તેમણે એને ચારીએથી બહાર નજર નાખી જોવાનું કહ્યું. મનુએ બહાર જોયું તો લોડો લટકતા હતા.

મનુને કપડો મળ્યો : ‘આ બીજા ખાનાનું, તેં કહ્યું હતું?’

મનુ : ‘હું અહીં જ બાપુ શમકાજ કરું, એવ પર કંઈ ગરમ કરું, વાસજો

‘આપુ - મારી મા’

સાફ કરું, તેથી આપને તકલીફ પડશે એમ જાણીને મેં જીવન ખાનાનું કહ્યું.

જાપુ : ‘આંખોએ પ્રેમ ને આનું નામ. તમે ખરે જો કે મને એકાએક

ઉપરાંત રેપેશિયલ દેન, તકલીફ ન પડે માટે કહેવામાં આવેલ, એક રેપેશિયલ

પાછળે દેલી ગાડીએ રેકાવ, અને રેકાવ, દમરનું ખર્ચ થઈ પડે? એ મને

કેમ પોંચાય? તે જીવન ખાનું લીધું, પણ તે સહન માગ્યા બેસાડે છે. હું

જાણું છું કે, તું આ જાણું મારા ઉપરના પ્રેમને વશ થઈને કરે છે. પણ

મારે તો તને જાણે ચકાવવી છે. નીચે નથી પછડાઈ, એ તારે સમજવું

જોઈએ. દેવે એનું પ્રાપ્તિત એ જ છે, તું જાણે સામાન અર્થે ખસેડી લે

અને આગળનું રેશન આપે ત્યારે રેશન મારતરને મારી પાસે બોલાવશે.’

આમ આખી રેપેશિયલ જોને માટે દોડે તેવા આપણા રાષ્ટ્રપિતા એક

ચંધારે ખાનાનો પરિવ્રજ પણ ન રાખતાં તે જગ્યા જીજ્ઞે રેશનને ખાતી કરી

આપી, ત્યારે આપણે સહેજ જગ્યા છોડવા તૈયાર નથી?

પદ પોતની આ નાની પૃસ્તિકામાં પાને પાને જાપુના છવનના રોજના

નાના પ્રસંગોમાંની ગહતા નજરે પડે છે. પાંચ મિનિટ મોડું થાય તો તે

માટે મનુને સાંભળવો પડેલો દુપડો, નાનો સરખો પરથર જીજ્ઞે ગામ રહી

થયો તે દુસ્ત્રાડના સમયમાં જોખમ બેસીને, જોને જતે એકલી મોકલીને જાપુએ

જોની કરેલી કસોટી, રાત્રે ૧૧ વાગે મુછને બે વાગે જગ્યાડતા અને મિનિટ

મિનિટનું કામ લેના જાપુ, કાલ જાગેલા ઉધાડા પડે નોઆખાલીમાં ૮૦

વર્ષની ઉમરે ફરમા જાપુ, પોતાના જ્વાલત મારે ખર્ચ કરનાર કાર્યકર્તાની

ધૂળ કાઢી નાખતા જાપુ, આવા નાના પણ આપણા છાનને કીમતી બોધપાઠ

આપતા પ્રસંગો જોટલા જ્યા છે કે સાચે જ મનુ માંખીનો આગણામી સહેજે

આજાર માની જવાબ છે. અને તું વાંચીસ ત્યારે તને યજો કે મારાથી નાની

આ મનુડી આપું સરસ રીતે લખા રાકી?

જાપુના છવનનાં વિવિધ પાસાં રજૂ કરતાં પુસ્તકો, મદારેવલાઈની ડાયરી,

જીજ્ઞે ભાગ ને આજે જ મારી પાસે આપ્યો છે, છવનનું પહેલ, જાપુની

પ્રસાદી વગેરેમાંથી આગણને કીમતી છવનમુડી મેળે તેથી છે. પરંતુ એ

મુડીને નથી વાંચીએ અને છવનમાં ન ઉતારીએ તો કંઈ અર્થ નથી. પરંતુ

એના સ્પર્શ આપણને યાંચ તે જરૂરો છે. અને તે માટે જ મેં આ પૈન લખી

તારું ‘જાપુ-મારી મા’ તરફ ધ્યાન દોર્યું છે. રાંચ્યા પછી તને એ કેવું

લાગ્યું તે જણાવજો. અને જોખીને તું મનુની જેમ જાપુ જોવી મા ખેલી

ધરીશ તો તે પછી મારા આનંદનો પાર નહિ રહે એ જ

મિત્રાભાઈના સુભાષી,

જમાનાનાં વહેણ

જરાભાઈ પટેલ

ભાઈ જરાભાઈ સ્વભાવે શિક્ષક છે, વતને સુધારક છે, કાર્યક્ષેત્રે સમાજ-સેવક છે. સેવામાં એમને પ્રિય છે હરિજન અને વિધવાનાં ક્ષેત્ર. આ ક્ષેત્રમાં એમણે પ્રયત્ન લીધો છે વિધવાનો, છતાં હરિજનો એમના એ ગુણને સેઈને સાથે જ રહ્યા છે. તા. ૧૪-૩-૪૬ રો 'મહાદેવભાઈની ડાયરી-પુસ્તક બીજું' બહાર પડ્યું છે. તેમાં (પાન ૧૨૩) પણ ભાઈ જરાભાઈની જેમ બાપુએ અને મુદ્દા સાથે લીધા છે: 'અસ્પૃશ્યતા નિવારણની આરંભતરી અસર તેની (નાતના સુધારા) દ્વરે પણ પડશે જ. બાળવિધવાઓને પરણાવવાનો પ્રયત્ન હું સ્વતંત્ર માનું છું. આ કામ સંચાલી અને પવિત્ર વ્યક્તિઓથી કરી શકાય એવાં છે.' તંત્રી

Δ

હમણાં હમણાં ફેટલાક યુવકો મને પૂછાને છે: 'કાઈ યોગ્ય વિધવા લગ્ન કરવા તૈયાર છે?'

ખીજી બાજુ ફેટલાક કહે છે: 'આવા ફેટલાં લગ્ન થયાં? ભલભલી કુંવારી છોકરીઓનાં ફેટલાં નથી ત્યા તમે વિધવાઓની વાતો ક્યાં કરો છો?'

વિધવાબહેનો કે જેમણે પુનર્લગ્નો કર્યા છે તેમને આ કામ હાથમાં લેવાનું કહીએ છીએ ત્યારે કહે છે. 'અમે જો આવો પ્રચાર કે પ્રવર્તન કરીએ તો વિધવાઓને લાગે કે પોને નાક કાપીને બેઠાં અને સામાના નાક કપાનવા જે.' જો કે આમાં લઘુતા છે પણ એ અવાગાવિક છે. હરિજનોની બાળેતમાં પણ આવા જ અનુભવો થાય છે.

હરિજનોને કહીએ છીએ કે, તમે અદરઅદરની અસ્પૃશ્યતા કાઢો તો ફેટલાક સમજુ લોકો પણ નળજાઈ ગતાવતાં કહે છે: 'તમે એક વાર કાઢી નાખોને. એકડો ગયો પછી મીઠાની દિમત ફેટલી?'

ફેટલાક જૂનવાણી કહે છે, 'તમે તમારો ધર્મ જોડો પણ અમે અમારો ધર્મ કેમ છોડીએ?' એક ગવળ બાઈને ત્યાં મારે જવાનો પ્રસંગ આવ્યો. મેં પાણી માગ્યું. મારી સાથે માગે જોજખીતા એક ગવળ બાઈ દતા. તેમણે કહ્યું કે, આપણું પાણી જો પીએ છે. પેલા બાઈ થોડા વિચારને અંતે તૈયાર થયા, પણ એમનાં પત્નીએ વાધો જોડાવ્યો. એ બહેન પાટીદારને ત્યાં પાણી લાગ્યાં. કહે—અમારે હાથે તમને શું કામે વટલાવીએ?

એ સાથે પંદરેક વર્ષ પહેલનો પ્રસંગ મને સાંભરી આવ્યો. ડચકાના

જંગલમાં અમે ચારપાંચ મિત્રો ફરવા ગયેલા. તરસ ખૂબ લાગેલી. સામેથી ગોરેક વર્ષની એક છોકરી પાણીની માટલી માથે ચૂકીને આવતી હતી. અમે એને પાણી પાવા કહ્યું. એણે નાંત પૂછી. જવાબ સાંભળીને એણે આગળ ચાલવા માંડ્યું. અમે એને એ માટલીનો એક રૂપિયો આપવાનો કહ્યો. તે ઘેડી કહે—તમે લાખ રૂપિયા આપો તોય શા કામના? હું દેડની છોકરી છું!!

અમે કહ્યું: 'અમને વાંધો નથી.'

છોકરી: 'તમને વટલાંપીને એ પાપ ક્યા ભરે ભોગવું!'

પછીથી અમે એ માટલી જળજળરીથી ઊપાડી લીધી. પાણી પીધું. પણ એ બહેનને ખૂબ દુ:ખ થયું. ચૂક બની એ અમારા સામે તાડી રહી. જાણે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરતી હોય કે મને માફ કરજે!

જ્યારે આ પાણી મેં પીધું ત્યારે મને પણ વટાળ અંગેની શંકા—આશંકાની મથામણ આપી વાટ થયેલી. એ છોકરીને અને મને થયેલી એ વિમાસણ સંસ્કારનું પરિણામ છે. આજે હરિજનનું પાણી પીતાં સકાય તો શું પણ પ્રયાસ પણ એ વાતનો આવતો નથી.

આપી જ કંઈક રિવાજ વિધવાબહેનોની છે. જુવાન વિધવાબહેનોને સંસારરુપ ભોગવવાના કાંઈ હોય એ મારે જાણે જ કહેવાની આજે જરૂર હોય. છતાં જળજળરીથી આ કાંઈ દયાથી દેવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. જાલ્લાલકાર વગેરે એના કાઠી નંખાવી કુરૂપ બનાવી પુરુષ સમજે છે કે હવે સમાજ નિશ્ચિંત છે, આ પાખંડ છે તે તો આજે સાબિત થયેલી હકીકત છે. લગ્નમાંથી શરીરરુપ બાદ કરીએ, જો કે એ કરી શકાય તેથી સહેજ વાત નથી, છતાં સ્ત્રીપુરુષને સાથીની જરૂર છે. સ્ત્રીપુરુષની કુદરતે બનાવેલી અજોડ જોડીને આપણે ફરજિયાત વૈધવ્ય પ્રમાણિત કરીને તોડી બેસા છીએ. સંસ્કારને લીધે આ બધું આપણે સમજીએ છીએ છતાં આંખના ઘરમાંની વિધવા બહેનદીકરીને નવે સાથી મેળવી આપવામાં આપણે લાચાર બનીએ છીએ. પણ એ સંસ્કાર અને લાચારી આપણે હવે બંનેની નાખતી જોઈએ.

વિધવાબહેનને સાથી, મેળવી આપવામાં એનાં માનપ અને લોભ સુખ્ય ભાગ લગજે છે. 'પાટીદાર'માં એવાં ત્રણ લગ્નો અંગે જે હકીકત મસંગ બન્યા પ્રમાણે જાણી છે તે એને ટેકા આપે છે. વિધવાબહેનને પુનર્લગ્ન માટે ટેકા આપવો, પ્રોત્સાહન આપવું એ દરેક સુધારકની ફરજ છે. મિત્રો પણ આવાં લગ્નોમાં સારી મદદ કરી શકે છે. ગયાં અંકમાં શ્રી

એ વરસનો સળધ થયો પણ ક્યારેય અમારા તરફથી કાંઈ વાંધાવચ્છે આગ્યો છે? હું તો બહાર ફરેલીગણેલી છું એટલે વધુને પણ દીકરી જેમ રાખું છું. વહુ શાં કપડાં લાવી ને જણાશે લાવી તેનીય મેં કદી ભાંગવડ કરી છે?’

ડાહીયા : ‘તમારા તરફ અમને પૂરી નિરાંત છે. કુસુમેય કાંઈ દહાડો ફરિયાદ નથી કરી.’

સમજુયા : ‘પણ એની સામે કદર ન કરે ત્યારે દુઃખ થાય છે. વિપિનનું મન જરા ઓછું હતું. એણે બીજી એકમે છાડીઓ ભેઈ હતી તે કરતા આ જરા ઓછી દેખાવડી હતી. પરંતુ મેં અને ‘એમણે’ દાખીને હા પેડાવી. એમ સમજીને કે આપણી સરખી મથાવડીનાં ઘરને આપણે ના પાડીએ તો એ ક્યાં જાય? આજે બીજાનો વારો તો હાલે આપણો.’

ડાહીયા : ‘એવું તમારા જેવું આજે સમજે છે કાણ?’

સમજુયા : ‘એમ સમજીને અમે હા પાડી ત્યારે એમણે અમારી સ્થિતિ ના ‘સમજવી ભેઈજે? મણુ વધારે મગજ ભર્યું હોત તો કંઈ બગડી જાત? અમારા મનમાં તો એવું કંઈ નહીં, ધનું જનાલિનેય અમે તો વહેવા સાચવ્યો, પણ મનમાં તો થાય જ ને?’

ડાહીયા : ‘ના કેમ થાય? અને શુકનમાં જ આવું કરે તો પછી સામાનુ મનેય શી રીતે રહે?’

સમજુયા : ‘અમને તો એવું કંઈ નથી. આ તો વાતેવાત નીકળી ત્યારે કહ્યું. જાકી મને તો એવી બહાર વાતો કરવાનીય ટેવ નથી. તમેજ કહેા, તમે લાખ આપ્યા કે ફૂટી બદામ આપી, પણ કદી મારે એટલેથી વાત નીકળી સાંભળી છે?’

ડાહીયા : ‘સારા માણસમાં, જાતમાં એ જ ફેર છે ને? મારી કુસુમની મને સહેજે ચિંતા નહિ તે એટલે જ ને?’

બીજા ઐર્ગમાંથી એક : ‘તમારા પાટીદારમાં તો ભારે દુઃખ. દસલીસ હજાર એક લગનમાં ખર્ચ થાય તે ઝોછો જુલમ છે?’

ડાહીયા : ‘દીકરી પાછળ ખર્ચેલું કંઈ અવર્યા નથી જતું. આટલું ખર્ચ કરે છે પણ ક્યો પાટીદાર મરી ગયો? અને નથી કરતા તેથી ક્યો પૈસાદાર થઈ ગયો?’

બીજા બાઈ : ‘પણ ગરીબ હોય તેનો બિચાગનો મરો ને?’

સમજુયા : ‘એણે બીજાના વાદ કરીને શું દામ છે?’

ત્રીજા બાઈ : ‘ખરું છે, આપણા લોક, નખખોદિયા, બીજાના વાદ કરીને મરી જાય છે. જાકી સૌ ગળા પ્રમાણે ચાલતા હોય તો કશું દુઃખ નથી.’

આમ વાતોમાં, ડાંડીયાને ઉત્તરવાનું રહેતાન નજીક આંધુ. એમણે ગિરસામાંથી ફસની એક નોટ અને એક છૂટો રૂપિયો કાઢ્યો, અને વેવાણુને આપવા માંડ્યો.

સમજુઆ એનો અસ્વીકાર કરતાં બોલ્યાં : ‘ના, ના, રસ્તામાં તે કંઈ લેવુંદેવડ હોતી જશે ?’

ડાંડીયા : ‘રસ્તામાં ન હોય તો તમે અમારે ઘેર ક્યાં વારેવારે આવો છો ?’

સમજુઆ : ‘કામ વગર કંઈ અવાધ કે ? માગમાં એવી લેવાખાવાની જીતિ હોય ત્યારે ખાલી આવવાનું મન થાય ને ?’

ડાંડીયા : ‘આપવાલેવાથી કશું ખૂટતું નથી, મન ભ્રમ્યો. એ વગરતું બધું નકામું.’ અને રૂપિયા આપવાનો આશય કરતાં કહ્યું : ‘મારો હાથ દેવો તો કુસુમના સમ.’

સમ દીધા એટલે ઉપાય ન રહ્યો હોય તેમ નરમ પડતાં સમજુઆએ કહ્યું : ‘આ તો ખોટું દહેવાય.’

ડાંડીયા : ‘ખોટું કશું નથી. તમે લેવા સર્ગમાં છો અને અમે આપવા.’

સમજુઆએ ન છૂટકે લેતાં હોય તેમ કચ્છાતું મોં કરીને રૂપિયા સ્વીકારી લીધા. આવન્ને-જન્ને કરી લીધું. અને માડી બિભી રહી એટલે ડાંડીયા ઉતરી મયાં.

સાથે એકેલી બાઈએ સમજુઆને કહ્યું : ‘તમને વેવાણુ સારાં મળ્યાં કે.’

બીજી બાઈ : ‘સારું માણસ ઢાંક્યું જ ન રહે. એ આઆં કે તરત બિભાં ચડને જગા આપી. વિવેક કંઈ કાઢના બાપનો છે.’

ત્રીજી બાઈ : ‘ખાલી મોંનો વિવેક ક્યો છે એવુંય ક્યાં છે ? ચંદ દેખને અગિયાર રૂપિયા આપ્યા ને ?’

સમજુઆનું મોં મલકા ગયું. બોલ્યાં : ‘તમે લોદા પાડીદાર નાતનાં બોમિયાં નહિ એટલે આ બધું તરું લાગે છે. બાપી અમારી નાતમાં આટલો વિવેક ક્યો સારું થવાતું હોય તો બધાં સારાં દહેવાય.’

એક બાઈ : ‘અમારી નાતમાં તો આવું નહિ એટલે અમને તો તરું જ લાગે.’

સમજુઆ : ‘તમે કયી નાતનાં છો ?’

બાઈ : ‘વાણિયા.’

સમજુઆ : ‘ક્યાં રહો છો ?’

બાઈ : ‘સુરત.’

સમજુઆ : ‘મૂળ ક્યાંનાં ?’

બાઈ : ‘સુરતનાં જ.’

સમજુઆ : ‘એટલે જ તમને નવાઈ લાગે. બાપી અરેતરના વાણિયા તો

અમારા રિવાજ જાણે. ડાહીયાએ આમાં વધારે કશું કયું નથી. મેં દીકરી પરણાવી છે, તે વેવાણુ જો મને આમ મળે તો હું આટલા રૂપિયા આપું તો એમની નજરમાંય ન આવે.’

બીજા બાઈ બોલી : ‘શું કહો છો?’

સમજુઆ : ‘ડાહીયાએ બીજો પણ એક દીકરી પરણાવી છે. તે લોકો એમના સ્વભાવથી કંટાળેલાં છે. મારે તો બહુ જવાનું નહિ, મારો મનહર પણ મુંબઈ રહે એટલે બીજા જમાઈની પેઠે એમને ચૂસે નહિ એટલે આટલી રકમ એમને હોયેથી છૂટે. બાકી હું વેવાણુ થવા ગઈ ત્યારે મારી સાથે આવેલી, એ પિત્રાઈ બહેનોને એ પાંચ પાંચ રૂપિયા આપીને ઊભાં રહેલાં. પછી મેં ખૂબમાં જઈ એ વાનાં કહ્યાં, ત્યારે અગિયાર અગિયાર રૂપિયા આપ્યા.’

એક બાઈ : ‘ત્યારે તમને તો મોટી રકમ આપી હશે?’

સમજુઆ : ‘એકસો એક.’

બીજા બાઈ : ‘આવું અમારાયી તો ન પહોંચાય.’

સમજુઆ : ‘આમાં નવું કશું નથી. ડાહીયા તમને ઘડીની વાતચીતથી સારાં લાગ્યાં પણ સામાની આંખમાં આંગળી ધાલી જાય તેવાં છે. લગ્ન વખતે ૭૦ તોલા જણ્યોની શરત હતી અને કરાવી ૫૫ તોલા જ.’

એક બાઈ : ‘શરત ક્યાં પછી ગોણું કરે એ તો ખરાબ કહેવાય.’

સમજુઆ : ‘પણ હું એવી ક્યાં કાચી માથા છું કે એમ છેતરાઉં. જાહુને કહી દીધું કે બીજો આવે જો ૭૦ તોલા પૂરા લેઈને નહિ આવે તો ફરી તેડવાની વાત નહિ બને.’

એક બાઈએ હિતકાંપપૂર્વક પૂછ્યું : ‘પછી?’

સમજુઆ : ‘પછી શું? જખ મારીને કરાવી. હું કંઈ લેવાખાવાના સ્વભાવની નથી, પણ કાંઈ છેતરી જાય તેને અને મારે આદરે, ડાહીયા ગદાર દેખાય છે તે કરતાં સાત ઊંડાં બોંધર્મા છે. વળી એમની દીકરીઓય સાસરીનું ખેંચવાને બદલે પિયરવણુ છે.’

બીજા બાઈ : ‘એ તો આજનો જમાનો જ બદલાઈ ગયો છે. જ્યાં જઈએ ત્યાં આજની વધુ એવી દેખાય છે.’

સમજુઆ : ‘પણ મેં તો એણે (કુસુમે) બારણે પગ મૂક્યો ને કહી દીધું કે આ ઘરને તારું માનીશ તો જ મારે ઘેર રહી સપ્તશ. એય સગલ મંદ કે પછી હકનું હોંય તે એની મેળે લેતી આવે.’

પાટલીને ડેડે બેઠેલા પુરુષ આ બધું સાંભળી રહ્યો હતો અને તે આમ લખીને છપાવશે નેનો સમજુઆને ખ્યાલ ક્યાંથી હોય? પ્રવાસી

બહેનોની અવદશા

એક દુઃખી બહેન

આફ્રિકાથી એક બહેને એની કાચી ભાષામાં એક કડણુ મિસ્સો લખી મોકલ્યો છે. લખનાર બહેન પણ દુઃખી છે. પત્રને છેડે સહી કરી છે—‘તેના બેવીજ દુઃખી અબળા!’ બહેનનો આશય છે કે આ છપાવાથી કન્યાના માળાપોની આંખ ઉઘરે. કેટલાંયની આંખ ઉઘરશે એ શું કહેવાય? પરંતુ આ લખનાર બહેનને વેચીલની આંખ ઉઘરશે તો એ બહેને લખેલો પત્ર સાર્યક થશે. ત’ત્રી

.....ને ત્યાં સાત છોકરીઓ હતી. પ્રથમ સ્ત્રી ત્રણ છોકરીઓ મૂડીને મસી ગઈ. બીજી સ્ત્રીને ચાર છોકરીઓ થઈ. કહેવાય છે કે મોટી છોકરીને ગમે ત્યાં નાખી. અત્યારે પુણુ તે દુઃખી છે. રોજ માળાપને શ્રાપ આપે છે. બીજી છોકરીની સામુંય નેતા નથી, પરંતુ એનાં સાસરિયાં સાગં છે તે સુખેદુઃખે દિવસો કાઢે છે. ત્રીજી છોકરીનો મૂડીતો પણુ નેયો નહિ, ગમે તેવો દારૂડિયો, ખરાબ ચાલનો તેની સાથે જીંદગી જોડી દીધી. દશે, ખિચારીને ગમે ત્યાં પરણાવી પણ તેની અપરમાતાની જલમાંથી તે છૂટી!

ચોથી છોકરીને છ છઠ્ઠીસ ચોપડી લણાવી. તે છોકરીને રૂઝના મારતર સાથે પ્રેમ થયો. કાગળો બોપ તેમજ તેની નાની બહેનોથી સંલાહ થતા હતા. છતાં આંધળી માને જરા પણ સૂઝું નહિ. ગામમાં વાતો થવા મંડી. એ વાત તેની અપર બહેન, જે મોટી છે તેની પાસે મૂક. માતાની જિભામીના સમાચાર જાણ્યા ને તે ત્યાં ગઈ. તેણે તેની બહેનને પૂછ્યું કે, નારી આવી વાતો આપ છે તો વાત શી છે? એણે કહ્યું કે તમે શા માટે મારી આવી વાતો કરો છો? હું જાને કહી દર્શા અને જે મારી વાતો કરતું દશે તેની ખગર લેઈ નાખીશ. જોરમાન બહેન એટલે તે બોલે જ શું?

આ વાતને છ મહિના વીતી ગયા. ઘરમાં મારતરે બોટો મોકલવા માંડી. કાંઈ કહે છે કે ચાર પાંચ સાડીઓ, સોનાની પીન, સોનાનાં બકલ, સોનાની ખંગડીઓ બેંટ આપેલી. નાત પારકી ને આટલું બધું કેમ આપે છે, તે માને લેતાં કેમ વિચાર ન થયે?

એક દિવસ એના બાપે ‘મારતરને જમવાનું’ આમંત્રણ આપ્યું. મારતર જમવા આવ્યા. જમવા બેસા તે ઘખતે છોકરી ઉપર લખેલો કાગળ જમવાની

ચાળી નીચે મૂક્યો. જગીને માસ્તર જતા રહ્યાં. કિંમત જોગે છોકરી કાગળ લેવાનો બૂલી ગઈ. બેચ ચાળીઓ લઈ ગયો. કાગળ આપના હાથમાં પકડાઈ ગયો. બેચ ખોલાસે, ઘરમાં રમખાણ થયું. છોકરી ઉપર દાબ રાખવા મંડ્યા. પણ પછી શું? પાપનો ઘડો લગઈ ચૂક્યો હતો. છોકરી ગર્ભવતી હતી. તેને બે માસ થયા હતાં. એ બાબુ લોકો માસ્તરને ફેરવા મંડ્યા. બોલ્યું માસ્તર, આમ છોડીને ચાલ્યા ગયા. આ બાબુ છોકરીને તેની માતાએ સતાવા માંડી, ખૂન માર માર્યો. ગિચારીનું કાંઈ ના રહ્યું. આખરે તેને તેની મોટીબહેન સાંભરી અને તેને ખજર આપ્યા કે મને મદદ કરે. મોટીબહેન આવી. છોકરીએ કહ્યું કે મને માસ્તર સાથે નહિ પરણાવે તો તો આપનાત કરીને મરીશ. મને બીજે પરણાવશે તો હું સુખી થવાની નથી. તેની બહેને તેને ધીરજ આપીને કહ્યું કે જો તારો વિચાર કે તો હું માસ્તરને પૂછી જોઈ પછી વાત. અને તુર્તજ તેની બહેન ત્યાંથી રવાના થઈ ગઈ. અને છોકરી ઉપર જુલમની ઝડીઓ વરસવા માંડી. તેની ધીરજ ખૂરી ગઈ. પ્રેમધેલી વિયોગી બનીને પ્રાણ જોવી થઈ ગઈ અને માંખાપને બીવડાવા માંડી. મેજ કેરોમીન રોજે બે ત્રણ દિવસ લાગલાગટ તેને અગાજર તેની મા સતામણી કરવા માંડી. સાલ્લા પહેરેલા બાળવા માંડી પણ પાપાણુ હવે માઆપના હવે પીગળ્યું નહિ. મરવાની આગલી રાતે તેની માએ તેના ઉપર ખરેખરે જુલમ ગુજારવા માંડ્યો. તે ગિચારીથી સહન ન થયું. સવારમાં જડીને તેણે કેરોમીન છાટી ઘરમાં ફરવા માંડ્યું. ઘરમાં કલાક સુધી ફરી પણ માઆપે તેનાં કપડાં કદાચાં નહિ અને કહે કે જો તો બીવડાવે છે જો શું મરવાની હતી? તેણે દિવાસળી આંધી અને અગ્નિદેવે તેને તેના પાસમાં લઈ લીધી. ગિચારી દોઢ દિવસ રીગાઈ. કામના હાથનું પાણી પણ પીતી ન હતી. તે કહેતી કે મોટીબહેન આપે તો પીઉં. પણ મોટીબહેન ક્યાં હાજર હતી? તે માસ્તરને પૂછવા મઈ હતી. આમ દોઢ દિવસ રીગાઈને આત્મા છોડ્યો પણ તેની મા તેને ચડી પણ નથી!

આવા આવા કરજી અંત, કરજી કયાઓ બને છે છતાં માઆપોની આંખો ખૂલતી નથી. ધિક્કાર કે જોવા માઆપને અને આવા સમાજને કે છોકરીઓના નીસાસા લઈ અંતે પણ સુખી થવાના નથી. જો પાટીદાર સમાજ હવે તો આંખ ખોલીને જો. બસ.

લી. તેના જેવીજ દુનિયા અબળા

અં થ સ્વી ડા ર

[૧] મહાદેવભાઈની ડાયરી-પુસ્તક બીજું : સંપાદક-નરહરિ દા. પરોખ, પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, ડા. પાા.

મહાદેવભાઈની ડાયરીના પ્રથમ પુસ્તકના અનુસંધાનમાં (તા. ૫-૬-'૩૨ થી તા. ૧-૧-'૩૩) આ બીજું પુસ્તક છે. બાપુએ ૧૨૫૩ જેલમાં હરિજનોના અલગ મતદારમંડળના પ્રથમ ઉપર કરેલા ઉપવાસના વાતાવરણથી આ પુસ્તક યદુ ગાયે છે. બાપુ ધર્મને બાતર પ્રાણ આપવા કેટલા ઉત્સુક હતા તેનો આમાં ખ્યાલ આવે છે. અને છેવટે એ દારણે એમણે પ્રાણ આપ્યો પણ ખરો. 'સત્યાગ્રહીના એક સજ્જ તરીકે ઉપવાસની સાંગોપાંગ ચર્ચા આ પુસ્તકમાં જેટલી થઈ છે તેટલી બીજે ક્યાંયે થઈ નથી.' તે સંપાદકના શબ્દોનો પૂરેપૂરો વાચકને અનુભવ થાય છે. પ્રથમના પુસ્તકની જેમ જ આમાં પણ પવન્યવદાર (જેલમાં એ મુખ્ય અંગ હોવાથી) થી મોટો ભાગ રોકાયો છે, જે વાંચતાં બાપુની પ્રતિભા અને દેશવિદેશના અનોકાનો મેળવેલો પ્રેમ અનુભવવા મળે છે. સરદારના દટાણે આ પુસ્તકમાં ઉપવાસના મંત્રીર વાતાવરણને લીધે જોશ નજરે પડે છે. મહાદેવભાઈ હનુમાનના અવતાર હોય તેમ વધુ ને વધુ પ્રતીતિ યતી ભાવે છે. બાપુ સ્વદેશવાસી હનુમાન કરતાં આપણો સંસારી મહાદેવભાઈ કાંઈ રીતે ઉતરતા નથી. દમણાં દમણાં બાપુ અગે જે શુભરાત્રી ભાષામાં પુસ્તક બહાર પડવા લાગ્યાં છે તે આજના કરતાં ભવિષ્યમાં એટલાં કીમતી થઈ પડશે કે હાથીની કહેવત-દોથી છવતે લાખનો અને મરે સવા લાખનો-ની ચરજ સારશે.

[૨] બાપુ-મારી મા : લેખિકા-મનુષ્યદેવ શાંધી, પ્રકાશક-ઉપર પ્રમાણે, દસ આના.

આ અંકમાં જુદા લેખરૂપે 'બાપુ-મારી મા' પુસ્તકપરિચય પણ રૂપમાં આપ્યો છે.

[૩] માલધારી : લેખક-રઘુનાથ મં. કદમ, પ્રકાશક-નાયચેતનાં સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ, ડા. ૩.

એ દાયકા પહેલાં લેખકે સાન વર્ષ સુધી ગીરની બીતરનાં નેસાંતાં અનેક વાર દર્શન કરેલાં એથી પ્રેરાઈને એ પ્રદેશના માલધારી (બેસો ગળવાવાળા) આદ્યજનોનાં છવેન એમણે આ નવલકથામાં આલેખ્યાં છે. આજની રીતે, એ છવનામાં વાચકને ફેરફાર લાગે તેવું છે. છતાં વાર્તાનો દસ અને માનવભાષા એવા છે કે વાચક આનંદ સાથે સાર્થક વાંચવા પ્રેરાશે.

કરમસદના શ્રી આશાલાલ

કરમસદના શ્રી આશાલાલ મોતીલાલ પટેલ પ્રથમ આફિકામાં રહેલે ખાતામાં ગાડી તરીકે નોકરી કરતા હતા. ગોરા લેણા સાથે અવારનવાર સ્વમાન અંગે ઝગડાઓ થતાં થતાં નોકરી છોડી -વતન પાછા -આવ્યા. ગામમાં વળી ગોરા માનસથી ચડે એવી પાટીદારશાહીનો અનુભવ થયો એટલે મહેમદાવાદ પાસેના સાંખેજ ગામે થોડી જમીન અને ઘર ગામી વસવાટ કર્યો. અને શાંતિમય જીવન માળવા લાગ્યા. આવા સ્વતંત્ર વિચારના માણસ સામાજિક રૂઢિને તાબે ન થાય એ સમજાય તેવું છે. પારતેર વર્ષ પહેલાં એમનાં મોટાં દીકરી શ્રી શાન્તાબહેનના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. એ બહેન અમદાવાદના શારદા મંદિરમાં ભણતાં હતાં અને અંગ્રેજીના અધ્યાપક શ્રી ચન્દ્રવદન શુક્લ સાથે પરિચયમાં આવતાં, બંનેએ લગ્ન કરવાની ઈચ્છા જતાવી. શ્રી આશાલાલએ દીકરીને સંમતિ આપી અને લગ્ન પતી ગયું હતું. આ લગ્ન પછી શ્રી શાન્તાબહેનને સીધે તેમનાં દાકાતાં દીકરી શ્રી સુભદ્રાબહેન નક્ષીતા લેખક શ્રી ભોગીલાલ ગાંધીના પરિચયમાં આવ્યાં અને તેમણે પણ થોડા વખત પછી એ ભાઈ સાથે આંતરગાતિય લગ્ન કર્યું. આટલા વર્ષ પહેલાં આવી હિંમત બતાવનાર શ્રી આશાલાલને દાલમાં એમનાં અઢાર વર્ષનાં નાનાં દીકરી શ્રી ઈલાબહેનના લગ્નનો પ્રશ્ન આવ્યો.

વીરસદના શ્રી સુમનલાલ

વીરસદના શ્રી સુમનલાલનો પરોક્ષ પરિચય જગલમ ત્રણ વર્ષ ઉપર એમણે 'પાટીદાર' માટે લેખ મોકલવા માંડ્યા ત્યારે તંત્રી તરીકે મને થયો હતો. વગર જોયે એ લેખોની ભાષા, વિચાર અને દૃષ્ટિથી લાગ્યું હતું કે આ જીવનમાં ભાવના છે, સંસ્કાર પણ છે. અને સાચે જ તે પછી એમના થોડા પરિચયે પણ ખાતરી થઈ કે એમના લખાણે જે છાપ પાડી હતી તે સાચી હતી. શ્રી સુમનલાલ ભાઈલાલભાઈ અમીન ૨૭ વર્ષની ઉમરના છે. અભ્યાસ મેટ્રિક સુધી અને ચાલુ સાલે હિંદોની વિશારદ અને રત્નની પરીક્ષામાં બેઠા છે. આમ ધધે વેપારી (વડોદરામાં) હોવા છતાં સ્વભાવે વિદ્યાર્થી છે અને વિદ્યાનો લાલ વડોદરા રાષ્ટ્રભાષા પ્રચારક સમિતિના મંત્રી તરીકે કાર્ય અને પરિચયના વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરાવીને આપે છે. વળી એ પોતે સુખી થરના પણ નથી. મધ્યમ વર્ગની

મુંડેલીઓ વચ્ચે તેમણે પોતાની જાતે નાનપણથી પોતાનો માર્ગ કાઢ્યો છે. વડોદરામાં રથપાયેલ પાટીદાર સમાજના એ સભ્ય છે અને તે મંડળ અમુક ક્ષેત્રોમાં નહિ પણ સર્વ શરતો તેમણે સ્વીકારી છે. આમ યુવ તરીકે સંસ્કારમાં છુદી છાપ પાડતા શ્રી સુમનભાઈ જેના પરિચયમાં આ તેનો પ્રેમ હતો તે વેળા છે.

પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજની હાજરીમાં લગ્ન

શ્રી આશાભાઈને તો ગોળનો કે દહેવાતાં જિંઘાં કુટુંબનો મોહ હતો નહિ, એમને તો પોતાની દીકરી માટે લાયક વર જોઈતા હતા. જે મિ એ માટે એમની મદદમાં હતા તે દ્વારા એમને શ્રી સુમનભાઈની આગમણી. શ્રી આશાભાઈ એમને મળ્યા. શ્રી ધલાયદેન અને શ્રી સુમનભાઈ પણ મળ્યા. સર્વ સંમત થયાં એટલે કાંઈ જાતની લેવડદેવડ કે ધામધૂમ વગર સાદાઈથી પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજની હાજરીમાં તા. ૨-૩-૪૯ન રોજ વડોદરામાં તારકેશ્વર મહાદેવમાં એ લગ્નપ્રસંગ પતાવવામાં આવ્યો. એ લગ્નપ્રસંગે વિધવાગહેનોએ પણ હાજરી આપી હતી. આમંત્રિત મિત્રો-સ્નેહીઓ તથા પાટીદાર સમાજના સભ્યો પણ હાજર હતા.

પૂજ્ય મહારાજના પ્રાસંગિક બે બોલ

લગ્ન પછી નવ દેપતિ પૂજ્ય મહારાજને પણ લાગ્યું ત્યાં આશાવાઈ આપતાં એમને કહ્યું : 'જે આદર્શ પ્રમાણે લગ્ન કર્યું છે તે આદર્શ જીવન અર્થાત્તે સોશિયલ માર્ગદર્શક થયો.' કન્યાપિતાને કહ્યું : 'તમે જે પંચલું ભર્યું છે તેથી તમે સાચે જ સમાજની મોટી સેવા કરી છે.' લગ્નપ્રસંગે પધારેલાં ગહેનો અને ભાઈઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું : 'પાટીદાર નાતમાં તો કન્યાના આપને વર શોધતાં ચાકીને આંખમાં આંસુ આવી ગયા વિના રહેતાં નથી. એટલે પાટીદાર નાતમાં જો તો આ લગ્ન ગન્યું તેમ કન્યાનાં માથાપે દિમત જતાવી વાડા બહાર કન્યા આપતાં ચું પડશે અરેર કન્યાઓએ એવી દિમત જાતે જતાવવી પડશે. જો એવું ના થાય તો પાટીદાર જેવી બહાદુર પ્રજા બલાસ થઈ જાય.'

ભારેભાર સત્ય

પૂજ્ય મહારાજે જે કહેલું વાક્ય ઉચ્ચાર્યું - 'જો એવું ના થાય તો પાટીદાર જેવી બહાદુર પ્રજા બલાસ થઈ જાય - તેમાં ભારેભાર સત્ય છે. આજે લગ્નનો પ્રસંગ એટલો જટીલ ગયો છે કે ભલભલા લાગવગવાળા અને પેસાવાળા પણ પોતાની દીકરીઓ માટે વર મોંમાગ્યા દામ આપવાની

તેવારી હોવા છતાં મેળવી શકતા નથી. અને જોવા પૈસા ન અર્થી શકે તેવા તો મોટા પ્રમાણમાં ને, આનો એક જ ઉપાય છે — ગોળ દારા, કટ્ટોલ દારા કોબી કરેલી કૃત્રિમ વરની તંગીએ પ્રથા કાઢી નાખીને દૂર કરવી જોઈએ. અને એ દષ્ટિએ આ લગનનું ધણું મહત્ત્વ છે. અને સમાજમાં આ પ્રસંગોને વધુ જાહેરાત મળે તે જરૂરનું છે. અને તે માટે પાટીદાર સમાજે શું કરવું જોઈએ તે આ લગનમાં હાજરી આપતાં જે વિચાર સ્ફુર્ત્યો તે જણાવું છું.

પાટીદાર સમાજે આવા પ્રસંગે શું કરવું જોઈએ?

પ્રજામાં લાપજોથી કે લખાણોથી જે અસર નથી પડતી તે આચરણથી પડે છે. જોટલે આવા પ્રસંગો હોય ત્યારે જે લગન વ્યક્તિગત ન ગોઠવતાં પાટીદાર સમાજના આશ્રયે ગોઠવવું જોઈએ: જેમ સમાજની સલાહ હોય અને સભ્યોને આમંત્રણ અપાય તેમ આવા પ્રસંગે દરેકને આમંત્રણ આપવું. અને ત્યાં સુધી દરેક સ્થાનિક સભ્યે અને તેમાં ય કારેબારીના સભ્યોએ તો અવશ્ય હાજર રહેવું જોઈએ. વળી આવાં લગનોમાં પુરુષોએ જ કેવળ હાજરી ન આપતાં પત્નીસહ આવવું જોઈએ — જે આ તેમ જ ખીજા પ્રસંગોએ જોણું જોવામાં આવે છે. સહકુટુંબ લગનમાં જવું એ કંઈ નવું નથી. સ્ત્રીઓ અમુક જ વાતાવરણમાં રહેતી હોઈ નહીં પ્રથા અપનાવવામાં એ મુખ્ય આનાકાની કરે છે, જોટલે આવા પ્રસંગોમાં જવાઆવવાથી નવું માનસ ફેળવાશે. મતલબ કે પાટીદાર સમાજે આવા પ્રસંગોનો પ્રચારની દષ્ટિએ પૂરેપૂરું ઉપયોગ કરી લેવો જોઈએ.

સાદું લગન

નારના શ્રી છોટાભાઈ સુનીલાઈ પટેલના એ પુત્રો શ્રી રમેશભાઈ અને શ્રી ચંદુભાઈનાં લગન તા. ૧-૩-૪૯ના રોજ મોટા કરાણાના શ્રી જગનભાઈ જશંગભાઈનાં એ દીકરી શ્રી વિમળાબહેન અને શ્રી હસમુખમહેન સાથે કાંઈ પણ જાતની ધામધૂમ વગર સાદાઈથી થયાં. જનમાં ૧૮ જાણ્યો હતા. પ્રસંગમાં સગાસંજોની આમંત્રણ અપાયાં ન હતાં. ચોમેર લગને નિમિત્તે જમણુવાર ચાલતા હોય છે ત્યારે આમ સાદાઈથી લગન પનાવવાનો પ્રસંગ અભિનંદન પાત્ર છે. પરંતુ સમાચાર મોકલનાર લેખકેવડ અંગે મૌન રહ્યા છે જોટલે વહેમ જાય છે કે જે તે પગલું ન પગાયું હોય તો લૂપી સાદાઈનો કાંઈ અર્થ નથી. શંકા જવાવું એ પણ કારણ છે કે નારથી દૂર દૂર મોટા કરાણા લાલો લાલ વગર લોટ નહિ તેવું કહેને લાગે તો નવાઈ નહિ. ઈશ્વરીએ કે આપણીએ શંકા ખોટી હોય.

દીકરી બળી મરી!

આફ્રિકાથી એક બહેન લખેલ કહેણ કયા આ અંકમાં 'બહેનોની અવદશ' એ પ્રેમમાં છાપી છે. આગની લગ્નપ્રથામાં દીકરીઓ 'તેલી દુઃખી' છે તે એમાં પ્રત્યક્ષ સાચું છે. વળી આજે વરની મુશ્કેલીને લીધે ઉમર લાયક કન્યાઓ યુવકના પરિચયમાં આવતાં સયમ મુમાય છે ત્યારે એના ઉપર કેવી આફત આવી પડે છે અને તેમાં લાચાર યદ્ય એને જળી મરવું પડે છે એ એમાં જોવામાં આવે છે. આવી વાત એ છે કે માબુસને એ જાતનાં દુઃખ છે. એક કુદરતી આફત તરીકે આવી પડેલાં અને બીજાં માબુસજનને પોતે જીમાં કરેલાં. કુદરતી આફતનો રસ્તો કુદરત દ્વારા વહેતો મોડો યદ્ય રહે છે. પરંતુ માબુસે જે આફત જાણીને જીભી કરી છે તેમાં કુદરત કંઈ કરી શકતી નથી એ રીતે લગ્નની આફત આપણે જાતે જીભી કરી છે અને તે આપણે જાતે દૂર કરીશું તો જ થશે. જે આફતને લીધે એ બહેનને, જળી મરવું પડ્યું તેનું નિવારણ સદજ દત્ત જે લાઈ સાથે એને પરિચય થયો અને જાનેની લગ્ન કરવાની હચ્છા હતી તો જાતજાતનાં કાઉ જીઓ ક્યાં વગર તે લગ્ન થવા દીધું હોત તો કંઈ આફત ન હતી. દીકરી ઉમર લાયક થાય છતાં માગાપ પોતાની જાતે મૂંઝેલી જાળમાંથી નીકળી શકે નહિ, અને લગ્ન પતાવે નહિ તો કુદરત કુદરતનું કામ કરે અને આવી બહેનો સંયમ મુમાયી એસે તેમાં એમનો દોષ કાઢવે શું વળે? હા, આવા અંગેઓમાં એ બહેને તેમજ એ લાઈએ દિમત કરી માગાપની વિરુદ્ધ બંધ લગ્ન કરવું જોઈતું હતું. મોટે ભાગે પુરુષ સ્ત્રીને ફસાવી લાગી જવાનો સહીસલામત રસ્તો છે એ તેવું દિયકારું પગલું આમાં પુરુષે જતાવ્યું છે અને બહેને સ્ત્રીસહજ નિર્જાળતા જતાવી જળી મરવાનું પગલું લીધું છે. એટલે આમાં માગાપની જેટલી રૂઢિચુસ્તતા, નિર્દયતા છે તેટલી જ સામે પક્ષે બીરૂતા છે અને નજાણ છે. આમાંથી ઉમરવાનો એક માગ રસ્તો પૂજ્ય મદારાજે આગળ દર્શાવે છે - 'કન્યાનાં માગાપે દિમત જતાની વાડા બહાર કન્યા આપતા થવું પડશે અગર કન્યાઓએ એવી દિમત જાતે જતાવવી પડશે.' અને આમ બેઉમાંથી એક પક્ષ નહિ કરી શકે તો - 'પાટીદાર જેવી બંદાદુર પ્રજા ખલાસ થઈ જાય.' અહીં છે કે પાટીદાર ખલાસ નહિ થાય

પાટીદાર પ્રજા બંદાદુર છે અને ખલાસ નહિ થાય તેવી ખાતરી થવી જાય છે. લગ્નમાં રૂઢિચુસ્તતા માલમ પડતી હોવા છતાં યુવકો જાગતા જાય

તે એમ લાગ્યા કરે છે. વિધવાલગ્નનો પ્રશ્ન માસિકમાં વિશદ રીતે ચર્ચામાં આવે પછી અનુભવ થતો જાય છે કે યુવકો દિંમતથી એ રહેતે પગલું ભરવા તૈયાર છે. આ મહિને એ યુવકોના પત્નો, અને આફ્રિકાવાસી છે, વિધવાવિવાહની તૈયારી ખતાવતા આવ્યા છે. એક લખે છે, 'હું તમારા ગયા વર્ષના અંકો વાંચી કાંઈ લાયક વિધવાબહેન સાથે લગ્ન કરવાના નિર્ણય ઉપર આવેલો છું. મેટ્રિક સુધી એ અભ્યાસ કરેલો છે. . . . માં આવેલી એક જાણીતી યુરોપિયન ફર્મમાં કામ કરું છું. મને હાલમાં માસિક રૂ. ૫૦૦ મળે છે. આર ગામના ગોળમાં માફ ગામ આવેલું છે. મારી ઉમર ચોવીસ વર્ષની છે, એવી જ રીતે બીજા લાઈ ૩૦ વર્ષની ઉમરના છે અને સરકારી નોકરીમાં રૂ. ૫૫૦ પગાર મેળવે છે. આમ આ મુશ્કેલ પ્રશ્ન માટે યુવકો દિંમત ખતાવતા થયા છે એ શુભ નિશાની છે. પરંતુ સામી બાજુ મોટી મુશ્કેલી એ છે કે આટલાટલા યુવકોના પત્નોના જવાબમાં એક પણ વિધવાબહેનનો કે તેમના વાલીનો સામો જવાબ વાળતો પત્ર નથી! શું આ પાડી ગયેલા પ્રશ્ન માટે બીજી એક પેઢી, યુવકોની જેમ બહેનો જતે દિંમત ખતાવે ત્યાં સુધી રાહ જોવી પડશે? કે બહેનો નજીકના ભવિષ્યમાં જ યુવકોની દિંમતનો સામો જવાબ વાળશે?

રાસમાં સરદાર વિદ્યાલયનું ખાતમુહૂર્ત

રાસ એ ગુજરાતનું જ નહિ પણ દિંદના ઇતિહાસમાં ઐતિહાસિક સ્થળ ગણાય તેવો ખમીરવંતો તાલ્લે ઇતિહાસ તેની પાસે છે. તે ગામે તા. ૭-૩-૪૬ના રોજ ગુજરાતી શાળાના મકાન (સરદાર વિદ્યાલય)નું ખાતમુહૂર્ત વલ્લભ વિદ્યાનગરના વિશ્વકર્મા શ્રી લાલલાલભાઈ દાભાઈ પટેલના હસ્તે કરવામાં આવ્યું. રૂ. ૩૦-૪૦ હજારનું આવું નાની શાળાનું મકાન બંધાય તે રીતે પ્રસંગ નાનો ગણાય. પરંતુ બીજી રીતે તે દરેક ગામડાને બોધપાઠ આપે તેવો મહત્વનો છે. રાસ ગામમાં મુખ્ય વસ્તી પાટીદારોની છે અને એ પાટીદારોનો મોટો વર્ગ ખેડૂત છે. પરદેશથી પૈસા આવીને ઉજળું થયેલું એ ગામ નથી. છતાં કાંઈ કામ કરવું હોય ત્યારે દરેક ગળ પ્રમાણે મદદ કરી છૂટે છે. પણ તેમાં કેવળ પાટીદારો જ આપે છે એનું પણ નથી. દરેક કામ ગળ પ્રમાણે મદદ કરે છે. દરજીયા ફંડ વખતે એ જાણનાં કાંડાનાં ગામોને મદદરૂપ થઈ પડે તે માટે કરતુરખા સમારક દવાખાનું અને પ્રસૂતિશૃદ્ધ બાંધવાની યોજના શ્રી આશાલાલ લલ્લુભાઈ પટેલે મૂકી ત્યારે રૂ. ૭૦ હજાર જેવી મોટી રકમ રાસે કરી આપી. ફરજિયાત કેળવણી થતાં અને ગામની

વરતી વધતાં રાજાના મહાનનો પ્રાન શ્રી આશાલાલજી ગામ સમક્ષ મૂક્યો. ગણતરી એવી હતી કે ગામની રકમ ભેગી કરી બીજી મદદ લોકલ બોર્ડની મેળશે અને મહાન બંધાશે. બેચાર દિવસમાં ગામમેદિયાએ રૂ. ૩૫ હજાર કરી આપ્યાં. ૨૦ હજારની જમીન ખરીદી. ૨૫ હજાર લોકલ બોર્ડમાં ભર્યાં. પણ લોકલ બોર્ડ તાત્કાલિક બીજી ૨૦ હજાર જેવી રકમ ખર્ચીને મહાન બાંધી શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હતી. શ્રી આશાલાલને થયું કે આમ બહારની મદદ ઉપર આશા રાખી શું કામ બેસી રહેવું? ગામે કામ ચરૂ કરી દેવું. જો લોકલ બોર્ડ મદદ કરી શકશે તો તે લેવી અગર બીજા ૨૦ હજાર મુધીની રકમ ગામ પાસેથી ભેગી કરી લેવી. અને આમ રાસ ગામે બહારની આશાની રાદ ન જોતાં, તા. ૭મીએ નિરાશનું કામ ચરૂ કરી દીધું.

શ્રી આશાલાલની શ્રદ્ધા

આમ રૂ. ૨૦ હજાર જેવી રકમ મેળવવાનું કામ બાકી છે છતાં કામ ચરૂ થયું છે તે પોષણ શ્રી આશાલાલની ગામ ઉપર શ્રદ્ધા છે. એમને વિશ્વાસ છે કે જો લોકલ બોર્ડની મદદ નહિ મળે કોમ હોય તો રકમની ટહેલ નાખતાંની સાથે ગામ પોતાને જો રકમ કરી આપશે. નવાઈની વાત તો એ છે કે આ બધી રકમ કાંઈ પૈસાદાર પાંચદસ વ્યક્તિ પાસેથી મેળવાતી નથી પણ નાનીનાની રકમો ચર્ધને મોટા સમૂહ પાસેથી લેવાય છે. આથી શ્રદ્ધા મૂકી શકાય તેવાં દરેક ગામ હોય તો ગામડાનાં સાર્વજનિક કામ રખડે નહિ. પણ જો શ્રદ્ધા મેળવવા માટે શ્રી આશાલાલ જેવાં ખંતીલા, કરકમરવાળા અને સેવાલાવી સેવકો જોઈએ કે જેમણે ગામનો વિશ્વાસ સંપાદન કર્યો હોય.

શ્રી બાઇલાલભાઈની કીમતી સલાહ

જો ખાતમુહર્ત પ્રસંગે પ્રાસંગિક રાસના ગૌરવતા ઇતિહાસનો ઉલ્લેખ કરીને શ્રી બાઇલાલભાઈજી કહ્યું કે, ‘રાસે જેમ આજ્ઞાદીની લક્ષ્મીમાં ગામ પ્રજાને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું તેમ આ પ્રસંગથી પણ સ્વરાજ્યના જન્મનામાં આપ્યું છે. સરકાર આપણી હોય કે પરદેશી, પણ એની ઉપર આધાર રાખીને ન બેસી રહેતાં ગામે પોતાના પગ ઉપર બિલા રહેતાં ગામનું જોઈએ, જો કીમતી જોષ રાસના આજ્ઞા પ્રસંગમાંથી મળે છે, અને સરકાર ઉપર આધાર રાખવાની રેવ ૧૫૦ વર્ષના અગ્રેજી અમલમાંજ આપણા માનસમાં પેસી ગઈ છે. બાકી આપણી આમ-સંસ્કૃતિનાં કામો—કૃષિ, વાણિજ્ય, તળાવ, ચળતરો, ખડકો, મંદિરો,

જે બધાં પહેલાંનાં જમાનામાં બધાંપેલાં છે તે ગ્રામપ્રગતિને જાણે સહકારથી, બહારની મદદ મેળવ્યા વગર ખડાં કરેલાં છે. એ આપણી જૂની સહકારની ભાવના છવનમાં ઉતારીશું તો ગામડાનાં કામોને મોટો વગ મળશે. એટલે જે ગામો પોતાનાં કામો ગામની મદદથી કરી શકે તેમ હોય તેમણે સરકારની મદદ મળતી હોય તો પણ, ખીજા ગરીબ ગામને તે મળે એ દષ્ટિએ જતી કરી સ્વાર્થત્યાગ કરવો જોઈએ. એ દિશામાં ગમે પગલું ભર્યું છે તે બદલ ધન્યવાદ છે અને આ નાના પ્રસંગમાંથી પણ ખીજાઓ ધડા લેશે તેવી આશા છે.

સ * મા * યા * ર

★ વલ્લભ વિદ્યાનગરમાં દાદર રફૂલનું મકાન બાંધવા માટે સુચારના અને કલકત્તાના જાણીતા વેપારી શ્રી ગોવિંદભાઈ જોરાભાઈ પટેલે એમના પુત્ર શ્રી શાન્તિભાઈના લગ્નપ્રસંગે રૂ. ૬૦ હજારનું દાન કર્યું છે.

★ સોજાના શ્રી શિવાભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલે રૂ. ૧૦ હજાર વલ્લભ વિદ્યાનગરને 'જવાહર સ્કોલરશીપ' માટે દાનમાં આપ્યા છે.

★ જોડના શ્રી મરઘાભાઈ કિશોરભાઈ પટેલે રૂ. ૭૫ હજાર ગામમાં વાટર વડે માટે અને રૂ. ૪૦ હજાર સાળાના મકાન માટે દાનમાં આપવાની જાહેરાત કરી છે.

★ કરમસદમાં સ્વ. વિકુલભાઈ પટેલના સ્મારકમાં રૂ. ૪૦ હજારને ખર્ચે બધાંપેલી હોસ્પિટલનું દાદા સાહેબ માવલંકરે તા. ૬-૩-૪૯ના રોજ ઉદ્ઘાટન કર્યું છે.

★ નારના શ્રી મગનભાઈ ભુલાભાઈ પટેલે એક પત્ની હયાત હોવા છતાં ત્રણબેનના શ્રી દાજીભાઈ ભુલાભાઈ પટેલની દીકરી સાથે ખીજું લગ્ન કર્યું હોય પોલીસે જવાબદારી ઉપર કેસ કર્યો છે.

વિના-ઓછા-લવાજમ ફંડમાં મદદ

મોખ્યાસા રહેતા શ્રી ઠોડાભાઈ ઇ. પટેલ તરફથી શિ. ૪, શ્રી અંબાલાલ ખી. પટેલ, બાર.એલ.દા. તરફથી શિ. ૮, શ્રી પુરુષોત્તમ જે. પટેલ તરફથી શિ. ૪ અને કાપીવાળા શંકરલાલ જોરધનદાસ પટેલ તરફથી રૂ. ૩૭ એમનાં પુત્રી. ચિ. નર્મદાબહેનના લગ્નપ્રસંગે મળ્યા છે, જે સાક્ષાર સ્વીકારી તે ખાતે જમાં કર્યા છે.

નેશનલ ઇન્ડિયન લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

માં તમારું ભાવિ સલામત છે.

વિચાર તથા એજન્સી મારે લખો —

એન. એલ. અમીન. 'આન્ય મેનેજર.

મુખ્ય શાખા: નેશનલ ઇન્ડિયન લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

સ્થાપના-૧૯૦૬

કલકત્તા, ટ્રેડ. મુજબ નં. ૧

—: એજન્સી અગર પ્રોપ્રિયેટર મારે લખો તથા મળે: —

મહાભાઈ કે. અમીન, અસ્થાયી

કે. ડી. પટેલ, અસ્થાયી, મોડી

ઈન્ડિયન

આરોગ્યકર્તા એટલે એજન્સી

કલકત્તા.

રતનપોળ, અમદાવાદ.

હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ

માખાપ વિનાનાં ગરીબ નિરાધાર રખડી ગણેલાં બાળકોને પાત્રી પોષી ભણાવી ગણાવી સ્વાશ્રયી જીવન ગાળવાની કેળવણી આપી જીવનના યોગ્ય રસ્તે ચડાવે છે. મંજ્યા ૧૫૦ ની આસપાસ રહે છે. સંસ્થાના કાયમી રોકાણોની આવક ડૉ. ચૌદ હજારને આશરે છે. ખર્ચ ડૉ. આલીસ હજાર ઉપર થાય છે. સંસ્થાને આશ્રયે રહેલાં તથા આવતાંને નિભાવવા આપ આપતું ખંતતું કરેલાં.

મંત્રી. હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

પારીદાર

સ્થાપક સ્વ. જયસિંહભાઈ ઉચ્ચેરભાઈ પટેલ

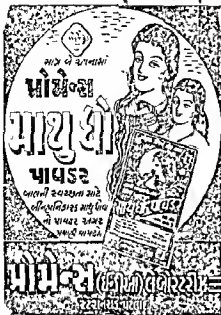
તંત્રી

ઈશ્વર પેટલીકર

વૈશાખ - ૨૦૨૫

આ	આંક નં	વિવિધ	લેખન સામગ્રી
સમાજસેવા		તામચળ	૧
ગોળો પાછી		મહાદેવ દેસાઈ	૨
દુઃખી દીકરીઓ		[કાયોલયની દુપાસ]	૩
દંપતિનું દર્પણ		લડેન ગોલીસ	૪
ગરબો ગિરનાર		પેટલીકર	૫
પોતપોતાની દુનિયા		અરવિંદ પટેલ	૬
આરોગ્યની ચાવી		[ગીની પાકશાસ્ત્ર]	૭
પરમાર્થ સ્વાર્થ		મહેન્દ્ર મેઘાણી	૮
સમસ્ત પારીદાર સમાજ-૬		શંકરભાઈ પટેલ	૯
બીંછી કહેલે ત્યારે		જયભાઈ જ. પટેલ	૧૦
દરબાર સાહેબના દીકરાનું લગ્ન-૩		મહેન્દ્ર : આગેન્દ્ર	૧૧
અંધપરિવ્રાય		.	૧૨
ઈનામી નિયંત્રનું પરિણામ		પેટલીકર	૧૩
પ્રસંગકથા		.	૧૪

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩, વિદેશમાં રૂ. ૬.
 માસિક રૂ. મહિનાની તા. ૨૫ મીએ પ્રગટ થાય છે.
 'પારીદાર' કાર્યાલય, આણંદ

પ્રોમેન્સ "માયુ ધો"

પાવડર

માથાના વાળનો પોપક અને રક્તક

તેનાથી વાળ ચોટના કે જાડાતા નથી. કચકચર અને સાંકોળાઈથી ઓછી તકડકે વાળ સાફ થાય છે. ખાંસ, જૂ, લીખ, ઉઠ્ઠી, ખંમેયો, મેલ વગેરે સાફ થાય છે. અને વાળને સુંવાળા, લાંબા, ટાળા, ચમકદાર કેશમ જેવા બનાવે છે.

પ્રાયશઃ સાદા જ ના રંગની પોકેટ ૧ રતાશી પોકેટ ૨

મલવાનું રક્ષણ :-

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા (૧) ગ્રામ્ય દરવાજા, (૨) ચાર : રતા અમદાવાદ	૦-૨-૦	૧-૨-૦	૩-૮-૦
પરલ મેડીકલ સ્ટોર્સ	ભાગા તળાવ	મુરત	
એમ. અંબાલાલની કાં.	ગાયપુરા, હનુમાન સામે	વડોદરા	
નોવેલ્ટી સ્ટોર્સ	ગમરમાં	આણંદ	

મહાવીર
ઈન્ડ્યુરન્સ કંપની લિ.
 (સ્થાપના : ૧૯૩૫)

પ્રગતિશાળી સ્વદેશી વીમા કંપની

૧૯૮૮ માં પુરું કરેલું કામકાજ

રૂ. ૪૩,૩૧,૦૦૦

પ્રીતીયમના નીચા દર. ઉત્તર શરતો
 આમે ખામ લાગવગવાળા એજન્ટ નીમવા છે.

૩૧. ૧૪માં ૧૩ પુસ્તકો અને ૨૪ અંકો

[પરદેશમાં—૩૧. ૧૬માં] ટપાલખર્ચ સહિત પ્રતિમા

આ માસિકમાં મોટી સાધકનાં લગભગ પોણા સાતસો પાનાં (ચાલુ પુસ્તક સાધકનાં સાડી તેરસો પાનાં) અને લવાજમ ભરે તેની સાથે જ પાદા પૂકાવું, જેટ સાથેનું સુંદર બેટપુસ્તક મળે છે. લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ જ છે. (પરદેશમાં રૂ. સાત) ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિને ખૂબ ઉપયોગી એવું ‘ગુજરાતનું’ આ એક જ માસિક આ પ્રકારનાં લખાણ આપે છે.

પુષ્પ

ખાલકન—જી. બારીનું મુખપત્ર. બાળકોનું ‘ગોનાનું’ માસિક. આ માસિક અખિલ ભારત બાળક સંઘના મુખપત્ર રૂપે ચાલે છે. પ્રત્યેક અંકમાં એક ચિત્રવાર્તા, જીવનચરિત્ર, સચિત્ર સુંદર રસભરી વાર્તાઓ, વિદ્યાન, હાસ્ય, કવિતાઓથી ભરેલું આ માસિક ગુજરાતનાં ઘરે ઘરે બાળકોના હાથમાં રહે છે. તમારા બાળકના વિકાસ માટે આ માસિક જરૂર વસાવવું પડશે—

—તે કેટલું સસ્તું? વર્ષે ફક્ત રૂ. ત્રણ મોકલવાના હોય છે. પરદેશ માટે રૂ. સાડા ચાર.

સંસારચક્ર મંથાવલિ

બાર પુસ્તકના આ સંપુટના લેખક શ્રી. સોપાન છે. પુસ્તકોનાં નામ જ એની ઉપયોગીતા પૂરતાર કરે તેનાં છે.

(૧) કુમાર સાથે, જીવનચર્યા (૨) લગ્નચર્યા (૩) દંપ્ત સાથે જીવનચર્યા, (૪) લગ્નચર્યા (૫) સુવક સાથે—દર્શન્ય ક્ષેત્ર (૬) લગ્નજીવન (૭) સુવતી સાથે—દર્શન્ય ક્ષેત્ર (૮) દાંપત્યજીવન (૯) શ્રીમાન સાથે—સમાજ જીવન (૧૦) કુટુંબ જીવન (૧૧) શ્રીમતી સાથે—સમાજ જીવન (૧૨) કુટુંબ જીવન બારેયનું લવાજમ ફક્ત રૂ. જ. પરદેશ રૂ. સાડા સાત.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

દાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨ * ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પ્રોમેન્સ "માયુ ધો"

પાવડર

માથાના વાળનો પોપડ અને રક્કડ

તેનાથી વાળ ચોટના કે બાઝતા નથી. કચ્કચર અને સહેલાઈથી ઝોટી તકડે વાળ સફ થાય છે. ખારો, જૂ, લીળ, ઉદરી, પચ્ચેવો, મેલ વગેરે સાફ થાય છે. અને વાળને મુંવાળા, લાંબા, ઢાળા, ચમકદાર દેશમ જેવા બનાવે છે.

દ્રાપદ સાદા અને તરી પોકેટ ૧ મલલી પોકેટ

મલવાનું રાશી :-

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા (૧) ત્રાવરનામ,	૦-૧-૦	૧-૨-૦	૩-૮-૦
પોલ મેડીકલ શોર્સ	ભાભા તળાવ	મુરત	
એમ. અગ્રાલાલની કું.	ગવપુરા, લગુમન સામે	વરાદરા	
નોવેલી શોર્સ	ગમગમાં	આણંદ	

મ હા વી ર ઈન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

(સ્થાપના : ૧૯૩૫)

પ્રગતિશાળી સ્વદેશી વીમા કંપની

૧૯૪૮માં પુરું કરેલું કામકાજ

રૂ. ૪૩,૩૧,૦૦૦

પ્રીમીયમના નીચા દર. હિતર શંસ્તો
ગામે ગામ લાગવગવાળાં એજન્ટ નીમવા છે.

સ્વર્ગનો પ્રકાર-સાર્વ અને પરમાર્થની વાતો	૨-૦
મોહમુદ્ગારને બીજાં દશ રત્નો-સરળ અર્થ સાથે	૧-૦
રાતશ્લોકો ને બીજાં ચાર રત્નો-સરળ અર્થ સાથે	૦-૧૨
સ્તોત્રસંગ્રહ-બદિત ને વેદાંત-સ્તોત્રો અર્થ સાથે	૦-૨૦
સર્વવેદાંત-સિદ્ધાંત-સારસંગ્રહ-ભાષાંતર સાથે	૧-૪
વિવેકચૂડામણિ-સરળ અનુવાદ સાથે	૦-૧૨
મહાવાક્ય-રત્નાવલિ-૧૦૮ ઉપનિષદોના સારરૂપ સંગ્રહ	૦-૧૨
વિદુરનીતિ-સરળ અનુવાદ સાથે	૦-૧૨
આત્મસાક્ષાત્કારની કસોટી-સ્વામી સ્વપ્રજ્ઞોત્તીર્થ	૧-૪
અવધૂત ગીતા-સુધારાવધાગ સાથે ૨ છ આવૃત્તિ	૧-૪
અષ્ટાવક્ર ગીતા-મૂળ સાથે સરળ ભાષાંતર	૦-૮
ગીતા-પુરુષાર્થબોધિની-એ અંચમાં મૂળ શ્લોકો, પદચરિત્ર, અર્થ અને પદિત સાતવલેકરછની વિસ્તૃત કીકા સાથે.	૧૨-૮
જ્ઞાનસત્ર ગીતા-મૂળ શ્લોકો, (ગુજરાતી લિપિમાં)	૧-૪
મોક્ષમાળા-શ્રીમદ્ રામચંદ્ર	૧-૪
શ્રીરામકૃષ્ણ વાર્તાસાપ ભાગ ૨ નો-ઉપદેશ તથા કથાપ્રસંગો	૨-૦
ધર્મપદ-બૌદ્ધ ધર્મનું ગીતા નેવું અમૂલ્ય પુસ્તક	૧-૦
પંચીકરણ-મુમુક્ષુઓના આત્મબોધ માટે સર્વાત્તમ અંચ	૨-૦
અભુમય જીવન-સુખી યશના સરળ ઉપાયો	૦-૧૨
જીવનનું રહસ્ય-સદુપદેશ, ભજનો ઇ. સાથે	૧-૦
વિચારસાગર-શ્રીનિમગ્નદાસજી, કૃત વેદાંતનો મહાન અંચ	૩-૦
સર્વદાંત-મુમુક્ષુઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી અંચ	૨-૦
બાળસંદ્ભોધ- વાર્તાગોષ્ઠે ધાર્મિક શિક્ષણ	૦-૮
ઓખાહરણ-મહાકવિ પ્રેમાનંદકૃત-મોટા અક્ષરોમાં	૦-૮
નળાખ્યાન-(મહાકવિ પ્રેમાનંદકૃત) મોટા અક્ષરોમાં	૧-૦
સજનસંગ્રહ-જુદાજુદા જાતોનાં ૩૩૬ ભજનોનો સંગ્રહ	૧-૦
મી રમણ મહર્ષિ-સુધારાવધાગ સાથે ૨ છ આવૃત્તિ	૨-૦

બીજાં વધુ પુસ્તકોની વિગત માટે લખો:-

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

૬. ભદ્ર પાસે, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦-અમદાવાદ, અને
કાળખાદેવી રોડ, ઢાચી બિલ્ડિંગ, ત્રીજે માળે, મુંબઈ-૧

આફ્રિકાના આહકોને

- * આ અંક વરસનો સાતમો અંક છે. અને એ રીતે વરસના સાત માસ વહી ગયા છે અને આફ્રિકાના આહકોને આ અંક મળતાં વરસના આઠ માસ થઈ જશે.
- * એટલે જે ભાઈઓનાં લવાજમ બાકી હોય તે પોતાનાં લવાજમ વેળાસર ભરી દે એજ સનાતન વિનંતિ આ વખતે પણ કરવાની છે. અને જેમનાં લવાજમ બાકી છે તેમને ચેત્રના અંકમાં ઉધગણી પણ કરવામાં આવી છે.
- * વિશેષમાં, હવેથી ઉધગણીની રહીયમાં આફ્રિકામાં લવાજમ ભરવાનાં રચણ પાછળના ભાગમાં છાપવામાં આવ્યાં છે એટલે દરેક પોતાના રચણ પ્રમાણે તે તે ભાઈને લવાજમ પહોંચાડશે તેવી વિનંતિ છે.
- * જે ભાઈઓને એવી સગવડ ન હોય તે પોટટલ ઝોડરથી દાર્યાલવને લવાજમ મોકલી આપે. આફ્રિકાનાં લવાજમ બાકી પડવાથી આર્થિક મુશ્કેલી ઊભી થાય છે, એ વારેવારે કહેવાની જરૂર ન હોય.
- * જેમનાં લવાજમ વરસ આખરે બાકી પડતાં હશે તેમનું માસિક બંધ કરવાની અમતે ફરજ ન પડે તે માટે દરેક વેળાસર લવાજમ મોકલી આપે.

લવાજમ ભરવાનાં રચણ

- (૧) મોમ્બાસા—શ્રી. ગ્વેડોડલાઈ એમ. દેસાઈ, જનરલ પોસ્ટ ઓફિસ શ્રી. હરમાનલાઈ ઝવેરલાઈ પટેલ, એચ. એમ. કર્ટમ્સ
- (૨) નાકરોબી—શ્રી. જયંતકુમાર કે. પટેલ, પો. બો. ૬૪૦
શ્રી. ગવંજલાઈ એમ. પટેલ, લાયસેન્સિયન, પટેલ બંધરહડ
- (૩) કંપાલા—શ્રી. સોમાલાઈ આર. પટેલ, લેરલી એન્ડ એન્ડર્સન લિ. પો. બો. ૩૨૪.
- (૪) દારેસલામ—શ્રી. ડાલાલાઈ એમ. પટેલ, એચ. એમ. કર્ટમ્સ
- (૫) નકુરૂ—શ્રી. નારણલાઈ એમ. પટેલ દોક્ષોનિયલ ટોર્સ, પો. બો. ૧૦૨
- (૬) ઝિંબા—શ્રી. ગવંજલાઈ સી. પટેલ, પો. બો. ૧૪૩
- (૭) ટાન્ગા—શ્રી. મહીંજલાઈ કે. પટેલ, પો. બો. ૧૩૨
- (૮) કેરીયા—શ્રી. રણજીડલાઈ છ. પટેલ, પો. બો. ૪૦
- (૯) કિસુમુ—શ્રી. નારણલાઈ બી. પટેલ, સનસાઇન સ્ટુડિયો, પો. બો. ૧૭૦
- (૧૦) કિટાલે—શ્રી. અંબાલાલ એસ. પટેલ, પો. બો. ૭૫
- (૧૧) મસાકા—શ્રી. ડાલાલાઈ જોશલાઈ પટેલ, પો. બો. ૭૧

ખાતોદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિરસવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

વૈશાખ
સં. ૨૦૦૫]

એપ્રિલ-૧૯૮૬

[વર્ષ. ૨૬
અંક. ૭]

સમાજસેવા

આને કોઈ કામ સહેલું અને સસ્તું હોય તો તે સમાજસેવા. કારણ કે કોઈ એનો ફાજલ થોડો સમય સમાજના કોઈ કામમાં આપે, કે ફાજલ પડેલા થોડા પૈસા દાનમાં આપે એટલે એ સમાજસેવા કરે છે એમ આપણે માનીએ છીએ.

વાત વાતમાં આપણે કહેતા હોઈએ છીએ —

અમારા ગામમાં મનહરભાઈ વકીલ સમાજસેવામાં મોખરે છે. સારામાં સારી વકીલાત આપે છે, કામમાં એટલા દટાયેલા હોય છે કે પાણી પીવાની ફરસદ નથી હોતી, છતાં અમારા સેવા સમાજનું કંઈ કામ આવ્યું કે કલાક બે કલાક ફાજલ કાઢી આવી જ. જાય.

આ અમારા ડોક્ટર સાહેબ સમાજસેવક છે. એમનો ધંધો એવો છે કે અધીર રાતેય કામ જાગે. એટલે જાતે વખત આપીને ઇચ્છા છતાં સક્રિય ભાગ અદ્ય લેઈ શકે છે, પરંતુ અમારા સેવાસમાજના એ શામળો ગિરધારી છે.

નાથુભાઈ મોટા વેપારી છે. વેપારી તો એવા હોય છે કે પૈસાનું જ લજ્જન કરતા હોય છે. સમાજસેવાની એમને પડી હોતી નથી. પરંતુ નાથુભાઈ એમાંના નથી. અવારનવાર અમારા મંડળમાં આવે-છે. જાને તેવું કામ કરે છે, અને જાને તેટલી મદદ કરે છે.

આવા જુદા જુદા માણસો એમનો ફાજલ વખત અને થોડા ફાજલ પૈસા આપતા દરેક સ્થળે મળી રહે છે. એને આપણે સમાજસેવા કહીએ છીએ. પરંતુ આ જાતની સમાજ અધૂરી છે. એમાં સત્યાંશ છે, પૂર્ણ સત્ય નથી.

કમાવા, કે ધંધા તરીકે, કે સેવાના કોઈ સ્વીકારેલા વ્યવસાય તરીકે આપણે જે કામ કર્યું તે સારું. કહી શકાય તેવું છે? એમ વકીલ, ઠાકુર, વેપારી કે હરકોઈ પોતાની જાતને પૂછી શકે છે. આપણે જેનું કામ કર્યું તેને પૈસાના જાદલામાં સારી વસ્તુ આપી છે કે નહિ? આપણે તેની નિર્જાતા, અજ્ઞાન કે મૂર્ખાઈનો લાભ તો નથી ઊઠાવ્યો ને? જો આ રીતે કામ દરમિયાન આપણને સમાજસેવા કરવાનો મળેલો સારો મોકો જતો ક્યો હોય તો આપણી ફાજલ સમયમાં કરેલી સેવાનો કંઈ અર્થ નથી.

શરીર ગાગડે તેવું આહાર, વિહાર આપણે આચરણ કરીએ અને પછી તેને ઠીક કરવા દવાદાર કરીએ તેના જેવી મૂર્ખાઈ મોટે ભાગે આજે આપણે સમાજસેવા અંગે કરી રહ્યા છીએ. જ્યારે આપણને ધંધા દ્વારા સેવા કરવાનો સમાજનો મોકો મળે છે ત્યારે આપણે મોટે ભાગે કુસેવા જ કરતા હોઈએ છીએ. અને એથી સમાજમાં એનાં જે અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે. તે દૂર કરવા ફાજલ સમયમાં આપણે એ સમાજની સેવા કરવા નીકળીએ છીએ!

આમ જો સમાજનો મોટો વર્ગ કુસેવા કરીને અનિષ્ટો ઉપજાવ્યા જ કરે તો એથી થોડાં સેવાજાવી સ્ત્રીપુરુષો એ ઉકરડા ઉલેચી ક્યારે રહે? ગંદવાડ સાફ કરનારા થોડા અને વધારનારા વિશેષ, પરિણામે સમાજનાં અનિષ્ટો ક્યારેય દૂર ન થાય.

એટલે ફાજલ વખતમાં કે ફાજલ પૈસાથી અમુક માણસો સમાજસેવા કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે સાચી સમાજસેવા નથી. પરંતુ દરેક માણસ પોતાના ધંધાનું કાર્ય પ્રામાણિકપણે કરે એ જ સાચી સમાજસેવા છે.

ખોખો પાણી

મહાદેવ દેસાઈ

અયે મહિને 'મહાદેવભાઈની શાયરી,' પુસ્તક બીજું પ્રસિદ્ધ થયું છે. તા ૫-૯-૩૨થી ૧-૧-૩૩ સુધી ચરવટા જલમાં બાપુ, મહાદેવ અને સરદારની ત્રિપુટી સાથે રહી હતી તે શાયરીનો સમય છે. અને હરિજન પ્રશ્ન ઉપર બાપુએ ઉત્તર આપ્યો કે એ ઐતિહાસિક કાળ આમાં સંધાર્યો છે. સરોવરનાં નિર્મળ જળમાંથી ખોખો પાણી ભરી લઈએ તેમ બીજા પુસ્તકમાંથી થોડો સાગ નીચે આપ્યો છે.

અસ્પૃશ્યતા અંગે આંખેડકર

આંખેડકર કહે: 'મારે પ્રામાણિકપણે કહેવું જોઈએ કે આ મંદિરો ખુલે છે, સંદર્ભોજની યાય છે, એમાં મને રસ નથી. જો ઊંચ વર્ણના દિંદુઓમાં તારાત હોત તો અસ્પૃશ્યોને નોકર તરીકે રાખત. પણ એ તો યાય એમ નહોતું. એટલે આમાં મને રસ નથી આવતો. મારે તો સામાજિક અને આર્થિક દાડમારીઓ મટે એ જોઈએ છે.

બાપુ કહે: 'જામે દાખલા આપો.'

એણે કહ્યું: 'અસ્પૃશ્યોને રહેવાનાં ઘરો નથી મળતાં; એના ઉપર અન્યાય અને અત્યાચારો ચલા કરે છે. મારા પોતાના ઉપર પણ કેવી વીતે છે તે તમે નહીં જાણતા હો. મને મુંજાઈમાં પોર્ટ ટ્રસ્ટની આલ સિવાય બીજે ક્યાંય રહેવાનું મળતું નથી. મારા ગામમાં તો મહારોનાં ધોલકામાં મારે રહેવું પડે છે. પૂનામાં બીજા બધા પોતાના મિત્રોને ત્યાં જતરે. મારે નેશનલ હોટેલમાં ઉતરવું પડે.

બાપુ કહે: 'સર્વ-ટ્રસ્ટ ઓફ ઇન્ડિયા?'

આંખેડકર: 'હા, ત્યાં કદાચ રહી શકાય. પણ તે પણ કદાચ. વંજેને પૂછો તો ખજાર પડે. મજેના દેખતાં એના નોકરે મારું એક વાર અપસાન થયું હતું. મારે તો આ ગંધી દાડમારીઓ દાઢી છે.'

બાપુની ગુણુઆલિ દૃષ્ટિ

ઉપવાસ દરમિયાન આપેલાં બધાં સાધનો ઉપવાસ પૂરો થતાં ઉઠાયો જવામાં આવ્યાં. ઉપર એક મોટું ટેબલ અમને આપવામાં આવેલું હતું તે શહે આ નવા યાંડમાં આવતાં ઉપાડી ગયા. ટેબલને વિશે પલ્લભમાંથી

માગણી કરી એટલે જલરે કહ્યું : 'અમારે ઑફિસમાં જોઈએ.' ખુરશી લઈ મથા તે વલ્લભભાઈને અને મંતે ન ગમ્યું.

મેં કહ્યું : 'પણ એમનામાં એટલી સમ્યક્તા નહીં કે તમને પૂછે કે, હવે આની જરૂર ન હોય તો લઈ જઈએ.'

બાપુ : 'ના, જો ખુરશી એત્યાર અગાઉ પાછી મોકલી આપવાની સમ્યક્તા આપણામાં હોવી જોઈતી હતી. તેમાં આપણે ચૂક્યા.'

વલ્લભભાઈ : 'તમને તો બધાના ગુણ જ દેખાય છે. જ્યાં ગુણ ન હોય ત્યાંય ગુણ જ દેખાય. એ લોકો તદ્દન જડ જેવા છે. આ તો અસમ્યક્તા બતાવી એટલે શું?'

બાપુ : 'ના, અસમ્યક્તા બતાવવાનો હેતુ તો નહીંજ. સુપરિન્ટેન્ડેન્ટને બગર પણ ન હોય કે એ લઈ મથા.'

વલ્લભભાઈ : 'એને બધી બગર હશે. એને પૂછ્યા વિના કેણુ લઈ મથ?'

બાપુ : 'ના, વલ્લભભાઈ એમાં દુઃખ માનવાનું કારણ નથી. તમે છઠ્ઠો અધ્યાય શીખ્યા કે નહીં?' મનઃ એવ મનુષ્યાણાં કારણવંધમોક્ષયોઃ અને આત્મા આત્માનો બંધુ છે.'

વલ્લભભાઈ : 'હેરતો, પણ આત્મા એ આત્માનો શત્રુ પણ છે ને?'

બાપુ : (ખડખડાટ હસીને) 'અરે, તમને તો ખગલ લાગે છે. 'હલે એટલું' કબૂલ કરો છો એટલે જસ મે. પણ આ શ્લોક ક્યાંથી જાણ્યો? 'છઠ્ઠો અધ્યાય તો હજી શીખ્યા નથી ને?'

હું : 'કાલે જ શરૂ કરેલો અને આ શ્લોક છેલ્લો જ શીખ્યા.'

સરદારના કટાક્ષો

એક ઑડવેક્ટિને પોતાની કુરૂપ પત્ની નથી ગમતી, તે લાંબા ઢાગળો લપીને પૂછે છે, 'મને રસ્તો બતાવો કે કેવી રીતે આ બહારથી છૂટવું?' -

બાપુએ એને સૂચના આપી કે, 'એની પંર પ્રેમ કરવાનો ધર્મ છે. કારણ તમે એને સગીર અવસ્થામાં નથી પરણ્યા.'

એનો પાઠો ઢાગળ આપ્યો કે, 'જો પ્રયત્ન કરવો એટલે વરસોનાં વરસો અમારે બનેએ દુઃખમય જીવન ગાળવું.'

પાછું એને બાપુએ લખ્યું : 'ગીતાનો શ્લોક યાદ કરો — યદગ્રે વિપતિવિ પરિણમેઽમૃતોપમમ્' (એર સમાન આરંભે અંતે અમૃત-તુલ્ય જે)

.....વલ્લભભાઈ તુરંત બાપુને કહે : 'લખોની કે આંખ ફેડી નાખીને એની સાથે રહે, એટલે કુરૂપ જોવાનું નહીં રહે.'

એક જો પોતાને ફરી પરણવાનો આગ્રહ કરનારની દલીલ આપી હતી કે, 'જોજો મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે અને એને ત્રણ છોકરી પરણાવવાની, નાતમાં વરગી અછત એટલે મને આગ્રહ કરે છે.'

વલ્લભભાઈ કહે: 'ત્યારે ત્રણ છોકરીઓને જ પરણી લે તો શું ખોટું?'

આજે . . . : નો ખુશો પત્ત આજો. તેમાં જોજો ખિચારાએ લેવટે લખ્યું છે કે તમારા જમાનામાં છવવાનું દુર્લભ મેળવનાર

બાપુ કહે: 'કહો, એને શો જવાબ આપીએ?'

વલ્લભભાઈ: 'કહો કે એર આ.'

બાપુ: 'નહીં. એમ નહીં. મને એર આપ, એમ નહીં લખાય?'

વલ્લભભાઈ: 'પણ તેમાં એનો દલાડો નહીં વળે! તમને એર આપે એટલે તમે જાઓ અને એને ફાંસીની સગ મળે એટલે એનેયે જવાનું! એટલે પાછું તમારી સાથે જ જન્મ લેવાનું કરમમા જીતું ને જીતું રહે! એના કરતાં એ પોતે જ એર ફાંસી તે સરસ!'

બાપુની વ્યવહારિકતા

મુનશી (કર્મચાલાલ)ના 'અભયર્થાત્રમ' પ્રદક્ષન વિષે એક યુવકે બાપુને ફરિયાદ કરેલી. તે ઉપરથી બાપુએ મુનશીને ડાગળ લખેલો. મુનશીને બાપુના અભિપ્રાયથી બહુ દુઃખ થયું. જોજો તુરત એનું સરક્યુલેશન (વેચાણ) બંધ કરવાનું અને લગવવાનું બંધ કરવાનું વચન આપ્યું, પણ સાથે જ પોતાનો વિરોધ નોંધાવ્યો. કલા વિષેના પોતાનો ખિચાર દર્શાવ્યા. વાસ્તવ સૌંદર્ય આલેખવાનું જ કલાકારનું કાર્ય છે. એ પ્રમાણે અભયર્થનો આદર્શ પાળવા ઇચ્છનારા, પણ તેમાં વારંવાર નિષ્ફળ થનારાની કેટલી છે. એમાં અસ્વીકૃતતા નથી, એકે અસ્વીકૃત શબ્દ નથી, અને પાત્રો પોતાના સુદૃઢ બુદ્ધિ મિત્રો જ છે, જેમણે એ ફારસ વિષે પોતાની પસંદગી બતાવી છે. આ એમના બચાવનો સાર. એને બાપુએ અબલદાનનો તાર કર્યો કે 'મેં જાહેર અભિપ્રાય ડાકને આપ્યો નથી, ચોપડી વાંચી જઈશ.'

આ પછી પોતાને કાચે ડાગળ લખ્યો:

'મારો તાર મળ્યો હશે. તેથી તમારા જંજામને ફક્ત વળી દશે. તમારે દુઃખે દુઃખે પણ દુઃખી થયો. પણ સાથે જ રાહ થયો, એમ જાણીને કે મારા પ્રત્યે તમારી એટલી મમતા છે. દુઃખસુખ રતેલીના વેણનું જ હોય ના?

'તમને મેં મારો અભિપ્રાય જણાવ્યો એટલે પેલા ટીકાકારને પણ જણાવ્યો હોય એવો તમારો ભય મિટવા દતો. એને તો મેં લખ્યું કે

અહીં જોડે અભિપ્રાય આપનાનો મને અધિકાર જ નથી. મારા તરફથી તમે સદાયને સારું નિર્ણય રહેજો. તમારી સાથે મસક્ત કર્યા વગર તમારી કૃતિઓની ટીકા હું નહીં કરું.

‘તમારું ફારસ મને વખત મળશે તો પૂરું વાંચીશ, તમારી આંખે વાંચીશ ને લખવા જેવું દર્શો તો લખીશ. તમે આપેલી રત્નનો ઉપયોગ નહીં કરું. તમે પણ તેનું વેચાણ બંધ ન કરશો. તમારી પાસેથી સ્નેહના જળે પણ એવું નથી કરાવવું. ખરું છે કે તમારું પુસ્તક મેં એક પણ વાંચ્યું નથી. તમે લલામણુ કરો તે વાંચવાનો પ્રયત્ન કરીશ.’

બાપુનાં વચનામૃતો

કરેલાં (કાર્ય)ની કિંમત છે. આચાર વિનાના વિચાર મને તેવા સારા દોષા છતાં જોતા મોતી જેવા સમજવા.

X

સાચી પ્રાર્થના કેવળ મોહનાં વચનોની નથી હોતી. તે કદી જૂઠી પડતી નથી. નિઃસ્વાર્થ સેવા એ પ્રાર્થના છે.

X

આ જગતમાં મને એક જ શરમ છે : અસત્ય વિચારવા, ખોલવા કે આચરવાની.

X

તમામ પ્રકારની નિઃસ્વાર્થ સેવાનું પરિણામ આત્મશુદ્ધિમાં આવે છે. આત્મા એ કે જે શરીરને પ્રાણવાન બનાવે. આત્મશુદ્ધિમાંથી આત્મજ્ઞાન યાપ છે. જોરાંક બધાને માટે આવશ્યક છે, તો પ્રાર્થના પણ બધાને માટે આવશ્યક છે.

X

આપણે સુધર્યા કે તરત જ જગત આપણા જેવું થઈ જવું જોઈએ એવું અભિમાન ન ગચીએ. આપણામાં એક સુધારો થયો હોય પણ અનેક દોષો ભર્યા હોય એ તો આપણે જાણતા પણ ન હોઈએ. આમ વિચારી નમ્ર અને ખીજના દોષો પ્રત્યે ઉદારચિત્ત રહેવું આવશ્યક છે.

X

બધું અનાસક્ત રહીને કરતાં શીખી જશો તો કુશળ જ છે, હું તો જોઈ છું કે આરોગ્યની ચાવી પણ તેમાં જ રહેલી છે.

[૧]

તા. ૧૮-૩-'૪૯

રા. તંત્રીજી, 'પાટીદાર.'

નીચે પ્રમાણે હકીકત આપના માસિકમાં છાપી આભારી કરશેજી.

..... (જમાંનું એક) ગામના પા. ના કુટુંબમાં (કહેવાતું) ઉચ્ચ કુટુંબ) ના દીકરા એ પ્રથમ લગ્ન ગામે કરેલું. તેમને કૌટુંબિક ત્રાસથી તેરેલાં નથી. તેઓ હાલ ગાહેરા છે અને એમના માળાપને ત્યાં રહે છે. ત્યારબાદ એ શાદનું બીજું લગ્ન મુકામે થયેલું. લગ્નમાં ૯૦૦૦ પરકથું, ૫૫ તોલા સોનાના દાગીના અને બોજનખર્ચ મળી રૂ. ૨૫૦૦૦ થયા છે.

લગ્ન પછી દીકરીને સાસરે મોકલી ને ત્યાં કુટુંબના ત્રાસથી બિમાર પડી. જ્યારે પિયરથી માથુસ તેડવા ઓડલતાં દીકરીને પરત મોકલી. અને દાકતરો તપાસ કરતાં કાનમાંથી કાઢરા કાઢવામાં આવ્યા ને દીકરીની જીંદગી ખરાબી. સાસરીના ત્રાસથી દીકરીએ પોતાના મા તથા દાદાને કહ્યું કે હું સાસરે નહિ જઈશ. મને જરૂર મારી નાખશે. માળાપે તેને ઘેર હાલ મુકી રાખી.

જ્યારે જમાદને સસરાએ ધધા માટે મકાન રાખીને ખર્ચ પૂરો પાડ્યો છતાં કાંઈ પ્રકારનો દીકરીના માળાપને સંતોષ થયો નથી. દીકરી માનસિક રોગથી અને સાસરિયાના પાકથી બિમાર થઈ. તેના દવાખર્ચ પાછળ રૂ. ૫૦૦૦નું પાણી કપૂર્નું છતાં તા. ના રોજ પોતાનું જીવન પૂરું કર્યું. માળાપોએ દીકરીને ફૂલ માફક ઉછેરીને મોટી કરીને આવા ત્રાસદાયક કુટુંબમાં મોકાથી પાટીદાર સમાજમાં કેટલીક દીકરીઓ છોનાં આંસુ સારતી હશે?

તા. ૬. આ લેખ મારો જવાબદારીથી છાપશે નથી સમાજને ઉપયોગી થાય ને ત્રાસથી બચે.

પા.

આ પત્ર દીકરીના બાપે લખ્યો હતો, પરંતુ એના ટુબે લખાયો છે કે ...
રાંકા ગઘ કે કદાચ કોઈ બીજાએ એ નામે લખ્યું હોય એટલે ખાતરી
કરવા દીકરીના પિતાને વળતો અહીંથી તો. ૨૨-૩-૪૯ના રોજ
પત્ર લખ્યો તેનો જવાબ મોતે લખ્યાનો આવ્યો અને વિશેષમાં દીકરીના
સસરાએ એમના ઉપર લખેલ એક પત્ર પણ એવા માટે સાથે મોકલી
આપ્યો છે. જે બંને નીચે આવ્યા છે. —ત્રી

[૨]

પાટીદાર કાર્યાલય, આશુદં

આપનો લખેલો કાગળ મળ્યો છે અને અમોએ છાપવા માટે લખેલું
અમારી પુત્રી ચિ. ને ધણો જ ત્રાસ આપેલો. આ પછડણીઆએ
અમારી પુત્રીને મોઢું એવામાં આપેલી પિત્તાળની વીંટી, તેમજ ખાંડ
પીરસવામાં આપેલાં પિત્તાળનાં એસલીટ તો ઘરમાં આપેલા.

બીજા આણમાં અમોએ રૂ. ૧૫૦૦ આપેલા ત્યારે તેમણે અમારી
પુત્રીને એક એક કાનમાં બાવીસ બાવીસ જેટલી કાંકરીઓ ભેળાનમાં
નાખીને ધાલી હતી. તે તેમના પુત્ર (દીકરીના દિયેર) એ જાતે કાંકરે
પાસે દઢાવી હતી ત્યારે છોકરાના બાપનો કાગળ મળ્યો કે નાનપણમાં
રેતીમાં રમતાં પેડી હશે. તે મનાય તેમ નથી કારણ કે નાનપણની ૪૪
કાંકરી અત્યારે ૧૫-૧૬ વર્ષની ઉંમર સુધી રહે ત્યા બાવળનો બીજો પણ
રહે તે મનાય ખરું?

બીજું ત્યાર બાદ અમોએ છોડીનો સંસાર જગડે નહિ તે બદલ તેમને
અમારા ખર્ચે જંગલો છાડે, તેમજ વેપારઅર્થે રૂ. ૧૪૦૦૦ આપ્યા.
ઉપર એક મહિને રૂ. ૩૦૦ વાપરવા આપતા. તો પણ તેમણે ત્યાં પણ
છોડીને ધણો જ ત્રાસ આપ્યો. પછીથી અમોએ તેના બાપને કાગળ
લખ્યો, તેનો આવેલો જવાબ આ સાથે જ મોકલ્યો છે, જે આપ વાંચશે.

ત્યાર બાદ સાસરીથી તેડવા માટે કાગળ આવ્યો ત્યારે અમારા મનમાં
કે છોકરી ઘેર પલવાય નહિ માટે મોકલો. એટલે અમોએ મોકલી. દિવસના
બે વાગે એક તમેથો લાત આપે અને રાતના પણ બધું કામ કર્યા પછી
રાંટલો અડધો આપે. દશેક દિવસ ચલા અને છોકરીનો કાગળ આવ્યો કે
મને અહીં આવું દુઃખ છે એટલે તુરત જ મારો પુત્ર તેડવા માટે
ગયો. ત્યારે તેમણે ગમે તેમ કયું હોય પણ છોકરી એકદમ દશ દિવસમાં
હાંડકું ને ચામકું બે જ હવું. છતાં દસ શેર ચણાની દાળ દળવા આપી
હતી. મારો પુત્ર ગયો એટલે સાસુએ પૂછ્યું કે તમે કેમ આવ્યા છો? તો

કહ્યું કે તેડવા માટે. તેમણે કહ્યું કે અગો હમણાં નહિ માફલીએ. એક મહિના પછી તેડી જશે (એટલે મોત પછી આમંત્રણ) પછી તેને કહ્યું કે અત્યારે હું તેડી જવાનો. ત્યારે કહ્યું કે પેટી હમણાં મળે નહિ. કારણ કે દેવે તેલા સોનું અને આર હમરનાં લુગડાં જતાં રહે એટલે તેમને કાચકી તો લાંબે ને? પણ હોકરોતો દિયેર બહુ સારા સ્વભાવના અને ખાદી પહેરે એટલે તેમણે પેટી લાવીને આપી.

તેડી લાંબા પછીથી રસ્તામાં હોકરીએ કહ્યું કે મને કંઈ ખવાડયું છે તેથી મને યાત્રીમાં કંઈ થાય છે. અને તુરતજ આંખ ફાટેલી અને હાથપગ પછાડે તે એવું જ લગભગ ૨૫ વર્ષ સુધી ચાલ્યું અને આખરે મરણ પશુ પામી.

[૩]

દીકરીના સસરાએ બહારગામથી વેવાઈ ઉપર લખેલા પત્ર, જે વેવા માટે દીકરીના પિતાએ માફલી આપ્યો છે તે નીચે આપ્યો છે. — તંત્રી

△

તા. ૨૬-૬-૪૫

સદા. રા. પા.

. થી લી. — ના રામરામ.

વિ. તમારે તા. ૨૪-૬-૪૫નો પત્ર માર્યો. અને આજે ચિ. (જમાઈ) પણ અત્રે આવ્યા તેમણે રૂણડે જોયેલી હકકાત કહી ત્યારે જાણ્યું કે આ વાત છે. વાત જાણી ધણીજ શીકર થઈ કે આ શું દરદ એકાએક થયું કાનનું તે સમજી શકાયું નથી. ફક્ત (દિયેર) જે કાનમાંથી પત્થરની ટુકડીઓ નીકળી છે એટલું લખેલું અને જણાવેલું કે તેડવા આવેલું જેથી ગયાં છે. તુરતજ તમારે પત્ર આપ્યો. મને લાગ્યું કે એવું શું કારણ છે કે એકાએક રૂણડે જોલાવે છે પણ પછી જણાવ્યું કે ચિ. . . . ની તબિયત જગડી છે. દરદ બહુ છે. આજે ખગર મળી છે કે હીક જે. તો પ્રભુની મહેરબાનીથી જરૂર સાફ થઈ જશે. જરૂર નાનપંથમાં કે પછી મોટી ઉમ્મરમાં રમતાં હોકરાંએ કાંકરી રેતી કાનમાં જરૂર નાંખેલી પણ તેની ખબર નહિ પડી હાથ પણ જ્યારે મેલ ઉપર ફેરી તે મોંટી થઈ જ્યારે કૂલી આવી ત્યારે એકાએક હવા ન જઈ શકવાથી દરદ ઉપડેલું એમ હું તો માનું છું. બીજા કાંઈ શંકાને ન સમજવી. કારણ કે જે વાતને આપણે જાણી કે સમજે પણ ન શકીએ તેના ઉપર ખોટાં અનુમાન નજ થઈ શકે. તેને આશ્વાસન આપવું અને સમજાવવું કે કાનમાંથી બધીજ કાંકરી હવે નીકળી ગઈ છે. અંદર કંઈ નથી તો ખ્યાલ નીકળી

જશે. વાત બાણી મને ધણીજ નવાઇ લાગી કે કાનમાં આટલી કાંકરીઓ, ક્યાંથી ગઈ દશે? સહેજમાંથી ફેટતું થાય છે તે વાતનો પૂરો હમેશાં ખ્યાલ, રાખવાનો હોય છે. પ્રભુ જલદી આરામ કરશે. એજ.

[૪]

ગયે અકે છપાયેલ 'બહેનોની અવદશા' એ પત્ર વાંચી સાવકી માતા દુઃખે દુઃખી થયેલી બે બહેનોએ પત્ર લખ્યો છે. એ લખવા પાછળની એમની વૃત્તિ છે કે પોતાનાં માળાંપની આંખ ઉઘટે, અને એમનું દુઃખ દૂર થાય. —તત્ત્વી

△

શાઈરી પેટલીકર,

તમે ધણી બહેનોનું દુઃખ નિવારણ કરવા બનતું હતું કે તો આ એમના જ જેથી બહેનોનું કરશે એવી આશા રાખું છું. તમારા માસિકમાં 'બહેનોની અવદશા' વાંચીને મને પણ થયું કે હું પણ લખું. તમે બહેનોના વિધવા સંગત વગેરે બાબતમાં ઘણું લખ્યું છે, તો બહેનોની સાવકી માં પર લખવા વિનંતિ કરું છું.

એક સાવકી મા છોડીને ફેટતું દુઃખ આપે છે તેનો ખ્યાલ તમને જાગ્યે જ દશે, પણ આ ટાળણ વાંચીને તમને આવશે. અમે બે સગી બહેનો છીએ ને છ લાઈબ્રેરિસ્ટ અમને સાવકી માનાં છે. અમને એકેય (સાવકી) લાઈબ્રેરિસ્ટ નહતાં ત્યારે સાવકી મા અમારા પર હેત રાખતી પણ ન્યારે એ થયાં ત્યારે હવે એ હેત જતું રહ્યું. પણ અમે હેતનાં કંઈ ભૂખ્યાં નયો. અમને તો અમારા પર સારો વર્તાવ રાખે એવું નોંધ્યો છીએ. અમારી મા અમને બહુ દુઃખ આપે છે, ખાસ કરીને જ્યારે મારા બાપુ બહારગામ જાય છે ત્યારે. અમે અમારા બાપુને કહીએ તો અમને બધું આપે પણ ત્યારે મા અમારા પર ચિટાઇ જાય છે ને એવું એવું બોલે છે કે અમને ખાવાનું પણ ન લાવે. અમને ધણી વખત થાય છે કે અમે પર છોડીને માથાં જઈએ. પણ એમ થાય છે કે આપણું ને આપણા માબાપનું નામ કેવું બગડે! એટલા માટે અમે જતા નથી. પણ જો અમારાથી સહન નહિ થાય તે દિવસે અમે જતા રહેવાના. માટે તમને હું વિનંતિ કરું છું કે તમે તમારા માસિકમાં આ જાખત પર કંઈ લખજો જેથી અમારા માબાપની આંખ ઉઘટે ને અમારું કામ પતે. અને હું આશા રાખું છું કે તમે આવતા માસિકમાં જરૂરી લખશો.

• લિ. દુ.ખી બહેનો.

દંપતિનું દર્પણ

જહોન એલીસ

આપણે સમાજ પુખ્ત હોય અને સ્વપસંદગીથી લગ્ન કરવા તરફ વળતો નથી છે. કેળવણી પણ વધે છે. એટલે એવા લગ્નજીવનમાં પણ સ્ત્રીપુરુષને દુઃખી થવાનાં કયાં કારણો છે, પતિપત્ની સામસામી કયા ગુણની આશા રાખે છે વગેરે વિગત, એક અમેરિકન ડૉક્ટરે મત લેધને પૃથક્કરણ કર્યું છે તે અહીં જાહેર કરવામાં આવી છે. આ લેખ વાંચી પરણેલાં પોતાના ગુણદોષનું પૃથક્કરણ કરી અનિષ્ટનું નિવારણ કરે તે માટે આરસી તરીકે આ લેખ અહીં મૂક્યો છે.

ચાર વર્ષ ઉપરનો પ્રસંગ છે. અમેરિકન માનસશાસ્ત્રી પ્રો. ઇ. જી. રોસ એની વેઈટિંગ રૂમમાં દાખલ થવા જતો હતો ત્યાં અંદર વાતો કરતી સ્ત્રીના શબ્દો એને કાને પડ્યા. બે જુવાન અને સુંદર સ્ત્રીઓ અંદર અંદર પતિ તરફની મુશ્કેલીઓની વાત કરતી હતી. હેવટ એક સ્ત્રીએ પોતાના મનનો ઉદ્ધારો કોંઈતાં કહ્યું : ‘તો સ્ત્રીને ફરીથી લગ્નની પસંદગી કરવા દેવામાં આવે તો દસ પરણેલી સ્ત્રીઓમાંથી લાગ્યે એક સ્ત્રી ફરીથી એનો એ પતિ પસંદ કરે!’

આ પ્રસંગમાંથી ડૉ. રોસને પરણિત જીવનમાં સ્ત્રી સુખી છે કે દુઃખી તેની શોધ કરીને પૃથક્કરણ કરવાનો વિચાર સ્પર્ધ્યો. અને તે માટે એણે પ્રશ્ન તૈયાર કર્યો : ‘નવેસરથી પસંદગી કરવાની હોય તો તમે તમારા પતિને ફરીથી પરણો!’

અને અખતરા તરીકે ૪૦૦ ફોર્મ લેધને એક દુઃહી આ પ્રશ્નનો જવાબ એવા વિદાય કરી. ફોર્મમાં જવાબ આપનારનું નામ લખવાનું હતું, તેમજ આ દફતરેલ આનંદી સહેલી એવી વાતો રજૂ કરવામાં આવી ન હતી જોઈએ પરિણામ નવાઈ પમાડે તેવું આવ્યું. લગભગ દરેક સ્ત્રીએ એક જ જવાબ આપ્યો—પોતે રાજીખુશીથી પરણી છે અને ફરી પસંદગી કરવાની હોય તો એ જ પતિને પરણે! ફક્ત છ જણે જ ના પાડી હતી અને ચાર જણે તટસ્થ રીતે ‘શી ખબર?’ એવો જવાબ આપ્યો હતો.

ખીજી વખત એ જ પ્રશ્ન લેધને, એ જ ૪૦૦ સ્ત્રીઓને પૂછવામાં આવ્યું. આ વખતના ફોર્મમાં જવાબ આપનારનું નામ લખવાનું હતું નહિ, તેમજ

આ હકીકત ખાનગી રહેશે એમ ખાત્રી આપી હતી અને પરિણામે ૭૬ જણે ચોખ્ખી રીતે ના કહી હતી.

ડૉ. રાસે જાતે દરેક ઉમરની અને જુદી જુદી આવકની અમેરિકન સ્ત્રીઓને એ સવાલ પૂછ્યો હતો. આ જ પ્રશ્ન, 'દાકતરી ધધો કરતા ડાકટરોએ અને માનસશાસ્ત્રીઓએ પ્લિટન, ફ્રેન્ડ, ગ્રોટ્ટેલિયા, ન્યુઝીલેન્ડ અને યુરોપના ખીખ અગિયાર દેશોમાં પૂછ્યો હતો.'

અને ગયે (ફેબ્રુઆરી) મહિને, ડૉ. રાસે ચાર ચાર વર્ષની મહેનત અને પ્રયોગ પછી જે જુગાનીઓ પડી હતી તેનું પૃથક્કરણ કર્યું. પાંચ પત્નીઓમાંથી ત્રણે પોતાના પતિને ફરીથી પરણવાની ખુશી ખતાવી હતી.

કુલ ૩૦૧૦૮ સ્ત્રીઓને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો. ૧૭૮૧૧ સ્ત્રીઓએ જવાબ આપ્યો હતો કે, 'મને ખાત્રી છે કે હું મારા પતિને ફરી ચોક્કસ પરણું. ૪૬૧૯ એ જવાબ આપ્યો કે, 'લગભગ હું ફરીથી એ જ પતિને પરણું, પરંતુ એ અગે હું ખાત્રીપૂર્વક ન કહી શકું. ૪૮૦૨ એ કહ્યું, 'જો-મારે ફરીથી પસંદગી કરવાની હોય તો એ પતિને ન પરણું.' બાકીની ૨૨૭૬ સ્ત્રીઓએ હા કે ના ન કહેતાં જવાબ આપ્યો, 'હાલ હું કશું કહી ન શકું'!

ડૉ. રાસે પ્રથમ આ જુગાનીઓને દેશવાર જુદી તારવણી દાઢી હતી. તે પછી ઉમરવાર, આવકવાર, એમ જુદા જુદા સુર્ય પ્રમાણે સારી એવી તારવણી કરી જોઈ. અને એ પૃથક્કરણના પરિણામે જે અનુભવ થયો તે જણાવતાં એ કહે છે—

'હું નવાઈ પામ્યો કે દેશવાર જુદી તારવણી કરતાં જવાબોમાં ઝાંઝો ફેર પડેલો માલમ પડ્યો નથી. અને એ પણ જણાયું કે જે દેશમાં છૂટાછેડા મેળવવાના કાયદા વધુ છૂટછાટવાળા છે ત્યાં દુઃખી લગ્નજીવનનું પ્રમાણ ઓછું છે.'

દુઃખી લગ્નજીવનમાં પૈસો મુખ્ય ભાગ ભજવે છે? આ ઉત્તરમાં ડૉ. રાસ કહે છે કે, 'મેં ધાર્યું હતું એટલો પૈસો ભાગ ભજવતો નથી. જે પત્નીઓએ ના કહ્યું છે તે સ્ત્રીઓ દરેક ક્ષેત્રની છે. તેઓ પૈસાદાર પણ છે અને ગરીબ પણ છે, જુવાન અને વૃદ્ધ પણ છે; શહેરની, કંચાની અને સર્વ ભાગની છે. હા, સરેગશ આવક કરતાં જેમની ઓછી આવક છે તે વર્ગમાંથી સહેજ વધારે પ્રમાણ ના કહેનારનું છે ખરું. તેમ છતાં આ વર્ગોમાંથી પણ હા કહેનાર કરતાં ના કહેનારની સંખ્યા ઓછી છે. સો કરતાં વધુ સ્ત્રીઓએ લખ્યું છે કે, હું ખુશીથી એ જ પતિને ફરી પરણું જો કેવળ એ ધર પૂરું પાડે તો.'

ઉમરને પણ આ પ્રશ્ન સાથે સંબંધ નથી. ૨૪ વર્ષની સ્ત્રીઓએ જે

પ્રમાણમાં હા અને ના કહ્યું તે જ પ્રમાણમાં એમનો ૨૦ વર્ષની બહેનોએ પણ જવાબ આપ્યો હતો.

હા, ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રીઓના વર્ગમાંથી ના પાડનારની સંખ્યા વિશેષ હતી. એટલે દેખીતી રીતે સ્ત્રીઓમાં એ સુખી લગ્નજીવનની ગેરંટી નથી.

લગ્નજીવનની પસંદગીમાં બાળકો જે ભાગ ભગવે છે તે ગણતરીમાં લેવા જેવો છે. મા થયેલી પત્ની એ જ પતિને પસંદગી આપવા જે પ્રમાણમાં તૈયાર થઈ છે, તેટલી બાળક વિનાની પત્ની નથી થઈ.

શું નૈયુ બાળકોવાળી મા એક બાળક દરતાં વિશેષ સુખી જણાઈ છે ! ના, એવું કંઈ નથી. બને પક્ષેથી દા-નાનો સરખો જવાબ મળ્યો છે.

જે સ્ત્રીઓએ એ જ પતિને ફરી પરણવાની પસંદગી ગતાવી છે તે દરેક સ્ત્રીએ લગભગ પોતાના ચાલુ પરણિત જીવનને 'સુખી' 'ધણ' સુખી' એમ સરખો જવાબ આપ્યો છે. અને તે એમ પણ માને છે કે આ એક જ પુરુષ એકો છે કે જેની સાથે પોતાનો વિદ્વાસ શક્ય છે. એટલે જો વર્ગને સુખી લગ્નજીવનના વર્ગમાં મૂકવામાં આવે તે સત્યની નજીક ગણાય.

આમ જે સુખીના વર્ગમાં આવે છે તેનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવે તો નીચે પ્રમાણે તારણ નીકળે છે—જે સ્ત્રીઓ અતિ પહેલી (૨૨ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં) પરણી નથી અને જે પોતાના ભાવિ પતિને પરણતા પહેલાં જોઈમાં જોઈ એક વરસથી જોગબતી હતી, તે સુખી જણાઈ છે.

જે જોડાં લગ્ન પહેલાં આગંદી અને આઘાતોથી દોષ છે, પણ જે અતિ પાસનાસુખની કંખનાલથી નથી હોતાં એમને લગ્નજીવનમાં સુખી થવાની ઔધી વિશેષ તક હોય છે.

અંતે એનો સાર કાઢતાં ડૉ. રાસ કહે છે—લગ્ન પહેલાં જેટલી વધારે અપેક્ષાઓ સામા પક્ષ તરફથી રાખી હોય છે તેટલો નિરાશ થવાનો વધુ ભાગ લગ્ન પછી આવે છે.

ધણી સ્ત્રીઓએ જવાબ સાથે વ્યક્તિગત સૂચના પણ કરી છે. લગભગ દરેક ના પાડનાર સ્ત્રીએ તેનું કારણ પણ જણાવ્યું છે. અને પતિ તરફના અસંતોષના જે ખરાબમાં ખરાબ દોષ જણાવ્યા છે તેને કમ પ્રમાણે જોડવવામાં આવે તો કમ આવે છે—સ્વાર્થીપણ, વિચારશૂન્યતા, દોષ શોધવાની તૃત્તિ, નખરાંબાહ, હલકટ્ટત્તિ કહર કરવાનો અભાવ, એકદમ સરાંખખોરી અને ઉડાઉપણ. ચારસો સ્ત્રીઓએ પતિ વિરુદ્ધ જો ફરિયાદ કરી છે-કે, તે પોતાની સાથે પૂરતી વાત કરતો નથી.

ડા. રાસે અને તેના મદદનીશોએ હવે જોજ નાતનો પ્રશ્ન પુરુષોને પૂછવાનો શરૂ કર્યો છે. અને અત્યાર સુધી ૧૨૦૦૦ પુરુષો તરફથી જે ઉત્તરો મળ્યા છે તે જોતાં પુગલો પડે છે કે. લગ્નહવનમાં સ્ત્રીને પતિ તરફથી જે અસંતોષ છે, તે કરતાં પુરુષને પત્ની તરફથી જોડો અસંતોષ છે.

નીચેની ટકાવારી જોતાં એનો ખ્યાલ આવશે. પ્રશ્ન-તમે જોના જોજ પતિ કે પત્નીને ફરીથી પરણો?

	સ્ત્રી	પુરુષ
ચોક્કસ 'હા' કહેનાર	૫૯%	૬૩%
લગભગ 'હા' "	૧૬%	૨૦%
'ના' "	૧૬%	૧૩%
હા કે ના ન કહી શકનાર	૯%	૪%

ત્રણ સ્ત્રીઓમાંથી એક સ્ત્રીએ, સરેરાશ એવું કબૂલ કર્યું છે કે, પોતે લગ્ન પહેલાં સુખની જે આશા રાખી હતી તેના કરતાં જો યોગી સુખી છે; ત્યારે પુરુષોએ સરેરાશ સાતમાં એક જણે એવું કબૂલ કર્યું છે. આ ઉપરથી ડા. રાસ પ્રશ્ન કરે છે કે, એવા અનુમાન ઉપર ન આવી શકાય કે પુરુષ કરતાં સ્ત્રી લગ્ન પાસેથી વધુ અપેક્ષા રાખે છે?

આ તારવણીથી જો પણ માલમ પડે છે કે, જે પુરુષે ૩૦ વર્ષની ઉંમર પછી લગ્ન કર્યું છે તે લગ્નહવનમાં વધુ સુખી છે. મુખ્યત્વે જે પુરુષો તરફથી ના જવાબ મળ્યો છે તેઓ ૨૪ વર્ષની ઉંમર પહેલાં પરણેલા માલમ પડ્યા છે.

પુરુષો પત્નીના ક્યા ગુણોની કદર કરતા હોય છે? આ તારવણી ઉપરથી એવું દેખાયું છે કે જે સ્ત્રીમાં કુદરતી પ્રત્યક્ષતા, સ્નેહભાવ, મીઠાશ, સાંથી ખનવાની આવડત હોય છે તે ઉત્તમ સૌંદર્ય અને ઉત્તમ ગૃહિણીને પણ હતી નય છે.

પતિની દૃષ્ટિએ પત્નીમાં જણાયેલા દોષ અનુક્રમ આ છે - કડકશાપણ, હિડાહિપણ, ઘર ચલાવવાની અણુઆવડત; ઘણા પતિઓએ પત્ની વિરુદ્ધ એનાં અદેખાપણાની પણ ફગિયાદ કરી છે. ત્યારે પત્નીઓએ જવલ્લે, પતિ સામે જો ફરિયાદ કરી છે. આ તારણ જે પ્રશ્નો ઉપરથી કાઢ્યું છે તે જવાબો સ્ત્રી-પુરુષોએ સાચા આપ્યા હશે? કંઈ છુપાવ્યું નહિ હોય? ડા. રાસ અને તેમના મદદનીશો માને છે કે તે સાચા છે. કારણ કે દરેકને ખાતરી આપવામાં આવી હતી કે આ વ્યક્તિગત જવાબોને ખાનગી રાખવામાં આવશે. અને જવાબ આપનાર પાસેથી નામ તેમજ શિરનામુ માગવામાં આવ્યું ન હતું. છતાં અમુક દાખલામાં મરજિયાત નામ આપ્યાં હતાં. અને અસલ ફોર્મ આ પૃથક્કરણ કર્યા પછી નાશ કરવામાં આવ્યાં છે.

ગરવો ગિરનાર

ઈશ્વર પેટલીકર

આણંદ, તા. ૫-૪-'૪૯

પ્રિય નાની બહેન,

તું તો બહુ લોભિયણ હાજે છે. 'ઉપગ્રાહ'ના પત્ર વાંચી તે 'ગિરનાર'ના પ્રવાસ માટે લખ્યું હતું. મેં માન્યું કે તું એ મારી ઇચ્છા ઉપર છોડીશ. પરંતુ તું ઉધરાણી દરવામાં પડાણ જેવી છે. તો આજે એ લહેણ તારું ચૂકવી દઉં છું.

પર્વત તાપ ન થાય તે પહેલાં વહેલી સવારે ચડવાનો હોય છે તેનો તને પેણ અનુભવ છે. પરંતુ અમે સાવ એથી ઊલટું ક્યું. જરાજર બપોરના બાર વાગે (તા. ૧૮-૧-'૪૯) અમે ચડવાનો વખત માથે લીધો.

પ્રવાસ શરૂ કરું તે પહેલાં અમારી ટાળીનું જોળખાણ આપી દઉં. દેશાક્ષના હુચકા લખનાર શ્રી મૂળરાજ અંબરીઆનું નામ તે 'સાંભળ્યું' દશે. શ્રી પી. કે. શાહ જુવાન પત્રકર છે. પહેલાં 'રેખા-ગતિ'માં હતા, હાલ 'પ્રવાસ'માં છે. ચિત્રોનો તો તને ઘણો શોખ છે એટલે શ્રી હમનલાલ જાલવનું નામ તારાથી અજણ્યું નહિ હોય. શ્રી જગન મહેતા જણીતા ફોટોગ્રાફર છે. શ્રી રમણ શાહ મુંબઈની સેન્ટ એલિસ કોલેજમાં ફેલો છે. શ્રી જયવંત જાડેજા જૂનાગઢની કોલેજમાં ફેલો છે. અને સાતમો તારો 'આઈ. હુ. એ' શું છે એ જોના કરતાં તું વિશેષ જાણે છે!

ગિરનાર દરવાજે જોળંગી આમળ વધીએ છીએ એટલે એક જોરડી આવે-એ. બહાર લખેલું છે કે અશોકનો શિલાલેખ, અશોકના શિલાલેખની હડીકત ઇતિહાસમાં લખ્યો હતો. અને તે સાથે માગ્ર અંતરમાં આજ સુધી દહપના બધાઈ હતી કે એક લાંબો પથ્થર, પથ્થરપાટીના જેવો હોતો દરો અને તેના ઉપર લખેલું દરો. પરંતુ પચ્ચિસે ચડીને અમે જોરડીની અંદર ગયા ને મારી વર્ગોની દહપના તૂટી ગઈ. કાંઈ પથ્થરને ઘડીને શિલાલેખ બનાવ્યો ન હતો, પરંતુ કુદરતી પથ્થરો જે ગિરનારના ત્યાં ખડકાવા હતા, તેમાંના એક ઉપર અક્ષરો કાતવા હતા. એ પથ્થરનો આકાર, કાચબો અંગ સજોડીને બેઠો હોય તેવો હતો. અને એ કાચબો કદમાં હાથો જેવડો પાછો હતો!

ગિરિ તળેટી ને કુંડ લમોદર ત્યાં મહેતાજી નંદાવા જાય, નરસૈયા સાથે એ કુંડ ભેડાયેલો એટલે એનાં દર્શન માટે ઉત્સુકતા પણ હતી. પરંતુ એમાં

ગંદું પાણી નેયું ત્યારે દીકા દેવ અને પહેલી જન્મા એમ દુરથી નમસ્કાર કરીને અમે તોટી લણી દંડાયું.

તોટી આગળ હોટલ છે, ધર્મશાળા છે. અમે સીધા ઉપર ધરવા જતા હતા, ત્યાં હોટલવાળો પરાણીનો દગલો લઇને જોડો હતો. તેણે કહ્યું અંકેશ પરાણો લેતા આવ.

અમને થયું, આ પરાણીનો શી જરૂર છે? એણે ખુલાસો કરતાં કહ્યું, હાથમાં ટેકા તરીકે ઉપયોગમાં આવશે. બે આના દિંગત છે. વળતાં ને પાંચા આપણે તો એક-આનો પાછો આપીશું. અમારામાંથી કોઈ ખોટું, આ તો હીલરીક છે, પરાણો નથી. અમે એકએક પરાણો હાથમાં લેઇને પગથિયાં ચડ્યા. મોખરે વજન કરવાની દંપાણી લટકાવેલી છે. જે લોકો જાતે ચડી શકતા નથી તે ડાળીથી ચડે છે તથા મણ મુખીનું વજન હોય તો ચૌદ રૂપિયા અને ઉપરના વજનના એકત્રીસ રૂપિયા, એમ ડાળીતે લાવ છે.

વાવને કે સરેવરને પથ્થરનાં પગથિયાં હોય છે તેવાં મજાનાં ગિરનાર ચડવા માટે પગથિયાં છે. આશુતો વૈભવ અને પાવાગઢની ગરીબોને લક્ષમાં લેઇએ તો ગિરનાર એ રીતે મધ્યમવર્ગમાં આવે. અને મધ્યમવર્ગ આ લડાઈમાં વધુ પીસાઈ ગયો છે તેવો અનુભવ આ ઋતુમાં ગિરનાર ચડતાં અમને એનો પણ થયો. આ સાલ વરસાદ નોંઘીએ તેટલો ન હતો, અને દુકાળનું વરસ છે એટલે ગિરનારની વનરાજી પૂરતારમાં ન હતી. કેસડાના ઝાડનાં પાન ચારણી જેવાં થઈને ખરી પડ્યાં હતાં, એટલે મધ્યાનના તાપમાં એ વૃક્ષો અમને ડાંચો આપી આવકાર આપવાને બદલે એની દંગાલિયતનું પ્રદર્શન કરાવી રહ્યાં હતાં.

ગિરનારની ગુફાઓ જાણીતી છે. ચોકું ચડતાં જ એક ગુફા પ્રત્યક્ષ થઈ. એક સાધુભાવા ધૂણી ધીકાવીને નાના ગોટલા ઉપર બેઠા હતા. અને બાજુમાં ગુફા હતી તેનું નામ ભર્તૃહરિની ગુફા. ગુફાની અંદર અમે ગયા. પથ્થરમાં કાચેલી એ ગુફા, આજે રેલ્વે પથ્થરો તોડીને માઇલો મુખી ગુફામાં ચાલી જતી નોંઘ છે ત્યાં આપણને આકર્ષક ન લાગે. છતાં આપણા લોહીમાં, ઋષિમુનિઓ, આશ્રમજીવન, અને સમાધિ માટેની ગુફાઓના સંસ્કાર પડેલા છે એટલે એ નાની ગુફા નોંઘીનેય દંધક પામ્યાનો આનંદ થાય છે.

એ ગુફા નોંધીને અમે ઓગળા ચડવા લાગ્યા ત્યારે અમારામાં ચર્ચા શરૂ થઈ. ભર્તૃહરિની ગુફા એટલે શું અહીં ભર્તૃહરિ આવીને રહ્યો હશે? ચર્ચા અહીં લંબાવતો નથી. આજે ચહેરમાં દુકાનો અને રસ્તાનાં નામ રખાય છે તેમાં પણ હું છે! જવાહર સ્ટેશન, ગાંધી રોડ, સરદાર પુલ, એનો અર્થ

એવો તો નહિ કે તે વ્યક્તિની માલિકી છે અગર તેમને એ સાથે કંઈ સંબંધ છે. આ દલીલસરખીથી અમે નિર્ણય ઉપર આવ્યા કે, આપણે જેમ આપણા પિતૃઓનાં અને નેતાઓનાં નામ આપીએ છીએ, તેમ સાધુઓ ભર્તૃહરિ જેવા સંતોનાં નામ આપતા દરો. એ રીતે ભર્તૃહરિની મુશ્કેલી સાથે ભર્તૃહરિને કંઈ લેવાદેવા હોય તેમ માની લેવું ન જોઈએ.

પછી રસ્તો એવો આવે છે કે આપણે સાવ નીચે હોઈએ, અને માથા ઉપર ગિરનારનાં બે-ત્રણ શિખર ઝૂમી રહ્યાં હોય, અને દમણાં એ પથ્થરો આપણા ઉપર તૂટી પડે. સાચે જ એ એ સામે આપણે એકીડસે તાકી ગઈએ તો બીક પણ લાગે એ સ્થળેથી શ્રી જગન મહેતાએ બે ફાટાઓ લીધા. એક મારો પોઝ. હું પર્વત ચડું છું તેવો પીંડ લાણીનો અને બીજો એક આવો નીચે ઉતરનો હતો તેનો. શ્રી જગનલાલ જાદવ પણ તેમનાં રંગે અને પીંછી લેઈને, ચડતા હતા, પરંતુ દમ્બ મુધી એ ગ્રાસ્તા ગયા હતા.

અમે ઘેરે ગિરનારની મુખ્ય વસ્તીવાળા નેમીનાથની ટૂંકના સ્થળે આપી પહોંચ્યા. ગિરનાર ચડનાં વચ્ચે આ મોટું આરામસ્થળ છે. જોનાનાં દેરાં મુખ્યત્વે અહીં છે. જોનાની મોટી ધર્મશાળા પણ છે. બગીચો પણ છે. આ, દૂધ, ઠાંશી, રસોઈ તથા મીઠાઈ સર્વ અહીં મળે છે. જૂનાગઢના પ્રમાણમાં મોંઘું કાંઈવાય, પરંતુ આણંદના પ્રમાણમાં એ જિલકુલ મોંઘું નથી.

ટૂંક એટલે અહીં દેરાં સમજાવાં. નેમીનાથની ટૂંકમાં આપણે પ્રવેશીએ એટલે આગળ નીચે ઉતરીને બીજી ટૂંક આવે કે—કુમારપાળની ટૂંક, સમરામ સોનીની ટૂંક. આ ગંધાં 'જોન દેરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલો' હોઈ પુરાતન સ્થાપત્યની દૃષ્ટિએ જોનારને નિરાસ થવાનું રહે. દાલ પણ એમાં જીર્ણોદ્ધારનું કામ ચાલુ છે. એ તું ઢાજર હોત તો મને લાગે છે કે સ્થાપત્ય કે સિદ્ધપત્રી કલામાં ન પડતાં, સંતાકુકડી રમવા મંડી જત. વળી આદેશ્વર દાદાની પલાંડી વાળીને બેઠેલ દસ ફૂટ ઉપરની મૂર્તિને કપાળે તિલક કરવા પગથિયાં ચડીને ઉપર જવું પડે છે તે દૃષ્ય જોતાં તને મુલીવર દાવેલની વાર્તા યાદ આવત. ઉપરાંત વસ્તુપાલતેજપાલની ટૂંક, સપ્તી રાખની ટૂંક, મુમારતાની ટૂંક પગેરે ટૂંક આ સ્થળે છે.

અમારી મંડળો આપણી અને નાસ્તો કરીને આગળ ચાલતી થઈ. પર્વતનો સાચો અનુભવ અમને હવે થવાનો હતો. થોડે બાંધે ચડ્યા અને પગથિયાંનો ટૂંકિમ, રસ્તો મૂકી કેડીતો કુદરતી રસ્તો સાનપુડા તરફ જવાનો આવ્યો. અમે એ તરફ વળ્યા. થોડે દૂર ગયા અને રસ્તો બંધ થઈ ગયો.

જે પથ્થરની વચ્ચે એક માણસ પગણે બંધ રાકે તેવું બાંધારું હતું. શ્રી રમણ શહે અંદર પેશીને પેલી બાજુ રસ્તો છે કે નહિ તે જોયું. પણ રસ્તો ન હતો. શું કરવું? 'લખાણુ' એ વંચાણુ' એવા શહેરના બોડ પ્રમાણે ચાલવા દેવાઈ ગયેલા સૌ ખિન્ન થયા. બળકડા—આવા અબળકડા સ્થળે બોડ મૂકવું જોઈએ. શી ખજર પડે અહીં હવે? સાંજ ઉતરતી હતી. જો બૂલા પડી જઈએ તો રાત વખતે મુશ્કેલીમાં મુકાઈ જઈએ. પરંતુ ચોમેર ફરીને શ્રી મહેળએ બૂમ પાડી કે મારા તરફ આવો, અહીં કેડી છે.

સાચીને પગ મૂકવાના હતા. રસ્તો તજેરીમાં જતો હોય તેમ સાવ નીચે જતો હતો. જો પગ ચૂકાય તો ગળાડી પડતાં વાર ન લાગે. છતાં પર્વત ચડ્યાની ખુમારી હંયામાં હતી, મુશ્કેલીનો આનંદ હતો. સાંજનું ખુશનુમા વાતાવરણ હતું, અને કેડીની બંને બાજુ જેમ આંગળ વધતા હતા તેમ ડાહ્યાનાં ખીલેલાં ફૂલ વધુ ને વધુ અમારે ભાવનીનો સહાર કરતાં હતાં.

વચ્ચે રાજુલની ગુફા આવી. શ્રી રમણ શહે અમારામાં એક જ જોઈને હતો. એણે નેમીનાથ અને રાજુલની કથા કહી. નેમીનાથનો તિવાહ રાજુલ સાથે થયેલો. લગ્નને દિવસે મોટો વરધોડો નીકળ્યો. જમણવાર ધામધૂમથી ઉજવાવાનો હતો. તે માટે અસંખ્ય ઘેટાંબકરાં લાવવામાં આવ્યાં હતાં. જો બધાંની ચોતાના લગ્નનિમિત્તે હિંસા થશે એ પ્રત્યક્ષ થતાં નેમીનાથને વૈરાગ્ય આવ્યો. એણે પરણવાનો છંદાર કર્યો. બિચારી રાજુલનાં સ્વપ્નાં ખૂણધાણી થતાં. રાજુલ પણ સાધવી થઈ.

પણ મને જે નવાઈ લાગી તે એ કે, 'નેમીનાથના વખતમાં જે ઘેટાંબકરાંની હિંસા થતી હતી, તેના કરતાં આ અર્જુનના વખતમાં જમણવાર થવાથી જે કાળા બખર દ્વારા ગરીબોની હિંસા થઈ રહી છે તે પ્રત્યક્ષ જોવા છતાં આજ સુધી કોઈ યુવકને નેમીનાથ જેવો વૈરાગ્ય તો શું, પણ સાદાઈથી લગ્ન કરવા જેટલી ભાવના પણ જાગી નથી! અને કોઈ રાજુલ સાધવી થઈ નથી!

રાત્રે જલશંકરની ધર્મશાળાએ મુક્તમ નાખ્યો. શ્રી છગનલાલ બદલે ૨૦ મિનિટના ઝાંખા અજવાળામાં ઉતરતી સંધ્યાને ગિરનાર ઉપરથી એમની પીછીમાં ઝડપી લીધી. મને તે ક્ષણે લેખક તરીકે ચિત્રકારની અદેખાઈ આવી. પેન પકડીને આંગળાં ફુગી જાય, રહી જાય ત્યાં સુધી લેખક તરીકે લખ્યા જ કરવું પડે તેના કરતાં ચિત્રકારની પીછી સારી, ન ઝાંડું ફુગે અને શબ્દ કરતાં રંગથી થોડા વખતમાં ઝાંડું કહી દેવાય. પણ અદેખાઈ કરવાથી ઓછી એ તરત મળી જાય છે? હું બદલ હોત તો તને

સરસ ચિત્ર ગોઠવી આપત. એથી તારી આંખને જિરનાર જોવાનો કંઈક સંતોષ થાત, અને મારું આ લખું વર્ણન વાંચવું ન પડત.

ધર્મશાળામાં ઉતરવામાં સગવડ તો હતી, પરંતુ ખાવાની ચીજો નીચે નેગીનાથ ટૂંકમાં હતી. હોટલવાળા પાસે પૂરી જનાવરાની અને ગડાકાનું રસાનર શાક શ્રી. મહેતા જાને ખતાવવા લાગ્યા. ઈંડીનો ચમકારો હતો. અંધારામાં પગચિયાં ઉતરવાનાં હતાં. શાક લાગ્યો હતો, અને એવી જ પેટમાં ભૂખ લાગી હતી! ઉતાવળા ઉતાવળા નીચે જમવા આગ્યા ત્યારે શ્રી મહેતા શાક હલાવતા હતા. સગડીમાંથી તડતડિયાં બીડતા હતા. ઈંડો એવી હતી કે સગડો પ્રાણ પ્યારો લાગતો હતો, અને સામેથી વઢકણી સ્ત્રીની જેમ સગડો તડતડિયા રૂપો થૂંકે ઉડાડો નહકે દૂંઢવા દેતો ન હતો. પરંતુથી ગયવા અમે બાગુના દેરામાં પેદા અને ગરમાગમ શાક, પૂરી ખાધાં અને ઉપર દૂધ પીધું. અનાજની મુશ્કેલી અને હવનધોરણની કાડમારો ન હોત તો અમે એ મહેતાને સૌ કાકરાંના આપ ચર્મ એવી આશા આપી હોત!

બીજે દિવસે અમારા મંડળના એ શક જુદા પડતા હતા. શ્રી જાદવને ચિત્ર દોરવાં હતાં, શ્રી મહેતાને ફોટોગ્રાફ લેવા હતા એટલે એ ધીમેથી આગળ વધવા માગતા હતા. શ્રી પી. કે અમદાવાદથી એમની મંડળીમાં હતા એટલે એ પણ સાથે રહે એ સહજ હતું. ન્યારે અમારે ગપોર સુધીમાં નીચે ઉતરી જવું હતું. કારણ કે બીજે દિવસે જૂનાગઢ છોડવું હતું, અને તે પહેલાં દૂરથી જોયેલ ઉપરકોટના કાંગરા ચડવા હતા. એટલે સરારમાં બીડીને અમે ચારે એ ત્રણથી જુદા પડ્યા અને ચાપાણીની પંચાનમાં પડ્યા વગર જ્યે જિરનાર દરીને આગળ ચડવા લાગ્યા. પ્રથમ સાચા કાકાની જગ્યા અવી. બાંધણી નથી લાગી. ત્યાં મહાકાળીનું મંદિર છે. એ રથળ નવું બંધાયું છે. એટલે શંકા જન્મ્યા કે એ સાચા કાકા હશે કે જુદા કાકા?

પણ એ સાચજૂઠમાં પડ્યા વગર, ઝડપથી અંબાજીના મંદિર પહોંચી ગયા. એનો છુણો દાર ચરો ન હતો એટલે એના દેવાર દહીં આપતા હતા કે આ રથળ જૂનું છે. પરંતુ એનોત્તર દેરાં કરતાં જૂનું નહિ હોય. કદાચ દેનોએ દેરાં બાંધ્યાં, તેના જવાબમાં, અમે પણ જઈએ તેમ નથી દહીંને, એથી બિચે અંબાજી, ગોરખનાથ અને દત્તાત્રેયની ટૂંક ગંધાઈ હશે એમ મારું વાર્તાકહણી અંતર તરંગે કરે છે. વાર્તાકાર સાચજૂઠની ક્યાં ચિંતા કરે છે? સવારના પોણા આઠ યપા હતા, પૂર્વમાં સૂર્ય બિગી તેનો રોડ જૂનાગઢ ઉપર પાયરી રહ્યો હતો. બિચી જગાએથી અમે જૂનાગઢ નીરખી રહ્યા હતા. સામે ટેકરે મીરાં કાવારનું રથળ દેખાઈ હતું. એક બાણુ પંચેલી ગામ જણાઈ હતું.

હવે આગળ જવાનો રસ્તો, સાવ ઊભાં પગથિયાંનો આવતો હતો. દાય- માંનો પરાણો ગઈ દાલે ઉપયોગમાં તો આવ્યો હતો, પરંતુ આજે તેની ખરી ઉપયોગિતા સમજાઈ. સીધા ચઢાણમાં એ સદાયક મિત્ર ચઈ પડ્યો. પણ એ ચઢાણ પૂરું થયું અને ગોરખનાયની ઊંચી ટૂંક આવી. અને અમારી ધીરજનો અંત આવ્યો. એ ટૂંકની સામી બાજુએ જઈને જોયું તો અમે ઊભા હતા, તેવું જ બીજું પર્વતનું ઊંચું શિખર સામે જોઈું હતું. તે ટૂંક દત્તાત્રેયની હતી. ગિરનાર પૂરો ચડ્યો કહેવડાવવો હોય તો અમારે ત્યાં સુધી જવું જોઈએ. પરંતુ અહીંથી પગથિયાં સાવ નીચે જતાં હતાં, અને એમ તળેટી ઉતરીને બીજે ડુંગરે ચડવાનું હોય તેમ સામી દત્તાત્રેયની ટૂંક હતી. અમે કાંઈ બાવિક શક્તો ન હતા. જનત્રાતું પુણ્ય રણવું ન હતું. અને બપોર સુધીમાં જૂનાગઢ પહોંચી જવું હતું એટલે સર્વાનુમતે ઠગવ પસાર થયો કે, ગુરુ દત્તાત્રેયને દૂરથી નમસ્કાર કરીને પાછા વળી જવું.

પાછા વળતાં સામે ટાઇમ્સ પત્રનો ફોટોગ્રાફર, જે ગોરા હતો, તે થી એફ. ઇ. પાલમેર મળ્યો. એણે વળી ખુરસીની ડોળી બનાવી હતી, અને પગ લટકતા ન રહે તે માટે પગ મૂકવા એક પારિયું નીચે બાંધ્યું હતું. અમને એ મળ્યો ત્યારે સાથેના બોમ્બિયને ડોળીમાં બેસાડી એ જોનો ફોટોગ્રાફ લેતો હતો હતો. જે ફોટોગ્રા તા. ૧૦ એપ્રિલના 'ઇલસ્ટ્રેટેડ વીક્લી'ના અંકમાં છપાયા છે.

વળી ચાર રૂબરૂ મારવાડી સ્ત્રીઓ હાંફતી અને ચાક ખાતી રસ્તામાં બેઠેલી સામે મળી. જે પુરુષો પણ હતા. અમને નવાઈ લાગી કે આ લોકો હાંફે ત્યારે એમણે પરાણા હાથમાં શું કામ ન લીધા? મનનો એ સવાલ અમે પૂછ્યો પણ ખરો. એક બાઈએ કહ્યું, 'પરાણો લેઈને ચડીએ તો ઘોડે ચડીને જંગલ કરી કહેવાય. અને જનત્રાતું પુણ્ય ન મળે!'

પત્ર ધાર્યું કરતાં લાંબો ઘણો ચર્ચ મયો. જરાબર ચોવીસ કલાકે અમે ગિરનાર ઉપરથી પાછા આવ્યા. જ્યારે અંબાજીથી પાછો વળીને ડોળી ઉપર ૭ કલાકમાં જ ટાઇમ્સનો ફોટોગ્રાફર અમારી સાથે જ પાછો નીચે ઉતરી આવ્યો. જ્યારે એની સાથેનો દેશી બોમ્બિયો ખાંડ ખાતો હતો કે હું એકલો હોઉં તો ત્રણ કલાકમાં અંબાજીથી પાછો આવી જાઉં! તું એક કલાકમાં પાછા આવવાની ખાંડ ખાય કે કેમ એ લખજો, એનીને લેઈને ગિરનાર ચડવાની તને ઐરણ થાય તો મારો આ પત્ર લખ્યો. સાર્થક માંનીશ. એજ.

મોરારાજોઈના શુભાશિષ

પોતપોતાની દુનિયા

અરવિંદ પોલ

[૧]

આ ઉનાળો તો શરૂ થયો ત્યારથી આકળવિહળ કરી નાખે છે. આખો દિવસ ગરમીથી ત્રાસી જવાય છે. પરંતુ એથી એક લાભ પણ મોટો થયો છે. શહેરી ધમાલિયા ગિરંગીમાં પાડોશી સાથે પણ નિરાંતે બેસી ગમ્માં મારવાનો મોકો મળતો નથી, તે ઉનાળામાં સારો મળે છે.

અમારા ગાળામાં પંદર કુટુંબો રહે છે. તેમાંથી દસ એટલાં નવ વાગતાં સુધીમાં અગાસી ઉપર સૂવા આવી જાય છે. રૂમમાં એટલી ગરમી થાય છે કે કામ મૂકાને પણ ખુંદલી દવામાં બેસવાનું મન થાયજ. પરિણામે ખુંદલી કંડી હવા સાથે કંડા પંદારનાં ગમ્માં જાય છે, બાળકો દોડાદોડ કરી કિલકારીઓ કરે છે એટલે દિવસની ગરમીના દુઃખનો બેવડો ખદલો મળી રહે છે. આખા વરસમાં પાડોશીઓ સાથે બેસવાગિડવાનો આજ મોટો વખત છે અને એ રીતે ઉનાળો એ અમારે માટે ગરમી સાથે કંડો ગમ્માંનો ગાળો છે.

આજે કપિલભાઈએ દિવસના વર્તમાનપત્રના સમાચાર ઉપરથી વાત શરૂ કરતાં કહ્યું: 'સુમનભાઈ! આજે 'ગુજરાત સમાચાર' વાંચ્યું ને?'

સુમનભાઈને ખદલે હું એલી બીચો: 'કેમ કંઈ ખાસ છે?'

કપિલભાઈ: 'આપણા લોક ફેટલા પજન છે તેનો કશું કિસ્સો છે. શેઝામાં બે દરિજનો હોટલમાં આ પીવા ગયેલા. એક કાકરડાને ખખર પડી કે એ લોકો દરિજન છે એટલે કોધે લગાઈને એણે બેઉ જણનાં ખૂન કર્યાં!'

સરસ્વતીબહેન કંપી બીટતાં બોલ્યાં: 'શું કહે છે! આપણા લોક આટલા જંગલી છે પછી સ્વરાજ્યને માટે શી રીતે લાયક ગણાય?'

કપિલભાઈ: 'આવા કેસમાં હું તો માનું છું કે એને ફાંસીની સજા કરવી જોઈએ. સરકારનો કાયદો છે એટલે મંદિર, કૂવો કે હોટલમાં પ્રવેશતાં દરિજનને કોઈ રોકા શકે નહિ.'

મેં 'દરિજન બધું'માં આવેલા શ્રી. પરીક્ષિતલાલ મજુમદારનો 'જામણના દરિજનોનો પ્રશ્ન' લેખનો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું: 'આ પ્રશ્ન સરકારના કાયદા સાથે પ્રજાની ફળવણી આવશે ત્યારે પૂરો ઉકલશે. ઉત્તર ગુજરાતના જામણ

ગામમાં હરિજનોનો સામુદાયિક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. હરિજનો મોટરમાં સવર્ણ સાથે જોડે તે ગોમલોકીને પસંદ નથી અને તેથી જો ગામે બહિષ્કાર કરીને જાશ, મજૂરી, મીઠું મેગ્યું અને વસ્તુઓ આપવાનું હરિજનોને બંધ થયું છે. આ અંગે હરિજન કાર્યકર્તા શ્રી. પરીક્ષિતલાલ જો ગામમાં ગયા તો તેમને શાંત મુખીનું ઘર ન જતાવે!.....'.

વચ્ચે મધિયા ગોલી જિલ્લાનાં : 'ગામડાના લોક જડ દલા છે તે અમરતા નહિ. મોટરમાં જો જોડે તેમાં કંઈ શાંતનાથી રાક્ષતું દશે? દવાખાતામાં જો લોકો જ અધુ કામ કરે છે ત્યાં કેમ વાંકા રહીને બધા ચલાવી લે છે?'

કુમુદગહેન : 'શહેરમાં લોકો હરિજનો સાથે જમવા સુધીની તૈયારી જતાવે છે ત્યારે ગામડામાં હજુ લોકો જોની જો જૂની વાત પકડી રાખવા માંડે તે કેમ ચાલે? જમાનો તો જોમણે જોળખવો જોઈએ? કુવામાંના દેશનાની જેમ પોતાની દુનિયા જ ગામડાના લોક સાચી માનીને વર્તે છે. પણ જગત ફેટલી ઝડપે બદલાય છે તે જોમણે જોવું જોઈએ ને?'

[૨]

ગાંધી મોડેથી સૂઈ ગયા બાદ મને આ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર આવ્યો. હરિજન પ્રશ્ન ઉપરના ડૉ. આંગેડકરના વિચારો પાદ આવ્યા. જો કહે છે કે હરિજનોને મંદિરપ્રવેશનો હક મળે કે સહભોગન જિંદગી વર્ણના લોક તેમની સાથે કરે તેથી મને સંતોષ નથી. જો સાચે જ જિંદગી વર્ણના લોક અસ્પૃશ્યતા ટાળવા માગતા હોય તો જોમણે હરિજનોને નોકર તરીકે રાખવા જોઈએ. જો સાચે જ મેં વિચાર કર્યો કે ધરદામ માટે હું નોકર શોધું છું તો મારે હરિજનને કેમ ન રાખવો?

અને બીજો અડવાડિયે મેં તે વિચાર અમલમાં પાળ્યો મૂક્યો. જોકે ભંગી છાંદરને ધરદામ માટે રાખ્યો. મેં આશા રાખી હતી કે જોને બીજા જોકો જાણવું કામ અપાવીને હું વધુ મદદ પણ કરીશ. પરંતુ પરિણામ એથી સાવ બિલટું આવ્યું!

કપિલભાઈ મને દુકો આપતાં કહેવા લાગ્યા : 'અરવિંદભાઈ, અસ્પૃશ્યતામાં આપણે ન માનીએ તે જુદી વાત છે અને નોકર તરીકે રાખીએ તે જુદી વાત છે. અસ્પૃશ્યતામાં આપણે નથી માનતા પણ સ્વચ્છતામાં તો માનીએ છીએ ને?'

મેં દટાણું કરીને કપિલભાઈ જોડ્યા : ‘જો તો અરવચ્છનું કહેવાય.’

હું જોમની સૂગં પામી ગયો હતો જોટલે મેં નાહકું દલીલ ન કરી.

મણિયાએ. તો મારો બહિષ્કાર જ પોકાર્યો. ઘરમાં વાત કરતાં જોમણે દીકરીને કહ્યું : ‘જો કુમુદ, અરવિંદભાઈને ઘેરથી આપણે હવે ટ્રાઇ ચીજ વસ્તુ લાવવી નહિ. ભંગી સાથે મોટર-ગાડીમાં બેસીએ જો તો ઠીક પણ આમ નોકર તે રખાતો હશે?’

સરસ્વતી અને કુમુદ અંદર અંદર વાત કરતાં હતાં.

સરસ્વતીબહેન : ‘હું તો મોટા મોટા આગેવાનોને ત્યાં ફરી છું; પણ કાંઈને ઘેર ભંગી નોકર મેં જોયો નથી. અડવા ન અડવામાં હું નથી માનતી, પણ આમ ઘરમાં તો શી રીતે રખાય?’

કુમુદબહેન : ‘જોવા જઈએ તો જોમાં કરું જોડું નથી, પણ કાંઈ જે કાર્મ ન કરવું હોય તેની પહેલ આપણે ન કરવી જોઈએ.’

સરસ્વતીબહેન : ‘મારું પ જોજ કહેવું છે ને? બધા લોક જોમ કરતા ઘણે ત્યારે આપણે કંઈ જોઈએ પછાંત છીએ કે તે દિવસે આવી સગ રાખીશું?’

મને સદાકાર આપવામાં મુમતભાઈ અને જોમનાં પત્ની શારદાબહેન ખરાં. જો જોની પાસે કામ કરાવવા પણ તૈયાર હતાં. પરંતુ જોમનાં બા વનનથી આવવાનો હતો અને તે જૂના જમાનાનાં જોટલે અહીં કીર્તી પણ ન રહે માત્રી જો આવી ગયા પછી પોતે કામ કરાવશે તેમ જોમણે મને કહ્યું હતું.

પરંતુ જોમનાં બા આઠ્યાં ત્યારે જોમની સ્થિતિ તો વિચિત્ર થઈ પડી. જો તો જોવાં રૂઢિચુસ્ત કે પાડોશમાં મારે ઘેર હરિજન કામ કરે તે પણ જોમનાથી ન સહેવાય. કાનણ કે અમે બધાં ભેગાં. હરીજોફરીએ અને બાળકો ભેગાં રમે. વસ્તુની આપ લે થાય. જોમના સનાતની સ્વભાવને તો જો વેદ્યું ન થયું. તેમાં મણિયાએ ઉમેરી આપ્યું કે તમારો દીકરો અને દીકરાની વહુ પણ જોઈએ નથી. આખા માળામાં જોજ જોમની સાથે મેળ મળે છે. બાકી બીજાં જો તો વસ્તુ લેવા-આપવી જમ કરી દીધી છે. જોકે વાસ્તવમાં મણિયા વગર બીજાં બજારીને રહ્યાં હતાં જોટવું જ; કાંઈએ જોવું ઉમ પગલું થયું ન હતું.

મુમતેભાઈને તો પછી બા સાથે ખુલ્લેખુલ્લું યુદ્ધ થયું. બા રિસાઈને વતન પાછાં આઠ્યાં ગયાં. અને મોત આવે તો પણ આવા જોળાવાડામાં પોતે પગ નહિ મૂકે તેવું વચન આપનાં ગયાં!

આટલેથી જ આ પત્ર હોત તો તો ઠીક પણ અમારે ઘેરેય આવનાર વજનો સુમનભાઈની બાની જેમ ઓછાં આ વસ્તુ સહી લે? પરંતુ દિવસે તથુરકાકા આન્યાં તેમણે મારી ગેરહાજરીમાં ધનતાને ફેડી. પટલાઈ પેચ રતાં એને કહ્યું : ‘મારું એક વેણ ગળો તો એક વાત કરું.’

વડીલનું માન બળવીને ધનતાએ કહ્યું : ‘કહો.’

મથુરકાકાએ કહ્યું કે, બીજું બધું તો ઠીક પણ લાંબીને નોકર તરીકે ન રાખશો. એમ કહાય તો બીજી નોકર રાખવાનો ખર્ચ હું આપીશ. પણ બા કામ ન કરશો.

અને મારી વાત ન સ્વીકારવાની સમજૂતી આપતાં કહ્યું કે, એ તો મને તેમ કરે, પણ તમારે સગવડું નેધએ. સારું જોડું તો ઠીક પણ મોકળિંદાનું કામ ન કરવું નેધએ. અને એથી કાયદો પણ શો છે?

ધનતાએ મને મથુરકાકાની વાત રખડસહ કહેતાં કહ્યું : ‘જવા દોને ત્યારે, બધા લોક નિંદે છે ત્યારે આપણે આગળ પડીને શું કામ છે?’

હું વિચારી રહ્યો : ‘શું જગત છે? દરેક પોતપોતાની દુનિયામાં વસે ને!’

આરોગ્યની ચાવી

જે માણસ પોતાનું આરોગ્ય જાળવે સ્વાચ્છતા માગતો હોય, તેણે સ્વાદને કાબૂમાં રાખવા, ચિંતાને દેશવટો દેવો, કામનાઓને અંકુશમાં રાખવી, લાગણીઓ ઉપર લગામ રાખવી. વીરનું જતન કરવું, મિતભાષી થવું, જય પરાજયને ઝાઝું મહત્ત્વ ન આપવું, દુઃખો અને વિદ્વેતાની ઉપેક્ષા કરવી, મૂર્ખાઈમરી મહત્ત્વકાંક્ષાઓને દૂર કરવી, તીવ્ર ગમાચલુગમાનો ત્યાગ કરવો, દષ્ટિ અને શ્રવણને શાંત રાખવાં, તથા પોતાના આંતરિક પથ્યાપથ્યને વળગી રહેવું. માણસ પોતાના મનને ચક્રવી ન નાંચે અને જીવને ચિંતાચરત ન થવા દે તો તે મોટી શી રીતે પડે? એટલે જે માણસ પોતાની પ્રકૃતિને પોષવા માગતો હોય તેણે ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાવું, પણ અતિશય ખાવું નહિ; તરસ લાગે ત્યારે પીવું, પણ અતિશય પીવું નહિ. તેણે થોડું ખાવું અને તે પણ વચમાં લાંબો ગળો રાખીને, વધારે પડતું અને વારે વારે ન ખાવું, તેણે ભૂખ રાખીને ખાવું અને ભૂખ ઝાઝી વેઠવી નહિ.

પરમાર્થી સ્વાર્થ

મહેન્દ્ર મેઘાણી

શ્રવ. હવેચંદ મેઘાણીના પુત્ર શ્રી મહેન્દ્ર મેઘાણી અભ્યાસ અર્થે હાલ અમેરિકા છે. ગુજરાતીની આંખે અમેરિકન પ્રબલ જોવાનું એમના 'નૂતન ગુજરાત' દૈનિકમાંના લેખો દ્વારા આપણને મળે છે. અમેરિકન પ્રબલને યુરોપના બીજા દેશોને સંકટ સમયે કેવી મદદ કરી—કરે છે તે એમના નીચેના લેખમાંથી જાણવા મળે છે. આજે આપણે આપણા ભાઈઓ દુકાળમાં સપડાયા હોવા છતાં જામણવારો કરી મિષ્ટાન્ન કેમ જમાવે છીએ તેનો પણ જવાબ મળી રહે છે. સાંખ્યા લેખનો સાર અહીં 'જીવિતધર્મ'માંથી ઉતાર્યો છે.

પોતપોતાને ધરઆંગણે ભાવતાં જોજનથી પેટ ભરી શકતાં હોવા છતાં અમેરિકાનાં ડેટલાંક નરનારીઓને તૃપ્તિ મળતી નહોતી. કારણ કે યુરોપમાં લડાઈને પરિણામે વિગટ અત્યંત ઘટનાં પૂર કરીં વળ્યાં હતાં, અને યુરોપના ભોક્ષા આ નરનારીઓને મન પોતાના કુટુંબીજન સમાન હતા.

આ માણસો પ્રથમ તો ખાંડ, માગણ, લોખંડ, ચાખા, ઈંડાં અને માંસની જાતજાતની જાનાવટો જાનરમાંથી ખરીદી પેટ ઓફરો જઈ યુરોપ પાર્સલો મોકલવા માંડ્યાં; ધીમે ધીમે આને માટે એક મંડળી—કંપની—કરવાની જાહેર ખજાર છાપામાં પ્રગટ થઈ. લોકો પોતે જે ચીજો મોકલવા માગતા હોય તેની વાદી આ કંપનીને આપી પૈસા ચુકરી દે અને તે મુજબ પાર્સલો કરી આ કંપની યુરોપ રવાના કરે. આમાં ડેટલીક ગરબડ થવા લાગી, યુરોપમાં પોસ્ટ ખાતામાં અવ્યવસ્થા થયેલી હોવાથી પાર્સલો ચારચાર અને ૭૭ મહિને મળે એવી રિમતિ થઈ ગઈ.

આખરે ૧૯૪૫ના નવેમ્બરની ૨૭મી તારીખે ડેટલીક ધાર્મિક અને રાહતની સંસ્થાઓએ મળીને એક વિશાળ સદકારી મંડળીની સ્થાપના કરી. એનું નામ યુરોપ માટે અમેરિકાની મદદની સદકારી મંડળી રાખવામાં આવ્યું. ક્રાન્સ, ઓગ્રિયા, પોલાંડ, ગ્રીસ, એક્રોલોવેકીઆ, નોર્વે, એસ્થોનિયા, લિટ્વન, ઇટલી વગેરે અનેક પ્રદેશોમાં આ મંડળી મારફત રાહત પહોંચાડવામાં આવે છે. જેલ્લાં ત્રણ વર્ષ દરમિયાન આ સંસ્થા મારફત દુનિયાના ૧૪ જુદા જુદા દેશમાં ૨૩ કરોડ રૂપિયાની રિમતનાં ૭૦ લાખ જેટલાં પાર્સલો મોકલવામાં આવ્યાં છે. આ પાર્સલોમાંના ૯૦ ટકા જેટલાં પાર્સલોમાં ખોરાક હતો અને બાકીનામાં ગરમ ધાબળીઓ, સાબુ, સુતરાઉ કાપડ, વગેરે ધરવપરાશની ચીજો હતી.

યુરોપના જે જે દેશોમાં આ પાર્સલો મોકલવામાં આવતા હતાં ત્યાંની સરકાર સાથે ચાગ પ્રકારના દગર કરવામાં આવતા હતા. (૧) મંડળી મારફત મોકલવામાં પાર્સલ ઉપર જકાત ન લેવી. (૨) પાર્સલ જે વ્યક્તિને મળે તેના રેશનમાં કોઈ જાતનો કાપ ન મૂકવો. (૩) એની વહેંચણીમાં કોઈ પણ પ્રકારનો દળલ વગર જેને એ પાર્સલ મોકલવામાં આવ્યું હોય તેને પહોંચાડવું. (૪) એ પાર્સલો પહોંચે ત્યાં સુધી તેના રક્ષણનો પોલીસ બદોબસ્ત કરવો. યુરોપના લગભગ બધા દેશો સાથે ફ્રેન્ચ અને બ્રિટિશ તાબાના જર્મન પ્રદેશ માટે પણ આ કરારો થયા હતાં, હંગરીમાં પણ અગાઉ આ દગર થયા હતા, પણ ત્યાં નવું તંત્ર થતા પછી ફરી દગર ન કરવાને કારણે ત્યાં પાર્સલો મોકલવાનું કામ બંધ કરવું પડ્યું. રશિયામાં તેમજ રશિયા તાબેના જર્મન પ્રદેશમાં આ મંડળીને પ્રવેશ મળી શક્યો નથી. પરંતુ આ મંડળી રાજદાનથી તદ્દન અલિપ્ત, ફ્રેન્ચ માનવસેવાની લાવનારી, પોતાનું કાર્ય કરે છે એટલે ખીન્ન સામ્યવાદી દેશોએ તેને માટે પોતાના દેશનાં દ્વાર ખુલ્લા રાખ્યાં છે. યુરોપ ઉપરાંત એશિયાનાં સુદખીડિત રાષ્ટ્રોની મદદે પણ ફ્રેન્ચ મંડળ કાર્ય કરી રહ્યું છે. જાપાન, દક્ષિણ કોરીઆ, અને ફિલિપાઇન્સમાં પાર્સલો મોકલોય છે.

ત્રણ વર્ષ ઉપર ૬૬૫,૦૦૦ ડોલરથી મંડળના કાર્યની શરૂઆત થઈ. યુરોપની જુદી જુદી લાષાઓમાં અમેરિકામાં પ્રગટ થતાં વર્તમાનપત્રોમાં એ જાગતની જાહેર ખબર પ્રગટ થઈ અને અમેરિકાની સંખ્યાબંધ સ્ત્રીસંસ્થાઓ, વેપારીઓનાં તથા મજૂરોનાં મંડળો પાસેથી મંડળે મદદની માગણી કરી. શરૂઆતમાં રોજનાં છસો પાર્સલોનો જોડર મળવા લાગ્યો. પછી ઓસ્ટ્રિયા સાથે દગર થતા પછી ૧૦૦૦ નો જોડર મળવા લાગ્યો. પાર્સલની કિંમત ૧૫ થી ૧૦ ડોલરની કરવામાં આવી, ત્યારે ૫૦૦૦ સુધી જોડર આવવા માંડ્યા. પરંતુ હજી વ્યવસ્થા પ્રમાણમાં શિથિલ હતી. પાર્સલો યુરોપ મોકલવામાં ઘણી ઢીલ ચતી, ત્યાં વહેંચવામાં પણ બહુ વખત જતો. વ્યવસ્થાખર્ચ પાંચ ડોલર જેટલો આવતો. જાહેર ખબરોમાંજ એક લાખ ડોલર જેટલો ખર્ચ થઈ જતો. આ અસંતોષકારક સ્થિતિ સુધારવાનું કામ મિસ્ટર પોલ ફ્રેન્ચ નામના શાંતિવાદી સફળકર્યને સોંપવામાં આવ્યું. એમણે જે ભલામણો કરી તે અમલમાં મૂકવાનું કામ એમનેજ સોંપવામાં આવ્યું. એમણે વહીવટીતંત્રના ખર્ચમાં, જાહેર ખબરને જાહેર માહિતીખાતું પોલીસે અધિકારીઓના પગારમાં અને લશ્કરનાં વીસ લાખ પડીકાં ખલાસ થતા પછી મંડળ પોને અનાજ વગેરેની સામગ્રી ખરીદી કરી લે એવો બદોબસ્ત કરીને પાર્સલના ખર્ચમાં પુષ્કળ ઘટાડો કર્યો.

આ પાર્સીઓમાં જુદા જુદા દેશને અનુક્રમ અને સ્વતંત્રતા યોગક તથા બાળકો માટે ખાસ યોગક મોકલવામાં આવે છે. દરેક પાર્સીમાં ૨૨૬ રતલ યોગક હોય છે. તેમાં ફલ ૪૨.૬૫૦ કેલરીઝ સમાવિષ્ટ હોય છે. અગ્ર્ય કાપડ, સુતગરુ કાપડ અને ફાલસાના પાર્સીઓ પણ બનાવ્યા છે. કાષ્ટ પણ પાર્સી કાષ્ટ પણ દેશમાં મોકલવાના અર્થ સાથે દશ ડોલર જેટલું અર્થ આવે છે. સર. રહેદાસ કાષ્ટ તરફથી મંડળને એવી સૂચના કરવામાં આવી કે ધિરૂનમાં નવાં જન્મેલાં બાળકો માટે અમુક સંખ્યામાં પાર્સી તૈયાર કરી મોકલવાં. તરત જ "ધોડિયા પાર્સી" નામનું દશ ડોલરનું પાર્સી તૈયાર કરવામાં આવ્યું. જે પાર્સીમાં ૧ ડઝન મોદદીઓ, ૧ માદલી, ૨ દૂધ પીવાની શીશીઓ, ૧ પીન-પંડીકું, બોરીક એસિડની શીશી, માથાના તેલની શીશી, પાકડની ડબ્બી, નકાવાના સાબુ, વગેરે સીએનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો. પાર્સીઓમાં શાકભાજીનાં બીના પાર્સીઓના ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે તેમાં ગાજર, દાદડી, કુમળી, વટાણા, મરચાં, ટામેટાં, કાળી, ફલાવર વગેરે ૨૮ જાતનાં શાકભાજી મળેલો આર ડોલરનું એક પાર્સી કાપ છે. આ બીચી ૧૫૦×૫૦ જેટલી જમીનમાં વાંચતર ચક્ર શકે છે. આ પાર્સીઓથી સ્વાસ્થ્યબળનો પાક આપી શકાય છે. વ્યવસ્થિત રીતે અને દરરોજ મંડળનો વહીવટ ચાલતો હોવાથી દરેક પાર્સી દીઠ ૧૫ થી ૨૦ સેન્ટની બચત રહે છે! તે એકંદરે જેટલી બધી કાપ છે કે તેમાંથી ૧૯૪૮ ની સાલની આખર સુધીમાં સોળ લાખ ડોલરનાં પાર્સીઓ મળીએને મફત આપવામાં આવેલાં.

દર માસે મંડળ ૭ લાખ પાર્સીઓ પરદેશ મોકલે છે. સુરોપના જુદા જુદા દેશોમાં મંડળનાં ૬૦૦ ગોડાઉનો છે, જે માણસને પાર્સી અમુક વ્યક્તિને મોકલવાનું હોય તેનું નામ અને સરનામું મંડળની ઓફિસમાં આપવાનું અને દસ ડોલર આપવાનાં મંડળ તરફથી ત્રણ જાતની પહેંચો તૈયાર કરવામાં આવે છે. કાળી પહેંચ મોકલનારને આપવામાં આવે છે. સીલી પાવતી મંડળની લંડનની ઓફિસમાં ગ્રાજામાં આવે છે અને લાલ જે વ્યક્તિને પાર્સી પહેંચાડવાનું હોય તેને ટપાલમાં મોકલવામાં આવે છે. તે દેશની મંડળની ઓફિસમાં જઈ એ માણસે પાવતી બતાવી પાર્સી લેવાનું હોય છે, અને લાલ પાવતી ઉપર પોતાની સહી કરી આપવાની હોય છે. એ લાલ પાવતી પાછી સહી થઈને મોકલનારને પહેંચાડવામાં આવે છે.

જેટલું જાણી આ કામ ચાલે છે તેનો ખાસ નીચેનાં આંકડાથી આવશે. એક ઉનાળામાં મંડળ તરફથી ૧૨ લાખ રતલ લોટ, ૨૪ લાખ રતલ

માંસ, ૧૨ લાખ રતલ સૂકા મેવો, ૧૨ લાખ રતલ ચોકલેટ, ૧૧૧ લાખ વાર ઉનનું કાપડ, શાળોની સંખ્યામાં સીવવાની સોય, લાળો વોટરમુક જોખાં ખરીદીને શીલાડેલફિયાના બંદરની ગ્રંજવર વખાણમાં અરી રાખવામાં આવ્યાં હતાં. ૪૦૦ માણસો આ ચીજોનાં પાર્સલો બનાવવામાં ત્યાં રોકવામાં આવ્યાં હતાં. પાર્સલો બનાવીને તે ગયાં ગોદી ઉપર પહોંચાડવામાં આવ્યાં હતાં. આ આખા વ્યવસ્થાતંત્ર ઉપર દર મહિને સરેરાશ ત્રણ લાખ ડોલર ખર્ચવામાં આવે છે.

દેશની જનતાનો આ પરોપકારી કામમાં ફેટનો સહકાર છે તે એટલા ઉપરથી જણાશે કે વેપારીઓ જે માલ પૂરો પાડે છે તેમાં લાવમાં, ખાસ વટારો કરે છે, કાંઈ વેપારીઓ નફો જતો કરે છે અને સૂકા મેવાના એક વેપારીએ તો ગિરિદેવતા દસ લાખ ડોળા બાળકો મોટે પેતાના તરફથી ભેટ આપ્યા. માલની ખરીદી મોટે ભાગે સહકારી મંડળીઓ મારફત કરવામાં આવે છે. કવનની જરૂરીઆતોની ચીજો મોકલવાનું જ ખોલ મુખ્યત્વે આમાં રાખવામાં આવ્યું છે, તેમ જતાં સ્વાદ, રંગની સુન્દરતા, કલામય ગોઠવણીનું ધ્યાન રાખવામાં આવે છે, અને કાંસડી, નાના અરીસા, મીઠાઈ, ખૂટની ઝોડી, ચોકલેટ, સાબુ વગેરે ચીજો પણ પાર્સલોમાં મૂકવામાં આવે છે. કાપડના વિવિધ રંગો પસંદ કરવામાં આવે છે જેથી પહેરનારને ગણવેશ જેવું ન લાગે.

જે જર્મની સાથે અમેરિકા લાવકર યુદ્ધમાં ઉતર્યું હતું. જે જર્મની ફરી પચીસત્રીસ વર્ષ સુધી જોયું ન આવી શકે એવા તેના દાલહવાલ કરી નાંખવામાં આવ્યા છે, તે દેશનાં જુએ અને ટાંઢે મરતાં સ્ત્રીપુરુષો તથા બાળકોને પણ મંડળ તરફથી મદદનાં પાર્સલો મોકલવામાં આવે છે. કારણ સફટમાં સપડાયેલાં એ દેશનાં લાળો માંણસો પ્રત્યે અનુકંપા અને સહાનુભૂતિ દર્શાવનારાં લાળો માણસો દુસ્મન ગણાતા દેશમાં પણ છે. વસ્તુતઃ દુસ્મનાવંટ તો રાજદ્વારી નેતાઓ, મોટા વેપારીઓ અને પ્રખ્યાત ખટપટી ધનિકોને હોય છે — પ્રગ્નનો સામાન્ય વર્ગ તો સમાન-લાવની દષ્ટિ સાચવી શકે છે.

પાર્સલ મોકલનારાના હૃદયમાં પણ કેવો લાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે એક અમેરિકન બાઈએ લખેલા પત્રમાંથી જણાય છે. “સાચી વાત એ છે કે પાર્સલ મોકલવામાં મારો જ સ્વાર્થ સમાયેલો છે. તમે માનશો? પાર્સલ પછી જ મને અહીંના મારા બોજનમાં સ્વાદ આવે છે.”

સમસ્ત પાટીદાર સમાજ-૬

૧

સમસ્ત પાટીદાર સમાજની કાર્યવાહક સમિતિએ જાહેરના માટેના પ્રતિજ્ઞાપત્રમાં રાખવાની પ્રતિજ્ઞાઓનો મુસદ્દો ઘડવા માટે જોઈ પેટાસમિતિ નામી હતી. જે પેટાસમિતિએ જે પ્રતિજ્ઞાઓનો મુસદ્દો તૈયાર કરી સુધારાવધારા સચવા માટે 'પાટીદાર' ના ગયા ફાગણના અંકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. જે મુસદ્દા ઉપર કોઈના તરફથી સુધારાવધારા સચવાયા નહિ હોવાથી સમાજની કાર્યવાહક સમિતિની તા. ૫-૪-'૪૯ની સભામાં તે મંજૂરી માટે મંજૂર કરાયો હતો. કાર્યવાહક સભામાં તે સંજ્ઞાથી કેટલુંક વિવેચન થઈ તે મુસદ્દો 'પાટીદાર' ના ફાગણના અંકમાં 'સમસ્ત પાટીદાર સમાજ-૫' એ લેખમાં છપાયા પ્રમાણે મંજૂર થયો હતો. આ મંજૂર થયેલી પ્રતિજ્ઞાઓવાળા જાહેરના માટેનાં પ્રવેશપત્રો છપાવવાનું પશુએ સભામાં નક્કી થયું છે. આથી પાટીદાર જાહેરનાએ આ સંમાજમાં જોડાતા માટે જે પ્રવેશપત્રો મંગાવવા માટે નીચેને સરનામે લખવું:—

શ્રી. ચિમનભાઈ મુ. અમીન, મંત્રી, સમસ્ત પાટીદાર સમાજ,
લેઉવા શેરી, અમદાવાદી પોળ, વડોદરા.

પ્રવેશપત્રો છપાવે માગણી પ્રમાણે તે વેળાસર મોકલી આપવામાં આવશે. સમાજની કાર્યવાહક સમિતિની તા. ૫-૪-'૪૯ની સભામાં આ દામ ઉપરાંત સમાજના સભ્યો વધે તે માટે પ્રચાર કરવા જનારને સમાજ તરફથી રેલવેટાકું તથા પીજી આવસ્યક ખર્ચ આપવાનું પશુ ઠરાવ્યું હતું. આ પાછળ યતું ખર્ચ મેળવવા માટે પ્રયાસ કરવાનું પશુ આ સભામાં વિચારાયું હતું. સમાજની પ્રવૃત્તિ તરફ સદ્ભાવ રાખનાર વ્યક્તિઓ તરફથી યથાશક્તિ મદદ સમાજના મંત્રીને મોકલી આપવામાં આવશે, જેવી અમારી અભિલાષા છે. વળી જે વ્યક્તિઓ સમાજના સભ્યો નોંધવા માટે પ્રયાસ કરવા ઇચ્છતી હોય અને તેમને ખર્ચને અંગે સમાજની મદદની જરૂર હોય તેવી વ્યક્તિઓ સમાજના મંત્રીને મળીને કે પત્રવ્યવહાર કરીને આ ખાખત નક્કી કરી લેશે જેવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

કાર્યવાહક સમિતિની ઉપર જણાવેલી સભામાં સમાજના જોઈ સભ્ય ચીરસદના શ્રી. સુમનભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીનનું લગ્ન કરમસદ થયું. તે તેમણે સાદાઈથી કરવા માટે અભિનંદન આપવાનો ઠરાવ થયો હતો.

૨

આપણા દેશમાં સૌને પ્રગતિની સરખી તક મળે તે હેતુથી જાતો તથા નાતોની સંકુચિત ભાવના દૂર થવાની જરૂર છે. સમસ્ત પાટીદાર સમાજ આ ઉચ્ચ ભાવનાનો વિરોધી નથી, બહુ પોષક છે. પાટીદારોમાં લેઉવા, કડવા, આંગણા, મતિયા, ઉદા એવા બેદો છે, રચળ પ્રમાણે પણ ચરેતર, વાકળ, કાનમ, દસેકોશી, ચોગશી એવા ઘણા બેદો છે. એક જ રચળ વિસ્તારમાં અને એક જ પેટાચાતિમાં પણ બાવીસ, સત્તાવીસ, પાંચ, છ, એવા ગામના જૂથના (ગોળના) બેદો છે. વળી એક જ ગામમાં કુટુંબોના ચડતાઉતરતાપણાના પરંપરાગત બેદ પણ મનાય છે. આ બધા બેદો જોખા યઈ તે અદસ્ય થાય એવી દષ્ટિ સમસ્ત પાટીદાર સમાજ પાછળ રહેલી છે. વળી પાટીદારો ખીછ નાતો તથા જાતો સાથે સારો વર્તણૂક કરતા થાય, તેમના સાથેનો સંબંધ વધારે આવી દષ્ટિ પણ આ સમાજની પાછળ રહેલી છે. આ સમાજ પાટીદારોમાં મિથ્યાભિમાન જગવવા કે પોષવા માટે જોશ કરેલો નથી. રાજકારણમાં ખીછ નાતો કે જાતોને હડસેલી મૂકી પાટીદારોનું વર્ચસ્વ સ્થાપવા પણ આ સમાજ રથપાયો નથી. આ સમાજનો હેતુ ઉપર જણાવ્યા ઉપરાંત મુખ્યત્વે પાટીદારોમાં સામાજિક કુદરિઓ છે તે દૂર કરવાનો છે. સમાજનું બંધારણ તથા સમાજનું આચાર સુધીનું કામકાજ અને લેખન જોવાથી ઉપર પ્રમાણે ખાતરી હરકોઈને થઈ શકશે. આથી, કેટલાક બાધજો આ સમાજમાં જોડાવાથી પોતે દેશહિતની વિક્લની પ્રવૃત્તિમાં તો જોડાતા નથી એવો જે અદેશો રાખે છે તે બરાબર નથી, એમ સમજી શકાશે. પાટીદાર સમાજના કાર્યવાહકો તથા સભ્યો સામાન્ય દેશહિતની બાબતમાં પાછળ નહિ પડતાં સૌની સાથે અને અને તો આગળ પણ રહેવા ઇચ્છે છે. અમે આશા રાખીએ છીએ, કે પાટીદાર બાધજોના સમસ્ત પાટીદાર સમાજનું દષ્ટિગિહું સમગ્ર સમાજના કાર્યમાં ઉત્સાહભરે સાથ આપશે.

વડોદરા,

રાંકેરભાઈ સો. પટેલ

તા. ૯-૪-૪૯

પ્રમુખ

બીછી કરડે ત્યારે

જીવને અધકચરું વાટી નાખો, પછી એક કાગળમાં અથવા બીડી બને છે તે પાનમાં તેની બીડી બનાવો ને બીછી કરડ્યો હોય તેને એ બીડી પીવડાવો. તેનો ધૂમાડો જોતજો વાર શ્વાસમાં લેતાંની સાથે જ બીછીનું ઝેર ઉતરવા માંડશે. ને એ મિનિટ પછી બધું ઝેર જીતરી નાશ છે. જરાભાઈ જ. પટેલ

દરબાર સાહેબના દીકરાનું લગ્ન-૩

દરબાર સાહેબના પુત્ર શ્રી. શુભેન્દ્રભાઈના લગ્ન અંગે આ માસિકમાં જે અગાઉ ચર્ચા આવી ગઈ છે તેના નવાજ રૂપે ગીચેના બે પત્રો એમના પુત્રો શ્રી. મહેન્દ્રભાઈ અને શ્રી. ચોગેન્દ્રભાઈએ લખ્યા છે, જે ગયા અંકમાં છેલ્લી પૃષ્ઠાએ મળવાથી લેઈ રાકાયા ન હતા તે આ અંકે લીધા છે. તંત્રી

[૧]

કલકત્તા, તા. ૧૬-૩-૪૯

શ્રીમાન્ તંત્રીશ્રી, 'પાટીદાર'

આપના ફાગણના અંકમાં 'દરબારશ્રીના પુત્રનું લગ્ન' શિર્ષકનો લેખ (ખીન્ને દખ્તો) વાંચવામાં આવ્યો. પહેલો દખ્તો શું હતો તે જાણવા મળેલ નથી. પણ શ્રી. ચીમનભાઈ મ. અમીનના લેખના ઝેલના ફક્તમાં 'દરબાર સાહેબને દલકા પાડવાના હેતુથી લખાયેલ નથી' એ મતલબની ચોખવટ જોઈ લાગે છે કે એવા પ્રકારનું કાંઈક લખાએલ ન્હોતો.

કેટલીક ચોખવટ કરી લઉં:— દરબાર સાહેબ એક એવા પિતા છે કે જેની જોડે આપણા સમાજમાં મળવી મુશ્કેલ છે. તેમના પુત્રોને પોતાને લગતા ગયા પ્રત્યે અંગે પોતાને યોગ્ય લાગે તેમ વર્તવાની છૂટ છે. તેમના ગોરા બે પુત્રોનાં લગ્ન પણ તેઓની સંમતિથી જ અને તેમાં ખીન્ન પુત્રનું (માફ) લગ્ન તો મારી પસંદગીથી જ થયેલ, તેમની કાંઈક અનિચ્છા છતાં. સિદ્ધાંતને વધી ન આવતો હોય તો ફક્ત આદર્શ બેસાડવા ખાતર જ નિરોધ કરી પુત્રોનાં દિલ દુખવવા જોટલા વેદિયા તેઓ નથી.

શુભેન્દ્રના લગ્નમાં એ એક મહેમાન જેવો જ હતા. અને અમારા આગ્રહને વશ થઈને જ વધુી ગણ્યમતી બાબતો એમને ચલાવી લેવી પડેલી. દીકાઓ યશો એ એમના ધ્યાનમાં હતું જ અને અમને દહેલું પણ ખરું. પણ એકવાર મુંઝાણ આવી ગયા બાદ સિદ્ધાંતને બાધ ન'તો આવતો પણ આદર્શ રજુ થઈ શકતો ન'તો એ જ ખાતર ભાગ ન લેવો કે ચાલ્યા જવા જોટલી હદે જઈ અમારાં મન દુખાવવાનું અને આનંદને ક્ષતિ જોગવીને? ફેલાવવાનું એમને યોગ્ય ન'તું લાગ્યું. (યોગ્ય હતું પણ નહિ.)

એમના સિદ્ધાંતને બાધ ન આવે જોટલી અર્પણમાં રહીને ગૃહજીવનના દરેક સમ્યકને વર્તવાની અને એમાં દરબાર સાહેબને ભાગ લેવા આગ્રહ કરવાની છૂટ છે. હેતુ પણ જોઈએ.

આલજ્યા પ્રમાણે કેટલોક દહેવાર થયેલ એવી દીકા પણ થઈ છે. જેમાં

કાંઈક ગેરસમજ ને કેટલોક દષ્ટિબેદ હોવા સંભવ છે, કાંઈક અંશે અસત્ય પણ. આવે પ્રસંગે, ખાસ કરીને જાહેરજીવનના આગેવાનો અંગે થતી ટીકાઓ છાપતાં પહેલાં તેઓને જ એ અંગે ખૂલાસો કરવાની તક આપવી જોઈએ. જેથી તેઓને અન્યાય ન થાય. અને આક્ષેપો તથા બચાવોની પરંપરા ન ચાલે. જાહેરમાં ગંદકી ન ફેલાય.

આશા છે આ પત્રને યોગ્ય રીતે સમજાશે તથા દરબાર સાહેબને અન્યાય ન થાય એ ખાતર આ પત્ર કે એનો યોગ્ય સાંગ-સાથવાર્થ છાપશે. લી. રમેશધીન, મહેન્દ્રના' જયહિંદ

[૨]

તંત્રીશ્રી, 'પાટીદાર'

અમારા કુટુંબમાં ઉજવાઈ ગયેલા લગ્ન-પ્રસંગ અંગે 'પાટીદાર' માં આવતા ચર્ચાપત્રો પ્રત્યે સ્વાભાવિક રીતે જ ધ્યાન ખેંચાયું છે.

મોટા માણસના અર્ધાટિત કાર્ગ માટે ટીકા ચાલે તેમાં અયોગ્ય કશું નથી પરંતુ સૌથી પ્રથમ તો શે નક્કી કરવાની જરૂર હતી કે જે વસ્તુ માટે દરબાર સાહેબને ટીકાપાત્ર ગણવામાં આવ્યા છે તે માટે તેઓ ખરેખર જવાબદાર છે કે કેમ? કારણ કે આખીય ચર્ચા આ જ પ્રશ્ન પર અવલંબે છે. ટીકાકારોએ કોઈ પણ જાતની ચર્ચામાં બિનર્થ પહેલા ખરી વસ્તુસ્થિતિ ગણવાની જો કાળજી લીધી હોત તો આ ચર્ચાનો નિકાલ આપોઆપ જ આવી ગયો હોત. કદાચ તે ઉલ્લંઘન ન હોત. પરંતુ દરબાર સાહેબના દિતરિયેકો તેમના દિતની શોધમાં આ વસ્તુ શોધવાનું ભૂલી ગયા હાગે છે.

અન્ય રીતે પણ આ ચર્ચામાં જોઈતા, જોડાણોનો અભાવ જણાય છે. આપણા જૂનવાણી સમાજમાં લગ્ન પ્રસંગના કર્તા હતાં તથા તેના સર્વાધિકારી પરણનાર વ્યક્તિ નહીં પણ તેના માગાપ હોય છે. આથી તે અંગેની સર્વ જવાબદારી પણ તેમની જ ગણાય તે બગાળે છે. પણ આ ન્યાય બધી જ જગ્યાએ - તેવું ન હોય ત્યાં પણ - એક સરખી રીતે લાગુ પાડી શકાય કે કેમ તેનો વિચાર ટીકાકારની વિવેચક શુદ્ધિએ કરી લેવો જોઈતો હતો. આ સિવાય આ પ્રશ્નને ખીણ રીતે વિચારવાની પણ જરૂર રહે છે. સ્વતંત્રતાનો આદર્શ આજે રાજકીય ક્ષેત્ર પુરતો જ સીમાબદ્ધ રહ્યો નથી પરંતુ તે જીવનના દરેક દરેક અંગ સુધી પહોંચી ગયો છે. વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય તે તેવું છેલ્લું સ્વરૂપ છે. આધુનિક વિચારસરણી અનુસાર કોઈ પણ વ્યક્તિનું વાણી, વિચાર તથા વર્તનનું સ્વાતંત્ર્ય સ્વીકારાયું છે. આ મુજબ ઉચ્ચ કુટુંબોમાં પ્રખ્યાત ઉમરના પુત્રને પણ પિતા તરફથી આ જહકનો અધિકાર રહે છે. અને

લગ્ન વિગેરેને તેના અંગત પ્રશ્નો ગણીને તેને લગતી સર્વ વાચતેનો કુલ મુખત્યાર તેનેજ ગણવામાં આવે છે. માતાપિતા વડીલ તરીકે તેને સલાહ સૂચના આપી શકે ખરા પણ પોતાના આદર્શો તેની પર લાદી શકે નહીં. આ પ્રસંગમાં એવું નહોતું બન્યું એમ માનવાને ટીકાદારો પાસે શું કામ થતું? દરબાર સાહેબના કુટુંબમાં જે જાતનું વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય ભોગવાતું આવ્યું છે તેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય તો પણ પ્રશ્ન સરળ રીતે સમજી શકાયો હોત અને ચર્ચાપત્રો લખવાની જરૂર ન રહી હોત.

એક બાંછ વસ્તુ પણ વિચારવાની રહે છે. જાહેર પુરોનાના જીવનમાં હુમેશા તેમના આદર્શો તથા કુટુંબ પ્રત્યેની ફરજ વચ્ચે સંઘર્ષ જોવામાં આવે છે. કારણ કે જાહેર પુરુષ થવાથી કુટુંબ પ્રત્યેની તેમની લાગણીઓ કે ફરજો મટી જતી નથી. આથી આવા પ્રસંગોએ તેઓની સ્થિતિ ત્રિશંકુ જેની—એમાંથી કાંઈ તરફ ન જઈ શકે તેવી—થતી હોય છે. તેઓ કાને કાંડે? પોતાના આદર્શોને કે કુટુંબીઓને? આવે સમયે તેઓ ગેરસમજ પણ સારી રીતે થતા હોય છે કારણ કે સામાન્ય સમુદાયનું માનસ ટીકાઓર તથા ઉપદ્રવોથી હોય છે. તેઓ વસ્તુને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જાણેજ સમજી શકતા હોય છે. પરંતુ સારાસાર સમજનાર વિવેચક વર્ગે પ્રશ્નની ઉપલક્ષ સપાટી પરથી ઊંડે જઈ તેને યોગ્ય રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તેને બદલે તેઓ પણ અધકચરું વાટચા માંડે તો લોકોનું તો કહેવાપણું જ શું રહે?

કેટલીક ઓવી દફીકતો પણ લખાઈ છે કે જે અધુરી તપાસની જ જાહેરાત કરે છે. ગામગણા તો એથી વળીજુ ધણું કઢી જાય છે. કેટલીક દફીકતો તો તેઓ જ વધું જાણતા હોય એમ જણાય છે. કારણ કે તેની ખબર તો તેમની પાસેથી જ પડે છે.

આ પ્રશ્નને વધુ વિશાળ રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો દરબાર સાહેબના કુટુંબીઓને જ હાથે દરબાર સાહેબના આદર્શોનું ઉદલંઘન થયું તેમાં જ તેમનો—દરબાર સાહેબનો—અને તેમના સ્વતંત્રતાના આદર્શોનો વિજય જણાયો. કારણ કે અન્યની સ્વતંત્રતા ખાતર પોતાના આદર્શોનું ઉદલંઘન સહી લેવામાં આદર્શોના પરિપાલન કરતા પણ વધું ક્ષમતા અને ધૈર્ય જોઈએ છે. આ પ્રસંગથી તો તેઓ સૌનો સમભાવ માંગી લે છે કામ નહીં. કારણ કે તેઓ લગ્નમાં પરણનાર વ્યક્તિના બાપ તરીકે હાજર રહ્યા હતા યોગ્ય તરીકે નહીં. પણ તેમને જાણતી રાખવાની ચિંતામાંથી આપણે મુક્ત થઈએ ત્યારે જ આ વસ્તુસ્થિતિ તરફ આપણું ધ્યાન જાયને?

યોગેન્દ્ર ત્રિવેદી

અંતરૂપી કાર

(૧) જીવતા તહેવારો: લેખક-દત્તાત્રેય ગાલકૃષ્ણ કાલેલકર, પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, રૂ. ૨.

પુસ્તકની આ ચોથી આવૃત્તિ છે અને આ અગાઉ એનું મહત્વ પ્રગ્ન એ સ્વીકારી લીધેલું છે. તહેવારો પાછળની ભાવના કાકાસાહેબની વિચારોદ્દેશિથી જોવાનો લક્ષ્યો ન લીધો હોય તે આ નવી આવૃત્તિથી લેવાનું ન ચૂકે.

(૨) ચિત્રાંગદા અને વિદાય-અભિરૂપ: અનુવાદકો-મહાદેવ દેસાઈ, નરહરિ પરીખ, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, દસ આના.

રચનાશુની ચિત્રાંગદા અને કચ્છેલવાની નાટિકાઓનો અહીં અનુવાદ કરીને મૂકાયો છે. આ પણ ત્રીજી આવૃત્તિ છે એટલે પ્રગ્ન આગળ નવીન નથી. કાકાસાહેબનો ઉપેક્ષાત પણ એક સ્વતંત્ર ભાગ જોવો છે.

(૩) વનછાંયા: લેખક-ધૂમકેતુ, પ્રાપ્તિસ્થાન-ભારતી સાહિત્ય સંઘ, લિ., અમદાવાદ-મુંગઈ, રૂ. ૩.

શ્રી ધૂમકેતુ ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવલિકાકાર તરીકે પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે. એમના જેટલી નવલિકાઓ ખીમળે લખી પણ નહિ હોય. 'વનછાંયા' એ નવલિકાઓનો એમનો અગિયારમો સંગ્રહ છે. કુલ ૨૨ વાર્તાઓ આમાં છે. વિષયનું વૈવિધ્ય પણ છે, વાચનનો રસ પણ છે.

(૪) વડને છાંયડે: લેખક, પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રમાણે, રૂ. ૧.

શ્રી ધૂમકેતુએ નવલિકા-નવલકથા ઉપરાંત દારૂ, ચિંતન ઉપર કલમ અજમાવી છે તેમ પ્રૌદા માટે, લોકાસંસ્કાર માટે પણ નાના નાના પ્રસંગો લખ્યા છે. 'વડને છાંયડે' એ લોકસંસ્કાર માટે બાધપ્રધાન લખાયેલા રસિક પ્રસંગો છે.

(૫) પ્યારા બાપુ: સંપાદક-નવીન ગાંધી, સ્વર્ણ-૪૫, નેહરુ રોડ, વિલેપારલે, મુંગઈ-૨૪, વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૭, વિદેશમાં આર શિલિંગ.

'પ્યારા બાપુ' એ માસિક છે. માર્ચનો અમને મળેલ અંક બીજા વર્ષનો રજા અંક છે. સંપાદક મહાત્માજીના ભવિષ્ય હોઈ બાપુ અંગે પ્રગ્નને અપ્રાપ્ય વસ્તુ આ માસિક દ્વારા આપવાની જાણી ભાવના સેવે છે. દર અંકે શાપુનો આર્ટ પેપર ઉપર એક ફોટો અપાય છે. વિષય પણ સ્ત્રી, બાળકો, વિચારો એમ દરેકને લક્ષમાં રાખી યોગ્ય છે. આ પ્રવૃત્તિ સાચે જ બધાને પસંદ પડે એવી છે.

પરમાર્થી સ્વાર્થ

આ અંકમાં 'પરમાર્થી સ્વાર્થ' એ લેખ છપાયેલો છે. અમેરિકાની પ્રજાએ યુદ્ધ સમયે યુરોપની પ્રજાને સંકટગ્રસ્ત સમજી વગર માગ્યે કેવી રીતે મદદ મોકલી છે, તે અંગે કેવી સુંદર વ્યવસ્થા હતી, વગર વિગતો જાણીને આપણને એ પ્રજા ઉપર માન ઉપજે છે. પૂર્વની પ્રજાનું સ્વર્ગ - આદર્શ - આજ સુધી ઇંગ્લેન્ડ હતું, પરંતુ હવે નવી દુનિયાનું ધ્યાન અમેરિકા ઉપર ગયું છે. આપણા વિદ્યાર્થીઓનો પ્રવાહ પણ ઇંગ્લેન્ડ દેશતાં અમેરિકા તરફ વધુ વહેતો થયો છે. એમ દુનિયાનું 'ધ્યાન' ખેંચી રહેલી અમેરિકન પ્રજાની મદદ કરવાની ભાવના એ લેખમાં ભેવા મળે છે. અને આ ભાવના પાછળ મદદ કરવાની શક્તિ નથી પણ પોતાનો સ્વાર્થ છે એમ પ્રજા માને છે! એક અમેરિકન જાહેન લખે છે કે મદદ (પાર્સલ) મોકલવામાં મારા જ સ્વાર્થ સમાયેલો છે. પાર્સલ મોકલ્યા પછી જ મને અહીંના મારા ભોજનમાં સ્વાદ આવે છે!

યુગરાતમાં દુકાળ છે ત્યારે

આ લેખ વાંચ્યા પછી મને થયું કે યુગરાતમાં હાલ દુકાળ છે ત્યારે એને મદદ કરવાને બદલે આપણે ત્યાં છૂટથી, ઠાપડાનો લાંગ કરી જમણવારે ચાલે છે! એનું કારણ અમેરિકન બહેનના ઉત્તરમાં છે. આપણા ભાઈઓ દુકાળમાં ભૂખે મરે છે છતાં આપણા ભોજનમાંથી સ્વાદ ઊડી ગયો નથી. જો ઊડી ગયો હોત તો મદદ દર્શાવે વગર આપણને એનું ન પડત. પરંતુ એ પછી પાંચમે દિવસે જ મને આફ્રિકાથી એક રજૂ. કવર મળ્યું. અંદર રૂ. ૬૬૬-૧૦-૮ (શિલિંગ ૧૦૦૦)ની હુંડી હતી. અને લખ્યું હતું કે, ઉપરની રકમ યુગરાત દુકાળ રાહત ફાળામાં યોગ્ય જગ્યાએ મોકલી દેશો, એજ ન્યહિન્ડ! આ વાંચીને મારા હર્ષનો પાર ન રહ્યો. થયું કે અમેરિકન પ્રજાનું જ નહિ, પણ હિંદી પ્રજાનું, પાટીદાર પ્રજાનું, દૂર પરદેશમાં વસ્યા છતાં દેશબાંધવો દુકાળમાં સપડાયા છે એટલે ભોજન ભેટવાનું જાની ગયું છે. અમેરિકન પ્રજા વધુ સમૃદ્ધ છે, વધુ માહિતીપૂર્ણ અને કેળવાયેલી છે, એટલે એણે મોટા પ્રમાણમાં મદદ કરી છે જ્યારે આપણી પ્રજાએ એળી લેખને સેવકો પહોંચી ગયા છે ત્યાં નાની પણ મદદ કરી છે. અને આ હુંડી આવી તેમ વગર માગ્યે, રકમો એ ફાળામાં આવી હશે. અને તે ત્યારે જ આવે

કે પોતાને મદદ કર્યા વગર એન ન પડે. એટલે શું અમેનિશમાં, શું સિન્દુરતાનમાં કે શું આફ્રિકામાં, જગતના જુદા જુદા દેશોમાં આવી માનવતા જોઈએ તે અંશે સચવાયેલી છે. દેશનો જય વાંચતા દિદીઓમાં એ માનવતા જોતલા પ્રમાણમાં વિકસીતી જશે એટલા પ્રમાણમાં હિંદનો જય એ એ માનવતાને જગાડતી એ સરકારનું, પ્રજાના સેવકનું, કેળવણી-દારનું અને હરકોઈ અદનામાં અદની વ્યક્તિનું કર્તવ્ય છે. એ શિ. ૧૦૦૦ ની હુંડી મોટલનાર છે એ ભાઈઓ. ડેરિઓમાં રહેતા (ગાધીના) શ્રી સોમાભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ અને (ચાંગાના) શ્રી ડાહ્યાભાઈ પુનગભાઈ પટેલ. એમણે પરમાર્થી સ્વાર્થી જનારો હોઈ આપણા અગ્નિનંદનના પાત્ર છે. તે હુંડી પૂન્ય રવિશંકર મહારાજ ઉપર ગોઠવી આપી છે.

દુઃખી દીકરીઓ

આ અંકમાં કાર્યાલયની ટપાલમાં આવેલ યત્રી, 'દુઃખી દીકરીઓ' એ નામે જાપ્તા છે. એક દીકરીના પિતાએ સાસરીમાં દીકરીને કેવું દુઃખ લઈ અને દીકરીને સુખી કરવા પોતે કેટલો ખર્ચ કર્યો તે વિગત છે. આ કાગળ લખવા પાછળ દીકરાના ગિતાની ઈચ્છા એ છે કે સમાજને આ હકીકત ઉપયોગી થાય અને દીકરીઓ ત્રાસથી બચે. સાચેજ, દીકરીઓનાં દુઃખ નોંધ હરમાનને દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એનો ઉપાય શો? એ પત્ર લખનાર પિતાએ કુળવાનશાહીના મોહમાં અંધ બની શોક ઉપર દીકરી આપી અને ટેવટ એ અને દીકરી દુઃખી થયાં. એ ભાઈએ દીકરી પરણાવતા પહેલાં કેમ વિચાર ન કર્યો કે જે લોકો સાથે દીકરી આપવાલેવાનો સંબંધ નથી તેવા જ ગામના લોકોને કન્યા આપવા જવાનું શું કારણ? અને પ્રથમ પત્ની જે જ ગામના એમના ગોળની છે જતાં એને તેડતા નથી ત્યારે આપણે શું કામ પતંગિયું દીવામાં ઝંપલાવે તેમ પડવું નોંધ્યો? પરંતુ કાયમાં દીકરા લેઈને કન્યાપિતા ક્રવામાં પડ્યા તેમાં દીકરીને સુખી કરવાની ભાવના કરતાં વિશેષ પોતાનું અભિમાન પોષવાની વૃત્તિ કહેવાય. અને લગ્ન પછી દીકરી દુઃખી થવા લાગી એટલે એનો સંસાર ખગડે નહિ એ આશાએ પિતાએ જમાઈને વેપાર માટે અને ધરખર્ચ માટે રૂપિયા આપવા માંડ્યા. આવું ઘણું કન્યાપિતા કરતા નેત્રાગાં આવે છે. અને મોટા ભાગના લખલામાં દીકરીઓ સુખી થવાને બદલે દુઃખી થતી નેવામાં આવે છે. કારણ કે, એથી સાસરિયાંની, જમાઈની સેવાખાવાની વૃત્તિ, અગ્નિમાં લી રોમાય તેમ પ્રદિપ્ત થાય છે અને વધુ ને વધુ માગણીઓ આવતી જાય છે!

આ ત્રાસમાંથી છૂટવાનો ઉપાય શો?

આ પંત્ર લખનાર દીકરીના પિતાને, આપણામાં કહેવત છે એમ ગંડચા પછી હાપણ આવ્યું છે. છતાં એ હાપણ રમશાનવૈરાગ્ય જેવું ન હોય તો ઉપયોગી છે. કારણ કે એમને બીજી દીકરીઓ હશે તો એ હાપણ કામમાં આવશે ભાઈ કે દીકરાને દીકરીઓ હશે તે વખતે કામમાં આવશે. અને એવા પ્રસંગે એ કાઈ દીવો લેઈને કૂવામાં પડવા જતું હોય, અને રોક્યું ન ગેકતું હોય તો, એવા લગ્નમાં ભાગ ન લેવાનો આ અનુભવ પામનારનો ધર્મ છે. પરંતુ પુરુષો લગ્ને લગ્ને કુંવારા લાલ અને છે. તેમ કન્યાપિતાઓ આવા ભત્રાનુભવ એક દીકરીમાં થયા છતાં બીજી વખતે એના એ કૂવામાં પડવા તૈયાર થાય છે. અને જ્યાં સુધી આપણે આ મનોદશામાંથી ન છૂટીએ ત્યાં સુધી આ ત્રાસનો ઉપાય શો? દીકરીઓ પોતે માઆપના અભિમાનને તાબે ન થાય અને સ્વતંત્ર રહેતો લે. એ બીજી ઉપાય છે. બાકી આપણી જાતે, કાશિદાના કીડાની માફક જાતે બંધનોથી બંધાઈએ અને ત્રાસથી ગૂંચળાઈએ એ દુઃખ બીજી શી રીતે દૂર કરી શકે? મણસે જાને જીભું કરેલું દુઃખ, માણસ જાતેજ નિવારી શકે. આ સાદી હકીકત ગળે ઉતારી આવા દુઃખમાંથી છૂટવા માટે ખોટું અભિમાન છોડી કન્યાપિતાઓ દીકરીઓ પરણાવતા થાય એજ રહેતો છે.

ઝોરમાન માનું દુઃખ

એ કાર્યાલયની ટપાલમાં છેલ્લો પત્ર છે, ઝોરમાન માના ત્રાસથી ત્રાસેલી એ દુઃખી બહેનોનો. એ બહેનો લખે છે કે સાવકી મા છોડરતિ કેટલું દુઃખ આપે છે તેનો ખ્યાલ તમને લાગ્યેજ હશે, આ દુઃખનો અનુભવ ભલે આવી થોડી બહેનો કે ભાઈઓતે હોય, પરંતુ એ દુઃખને સમાજ સારી રીતે જાણે છે. કહેવત પણ છે— ઝોરમાયાં અને ઝોરગાણાં (હરિજન) સરખાં. કાંઈ કાંઈ વિધુર ભાઈઓ પોતાનાં બાળકો દુઃખી ન થાય એ દાગણે ફરીથી પરણવાનું પણ માંડી વાળે છે. પરંતુ એવાં દાંખલા થોડા જનવાના. મોટા ભાગના પુરુષો ફરી પરણવાના. અને એમ પરણે તેમાં એ ખોટું કરે છે એમ પણ માનવાનું કાંઈ કારણ નથી. પરંતુ એ સંજોગોમાં એમણે બાળકો તરફ વધુ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ઝોરમાન માને મન, શોક્યનાં બાળકો એ પોતાનાં બાળકોનાં હરીફ હોય તેવી કુદરતી ખાતરતિ હોવાનો સંભવ વિશેષ છે. સમજી સ્ત્રીનો ધર્મ ઝોરમાન બાળકો ઉપર પ્રેમ કરવાનો છે. પરંતુ જે સ્ત્રી એવો પ્રેમ ન કરી શકે તેણે એવાં

આગમને અન્યાય ન કરવો જોઈએ, ત્રાસ તો ન જ આપવો જોઈએ. પરંતુ એવી પત્ની નથી એમ ત્યારે પતિને જાણે ત્યારે પુરુષના પિતા તરફે ધર્મ માર્ગ પડે છે કે પોતાના એવાં નમાવાં જાળકાની એણે માં પશુ મવું. એમનાં સુખદુઃખમાં આત્વાસન આપવું. એરમાન માએ દરેલા ધાને સ્નેહથી ધોમ્ નાખવા. અને આ બહેનોની માફક જે બાળકો મૂકવાં હોય તેમજો મોટા મોટા માને સ્વભાવ જાળખી લેઈને એને મુઝે તેમ વર્તવું. જો એનાં જાળકા હોય તો એને પ્રેમથી રમાડવાં. પિતા આગળ માની ક્રિયાદ બનતાં હાથી ન કરવી અને દરેક પડે ત્યારે બળતામાં થી ન હોમાય તેમ ખાનગી કરી. વળી પિતા એ દુઃખ ન દાળી શકે તેથી એના ઉપર પશુ દુઃખ ન લગાડવું. કારણ કે, બાળકોએ સમજવું જોઈએ કે, પિતા પશુ મુખી નથી. બાળકો આગળ એ મનની વાત ન કરી શકે એટલે એ મનમાં બળીને રહે છે. બાકી પિતાને પોતાના બાળકો દુઃખી થાય તેથી દુઃખ થયા વગર ન રહે. પરંતુ એને માથે ધરતી મોટી જવાબ હાથી છે. કમ્પાની રાહત ન હોય તો એ બિચારો આખો દિવસ નોકરી કે ધંધામાં બળી રહ્યો હોય છે. એ સંજોગમાં ઘેર આવી એ પત્ની સાથે કંકાસ કરવાનો કાલર હોય છે. એટલે મનુ' દુઃખ મનમાં જ હાથી રાખી બળતો હોય છે. જાળકાએ આવા પિતાની દયા ખાવો જોઈએ. પિતા કંકાસથી કરતો હોય તો એજો કંકાસ ન થાય એ રીતે બાળકોને આત્વાસન આપવું, એમના મનનું સમાધાન કરવું અને ધીરજ ધરવાની કેળવણી આપવી. આવું ન કરનાર પિતા સાચે જ પોતાની કરજ ચૂકે છે.

નાસી જવાનો રસ્તો ન લેવાય

જો બહેનોએ લખ્યું છે કે અમારાથી આ ત્રાસ નહિ સહન થાય તો નાસી જવાનાં. દુઃખમાં આવો વિચાર બાળકોને આવે છે એવું નહિ, પણ મોટા માણસોને પણ આવે છે. પરંતુ એમ વિચાર કરવો સાચો નથી. નાસી જવાથી એક દુઃખ મટીને બીજું જીવું થાય છે. અને તે પહેલા કરતાં વધુ ખર્ચકર પણ નીવડે. બહેનોને પૂછું—નાસીને તમે ક્યાં જાઓ! તમે હજુ દુનિયા જોઈ નથી. એરમાન મા કરતાં પારકી દુનિયા સારી હોવાનું કોઈ કારણ નથી. જીવટ, જીલ્લામાંથી ચૂકમાં પડવા જેવું થાય. તમારી એવી રિયતિ બળીને ધૂતારા લોક તમને જીવટ ફસાવે અને દુઃખી દુઃખી થઈ જાઓ. માટે એ વિચાર મનમાંથી કાઢી નાખજો. અને ભવિષ્યમાં. આ દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ સ્વતંત્ર થાઓ ત્યારે જ્યારે ઉપર પ્રેમ કરવાનો ધર્મ સમજ

આચરણ કર્યો. જે આ દહાડા ભૂલી જઈ, વહુ સામુ જનતાં વહુના દહાડા ભૂલી જઈ સામુપણું દાખને જે તેમ હરકોઈ દુઃખીને મદદ કરવાની, પ્રેમ કરવાની ફરજ ભૂલી જશે તો દુઃખની ઘટમાળ કદી અટકશે નહિ.

વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને દરબાર સાહેબ

આ અક્ષમાં દરબાર સાહેબના બે પુત્રો, શ્રી મહેન્દ્રભાઈ અને શ્રી યોગેન્દ્રભાઈએ એમના ભાઈ શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈના લગ્ન અંગે જે ચર્ચા માસિકમાં થઈ તે અંગે પોતાના વિચારો જણાવ્યા છે. તેમાંથી એક મુદ્દો સ્પષ્ટ કરવાનો અને પત્રોત્તરો આશય છે. જે રીતે આ લગ્નસમારંભ ઉજવાયા તે રીત દરબાર સાહેબને પોતાને પસંદ હતી એમ માનવાનું કારણ નથી. લગ્ન શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈનું હતું. પિતા તરફે એ લગ્ન દરબાર સાહેબે યોજ્યું ન હતું, પરંતુ એ પોતે બીજાઓની જેમ એ લગ્નમાં હાજર રહ્યા હતા અટલુંજ. વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યની રીતે પોતાનું લગ્ન કેમ ઉજવ્યું તેનો નિર્ણય કરવાનો અધિકાર શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈને હતો અને વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના દ્વિમાયતી તરફે દરબાર સાહેબ તેનો વિરોધ ન કરી શકે. એ લગ્ન અંગે થયેલી ટીકા જેમણે જ્ઞાન દંધને વાંચી હશે તેમને ખબર હશે કે શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈ ઉપર કોઈએ ટીકા કરી નથી. એમના વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય ઉપર કોઈએ તરોપ મારી નથી. અને એ રીતે દરબાર સાહેબ, પુત્રના એ હકને છીનવી લે તેમ પણ કોઈએ કહ્યું નથી. પરંતુ મુદ્દો એ- જિનો થાય છે કે જે જનતનો સમારંભ ઉજવાયો એ દરબાર સાહેબને અણુગમતો હતો તો એજ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના હકને આધારે એ લગ્નમાં ગેરહાજર રહેવાનો એમને હક ખરે કે નહિ? વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યનો એવો અર્થ તો ન કરી શકાય કે સામાના સ્વાતંત્ર્યનો સ્વીકાર કરતાં પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય જતું કરવું. વળી એમ કહેવાયું કે સિદ્ધાંતને યાંધો ન આવતો હોય તો ફક્ત આદર્શ જોસાડવા ખાતરજ વિરોધ કરી પુત્રોનાં દિલ દુખવવા જેટલા વેદિયા તેઓ નથી. એટલે એથી એ મુદ્દો જિલ્લો રાખ છે કે દરબાર સાહેબે જે સિદ્ધાંત માન્યો છે તેનો આમાં લંઝ થતો ન હતો એટલે એ હાજર રહ્યા. આદર્શ નહોતો સચવાયો તેમ તો એ પત્રોમાં જણાવાયું છે. પરંતુ આદર્શના આચરણને વેદિયાપણું કહેવું તે સાથે અમે સંમત થતાં નથી. વળી જે પુત્રો, દરબાર સાહેબ એક એવા પિતા છે કે જેની જોડ આપણા સમાજમાં મળતી મુશ્કેલ છે, એમ ગૌરવ લેવા જેટલા જાગ્રત છે, તેઓ પિતા આદર્શનું પાલન કરે તેમાં દિલ શું કામ દુખવે? વીગ

ક્ષત્રિયાણી પતિને જેમ સહર્ષ લગાઈમાં મતાં વધાવી લેતી હતી તેમ પુત્રોએ ભણે આદર્શનું ખાલન ન કરવું હોય તો પણ એમણે પિતાને તો કહેવું નેહજો કે, આપ તો પ્રજાના માનીતા, પૂજ્ય નેતા હો, આદર્શનો ભગ કરી નિર્જા ન બનશો, એથી અમને દુઃખ પણ લાગવાનું નથી. એટલે જો દરબાર સાહેબને, જો રીતે સમારભ ઉજવાયો તે રીત પસંદ ન હતી તો વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના હક પ્રમાણે ગે-હાન્ડ રહેવાનો સંપૂર્ણ હક હતો અને વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યમાં માનનાર પુત્રોને તેથી દુઃખ લગાડવાનું કાંઈ કારણ ન હતું.

આદર્શ અને કુટુંબ પ્રત્યેની દ્રષ્ટિ

બીજા પદમાં કહેવાયું છે કે, 'એક બીજી વસ્તુ પણ વિચારવાની રહે છે. જાહેર પુરુષોના જીવનમાં હંમેશાં તેમના આદર્શો તથા કુટુંબ પ્રત્યેની દ્રષ્ટિ વચ્ચે સંઘર્ષ જોવામાં આવે છે. કારણ કે જાહેર પુરુષ ધર્માથી કુટુંબ પ્રત્યેની તેમની લાગણીઓ કે કાંઈ મટી જતી નથી. આથી આવા પ્રસંગોએ તેઓની સ્થિતિ ત્રિશંકુ જેવી - બેમાંથી કોઈ તરફ ન જઈ શકે તેવી - થતી હોય છે. તેઓ કોને છોડે? પોતાના આદર્શોને કે કુટુંબીઓને?' આ પ્રશ્ન નવો નથી. આદર્શ આચરનાર આગળ આ. અગાઉ તે આવી ગયેલાં છે. દરબાર સાહેબના જીવનમાંથી ધણા પ્રસંગો મળ્યા રહે તેવા છે કે આદર્શ ખાતર એમણે કુટુંબીઓની લાગણીના વિચાર નથી કર્યો. અને જો એમ કહ્યું હોત તો આજે દરબાર સાહેબ જે તે ન થઈ શક્યા હોત. એટલે જો વિગેથી વૃત્તિઓના પ્રજન આગળ આદર્શ ન હોય એ દલીલ છે. વળી આમાં કુટુંબીઓને છોડવાનો સત્તાવ પણ ક્યાં છે? જો પુત્રોને પિતા માટે આટલું માન છે તે આ લગ્નમાં પિતા હાજર ન રહ્યા હોત તો એમને કોડી દેત એમ કહ્યું પણ આવતી નથી. વળી એથી દરબાર સાહેબ પિતા તરીકેની કોઈ દ્રષ્ટિ ચૂકત એમ માનવાનું કારણ પણ નથી. વળી આદર્શ જો વાક્ય ઉપખલે. જે કે, 'આ પ્રશ્નને વધુ વિચારી રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો દરબાર સાહેબના કુટુંબીઓને જ હાથે દરબાર સાહેબના આદર્શનું ઉલ્લંઘન થયું તેમાં જ તેમનો - દરબાર સાહેબનો - અને તેમના સ્વતંત્રતાના આદર્શોનો વિજય જણાશે. કારણ કે અન્યની સ્વતંત્રતા ખાતર પોતાના આદર્શનું ઉલ્લંઘન સહી લેવામાં આદર્શોના પરિપાકન કરતાં પણ વધુ ક્ષમતા અને ધૈર્ય નોંધજો છે.' પોતાના આદર્શનું ઉલ્લંઘન કુટુંબીઓ કરે તે સહી લેવામાં ક્ષમતા અને ધૈર્ય રહેલાં છે. પરંતુ એવા કાર્યમાં જતે ધમ્મા

બાલવિનોદનાં પ્રકાશનો બાલસાહિત્ય, કિશોરસાહિત્ય કુમારસાહિત્ય ને પ્રોત્સાહિત્ય — માં સર્વોત્તમ છે —

બાલવિનોદનો બાબાસેંટ

એ થી પાંચ રૂપિયા છાપેલી અઢીનો મનોહર ચિત્રોવાળી ત્રણ ચોપડીઓ, અમરમાળા, શબ્દમાળા અને અકલેખન, બાળકોને રમત વાતમા કહેા, બારાખડી, આક ને વાચન શીખને છે બાહોશમા બાહોશ પામક જે ન કરી શકે તે આ સેંટ કરી બતાવે છે સેંટનો સવા રૂપિયા

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

એ રમમા પાને પાને સુદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલા છે થી સાત વર્ષના બાળકો માટે તૈયાર કરે ને દમ મને હર પુસ્તકો ત્રણનો ચિત્રો સાથેનું ત્રણનો પાનનું રસિક વાચન છે સેંટના ચાર રૂપિયા

બાલવિનોદમાળા

બારેબાર ચિત્રોવાળા, રમ ગમે ને કલકા પડે કોણ મનન, સાત મી દસ વર્ષના બાળકો માટેના એકએકથી ચાલવાના તેસા પુસ્તકો એક હબર ચિત્રો માથે સવા એ હબર પાનનું સુદર વાચન, ત્રણ મનોહર મ મા દરેક સેંટના રૂા ૫-૧૨ ત્રણ સેંટના રૂા ૧૭-૪

અસોક બાલપુસ્તકમાળા

શુભરાતના બાળીના લેખકોએ તૈયાર કરેલા, સુદર ચિત્રોવાળા, વિવિધ પ્રકારના દસ થી પદર વર્ષના બાળકો માટેના અત્યંત નિષ્કાંક્ષા પુસ્તકો અગિયારસો ચિત્રો સાથે સાડાચાર હબર પાનનું રસિક વાચન એકદર દસ સેંટમા દરેક સેંટના રૂા ૩-૮

૨ મૂળમાળા

બાળકો હોસેહોને વાચે એવી હાસ્યરસની છેલ્લે શિખરતી રસિક વાર્તાઓના પાંચ પુસ્તકો સવાસો ચિત્રો માથે ચારસો પાનનું સુદર વાચન દરેક પુસ્તકના બાર આના પાન પુસ્તકોના રૂા ૩-૧૨

૩ જેદાર કહાણીમાળા

પુણ્ય ચિત્રો સાથે કિશોરબાળના અનન્ય પરાક્રમે રજૂ કરતી અબેડ ગ્રંથાવલિ, પાંચ બાઈન્ડિંગના સોહામજી જેકેટવાળા છે પુસ્તકો એકદર હબર પાનનું વાચન દરેકના અઢી રૂપિયા છે

૪ સાહસકથાવલિ

સાહસ, શૌર્ય, બેદ, બુદ્ધિચાતુર્ય અને શુન્હાચોખના અનન્ય પરાક્રમેને લગતું પ્રેરણાદાયી વાચન આપતી અબિન અગ્રાવલિ પાંચ બાઈન્ડિંગનાં સોહામજી જેકેટવાળા સાત પુસ્તકો એકદર સાતસો પાનનું વાચન ચાર સેંટમા સેંટના રૂા ૫-૦ ચાર સેંટના રૂા ૨૦-૦

બાલવિનોદ કાર્યાલય ૧૪૮, ત્રિવેણી રોડ

નેશનલ ઇન્ડિયન

લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

માં તમારું ભાવિ સલામત છે.

વિગત તથા એજન્સી માટે લખો:—

એન. એલ. અમીન. બ્રાન્ચ મેનેજર.

મુખર્ષી શાખા: નેશનલ ઇન્ડિયન ઇન્સ્યુરન્સ બીટીંગ

સ્થાપના-૧૯૦૬

કલાધોધ. ડાટ. મુખ્ય નં. ૧

દિલ્લહમાં શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

—: એજન્સી અગર પ્રોપ્રેટર માટે લખો યા મળો:—

મહાભાઈ જે. અમીન, એક્સવાયર.

ઈન્સપેક્ટર.

દહેગામ.

કે. ડી. પટેલ, એક્સવાયર, મોરનીંગ,

આરંગનામજર ચોક એજન્સીઝ.

રતનપોળા, અમદાવાદ.

(લાલ : નાર, વાપા-આણંદ)

હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ

માખાપ વિનાનાં ગરીબ નિરાધાર રખડી ગએલાં બાળકોને પાળી પોષી ભણાવી ગણાવી રવાશ્રયી જીવન ગાળવાની કેળવણી આપી જીવનના યોગ્ય રસ્તે ચડાવે છે. સંખ્યા ૧૫૦ ની આસપાસ રહે છે. સંસ્થાના કાયમી શેકારોની આવક રૂ. ચૌદ હજારને આશરે છે. ખર્ચ રૂ. આડીસ હજાર ઉપર થાય છે. સંસ્થાને આશ્રયે રહેલાં તથા આવતાંને નિભાવવા આપ આપનું બનતું કરશે.

મંત્રી. હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

‘પાટીદાર’ના વાચકો જરૂર વાંચે

માસિકના ત્રી ઈશ્વર પેટલીકરના પુસ્તકો સર્વ ભુક્ષમેશ્વરો પામેથી મળે છે. આત્યા મુધી ‘પાટીદાર’ કાર્યાલય એ પુસ્તકો ગણતુ નહિ. છતા આક્રિકાના આદેશોમાથી અને દેશમાંથી પણ અસાગનવાર એ પુસ્તકો માટે ‘પાટીદાર’ કાર્યાલયને લખવામાં આવતુ. એટલે આત્યા મુધી તેની વ્યવસ્થા કાર્યાલય અન્ય ભુક્ષમેશ્વર પાસે કરાવી લેતું.

પરંતુ આપને જાણવતા આનંદ થાય છે કે સન ૧૯૪૯ના નવા વગસથી એ પુસ્તકો વેચવાનું કાર્યાલયે નક્કી થયું છે એટલે તે મંગાવવા માટે ‘પાટીદાર’ના આદેશોને વિશેષ અનુકૂળતા ગઈ પડશે. આક્રિકાના લાઇઓ ‘પાટીદાર’ માસિકના લખાનમ સાથે જે પુસ્તકો નોંધતા હાંપ તેટલી રકમના પોસ્ટલ ઓર્ડર સાથે મોકલી શકે તેમજ દેશના લાઇઓ પણ મંગાવી શકે. દેશમાં જે રકમો રૂ. ૧૦ થી ૫૦ રૂ. તેને રૂ. ૫૦ પાસવથી તે મંગાવવામાં આવશે તો પોસ્ટેજનું ખર્ચ ભોગવવું નહિ પડે. પરંતુ તે સગવડ બધા એટ મંગાવનારને અનુકૂળ પડશે.

પુસ્તકોની યાદી

નવલકથાઓ		નવલિકાઓ	
(૧) જનમટીપ	૩ ૩	(૮) તાણાવાણા	૩. ૩
(૨) લખયા લખ	૩. ૩૧૧	(૯) માનતા	૩. ૨૧૧
(૩) ધગીનો અસાગ	૩ ૨૧	આમ સાહિત્ય	
(૪) પખીનો મેળો	૩ ૨૧૧	(૧૦-૧૧) પટલાઈના પેચ લા. ૧-૨ ૩. ૧૧	
(૫) પાતાળ કુંવા	૩. ૩	(૧૨) કડ ને કન્યા	૩. ૧૧
(૬) કળિયુગ ભાગ ૧	૩. ૩	જીઆચિવ	
(૭) કળિયુગ ભાગ ૨	૩. ૩	(૧૩) આંમચિત્રો	૩ ૨૧૧

આક્રિકા માટે આખા સેટનું રૂ. ૨૯. પોસ્ટેજ ૩. ૨-૧૨-૦
દેશ માટે ૩. ૨-૨-૦. એક પુસ્તકનું પોસ્ટેજ ૩. ૮-૬-૦

લખો

‘પા ટી દાર’ કાર્યાલય, આણંદ.

મુદ્રક : આશાલાલ ગોરધનલાલ પટેલ, ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, આણંદ
પ્રકાશક : ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ, પાટીદાર કાર્યાલય, આણંદ